

Sven Winnell 6 februari 2020:

**Samhällsplaneringens problem. Inrikes och
utrikes 5 december 2019-16 januari 2020.**

**Kapitel1 Klimat och något om världen och
FNs 17 mål. och Kapitel 2 Mänskliga verk-
samheter.**

<http://winnell.com/omr36-39zzzzzq1+2.pdf>

Den närmast föregående utredningen i projektet om samhällsplaneringens problem var:

Sven Winnell. 15 december 2019:

Klimat, rasism och klasshat, utrikes politik, inrikespolitik.

Aktörer: EU, riksdagen, regeringen, myndigheter, kommuner, företag m m och Verksamheter som styr utvecklingen.

<http://winnell.com/omr36-39zzzzzp.pdf>

Innehåll:

Sida

3	<u>Kapitel 1: Om världen och optimister och pessimister om världen, Agenda 2030 och klimatet</u>
71	<u>Kapitel 2: Om Sverigedemokraterna och deras rasism och om klasser och klasshat.</u>
104	<u>Kapitel 3: Något litet om utrikes förhållanden</u>
175	<u>Kapitel 4: Om inrikes förhållanden och inrikespolitik.</u>
236	<u>Kapitel 5: Aktörer i svenska politiken</u>
406 -446	<u>Kapitel 6: Människornas levnadsförhållanden och utvecklingens krafter.</u>

Utredningen nu är en fortsättning och är upplagd på samma sätt. Men har kompletterats och delats upp på flera kapitel.

Kapitel 1 gäller fortfarande klimat och något om världen och FN:s 17 mål.

Kapitel 2 har delats upp i följande kapitel:

Kapitel 2: Mänskliga verksamheter

Kapitel 3: Mänskliga rättigheter, rasism och demokrati

Kapitel 4: Skolor, forskning och kultur

Kapitel 5: Sjukvård och

Kapitel 6: Försvar

Kapitel 7: Brott och polis.

Det tidigare Kapitel 6: Människornas levnadsförhållanden ingår nu i kapitel 2

Kapitel 3 om utrikes förhållanden har blivit

Kapitel 8: Utrikes förhållanden.

Kapitel 4 om inrikes förhållanden och inrikespolitik har blivit

Kapitel 9: Inrikes förhållanden och inrikespolitik

Kapitel 10: Partiledardebatt i riksdagen.

Kapitel 11-13 är kopior av artiklar med ungefär följande innehåll:

Kapitel 11: Fysiska och sociala miljöer, bostäder, migration, relationer

Kapitel 12: Transporter, kommunikationer

Kapitel 13: Näringsliv, arbetsmarknad, lön, Pengar

Kapitel 14: Aktörer i svenska politiken, är samma som tidigare kapitel 5, men avsnittet om Sveriges kommuner och landsting. SKL har ändrats till Sveriges kommuner och regioner. SKR.

Kapitel 15: Avslutning med några artiklar efter den 16 januari 2020.

Det sammanlagda innehållet i kapitlen 1 - 15 är mycket stort och har delats upp i ett antal dokument på vardera högst 10 MB.

Kapitel 1: Klimat och något om världen och FNs 17 mål, och

Kapitel 2: Mänskliga verksamheter, ingår i

<http://wimnell.com/omr36-39zzzzzq1+2.pdf>

Kapitel 3: Mänskliga rättigheter, rasism och demokrati, och

Kapitel 4: Skolor, forskning och kultur , ingår i

<http://wimnell.com/omr36-39zzzzzq3+4.pdf>

Kapitel 5: Sjukvård od,

Kapitel 6: Försvar, och

Kapitel 7: Brott och polis. Ingår i

<http://wimnell.com/omr36-39zzzzzq5-7.pdf>

Kapitel 8: Utrikes förhållanden. Ingår i

<http://wimnell.com/omr36-39zzzzzq8.pdf>

Kapitel 9: Inrikes förhållanden och inrikespolitik,

Kapitel 10: Partiledardebatt i riksdagen,

Kapitel 11: Fysiska och sociala miljöer, bostäder. migration, relationer

Kapitel 12: Transporter, kommunikationer

Kapitel 13: Näringsliv, arbetsmarknad. lön. pengar. ingår i

<http://wimnell.com/omr36-39zzzzzq9-13.pdf>

Kapitel 14: Aktörer i svenska politiken, och

Kapitel 15: Artiklar efter 16 januari 2020. ingår i

<http://wimnell.com/omr36-39zzzzzq14-15.pdf>

Kapitel 1: Klimat och något om världen och FNs 17 mål

Det är ett elände i världen och det har det alltid varit.

Utredningen Sven Winnell 1 maj 2019, Människornas verksamheter och grunderna för planering av framtiden för världen och Sverige.

<http://winnell.com/omr40zp.pdf>

är en sammanfattning av studier sedan 50 år av Sveriges och världens utveckling. Den finns i det följande.

Hur har det blivit som det är?

Man kan gå tillbaka till 1800-talet och säga att vi har det som vi har det därför att 1800-talet var så dåligt.

Men hur blev 1800-talet så dåligt? Man får gå till 1500-talet, men det räcker inte. I Sverige måste man gå till vikingatiden, men vi var efter vår tid och man måste gå till världshistorien och finner att eländet var ännu värre långt tillbaka.

Hur blev vi människor? Hur var det på jordklotet innan det fanns människor? När bildades jorden och solen och hela universum? Man hamnar i början med big bang, den stora smällen, för nära 13,8 miljarder år sedan.

Det börjar där och sedan får man följa utvecklingen hela vägen till januariöverenskommelsen, klimatproblemen, populisterna som vill skrota demokratin, Brexit och EU, Trump och Putin, Mellanöstern. Kina och Korea o s v.

Man kan imponeras av universum och dess svarta hål, grundämnena som håller allt igång, cellerna, djuren och växterna som

vet vad de ska göra och lyckas fortplanta sig genom alla miljoner år. Men människorna som släpper ut plast i haven så att de dör. Människorna har blivit människor, hur det nu gått till. Lärt sig prata och skriva och kriga och slåss.

Tidigt skaffade man sig gudar och företagssamma männisor blev furstar, kungar och kejsare och kapitalister. Några få blev filosofer och grubblat över hur det är. I början hängde man fast vid gudarna, men så småningom blev det klart för en del att de inte finns.

Men människor har svårt att släppa gamla traditioner och trots alla nya kunskaper som vartefter kommit till i världsbefolkningen är det fortfarande gamla myter som lever kvar.

För 2500 år sedan började greker fundera ut saker om världen som sedan fick gälla. Sedan kom kristendomen med påvar som bestämde att jorden är universums cntrum, något som för 500 år sedan visade sig vara fel.

Furstarna och kungarna blev mäktiga med hjälp av religioner och andra opponerade sig mot det. Det ledde till att de så småningom på det hela taget avskaffades och vanligt folk fick makten genom demokrati.

Teknisk utveckling under 1800-talet och 1900-talet har förbättrat för världsbefolkningen. Men det är långt kvar till en acceptabel situation för alla. Så är det.

Sedan 100 år är det demokratins princip som gäller, men det är en primitiv demokrati som mest bara bygger på allmän rösträtt. Det finns diktatorer, men de tror eller låtsas att de är demokratiska.

Det räcker inte med allmän rösträtt, de som röstar måste också veta vad de röstar på, och i det finns stora brister.

Filosofernas teorier om tänkandet och religionernas dogmer gäller inte som förr, det är nu FN. Förenta Nationerna och EU som en del av FN som sätter upp regler om hur demokratierna ska skötas.

USA är en del av europeisk politik, men Trump vill vara diktator. Något som kongressen ogillar. Putin vill vara demokrat, men har ärvt mycket av gamla Rysslands och tsarernas traditioner. I Kina har de blivit kapitalistiska kommunister. Mellanöstern har kvar Muhammeds läror från 600-talet och passar inte alls in i den moderna världen.

De första problemen nu är klimatet och tillståndet på jordklotet, mänskliga rättigheter och jämlikhet. Att få ordning på det är att få makthavare och röstande att få de kunskaper som behövs.

Skolor, universitet och informationsverksamheter av alla slag måste förbättras. Det gäller tidningar, radio, TV, filmer, sociala medier, romaner, teatrar, underhållningsverksamheter, reklam o s v.

Och politiska partier, organisationer, myndigheter och regeringar måste bli bättre på att utreda och informera.

Det viktigaste är att få ut behövlig kunskap. Men sedan är det viktigt att få acceptabla materiella levnadsförhållanden för all världens människor. Mat, husrum och alla tillbehör till det.

Och service utanför hemmen, skolor, sjukvård, omsorg, transportmedel, butiker och möjlighet att arbeta och tjäna pengar till sin försörjning.

Till servicen hör polisverksamheter som sköter brottsligheten. Och bra fördelning av skatter som ger bra jämlikhet.

Det finns sådana som har det bra och sådana som har det mindre bra och dåligt. De som har det bra vill ofta ha det ännu bättre och vill inte avstå något för att förbättra för dem som har det sämre. De politiska partierna i Sverige kan ordnas efter det. Det är så det är.

Projektet om samhällsplaneringens problem. Hur ska man förbättra världen? har pågått sedan 1960-talet. Ett system för människornas verksamheter utarbetades på 1970-talet och har använts sedan dess för att få de svenska partierna och regeringarna att förbättra världen.

Till en början måste påverkningarna ske med hjälp av vanliga brev på posten. Sedan användes fax och den 29 april 1998 lades projektet in på en hemsida på Internet: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen?

Sedan några år sker påverkningarna mest genom särskilda utredningar i PDF-format.

Min hemsida på internet " Samhällsplaneringen sproblem. Hur ska man kunna förbättra världen " wimnell.com, lades in där den 29 april 1998 och har alltså funnits 20 år.

Men forskningarna om samhällsplaneringens problem började redan på 1960-talet när Allmänna skatteberedningen lämnade ett förslag om ändring av skattesystemet. Det var ett dåligt förslag och efter ytterligare dåliga statliga utredningar tog Gunnar Sträng själv hand om skatteproblemen och drev igenom 1970 års skattereform. Jag lämnade synpunkter till honom som han följde. Det är en lång historia.

De allmänna diskussionerna om skattepolitiken gick då som nu mycket ut på marginalskatter. Gunnar Sträng förbjöd sina medarbetare att uttala något om marginalskatter, han menade att det viktiga är skatterna, inte marginalskatterna.

Sabuni, den nya liberala ledaren, som vill tala om för socialdemokraterna vad de ska tycka, menar att marginalskatterna för dem som får värnskatt är för stora och katastrofala 60%.

Inkomsskatten är cirka 34 % av inkomsten vid inkomst 60 000 kr i månaden= 720 000 kr per år. Värnskatten börjar vid inkomst cirka 57 000 kr per månad. För den som tjänar 720 000 kr per år är värnskatten cirka 1500 kr, vilket inte kan antagas hindra vederbörande från att arbeta, som Sabuni säger.

Skattesystemet är konstruerat med ett lågt grundavdrag som ligger långt under rimliga levnadskostnader enligt konsumentverket. Det gör att de som har inkomster som räcker lagom till levnadskostnaderna måste betala mycket hög skatt som väsentligt inskränker levnadsför-

hållandena. Trots att en del politiker menar att man bör betala skatt efter "förmåga".

Det går inte att sänka skatterna för låga inkomster så att man får bort dessa missförhållanden som följer av skattesystemets konstruktion. Förbättringar för de lägsta inkomsterna kan ske med hjälp av bostadsbidrag. Men varken politikerna i regeringen eller oppositionen vill sätta sig in i förhållandena för dem med låga inkomster.

För ungdomar under 29 år finns ungdomsbostadsbidrag vid låga inkomster. Det systemet kan enkelt med komplement införas också för dem som är äldre upp till pensionsåldern.

Bostadstilläggen för pensionärer är vansinnigt konstruerade och för dem gäller samma: varken politikerna i regeringen eller oppositionen vill sätta sig in i förhållandena för dem med låga inkomster.

Det är många som talar om att det behövs ett nytt skattesystem och det nämns då att man bör införa skatt på taxeringsvärden, Man vill införa skatt på inkomster som inte finns, och det kommer att innebära katastrof för många med låga inkomster, medan de med höga inkomster klarar det utan stora besvär.

Sådana som kallar sig ekonomer vill förbättra för dem med låga inkomster genom att tvinga dem att betala extra amorteringar för att de har låga inkomster.

Sedan 1960-talet har jag följt politiken och skrivit till bla regeringen och oppositiopartierna om skatter och andra samhällsplaneringsproblem.

I samband med doktorsutbildning om samhällsplanering vid Nordiska Institutet för Samhällsplanering, Nordplan, utredde jag och konstruerade ett system för mänskliga verksamheter, som är det enda fullständiga system som finns. Det finns beskrivet på bibliotek. Det har funnits på min hemsida sedan början och innehållet där har redovisats för regeringen nu under 20 år.

Det som har hänt sedan antiken är att vi nu i världen på det hela taget tycker att demokrati är viktigt. För att demokrati ska fungera bra måste alla ha kunskaper om förändringskrafterna i samhällena.

På min hemsida på internet har jag med hjälp av systemet för mänskliga verksamheter försökt visa vilka problem som finns och hur man med hjälp av forskning och undervisning och informationsflöden kan förbättra demokratin och världen.

Det kommer vartefter till nya problem och nya kunskaper och det är i första hand forskarna som ska ha koll på det. Men intresset för forskning är för litet hos politikerna. Jag har under alla år försökt få makt-havarna att göra upp en förteckning över Sveriges professorer/professurer som kan vara till nytta för politiker och allmänheten i demokratin. Men det har inte kommit till en sådan förteckning, som jag därför i all enkelhet gjort och som finns på hemsidan.

Om demokratin ska fungera bra måste alla i skolan få veta sådant som behövs för att väljarna i de allmänna valen ska kunna välja bra personer till representanter.

För att lärarna i skolorna ska kunna lära alla elever, måste de i sina utbildningar till lärare vid universiteten och högskolorna få bra kunskaper från professorerna.

Därför måste man ha koll på professorerna och åtminstone veta vilka som finns och också veta vad de gör och kommer fram till.

Främst ansvariga för denna kedja är utbildningsministrarna, och om de inte intresserar sig hela regeringen. Och riksdagen har ansvar för regeringen och folket har ansvar för riksdagen.

De politiska partierna och regeringen har ansvar för att folket har de kunskaper som behövs för att demokratin ska fungera och ge den välfärdsfördelning som behövs för att världen ska fungera och mänskligheten överleva.

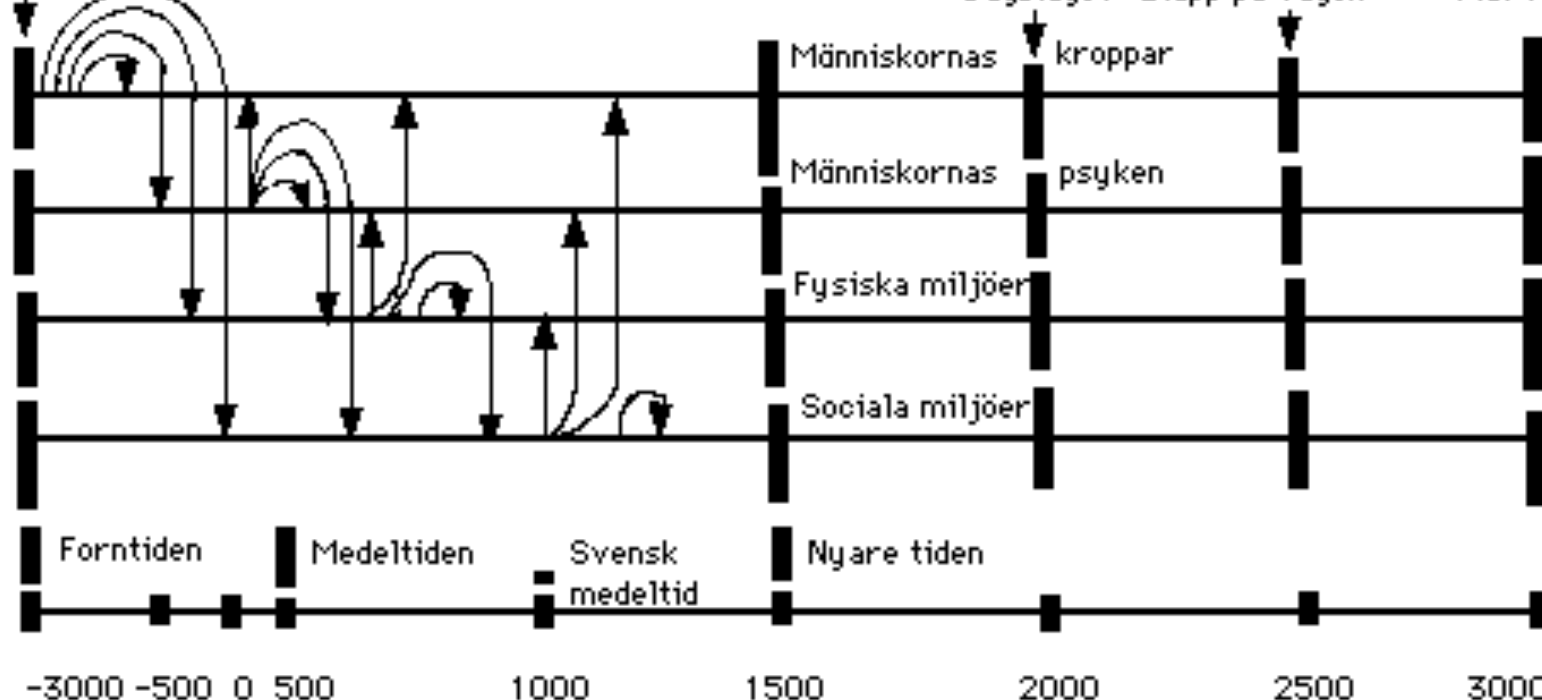
En hjälp är FN:s 17 mål, där klimatet är ett av de viktigaste målen.

Schema över påverkans- och förändringsproblem.

Tillstånd vid den historiska tidens början.

Tillstånd vid det framtida "paradiset"
på jorden

Dagsläget Etapp på vägen Mål ?

16 pilar med direkta och indirekta påverkansmöjligheter.

Hur kan och bör människorna påverka utvecklingen,

Innehållet i :

Människornas verksamheter och grunderna för planering av framtiden för världen och Sverige.

<http://winnell.com/omr40zp.pdf>

Sida

17 Kapitel 1: Universum och Jordklotet.
Människornas verksamheter och vår världs historia.

22 Sven Winnells hemsida: Samhällsplaneringens problem.
Hur ska man kunna förbättra världen ?

28 Förhistorisk tid. Naturforskning. Universums och jordklotets historia

29 Världskarta med världens befolkning i början av 1990-talet

30 Sven Winnell 1995 Världshistorien på nio sidor.

30 Forntiden. Till omkring 400.

31 Medeltiden. 400-1500.

31 Nya tiden . Från 1500.

31 Religionsstridernas tid 1500-1648 och tiden 1648-1815 med bl a oinskränkt furstemakt.

32 Genombrottstid för demokrati och industri, 1815-1914.

32 Första världskriget 1914-1918 och mellankrigstiden 1918-1939

33 Andra världskriget 1939-1945.

33 Efterkrigstiden. Från 1945.

34 Nutid och framtid.

34 Afrikas och Asiens äldsta historia.

35 Europeernas kolonier och utomeuropeisk historia.

36 Världsbefolkningen.

37 Läget i världen. April 2005

37 Befolkningen i miljoner i Världen och i Sverige inom parentes.

38 Sveriges historia.

38 Källor till de historiska avsnitten.

39 Systemet för mänskliga verksamheter.

39 Mänskligheten har förändrats mycket sedan tidernas begynnelse.

40 Människornas levnadsförhållanden och utvecklingens krafter.

43 Utvecklingens krafter.

44 Systemet för mänskliga verksamheter.

47 Den fundamentala påverkanskedjan

49 Schema över påverkans och förändringsproblem

50 Politiska och opolitiska planeringar

51 Samband mellan huvudområdena

52 Samhällsplaneringens problem. Kunskaper och värderingar.

53 Det är huvudsakligen människornas verksamheter som styr utvecklingen i världen.

53 Kunskaps- och värderingsverksamheter

53 Teknologiska/ ekonomiska verksamheter

54 Kulturella verksamheter

55 **Historien om människan.**

- 57 En resa genom tid och rum
60 Våra förfäder aporna
63 Apor på två ben
65 De första människorna
68 Vår tids människor
75 Dagens värld
77 Framtidsperspektiv

79 **Filosofins historia. Bertrand Russel om västerlandets visdom.**

Klicka på Sven Winnell 17 sept 1997 + 1 februari 2015:

Filosofins historia. Bertrand Russel om västerlandets visdom. <http://winnell.com/omr109b.pdf> och läs

utdrag ur Russels bok. Sidor i omr109b:

Prolog	2
Före Sokrates	3
Aten	13
Hellenismen	22
Den äldsta kristendomen	30
Skolastiken	37
Den moderna filosofins uppkomst	51
Den brittiska empirismen	74
Upplysningen och romantiken	80
Utilismen och efteråt	92
Samtiden	108
Epilog	123-126
I utredningen nu finns kopior av:	

80 **Prolog**

81 **Epilog**

85 **Idéhistoria. I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria**

Sven Winnell 000524: Ett referat av Sven-Eric Liedmans bok
I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria.

85 **Innehåll**

Inledning 15

FÖRSTA DELEN: I VAR MANS HUVUD

Första kapitlet: Klockan 59

Andra kapitlet: Rummet 73

Tredje kapitlet: Tiden 91

Fjärde kapitlet: Människan 131

ANDRA DELEN: INSTITUTIONERNA

Femte kapitlet: Lära för livet 199

Sjätte kapitlet: Det sanna och det goda 263

Sjunde kapitlet: Artefakterna 345

Åttonde kapitlet: Den gudomliga politiken 403

TREDJE DELEN: I SKUGGAN AV FRAMTIDEN

Nionde kapitlet: Modernitetens trolldomsglans 453

Tionde kapitlet: Europeerna och de andra 477

Elfte kapitlet: I skuggan av framtiden 5 17

Anmärkningar till texten 542

Register 580-598.

86	<u>Utdrag ur boken:</u> Från förordet.
88	Inledningen
89	Kapitel 5. Lära för livet. Här behandlas skolans och utbildningens institutioner.
96	Kapitel 7. Artefakterna. I detta kapitel behandlas teknologins och estetikens institutioner. Summering
102	Författarens avslutning
106	<u>Kunskapens makt (och maktens kunskap)</u> <u>AV SVEN-ERIC LIEDMAN</u> En mångfald relationer Olika intressen styr Många sanningar om människan Motsättningarna är störst nu

111	<u>ÅKE HOLMBERG: Vår världs historia.</u>
111	INLEDNINGEN Därefter innehållsförteckningen som ger en bild av världens urveckling:
112	MÄNNISKAN OCH MILJÖERNA. <i>Erövringen av jorden</i> <i>De första hundratusen generationerna</i> <i>Stads- och statsbyggandet.</i> <i>Högekulturer</i>
113	MÄNNISKAN OCH VÄRLDSRELIGIONERNA. <i>Samfund och samhälle under två tusen år</i> <i>Ca 500 f Kr — ca 1500 e Kr</i> <i>Buddhismen i Asien</i> <i>Kristenheten</i> <i>Islam .</i>
116	MÄNNISKAN OCH HAVET <i>Kolonialismens värld 1500—1800</i>
117	<i>Spindeln i nätet</i> <i>Den atlantiska världen 1500—1800</i>
118	<i>Västerlandet och världen</i> <i>1815—1914</i>
119	KONFRONTATIONERNAS SEKEL <i>Världskrig och världsrevolution</i> <i>1914—1945</i>
119	<i>Förenade och oförenade nationer</i> <i>Tiden efter 1945</i>

- 120 **Utråg ur ÅKE HOLMBERG: Vår världs historia.**
- 120 **Exempel på inre verkligheter och sociala miljöer.**
- 121 **Högkulturernas uppkomst. Från sid 44 och 47.**
Handlar om samspel= sociala miljöer.
- 122 **Mesopotamisk ekonomi och babyloniskt samhälle. Sid 54-55.** Handlar om samspel= sociala miljöer och religioner=inre verkligheter.
- 123 **Grekernas konst och vetenskap. Sid 95.**
Handlar om skönhet, religioner, kunskaper= inre verkligheter, och möten mellan kulturer= sociala miljöer.
- 124 **Folkreligioner. Sid 116.**
Handlar om religioner= inre verkligheter, och samspel mellan religiösa= sociala miljöer.
- 125 **Den siste romerske kejsaren. Sid 174-175.**
Handlar om kulturspridning o d= inre verkligheter och sociala miljöer.
- 126 **Bysans undergång. Sid 181.**
Handlar om vackra saker och religion= inre verkligheter, och spridning av religion= sociala miljöer.
- 127 **Korstågen. Sid 209.**
Handlar om religioner= inre verkligheter, och kunskaps- och kulturspridning= sociala miljöer.
- 128 **Universiteten. Sid 212.**
Handlar om religioner och kunskaper= inre verkligheter, och kunskapsspridning= sociala miljöer.
- 129 **Gotiken. Sid 213-214.**
Handlar om konst, estetik och religioner= inre verkligheter, och kulturspridning= sociala miljöer.
- 130 **Den senmedeltida krisen. Sid 218-219**
Handlar om spridning av kriser och kunskaper om kriser= inre verkligheter och sociala miljöer.
- 131 **Kyrkans kris. Sid 222.**
Handlar om religioner= inre verkligheter, och samspel mellan religiösa= sociala miljöer.
- 132 **Islam. Sid 230-231.**
Handlar om religioner= inre verkligheter, och religionsspridning= sociala miljöer.
- 133 **Indianfolken och kyrkan. Slaveriet. Sid 310-311.**
Handlar om religioner= inre verkligheter, och samspel= sociala miljöer.
- 134 **Det brittiska härskarsystemet. sid 343-344.**
Handlar om samspel= sociala miljöer, och religion= inre verkligheter.
- 135 **Den ryska samhällsutvecklingen. Sid 362-363.**
Handlar om samspel/maktspel= sociala miljöer.

- 136 **Reformationerna. Sid 368-369**
Handlar om religioner= inre verkligheter, och
religionsspridning= sociala miljöer. —
- 137 **Den naturvetenskapliga revolutionen. Sid 376-377.**
Handlar om kunskaper och religioner= inre verkligheter, och
kunskapsspridning= sociala miljöer.
- 138 **Samhällstänkandet. Sid 377-378.**
Handlar om tänkande= inre verkligheter. och maktspel= sociala
miljöer.
- 139 **Det franska enväldets framväxt. Sid 382-383.**
Handlar om maktspel= sociala miljöer, och konst och religion=
nre verkligheter.
- 140 **Ludvig XIV och Versailles. Sid 383-385**
Handlar om maktspel och kulturspridning= sociala miljöer, och
förlustelser= inre verkligheter.
- 141 **Religioner, världsliga makthavare, klasser och slavar.**
En sammanfattning av exemplen i det föregående.

150 **Kapitel 2: Komplement till
världshistorien fram till början av
20-hundratalet.**

152 **Tiden efter mitten av 1700-talet.**

154 **Områdena kring östra Medelhavet.
Från äldsta tid till 1930-talet.**

157 **Konsthistoria.**

159 Byggnadskonsten

160 **Industrin och utvecklingsprocesserna.**

162 Uppfinningar och upptäckter

164 **Teknikhistoria.**

166 **Medicinhistoria.**

167 **Det periodiska systemet för grundämnen.**

170 **1900-talet.**

175 **En lista med några författare och titlar**

185 **Världen byggdes om på 1900-talet.**

185 Makt och sociala relationer i världen 1914.

186 Tänkesätten och de sociala relationerna.

187 Utdrag ur "Det svenska folklynnet" (1911).

189 Första världskriget.

189 Slutet på första världskriget.

190 Mellankrigstiden.

192 Andra världskriget.

193 Atombomberna 1945.

194 Världen under efterkrigstiden efter andra världskriget.

198 Asien.

198 Främre Orienten/mellanöstern.

198 Israel och Palestina.

198 Syrien och Libanon.

199 Jordan, Saudiarabien och småstaterna.

199 Irak och Iran. Kurder.

199 Främre Orienten/mellanöstern 1991.

200 Asien bortom Iran.

200 De engelska kolonierna.

200 De holländska kolonierna.

200 De franska kolonierna.

201 Kina.

201 Japan.

201 Korea, Filippinerna, Afghanistan mm.

202 Afrika.

203 Amerika.

204 Amerikas förenta stater/USA.

205 Oceanien, polarområdena och rymden.

205 Europa 1991.

205 Världens djur-och växtvärld.

205 Källor till historien på 1900-talet.

206 **Makthavare i världen efter andra världskriget.**

208 **Världen efter 1990-1991.**

209 Jugoslavien.

224 Irak.

- 231 **Det finns fysiska och sociala miljöer.**
Många myndigheter har inflytande över de fysiska och sociala miljöerna. Här några:
Boverket. <http://www.boverket.se>
Naturvårdsverket: <http://www.naturvardsverket.se>
Socialstyrelsen: <http://socialstyrelsen.se>
Folkhälsomyndigheten: <http://www.folkhalsomyndigheten.se>
Sveriges kommuner och Landsting: <http://skl.se>
- 232 **Exempel: Miljöpartiets partiprogram 2016**
Staden
Förorter och miljonprogram
- 238 **Något om sociala miljöer**
- 239 **Våldet i världen och mänskliga rättigheter.**
- 240 **Något om mobbning, diskriminering o d.**
- 241 **Myndigheter och organisationer om mobbning och diskriminering**
- 242 **Kort om Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen?**
- 243 **Världen. Klimat och sociala relationer. Koldioxidutsläpp.**
Fysiska och sociala miljöer
Mänsklighetens utveckling
Sociala relationer
- 245 **Sveriges elva folkhälsomål**
Delaktighet och inflytande i samhället
Ekonomisk och social trygghet
Trygga och goda uppväxtvillkor
Ökad hälsa i arbetslivet
Sunda och säkra miljöer och produkter.
En mer hälsofrämjande hälso- och sjukvård.
Gott skydd mot smittspridning.
Trygg och säker sexualitet och en god reproduktiv hälsa.
Ökad fysisk aktivitet
Goda matvanor och säkra livsmedel.
Minskat bruk av tobak och alkohol, ett samhälle fritt från narkotika och dopning samt minskade skadeverkningar av överdrivet spelande
- 248 **Inre verkligheter och sociala miljöer**
- 252 **De inre verkligheterna och de sociala miljöerna under tidernas lopp**
- 253 **Något om värdsbilder, livsåskådningar, ideologier, människosyn, värderingar, attityder, fördomar, moral, jämställdhet och diskriminering.**
- 261 **Något om läget inför 2012**
- 263 **Läs på! Världen har förändrats**
- 265 **Världen utanför Sverige**
- 266 **Mot en fredligare värld**

268 **Kapitel 3: FN, Förenta nationerna**

271 **50 år med FN.**

276 **Förenta Nationernas Millenniedeklaration.**

276 **FÖRORD**

277 **VÄRDERINGAR OCH PRINCIPER**

278 **II. FRED, SÄKERHET OCH NEDRUSTNING**

279 **III. UTVECKLING OCH FATTIGDOMSBEKÄMPNING**

281 **IV. SKYDD AV VÅR GEMENSAMMA MILJÖ**

281 **V. MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER, DEMOKRATI
OCH GOD SAMHÄLLSSTYRNING**

282 **VI. SKYDD AV DE SÅRBARA.**

282 **VII. ÅTGÄRDER FÖR ATT MÖTA AFRIKAS
SÄRSKILDA BEHOV.**

282 **VIII. ETT STARKARE FÖRENTA NATIONERNA.**

284 **Läget i världen 2002.**

286 **Läget i början av 2008**

287 **FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.**

291 **Från regeringen.se 28 april 2019- Demokrati och mänskliga
rättigheter.**

292 **Från Utrikesdepartementets hemsida på Internet. 2011**

292 De mänskliga rättigheterna

294 Konventioner om mänskliga rättigheter som Sverige har
undertecknat

296 Vilka rättigheter finns det?

297 Rätten att inte bli diskriminerad

298 Rätten till liv - dödsstraffet

299 Förbud mot tortyr

301 Förbud mot slaveri och slavhandel

302 Regler om rättssäkerheten

303 Privat- och familjelivet

303 Tanke- och religionsfrihet

304 Yttrandefrihet

306 Förenings- och församlingsfrihet

307 Rätten till arbete

307 Rätten till tillfredsställande levnadsstandard

308 Rätten till hälsa

308 Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter

309 Rätten till utbildning

311 Kvinnors rättigheter

313 Allt du behöver veta om FN:s kvinnokommission

314 Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck i
samkönade relationer

317 Barnets rättigheter

319 Barns deltagande fick konkret innebörd på evenemang som
hölls parallellt med FN debatten om barnets rättigheter

320 Rättigheter för personer med funktionsnedsättning

322 Urfolkens rättigheter

323 Rättigheter för HBT-personer

326 Flyktingars rättigheter

327 Migranternas rättigheter

328 Folkmord

330 Väpnade konflikter

332 Våld och förtryck i hederns namn

333 **Från UD 29 april 2019 Viktiga regler. Barnkonventionen**

337 **Mänskliga rättigheter. Innehållet har flyttat. Finns nu på
regeringen.se**

338	<u>Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling</u>	357	Mål 7. Säkerställa tillgång till ekonomiskt överkomlig, tillförlitlig, hållbar och modern energi för alla
338	Ingress	358	Mål 8. Verka för varaktig, inkluderande och hållbar ekonomisk tillväxt, full och produktiv sysselsättning med anständiga arbetsvillkor för alla
	Människorna	359	Mål 9. Bygga motståndskraftig infrastruktur, verka för en inkluderande och hållbar industrialisering samt främja innovation
	Planeten	360	Mål 10. Minska ojämlikheten inom och mellan länder
	Välståndet	361	Mål 11. Göra städer och bosättning-ar inkluderande, säkra, motståndskraftiga och hållbara
	Freden	362	Mål 12. Säkerställa hållbara konsumtions- och produktions-mönster
	Partnerskapet	363	Mål 13. Vidta omedelbara åtgärder för att bekämpa klimatförändringarna och dess konsekvenser*
339	Deklaration	363	Mål 14. Bevara och nyttja haven och de marina resurserna på ett hållbart sätt för en hållbar utveckling
	Inledning	364	Mål 15. Skydda, återställa och främja ett hållbart nyttjande av landbaserade ekosystem, hållbart bruka skogar, bekämpa öken-spridning, hejda och vrida tillbaka markförstöringen samt hejda förlusten av biologisk mångfald
	Vår vision	365	Mål 16. Främja fredliga och inklude-rande samhällen för hållbar utveckling, tillhandahålla tillgång till rättvisa för alla samt bygga upp effektiva och inkluderande institutioner med ansvarsutkrävande på alla nivåer.
	Våra gemensamma principer och åtaganden	366	Mål 17. Stärka genomförandemedlen och återvitalisera det globala partnerskapet för hållbar utveckling
	Vår värld i dag		
	Den nya agendan	368	<u>Medel för genomförande och det globala partnerskapet</u>
	Medel för genomförande	372	<u>Uppföljning och översyn</u>
	Uppföljning och översyn		
	Ett upprop för handling för att förändra vår värld		
350	<u>Mål och delmål för hållbar utveckling</u>		
351	<u>Mål för hållbar utveckling</u>		
352	Mål 1. Avskaffa fattigdom i alla dess former överallt		
352	Mål 2. Avskaffa hunger, uppnå tryggad livsmedelsförsörjning och förbättrad nutrition samt främja ett hållbart jordbruk		
353	Mål 3. Säkerställa hälsosamma liv och främja välbefinnande för alla i alla åldrar		
354	Mål 4. Säkerställa en inkluderande och likvärdig utbildning av god kvalitet och främja livslångt lärande för alla		
355	Mål 5. Uppnå jämställdhet och alla kvinnors och flickors egen-makt		
356	Mål 6. Säkerställa tillgången till och en hållbar förvaltning av vatten och sanitet för alla		

377 **Förenta Nationerna, FN 12 februari 2018. Engelsk text**

379 **Svenska FN-förbundet 17 februari 2018. Svensk text.**

381 **INFO OM FN**

386 17 GLOBALA MÅL FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

399 Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna

404 FN SOM ORGANISATION

405 GENERALFÖRSAMLINGEN

405 SÄKERHETSRÅDET

405 EKONOMISKA OCH SOCIALA RÅDET

405 FÖRVALTARSKAPSRÅDET

405 INTERNATIONELLA DOMSTOLEN

405 SEKRETARIATET

406 FN:S UNDERORGAN

409 FN:S FACKORGAN

414 **Kapitel 4: Europeiska unionen, EU**

415 **EU Europeiska unionen. 17 februari 2018**

415 **Basfakta om EU**

416 **EU-institutionerna**

[Europeiska centralbanken](#)

[Europeiska revisionsrätten](#)

[Europeiska utrikestjänsten](#)

[Europeiska ekonomiska och sociala kommittén](#)

[Europeiska regionkommittén](#)

[Europeiska investeringsbanken](#)

[Europeiska datatillsynsmannen](#)

[Europaparlamentet](#)

[Europeiska rådet](#)

[Europeiska unionens råd](#)

[EU:s ordförandeskap](#)

[Europeiska kommissionen](#)

[EU-domstolen](#)

417 **EU-institutionernas ledare**

418 **Europeiska kommissionen**

427 **Europaparlamentet**

432 **Kapitel 5: Andra aktörer i världspoli-**
tiken

433 **World Values Survey**

434 **Kulturkartan 2015**

435 **Världsarvslistan**

435 **Världsnaturfonden WWF**

436 **Utrikespolitiska institutet**

437 **Gapminder**

437 Exempel på statistik: Choose a graph

438 **MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I SVENSK**
UTRIKESPOLITIK

439 **Folkmängd 2017**

439 Afrika söder om Sahara

440 Asien och Oceanien

441 Europa och Centralasien

442 Mellanöstern och Nordafrika

443 Nordamerika Latinamerika och Karibien

444 **Regeringens utredningar om mänskliga rättigheter.2019**

444 Afrika

444 Amerika

445 Asien och Oceanien

445 Europa och Centralasien

446 Mellanöstern och Nordadrika

447 **Amnesty. Årsrapport - mänskliga rättigheter**
2016/2017

449 **Amnestys årsrapport 2016: En politik som**
demoniserar skapar rädsla och splittring

455 **MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I VÄRLDEN - LÄGET**
2018

456 **Rights Today ger en ögonblicksbild av hur det såg ut när**
det gäller mänskliga rättigheter runt om i världen under
2018.

458 **Amnesty: FN:S DEKLARATION OM DE MÄNSKLIGA**
RÄTTIGHETERNA

459 **sida.se 23 februari 2019**

464 **Kapitel 6: Sveriges historia och svensk politik**

466 **Sveriges historia i 8 delar från Norstedts förlag.**

466 Sveriges historia: 13000 f.Kr- 600 e.Kr.

466 Sveriges historia: 600 -1350.

467 Sveriges historia: 1350-1600.

467 Sveriges historia: 1600-1721.

468 Sveriges historia: 1721-1830.

468 Sveriges historia: 1830-1920.

469 Sveriges historia: 1920-1965.

469 Sveriges historia: 1965-2012.

470 **Sveriges kungalängd**

473 **Regeringskansliet genom tiderna**

473 Tiden fram till Gustav Vasa

474 Den äldre Vasatiden 1521–1611

475 Stormaktstiden 1611–1718

477 Frihetstiden 1718–1772

479 Gustavianska tiden 1772–1809

479 Karl Johanstiden och den tidiga liberalismen 1809–1840

481 Tiden efter 1840

485 Sverige och EU

485 Regeringskansliets lokaler

487 **Sveriges regeringar under 100 år**

489 **Sverige under 1900-talet**

492 **Inkomstskatterna**

500 **Sveriges Riksdag www.riksdagen.se Februari 2019**

500 **Partierna i riksdagen och antalet ledamöter**

501 **Riksdagens utskott 14 feb 2019**

510 **Så styrs Sverige. Från regeringen.se 28 januari 2019**

511 **Regeringens politik**

512 **Politikområden för politiken**

514 **Myndigheter**

533 **Länsstyrelserna**

539 **Sven Winnell 9+16+26 maj 2016:**

Sveriges 6 regioner. Länsstyrelser, landsting och kommuner. Invånare 2005 och 2013. Antalet bostäder 2010. Länkar till deras hemsidor på internet 6 maj 2016 med uppgifter om allt de vill visa upp.

<http://winnell.com/omr36-39zzzq.pdf>

540 **Sveriges kommuner och landsting, SKLskl.se januari 2019**

546 **Sven Winnell 27 februari 2010 + 3 april 2014:**

Fackföreningar och arbetsgivareföreningar 2014. Statistik om arbete och näringar. Arbetsförmedlingens hemsida.

<http://winnell.com/omr658f.pdf>

546	<u>Företagarna</u>	622	<u>Innehållsförteckningar till utredningar från och med 21 december 2018 till 22 april 2019.</u>
547	<u>LO, Landsorganisationen i Sverige</u>	642	<u>Särskilda utredningar på Sven Winnells hemsida från och 30 januari 2010</u>
548	<u>SN, Svenskt näringsliv</u>	653	<u>Förstamajtal 2019</u>
552	<u>Kommunallag (2017:725)</u>	- 667	
586	<u>Systemet med mänskliga verksamheter, nedbantat till 44 områden.</u>		
606	<u>Område 1-5 samt 1-9 med myndigheter och professorer, yrken och utbildningar m m.</u>		
613	<u>Innehållet i Sven Winnell 20 mars 2018 del 2 av 3: FN, EU, artiklar om utrikes förhållanden samt Sveriges riksdag och Sveriges kommuner, landsting och länsstyrelser.</u> http://winnell.com/omr40zm.pdf		
614	<u>Innehållet i Sven Winnell 20 mars 2018 de 3 av 3: Samhällsplaneringens problem. Sveriges regering och artiklar om de politiska partierna och deras problem.</u> http://winnell.com/omr40zn.pdf		
615	<u>Innehållet i Sven Winnell. 16 maj 2018: Boende och bostadsbygge. Levnadsförhållanden, skatter. SCB-statistik. Boverket. SOM-institutet. Vårbudgeten. Första maj och veckor därefter. Löner. TVdebatt. Regeringens verksamheter.</u> http://winnell.com/omr40zo.pdf		

Agenda 2030 och klimatet:

Museer, myndigheter, skolor m m ska ha tydlig information om framtidsproblemen

Det största problemen i världen nu är klimatkrisen och problemen bakom FNs 17 mål för framtiden, Därför bör museer, myndigheter, skolor m m ha tydlig information om de problemen.

I Museilagen står att "Ett museum ska utifrån sitt ämnesområde bidra till samhället och dess utveckling genom att främja kunskap, kulturupplevelser och fri åsiktsbildning. "

Jag har den 16 augusti 2013 gjort ett förslag om hur det kan ske.

Jag har gjort en text med fyra rubriker:
Förenta nationernas mål i Agenda 2030
Klimatförändringen och miljöerna
Hav och marina resurser
Ekosystem och biologisk mångfald

Jag föreslår att det läggs på första sidan på hemsidan hos alla museer och myndigheter, högskolor, universitet och skolor o d enligt mitt förslag.

Texten är hämtad från Regeringens hemsida på Internet. Och slutar med:

För mer om detta se regeringens hemsida på internet
<https://www.regeringen.se/sveriges-regering/>

Det börjar med FNs alla 17 mål som innehåller alla problem i världen och Sverige och jag har ordnat så att man enkelt kan klicka fram delmål. Därefter kommer texter om klimatkrisen, hav och biologisk mångfald (mål 13,14 och 15). Det angår alla museer och myndigheter o d. Varje museum eller myndighet kan sedan anknyta till de FN-mål och delmål som de tycker passar dem.

Demokrati- och kulturministern bör se till att alla museer och myndigheter, skolor o d inför dessa texter i början på sina hemsidor

Förenta nationernas mål i Agenda 2030

Mars 2019

Mål 1 är att avskaffa all form av fattigdom överallt.

- **Ingen fattigdom**

Mål 2 är att avskaffa hunger, uppnå tryggad livsmedelsförsörjning, uppnå en bättre kosthållning och främja ett hållbart jordbruk.

- **Ingen hunger**

Mål 3 är att säkerställa att alla kan leva ett hälsosamt liv och verka för alla människors välbefinnande i alla åldrar.

- **Hälsa och välbefinnande**

Mål 4 är att säkerställa en inkluderande och jämlik utbildning av god kvalitet och främja livslångt lärande för alla.

- **God utbildning för alla**

Mål 5 är att uppnå jämställdhet, och alla kvinnors och flickors egenmakt.

- **Jämställdhet**

Mål 6 är att säkerställa tillgång till och hållbar vatten- och sanitetsförvaltning för alla.

- **Rent vatten och sanitet**

Mål 7 är att säkerställa att alla har tillgång till tillförlitlig, hållbar och modern energi till en överkomlig kostnad.

- **Hållbar energi för alla**

Mål 8 är att verka för en inkluderande och långsiktigt hållbar ekonomisk tillväxt, full och produktiv sysselsättning med anständiga arbetsvillkor för alla.

- **Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt**

Mål 9 är att bygga upp en motståndskraftig infrastruktur, verka för en inkluderande och hållbar industrialisering och främja innovation.

- **Hållbar industri, innovationer och infrastruktur**

Mål 10 är att minska ojämlikheten inom och mellan länder.

- **Minskad ojämlikhet**

Mål 11 är att städer och bosättningar ska vara inkluderande, säkra, motståndskraftiga och hållbara.

- **Hållbara städer och samhällen**

Mål 12 är att främja hållbara konsumtions- och produktionsmönster.

- **Hållbar konsumtion och produktion**

Mål 13 är att vidta omedelbara åtgärder för att bekämpa klimatförändringarna och dess konsekvenser.

- **Bekämpa klimatförändringen**

Mål 14 är att bevara och nyttja haven och de marina resurserna på ett hållbart sätt i syfte att uppnå en hållbar utveckling.

- **Hav och marina resurser**

Mål 15 är att skydda, återställa och främja ett hållbart nyttjande av landbaserade ekosystem, hållbart bruka skogar, bekämpa ökenspridning, hejda och vrida tillbaka markförstörelsen samt hejda förlusten av biologisk mångfald.

- **Ekosystem och biologisk mångfald**

Mål 16 är att främja fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling, se till att alla har tillgång till rättvisa samt bygga upp effektiva och ansvarsskyldiga och inkluderande institutioner på alla nivåer.

- **Fredliga och inkluderande samhällen**

Mål 17 är att stärka genomförandemedlen och återvitalisera det globala partnerskapet för hållbar utveckling.

- **Genomförande och globalt partnerskap**

Klimatförändringen och miljöerna

Enligt den nya museilagen 2017 ska ett museum bidra till samhället och dess utveckling genom att främja kunskap, kulturupplevelser och fri åsiktsbildning.

Förenta nationens 17 mål gäller för hela världen och också för Sverige.

Som de viktigaste problemen nu kan ses FN:s mål om klimat, hav och marina resurser och ekosystem och biologisk mångfald.

Här från regeringens skrivelse till riksdagen: [Politiken för global utveckling i genomförandet av Agenda 2030, skr. 2015/16:182 \(pdf 782 kB\)](#) :

Klimatavtalet från Paris från december 2015 är en milstolpe i klimatarbetet. För första gången har världen ett globalt klimatavtal där alla länder åtar sig att bidra med allt ambitiösare åtaganden. Avtalet skapar förutsättningar för ökat stöd till utvecklingsländer, både för att begränsa utsläppen och för att anpassa sig till klimatförändringarna.

Fattiga och sårbara länder som inte har resurser att anpassa sig samt kvinnor, män, flickor och pojkar som lever i fattigdom och utsatthet drabbas särskilt hårt av klimatförändringar. Åtnjutandet av de mänskliga rättigheterna kan påverkas av miljöförstöring och klimatförändringar, inklusive ursprungsbefolkningars rättigheter.

Fattigdomsbekämpningen riskerar att avstanna eller gå om intet om inte klimatförändringarna hejdas. Detta på grund av klimatförändringarnas effekter som t ex. extremare väder som torka, skyfall och

stormar, vilket i sin tur också påverkar bl.a. vattentillgång och livsmedelsproduktion, men också stabilitet och säkerhet samt migrationsflöden. Arbeten som syftar till att reducera riskerna för, och minska konsekvenserna av, olyckor och katastrofer är också viktiga för anpassningen till ett förändrat klimat.

Sverige ska gå före i klimatfrågan som är vår tids ödesfråga. Alla länder måste ställa om till ett hållbart samhälle med låga utsläpp och hög motståndskraft mot klimatförändringarnas effekter. Det kräver ett sammanhållet globalt och nationellt klimatarbete samt att klimatarbetet, såväl utsläppsminskningar som anpassning, integreras på ett samstämmigt sätt i alla politikområden.

Sverige ska fortsatt vara en pådrivande part för genomförandet av klimatavtalet från Paris, inte minst i förhållande till utvecklingsländer. OECD-länder som Sverige har ett särskilt ansvar för att gå före genom ambitiösa utsläppsmål. Sverige ska bli ett av världens första fossilfria välfärdsländer. Sverige driver på inom EU för en ambitiös klimatpolitik samt arbetar aktivt med andra länder och aktörer för att stärka allianser och samarbeten.

Sverige bidrar substantiellt till ett flertal globala klimatfonder. Sverige bidrar även till att främja kapacitetssuppleggning, teknikutveckling och innovativa lösningar för minskade utsläpp och klimatanpassning inte minst i utvecklingsländer. Sverige ska också bidra till att stödja utvecklingsländernas genomförande av de nationella klimatplanerna.

Kopplingarna mellan utvecklingsstrategier och klimatplanerna bör därmed också stärkas. Det är dock viktigt att även utvecklingsländerna har åtaganden under det nya avtalet och att fler länder uppmanas att bidra till klimatfinansiering.

Hav och marina resurser

Sammanfattat handlar det om att förebygga och avsevärt minska alla slags föroreningar i havet, i synnerhet från landbaserad verksamhet, inklusive marint skräp och tillförsel av näringsämnen, samt om att hållbart förvalta, skydda och återställa marina och kustnära ekosystem. Havsförsurningens konsekvenser ska minimeras och åtgärdas. Effektiv fångstreglering ska införas. Överfiske, olagligt, orapporterat och oreglerat fiske liksom destruktiva fiskemetoder ska stoppas.

Vetenskapligt baserade förvaltningsplaner ska genomföras i syfte att återställa fiskbestånden på kortast möjliga tid till minst de nivåer som kan ge maximal hållbar avkastning. Minst 10 procent av kust- och havsområdena ska skyddas. Fiskesubventioner som bidrar till överkapacitet, överfiske eller olagligt, orapporterat och oreglerat fiske bör avskaffas och nya sådana ska förhindras.

Utvecklingsländers och de minst utvecklade ländernas behov bör integreras i WTO-förhandlingarna om fiskesubventioner. Den ekonomiska nyttan av ett hållbart nyttjande av marina resurser bör öka för små önationer under utveckling och de minst utvecklade länderna, bl.a. genom en hållbar förvaltning av fiske, vattenbruk och turism.

Vetenskaplig kunskap, forskningskapacitet och havsteknik ska utvecklas, med hänsyn till Oceanografiska kommissionens kriterier och riktlinjer, med fokus på små önationer under utveckling och de minst utvecklade länderna. Tillträde för småskaliga icke-industriella fiskare till marina resurser och marknader ska säkerställas. Bevarandet

och hållbart nyttjande av haven och havsresurserna ska stärkas, bl.a. genom att genomföra FN:s havsrättskonvention.

Havens resurser bidrar till global livsmedelstrygghet och kan bidra till en hållbar tillväxt. Detta är viktigt för många fattiga länder och människor som är beroende av kustnära fiske. Det är också av betydelse för utveckling av hållbar turism där attraktiva miljöer med friska kustvatten och korallrev är viktiga.

Tillståndet för kustvatten och haven är mycket allvarligt. Ekosystemen och därmed havets ekosystemtjänster påverkas negativt av bl.a. klimatförändringar, havsförsurning, utvinning av mineral och bottenrålning, marin nedskräpning och miljögifter. Havens motståndskraft och förmågan att uppta och bryta ner näringsämnen och gifter, reglering av klimat m.m. försämras. Många fiskebestånd minskar kraftigt och arter dör ut.

Arbete mot ohållbara fiskesubventioner och överfiske är centralt. Att utveckla och genomföra vetenskapligt baserade förvaltningsplaner i syfte att återställa fiskbestånden till minst de nivåer som kan ge maximal hållbar avkastning är nödvändigt för att säkra livsmedelsresursen i utvecklingsländer och bidra till en hållbar ekonomisk utveckling.

För att bidra till arbetet med hållbara hav behövs samarbete över landgränser och samstämmiga åtgärder mellan flera politikområden som t.ex. miljö-, jordbruks-, fiske-, närings- utbildnings- och utrikespolitik.

Ekosystem och biologisk mångfald

Sammanfattat handlar det om att bevara, återställa och hållbart använda ekosystem på land och i vattendrag och deras ekosystem-tjänster, särskilt skogar, våtmarker, berg och torra områden, i enlighet med de skyldigheter som anges i internationella överenskommelser.

Hållbart brukande av alla typer av skogar ska främjas, avskogning stoppas, utarmade skogar återställas och ny- och återbeskogningen kraftigt ökas i hela världen. Ökenspridning ska bekämpas och förstörd mark och jord ska återställas. Bergsekosystemen ska bevaras.

Omedelbara åtgärder ska vidtas för att minska förstörelsen av naturliga livsmiljöer, hejda förlusten av biologisk mångfald och skydda utrotningshotade arter. En rimlig och rättvis fördelning av den nytta som uppstår vid användning av genetiska resurser ska främjas samt lämpligt tillträde till sådana resurser, i enlighet med internationella avtal.

Omedelbara åtgärder ska vidtas för att stoppa tjuvjakt på och handel med skyddade djur- och växtarter. Åtgärder ska införas för att förhindra införseln av invasiva främmande arter samt kontrollera eller utrota prioriterade arter. Ekosystemens och den biologiska mångfaldens värden ska integreras i nationella och lokala planerings- och utvecklingsprocesser, strategier för fattigdomsminskning samt räkenskaper.

Finansiella resurser för biologisk mångfald, ekosystem och hållbart brukande av skogar ska öka och utvecklingsländer ska ges lämpliga incitament att utveckla ett sådant bruk, inklusive bevarande och återbeskogning. Globalt stöd mot tjuvjakt och illegal handel med skyddade arter ska öka, bl.a. genom ökade möjligheterna till hållbar försörjning i lokalsamhällen.

Fungerande ekosystem och biologisk mångfald är grunden för de processer som förser oss med mat, vatten, energi, kläder etc. Skydd, bevarande av och hållbart nyttjande och restaurering av ekosystem och naturresurser samt bevarande av biologisk mångfald är därför nödvändigt.

De viktiga sambanden mellan ekonomisk utveckling och behovet av att skydda och bevara ekosystem, inklusive biologisk mångfald behöver tydliggöras.

Den pågående utarmningen av den biologiska mångfalden drabbar i särskilt hög grad människor som lever i fattigdom vilka ofta livnär sig på naturresurser. Många av dessa är kvinnor. Arbetet i konventionen om biologisk mångfald och de s.k. Aichimålen är väsentligt för att nå flera av de globala målen.

Hållbart brukande av skogsresurser, inklusive minskning av avskogning, är viktigt bl.a. vad gäller klimatpåverkan, hållbar energi, tryggad livsmedelsförsörjning, ekonomisk tillväxt och fattigdomsbekämpning.

Olagliga avverkningar och handel med associerade trävaror ger negativa effekter på skogar och på människorna som lever av och i dessa skogar. Utvecklingsländer har särskilda behov av tekniskt och vetenskapligt kunnande, liksom av resurser, för att utveckla, bevara och hållbart bruka skogsekosystem, inklusive återbeskogning.

Arbete med skog och hållbar utveckling kräver samstämmiga åtgärder mellan olika politikområden som närings-, jordbruks-, miljö-, klimat- och utrikespolitik.

För mer om detta se regeringens hemsida på internet
<https://www.regeringen.se/sveriges-regering/>

Stefan Löfven

Statsminister

[Statsrådsberedningen](#)

”Vårt land ska vara en ledande och inspirerande kraft i världen. Där vi sluter klyftor och förverkligar de löften om frihet vi ställt ut till våra barn. Där vi investerar gemensamt i människor och miljö, i kunskap och konkurrenskraft, i trygghet i nuet och hopp inför framtiden.”

Isabella Lövin

Miljö- och klimatminister samt vice statsminister

[Miljödepartementet](#)

Isabella Lövins områden

- [Miljö och klimat](#)

Miljö och klimat

Miljöpolitiken handlar om att skapa ett samhälle som är fritt från utsläpp och farliga gifter med hänsyn till både människor, djur och natur. Den handlar också om att skapa ett hållbart samhälle som är anpassat till ett förändrat klimat. Många miljöfrågor är globala och därför sker en stor del av arbetet i samverkan med andra länder.

[Om miljö och klimat](#)

Relaterad navigering

- [Miljö och klimat i statens budget](#)
- [Rättsliga dokument](#)
- [Myndigheter med flera](#)
- [Remisser](#)
- [Kontakt](#)
-

[Ansvariga för miljö och klimat](#)

Genvägar

- [Parisavtalet](#)
- [Vattenförsörjning och torka](#)
- [Nationell strategi för klimatanpassning](#)

Anders Ygeman

Energi- och digitaliseringsminister
[Infrastrukturdepartementet](#)

Anders Ygemans områden

- [Digitaliseringspolitik](#)
- [Energi](#)

Digitaliseringspolitik

Digitaliseringspolitiken handlar om att använda och främja de möjligheter som digitaliseringen för med sig för samhället: för individer, näringsliv, civilsamhälle och offentlig sektor. Området omfattar bland annat arbete med att digitalisera offentlig förvaltning med utgångspunkt i medborgarens behov. Syftet med digitaliseringen av offentlig sektor är att kunna erbjuda enklare, öppnare och effektivare service till alla, oavsett om användaren befinner sig i Sverige eller i utlandet. Digitaliseringspolitiken handlar också om att skapa goda förutsättningar för digital infrastruktur som till exempel bredband, digital post, digital identitet och 5G, och om att skapa goda förutsättningar för utveckling och användning av ny teknik så som data och artificiell intelligens. Arbete med att främja digital kompetens och digitalt ledarskap hör också till området.

Om digitaliseringspolitik

Relaterad navigering

- [Digitaliseringspolitik i statens budget](#)
- [Rättsliga dokument](#)
- [Myndigheter med flera](#)
- [Remisser](#)

- [Kontakt](#)
-

[Ansvariga för digitaliseringspolitik](#)

Genvägar

- [Digitaliseringsstrategin](#)
- [Informationsmaterial: Sverige helt uppkopplat 2025 - en bredbandsstrategi](#)

Jennie Nilsson

Landsbygdsminister
[Näringsdepartementet](#)

Jennie Nilssons områden

- [Landsbygd, livsmedel och areella näringar](#)
- [Regional tillväxt](#)

•[Landsbygd, livsmedel och areella näringar](#)

De areella eller gröna näringarna är viktiga basnäringar. De står för en betydande del av markanvändningen på landsbygden och har en unik roll som förvaltare av landskapets natur- och kulturvärden. Detta ger förutsättningar för att bedriva annan näringsverksamhet på landsbygden som till exempel verksamhet kopplat till upplevelser och rekreation.

[Om landsbygd, livsmedel och areella näringar](#)

Relaterad navigering

- [Landsbygd, livsmedel och areella näringar i statens budget](#)
- [Rättsliga dokument](#)
- [Myndigheter med flera](#)
- [Remisser](#)
- [Kontakt](#)
-

[Ansvariga för landsbygd, livsmedel och areella näringar](#)

Genvägar

- [Ett nationellt skogsprogram för Sverige](#)
- [En livsmedelsstrategi för jobb och hållbar tillväxt i hela landet](#)
- [Vattenförsörjning och torka](#)

Regional tillväxt

Den regionala tillväxtpolitiken handlar om åtgärder för att ta tillvara hela landets utvecklingskraft, tillväxtpotential och sysselsättningsmöjligheter. Området omfattar frågor som regionala utvecklingsstrategier, regionala företagsstöd, stöd till kommersiell service och EU:s regionalfondsprogram.

[Om regional tillväxt](#)

Relaterad navigering

- [Regional tillväxt i statens budget](#)
- [Rättsliga dokument](#)
- [Myndigheter med flera](#)
- [Remisser](#)
- [Kontakt](#)
-

[Ansvariga för regional tillväxt](#)

Artiklar om klimatet i kapitel 1 i

<http://winnell.com/omr36-39zzzzzp.pdf> :

Julshoppa smart och rädda klimatet
Jag är 17 år och saknar hopp om framtiden
Är det jätteviktigt att det finns människor och i så fall varför?
Tillbaka i Europa – nu kliver Greta in i rampljuset igen
Många knäckfrågor kvar att lösa inför sista veckan i Madrid
Klimatforskare frustrerad över bristen på framsteg
Vi behöver ta till oss ursprungsfolkens kunskaper
Nya lösningar krävs om vi ska klara klimatkrisen och fortsätta
leva gott
Oklart vem som får betala när vattennivån höjs
Jannike Kihlberg: Ny teknik kan bidra men är bara en del av
lösningen
Kraftverket stängs – kolet fasas ut två år tidigare än planerat
Här fångas koldioxid in från Värtaverkets skorsten
Behålla kärnkraften viktigt i förnyelse av S klimatpolitik
Med rätt stöd kan 8 av 10 bilar vara laddbara år 2030
Ygeman varnar för osäker energimarknad efter avhopp
Jannike Kihlberg: Ungdomar tar allt större plats på
klimatscenen
Greta Thunberg utsedd till Årets person
”Grön giv” ska göra EU klimatneutral
Eldrivet flygplan har fått luft under vingarna
Djävulen sitter i detaljerna
Jannike Kihlberg: Osäkert om förhandlingarna hinner bli klara i
tid
Svenska experten: Vi kan tala om ett nödläge nu
2020 det avgörande året för klimatet
Greenpeace sätter fyr på EU-toppmötet

Naturvårdsverket: Ställ hårdare krav på industrin
Skärpt tonläge på Madridmötet
Regeringen stoppar exportkrediter till fossila verksamheter
Polen hindrar EU från att enas om nollutsläpp
Renar är bra för klimatet
Björn af Kleen: Pikarna mot Greta Thunberg visar Trumps
världsbild
Peter Wolodarski: Jubel när Gretas stad började värmas med
kol
Frustration och ilska präglade slutfasen av mötet i Madrid
Den viktigaste frågan sköts upp till nästa år
Dåligt förarbete bakom ett svagt resultat
Lövin: ”Jag är oerhört besviken och irriterad”

Artiklar i DN om Klimat od 17 dec 2019- 16 januari 2020.

”All lagstiftning anpassas till klimatpolitiska ramverket”

TISDAG 17 DECEMBER 2019

DN. DEBATT 20191217

Regeringen presenterar nu, tillsammans med C och L, en klimatpolitisk handlingsplan som tar ett helhetsgrepp. Den

övergripande ansatsen är att integrera klimatet i alla relevanta politikområden. Planen innehåller också 132 åtgärder, reformer och satsningar inom en lång rad politikområden, skriver Isabella Lövin (MP) och Ibrahim Baylan (S).

Sverige är ett av de länder i världen som har kommit längst i sitt klimatarbete. Vi kan vara stolta över det vi har gjort, men vi ska också ta oss an allt det jobb som är kvar för att minska utsläppen och lämna över en hållbar värld till våra barn. Därför

presenterar regeringen nu, tillsammans med Centerpartiet och Liberalerna, en klimatpolitisk handlingsplan som tar ett helhetsgrepp om svensk klimatpolitik.

Världen står inför en klimatkris som hotar grunderna för vårt samhälle. De beslut vi tar nu är avgörande för planeten och för kommande generationers möjlighet att leva ett gott liv. Här finns också ett starkt hopp och gemensamt projekt för mänskligheten: vi kan förhindra att miljarder människor drabbas av vattenbrist eller

översvämningar. Genom att agera kan vi rädda skördar, fiskefångster och skydda den biologiska mångfalden. Vi kan tillsammans skapa en tro på framtiden.

Krisen kan bara lösas gemensamt. Alla länder, företag och människor behöver minska sina utsläpp av växthusgaser snabbt. Men Sveriges utsläpp minskar alldeles för långsamt. Den oro som uttrycks av såväl forskare som av de miljontals unga som skolstrejkar är befogad och förpliktigar.

Något måste förändras i grunden. Alltför länge har klimatpolitik betraktats som en separat verksamhet, vid sidan av all annan politik. Men det är all mänsklig aktivitet fram till nu som har orsakat utsläppen av växthusgaser: hela ekonomin, alla transporter, all industri. För att utsläppen ska minska måste klimatet vara en integrerad del av hela ekonomin och allt vi gör. Den ena handen måste veta vad den andra gör; vi kan inte ha delar av politiken som låter utsläppen öka samtidigt som vi i andra delar gör allt för att minska utsläppen.

Det är detta grundläggande förhållningssätt som vi anlägger när regeringen tillsammans med Centerpartiet och Liberalerna nu lägger fram Sveriges första klimatpolitiska handlingsplan. Senast år 2045 ska Sverige ha nettonollutsläpp av växthusgaser. Det har en klar majoritet av partierna i Sveriges riksdag tydligt uttalat. För att nå dit behöver alla samhällssektorer på alla nivåer bidra till den hållbara och fossilfria utvecklingen. Vi föreslår därför för riksdagen att öka ansträngningarna för att

integrera klimatpolitiken i alla relevanta politikområden.

Detta arbete kommer bland annat innefatta:

Att tillsätta en utredning för att se över all relevant lagstiftning så att det klimatpolitiska ramverket får genomslag.

Att samhällsmålen i samband med nästa översyn ses över och justeras vid behov så att de ligger i linje med klimatmålen.

Att konsekvenser för klimatet analyseras för alla politiska förslag där det är relevant.

Sveriges riksdag antog 2017 ett klimatpolitiskt ramverk i en bred

överenskommelse med samtliga riksdagspartier, förutom Sverigedemokraterna. Detta ramverk – med en klimatlag, klimatmål och ett klimatpolitiskt råd – har som syfte att garantera att politiken ska leva upp till Sveriges klimatmål. Klimatlagen kräver att regeringen vart fjärde år ska lägga fram en klimatpolitisk handlingsplan. I dag presenterar regeringen en sådan klimatpolitisk handlingsplan för första gången. Planen tar ut riktningen för hur vi ska uppnå klimatmålen i praktiken. Det är ett historiskt steg för svensk

politik, och det är unikt i ett internationellt perspektiv. I Sverige i dag står transportsektorn och industrin för en stor del av landets utsläpp och behöver ta ett ansvar för klimatomställningen. Därför har regeringen lagt stora resurser på att minska utsläppen i just dessa sektorer. Även näringslivet behöver vara med och bidra till en hållbar utveckling och många svenska företag är redan i dag internationella föredömen i klimatomställningen. Det handlar om energieffektivisering, förändrade processer och nya

produkter där elektrifiering är avgörande. Men mer behöver göras för att klara av Parisavtalet och de svenska miljömålen. Nu tar vi ett helhetsgrepp kring klimatfrågan. Det är avgörande för att vi ska vända utvecklingen och nå utsläppsminskningar. Förutom den övergripande ansatsen att integrera klimatet i alla relevanta politikområden innehåller den klimatpolitiska handlingsplanen också 132 åtgärder, reformer och satsningar inom en lång rad politikområden. Den klimatpolitiska handlingsplanen innehåller både

övergripande åtgärder och åtgärder för olika utsläppssektorer. Planen innehåller också åtgärder för offentlig upphandling och genom att ge kommuner och regioner starkare verktyg finns förutsättningar för att klimatet får genomslag i hela den offentliga verksamheten. Det är första gången en regering tar ett helhetsgrepp och lägger fram en samlad och genomgripande plan för att hela samhället tillsammans ska arbeta mot samma mål: att minska utsläppen i Sverige.

Att ställa om ett helt samhälle från fossilberoende storutsläppare till nollutsläppare tar tid och kräver att akademi, näringsliv och det offentliga arbetar tillsammans och att arbetet görs målmedvetet och kontinuerligt. Den här regeringen, Centerpartiet och Liberalerna har gjort klimatet till en viktig prioritering i svensk politik. I den klimatpolitiska handlingsplanen lägger vi fram nya politiska förslag som går utöver det som redan är fastslaget i januariavtalet, och det är ett bevis på den enigheten partierna emellan. Men vi kommer inte hinna ta alla

nödvändiga steg under den här mandatperioden, eller nästa. Det här arbetet kommer att behöva fortsätta oavbrutet hela vägen fram till 2045.

Därför ser vi med oro på den klimatpolitik som oppositionen för just nu, med nedskärningar i viktiga klimatsatsningar och låga ambitionsnivåer. Den förra höstbudgeten från Moderaterna och Kristdemokraterna som fick stöd från Sverigedemokraterna ledde till stora nedskärningar av bland annat Naturvårdsverket budget. Det har kostat oss tid vi inte har, och får inte upprepas om

maken skulle skifta. Därför hoppas vi att även Moderaterna och Kristdemokraterna välkomnar den här klimatpolitiska handlingsplanen och ställer sig bakom den. Det skulle skapa välbehövlig stabilitet, speciellt om regeringsmakten under kommande mandatperioder skulle skifta. Klimatfrågan behöver bli en del av all politik. Den behöver både handlingskraft och långsiktighet, något som den här handlingsplanen ger oss. Sverige fortsätter nu att ta ledartröjan globalt och genomför grundläggande förändringar i hur

politiken ser på klimatkrisen. Klimatet sätts i centrum av politiken och vi är stolta över att i dag kunna presentera en handlingsplan för klimatet. Sverige ska bli en av världens första fossilfria välfärdsnationer. För att detta ska ske behöver alla samhällssektorer på alla nivåer bidra till den hållbara fossilfria utvecklingen.

Isabella Lövin (MP), miljö- och klimatminister samt vice statsminister
Ibrahim Baylan (S), näringsminister

Fri parkering för bilar med låga utsläpp

TISDAG 17 DECEMBER 2019

Fler laddstolpar och gratis parkering för bilar med låga utsläpp. Det är några av nyheterna när regeringen på tisdagen presenterar den första fyraåriga klimatplanen.

– Det är ett rejält kliv framåt men vi kommer att behöva göra mer, säger Rickard Nordin (C)

som har varit med och förhandlat fram planen.

Klimatlagen som trädde i kraft 2018 kräver att varje regering lägger fram en långsiktig plan för hur klimatpolitiken ska bedrivas under mandatperioden. Planen ska beskriva vilka politiska åtgärder som ska vidtas, prognos för utsläppsminskningar och i vilken grad åtgärderna bidrar till att nå klimatmålen.

I den plan som klimatminister Isabella Lövin (MP) presenterar i dag ingår ett paket med reformer som ska skynda på

elektrifieringen av
vägtransporterna.

Ändrade regler ska öppna för
möjligheten att utnyttja
lyktstolpar som laddstationer. Nya
krav införs på att minst tio
procent av platserna ska ha
laddstolpar när det byggs nya
parkeringar. Kommunerna ska få
rätt att erbjuda gratis parkering
för bilar som går på el eller andra
klimatvänliga drivmedel. Tidigare
försök har underkänts i domstol.
Klimathandlingsplanen har
förhandlats fram mellan
regeringspartierna S och MP och
samarbetspartierna C och L.

Rickard Nordin är Centerns
klimatpolitiska talesperson.

– Det här är sånt som gör skillnad
i vardagen. Vi vet att för folk som
funderar på elbil så är
laddmöjligheterna helt avgörande,
säger han.

Rickard Nordin beskriver
klimatplanen som helhet som ”ett
rejält kliv framåt” men han
erkänner samtidigt att mer
kommer att behöva göras för att
nå de svenska klimatomålen. Riks-
dagen har slagit fast att utsläppen
från transporter ska ha sjunkit
med 70 procent 2030 jämfört med
1990. År 2045 ska Sverige totala

utsläpp vara netto noll. Det kräver en betydligt snabbare utsläppsminskning än vad som varit fallet de senaste åren.

Hans Rosén

hans.rosen@dn.se

**Fakta. Klimatpolitiska
ramverket**

Trädde i kraft 2018. Ska garantera att alla regeringar bedriver en ambitiös klimatpolitik.

Klimatlagen: Krav på en klimathandlingsplan vart fjärde år och regler för hur regeringen ska redovisa klimatarbetet.

Klimatmål: Sveriges nettoutsläpp ska vara noll år 2045.

Klimatpolitiska rådet: Expertgrupp som utvärderar politiken.

Domstol säger ja till mycket mer kalkbrytning

LÖRDAG 14 DECEMBER 2019

Grönt ljus för mer än tiofaldigad kalkbrytning utanför Klintehamn på Gotland. Det beskedet har Mark- och miljödomstolen nu gett företaget SMA Mineral, rapporterar SVT.

Tillståndet utökas från 70 000 till 900 000 ton sten om året. Fallet är bara ett av flera vars

miljöpåverkan som har lett till upprörda känslor på ön.

Exempelvis fraktas material från stenbrottet med lastbil till hamnen, en trafik som nu väntas öka markant. SMA Mineral måste därför vara med och bekosta en undersökning av hur trafiksäkerheten kan förbättras. Företaget ska lägga upp till 110 miljoner kronor på detta.

Även grundvattnet är en viktig fråga. Både Region Gotlands tekniska nämnd och Sveriges geologiska undersökningar har pekat på riskerna för vattentillgången. SGU har inte

varit nöjda med hur SMA redovisat hur tillgången på vatten skulle påverkas, skriver helagotland.se.

Och än är frågan inte helt avgjord. Torsdagens dom kan överklagas till Mark- och miljööverdomstolen.

Kalkbrytningen i Ojnareskogen stoppades efter kraftiga protester och en segdragen domstolsprocess, men förutom SMA Mineral har både Cementsa och Nordkalk ansökt om att få utöka sin kalkbrytning på Gotland.

TT

Tacksamt att tänka på Greta

MÅNDAG 16 DECEMBER 2019

Årets person i Time blev Greta Thunberg. Och knappt hann folk försmädligt påpeka att även Hitler förärats den titeln förrän hon höll ett tal där hon sade om världens ledare att hon ska *put them*

against the wall, alltså ställa upp dem mot väggen. I klartext: arkebusera dem.

Det var ett utslag av svengelska, förstås. En direktöversättning av det oöversättbara svenska uttrycket ”att ställa någon mot väggen”, det vill säga att hålla någon ansvarig. Det förtydligade Greta Thunberg på Twitter.

Men då hade redan en bild av henne med ett skjutvapen i hand hunnit spridas över världen, och väckt uppståndelse i internationell media. Trots att den faktiskt inte föreställde henne, utan en annan

svensk tjej, visserligen mycket lik henne.

Detta är vådan av att en fråga görs synonym med en enda person – särskilt då det gäller en av vår tids absolut viktigaste frågor: klimatet.

Mäktiga marknadskrafter har mycket att förlora, i ett kort tidsperspektiv. De gör allt för att bromsa. Det är också uppenbart att en hel del politiker är mer intresserade av sin karriär, av att göra sig populära, än av att leda. Många människor har heller ingen lust att ställa om. Det är ju besvärligt. Tacksamt då att i

stället uppehålla sig vid vad en viss svensk tonårstjej gör och inte gör.

Parallellt med helgens skvaller om Greta låg klimatförhandlingarna inte stilla – de gick bakåt. Detta sker inte i brist på bättre vetande, utan i berått mod. Allt för att stora utsläppsländer som USA, Australien, Brasilien och Japan prioriterar sin ”rätt” att fortsätta med business as usual, på bekostnad av hela världen.

Diskrepansen mellan vad vetenskapen manar oss att göra genast, helst i går, och vad vi faktiskt gör blir bara större och

större. Och det är så sorgligt. Alla vet ju att vi måste fixa detta. Men så få tycks vara beredda att offra ens lite av sin bekvämlighet för att det ska ske.

Lisa Magnusson

lisa.magnusson@dn.se

De sinande Victoriafallen skapar debatt

MÅNDAG 16 DECEMBER 2019

Hundratusentals turister reser varje år till Victoriafallen som vanligtvis är de största i världen. Men dånet från fallen har tystnat. En intensiv torka har reducerat flödet till en rännil och lokalbefolkningen i Zambia påminns om det

sårbara beroendet av Zambeziflodens vatten.

Dundret är öronbedövande och molnet av vattendroppar kan under regnperioden siktas på fem mils avstånd. Men inte nu. Vattnet faller bara i ena änden av den nästan två kilometer långa bergsklyftan som förvandlats till en ekande tom stenkatedral.

Uppströms Victoriafallen är det nu så lågt vattenstånd att det är möjligt att vada över den väldiga Zambezifloden, från Zambia till Zimbabwe.

I de två länderna hotas runt tio miljoner människor av akut

hungersnöd efter tre år av torka men krisen har kommit att symboliseras av de uttorkade fallen.

– Molnen ovanför oss skapar förväntningar om regn, men trots att regnperioden skulle börjat i oktober har det knappt fallit en droppe, säger Boswell Siambweda, en av ett femtiotal försäljare som utanför nationalparkens stängsel försöker kränga souvenirer – snidade träskulpturer, knutna armband, kitschiga tavlor och lergods. Men turisterna lyser med sin frånvaro. Emellanåt rycker han in

som guide och visar fallen som han besökt varje dag under de senaste 35 åren. Siambweda är i 50-årsåldern och den äldsta bland sina kolleger på platsen.

– David Livingstone känner du till, säger han och pekar mot statyn över upptäckaren som gett namn åt staden på den zambiska sidan av floden.

Det var den brittiska missionären David Livingstone som gav fallen dess internationella namn, efter den dåvarande brittiska regenten. Lokalbefolkningen hade redan ett namn på platsen: Mosi-oa-Tunya, ”den dundrande röken”.

På andra sidan floden ligger Zimbabwe och staden Victoria Falls som är lika beroende av turismen som Livingstone. De två orterna knyts ihop av en ikonisk järnvägsbro från en svunnen epok.

Traktens invånare är på tre olika sätt beroende av nederbörden, förklarar Siambweda.

– Vi har ju alltid lågsäsong såhär års för folk vill se fallen när det är som mest vatten. Om torrperioden blir längre blir det en längre tid utan inkomster för oss som lever på fallen.

– Dessutom ger floden elektricitet genom Karibadammen och utan vatten i dammen blir det strömavbrott.

Dammen, som börjar 20 mil nedströms från Victoriafallen, är världens största konstgjorda sjö och är den största energikällan för de två länderna sedan den byggdes i slutet av 1950-talet. Nu plågas både Zimbabwe och Zambia av rullande strömavbrott efter att vattenståndet sjunkit till 10 procent av sin kapacitet. Så lågt har det inte varit sedan torkan 1996. Men då bodde bara hälften så många människor i området

och elbehovet har ökat markant sedan dess.

– Dessutom behöver vi regn för jordbruket. Min äldsta son sköter vår gård och vi har inte råd med konstbevattning så vi är extremt utsatta för torka. Tack och lov fick vi av regeringen 25 kilo majsmjöl för varje familjemedlem vid en utdelning förra helgen, säger Siambweda.

Frågan om klimatpåverkan har diskuterats intenstivt sedan nyhetsbyrån Reuters häromveckan, inför klimatkonferensen Cop25 i Madrid, publicerade bilder på de

uttorkade fallen som snabbt spreds över världen.

Zambias auktoritära president Edgar Lungu tackade BBC för att de likt Reuters hade gjort världen uppmärksam på klimatförändringarnas påverkan på ett av naturens underverk på jorden.

Men han fick snabbt hård kritik på Twitter för att han själv nyligen gett grönt ljus för att häva skyddet av en skog öster om huvudstaden Lusaka. ”Skog 27”, som den heter, är värdefull för att säkra tillförseln av vatten i området genom två mindre floder.

Zimbabwes regeringstalesperson Nick Mangwana har också gått ut i sociala medier och sagt att man ”erkänner klimatförändringarnas effekter” under en tweet med en bild på Karibadammen. Men FN:s särskilda sändebud säger att matkrisen på den zimbabwiska sidan av gränsen är helt orsakad av landets dåliga styre som kastat in zimbabwierna i en ny era av hyperinflation och urholkad köpkraft.

I Livingstone finns dock många lokala röster som snarare vill vifta bort problemet. En tysk pilot som tar DN upp för flygbilder över

fallen säger att det ”alltid är torrt såhär års” och Afrikanska rese- och turistförbundet, Atta, kallar de brittiska medierapporterna för ”sensationella” och ”alarmistiska”. Givetvis finns det en vilja att skydda turistnäringen som är så viktig för länderna och städerna i området.

Just nu vräker regnet ned över Östafrika på grund av ett väderfenomen, IOD, som drabbar länderna kring Indiska oceanen. Medan detta har inverkan på Zimbabwes väder är läget i Zambia mer beroende av förhållandena i mellersta delarna

av Atlanten, enligt en representant för FN:s matprogram WFP som DN talat med.

Hydrologen Harald Kling, som uttalar sig i Reuterstexten, säger att det är svårt att tala om torkan som ett resultat av klimatförändringar eftersom torrperioder alltid förekommit i området, men tillägger att de blivit mer frekventa.

Boswell Siambweda, souvenirförsäljaren, talar om ett allt torrare klimat – men nämner samtidigt att det var värre 2005. Statistiken från Zambeziflodens

vattenmyndighet visar värre torrperioder både 1996 och 1992. Klart är att klimatet förändras globalt och förr eller senare kommer att få lokala konsekvenser i Zambia. Det kan innebära ökade flöden i floden på grund av större nederbörd i källområdena i norr – men också ökad avdunstning nedströms. – Klimatet är ju något som hela världen talar om i dag, säger Siambweda.

– Men även om man kan klaga så finns det inte mycket vi kan göra åt det. Vi är i Guds händer, säger han.

Erik Esbjörnsson

erikesbjornsson@gmail.com

Fakta. En halv miljon besöker fallen varje år

De har inte det största flödet och är inte högst – men med en bredd på 1,7 kilometer och en höjd på cirka 100 meter anses

Victoriafallen vara de största i världen. Uppemot en halv miljon turister besöker varje år fallen, via Zambia eller Zimbabwe.

På språket Lozi kallas fallen för Mosi-oa-Tunya, ”den dundrande röken”. Det internationella namnet fick de av upptäckaren David

Livingstone som 1855 blev den första europé som såg fallen.

Källa: DN, Wikipedia

Fakta. Torkan i södra Afrika

9,6 miljoner människor i södra Afrika hotas av akut matbrist och ytterligare 30 miljoner människor är i behov av assistans efter tre år av intensiv torka.

De nödställda är fördelade på 12 länder i SADC-regionen. Läget är betydligt allvarligare i svaga ekonomier som Zambia, Malawi och Zimbabwe än i rikare länder som Sydafrika och Botswana. Samtidigt vräker regnen ner i

alltför stor omfattning i Östafrika,
där väderfenomenet Indian Ocean
Dipolar skapat extrema för-
hållanden.

Källa: World Food Programme,
Reliefweb

Vattnet fortsätter att stiga i Arvika

TISDAG 17 DECEMBER 2019

Vattennivåerna i centrala Arvika
fortsätter att stiga, utan större
bättring i sikte. I veckan väntas
dessutom ännu mer regn.

– Vi har en bra planering. Men det
är klart att många fastighetsägare
är oroliga, säger räddningschefen
Mattias Larsson.

Glafs fjordens vattennivå hade på måndagen nått 47,33 meter över havet enligt kommunens webbplats. Det är 33 centimeter högre än kajkanten i stadsparken och drygt 1,6 meter högre än medelnivån.

TT

Greta Thunbergs resa skapar tyskt tågbråk

TISDAG 17 DECEMBER 2019

Satt hon på golvet eller bekvämt i första klass? Greta Thunbergs tweet från ett överfullt tyskt tåg är huvudnyhet i Tyskland. Hennes ordväxling med landets statliga tågbolag har utlöst en debatt

om tillståndet i den tyska tågtrafiken, och om vem som egentligen talar sanning. DN:s team var med ombord på tåget – och har svaret.

Ännu en gång har ett utspel från klimataktivisten Greta Thunberg blivit toppnyhet i tyska medier. Det var i helgen som hon på väg hem från klimatmötet i Madrid reste med ett tyskt tåg som hade fler passagerare än vad det fanns sittplatser.

”Reser med ett överfullt tåg genom Tyskland. Äntligen är jag på väg hem!” , twittrade hon från sitt konto med 3,7 miljoner

följare. På en bild som tillfogats tweeten syns hur 16-åringen sitter på golvet inklämd mellan sina resväskor och med melankolisk blick tittar ut genom fönstret. Inlägget har ett par dygn senare gillats av närmare 200 000 personer och satt i gång en våldsam debatt om situationen ombord på tyska tåg. Bilden speglar den erfarenhet som många tyska tågresenärer gjort före henne: att vagnarna är så fulla att passagerarna får sitta på golvet eller stå i korridorerna. Tidningen Süddeutsche Zeitung konstaterade syrligt att det

uppenbarligen är lättare att segla två gånger över Atlanten än att få en sittplats på ett tyskt snabbtåg. Men efter att det statliga tyska tågbolaget Deutsche Bahn skickat ut en svarstweet tog debatten en ny vändning. Deutsche Bahn prisade Thunbergs klimatengagemang, men hävdade att hon i själva verket rest bekvämt i första klass.

”Det hade varit ännu trevligare om du också hade berättat hur vänligt och kompetent du togs omhand av vår personal vid din sittplats i första klass”.

Kommentarerna lät inte vänta på sig och i sociala medier anklagades Greta Thunberg för att sprida osanningar.

Klimataktivisten svarade senare att hon fick en sittplats efter att ha passerat den tyska staden Göttingen, men att hon dessförinnan suttit på golvet i två olika tåg.

DN:s team som följt Greta Thunberg på hennes väg från Lissabon hem till Sverige var med ombord på tåget och bekräftar den bilden.

– Jag var med på tåget från Basel, som togs ur trafik i Offenburg.

Därifrån reste vi först till Frankfurt på ett tåg och sedan till Hamburg på ett annat. På första tåget satt både Greta Thunberg och jag på golvet, berättar DN:s reporter Alexandra Urisman Otto som också filmade på tåget. De var inte ensamma om att sakna sittplats.
– Flera andra satt i samma korridor. På det andra tåget var det också väldigt mycket folk och många stod i gångarna eller satt på golvet, säger hon. Efter Göttingen fick först Thunberg och senare DN:s team sittplats.

När DN frågade Greta Thunberg om det var jobbigt att sitta på golvet, svarade hon att det inte var ett problem, vilket hon även twittrade.

”Det var inget problem såklart, och det sade jag inte heller. Överfulla tåg är ett gott tecken, eftersom det betyder att efterfrågan på tågresor är stor”, skrev hon senare.

Lina Lund

lina.lund@dn.se

Ministern krävs på svar om de smutsiga diesebilarna i trafiken

MÅNDAG 16 DECEMBER 2019

**Trafikutskottets ordförande
Jens Holm (V) kräver svar från
infrastrukturminister Thomas**

**Eneroth efter DN:s granskning.
Frågan gäller hur regeringen
ska rena alla smutsiga
diesebilar ute i trafiken.**

Nu hettar det till i frågan om de höga kväveoxidutsläppen från diesebilar ute i trafiken. Efter DN:s artiklar i ämnet kräver nu ordföranden i Riksdagens trafikutskott, Jens Holm (V), svar från infrastrukturminister Thomas Eneroth om konkreta åtgärder. Det sker genom en så kallad "Skriftlig fråga till statsråd".

– Vi har tusentals av diesebilar som rullar på våra gator med

alldeles för höga kväveoxidutsläpp. Varken branschen eller regeringen verkar göra något, säger Jens Holm och fortsätter:

– Det är väldigt oroväckande med tanke på att vi inte kommer att nå våra utsläppsmål.

Det var efter att DN nyligen berättade om hur dåvarande industrikommissionär Elżbieta Bieńkowska den 14 maj skrev ett skarpt brev till infrastrukturminister Tomas Eneroth.

I brevet från Bryssel krävs stora åtgärder för att få ner utsläppen

från dieslbilar ute i svensk trafik ”som orsakar dålig luftkvalitet i stadsmiljöer”.

Industrikommissionären poängterade att det är medlemsstaternas ansvar att sänka kväveoxidutsläpp på den existerande bilflottan innan året är slut.

Bakgrunden är ett otillräckligt avgastest i Europa där de flesta dieslbilar från 2008 släpper ut många gånger mer av den skadliga lokala föroreningen kväveoxid. Detta gäller fram till att avgastestet gjordes om 2018–2019.

Enligt den gröna tankesmedjan Transport & Environment finns 1,2 miljoner dieslbilar i trafik i Sverige som släpper ut för mycket kväveoxid. Antalet dieslbilar har under 2000-talet gått upp starkt eftersom de är snåla och släpper ut mindre koldioxid än bensinbilar.

Även Volvo är drabbat. Den populära suven Volvo XC90 D5 släppte 2017 ut 878 mg kväveoxid i verklig körning ute på vägen i stället för den uppgivna siffran 57,5 milligram, enligt den engelska firman Emission Analytics.

Thomas Eneroth besvarade kommissionärens brev först den 8 november, två dagar efter att DN efterfrågat det.

– Det är mycket förvånande och otillfredställade att det ska ta ett halvår och en granskning av DN innan ministern svarar i den här viktiga frågan, säger Jens Holm. Holm har begärt ut och läst Eneroths svar.

– När jag läser svaret blir jag frustrerad. Ministern har ingen tydlig strategi för hur det här problemet ska hanteras. I veckan kom samtidigt Naturvårdsverkets nya siffror för

de reala kväveoxidutsläppen 2018. Även om kväveoxidutsläppen minskade totalt ökade utsläppen för personbilar ute i trafik åter efter att ha minskat något året innan. Naturvårdsverket meddelar också att Sverige kommer att missa kväveoxidmålet i det så kallade takdirektivet mer för 2030 än vad som tidigare varit känt.

2030 är Sveriges mål att släppa ut 58 000 ton kväveoxid. Enligt Naturvårdsverkets beräkningar med de åtgärder som är kända landar utsläppen på 75 000 ton.

Det finns därför ett gap på 17 000 ton.

Jens Holms konkreta fråga är: ”Avser ministern att skyndsamt vidta åtgärder för att sänka kväveoxidutsläppen i den existerande bilparken?”

Presskommunikatören Axel Eriksson hos infrastrukturminister Thomas Eneroth meddelar att Eneroth kommer att besvara Jens Holms fråga i riksdagen och vill inte ge kommentarer i media innan dess.

Jonas Fröberg

jonas.froberg@dn.se

Eneroth duckar om att återkalla bilar

TISDAG 17 DECEMBER 2019

**EU-kommissionen vill att
Volvobilar i Sverige ska
återkallas för att de släpper ut
för mycket. Men
infrastrukturminister Thomas
Eneroth (S) duckar.**

Det handlar om en av Europas
mer kontroversiella frågor. Höga
kväveoxidnivåer från biltrafiken

ligger bakom det kommande
dieselbilsförbudet på Hornsgatan
i Stockholm och att 57 städer i
Tyskland överskrider sina
utsläppsgränser.

EU:s industrikommissionär
Elżbieta Bieńkowska krävde i ett
skarpt brev från den 14 maj i år att
svenska regeringen ska rena över
en miljon smutsiga dieslbilar
som rullar ute på vägarna i
Sverige. Brevet var ställt till
infrastrukturminister Thomas
Eneroth (S)

Först efter att DN efterfrågat
brevsvaret i november – sex
månader senare – skickar

infrastrukturminister Tomas Eneroth (S) ett svar, där han i praktiken inte svarar på kommissionärens frågor. Det är nu måndag den 16 december – på infrastrukturministerns kontor. Var det en slump att ditt svar skickades två dagar efter att DN frågat efter det?

– Ja faktiskt. Ett sådant svar har vi berett i god tid innan. Det har inte med saken att göra, säger Thomas Eneroth.

Enligt den Brysselbaserade gröna tankesmedjan Transport & Environment finns 1,2 miljoner

dieselmotorer i trafik i Sverige som släpper ut upp mot tio gånger för mycket kväveoxid ute på vägarna. Detta på grund av ett alltför slapppt avgastest där dieselmotorerna efter mycket bilindustrilobby tilläts ha rening som enbart fungerade i labbmiljö. Först 2019 tvingas alla nya dieselmotorer till ett nytt avgastest.

Tycker du att det är okej att dieselmotorer släpper ut åtta till tio gånger kväveoxid mer än de ska göra.

– Nej, och det är ett skäl till att testcykeln nu förändras och att vi får nya regler framöver.

Men min fråga gäller den existerande dieselflottan. Vad gör du åt den?

– I den frågan får jag hänvisa till miljödepartementet. Om de har fört en dialog med Volvo Cars är det inget som infrastrukturdepartementet hanterar.

Frågans vikt ökar. Enligt ny statistik från Naturvårdsverket ökade kväveoxidutsläppen från biltrafiken 2018 i Sverige.

Är det här överhuvudtaget en prioriterad fråga för dig?

– Det viktiga är att flottan framöver är säkerställd.

Tyska regeringen återkallade redan 2016 ett stort antal Opel- och Daimlerbilar, liksom den franska regeringen beordrade Renault att kalla tillbaka bilar som släppt ut alldeles för mycket kväveoxid.

I Sverige har inget hänt, trots att Volvo Cars dieslbilar i flera oberoende tester släppt ut mellan åtta och tio gånger för mycket.

Enligt Volvo Cars vd Håkan Samuelsson har han fört dialog med tyska regeringen, men även med miljödepartementet.

Vad gör du åt den existerande dieselflottan?

– Den dialog som Volvo eventuellt har med miljödepartementet får Isabella Lövin svara för.

Tycker du att svenska regeringen ska agera mot Volvo Cars?

– Jag har svårt att se hur vi ska agera mot ett enskilt företag.

Men de Volvobilar som släpper ut åtta till tio gånger så mycket kväveoxid – är det är okej?

– Där har det funnits en dialog mellan Volvo och föregående miljöminister och sannolikt nuvarande miljöminister.

Men tycker du att det är okej?

– Jag tycker naturligtvis inte att det är okej att man släpper ut mer

än vad testcyklerna visar. Då måste man från företagets sida visa hur man väljer att agera. Och om jag förstår rätt pågår det en dialog mellan miljödepartementet och Volvo Cars.

Enligt Naturvårdsverket kommer Sverige att missa EU:s kväveoxidmål 2030 gravt.

– Till 2030 kommer vi att behöva genomföra mer insatser, säger Thomas Eneroth.

Enligt Naturvårdsverkets handläggare Maria Ullerstam kommer Sverige att kunna klara kravet om inte utsläppen från

existerande dieselpark går ner.

Här hänvisar Thomas Eneroth till miljödepartementet.

Bara några dagar före denna intervju har Trafikuskottets ordförande Jens Holm (V) efter DN:s granskning avkrävt Eneroth svar genom en så kallad "Skriftlig fråga till statsråd".

Jens Holms fråga löd:

"Avser ministern att skyndsamt vidta åtgärder för att sänka kväveoxidutsläppen i den existerande bilparken?"

Även här förpassar Thomas Eneroth ärendet till miljödepartementet.

Jonas Fröberg

jonas.froberg@dn.se

Fakta. Testet som fallerade

De höga kväveoxidutsläppen kunde ske genom ett otillräckligt avgastest i Europa där de flesta dieslbilar från 2008 släpper ut många gånger mer av den skadliga lokala föroreningen kväveoxid. Först 2018–2019 gjordes testet om.

Fakta. Hårdare i Tyskland

Pressen från tyska regeringen är hård på biltillverkarna eftersom en tysk förvaltningsdomstol dömt att städer får införa dieselförbud. Och med tanke på att 57 tyska städer i år 2019 inte klarar EU:s tak på kväveoxidutsläpp och att minst tre städer redan infört dieselförbud finns ett gemensamt intresse hos tyska regeringen och biltillverkarna att få ner utsläppen i existerande flotta.

Därför silar vi mygg och sväljer - kameler i klimatdebatten

TISDAG 17 DECEMBER 2019

**Den nyutkomna boken
”Klimatpsykologi” är en
praktisk guide som kombinerar
klarsynthet med både
tillgänglighet och tillämpbarhet.**

Den viktigaste insikten är att vi har en tendens att rättfärdiga våra stora miljöpåverkande handlingar med hänvisning till små symboliska åtgärder, - skriver Jonas Andersson Schwartz.

Har du någonsin haft känslan av att vakna i panik över att något hemskt just inträffat, en tilltagande katastrof som du själv dessutom är medskyldig till? Den känslan har varit återkommande de senaste åren i mitt liv, och rent kliniskt bör den ses som ett symptom på ångest.

Den enda verkligt konstruktiva vägen här, i varje fall utifrån det jag har lärt mig i terapi och av vänner som är kunniga i psykologi, är att möta de depressiva tankarna, förnimma dem för vad de är och ha tillit till att de blåser över till slut. Det vill säga, att kärleksfullt acceptera sin egen ångest. Det är alls inte detsamma som att acceptera de materiella orsakerna till lidandet och destruktionen. Kärleksfull acceptans kan tvärtom ge energi att bekämpa dessa. Den nyutkomna boken "Klimatpsykologi" av

psykologerna Frida Hylander, Kali Andersson och Kata Nylén (Natur och Kultur) handlar på många sätt om just detta. Det är en praktisk guide hur vi gemensamt kan och bör kanalisera denna kollektiva ångest, och här kombineras uppriktig klarsynthet med en krispig tillgänglighet och tillämpbarhet. Det handlar om en konkret vägledning, som samtidigt är grundad i kunskap som på flera sätt är kontroversiell i vissa kretsar och samhällsomstörtande om den tillämpas fullt ut. Den kanske viktigaste insikten i boken är hur

vi på det personliga planet har en tendens att rättfärdiga de verkligt stora, ofta dolda miljöpåverkande saker vi gör med hänvisning till små, symboliska handlingar som får oss att tro att vi är goda miljövännar.

Halten koldioxid i atmosfären överskrider redan flera gånger de naturliga glaciala fluktuationer vi sett under de senaste 800 000 åren. En ny geologisk era är redan påbörjad och kommande sekel kommer jordens ekosystem att totalt omdanas. Det kommer att bli oerhört våldsamt.

Klimatkatastrofen är, paradoxalt nog, samtidigt en källa till förnyat hopp. Den skapar ett fundament – en absolut, objektiv, vetenskapligt baserad parameter – som alla nu levande människor måste förhålla sig till. Den utgör i detta avseende slutet på det postmoderna, relativistiska moras som många menar att vi befinner oss i. Vi lever ju i en tid då medlen för att bygga materiellt välstånd (vinst, tillväxt och marknadifiering) blivit det enda egentliga rättesnöret. Ur filosofisk synpunkt är det tydligt: Vi måste snabbt upprätta en större värdepluralism och

bygga incitamentsstrukturer runt mer realistiska ideologier än den rådande. Här behöver vi arbeta på flera fronter samtidigt. Vi behöver göra materiella omställningar av vårt levnadssätt – uppfinna nya sätt att leva våra liv – men vi behöver också ledare som tar riktigt obekväma beslut och vågar bryta beroendet med globala oljekarteller och så vidare. Detta kommer rimligtvis inte hända utan att enorma konflikter blossar upp. Förmodligen ser vi redan början på detta, med avseende på rådande geopolitiska spänningar.

Framför allt behöver vi som medborgare uppdatera våra personliga världsbilder, vår mentalitet och våra grundläggande förhållningssätt till världen. Här fordras inte mindre än en andlig revolution, där värden helt andra än de nu rådande blir de viktiga och eftersträvarsvärda bland det stora flertalet människor. Även det får förstås politiska effekter, då den radikalt minskade konsumtion detta skulle innebära rycker undan mycket av den ekonomiska ruljans som hela vårt moderna samhällsbygge vilar på. Endast

om vi raserar det gamla kan vi bygga nytt.

Nu tycker säkert liberala vänner på tankesmedjor och partikanslier att jag överdriver och pratar i hotfullt revolutionära termer. Det har inom miljörörelsen länge funnits olika skolor i detta avseende. Grovt kategoriserat finns två grundläggande hållningar.

Vetenskapsjournalisten Charles Mann kallar dem "prophets" och "wizards".

Profeterna står för en apokalyptisk hållning, och symboliseras av

populationsekologen William Vogt. De utgår från att de planetära resurserna är ändliga och argumentet blir då asketiskt: Vi måste alla minska våra ekologiska fotavtryck. Det är lätt att raljera över detta med hänvisningar till aska och säckväv, självspäkelse och äcklig linssoppa. Det var flera som menade att DN:s Rebecka Kärde i somras - hängav sig åt just denna asketiska linje, när hon identifierade ett ständigt konsumerande grunddrag i det västerländska kapitalistiska subjektet.

”Wizards” är expansiva. Vi skulle kunna kalla det en form av centerpartistisk optimism, rymdliberalism rentav: Den mänskliga innovativa kapaciteten vet inga gränser! Ett ledande namn är agronomen Norman Borlaug, vars tes var att överflöd i själva verket är nyckeln till att lösa krisen. I sin extremform leds tankarna till pojkrummets storögda dyrkan av Elon Musk, förordande av fortsatta motorvägsbyggen ”för att alla ju ändå kommer att köra elbil” och en sorts käck, bekväm panglossianism som inte orkar se

vidden av problemet och helst bara fokuserar det positiva. För att stävja växthuseffekten – ska vi då minska konsumtionen, sluta flyga och byta till förnybar energi? Eller ska vi bygga kärnkraftverk och fortsätta raffinera grödor så att odlingsarealer kan minskas och jordbruket effektiviseras? Kan tio miljarder människor leva goda liv utan att planetens ekosystem havererar? Är det ens möjligt? Självklart ligger lösningen i en kombination av de två, en insikt som jag tror boken ”Klimatpsykologi” bidrar till. Har

man en dialektisk förståelse inser man dessutom att de två nidbilderna egentligen lever av varandra: En allt för bekväm framstegsoptimism hos en sida av medelklassen triggas en sorts pessimistisk stränghet hos en annan sida av medelklassen. Den linsätande asketen kan dessutom få hybris och tro att hen redan gör tillräckligt. Hen kanske rentav ser sig som godare än den rationelle kärnkraftsförespråkaren. Men på makronivå är en och endast en av dessa två sidor hegemonisk. Visst finns goda personliga incitament till den som

vill bli mindre klimatinverkande och minska sitt fokus på andefattiga upplevelser och prylar – men grundfundamentet för alla sittande politiker är att medborgarna måste fortsätta konsumera för att hålla hjulen snurrande.

I dag är det vanligt att även reklamen utformas för att påverka tittare i en mer identitetspolitiskt rättvis riktning i termer av etnicitet, kön, sexualitet, ålder. Men som i alla tidigare mänskliga samhällen går representationssystemets gränser vid det heliga. Reklamens

livsstilsliberalism tar alltså stopp vid konsumtionskritik, då en sådan är oförenlig med reklamens natur. Mycket av detsamma gäller även för massmediernas redaktionella innehåll, även om svängrummet här är aningen större.

Det verkligt heliga i vår tid har ersatts av kapitalet. Praktiskt taget alla upptänkliga tidigare samhällen har gett stort utrymme åt sådant som agerat motvikt till materialism och kommers. Det heliga brukade fylla en tydlig funktion i samhällsbygget. Även i Sverige stod kyrkan mitt i byn. -

Förmodligen gjordes denna kollektiva prioritering för att den dimensionen är nödvändig för meningsfullt mänskligt liv. Tyvärr tycks detta, i vår tid, systematiskt undanhållas oss. I det offentliga rummet har den meningsskapande dimensionen blivit mindre tydlig och har under min livstid getts allt mindre utrymme. Den förpassas till den - privatmoraliska sfären, kryper in i små sprickor här och där. Det är uppenbart att vi måste förhålla oss till klimatkatastrofen som en icke förhandlingsbar storhet. Klimatpsykologerna visar

i sin bok hur vi i dag silar mygg och sväljer kameler. Att anstränga sig kring petitesser medan hela ens livsvillkor är direkt klimatdestruktiva är att leva i stor villfarelse, som inte minst blir farlig då den riskerar ge en massa människor gott samvete som egentligen inte borde ha det. Det är som gamla tiders kyrkobesökare som trodde att en stor god gärning kunde vägas mot två små dåliga. Det är inte andlighet, det är förhandling. Vogt och Borlaug tillhörde vad som kallas *the greatest generation* – bägge genomlevde i

vuxen ålder andra världskriget – och det är talande att Vogt dog 1968, då måttlösheten kom att bli västerlandets norm. I dag är vi så inlemmade i den expansiva mentalitet som förankrades genom den efterkrigsgeneration (som i USA kallas *boomers*) att det knappt ens går att tänka i samma termer som människor gjorde före överflödssamhället. Även om det är teoretiskt möjligt så är det knappast klädsamt att förorda en ickematerialistisk livsstil i dag. Om jag som docent går ut och säger till folk att konsumera mindre kommer jag

att anklagas för klassförakt, dubbelmoral och – kanske allra mest förödande för mitt personliga varumärke – missriktad stränghet och tråkighet! Var finns i dag utrymmet för att förorda genuin tacksamhet, och därigenom måttfullhet och återhållsamhet? Stora delar av det vuxna etablissemanget småler åt en sådan hållning och uppfattar den som naiv. Samtidigt har jag hört det, ryktesvägen och genom förtroliga samtal, att många egentligen vet hur illa det är ställt. Likt

Sovjetunionens *samizdat* viskas det i hemlighet, eftersom många i ledande positioner inte kan säga det rakt ut. De vet att ett mentalitetsskifte av det slag jag beskriver här kommer att vara nödvändigt, men att det i nuvarande stund helt enkelt inte är möjligt – inte minst i globalt hänseende. Sverige skulle straffas ut ur klubben om landet aktivt gick emot rådande global klimatdestruktiv konsensus. Om verkligt stora, verkningsfulla förändringar ska ske – och det måste de – behövs ett så stort skifte i förvaltning, policy och

lagstiftning att det närmast kan liknas vid Sovjetunionens fall. Finns en gryende klimatperestrojka bland tillräckliga delar av tjänstemanna- och politikeretablissemangen?
Jonas Andersson Schwartz

”Så kan svensk produktion av biogas öka sju gånger”

ONSDAG 18 DECEMBER 2019

DN. DEBATT 20191218

I dag överlämnas

Biogasmarknadsutredningen till regeringen och Anders Ygeman (S). Ett centralt förslag

är att Sverige ska besluta om ett produktionsmål för biogas på 10 TWh till 2030. Den samhällsekonomiska nyttan skulle vida överstiga de offentliga kostnaderna och klimatutsläppen skulle minska kraftigt, skriver Åsa Westlund. Biogas skulle år 2030 kunna bidra till utsläppsminskningar motsvarande minst 1,5–2,8 miljoner ton koldioxid per år. Det motsvarar 3 till 5 procent av Sveriges totala växthusgasutsläpp 2017, eller runt hälften av växthusgasutsläppen från tunga lastbilar i Sverige samma år.

Svensk biogas kan alltså bidra till en väsentligt minskad klimatpåverkan.

Biogas är en förnybar gas som kan utvinnas genom rötning av organiska material som matavfall och gödsel. Biogas kan användas som drivmedel och ersätta naturgas som bränsle eller insatsråvara inom industrin. När nu snart alla hushåll erbjuds separat insamling av matavfall är syftet att matavfallet ska återvinnas på bästa tänkbara sätt, det vill säga att matavfallet ska omvandlas till biogas och biogödsel. Ett tydligare exempel

på det som brukar kallas för hållbar cirkulär ekonomi är svårt att tänka sig.

I Sverige riskerar dock denna möjlighet delvis att gå om intet. Här stöds framför allt användandet av biogas, genom ett skatteundantag. Detta skatteundantag omfattar all biogas som används i Sverige, oavsett i vilket land den har producerats. I våra grannländer stöttas i stället främst produktion av biogas, och inte minst Danmark har satsat stort på detta. Tyvärr gör detta sammantaget att svenskproducerad biogas har

svårt att stå sig i konkurrensen med importerad biogas, eftersom den importerade gasen alltså får del av två länders stöd. De senaste åren har biogasanvändningen i Sverige glädjande nog gått upp, men samtidigt har den inhemska produktionen inte ökat. Många svenska producenter vittnar om att de kommer att bli utkonkurrerade om inte situationen förändras. När biogas ersätter fossila alternativ som bensin, diesel eller naturgas uppstår stora klimatvinster. Men klimat- och miljönyttor uppkommer också när

biogas produceras. Till exempel genom minskade metanutsläpp från gödsel, minskad övergödning och ökad återföring av växtnäringsämnen. Biogasproduktion medför också andra nyttor kopplade till landsbygdsutveckling, hållbar näringspolitik, och försörjningstrygghet. Mer biogödsel från biogasproduktion möjliggör också en expansion av det ekologiska jordbruket. Slås den svenska biogasproduktionen ut går dessa produktionsrelaterade nyttor förlorade.

Sverige producerade förra året 1,3 TWh uppgraderad biogas, det vill säga biogas i en form som kan användas som drivmedel och då ersätta naturgas. Samtidigt bedöms det finnas tekniska förutsättningar att producera runt 15 TWh biogas från rötning och minst lika mycket genom förgasning av till exempel skogsrester, utan att det skulle skada den biologiska mångfalden. Sverige behöver öka takten för att nå klimatmålen. Speciellt gäller detta transportsektorn. Baserat på nuvarande trender bedömer Naturvårdsverket att behovet av

biodrivmedel till transportsektorn kommer att öka från dagens ungefär 20 TWh till 40 TWh, varav biogas kan utgöra en del. Biogas och andra förnybara gaser kan också ersätta den absoluta merparten av de fossila gaser som används inom industri och kraftvärmeproduktion. Under förra året rörde det sig om nio TWh i industrin och två TWh i kraftvärmeproduktionen. När sjöfarten ska ställa om kommer det också att kräva stora mängder biodrivmedel, däribland biogas. För att trygga tillgången till biogas och tillvarata de nyttor som

uppkommer vid produktionen av biogas föreslår

Biogasmarknadsutredningen följande konkreta mål för svensk biogasproduktion:

Sverige ska år 2030 producera 10 TWh biogas. Detta skulle innebära att svensk biogasproduktion blir sju gånger så stor.

För att uppnå dessa mål föreslår utredningen att skatteundantaget för biogas behålls och kompletteras med:

1 En gödselgaspremie på 40 öre/kWh biogas. Gödselgaspremien kompenserar för de extra kostnader och de samhällsnyttor

som uppkommer vid biogasproduktion från gödsel.

2 En uppgraderingspremie på 20–30 öre/kWh för biogas som uppgraderas. Syftet med premien är att stötta och utöka produktionen av uppgraderad biogas. Uppgradering av biogas innebär att den avskiljs från koldioxid och vissa andra ämnen så att gasens energiinnehåll höjs. Biogas bidrar med störst klimatnytta när den uppgraderas och ersätter bensin, diesel eller naturgas.

3 En förvätskningspremie på 10–15 öre/kWh. Förvätskning av

biogas är en relativt ny teknik i Sverige, men den gör det ekonomiskt möjligt att förflytta biogas i flytande form betydligt längre sträckor än om den är i gasform. Flytande biogas förbättrar därför möjligheterna att använda biogas vid tunga långväga transporter och inom sjöfarten.

4 Finansiella verktyg såsom lån och garantier ska erbjudas till producenter av biogas och andra förnybara gaser. Detta i syfte att minska den företagsekonomiska risken och sänka kapitalkostnader. Dessa verktyg

föreslås komplettera de investeringsstöd som redan i dag kan beviljas via Klimatklivet.

5 En premie för de fall då andra tekniker än rötning används för produktion och förädling av biogas och andra förnybara gaser. De tre första punkterna föreslås införas från och med 2021.

Kostnaden för dessa premier bedöms av utredningen uppgå till cirka 500 miljoner kronor första året och cirka 700 miljoner kronor andra året.

När växthusgasutsläpp värderas till 7 kronor/kilo, vilket Trafikverket nu gör i sina

beräkningar, blir det årliga samhällsekonomiska värdet av utsläppsminskningarna från 7 TWh rötad biogas mellan 12 och 23 miljarder kronor per år, 2030. Utgår man i stället från 1,23 kr/kg, vilket motsvarar koldioxidskatten efter uppräknings, är motsvarande siffra 2–4 miljarder kronor per år. En ökad produktion av svensk biogas kommer inte lösa hela klimatutmaningen. Men den skulle tydligt och konkret underlätta klimatomställningen i hela landet, samtidigt som det vore samhällsekonomiskt

lönsamt. Dessutom vore det skandal att inte ta till vara på den resurs som matavfall och gödsel kan bidra med. Ett hållbart Sverige förutsätter en ökad biogasproduktion.

Åsa Westlund, särskild utredare,
Biogasmarknadsutredningen

”En samlad politik för klimatet för första gången”

ONSDAG 18 DECEMBER 2019

Skärpta klimatkrav på offentliga upphandlingar och delmål för sänkningen av utsläpp från flyget. Det är två av nyheterna bland de 132 åtgärder som ingår i regeringens klimatplan.

– För första gången har vi en samlad politik för klimatet, säger klimatminister Isabella Lövin (MP).

FN:s klimatomöte i Madrid blev en besvikelse trots forskarnas varningar om att klimatarbetet brådskar. Samtidigt sjunker inte de svenska utsläppen i den takt som krävs för att nå klimatmålen. Det är läget när regeringen presenterar sin klimathandlingsplan. Den är den första i sitt slag och har förhandlats fram mellan S, MP, C och L. Huvudpoängen är enligt klimatminister Isabella Lövin

(MP) att det nu tas ett helhetsgrepp på klimatfrågan.

– Jag tror att det kommer att finnas ett stort intresse utomlands för hur vi bedriver vårt klimatarbete. Planen är unik, säger hon.

Helhetsgreppet handlar om att all relevant lagstiftning ska gås igenom för att säkerställa att den är samstämmig med klimatomålen. Innan beslut fattas ska alla politiska förslag ska analyseras ur klimatsynpunkt.

Bland de mer konkreta förslagen lyfter Isabella Lövin särskilt fram två. Det ena är höjda klimatkrav

vid offentliga upphandlingar. Det handlar om 700 miljarder kronor per år och en femtedel av de svenska utsläppen.

Lövin pekar också på att det ska införas etappmål för sänkningen av flygets utsläpp.

Transportsektorn, en av Sveriges stora utmaningar, får stort utrymme i planen. Fler laddstolpar, ett nytt reseavdrag och mer inblandning av biodrivmedel i bensin och diesel är några punkter.

Men något mer exakt svar har Isabella Lövin inte på hur stora

utsläppsminskningar som planen kommer att ge.

– Jag är övertygad om att det här kommer att räcka långt men vi kommer att behöva göra mer.

Planen välkomnas av

Naturskyddsföreningens

ordförande Johanna Sandahl, särskilt det helhetsgrepp som tas på klimatfrågan. Men hon ser också brister.

– Det som ännu inte är tydligt är tidsplanen och hur det här ska kopplas ihop med budgeten.

Omställningen behöver gå väldigt fort om vi ska klara klimatmålen. Utsläppen måste minska lika

mycket den här mandatperioden som de har gjort på 30 år. Vi måste komma igång snabbt, säger Johanna Sandahl.

Klimatlagen som trädde i kraft 2018 kräver att varje regering lägger fram en långsiktig plan för hur klimatpolitiken ska bedrivas för att nå klimatmålen. Utsläppen från transporter ska ha sjunkit med 70 procent 2030 jämfört med 2010. År 2045 ska Sverige totala utsläpp vara netto noll.

Hans Rosén

hans.rosen@dn.se

Fakta. Klimatplanen

**Fem av de 132 förslagen för
sänkta utsläpp:**

Nya mål för de konsumtions-
baserade utsläppen, alltså även
det som kommer från import.
Klimatdeklaration för nybyggda
hus.

Strängare klimatkrav vid miljö-
prövning när industrin söker
tillstånd.

Nya vägar ska planeras i linje
med klimatmålen.

Bilpooler ska stimuleras.

De vill behålla Ringhals – Vattenfall säger nej

ONSDAG 18 DECEMBER 2019

**Moderaterna,
Kristdemokraterna och
Liberalerna har bestämt sig för
att stödja ett förslag av
Sverigedemokraterna om att
fortsätta driva Ringhals 1 och
2.**

Men Vattenfall som driver reaktorerna menar att en fortsatt drift inte är möjlig.

– Vi hade aldrig planerat för mer än 50 års drift av reaktorerna, säger vd:n Magnus Hall till DN.

Efter att M och KD i förra veckan lämnade

energiöverenskommelsen, har de nu landat i en ny samarbetskonstellation.

De säger ja till

Sverigedemokraternas förslag om att regeringen ska ge Vattenfall i uppdrag att avbryta nedläggningen av Ringshals 1 och 2. Den sistnämnda reaktorn är

planerad att stängas redan 30 december 2019.

Nu säger Vattenfall som ansvarar för driften av reaktorerna att partiernas förslag inte är genomförbart.

– Beslutet att stänga Ringshals 1 och 2 fem år tidigare än planerat fattades 2015 på rent affärsmässiga grunder och den bedömningen gäller fortfarande.

Vi hade aldrig planerat för mer än 50 års drift av reaktorerna, det vill säga till mitten av 2020-talet. Det finns inga finansiella eller praktiska förutsättningar att driva dessa reaktorer vidare efter 2020,

säger Magnus Hall vd och koncernchef Vattenfall i ett skriftligt uttalande till DN.

De fyra partierna har inte en egen majoritet för att få igenom förslaget i riksdagens kammare. Men förhoppningen från deras sida just nu är att några enskilda ledamöter från andra partier ska byta åsikt i frågan.

Lars Hjalmered (M) är ordförande i näringsutskottet och säger sig vara förvånad över Vattenfalls besked. Han ”delar inte Vattenfalls syn” på att reaktorerna inte skulle gå att använda.

– Det jag och kollegorna har att göra är en samhällsförändring och då tycker vi att det är en skillnad. En trygg elförsörjning och låga klimatutsläpp har ett stort värde i sig. Vi menar att om man lägger de pengarna och den tiden på det hela mot att man kan driva de här reaktorerna under åtminstone tio års tid till. Då finns det stora fördelar för det svenska samhället, säger Lars Hjalmered.

Energi- och digitaliseringsminister Anders Ygeman (S) säger att en upprustning av Ringhals 1 och 2

skulle kosta flera miljarder kronor.

– Reaktorerna går inte att driva vidare på marknadsekonomiska grunder. Och dessutom så är ju Ringhals 2-reaktorn drabbad av rost i reaktorinlutningen och sättningar i grunden, säger han.

Och fortsätter:

– Det tog fem dagar efter att Moderaterna lämnade energiöverenskommelse till att man tillsammans med Sverigedemokraterna började att subventionera gammal kärnkraft. Jag tror helt enkelt att Moderaterna och

Sverigedemokraterna har en väldigt stark tro på kärnkraften. Jag tror också att den kommer att vara en stor del av Sveriges energiförsörjning de närmaste 20 åren. Men jag vill inte använda skattebetalarnas pengar till att subventionera reaktorer som är rostiga.

Alexandra Carlsson Tenitskaja
[alexandra.carlsson.tenitskaja@dn](mailto:alexandra.carlsson.tenitskaja@dn.se)
[.se](mailto:alexandra.carlsson.tenitskaja@dn.se)

Debatten om Gretas tågresa har spårat ur

ONSDAG 18 DECEMBER 2019
Jorden runt

Var satt hon? Vad åt hon? Vad har hon egentligen i sin packning?

Bevakningen av Greta Thunbergs omtalade tågresa genom Tyskland har spårat ur. Internationella medier rapporterar om den svenska klimataktivistens göranden och havanden som vore hon en kunglighet.

Den som har följt den tyska medierapproteringen de senaste dagarna kan få för sig att världen har blivit galen.

I fokus: en svensk 16-åring som åkt tåg genom Tyskland och vars

resa nagelfarits i parti och minut. Frågan om huruvida klimataktivisten Greta Thunberg satt på golvet eller bekvämt i första klass har fått världens ledande mediehus att slå knut på sig själva.

Det var i helgen som Thunberg, med 3,7 miljoner följare på Twitter, publicerade en bild som visar hur hon sitter på golvet till ett överfullt tyskt snabbtåg. Efter att det tyska tågbolaget Deutsche Bahn, som påpekade att hon minsann fått god service i första klass, var #Gretagate2019 ett faktum.

Trots att Thunberg aldrig hävdat att hon rest på golvet hela sträckan från södra till norra Tyskland, togs bilden som intäkt för att hon ljugit.

Frågan ansågs uppenbarligen ha så stort allmänintresse att tysk tv presenterat detaljerad grafik som visar exakt på vilka sträckor hon satt på golvet, och på vilka sträckor hon haft en sittplats.

Tidningen Die Welt intervjuade en kvinnlig medpassagerare som fick berätta om hur Greta behandlats av tågpersonalen. Enligt kvinnan ”sprang de benen av sig” för att ”skämma bort” den prominenta

gästen. Bland annat ska de ha hämtat en chokladkaka och frågade om hon ville ha en kaffe. ”Vem bryr sig?” undrar många. Fler än vad man kan tro, är svaret. DN:s artikel om tågresan har lästs av mer än en halv miljon människor under knappt ett dygn.

Bevakningen av Greta Thunbergs tågresa uppvisar en sådan detaljiver att den slår rapporteringen om andra länders kungahus. Tågbolaget har också kritiserats för sin arroganta ton och för att ha duat Thunberg i sin

tweet, i stället för att nia passageraren.

”Vi kan bara vara glada att vi inte har några riktiga problem att diskutera”, löd många kommentarer i sociala medier. Det höll inte tyska medier med om, som inte bara nöjt sig med att gå till botten med sittplatsfrågan utan grävt vidare.

En känd krönikör undrade vem som hjälpte henne med de tunga väskorna, och spekulerar vidare vad hon kan ha haft i sin packning. Förslagen: miljöaktivisten Al Gores utskrivna tal, Maya-kalendern och

festklänningar ifall det skulle bli aktuellt att ta emot ett nytt pris under resans väg.

Även tyska toppolitiker har haft synpunkter på hennes resa genom landet. Familjeminister Franziska Giffey, från socialdemokratiska SPD, ansåg att Greta Thunberg medvetet valt att inte berätta hela sanningen och iscensatt bilden av sig själv.

Det brukar heta att en bild säger mer än tusen ord, men i det här fallet verkar allt för många ha alldeles för lite att säga.

Lina Lund

lina.lund@dn.se

Greta Thunberg tillbaka där resan började

LÖRDAG 21 DECEMBER 2019

Greta Thunberg kom nyss tillbaka från klimatmötet i Madrid. Nu demonstrerar hon på nytt framför riksdagen. – De misslyckades med att enas, säger hon om Madridmötet.

I sin nästan ikoniska gula regnjacka står Greta Thunberg återigen framför riksdagen. Tillsammans med budskapet ”skolstrejk för klimatet” har hon det senaste året fått miljontals att demonstrerar för klimatet. Hon har seglat fram och tillbaka över - Atlanten, talat inför FN och deltagit på klimattoppmöten. Nu är hon tillbaka där allting började i augusti 2018. Sedan dess har mycket förändrats, enligt Thunberg:

- Det känns som att klimatkrisen tas på mycket större allvar. Men de globala utsläppen ökar

fortfarande så det beror på hur man ser det. Vi måste fortsätta i alla fall.

Omkring 15 andra ungdomar har också slutit upp med banderoller och plakat. Många har varit med och demonstrerat sedan förra hösten.

TT

Greta Thunberg

FREDAG 20 DECEMBER 2019

I flera brev till klimataktivisterna Greta Thunberg hotade han att våldta, misshandla och döda henne. Brevens var riktade både till Greta Thunberg och till hennes mamma, operasångerskan Malena Ernman. Nu döms mannen i 40-årsåldern för grovt olaga hot, skriver Katrineholms-Kuriren. Mannen hotade bland annat att döda Malena Ernman om inte

hennes dotter offentligt deklarerade att flyga är bra för klimatet. I förhör säger mannen att han skickade breven för att han tyckte att Greta Thunberg syntes för mycket i medier. Han hävdar dock att han bara ville skrämmas. Stockholms tingsrätt dömer mannen till villkorlig dom och 200 timmars samhällstjänst.

TT

Svenskar borde bli först med att leva klimatsnålt

ONSDAG 18 DECEMBER 2019

Flygskam uttrycker hur många börjat känna inför sitt flygresande. Men ordet har en negativ klang som gör det lätt att avfärda klimataktivister som en

PK-maffia som försöker ge oss vanliga människor dåligt samvete. ”Man kan inte sluta leva!” Ibland tycks det vara en rättighet att flyga på semester. Men är det en rättighet att förbruka jordens resurser? Är det etiskt?

Låt oss fundera ett slag på pliktetikens grundlag, som kan förenklas: Var och ens handling ska kunna upphöjas till lag. I klimatsammanhang skulle det kunna översättas: Var och en får förbruka resurser, så att alla jordens människor kan förbruka lika mycket och jorden fortsätter att vara en stabil plats.

Vad är alternativen till den här resurslagen? Var och en får förbruka så mycket resurser som den har råd till? Var och en får förbruka så mycket resurser som är lagligt? Det är ändå kört, så det är lika bra att njuta när jorden ändå går under? Upphöj dessa till lag och fundera på vad som händer med jorden om alla tänker så.

Låt oss föreställa oss en framtid där temperaturen stigit över den gräns där höjningen är oåterkallelig. Ingen vet exakt vad det kommer att innebära, men för experimentets skull ponerar vi att

den ryska tundran har släppt ut mängder metangas, polarisarna smält, havsnivån höjts och Golfströmmen vänt.

Vad tänker människorna då? Hur kunde det hända? Hur tänkte de som levde innan brytpunkten? Det var ju inte av okunskap de fortsatte förbruka resurser. De visste mycket väl vad det kunde innebära. Det var ju bara av egoism de fortsatte. Hur mycket skulle människorna vid den här tiden tänka sig att betala för att få tillbaka klimatet som det är i dag? Möjligen tänker du att det är politikernas jobb att ordna detta.

Men vad händer om inte tillräckligt många människor röstar på partier som vill ändra skatter eller lagstiftning? Är det då etiskt att utnyttja mer än din resursdel?

Eller så tänker du att det är företagen och utvecklingen som ska göra omställningen. Men vilket företag utvecklar något när inte efterfrågan finns? Några kanske tänker att det är de rika som borde sluta förbruka så mycket. Men i det läge vi är i nu måste alla jobba hårt med sin del: politikerna måste lyckas bättre än i Madrid under nästa klimatomöte,

Greta Thunberg med flera måste vända världsopinionen, företagen utveckla, forskarna forska och vi måste var och en förbruka mindre resurser.

Låt oss svenskar bli den första rika befolkningen att sänka vårt resursutnyttjande tydligt! Jag tror att det kommer att sprida sig som ringar på vattnet. Fler kommer att vilja bli den nya moderna människan som njuter på nya sätt. Hur man väljer att använda sin resursdel, kompensera för ett överutnyttjande eller disponera den över tid, är däremot ett personligt val. Någon älskar kött,

några har släkt långt bort och
någon älskar sitt stora fina hus.
Det är därför ordet flygskam blir
för enkelspårigt. Ibland låter det
på folk som att det enda som gör
dem lyckliga är att åka till en
strand på vintern. Låt oss tänka
kreativt! Vad finns det för andra
saker som gör mig lycklig? Kan jag
ge mina barn roliga upplevelser i
julklapp i år?
Lever jag som jag lär? Tyvärr är
jag ingen klimatism. I
Världsnaturfondens
klimatkalkylator förbrukas 2,5
jordklot om alla gör som jag. Men
det är jag som är ansvarig för att

ändra på det. Hur många jordklot
förbrukar du?

Maria Österholm, civilingenjör,
Orminge

Gott om batterimetall i Skåne

TORSDAG 19 DECEMBER 2019

Det finns gott om batterimetallen vanadin i Hörbytrakten i Skåne, enligt bolaget Scandivanadium som genomfört provborrningar där. Bolagets vd David Minchin säger i ett pressmeddelande att provborrningarna sammantaget visat att ”Skåne har potential att förse världen med en av de

batterimetaller som behövs för klimatomställningen”.

Enligt de analyser som gjorts efter provborrningarna kan det finnas ungefär 117 miljoner ton vanadium i undersökningsområdet. Men delar av detta finns alltför nära bebyggelse för att vara möjligt att utvinna, enligt bolaget.

TT

Ovanligt stor risk för översvämningar

TORSDAG 19 DECEMBER 2019

SMHI varnar för översvämningar på flera håll i södra och mellersta Sverige.
– Det är ett ovanligt stort område som berörs, säger Bent Göransson på SMHI.

Från Västra Götaland och Halland över till Södermanland, Uppsala och Stockholms län har SMHI utfärdat klass 1-varningar för de höga mängderna i sjöar och vattendrag.

– Under den senaste månaden har det varit mycket nederbörd. Det har fyllt på i markerna och sedan runnit ut i vattendragen. Det rinner till överallt. Sjöarna har fyllts upp, sedan har det kommit ytterligare regn, säger Bent Göransson, vakthavande hydrolog vid SMHI.

Kring Mälaren har flera områden svämmat över och under

onsdagen öppnades Slussen i Stockholm upp extra mycket för att tappa ut mer i Östersjön.

– Det ser ut som att det har haft god effekt. Det kan vara så att stigningen upphört helt. Men det rinner till mycket i åarna runt - Mälaren, säger Bent Göransson. Vattennivåerna ser ut att sjunka till mer normala nivåer i nästa vecka.

– Tittar man på nederbördsprognoserna väntas inte några stora regnmängder, men det är ett ganska osäkert läge.

TT

Staten satsade 198 miljoner på klimatprojekt utan riskanalys

FREDAG 20 DECEMBER 2019

**Svenska staten har satsat över
en miljard kronor på projekt
som ska minska**

koldioxidutsläpp i fattigare länder.

Flera av projekten har utvecklats av bolag i skatteparadis, flera projekt är nedlagda utan resultat.

Och trots kritik från Riksrevisionen saknar var femte projekt – till ett värde av 198 miljoner kronor – fortfarande riskanalys, visar DN:s granskning.

DN har i sin granskning av klimatkompensation bland annat avslöjat att Energimyndigheten har köpt utsläppsminskningar via bolag med ägare i skatteparadis,

tonat ned larm bland befolkning som fördrivits från en trädplantage och satsat en kvarts miljard kronor på effektiva spisar – en typ av projekt som i flera studier visat sig misslyckats. Nu kan DN avslöja att Energimyndigheten totalt satsar över en miljard kronor, mellan 2008 och 2022, på att köpa utsläppsminskningar från projekt certifierade inom FN-systemet för klimatkompensation, Clean Development Mechanism, CDM. Redan 2011 kritiserades köpen av utsläppskrediter hårt av Riksrevisionen. I en 130-sidig

rapport konstaterar revisionen att tillräckliga riskanalyser saknades, att affärerna kring köp av utsläppsminskningar var för otransparenta och att uppföljningen och rapporteringen av projekten var otillräcklig.

Trots kritiken saknar fortfarande var femte projekt – 20 av 96 – riskanalys. Projekten utan riskbedömning har Energimyndigheten satsat totalt 198 miljoner kronor på.

Fyra av projekten, som fått stöd på över en miljon kronor, är redan nedlagda – helt utan resultat. Två av dessa saknade riskanalys.

Enligt Sandra Lindström, Energimyndighetens seniora klimatfinansieringsspecialist, skrivs riskanalysrapporter inför avtal sedan 2010. Men när DN granskar alla projekt visar det sig att sju av projekten som saknar riskanalys har avtal skrivna efter 2010.

Sara Sundberg, chef för Energimyndighetens internationella klimatenhet, svarar på varför vissa projekt lagts ned, utan att de gett några utsläppsminskningar.

Det handlar om ett sockerbolag vars klimatsatsning inte uppfyllt

regelverket. Ett annat, "Mafia island power production project" fick aldrig tillåtelse för att starta av staten i Tanzania. En solkraftspark höll inte tidsramen enligt avtal, och inte heller ett vattenkraftsprojekt i Rwanda. Forskare som analyserat de över 1 000 projekten som certifierats inom CDM-systemet 2016 bedömer att endast 2 procent har hög sannolikhet att ge verkliga utsläppsminskningar, eftersom de flesta inte är vad man kallar för "additionella". Det betyder att sol-, vind- och vattenkraftverk eller andra projekt hade funnits

oavsett pengarna från klimatkompensationen. En rapport till amerikanska underrättelsetjänstens handelsavdelning 2008, som publicerats på Wikileaks refererar till ett seminarium i Mumbai i Indien – där var femte projekt stöttat av Energimyndigheten finns. Där erkänner en medlem vid indiska nationella CDM-myndigheten och tidigare ordförande för dåvarande CDM-styrelsen att den nationella myndigheten köper projektutvecklarnas löften rakt av, för att komma förbi "hindren som

har att göra med additionalitet att göra”.

Flera representanter för olika bolag och intressenter vid seminariet var ense om att inget projekt som startats på eget initiativ av privata bolag i Indien kan räknas som additionellt.

”Inget indiskt bolag är modigt nog att förlita sig helt till CDM-drivna inkomster”.

En närvarande från konsultbolaget Det Norske Veritas – ett av bolagen som anlitas som oberoende tredjepartsgranskare av projekten, uppgav samtidigt att myndigheterna som ansvarar för

CDM i länderna där projekten genomförs på ett ”flyktigt sätt utan att kontrollera om projektet möter alla krav från CDM-styrelsen”.

Energimyndigheten har i flera fall fått kritik för sina köp och sitt stöd till CDM-projekt. 2011 rapporterade sajten CDM Watch, tillsammans med organisationen International Rivers, om att myndigheten var med att finansiera ett vattenkraftverk i indiska Rampur, där lokalbefolkningen klagat över att de drabbats av torka, då naturliga vattenkällor dränerats.

Dessutom var projektet så gott som färdigt – och bolaget som byggde verket hade enligt organisationerna inte kalkylerat med stödet från klimatkompensationen – ett ekonomiskt stöd som endast skulle mynna ut i att ge bolagsägarna en extra miljardvinst.

Målet som Sverige åtagit sig under Kyoto-protokollet är att svenska utsläpp ska minska med 40 procent till år 2020, jämfört med 1990 års utsläppsnivå. Enligt dåvarande alliansregeringens klimatproposition 2009 skulle

dess minskningar till en tredjedel ske utomlands, genom klimatkompensation. 6,7 miljoner ton minskade koldioxidutsläpp skulle alltså nås genom FN-certifierade CDM-projekt eller JI-projekt, så kallade Joint initiatives.

Den amerikanska underrättelsetjänsten informerade 2010 även det amerikanska UD, enligt en rapport publicerad i Wikileaks om att svenska Världsnaturfondens chef för avdelning klimatförändringar Stefan Henningsson, var kritisk mot dåvarande alliansregeringens

användning av köp av utsläppsminskningar från CDM-systemet, som han ansåg vara för stor.

Henningsson ansåg dessutom att de svenska köpen hade en stor påverkan på klimatpolitiken globalt, enligt rapporten: ”Så stor användning av CDM påverkar amerikanska, EU:s och japanska mål”.

– Jag ansåg då, utifrån min roll inom Världsnaturfonden, att utsläppsminskningarna skulle ske inom Sverige. Den nuvarande regeringen har ändrat inriktning och sagt att inga CDM-projekt ska

användas för att räkna av svenska utsläpp nationellt. Det tycker jag personligen, och som expert, var ett bra beslut, säger Henningsson, som i dag är klimatexpert hos Nordea.

Under förhandlingarna om Parisavtalet, som strandade under toppmötet i Madrid, har handeln med utsläppsrätter varit en känslig fråga.

EU och Afrika önskar att utsläppsminskningar som redan producerats under Kyotoprotokollets CDM ska skrotas, medan arabländerna, Indien och Brasilien vill att alla

utsläppsrätter som producerats
under CDM ska överföras till
Parisavtalet.

Lisa Röstlund

lisa.rostlund@dn.se

Energimyndig hetens generaldirektö r: ”Vi måste tro på det här”

FREDAG 20 DECEMBER 2019

**Energimyndighetens
generaldirektör Robert Andrén
kallar tallplantagen i Uganda för
ett ”olyckligt projekt”, och
anser att varningsklockor bör**

**ringa kring bolag i
skatteparadis.**

**Men han tror på FN-systemet
med klimatkompensation.**

**– Vi måste tro på det här. Det
här är det bästa vi har.**

DN har avslöjat stora frågetecken
kring Energimyndighetens stöd
till klimatprojekt inom FN:s
system för klimatkompensation,
Clean Development Mechanism,
CDM.

Robert Andrén började som
generaldirektör på myndighetens
för drygt ett år sedan och betonar
upprepat att stora delar av
besluten om projekten togs före

hans tid. Men han är i grunden
positiv till FN-systemet med
handel av utsläppsminskningar.
– Det är inte ett vetenskapligt
finutmejslat perfekt system, men
det här är det bästa man kan
komma överens om mellan stora
delar av världens länder med helt
olika perspektiv och
förutsättningar. Att koppla kapital
till mer hållbara system är tanken.
Som framgår så agerar inte alla
aktörer så. Det är inte önskvärt på
något sätt, men som jag ser det:
viljan att vinna måste vara större
än rädslan för att förlora. Vi måste
tro på det här. Det här är det bästa

vi har. Parisavtalet kan förhoppningsvis göra systemet ännu bättre.

Att forskare bedömer att endast 2 procent av alla CDM-projekt har hög sannolikhet att ge verkliga utsläppsminskningar eftersom de troligen hade funnits utan pengar från CDM, ser han som en förenkling.

– Frågan om additionalitet tycker jag är överskattad i betydelse. Att titta bakåt och säga ”detta hade hänt ändå, med facit i hand”, tycker jag är oseriöst. Du vet inte om två veckor vad elpriset är, vad politiken fattar för nya beslut,

eller hur marknaden reagerar.

Däremot kan det vara viktigt att bestämma framåt: ”Det här kommer att ske ändå” och då kanske det inte är det här projektet man ska satsa på, säger Robert Andrén.

Risken som forskare tar upp att människor och beslutsfattare riskerar att invaggas i en falsk tro om att man inte behöver minska sina utsläpp genom dessa projekt, vad säger du om den?

– Vi är i en situation där den samlade vetenskapen säger till oss: ”Hallå, agera!”. Jag tänker att vi måste använda hela den

verktygslåda vi har. Ibland blir det inte som man har tänkt sig. I vissa enskilda fall blir det kanske till och med motsatt effekt. Det är olyckligt – men jag tror inte vi har tid att sitta och mejsla fram ett perfekt system.

Trädplantagen i Uganda, där befolkning trängts undan och efteråt saknat vatten och mat, ser han som misslyckat.

– Det är ett olyckligt projekt. Återbeskogning är ett viktigt verktyg i att hantera klimatproblematiken, men det är också väldigt känsligt, för det är alltid kopplat till markfrågor. Det

här har inte blivit så som det var tänkt.

Andrén uppger nu att man ser över möjligheten att häva avtalet. Om projekt där myndigheten samarbetat med bolag som är registrerade i skatteparadis säger Andrén:

– Om det finns i underlaget när man ska ta ställning till det här ska det ringa en varningsklocka. Man behöver titta på det extra noga i så fall, om det är lämpligt eller inte. Det handlar om transparens.

Spisarna för en kvarts miljard som studier påvisar ofta inte används

eller inte fungerar? Och Brasilienprojektet där bolagsägaren använder mark som tillhör ursprungsbefolkningen till stora sockerrörsplantage?

– Det är återigen före min tid. Och om det är så, får man lära sig av det.

Enligt Andrén har nu de flesta projekt som fortfarande får stöd en riskanalys – och även tidigare projekt hade det, även om de inte framgår transparent i dokument, som han förstått det.

Har du sett något konkret bevis på att det här systemet fungerar?

– Jag utgår ifrån att det sätt som man riggat det här på, att styrelsen som sitter och granskar CDM-systemet med hjälp av oberoende granskare, verifierar det som sker. Jag får helt enkelt lita på det. Jag vet inte vad alternativet skulle vara. Det är mitt bevis – att jag utgår från att systemet funkar.

Lisa Röstlund

lisa.rostlund@dn.se

**Åsa
Beckman:
Vi är allt
fler som
ser**

**världen
genom ett
klimatfilter**

FREDAG 20 DECEMBER 2019

Min förra krönika började med några iakttagelser om ett gäng glada 80-åriga damer på en hotellpub i Dublin, som jag just besökt under en weekendresa. Jag skrev om hur kroppsspråket ofta

avslöjar vilka som känner sig välkomna på en plats eller inte. Det var en krönika om de senaste årens allt vanligare uppdelning av ett "vi" och ett "dom" som inte bara är farlig utan också absurd. Vi har bara en jord och den tillhör alla.

Samma morgon som artikeln publicerades fick jag ett mejl från en läsare, Leif, som skrev: "Hur lyckas man som krönikör intellektuellt/känslomässigt få ihop det om man börjar med att lyfta fram att man varit i Dublin över en helg och avslutar med ett

konstaterande att vi bara har en planet?"

Jag måste erkänna: jag såg inte den invändningen komma – jag var så inställd på att skriva om segregation. Men Leif ställde en helt rimlig fråga. Jag svarade – lite trängd – att jag annars slutat flyga privat, men att vi en gång om året reser till Dublin för att min man har irländska rötter.

Ändå var det ett mejl som gjorde mig glad – för att det visar att allt fler ser världen genom ett klimatfilter.

Så mycket vanligare det filtret blivit under det decennium som

nu går mot sitt slut. Vissa dagar färgar det hela min vardag. Jag känner mig tacksam för det rena vattnet i kranen, lägger märke till raderna av köttförpackningar på Ica, oroas av att förvinterns regn aldrig blir snö och noterar reseannonsernas destinationer. Jag kan knappt läsa naturdikter längre, vilket kan tyckas fånigt, för att jag drabbas av sådan sorg över vad vi människor nu håller på att förstöra.

Jobbigast är det när jag ser nyfödda barn. Faktum är att jag inte längre kan se dem i bärselar och vagnar utan att tänka på vad

de kommer att behöva vara med om. Inte bara katastrofer till följd av extremväder, utan också konflikter som förstärks när desperata människor förflyttar sig eftersom deras ursprungsplatser blivit omöjliga att leva på.

Det talas mycket om att vi måste ställa om till ett hållbart samhälle. Men just nu går många av oss - igenom en sorts existentiell omställning. Vi försöker fatta hur man ska kunna fortsätta att känna lycka och tillit i sitt lilla, vardagliga liv och samtidigt förhålla sig till den här vetskapen.

De unga tycks ligga långt före oss. När jag var i Dublin den där helgen läste jag i Irish Independent om ett initiativ där barn skrev önskelistor till The Green Santa som sedan skulle lämnas över till irländska politiker.

En mamma sa att det varit hjärtskärande att läsa vad hennes nioårige son skrivit: hon hade ingen aning om hur mycket han visste och hur oroad han var. En flicka skrev: "Kära gröna tomten, jag vill att vuxna vaknar upp och räddar planeten så att jag får en framtid. Det här är inte rättvist!"

En annan: "Jag önskar massor av is till alla isbjörnar." Medan en pojke skrev: "Kära tomten, kan jag få en annan planet som inte kan förstöras av oss."

De dagar som jag själv förtvivlar om den här enda planeten brukar jag gå in på Klimatklubben – en stor och vänlig grupp på Facebook som drivs av tre influerare, och där man verkligen ser den här existentiella omställningen. Här delar människor med sig av tips på hur man kan leva mer klimatsmart, men diskuterar också livsfrågor som om ifall man bör skaffa barn eller inte.

Orosframkallande?

Tvärtom. Man blir så lugn och lättad av att inse hur många som gör något bra av klimatfiltret. Att klicka sig dit är ett nyårstips till min läsare Leif och alla ni andra som vill känna nytt hopp inför 2020.

Åsa Beckman

asa.beckman@dn.se

**Ledare:
Klimatfrå-
gan måste
sluta utgå**

från känslan

LÖRDAG 21 DECEMBER 2019

Hur hållbart lever egentligen jordens befolkning? Inte på långa vägar tillräckligt. Det känner vi alla till.

Samtidigt anser majoriteten av alla människor att de själva personligen är mer miljövänliga än andra. Det visar en ny forskningsstudie över 4 000

svenskar, amerikaner, engelsmän och indier.

Att överskatta sina egna förmågor på det där sättet är vanligt.

Magnus Bergquist, forskare i miljöpsykologi vid Göteborgs universitet, drar paralleller till tidigare studier som visat att de flesta tror sig vara ärligare, mer kreativa och bättre bilförare än de flesta andra.

Att den här tendensen skulle bli särskilt tydlig i fråga om miljö och klimat är heller inte förvånande. Debatten blir ofta känslostyrd: Naturen är ren och oskyldig, vi människor besudlar den. Det

finns därtill ett kompensatoriskt tänk som framkommit i tidigare studier, och som är vanskligt. Folk upplever att ja, visserligen äter de kött så gott som varje dag, fastän de vet att djurindustrin hör till de värsta klimatbovarna. Men samtidigt använder de ju en miljövänlig tygkasse och köper ekologiska tomater. Det är lätt att omedvetet föreställa sig att synd och botgörelse tar ut varandra. Ta bilen överallt, dåligt. Källsortera även de jobbiga förpackningarna, nu blev det bra igen. Men så fungerar det inte. Det finns inga avlatsbrev att köpa.

Vi svenskar ser oss förstås som särskilt medvetna och i framkant vad gäller klimat och miljö. Är det månne därför Sveriges Radio sammanfattar Svensk handels julrapport med orden: ”Många väljer att tänka på miljön när de köper julklappar.” Detta trots att rapporten säger att det bara är 4 av 10 som tycker att miljön är en viktig aspekt i det sammanhanget. En mer rättvis beskrivning av verkligheten vore alltså att en majoritet inte tycker att miljö är viktigt när de shoppar klappar.

För 20 år sedan hade det inte krävts en lika stor omställning för att få god effekt, nu befinner vi oss i elfte timmen och uppoffringarna som ska till är betydligt större. Därför måste vi försöka mer, och anstränga oss hårdare. En förutsättning för att åstadkomma förändring är att denna ödesfråga slutar utgå från känslor och i stället blir en fråga om vetenskap och politiskt mod. Vad behöver vi göra, på individnivå? Och vilka strukturella omställningar på samhällelig och ekonomisk nivå kommer att krävas? Forskarnas

och experternas diagnos är sträng. Det är också de kurer och mediciner de rekommenderar. Det är de dystra beskederna. Det positiva är att vi faktiskt i hög grad nu vet vad som måste göras. Utmaningen nu ligger i att övertyga ett ängsligt och kortsynt politiskt ledarskap om att också de måste se längre än till nästa mandatperiod. Jorden blir varmare och det finns efter- släpningseffekter som gör att vi ännu inte riktigt kan se konsekvenserna av den skada vi redan har ställt till med.

Parallellt med att vi enträget fortsätter att jobba för att minska våra utsläpp kommer vi därför att behöva satsa på innovationer som avhjälpas effekterna av dem, såsom de koldioxidfångare som Norge börjat utveckla men kommit av sig med eftersom ingen vill betala den kostsamma tekniska utvecklingen. Vi måste också på mycket konkret nivå bygga om våra samhällen för att i görligaste mån lindra effekterna av stigande havsnivåer och extrema väderhändelser. En ny generation kommer snart att ta vid. För dem är

klimattänkandet en självklar del av vardagen.

Till dem står framtidens hopp.

DN 21/12 2019

Det lackar mot en grön jul – men kylan smyger sig söderut

LÖRDAG 21 DECEMBER 2019

**Det blir en grön jul i Götaland
och Svealand.**

**Men i slutet av julhelgen börjar
det bli lite mer vintriga
förhållanden även i söder, och**

**det finns hopp om sol i slutet
av nästa vecka.**

Nej, det vill sig inte riktigt. Det blir förmodligen inte en vit jul ens i hela Norrland.

Längst uppe i norr råder just nu vintertemperaturer. I nästa vecka rör sig den kallare luften söderut, men som det ser ut nu blir det minusgrader söder om Dalälven först på annandagen.

Men först ska vi ta del av en utlöpare av den extremt varma luften som för tillfället finns över östra Europa. Där ligger temperaturerna nu på 10–15 grader över normalt (22 grader i

Bosnien i torsdags). Här i Sverige handlar det dock som mest om fem sex plusgrader.

Den här mildluften rörde sig norrut under fredagen och i dag, lördag ser det ut att bli plusgrader långt upp längs Norrlandskusten. I gränsområdet till den betydligt kallare luften över Norrbotten har det regnat och snöat på fredagen. I söder blir det sedan lite mer regn i skarven mellan lördag och söndag.

Därefter pressar kalluften på från norr, så i södra Norrland ser det ut att bli lite mer snö på söndag. Eller regn. Den stora frågan är hur

långt ner snögränsen ska hinna flytta sig före julafton.

Just nu finns ett snötäcke i norra Värmland, norra Dalarna och i nästan hela Norrland. I kustlandet är det i stort sett barmark upp till Sundsvall.

Meteorologen Henrik Reimer på SMHI tror inte att det hinner hända så mycket till juldagens morgon – den tidpunkt som definierar ”vit jul”:

– Jag skulle tro att snögränsen då går ... från Siljan upp mot Hudiksvall. Det är lite längre norrut än normalt.

I Götaland och Svealand dominerar mildluften till juldagen, men därefter är det dags för kalluften att hitta ner även dit med hjälp av ett högtryck som växer till över Norrland.

– Den täcker hela landet i slutet av nästa vecka. Det blir runt nollan även i söder, säger Reimer.

Fast de som befinner sig i Skåne eller på västkusten behöver nog inte skrapa vindrutorna då heller. Det väntade högtrycket gör att det från och med annandagen även blir bättre solchanser. Det gäller hela landet men framför allt mellersta och norra Sverige.

Anders Bolling
anders.bolling@dn.se

Vinterns regnande fyller på vattenmagasi- nen

SÖNDAG 22 DECEMBER 2019

Det ihållande regnandet må fördjupa vintermörkret, men det är bra för grundvattnet. I de små magasinen är det inte vattenbrist någonstans i landet

längre. I de stora magasinen i östra Sverige är det fortfarande för lite vatten, men där kan en påspädning komma med viss fördröjning.

För några månader sedan larmades det om sjunkande grundvattennivåer och risk för vattenbrist i många vattendrag. Men som många noterat har det regnat generöst i stora delar av landet under de senaste veckorna. Det har satt spår på både yt- och grundvatten. I västra och norra Götaland och i större delen av Svealand varnar SMHI nu för höga flöden.

För Mälaren ligger en klass 1-varning för högt vattenstånd.

– Vi beräknar att det ska ligga högt ett bra tag till, men vi tror inte att det stiger mer. Det är inte så mycket regn framöver i prognosen, som tur är, säger hydrolog Anna Eklund.

Mälarens vattennivå låg i torsdags 1,26 meter över havet, vilket är ett medelvärde av flera mätplatser.

Det är ungefär 35 centimeter över det normala för december. Vattnet har stigit 40 centimeter sedan mitten av november.

– En del jordbruksmark runt om Mälaren är översvämmat, säger Eklund.

Den hittills högsta registrerade vattennivån i Mälaren – man började mäta 1968 – inträffade det regniga året 2000, då den var 20 centimeter högre än dagens.

Hjälmaren ligger också ungefär 35 centimeter över normalnivån för december. Vänern och Vättern har däremot inte så högt vattenstånd för närvarande.

Regnandet har haft god effekt även på grundvattnet.

– Det har skett en ganska ordentlig återhämtning, framför

allt i de små magasinen, säger Johan Carlström, hydrogeolog på Sveriges geologiska undersökning, SGU.

Läget i de små vattenmagasinen berör främst dem som har egen brunn. Just nu är nivån i dessa -magasin inte under det normala någonstans i landet.

I södra Norrland och i Svealand finns det platser där vattennivån är mycket över det normala.

Nivåerna stiger nu i stort sett i hela Sverige, utom längst i norr. Ändå är det egentligen bara den senare delen av november och december som bjudit på mer

regnande än normalt, inte minst i öster. Under september och oktober kom det inte mer än vanligt.

De stora vattenmagasinen är delvis en annan historia. Det är där kommunerna har sina vattentäkter. De stora magasinen är mer trögrörliga.

– Det har skett en återhämtning även där, så vi har ganska stora områden med normala nivåer, säger Johan Carlström.

– Men det finns faktiskt områden i Mälardalen, i Östergötland och i nordöstra Småland där nivåerna

fortfarande är mycket under det normala.

Vad skulle krävas för att återställa nivåerna även där?

– Ännu mer regn. Men på vissa ställen stiger det. Effekten av det regn som redan fallit kan komma med viss fördröjning.

Anders Bolling

anders.bolling@dn.se

Hur länge står granen så grön och grann i stugan – och i skogen?

SÖNDAG 22 DECEMBER 2019

**En fjärdedel av Sveriges yta
täcks av granskog, men granen**

hotas mer än andra träd när klimatet förändras.

– De granar vi planterar nu kommer att vara mycket dåligt anpassade till hur klimatet är när de är fullvuxna, säger Vaughan Hurry vid Sveriges lantbruksuniversitet SLU.

O Tannenbaum, o Tannenbaum, wie grün sind deine Blätter.

Granen och dess gröna barr är omsjungna i en av de mest älskade tyska julsångerna. I den tecknade tv-serien "Futurama", som utspelar sig på 3000-talet, har de palmer i stället för julgranar

eftersom "granen dog ut för 900 år sedan".

En av verserna i "O Tannenbaum" hyllar granen för att vara hoppfull och beständig, och därför skänka tröst och kraft genom alla tider.

Men "Futurama" kan stämma bättre med verkligheten. När klimatet blir varmare verkar granen drabbas extra hårt.

– Så snabba klimatförändringar som vi ser nu går inte att återfinna någonstans i historien. Många trädslag kommer att ha svårt att hänga med, men vissa har ett bredare spektrum av tolerans, och kan klara mer extrema

situationer, säger Jonas Rönnberg på Institutionen för sydsvensk skogsvetenskap vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, i Alnarp i Skåne.

– Tallen och många andra arter kan anpassa sig när nivån av koldioxid förändras för att dra nytta av det. Granen gör inte det. Den är inte särskilt anpassningsbar, och därför känsligare, säger Vaughan Hurry vid Institutionen för skoglig genetik och växtfysiologi på SLU i Umeå.

Vaughan Hurry och hans medarbetare studerar hur vanliga arter av tall och gran reagerar på

varmare temperaturer och högre koncentrationer av koldioxid.

Resultaten, publicerade i tidskriften Plant, Cell & Environment förra året och snart i Nature Communications, visar att tallen kan anpassa sin fotosyntes efter nya förhållanden och växa mer. Granen saknar den förmågan. Därför är klimatförändringarna ett större hot just mot granen.

– De allra flesta forskare är oroliga för granen och dess framtid, säger Jonas Rönnberg. Målet i Parisavtalet är att hålla den globala temperaturökningen

under två grader till seklets slut, jämfört med temperaturen innan industrialiseringen började, och helst begränsa den till 1,5 grad.

– Det är det globala årliga genomsnittet. Men från granens perspektiv är det som händer i de lokala ekosystemen viktigast, och där går uppvärmningen snabbare än vad den gör globalt, säger Vaughan Hurry.

Uppvärmningen är större på vintern och större nattetid.

– Och med mer energi i atmosfären får vi mer extrema väderhändelser, som längre

värmeböljor och heta perioder på sommaren, säger Vaughan Hurry.

– Man kan tycka att någon grad mer eller mindre inte borde spela någon roll. Men det är också kopplat till extremväder.

Sommaren 2017 var extremt blöt, och 2018 extremt torr och varm.

Det stressar träden, att först ha det ovanligt blött och sedan ovanligt torrt, säger Jonas Rönnberg.

Kortare vintrar borde ändå ge träden en längre säsong för tillväxt.

– En tidigare och varmare vår kan ha gynnsamma effekter, det har

visats i studier. Men det medför också högre temperaturer på sommaren, och granen är särskilt känslig för det. Det positiva med en längre tillväxtsäsong kan nog inte kompensera för det negativa med värmeböljor och torr mark, säger Vaughan Hurry.

Granens sårbarhet har sitt ursprung i historien.

– Granen kommer norrifrån och har vandrat nedåt. Tallen kommer söderifrån, och därför passar den mindre dåligt i ett varmare klimat, säger Jonas Rönnberg.

Det är inte bara våra utsläpp av växthusgaser som förändrar

granarnas miljö och livsförhållanden.

– Vi flyttar runt en massa saker hela tiden: träd, svampar, virus, bakterier och insekter.

Industrialiseringen ligger bakom globaliseringen, och samtidigt de ökande utsläppen och klimatförändringarna. I kombination blir det ganska dåligt, säger Jonas Rönnberg. Han forskar på rotröta och andra skadeangrepp.

– Just nu ser vi alla tiders utbrott av granbarkborre i Sverige, säger han.

Förra året publicerade hans forskargrupp en studie om svampangrepp på svenska julgransodlingar i tidskriften *European Journal of Plant Pathology*.

– I en julgransodling är omloppstiden så kort att man får in nytt och främmande material hela tiden. I USA har man sett hur svampen kan slå ut många hektar. Den finns kvar i marken i många år, och det är jättesvårt att göra något åt.

Svampar som angriper träd och ger rotröta finns naturligt, och under normala förhållanden hålls

de under kontroll av naturliga processer.

– Men vi börjar störa systemen, och odlar snabbt och hugger snabbt. Det man kallar förgreningen är ett exempel. Eftersom älg ofta ger sig på tall har man tyckt att det är lämpligare att odla gran överallt. Och vi får mer problem med rotröta när vi har planterat gran på så kallad tallmark, säger Jonas Rönnberg.

Eftersom vi brukar skogen har stora skogsbränder varit mycket sällsynta i Sverige. Även det kan ändras med

klimatförändringarna, och drabba granen särskilt hårt.

– Granen är mindre anpassad till brand. Den brinner väldigt lätt, och har tunnare bark än tallen som klarar det bättre, säger Jonas Rönnberg.

Både han och Vaughan Hurry anser att vi inte borde plantera så mycket gran.

– Granar som vi planterar denna sommar kommer att vara mycket dåligt anpassade till klimatet som råder när de har vuxit färdigt om 70–80 år, säger Vaughan Hurry. Vi behöver välja arter som är bättre på att hantera varmare och

torrare väder, värre oväder, bränder och angrepp av nya insekter och svampar.

– Människor är så fixerade vid två grader eller en och en halv grad, som om globalt klimat och lokala ekosystemen var helt sammankopplade. De hör ihop, men när klimatet förändras kan lokala förhållanden och lokala vädermönster ändras mycket mer. Här i Sverige kommer temperaturen att öka mer. Det måste folk förstå. Vi behöver globala lösningar, men vi behöver också lokala lösningar för att

hantera de lokala förändringarna, säger Vaughan Hurry.

– Naturen har alltid förändrats, men nu är det vi människor som förändrar förutsättningarna på ett sätt vi inte klarar av att hantera och där vi inte kan förutse konsekvenserna. Vi kan förädla eller genförändra granen så att den klarar ett varmare klimat, men det är att behandla symtomen i stället för själva orsaken till sjukdomen, som att ta en Alvedon utan att ta reda på vad huvudvärken kan bero på. Men vi kommer att behöva göra både och,

och jobba på alla fronter, säger Jonas Rönnberg.

Maria Gunther

maria.gunther@dn.se

Sveriges landyta är 40,7 miljoner hektar. Nästan 70 procent av den, eller 28,1 miljoner hektar, är täckt av skog.

Den totala volymen ved i skogen 2013 till 2017 var 3,5 miljarder skogskubikmeter (trädens hela stamvolym ovanför normal stubbhöjd, inklusive topp och bark men utan grenar, stubbar och rötter). Av det var gran 40,8

procent, tall 39,0 procent, björk
12,4 procent.

Källa: Skogsdata 2018, SLU

Dela

Karin

Bojs: Jag

hugger

ner mina

granar

SÖNDAG 22 DECEMBER 2019

Julafton hemma hos mig börjar med att vi går ut i vår egen skog och hugger en julgran. Det har blivit tradition.

Ofta får vår julgran stå kvar grön och grann och doftande ”ända fram till påska”, precis som i julvisan. Det fungerar, eftersom vi hugger den färsk så sent som på julafton, låter den stå i ett svalt rum och ser till att den ständigt har friskt vatten. Man måste ju förstå vilka behov en gran har. Inomhus i stugan och utomhus i skogen. Granar gillar inte torka och värme.

Många människor – särskilt i städerna – har nog inte förstått vilken tung roll granen och skogen har för Sverige. Inte minst för vår ekonomi.

Skogsbruket står för över 20 procent av Sveriges varuexport. På de bästa markerna, som är friska och bördiga, dominerar granen stort. Den har tagit över så totalt att man kan tala om en ”granifiering” av Sverige.

Skogsbruket har under många år till stor del handlat om att röja bort lövträd som asp och björk till förmån för gran.

Massor av människor har sina besparingar till stor del bundna i skog. Ofta har de inte ens försäkrat sina skogar. De satsar stenhårt på gran och kalhyggen, eftersom det hittills har varit den mest lönsamma formen av skogsbruk.

Det innebär att vi – mot bättre vetande – utsätter oss för enorma risker. Man skulle rent av kunna uttrycka det som att vi springer med huvudet före rakt in i väggen. I Sverige sägs kunskapen om klimatfrågan vara hög. De flesta människor inser att jorden håller på att bli varmare, att våra utsläpp

av växthusgaser ligger bakom, och att det är ett allvarligt problem som behöver åtgärdas.

Jag vill ändå påstå att kunskapen inte har sjunkit in på allvar. Få har förstått vidden av de utmaningar som väntar.

Exempelvis i skogen.

Mycket av den offentliga diskussionen handlar om att begränsa jordens uppvärmning till max 1,5 grader varmare, eller i värsta fall max 2 grader. Det är vad Parisavtalet går ut på. Greta Thunberg och andra unga klimat-aktivister kämpar för det målet.

En utmärkt ambition, logisk och eftersträvansvärd på alla sätt. Men tyvärr inte särskilt realistisk. Vi är redan nu uppe i en uppvärmning på 1,1–1,2 grader, jämfört med den temperatur som rådde under andra halvan av 1800-talet. Mest sannolikt är att jorden har blivit ungefär tre grader varmare när dagens nyfödda är gamla. Och när dagens nyplanterade granar skulle vara färdiga för avverkning. Den siffran gäller alltså i genomsnitt för hela jordklotet. Men uppvärmningen är inte jämnt fördelad.

I Sverige kan vi räkna med upp till dubbelt så stor uppvärmning, uppåt fem, sex grader i delar av landet.

Det ska man ha väldigt klart för sig när man planterar granskog, med en beräknad omloppstid på åttio år eller mer.

Som SLU-forskarna Vaughan Hurry och Jonas Rönnberg konstaterar i Maria Gunthers artikel, här intill, kommer granen att få extra svårt att hänga med i ett varmare klimat. Granen är sårbar jämfört med många andra trädslag. Bland annat kan vi räkna med att granbarkborre, torka och

skogsbrand blir tilltagande problem i ett varmare klimat. Så vad drar jag personligen för slutsatser? Först och främst att låta min skog vara så varierad som möjligt. På höjder och torra marker prioriterar jag tall. På ett friskt och bördigt ställe som var kalhygge när vi tillträdde har vi hägnat och satt ädellövträd som ek och lind. På andra ställen får det mest växa björk, och även en del gran än så länge. Planen är att sluta helt med kalhyggen, och i stället tillämpa så kallat hyggesfritt skogsbruk med begränsad och selektiv avverkning

vart tionde, femtonde år. Då blir inkomsterna mer jämnt fördelade över åren. Det är bra för svamparna, liksom för vissa djur och växter, och det blir trevligare och vackrare för människor att gå i skogen.

Och vi kan sakta fasa ut granarna, som tidigare ägare var tvungen, enligt dåtida lagstiftning, att plantera på den gamla jordbruksmarken.

Om åttio år kommer Stockholm att ha ett klimat som liknar dagens Budapest. Jag kommer inte att få uppleva det. Men jag

kan åtminstone förbereda min
skog för framtiden.

Karin Bojs

vetenskap@dn.se

EU- kommissionen: Inga lån för att bygga ut kärnkraft

MÅNDAG 23 DECEMBER 2019

**Bryssel. Den i Sverige hett
omdebatterade kärnkraften
delar även EU:s medlemsstater.
Frankrike, Tjeckien med flera**

ser kärnkraft som en självklar del i energiomställningen. Men EU:s klimatkommissionär Frans Timmermans är tydlig: inga gemensamma EU-medel ska gå till kärnkraft eftersom den inte är långsiktigt hållbar. För snart två veckor sedan - presenterade EU-kommissionens ordförande Ursula von der Leyen åtgärds paketet som heter "En europeisk grön giv". Målet är att EU med en mängd olika insatser ska kunna skärpa sitt utsläppsmål för 2030. Och 2050 ska unionen vara klimatneutral.

Ansvarig för att driva igenom detta är nederländaren Frans Timmermans, vice ordförande i kommissionen. På klimatområdet har nya EU-kommissionen viss vind i seglen. Vid ett toppmöte nyligen beslutade EU:s stats- och regeringschefer, med undantag av Polen, sig för att omfamna målet om nollutsläpp 2050. Frågan ska upp igen i juni nästa år. – Jag ser toppmötets slutsatser som att Polen har till sommaren på sig att komma med förslag hur man ska nå klimatneutralitet till 2050, säger Frans Timmermans.

Vilken roll kärnkraften ska ha för att nå målet splittrar medlemsstaterna. Framför allt Österrike, Tyskland och Luxemburg vill ha bort den. Frankrike, Tjeckien och Ungern är i stället varma anhängare. – Jag vill vara pragmatisk. Fördelen är att den inte har några utsläpp och därför kan spela en roll i omställningen. Nackdelen är att den inte är långsiktigt hållbar och dessutom blivit väldigt dyr, säger Frans Timmermans. Timmermans konstaterar att till exempel Frankrike måste fundera på om man ska investera tungt i

sina åldrande kärnkraftverk eller om landet ska styra om en del av pengarna till förnybar produktion. Eftersom länder som Ungern ser kärnkraft som en del i sin omställning vill de också ha förmånliga lån av Europeiska investeringsbanken, EIB, för att kunna finansiera nya kärnkraftverk. Frans Timmermans är under intervjun först lite osäker på om EIB lånar ut till kärnkraft. Det gör inte banken. Och då har klimatkommissionären sin syn klar. Inga EU-pengar till kärnkraft.

– Det blir upp till medlemsstaterna att ordna, men jag vill verkligen understryka att vi måste ha en öppen attityd gentemot de länder som i dag till mycket hög grad är beroende av riktigt smutsig fossilenergi. EU-kommissionen kommer alltså inte att hindra investeringar i kärnkraft. EU-medel går däremot till utveckling av det som kallas kärnfusion. Det är en process där små atomkärnor slås ihop, i stället för stora kärnor som klyvs i dagens kärnkraftverk. Om forskarna kan få processen att

fungera frigörs stora mängder energi utan det radioaktiva avfall som bildas vid fission i kärnkraftverken.

– Här uppstår dessutom teknologiska sidoeffekter som gör att vi kan öka säkerheten i nuvarande kärnkraftsanläggningar, säger Timmermans.

Ett annat energislag som har betydelse, när smutsigt kol ska fasas ut, är gas. Här är mångmiljardprojektet Nordstream 2 särskilt omdiskuterat eftersom rysk gas ska transporteras till Tyskland.

USA är på väg att införa sanktioner mot de företag som är inblandade i projektet och president Donald Trump har sagt att Tyskland är Rysslands gisslan. Frans Timmermans vill vända på steken. Han undrar retoriskt vem som blir beroende av vem om EU ökar sin andel förnybar energi och bättre samordnar sina elnät.

– Ryssland är i praktiken en enda stor bensinstation. Ekonomin är beroende av att sälja fossilbränslen till andra. Man visar inga tecken på att vilja ställa om sin ekonomi, till skillnad från till exempel sauderna. Ryssland

kan inte ur tomma intet hitta nya kunder och kommer att vara mer beroende av oss än vi av dem, säger han.

Kostnaderna för att ställa om till nollutsläpp beräknar EU-kommissionen till 260 miljarder euro årligen, över 2 700 miljarder kronor, för unionen som helhet under de närmaste tio åren. Det är ett hiskeligt belopp. Frans Timmermans pekar på att det även kostar att inte ställa om samt att såväl EIB som privata långivare är redo, utöver medel i EU-budgeten och nationella budgetar.

För de regioner som blir särskilt utsatta skapas en EU-fond på 100 miljarder euro. Den ska bland annat kunna användas för att omskola arbetslösa kolgruvearbetare.

– Vi ska inte lämna någon på efterkälken, lovar Frans Timmermans.

Pia Gripenberg

**Folkligt
engagemang
för klimat och
demokrati,
återhämtning
av några
hotade stora**

**däggdjur och
en dämpad
befolknings-
prognos. Det
är några av de
goda nyheter
som vi har**

kunnat läsa under 2019.

TISDAG 24 DECEMBER 2019

1. Rörelser för demokrati tog ett steg framåt

En våg av protester mot styren som upplevs som korrupta eller orättvisa har under året sköljt över världen, från Sydamerika till Mellanöstern och Ostasien. I flera fall har demonstranterna lyckats rucka på mer eller mindre auktoritära regimer. Deltagarna tycks ha inspirerat varandra. Inte

minst har Hongkongs proteströrelse uppmärksammats. Sedan i juni har demonstranter där outhärligt visat att de inte vill att fastlands-Kina tillåts försvaga demokratin i deras region. Folkliga resningar mot auktoritära styren förekom även tidigare på året, med Sudan som det tydligaste exemplet. Där föll i april den gamle diktatorn Omar al-Bashir. Nu styr en övergångsregering som utlovat val, och al-Bashir sitter i fängelse. Även i Algeriet tvingade massdemonstrationer bort en gammal diktator, Bouteflika.

2. Greta väckte engagemang för klimatet

En annan bred folklig rörelse som fick sitt genombrott 2019 är engagemanget för klimatet. Den svenska aktivisten Greta Thunberg är dess stora inspiratör. Hennes skolstrejk började hösten 2018, men det var i våras som det hela fick internationell schvung. Globala klimatmanifestationer har samlat miljontals människor, mest ungdomar men även äldre. Den största ägde rum den 20 september, då fyra miljoner demonstrerade i 150 länder för

krafttag mot utsläpp av växthusgaser.

3. Färre dör i väpnade konflikter
Antalet dödsoffer i väpnade konflikter fortsatte att minska under 2019, som det gjort sedan den senaste kulmen 2014. Det visar preliminära siffror från Uppsala konfliktdataprogram UCDP. Om inget storkrig bryter ut under de sista dagarna av året så ser antalet dödsoffer i konflikter med en stat inblandad ut att bli mellan 45 000 och 47 000, vilket är en minskning med mellan 13 och 17 procent jämfört med 2018.

Framför allt är det i Syrien som antalet dödsoffer fortsätter att gå ned. I Afghanistan ökade antalet däremot något. Fortfarande är det dock en bra bit kvar till de historiskt låga dödssiffrorna under det här seklets första decennium.

4. Havets jättar återhämtar sig starkt
Jakten på världens största däggdjur väckte tidigt anstöt bland naturvänner. Nationella förbud började komma på 1960-talet, och från 1980-talet råder globalt förbud mot kommersiell

valjakt. Det har hjälpt. Den sydvästatlantiska knölvalen har gjort en återhämtning som nästan kan mäta sig med den amerikanska bisonoxens. På 1950-talet återstod bara 450 individer. En studie som kom i höstas visade att det nu finns ungefär 25 000 knölvalar, vilket är 90 procent av det bestånd som fanns på 1830-talet. För ett sekel sedan dödades nästan två miljoner valar. Den sydvästatlantiska knölvalen var en av de arter som man gick hårdast åt. På bara tolv år, mellan 1904 och 1916, dödades 25 000.

5. Fler gorillor i de dimhöljda bergen
Primatologen Dian Fosseys kamp för bergsgorillorna i Virungabergen i gränstrakterna mellan Rwanda, Uganda och Kongo blev en världsangelägenhet. Djuren skyddades, och turister som ville få en möjligen sista glimt av den stora människoapan blev en god lokal inkomstkälla. Men den där sista glimten dröjer, lyckligtvis. I år har den mest omfattande inventeringen hittills gjorts i nationalparken Bwindi i Uganda, och man har kunnat konstatera

att antalet bergsgorillor där ökat från 400 till 459. Tillsammans med de andra grupper som lever i regionen innebär det en ny rekordnotering på totalt 1 063 individer. Förra året klättrade antalet för första gången över 1 000. Det är ungefär fyra gånger så många som fanns när Dian Fossey under mystiska omständigheter mördades 1985. Bergsgorillan är den enda människoapa som ökar i antal.

6. Gigantisk skräpsamlare ger gott resultat

Vid sidan av den globala uppvärmningen är kanske plastskräpet i haven nutidens mest bekymmersamma miljöproblem. Den unga nederländska uppfinnaren Boyan Slat lanserade för några år sedan en jättelik skräpsamlare. Men projektet Ocean cleanup drabbades av tekniska problem när den första versionen av apparaten sattes i sjön för ett drygt år sedan. I år har reparationer gjorts, och i oktober kunde man rapportera att en stor mängd plastskräp av olika storlekar, från mikroplast till

drivande fisknät, nu samlats in i Stilla havet.

7. Internationell rättvisa når allt längre

I en kombination av mänskliga rättigheter, globalisering och internationell rättsskipning har det lilla västafrikanska landet Gambia dragit Myanmar inför internationella brottmålsdomstolen i Haag för folkmord på folkgruppen rohingyer. Myanmar inledde för några år sedan en demokratiseringsprocess, och Gambia har nyligen på ett

oblodigt sätt gjort sig av med en diktator. Den som försvarar Myanmar i Haag är fredspristagaren Aung San Suu Kyi, tidigare frihetskämpe men i dag allt hårdare kritiserad de facto-ledare i sitt land. När rättegången inleddes spreds filmklipp på rohingiska flyktingar i exil i Bangladesh som skanderade ”Gambia, Gambia!”.

8. Lovande vaccin mot dödlig farsot

Medan världens näst dödligaste utbrott av blödarfebern ebola plågat det redan svårt provade

Demokratiska republiken Kongo har arbetet med att ta fram ett ebolavaccin skyndats på. I november godkände Världshälsoorganisationen, WHO, preliminärt ett sådant, Ervebo. Det är ett första steg mot klartecken för licens och användning i riskområden. Det preliminära godkännandet betyder att vaccinet uppfyller WHO:s krav på kvalitet, säkerhet och effektivitet, och det räcker för att såväl FN-organ som den globala vaccinationsalliansen Gavi ska kunna upphandla vaccinet. Godkännandeprocessen är den

snabbaste av WHO hittills. ”Det här är historiskt. Ebola är nu möjligt att förebygga och behandlingsbart”, säger WHO-chefen Tedros Adhanom Ghebreyesus.

9. Lite bättre jämställdhet i världen

Jämställdheten mellan könen har nått en ny högsta nivå, enligt ett index som Världsekonomiskt forum (WEF) sammanställer varje år. I 101 av de 149 undersökta länderna förbättrades jämställdheten under det senaste året. Fast till verklig jämställdhet

är det ännu långt kvar. Den nya rekordnoteringen innebär att 68,6 procent av gapet mellan män och kvinnor har slutits. WEF mäter graden av jämställdhet inom ekonomi, politik, hälsovård och utbildning. De områden som förbättras snabbast är hälsa och utbildning. Trögare går fördelningen av ekonomisk och politisk makt. I dag är 25 procent av världens parlamentsledamöter och 21 procent av världens ministrar kvinnor.

10. Prognos för befolkningen skruvas ned

FN:s demografer har genom åren varit rätt bra på att spå hur världens folkmängd ska utvecklas. Men det behövs inte särskilt stora förändringar i födelsetalen i dag för att det ska få stora effekter på hur många vi blir nästa sekelskifte. Särskilt inte om förändringarna sker i folkrika länder. I årets uppdatering av FN:s befolkningsprognos kapades 300 miljoner människor, ett helt USA, från jordens befolkning år 2100. I stället för 11,2 miljarder tror man nu att vi blir 10,9 miljarder innan folkmängden slutar växa. Tillväxttakten är nu

den långsammaste sedan man började mäta på 1950-talet. Ett skäl till nedjusteringen är att de höga födelsetalen i delar av Afrika nu – många år senare än experter trodde det skulle hända – långsamt börjat sjunka. En förklaring till det, i sin tur, är att flickor får gå allt längre i skola.

Greta Thunberg blev årets svenska medieraket

ONSDAG 25 DECEMBER 2019

Klimatfrågan har dominerat i svenska medier under 2019 och är nu det överlägset största nyhetsämnet. Bland de mest omskrivna personerna får nästan alla toppolitiker se sig slagna av Greta Thunberg.

Den 16-åriga klimataktivist, som går från att bli omskriven i drygt 2 000 artiklar och inslag 2018 till över 32 000 under 2019, är onekligen årets mediala raket. Intresset för 16-åringen har bara ökat under året och nådde sin kulmen med hennes tal på FN:s klimatmöte i New York i september.

– Det är verkligen en imponerande prestation. Att hon lyckats skapa sig ett sådant stort medieutrymme måste man faktiskt säga är unikt, särskilt då det kommer från en 16-åring som kom från ingenstans, säger Sofia

Cottman, medianalytiker på Retriever.

Men USA:s president Donald Trump är fortsatt ohotad som mest omskrivne person i svenska medier, följd av statsminister Stefan Löfven (S) och Greta Thunberg. Förutom Thunberg är samtliga personer på topp tio-listan politiker. Moderatledaren Ulf Kristersson hamnar på fjärde plats, framför Theresa May och Boris Johnson som får stort genomslag till följd av brexit.

TT

Fakta. Tio i topp

Donald Trump 133 814 antal
artiklar/inslag 2019

Stefan Löfven 69 614

Greta Thunberg 32 550

Ulf Kristersson 28 763

Theresa May 26 728

Boris Johnson 24 579

Annie Lööf 21 325

Vladimir Putin 20 601

Jimmie Åkesson 19 949

Ebba Busch Thor 19 441

Retriever

Flyget får växa med hjälp av kritiserat FN- system för klimatkompen sation

TORSDAG 26 DECEMBER 2019

○ **Flygbranschens mål är att
utsläppsökningarna ska
stoppas nästa år. Men flyget**

**ska ändå fortsätta växa
”klimatneutralt” – med hjälp av
klimatkompensation inom FN.**

- **Naturvårdsverket är starkt kritiskt till systemet – som inte kräver utsläppsminskningar.**
- **Myndigheten deltar med en expert i det stora samarbetet – men ingen kan svara på om kritiken är framförd till FN.**

Utsläppen från flyget har ökat med 32 procent de senaste fem åren, visar nya analyser från organisationen International Council on Clean Transportation. Inom FN har branschen kommit överens om hur utsläppen av

växthusgaser från internationella flygningar ska kunna öka
”klimatneutralt”. Lösningen är klimatkompensation.

FN-organet ICAO, som bildades för att främja flyg mellan olika länder, har under 2000-talet lyft frågan om flygets klimatpåverkan. Målet är att utsläppen ska sluta öka nästa år. Samtidigt tyder allt på att flygandet fortsätter öka. Enligt ICAO:s prognos kommer utsläppen från internationella flygningar – som alltså inte räknar med inrikesflyg – att fyrdubblas de kommande 30 åren om inte stora energieffektiviseringar,

utbyte till biobränsle och teknikförändringar sker.

I sina beräkningar tar inte ICAO hänsyn till höghöjdseffekten – att effekten av utsläppen troligtvis nära fördubblas på hög höjd, något som flygbolaget SAS fått forskarkritik för att inte räkna med i samband med DN:s granskning.

I fjol beslutade ICAO:s generalförsamling att införa ett system med klimatkompensation för flygbranschen – Corsia.

Med hjälp av Corsia ska flygbolagen köpa utsläppskrediter för alla utsläpp som överstiger

2020 års nivå. Tanken är att det ska bidra till utsläppsminskningar inom andra sektorer i stället för inom det internationella flyget. Åtgärden ska hjälpa flygbranschen att nå sitt mål ”koldioxidneutral tillväxt” efter år 2020.

DN har i sin granskning av klimatkompensation bland annat beskrivit att forskare som analyserat tusentals klimatkompensationsprojekt inom FN-systemet bedömt att bara 2 procent har hög sannolikhet att ge verkliga utsläppsminskningar – och att tron på att det går att kompensera

för fossila utsläpp med träd- och energiprojekt kan ge motsatt effekt.

DN har också avslöjat att det i flera fall är omöjligt att granska flygbolagens påståenden om klimatkompensation, att många aktörer inom systemet är registrerade i skatteparadis, och att flera projekt kritiseras för att vara ineffektiva eller till och med skadliga för befolkning och miljö. Fredrik Hannerz är chef för Naturvårdsverkets utsläppshandelsenhet, som från den 1 januari kommer att ansvara för tillsynen av Corsia – att

flygbolagen håller sig inom avtalet. Han framför tung kritik mot systemet.

– Vi har alltid varit kritiska till en hel del frågor, om möjligheter till dubbelräkning av krediter och kvaliteten på kompensationskrediterna. God kvalitet är naturligtvis avgörande för att det här ska kunna bli något. Och det här styrmedlet ställer inga krav på egentliga utsläppsreduktioner, och det är ju tydligt så att ska vi nå Parisavtalets mål måste alla stora sektorer bidra med

utsläppsreduktioner – inte bara kompensation.

För svenska flyg kommer det vara tvådelat: För flyg som sker inom EU, täcks dessa av EU:s utsläppshandel. Där finns krav på att utsläppen ska vara nere på noll 2057.

– Men några sådana krav på utsläppsminskningar finns inte för flyg utanför EU. Det är en hel del osäkerheter som omgärdar det här systemet Corsia, och mycket som behöver bli tydligare, säger Hannerz.

Jonas Allerup, klimatanalytiker vid Naturvårdsverket, konstaterar

att utsläppen från flyget kommer att öka, trots målet om ett hejdande nästa år.

– Men man ser fortfarande stark tillväxt i det internationella flygandet över hela världen. Även Allerup är kritisk till Corsias klimatkompensation.

– Det finns en risk för att man kanske vill köpa sig fri på det sättet. Sedan finns det en hel del kritik mot sådana här projekt. Han tar upp frågan om ”additionalitet” som varit omstridd kring många projekt – att det är svårt att avgöra om klimatprojekten hade blivit av,

oavsett pengarna från dem som köper klimatkompensationen.

– Det finns självfallet problematik kring sådana här projekt. Det som vi ser från Naturvårdsverket är att man inte räknar med höghöjds-effekten, och man kompenserar bara för själva ökningen – du har alltså fortfarande utsläpp kvar.

Enligt Allerup räknas endast omkring en tredjedel av alla utsläpp in i Corsias utsläppsberäkningar.

– Teknikutvecklingen man önskar få till tar tid och ska man få ned utsläppen i närtid så är det minskat resande som gäller.

Är det då inte en bluff att ge sken av att från 2020 så kommer inte de internationella flygutsläppen att öka?

– Jag skulle inte gå så hårt fram att säga att säga att det är en bluff, men vi ser att det finns problem och svagheter med den här formen av styrmedel.

Har ni framfört er kritik till ICAO?

– Det kan jag inte svara på.

Inte heller Fredrik Hannerz på Naturvårdsverket kan svara på huruvida Naturvårdsverket officiellt har framfört den allvarliga kritiken mot upplägget inom Corsia.

– Jag kan faktiskt inte riktigt svara på hur förhandlingarna har gått.

Jonas Allerup hänvisar till Sveriges representant i Corsia – en handläggare från Naturvårdsverket som är en av 19 representanter i världen som ska se till att projekten som godkänns av Corsia håller god kvalitet. Bara tre personer från Europa ingår i styrelsen.

Hur processerna ser ut, vad Sverige har för möjlighet att påverka, eller vad handläggaren säger i sammanhanget, kan inte

Jonas Allerup svara på utan hänvisar till handläggaren.

Transportstyrelsen gick i april ut med att viktiga steg tagits mot högre kvalitet inom Corsia:

”Glädjande är att Sverige lyckades få med en mycket meriterad expert i denna exklusiva grupp, vid Naturvårdsverket, som har lång erfarenhet av bland annat förhandlingar kring utveckling av program och projekt inom ramen för FN:s Clean Development Mechanism”.

DN har utan framgång sedan i oktober sökt handläggaren, som tidigare var anställd på

Energimyndigheten, där hon bland annat arbetade med den starkt kritiserade tallplantagen i Uganda – där lokala småbönder blivit fördrivna och därefter lider av brist på mat och vatten.

Handläggarens chef på Naturvårdsverket hänvisar till Transportstyrelsen – där den ansvariga för Corsia nyss slutat, men där Ingrid Almén, chef på sektionen för miljö, inte delar kritiken. I ett mejl uppger hon att man från Transportstyrelsens sida är nöjd med att man till slut lyckats enas om att ta fram ett klimatstyrmedel.

”Vi ser det som en bra början. Vi kommer att fortsätta att jobba för att skärpa upp kraven i Corsia, vilket kommer ske i samband med en översyn av systemet som sker vart tredje år med start 2022”.

Hela artikelserien

Under hösten och vintern granskar DN systemet med klimatkompensation, begrepp som klimatpositiv och hållbarhet.
[dn.se/om/dn-granskar-klimatkompensation](https://www.dn.se/om/dn-granskar-klimatkompensation)

+ Följ ämnet

[DN.se/klimatet-just-nu](https://www.dn.se/klimatet-just-nu) Följ utvecklingen på DN:s specialsida om klimatet

DN har lanserat specialsidan Klimatet just nu med liveuppdaterade fakta om klimatet. Hur mycket smälter isen? Hur stor är koldioxidhalten? Följ läget dag för dag, och se vart vi är på väg.

dn.se/klimatet-just-nu

Sverker Lenas

sverker.lenas@dn.se

Lisa Röstlund

lisa.rostlund@dn.se

Fakta. Corsia ska reglera flygets koldioxidutsläpp

Internationella civila luftfartsorganisationen, ICAO, är

ett specialorgan inom FN som ska underlätta flygning mellan världens länder och bidra till ökad flygsäkerhet. 2016 beslutade ICAO att införa ett globalt marknadsbaserat styrmedel, Corsia, Carbon Offsetting and Reduction Scheme for International Aviation, som ska reglera det internationella flygets koldioxidutsläpp.

Corsia börjar gälla den 1 januari 2021 och innebär att flygbolagen måste klimatkompensera för alla utsläpp som överstiger 2020 års nivå. Åtgärden ska ge det internationella flyget en så kallad

koldioxidneutral tillväxt efter år 2020. För svenska flyg kommer det vara tvådelat: För flyg som sker inom EU, täcks dessa av EU:s utsläppshandel. Där finns krav på att utsläppen ska vara nere på noll år 2057.

Källa: ICAO, Transportstyrelsen, Fredrik Hannerz på Naturvårdsverket.w

**Mattias
Svensson:
Tillväxt är
en
förutsätt-**

ning för att rädda klimatet

FREDAG 27 DECEMBER 2019

Miljöskatter och restriktioner kan förvisso vara klok politik, men den är kostsam. En omställning som går via dynamiskt förbilligande är bättre.

I södra Afghanistan blomstrar sedan flera år vallmoodlingar tack vare konstbevattning. Det är förvisso en ironi att den militära invasionen av landet också innebar att opium och heroin från Afghanistan invaderade USA och Europa. Dessutom är det föga hållbart att pumpa upp grundvatten för att göra öknen fruktbar. Men det intressanta är att dessa odlingar är möjliga tack vare sin energikälla: billiga solpaneler.

Just på grund av att verksamheten är olaglig och sker i otillgänglig terräng illustrerar den hur snabbt

en förnybar och ren energikälla kan spridas över planeten, bara den är billig nog. Många som förespråkar en snabb omställning till koldioxidsnåla energikällor och andra resoluta åtgärder för ett bättre klimat underskattar denna effekt och hur nödvändig den är för att kunna åstadkomma en global förändring.

Alla andra slags förändringar måste trugas och tryckas på folk. Man kan ta fram hur avancerade planer som helst på högsta politiska nivå för vilka utsläppsminskningar länder bör åta sig att göra. Är de kostsamma

så kommer både beslutsfattare och befolkningen att helt eller delvis försöka undvika dem. Även om man inser att dessa förändringar är nödvändiga för att undvika framtida klimatförstöring, så kommer kostsamma eller tvingande åtgärder att gå långsamt och knappast spridas av sig själva. Slutsatsen borde vara enkel: Ju fler innovationer och tekniska genombrott som kan göra nya sätt att producera varor och energi billigare, desto bättre för den som menar att en snabb omställning av

produktionen är nödvändig av klimatskäl.

Kan vi verkligen få det materiellt bättre genom allt billigare produkter utan att det ökar utsläppen eller minskar resurstillgången? undrar skeptikern med all rätt. Alltmer tyder faktiskt på det. Sedan omkring 1970 har västländer radikalt minskat de flesta föroreningar av luft och hav – svavel, tungmetaller, freoner, oljespill – trots att länderna samtidigt blivit allt rikare. Nu minskar även resursförbrukningen, konstaterar

Andrew McAfee i sin bok ”More from less”. Sedan några år in på 2000-talet använder den amerikanska ekonomin mindre av metaller som aluminium, stål och koppar, och mindre papper och timmer. På en radikalt mindre åkerareal, där det går åt mindre vatten, gödsel och bekämpningsmedel, odlas mer grödor än någonsin tidigare. Plastanvändningen ökar fortfarande, men i långsammare takt. Utsläppen av växthusgaser och energianvändningen ökar också något, men sedan 1980-talet inte alls i takt med den

ekonomiska tillväxten. Samma trend kan konstateras i Europa. Denna minskning sker alltså trots att vi blir materiellt rikare och konsumerar mer.

Ja, den sker tack vare detta. Samma kapitalism och tekniska utveckling som låter oss konsumera mer och leva bättre, innebär samtidigt att företag ständigt tävlar om att använda mindre resurser för att producera vad vi vill ha, för att sänka sina kostnader och öka sin försäljning. Nu är den processen så långt gången att vi totalt sett behöver allt mindre material och resurser

för att tillgodose våra behov, något som inte minst drivits av digitaliseringen. Vad som på 1990-talet krävde en mängd olika tekniska prylar – klockradio, walkman, kamera, räknemaskin, mobiltelefon, hemdator, filmkamera, bandinspelning – ryms nu i telefonen vi har i fickan. Den klimatvänliga tillväxten är allt annat än en saga. Även om den behöver hjälp av klimatengagerade människor och pris på växthusgasutsläpp, så är den givet utvecklingen på senare år en alltmer sannolik framtid.

Särskilt om man beaktar en annan av Andrew McAfees poänger. Minskningen av utsläpp och resursanvändning har, med ett halvt undantag, inte åstadkommits av miljöaktivisternas favoritlösningar – minskad konsumtion, återvinning, restriktioner och återvändande till landsbygden. Få lockas av att minska sin konsumtion eller lämna städerna, och tur är väl det eftersom det moderna livet på landet kräver mer snarare än mindre resurser jämfört med stadslivet, där fler

delar på kommunikationer och ledningar. Återvinning är ofta en god idé, men den lägre efterfrågan på resurser gäller både återvunna och nyutvunna material. Restriktioner är inte sällan katastrofala, särskilt när de ingår i stora planer. Larmen om den så kallade ”överbefolkningen” ledde på 1970-talet till den kinesiska ettbarnspolitiken, med tvångs-aborter och extrem intimitkontroll samt demografisk obalans i decennier framöver. Den halva och lyckade restriktion som prövats i främst demokratier är

att via lagstiftning och prissättning minska utsläppen. Ändliga resurser är däremot inget större bekymmer. Sedan Romklubben 1972 listade kända reserver av en mängd vitala naturresurser och försökte beräkna när de obönhörligen skulle vara slut, har de kända reserverna i stället vuxit. De må vara fysiskt begränsade, men människors förmåga att utveckla nya sätt att tillgodogöra sig resurser är inte lika begränsad. Generöst räknat fungerar alltså en halv av miljörelsens fyra tänkta lösningar. Här pratar vi sagor.

Ingen bör förstås tvingas eller uppmuntras politiskt att konsumera mer – konstlat låga räntor och andra statliga stimulanser i detta syfte är ekonomiskt, socialt och ekologiskt ohållbara. Alla bör själva få välja om de vill bo i en stad eller på landet. Återvinning och utsläppsrestriktioner är viktigt. Men faktum kvarstår: det är dynamiska och innovativa ekonomier som för närvarande driver utvecklingen mot minskad resursförbrukning och lägre utsläpp.

Om det räcker för att minska växthusgasutsläppen tillräckligt mycket för att nå de ambitiösa klimatmålen från Paris är förstås osäkert, men lösningen är i så fall mer av det som visat sig fungera. Det är helt fel tid för miljöengagerade att vara antikapitalister.

Mattias Svensson

mattias.svensson@dn.se

”Världens äldsta skog” hittad

FREDAG 27 DECEMBER 2019

Forskare säger sig ha funnit spår efter världens äldsta kända skog i delstaten New York. Fossilerna beräknas vara omkring 385 miljoner år gamla och består av ett dussintal träd och rötter.

**– Ett revolutionerande fynd,
konstaterar forskarna som
upptäckt skogen.**

Fossilerna efter skogen är 385 miljoner år gamla och finns i ett övergivet stenbrott nära den lilla staden Cairo i delstaten New York, enligt en rapport publicerad i tidskriften Current Biology.

Uråldriga skogar har haft stor betydelse för jordens utveckling.

– Det har skett så många dramatiska förändringar till följd av de ursprungliga skogarna, världen blev i princip aldrig densamma igen, säger William Stein, en av rapportförfattarna

och biologiprofessor vid Binghamton University i delstaten New York, i ett uttalande enligt USA Today.

Det gamla stenbrottet, som är lite större än en fotbollsplan, har varit föremål för forskares intresse sedan 2009, men det är först nu som skogens ålder har kunnat fastställas. Det har man gjort genom att undersöka koldioxiden som finns i trädens rötter.

Stenbrottets träd tillhör Archaeopteris, ett utdött ormbunkssläkte med dubbelt parbladiga blad, och är en botanisk förlaga till vår tids träd.

Fram tills för 20 år sedan uteslöt forskare att trädarter på den tiden var kapabla att utveckla så komplexa rotsystem – men de nya rönen är ett kvitto på att trädarten bidrog till att stöpa om sin tids klimat.

Djupgående rötter penetrerar och bryter sten långt nere i jorden, en process som geologer kallar att ”vädra” och som triggar i gång kemiska reaktioner som bidrar till att lagra koldioxid från atmosfären och stöpa om det till karbonatjoner i grundvatten. Vatten som i slutändan rinner ut i havet och lagras i kalksten.

– Det har haft största betydelse när det gäller förändringar i ekosystem, vad som händer på jordens yta och i haven, koldioxidkoncentration i atmosfären och det globala klimatet, säger William Stein, rapporterar USA Today. Fastän New York har visat sig vara hemvist för världens äldsta skogsrester så efterfrågas mer forskning på ett globalt plan. Vidgad kunskap om uråldriga skogar kan rymma ledtrådar till skogars möjligheter och förmåga att påverka klimatet även i vår tid.

– Det verkar som om många miljöer av den här typen finns bevarade som fossiler i jorden. Jag skulle vilja veta vad som har hänt historiskt, inte bara här utan överallt, säger William Stein, enligt USA Today.

TT

Fakta. Gamla skogar

Skogsresterna som påträffats i stenbrottet i delstaten New York, uppges vara några miljoner år äldre än de som hittills varit de äldsta. Även de skogsresterna har

hittats i delstaten New York nära Gilboa.

Bland de "levande" skogar som pryder vår jord i dag anses regnskogen Daintree i Australien vara den äldsta, med en ålder på omkring 100–180 miljoner år.

Med på listan över de äldsta ännu levande skogarna återfinns även Borneo (Malaysia, Brunei och Indonesien, 130–140 miljoner år gammal), Taman Negara (Malaysia, 130 miljoner), Amazonas (Brasilien, Ecuador, Peru, Colombia, Venezuela, Surinam, Guyana, Franska Guyana och Bolivia, 55 miljoner)

och Réunions nationalpark
(Madagaskar, cirka två miljoner
år).

Källa: Current Biology, Science,
Nature.

”Nationell utsläppshande l kan minska trafikens utsläpp”

LÖRDAG 28 DECEMBER 2019

DN. DEBATT 20191227

**För att säkra att
växthusgasutsläppen från
vägtrafiken minskar bör Sverige
införa en nationell**

utsläppshandel för fossila drivmedel. Genom att stegvis minska mängden fossila drivmedel som får säljas går det att nå målet att minska trafikens växthusgasutsläpp med 70 procent mellan 2010 och 2030, skriver forskaren Magnus Nilsson.

Den 1 juli 2018 tog svensk klimatpolitik ett stort steg framåt. Då infördes den så kallade reduktionsplikten. Den innebär att det sedan dess finns ett lagstadgat krav om att de genomsnittliga livscykelutsläppen (WTW, "well-to-wheel") av

växthusgaser från den diesel och den bensin som säljs i vårt land successivt måste minska. Reduktionsplikten har flera gånger skärpts. Från den 1 januari 2020 måste WTW-utsläppet från den diesel som säljs vara minst 21 procent lägre än de utsläpp rent fossil diesel orsakar, för bensin är kravet 4,2 procent. Minskningen ska uppnås genom ökad inblandning av biodrivmedel. Systemet säkrar att andelen biodrivmedel i pumparna ökar, vilket bidrar till att begränsa växthusgasutsläppen.

Bortom 2020 finns inga beslut om att skärpa reduktionsplikten, vilket är nödvändigt om systemet ska bidra till riksdagens mål om att minska trafikens utsläpp 2010–2030 med 70 procent. Under det närmaste året måste regering och riksdag därför bestämma hur det ska bli. Parallellt har alltfler frågetecken rests kring systemet.

1 Ett problem med reduktionsplikten är att den utsläppsminskning systemet syftar till enbart kan uppnås genom högre andel biodrivmedel. Kravet gäller inte heller de totala

utsläppen utan enbart utsläpp per energienhet. Ökar drivmedelsanvändningen kan de samlade utsläppen således öka trots en skärpt reduktionsplikt. Eftersom biodrivmedel är dyrare än fossila drivmedel leder dock en tuffare reduktionsplikt till högre pumppriser, vilket i sin tur sannolikt både dämpar trafiken och stimulerar övergången till eldrivna fordon.

2 Ett annat problem är tillgången på biodrivmedel. I en rapport till regeringen har Energimyndigheten visat att om 70-procentsmålet i första hand

ska nås med mer biodrivmedel måste användningen av flytande biodrivmedel öka från 15 TWh år 2018 till 50 TWh år 2033, vilket är dubbelt så mycket som den teoretiska inhemska produktionspotentialen. Samtidigt är syftet med klimatpolitiken rimligen inte att maximera biodrivmedelsanvändningen, utan att fasa ut de fossila drivmedlen. Reduktionsplikten har många förtjänster. Jag har själv i många sammanhang hyllat lösningen. Men det är ett trubbigt redskap i klimatarbetet. Att tro att 70-

procentsmålet går att nå med hjälp av enbart mera biodrivmedel är helt enkelt fullständigt orealistiskt.

För klimatet är dessutom inte det viktiga på vilket sätt vi minskar utsläppen. Det behövs en politik som främjar alla sätt att sänka utsläppen – energisnålare bilar, elektrifiering, dämpning av vägtrafiken etcetera.

Ett mer träffsäkert sätt att uppnå detta skulle vara att införa en nationell utsläppshandel med "fossila drivmedelsrätter" som successivt begränsar den mängd fossila drivmedel som får säljas.

I korthet skulle systemet se ut på följande sätt:

För att få sälja fossila drivmedel motsvarande ett utsläpp på 1 ton koldioxid måste drivmedelsbolagen i efterhand lämna in en "fossil drivmedelsrätt" till staten för annullering.

De "fossila drivmedelsrätterna" kan drivmedelsföretagen komma över antingen genom att köpa vid offentliga auktioner anordnade av staten eller via andrahandsmarknaden.

För att få ned utsläppen minskas utgivningen av "fossila

drivmedelsrätter" år från år. 2030 kan utgivningen motsvara 70 procent av vägtrafikens koldioxidutsläpp 2010. Därmed uppnås utsläppsmålet för trafiken. Några år senare, kanske 2040, upphör nyutgivningen av "fossila drivmedelsrätter", vilket betyder att försäljning av fossila drivmedel förbjuds.

Med en sådan lösning skulle alla tänkbara sätt att minska trafikens utsläpp stimuleras på ett likvärdigt sätt. Utöver en ökad biodrivmedelsanvändning även övergång till el eller biogas, men dessutom generella

trafikminskningar som mer kollektivtrafik och cykling. En handel med fossila utsläppsrätter kommer knappast att lösa alla problem. Det finns säkert skäl för både staten och kommunerna att ha beredskap för att hantera konsekvenser av de prisökningar som sannolikt uppstår och som kan slå orimligt i glesbygder och mot låginkomsttagare. Omläggningen kan skapa behov av generella insatser men också riktade stöd och regleringar för att inte slå orättvist.

Samtidigt är det svårt att föreställa sig att det är möjligt att ens närma sig riksdagens mål så länge reduktionsplikten förblir det huvudsakliga styrmedlet. I diskussionen om trafik och utsläppshandel finns ett stickspår som handlar om att föra in vägtrafiken i det europeiska utsläppshandelssystemet. En sådan lösning skulle inte underlätta utan försvåra klimatarbetet. EU:s utsläppshandel omfattar i dag alla större energianläggningar, all tung industri plus all flygtrafik inom

EES. Om vägtrafikens drivmedelsanvändning förs in i systemet skulle det snabbt haverera, bland annat därför att priserna på utsläppsrätter skulle bli så höga att delar av den tunga industrin slås ut.

Att införa nationell utsläppshandel med trafikens växthusgasutsläpp är ingen simpel förändring, utan kräver noggranna förberedelser. I Tyskland har regeringen bestämt sig för att införa ett nationellt utsläppshandelssystem för vägtrafiken, men räknar med att

fullt ut ha systemet på plats först 2026.

Desto viktigare att arbetet med ett svenskt system startar snarast.

Magnus Nilsson, miljökonsult, forskare, klimatpolitisk analytiker, driver Klimat- och naturvårdsbloggen

Novak: Nord Stream 2 i bruk år 2020

LÖRDAG 28 DECEMBER 2019

Rysslands energiminister Aleksandr Novak räknar med att gasledningsprojektet Nord Stream 2 kan tas i drift under 2020, trots amerikanska sanktioner. Det tysk-schweiziska bolaget Aliseas som arbetat med att bygga ledningen från Ryssland till Tyskland avbröt

arbetet sedan USA infört sanktioner mot projektet. Dragningen i Östersjön är näst intill färdig men fortfarande återstår 160 kilometer av den 2 460 kilometer långa gasledningen.
TT-Reuters

Klimatkrisen gör nya avtryck i språket

LÖRDAG 28 DECEMBER 2019

**Klimatnödläge, Gretaeffekt,
klimatdiktatur och gröna
körfält... Det är bara några av
exemplen på att klimatkrisen
har tagit sig in i vårt språk nu. -
Nyorden 2019 är presenterade.**

2019 var året då skogsbränderna rasade i Arktis, issmältningen nådde nya rekordnivåer och juli blev den varmaste månaden någonsin globalt. Det var också året då en viss sextonåring seglade över Atlanten och blev en av de mest inflytelserika svenskarna någonsin.

Kort sagt handlade året till mångt och mycket om jordens *klimatnödläge* – för att använda ett nyord. Trenden märks även i årets nyordslista där nära en tredjedel av de 35 orden betecknar fenomen relaterade till klimat och miljö.

Förutom *klimatnödläget*, som flera organisationer, svenska kommuner såväl som Europaparlamentet utlyste under året, blev vi varse om den oroväckande *artdöden* och funderade över *aspluddet* som spreds med vinden. När vi reste föredrog vi att *tågskryta* framför att *smygflyga* och bilen skulle helst köra i ett *grönt körfält*. Genom att göra medvetna val i vardagen, som det *växtbaserade köttet och eldosten* framför halloumin, hoppades vi alla på en global *Gretaeffekt*. Och lyckas inte *klimatstrejkerna* rädda planeten i

tid, blir kanske nästa steg en *klimatdiktatur* som tar i med hårdhandskarna.

– Klimatfrågan är en otroligt tydlig trend i år, inte bara i Sverige. Flera stora ordboks-förlag i den engelskspråkiga världen har egna nyordslistor och i stort sett alla har ett tydligt klimatte-ma, säger Ola Karlsson, språkvårdare på Språkrådet, som står bakom den svenska nyordslistan. Han tar upp förra årets mest uppmärksammade nyord, *flygskam*, som i år har knoppat av sig och lett till en hel uppsjö av skamord med miljö- och

klimattema. Som *köttskam*, *klädskam*, *plastskam* och *flerbarnsskam*, som inte kvalade in på listan.

Flygskam är från början svenskt, och har exporterats till en rad andra språk i världen – som engelskans *flight shame*, tyskans *Flugscham*, spanskans *verguenza de volar* och franskans *honte de prendre l'avion*.

– Skam är över lag väldigt produktivt som ordled eftersom lätt bildar nya ordsammansättningar. En vanlig reaktion på de här orden är förstås att det är så typiskt svenskt

att vi ska skämmas och må dåligt. Vilket kan få en motsatt effekt som gör att folk slår ifrån sig budskapet. Mitt råd är att inte tolka ordet så bokstavligt.

Samtidigt finns det en konkret koppling till skuldkänslor – många av oss skäms ju faktiskt för att flyga i dag. Så helt fel är det inte.

De nya klimatorden används ofta avsiktligt av internationella medier för att förmedla ett nödlägesbudskap, berättar Karlsson.

– Brittiska The Guardian till exempel gick ut och sa att de

medvetet ersatt vissa ord med en starkare innebörd.

Klimatförändringar har bytts ut till klimatkris, klimatskeptiker har ersatts med klimatförnekare. Det blir en form av aktivistiskt språkbruk, som etablerade medier bidrar till.

Bland språkvetare pågår en diskussion om huruvida språk och ord påverkar vårt tänkande.

– Vissa menar att språket inte påverkar. Samtidigt kan ord förmedla ett visst budskap. Man kan tänka sig att ett ord som flygskam har blivit en symbol för

frågan och indirekt främjat klimatdebatten.

Finns det några risker med det?

– Ja, speciellt i dag med den bristande tillit som många har till medier och forskning. Man kanske ser det lätt aktivistiska språkbruket som en del av ”pk-överhetens” försök att manipulera befolkningen. Därför är det viktigt att medier inte går till sådan överdrift att det uppfattas som att man inte längre är saklig och neutral, säger Karlsson.

Under flera år har nyord som betecknar olika digitala fenomen varit vanligt förekommande på

listan. I år märks en trend som lägger större vikt vid de negativa effekterna av teknikens framfart i våra liv. För mycket skärmtid med mobilen kan leda till en lätt distraherad *popcornhjärna*. Nyordet *sharenting* (från engelskans *sharing* och *parenting*) tar upp problematiken med föräldrars postande av bilder på sina barn i sociala medier utan barnets samtycke. Än större konsekvenser kan så kallade *deepfakes* leda till. De digitalt manipulerade videorna som framställs med hjälp av maskininlärning har använts för

att häckla makthavare, sprida falska budskap och desinformation i valkampanjer. – Ett nyord som *hundvissla* är intressant. Det handlar om att uttrycka något mellan raderna och används ofta i en politisk kontext när en politiker eller opinionsbildare använder signalord som bara plockas upp av en tänkt målgrupp. Men det går också att koppla till sociala medier och den överhängande risken att ens konto raderas eller att inlägg tas bort om man använder ”fel” uttryck. Nyligen stötte jag till exempel på ordet *koriander* som

tydligen är ett nedsättande ord för män som feminister använder sinsemellan. Den här typen av kodord utvecklas i dag för att kringgå risker i digitala miljöer. En vanlig återkommande kritik mot nyordslistan är att den endast speglar ordanvändningen hos journalister och andra med språket som arbetsredskap. Få ord på listan är förankrade i de breda folklagen. Ola Karlsson håller med om den kritiken, men säger att det är svårt att komma runt. – När vi samlar ord och uttryck gör vi det främst i olika textdatabaser och de bygger till

stor del på medietexter. Men vi söker även på bloggar och i sociala medier. Den här kritiken brukar också riktas mot ordböcker och ordboksarbete som främst utgår från skriftspråk framför talspråk, framför allt ett så kallat vårdat mediespråk.

Men även om ordet *antivaxxare* är obekant för många, så känner desto fler till fenomenet med de skeptiska, vaccinneståndarna.

Detsamma gäller för självförklarande begrepp som *artdöden* och *Gretaeffekten*.

– De allra bästa orden på listan är de mer metaforiska uttrycken som

hundvissla eller *popcornhjärna*, eller fjolårets nyord *mandatpingis* tycker jag. De är inte bara roliga liknelser utan lyckas även sammanfatta ett komplext begrepp och göra det hela mer begripligt. Det är språklig innovation på hög nivå.

Kajsa Haidl

kajsa.haidl@dn.se

Resten av nyorden 2019.
animoji. Animoji, bildat av orden animated emoji, är en emoji - utformad efter en persons ansikte. aspludd. Ludd bestående av - snöliknande frön från asp.

ASMR. Sensorisk stimulering i form av viskljud, prassel, - knackningar och tuggande som skapar välbehag hos lyssnaren. benim. Pronomen inlånat från turkiskan, där benim är genitivform av 'jag' och betyder 'min, mitt'. Används ofta av personer som refererar till sig själva på ett självförhärlikande sätt, främst i raptexter. beteendedesign. Utformning av närmiljö för att främja ett visst beteende och få konsumenter att fatta beslut i en viss riktning. cybersoldat. Försvarsanställd inriktad på att bekämpa digitala

hot från främmande makt och -
terroristorganisationer.

deepfake. Video, bild eller ljud där
innehållet manipulerats på ett sätt
som gör förvanskningen svår att
upptäcka.

deplattformering, Aktion riktad mot
exempelvis nättjänster och mötes-
arrangörer som syftar till att frånta
opinionsbildare inkomstkällor och
möjligheten att sprida sina åsikter.

digital tvilling. Digital avbildning av
ett verkligt fenomen som gör det
möjligt att utföra tester i datormiljö
som om de vore i verkligheten.

fimpomat. Behållare för
cigarettfimpar med två öppningar

där varje fimp genom
användarens val av öppning utgör
en röst i en fråga med två svars-
alternativ.

grönt körfält. Körfält där bara -
fossilfria fordon får köra.

hybridkrig. Krig som förs i det
dolda utan en väpnad konflikt.

ikigai. Upplevelse av att tillvaron
är meningsfull, som skrivits om i
DN.

immersiv. Uppslukande, -
omslutande. Används ofta i uttryck
som immersiv teknik och immersiv
upplevelse.

klimatdiktatur. Mandat för -
internationell organisation att fatta
överstatliga beslut i klimatfrågan.
klimatstrejk. Protestaktion för att
skapa uppmärksamhet för
behovet av klimatfrämjande
åtgärder.
källtillit. Förtroende för etablerade
medier och andra källor som
strävar efter opartiskhet och
saklighet.
lågaffektivt bemötande.
Pedagogisk metod där vuxna inte
ska konfrontera utåtagerande
barn utan i stället mana till lugn.
menskonst. Konstnärligt verk som
utmanar normer och tabun. -

Används i dag i bredare -
bemärkelse, inte bara för att
beskriva konst som skildrar
menstruation eller använder sig
av mensblod.
nattborgmästare. Person ansvarig
för att främja nöjeslivet i samråd
med berörd kommun.
popcornhjärna. Tillstånd där
hjärnan samtidigt ställs inför flera
olika sinnesintryck, till exempel vid
användning av mobiltelefon.
sharenting. Föräldrars delning av
bilder på sina barn i sociala
medier utan att samtycke har
inhämtats.

smygflyga. Flyga utan att berätta om valet av färdmedel eftersom flygets klimatavtryck kan vara skambelagt.

syssna. Lyssna med synen.

Används främst bland döva och hörselskadade och deras anhöriga.

växtbaserat kött. Vegetabiliskt livsmedel som efterliknar kött till smak, utseende och konsistens. övervakningsekonomi. System där digital information om -konsumenter beteendemönster har stort ekonomiskt värde

Tillstånd krävs för raketer med pinne

SÖNDAG 29 DECEMBER 2019

Den som vill skjuta raketer med styrpinne lär få det svårt i år.

Efter att den nya lagen trädde i kraft i somras krävs det både tillstånd och utbildning. Och raketerna går nog inte heller att få tag på.

– Tanken är att privatpersoner inte ska hålla på med raketer,

utan "fyrverkeritårter", säger Rolf Weinander, handläggare för explosiva varor på MSB.

De senaste åren har opinionen mot fyrverkerier blivit starkare. Det handlar dels om de ibland allvarliga skador som olyckor med fyrverkeripjäserna orsakar, dels om "buset" med raketer, där ungdomsgäng avsiktligt skjutit omkring sig och siktat på människor och byggnader. Ett exempel är nyårsafton 2017 på Möllevångstorget i Malmö, som ledde till att flera stora butikskedjor slutade att sälja raketer.

Då ställde sig även fyrverkeribranschen bakom att införa restriktioner mot det vilda skjutandet.

Men redan tidigare hade de kraftigaste pjäserna tagits bort från handeln, bland andra rörbomberna som orsakat dödsfall, och raketer med kraftigare laddning. De senare efter en otäck olycka där en 13-årig pojke fått ett ben söndersprängt.

Sedan i somras är det dock i praktiken helt slutskjutet med raketer. Då infördes regler som gör det så krångligt och dyrt att

vanliga privatpersoner ska avskräckas.

– Skillnaden är att det krävs tillstånd och en utbildning för att få skjuta raketer med pinne. Det är endast den typen av fyrverkerier som berörs, det går utmärkt att välja någon annan typ av fyrverkerier, säger Rolf Weinander, handläggare på Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB.

Tillståndet för att hantera explosiva varor ska sökas hos kommunen, det kostar i normalfallet några tusenlappar. Men för att få det måste man ha

utbildning och gå en kurs på minst 16 lektioner, varav hälften är praktik. Det rör sig om 2–3 dagars kurstid. Utbildningen kostar från omkring 10 000 kronor, uppskattar Rolf Weinander.

– Det är ju egentligen inte tänkt för privatpersoner utan för folk som vill utbilda sig inom pyroteknik. Den här utbildningen är ganska omfattande och gäller för alla typer av fyrverkerier. Man ska nog ha ett stort intresse för fyrverkerier och pyroteknik då. Som om inte det var nog, gäller det att få tag på raketer också.

– Jag tror att det kommer att bli ganska svårt att hitta dem i Sverige, det är få handlare som tar hem dem eftersom de inte kommer att kunna säljas lagligt. De som håller på med fyrverkerier professionellt använder inte den typen av raketer.

Många kommuner har de senaste åren blivit mer restriktiva med fyrverkerier. Ofta har man till exempel förbjudit privatpersoner att skjuta fyrverkerier i stadskärnor och centrum, samtidigt som kommunen själv anordnat ett fyrverkeri. På många håll har man också infört ett

generellt förbud mot fyrverkerier med undantag för vissa klockslag under nyårsafton och nyårsnatten. Nu är det dock besparingstider vilket ibland resulterar i att kommunerna ställer in även sitt eget skjutande.

– En fördel som vi sett när kommuner arrangerat fyrverkeriet är att det vilda skjutandet på nyårskvällen minskat. Det blir mindre störningar, mindre bus och färre olyckor eftersom det funnits ett riktigt fyrverkeri att titta på. Det är kanske lite synd att de drar in på det, säger Rolf Weinander.

Ett 60-tal kommuner hade inför nyårsafton 2018 dragit ned på, reglerat eller infört alternativ till fyrverkerier, som exempelvis lasershower, visar en genomgång av kommunernas regler på fyrverkeriområdet som Djurens rätt har gjort.

Juan Flores

juan.flores@dn.se

Fakta.

Den nya lagen för raketer med styrpinne gäller från den 1 juni 2019 och kräver tillstånd till användning av explosiv vara från

kommunen, samt att man gått en så kallad B- eller C-utbildning.

Kravet gäller även raketer som är inköpta före lagändringen.

Du måste ha fyllt 18 år för att köpa, inneha eller avfyra fyrverkerier. Langning till personer som är under 18 år är förbjudet.

Raketer med mer än 75 gram krut, miniraketer och smällare är förbjudna i Sverige, liksom andra fyrverkerier med knall som främsta effekt.

Varje år skadas cirka 100 personer så allvarligt att de behöver åka till akuten. De allra

flesta olyckorna inträffar vid nyår.
Källa: Polisen och MSB

Jannike Kihlberg: Klimatfrå- gan har aldrig

varit hetare än under 2019

SÖNDAG 29 DECEMBER 2019

**År 2019 avslutar det varmaste
decenniet som har uppmätts.
Under året har Greta Thunberg
personifierat ett kraftigt ökat**

**engagemang för klimatkrisen –
klimatfrågan har aldrig varit
hetare. Men samtidigt växer
klyftan mellan vad forskare och
unga kräver och det som
världsledare lyckas
åstadkomma. DN listar 10
viktiga klimatkpunkter.**

analys

Greta Thunberg

**Greta Thunbergs skolstrejk växte
under 2019 till en global
manifestation och är tidernas
största ungdomsrörelse. Hon
utsågs till årets person av den
amerikanska tidskriften Time.
Storbritanniens drottning**

Elizabeth II hyllade klimatstrejkerna i sitt jultal. Ordet ”klimatstrejk” utsågs till årets ord av brittiska Collins Dictionary. Greta Thunberg har blivit så betydelsefull att presidenterna Trump i USA och Bolsonaro i Brasilien kommenterar och hånar henne på Twitter. Under året har hon bland annat seglat över Atlanten två gånger för att sätta press på världens ledare.

Temperaturer

Juli blev den varmaste månad som hittills har uppmätts. Den globala medeltemperaturen ligger cirka 1,1 grader högre än under

förindustriell tid. Europa svettades under värmeböljor på sommaren. Frankrike noterade ett nytt nationellt rekord med 46 grader den 28 juni, det var 1,9 grader över det tidigare rekordet. Australiens förra sommar var exceptionellt varm. Januari var den varmaste månad som landet har uppmätt. Adelaide satte nytt temperaturrekord med 46,6 grader. Inledningen på årets sommar är också rekordartad. Den 17 december sattes ett nytt värmerekord, genomsnittet för toppnoteringar i landet mättes till 40,9 grader. Tidigare

rekordnoteringen var 40,3 grader från 2013.

Bränder

Under året har bränderna legat över genomsnittet i flera av världens nordliga regioner. I Sibirien och Alaska har det brunnit i delar där bränder tidigare varit extremt ovanliga. Stora bränder härjar i Australien. Flera människor har omkommit, hela byar har bränts ner och Sydney sveps in i brandrök. Bränderna har börjat tidigare på säsongen än vad de vanligtvis gör. Långvarig torka och ovanligt höga temperaturer är några orsaker.

Isar

Trenden med minskande havsis i Arktis bekräftades under 2019. Genomsnittet för utbredningen under september, normalt den månad då utbredningen är som minst, var den tredje lägsta som har uppmätts. Massabalansen för Grönlands landis visar en nettoförlust av is under perioden september 2018 till och med augusti 2019 på 329 gigaton. Det kan jämföras med att under perioden 2002 till 2016 låg förlusten i genomsnitt på 260 gigaton per år.

Utsläpp

De globala utsläppen av koldioxid ökade med 0,6 procent, enligt preliminära siffror från Global carbon budget. Ökningen är mindre än året innan då den låg på 2,1 procent. Halten av koldioxid i atmosfären är på väg att nå 410 miljondelar (ppm) under 2019. Det är 47 procent över nivån under förindustriell tid.

Sverige

Det har länge varit en smältande trend för vår högsta punkt, Kebnekaises glaciärkrönta sydtopp. Vid den årliga mätningen i september var den 1,2 meter

lägre än nordtoppen som då var Sveriges högsta punkt, med 2 096,8 meter över havet.

Sydtoppen var då 2 095,6 meter över havet.

Regeringen lanserade veckan före jul den första

klimathandlingsplanen. En plan för hur klimatpolitiken ska bedrivas under mandatperioden.

Den innehöll bland annat skärpta klimatkra

upphandlingar och delmål för sänkta utsläpp från flyget.

Svenskars flygresande minskade under årets tre första kvartal, mest minskade inrikesflyget med

mellan 5,6 och 10 procent jämfört med samma perioder under 2018. Utrikesflyget minskade med mellan 1,3 och 4,1 procent under samma tid. Tågresandet ökar, under tredje kvartalet rapporterade SJ en ökning på 15 procent jämfört med samma period året innan. Den största svenska distributören av tågresor utomlands sålde över 30 000 interrailkort i år, dubbelt så många som under förra året.

EU

Den nya EU-kommissionen lanserade i december en grön giv med sikte på att bli klimatneutrala

till 2050. Ett par dagar senare enades EU:s stats- och regeringschefer, med undantag av Polen, om att unionen ska vara klimatneutral till 2050.

Rapporter

En rad vetenskapliga rapporter har visat att utvecklingen går åt fel håll och att det är bråttom att agera om klimatmålen i Parisavtalet ska nås.

FN:s miljöprogram Unep konstaterade att världens länder måste femfaldiga de klimatåtgärder som de har utlovat under Parisavtalet om den globala uppvärmningen ska begränsas till

1,5 grader. Utsläppen måste från nästa år minska med drygt 7 procent varje år om klimatmålet ska klaras.

En internationell grupp av forskare rapporterade att världens länder planerar att om cirka tio år producera mer än dubbelt så mycket fossila bränslen än vad som kan förbrännas om uppvärmningen ska begränsas till 1,5 grader.

FN:s klimatpanel IPCC konstaterade att höjningen av den globala havsnivån nu går dubbelt så fort som under 1900-talet och stiger med 3,6 millimeter om året.

Och hastigheten ökar. Om uppvärmningen kan hållas under två grader kan haven ändå stiga med mellan 30 och 60 centimeter till sekelskiftet. Fortsätter utsläppen att öka som i dag kan havsnivån vara mellan 60 och 110 centimeter högre år 2100.

Möten

FN:s generalsekreterare António Guterres har under året arbetat för att få världens länder att höja sina ambitioner i klimatarbetet. I september bjöd han in till ett extra klimatmöte i New York. Flera länder utlovade höjda ambitioner, men det handlade till

största delen om små länder och önationer som är sårbara och inte står för så stor del av utsläppen. Att FN-chefen, världens ungdomar och forskare vill att makthavare agerar och säger att det är bråttom märktes inte på FN:s årliga klimatmöte COP som hölls i Madrid. Representanter från närmare 200 länder förhandlade under rekordlång tid – cirka 40 timmar på övertid – utan att de stora huvudfrågorna löstes. Det handlade bland annat om reglering av handeln med utsläpp mellan stater och hur skador och förluster orsakade av

klimatförändringen ska ersättas, frågor som båda fick skjutas upp till nästa år.

Stora utsläppsländer som Brasilien, USA, Australien och Japan pekades ut för att motarbeta de ambitioner som många andra länder har. Att USA i november formellt begärde utträde ur Parisavtalet pekades ut som en bidragande orsak till bristen på resultat, och att ett misstroende mellan länder har vuxit.

Nästa år

År 2020 är ett viktigt år för klimatet. Då förväntas länderna

under FN:s årliga klimatmöte, som ska hållas i Glasgow, uppgradera sina klimatåtaganden och meddela höjda ambitioner i klimatarbetet. I USA är det presidentval i november, bara några dagar innan landet träder ut ur Parisavtalet. Demokratiska presidentkandidater har sagt att de vill att landet åter går in i avtalet.

Jannike Kihlberg
jannike.kihlberg@dn.se

Karin Bojs: När miljökamp utgår från vetenskap

SÖNDAG 29 DECEMBER 2019

Häromveckan blev gyllene riset godkänt i Filippinerna – trots miljöorganisationers motstånd. Vetenskapen vann, och många barn kommer att överleva och slippa bli blinda.

För arton år sedan besökte jag gyllene risets upphovsman Ingo Potrykus på hans forskningsanläggning utanför Zürich i Schweiz. Växthusets väggar var av extratjockt säkerhetsglas och en argt schäferhund vaktade utanför.

Ingo Potrykus behövde skydda sig mot miljöaktivisterna, eller ”vandaler”, som han kallade dem. Flera organisationer utsatte odlingar av gyllene riset för attacker, och de försökte på legala och illegala vägar stoppa fältodlingar.

Risplantorna som spirade inne i växthuset med säkerhetsglaset hade fått en extra gen, hämtad från påskliljor. Med den nya genen skulle riset producera betakaroten, det gula färgämne som bland annat finns i morötter och som vi människor omvandlar till A-vitamin.

Vid denna tid led 124 miljoner människor i världen brist på A-vitamin, enligt en WHO-rapport. Hundratusentals barn blev blinda och många dog till följd av vitaminbristen. Inte minst i kulturer där ris utgör en stor del av födan.

De gentekniskt förändrade produkter som fanns i handeln vid den här tiden byggde på industrins och odlarnas behov. Det handlade om resistens mot insekter och ogräsmedel, längre hållbarhet och liknande. Många miljöorganisationer var emot

tekniken, och det var lätt för dem att röra upp människors känslor. Ingo Potrykus var oberoende forskare, anställd av ett universitet och inte av något företag. Han hade hoppats att hans gyllene ris skulle kunna accepteras av alla. Men han hamnade mitt i skottlinjen mellan industri och miljörörelse. Och inte blev hans relation med miljörörelsen bättre när han sålde rättigheterna till riset till ett av de stora företagen. Orsaken, enligt Potrykus själv, var att framställningen av det gyllene riset krävde användning av 70

olika patent, ägda av 32 olika patentinnehavare. Han ansåg sig inte kunna hantera patentfrågan på egen hand. Visst insåg han att genföretaget använde hans ris för att polera upp sitt skamfilade rykte, men han såg inga alternativ. Så småningom blev det verkligen fältförsök, utförda bland annat av internationella risforskningsinstitutet IRRI på Filippina, men också i Indien och Kina. Och nu, arton år senare, har riset alltså godkänts för mänsklig konsumtion av filippinska myndigheter. En process som

säkerligen har fördröjts av miljöaktivister.

Tacka vet jag miljöaktivister som utgår från vetenskap.

Häromveckan kom världens tyngsta vetenskapliga tidskrifter Nature och Science med var sin sammanställning över år 2019. Svenska klimataktivisterna Greta Thunberg finns med på båda listorna.

I Nature är hon med på listan över tio personer i världen som har spelat särskilt stor roll för vetenskapen i år. Tidskriften citerar Greta Thunbergs ord: "Jag

vill inte att ni lyssnar på mig, jag vill att ni lyssnar på forskarna.” I Science finns hon med på listan över årets största misslyckanden. Tidskriften hyllar allmänhetens uppvaknande (illustrerat med foto på Greta Thunberg) men beklagar politikernas oförmåga att hantera problemet tillräckligt effektivt. Både Nature och Science har även med avverkning och bränder i Brasiliens regnskogar. Science toppar sin lista över årets misslyckanden med det som händer med Brasiliens skogar, och inte minst att en fysiker på landets rymdstyrelse fick sparken.

Nature har denne fysiker som en av de tio personer som spelat särskilt stor roll för vetenskapen i år.

Han heter Ricardo Galvão. I somras presenterade hans grupp på rymdstyrelsen en rapport, som visar hur avverkningar i regnskogen kraftigt har ökat. Landets president Jair Bolsonaro gick till angrepp mot Galvão och anklagade honom för att ljuga i rapporten.

Då svarade Galvão med ett brandtal till försvar för sina forskare. Och förlorade sitt jobb.

Samtidigt blev han en hjälte för miljörörelsen. Åtminstone för den del av miljörörelsen som baserar sitt engagemang på vetenskapliga fakta.

Karin Bojs

vetenskap@dn.se

Stopp för pyroteknik – av klimatskäl

SÖNDAG 29 DECEMBER 2019

Tyskland. Klimatoron ställer till det för pyroteknikfrälsta tyskar inför nyårsfirandet. Flera stora detaljhandelskedjor kommer inte att sälja fyrverkerier i år, rapporterar medierna. Även i Edekabutikerna kommer det att vara tomt på pyroteknikhyllorna.

Hornbach meddelade förra månaden att man från och med 2020 bannlyser pyroteknik. Konkurrenten Bauhaus ska fundera en gång till om hur det blir med fyrverkerier nästa år, just med tanke på klimatet – och miljöaktivister jublar över trenden.

TT-AFP

Björn Wiman: Terrorns och Trumps

tid var också Thun- bergs tid

SÖNDAG 29 DECEMBER 2019

Har den moderna mänskligheten
helt tappat fattningsförmågan?
Klimatförändringarna i jordens

redan nu mest utsatta områden
kommer inom snar framtid att
tvinga fram folkvandringar av ett
slag som lär få både
Sverigedemokraternas – och de
övriga etablerade partiernas – i
grunden provinsiella isolationism
att verka ännu mer patetisk än
den redan är. Vi lever i ett tomt
land, ett öde land, med enorma
ytor och goda förutsättningar att
härbärgera mångfalt fler
människor än i dag. Det kommer
vi också att få göra. Och vad talar
vi om? Att det ska löna sig att leva
i Vellinge?”

Ovanstående stycke stod att läsa i Expressen den första dagen under det årtionde som snart är slut, den 1 januari 2010. Men det är inte för att göra mig bred över min egen framsynthet som jag citerar ur en tio år gammal text, utan för att lättare kunna vrida på nacken. Bara några månader efter att jag utfärdade min framtidsprognos i Expressen började jag på Dagens Nyheter, där jag varje år under 2010-talet i anslutning till nyårsafton har gjort ett försök till sammanfattning av året som gått. Att se tillbaka på dessa texter blir ett sätt att få syn på framtiden.

Årtiondet tycks i det perspektivet inledas ganska lättsamt – i början av 10-talet är det alltså möjligt att hålla världen på behörigt avstånd. 2010 gjorde jag några reflektioner om vad den nya uppfinningen Ipad som lanserats under året skulle få för betydelse för bokbranschen. 2011 förbigick jag i min årskrönika terrordådet på Utøya och skrev i stället om Karl Ove Knausgårds mästerliga romanserie ”Min kamp” och om Magnus Uggle som demaskör av undersåtarnas liv och lustar i Fredrik Reinfeldts Sverige. 2012 års nyårskolumn kretsade kring

60-talsnostalgin som en spegelbild av vår egen tid och 2013 års om operakompositörerna Giuseppe Verdis och Richard Wagners jubileumsår. 2014 handlade det om Astrid Lindgrens Pippi Långstrump, som utsetts till vinnare i DN:s omröstning om de senaste 150 årens viktigaste svenska kulturhändelse.

2015 var året då det känns som om det vände. Den 7 januari gick islamistiska terrorister till attack mot tidskriften Charlie Hebdo och en judisk kosheraffär i Paris. Polariseringen av världen tog fart på allvar. Under hösten flydde

mellan 1,5 och 2 miljoner människor till Europa från bland annat krigets Syrien, varav runt 160 000 sökte asyl i Sverige. Den svenska offentligheten böjde sig likt ett sädesfält för vinden – från ett stämningsläge av stark solidaritet till stängda gränser på bara några månader. I november slog terrorn till igen i Paris, då islamistiska terrorister mördade 130 personer, bland annat i konsertlokalen Bataclan. Det historiska klimatavtalet i samma stad några veckor senare blev en liten stråle av upplysning mot årets mörka fond.

2016 blev ett *annus horribilis* som få hade kunnat föreställa sig.

Brexitomröstning, terrordåd i Nice och valet av Donald Trump som USA:s president i november – ett datum som i historieböckerna kommer att markera slutpunkten på en gammal världsordning.

2017 hände det som många väntat på: terrorn slog till mot Stockholm, när en man som försvurit sig åt terrorsekten IS med en lastbil som vapen mördade fem människor och skadade många fler. På hösten kom en senkommen reaktion på

det kvinnohat som kom till ytan i det amerikanska presidentvalet årets dessförinnan; Metoorörelsen var ett exempel på hur människor, när man minst anar det men bäst behöver det, kan gå samman och tillsammans skapa en ny syn på samhället.

2018 fortsatte utvecklingen med en skräcksommar i Sverige, politisk tribalisering och alltmer högljutt förakt för förnuft, vetenskap och mänsklig anständighet – ännu en anhalt under detta decennium då den tyske författaren Sebastian Haffners uttryck från 1930-talet

kunde aktualiseras: ett år då den dystra samtiden mildrades endast av utsikten om en fasansfull framtid.

Och i år? 2019 ligger tiden fortsatt tung och vred över världen. 2010-talet var ett decennium som på många sätt liknade ett laboratorium för världens undergång. 2020-talet blir ett årtionde som handlar om att behålla förmågan att chockeras, då allt mer av det tidigare otänkbara normaliseras. "The readiness is all", sade Hamlet när tyranniet tog över tronen på 1600-

talet. Att vara beredd är huvudsaken.

Den auktoritära högerpopulismen kommer att intensifiera sitt krig mot den liberala demokratin och dess institutioner. Hatspråk och skamlösa lögner kommer att fortsätta den moraliska erosionen av centrala värden. Den fossila ekonomin kommer att hålla fast vid sitt självmordsbeteende. Det kommer att bli värre innan det kan bli bättre.

Den vetskapen innebär samtidigt en uppfordran att utveckla den känslomässiga beredskap som läget kräver – en situation där

klimatets och demokratins kris sammanfaller i vad som ser ut som en "perfect storm".

Det mest förfärande i denna dubbelkris är gapet mellan den medvetenhet som börjar växa bland människor över hela jorden och den förnuftsvidriga ovilja att göra något åt saken som är förhärskande bland många av världens mäktigaste ledare. 2010-talet brinner ut med en hel kontinent – Australien – i lågor, samtidigt som landets premiärminister insisterar på att fortsätta elda på kolindustrin. Det är en försmak både av framtiden

och av vår potentiella oförmåga att hantera den.

Denna insikt borde leda till en omvärdering av synen på vilka som är "alarmister" och "realister" i debatten om de stora framtidsfrågorna. I dag kallar svenska partiledare de som lyssnar på vetenskapen för "alarmister", samtidigt som en "realist" i Sveriges regering klipper banden till invigningen av en ny flygplats i Sälen. Inför 2020-talet borde förhållandet bli det omvända. Det är ju de som erkänner forskningens slutsatser som är de

verkliga ”realisterna”, de som tar tankemässig och politisk höjd för framtidens utveckling och inser att den globala upphettningen och de stora folkförflyttningarna som den leder till i grunden kommer att förändra våra samhällen.

”Alarmisterna” är i stället de som viftar bort vetenskapen och låtsas som att det räcker att lappa och laga på dagens konstruktioner. Det är de som skriver färdplanen mot världens undergång, inte tvärtom.

Det händer förstås att man misströstar. När det gäller klimatet går det inte att hänvisa

till någon självkorrigerande historisk dialektik, där en period av elände efter en tid byts i sin motsats. Klimatkrisen följer ingen dialektik. Den är oåterkallelig.

Smälta isar fryser inte igen inom överskådlig tid, utdöda arter eller ekosystem kommer inte till liv. För första gången i sin historia går mänskligheten in i ett nytt årtionde med den vetenskapligt baserade insikten om att vår civilisation riskerar en kollaps om vi inte i grunden ändrar vårt sätt att leva.

Och ändå. Även om 2010-talet på många sätt liknande en

mardrömsresa mot avgrunden
fanns också en rörelse som gick åt
motsatt håll. Terrorns och Trumps
tid var också Thunbergs tid. Den
mångmiljonrörelse av ungdomar
och andra engagerade som Greta
Thunberg gav upphov till under
decenniets sista år kommer att
fortsätta skjuta världen framför
sig, i rätt riktning. Inte för att de
är övertygade om att kampen
kommer att bli framgångsrik, utan
för att det är det enda rätta att
göra.

Ljuset lyser i mörkret, och
mörkret har inte övervunnit det.

Björn Wiman

bjorn.wiman@dn.se

Språk- krönika: Nu flyger Gretaeffek

-ten över världen

SÖNDAG 29 DECEMBER 2019

Aldrig tidigare har vi i Sverige talat lika mycket om klimatet som under 2019. Greta Thunberg blev galjonsfigur för en global rörelse som krävde att politiker skulle ta miljöfrågan på allvar. Hon inspirerade till manifestationer världen över. Och att hon reste

över Atlanten med båt i stället för flyg väckte enormt intresse.

Det mest uppmärksammade svenska nyordet 2018 var *flygskam*. Ordet sätter fingret på klimatdebatten. Allt oftare poängteras individens ansvar för allt från köttkonsumtion till flygresor.

Ett av orden på Språktidningens och Språkrådets nyordlista för 2019 är *Gretaeffekten*, att med hennes budskap i åtanke avstå från att boka en flygresa eller från att köpa en onödig plastpåse. Men Gretaeffekten märks också i språket. Med hennes hjälp har

både klimatdebatten och ordet *flygskam* gått på export. På engelska talas det exempelvis om *flight shame*, på tyska om *Flugscham*, på nederländska om *vliegschaamte* och på isländska om *flugskömm*.

Nya ord i språket blir precis som samhällsdebatten allt mer ett globalt fenomen. I stora delar av världen talar vi om ungefär samma saker vid ungefär samma tid. Och vi använder ungefär samma ord.

Klimatfrågan gör nämligen avtryck i en rad andra nyordslistor. I Schweiz utsågs

Klimajugend, ”klimatungdom”, till årets ord. I Norge föll valet på *klimabrøl*, ”klimatvrål”. I Nederländerna fanns *klimaatspijbelaar*, ”klimatskolkare”, på listan. Samtliga har kopplingar till demonstrationer inspirerade av Greta Thunberg. Det har också *climate strike*, ”klimatstrejk”, som utnämndes till årets ord av brittiska Collins Dictionary. *Climate emergency*, ”klimatnödläge”, var med på listan i Australien. I en omröstning på Färöarna var ett av orden *veðurlagsbroyting*,

”klimatförändring”. På Island fanns *loftslagskvíði*, ”klimatångest”, och *hamfarahlynun*, ”katastrof-uppvärmning”, bland kandidaterna. Men alla håller inte med om klimatfrågans betydelse. När Dansk folkeparti backade i vårens EU-val hävdade grundaren Pia Kjaersgaard att skälet var att partiet inte tilltalade någon *klimatosse*, ”klimattok”. *Klimatosse* blev årets ord i Danmark. Valet gladde Alternativet och Enhedslisten – motståndare till Dansk folkeparti

samt stolta och självutnämnda klimattokar. Den där stoltheten är sannolikt även den ett exempel på *Gretaeffekten*.

Anders Svensson

anders@spraktidningen.se

Stjärnklar nyårsnatt i nästan hela landet

MÅNDAG 30 DECEMBER 2019

Nyårshelgen blir minst lika mild som julen. Men det finns en skillnad: solen visar sig, och - nyårsnatten ser ut att bli stjärnklar i nästan hela landet.

Någon rejäl vinter är inte i faggorna, egentligen inte någonstans i landet.

För att uppleva en pålitlig serie dagar med minusgrader får man söka sig till nordligaste Norrbotten och fjällen, i alla fall så långt fram i tiden som prognoserna sträcker sig.

I dag, måndag, blir det rent av så milt i södra Sverige att det nog kan kännas vårlikt:

temperaturerna väntas klättra upp mot tiogradersstrecket i öster samtidigt som solen är framme.

– Ja, vi har en mild luftmassa som dominerar just nu. Sedan kommer

det att svänga fram och tillbaka mellan mildare och kallare luft veckan efter nästa, säger Henrik Reimers, meteorolog på SMHI.

– Men även i den kallare luften håller det sig över nollan i södra Sverige. Det är kanske främst i Norrland som man kommer att märka av svängningarna, för där växlar det mellan fem och tio minusgrader och lite över noll.

Och själva nyårshelgen? Jo, bortsett från bristen på fluffig snö i den södra tredjedelen av landet ser det ganska lovande ut för den som vill fira decennieskiftet utomhus.

Måndagens vårlika luft rör sig visserligen bort österut och ersätts av lite kallare luft från nordväst, men den är torr och luftbytet sker utan moln. Det betyder att nyårsaftonen blir solig och nyårsnatten stjärnklar i nästan hela landet.

– Under nyårsnatten kan det gå ned till omkring noll även i Svealand och i norra Götaland, och det kan bli ganska blåsig, så tänk på att ta tjocka kläder, säger Henrik Reimers.

Bara i fjällen blir det molnigt och även en del snöbyar under nyårshelgen.

Att vi har den här envisa milda -vädertypen beror, om man ska förenkla, på ett väderfenomen i Arktis som kallas polarvirveln. Det är en virvelrörelse i atmosfären över polarområdet på vintern.

Polarvirveln är för närvarande stark och stabil, vilket innebär att den håller den kallaste luften på plats runt nordpolen. Samtidigt får de lågtryck från Atlanten som för med sig mildluft fritt spelrum över norra Europa.

När polarvirveln däremot försvagas, vilket sker vissa vintrar, kan den kalla polarluften ”rinna

ner” över Europa och Nordamerika.

Anders Bolling

anders.bolling@dn.se

Ännu ett tungt pris till Greta Thunberg

MÅNDAG 30 DECEMBER 2019

Klimataktivisten Greta Thunberg tilldelas den svenska natur- och djurorganisationen The Perfect World Foundations hederspris ”The Perfect World Award”.

Greta Thunberg blir första svensk att ta emot det. Bland tidigare pristagare återfinns BBC-profilen Sir David Attenborough,

primatforskaren Jane Goodall,
oceanografen Sylvia Earle och
Richard Leakey som agerat mot
elfenbensbränning i Nairobi.
Organisationen ger även
utmärkelsen "The Conservationist
of the year" till Greta Thunberg.

TT

Södertälje vill stoppa fyrverkerier

MÅNDAG 30 DECEMBER 2019

**Södertälje uppmanar
kommuner runt om i landet att
ställa sig bakom en skrivelse
om förbud mot
fyrverkeriförsäljning.
– I många kommuner, inklusive
Södertälje, är det en nästintill
ohållbar situation flera gånger
om året, säger**

**kommunstyrelsens ordförande
Boel Godner (S).**

Södertälje har sedan en tid tillbaka velat se ett totalförbud av försäljning av fyrverkerier. Nu har kommunen skrivit ett brev till övriga kommuner i landet, som uppmanas att ställa sig bakom en skrivelse till regeringen. Detta var Södermanlands Nyheter först att rapportera om.

Boel Godner (S) är kommunstyrelsens ordförande i Södertälje. Hon säger att det i dagsläget skjuts, inte bara vid tolvslaget på nyår, utan flera veckor innan. Samma sak sker kring påsk.

– Vi ser alldeles för många unga människor som begår brott i anslutning till detta, att det blir skador och bränder. Folk blir oroliga när det borde vara de bästa och finaste helgerna på hela året. Både djur och människor störs.

I kommunen är det tillåtet att skjuta fyrverkerier på nyårsafton mellan 23–01. Men Boel Godner och hennes kollegor upplever att den lokala ordningsstadgan inte räcker till.

– Vi har jobbat med detta i ungefär 20 år i Södertälje och har gått så långt vi kan i vår lokala

ordningsstadga. Vi har också jobbat tillsammans med polis och räddningstjänst för att få handlare att inte sälja. Det har inte gett önskade resultat.

Kommunen har tidigare uppvaktat regeringsföreträdare som inte velat driva frågan vidare, utan hänvisat till den lokala ordningsstadgan.

– Om vi kan få fler kommuner med på banan så kanske det kan bli en större fråga nationellt, säger Boel Godner.

Hur en sådan lagstiftning skulle se ut har Boel Godner inga precisa

förslag kring, men hon hoppas att det går att lösa på regeringsnivå.

– I många kommuner, inklusive Södertälje, är det en nästintill ohållbar situation flera gånger om året. Det är förfärligt för både människor och djur och kring busshållplatser, på balkonger och uteplatser. Det skjuts och smälls som bara den.

Erik Andersson (M) är kommunstyrelsens ordförande i Täby. Han säger att kommunen inte planerar ställa sig bakom uppropet, utan bedömer den lokala ordningsstadgan som tillräcklig.

– Jag upplever inte att vi har samma problem här i Täby och att i den mån det är ett problem så är det en polisiär fråga. Möjligen skulle problemet bli mindre om man inte sålde fyrverkerier, men det kommer inte försvinna helt och hållet. Det är en polisiär fråga att den allmänna ordningen upprätthålls.

I Täby får den som vill använda pyrotekniska varor på nyårsafton mellan kl 16 och 01 – övriga tider krävs tillstånd. På ett område i centrala Täby krävs alltid tillstånd för att få skjuta fyrverkerier.

– Det är klart att man alltid kan förbjuda saker, men grundproblemet är att vi har en polismyndighet som inte kan upprätthålla ordningen i kommunen. Man borde angripa problemet där det är, säger Erik Andersson.

Boel Godner är medveten om att flera av kommunens problem kopplade till fyrverkerier redan är en följd av brott mot den lokala ordningsstadgan. Hon säger dock att när polis kommer till en plats där någon utan tillstånd skjutit fyrverkerier så är personen i fråga ofta långt därifrån. För att komma

åt problemet vill hon därför se att tillgången begränsas.

– Om det är förbjudet att över huvud taget sälja till privatpersoner – att man i stället bara får sälja till vissa evenemang – så blir det en annan sak.

Förhoppningen från Södertälje kommun är att den som vill skjuta raketer ska begära tillstånd för att få göra detta.

– Man ska naturligtvis ändå kunna njuta av ett fyrverkeri, men då under ordnade former, säger Boel Godner.

Amanda Lindholm

amanda.lindholm@dn.se

Mia Tottmar

mia.tottmar@dn.se

Fakta. Detta gäller inför nyårsfirandet

Den första juni 2019 trädde en ny lag i kraft som innebär att det krävs tillstånd för att använda raketer med styrpinne. Förutom tillstånd hos kommunen krävs även utbildning för att få använda dessa.

Tomtebloss och marksnurror däremot – samt bengaliska eldar och fyrverkeritårter som står upprätt, behövs det inget tillstånd för.

Lokala bestämmelser kring tider för fyrverkeriskjutande förekommer.

De flesta av länets kommuner har regler för fyrverkerier. Generellt har många förbud för att använda dem inom 100–200 meter från sjukhus och äldreboenden.

Källa: polisen.se

Vemod och stolthet när Ringhals 2 stängdes

TISDAG 31 DECEMBER 2019

Den har levererat el som motsvarar hela Göteborgs förbrukning under 44 års tid. Men inte ens en nyväckt kärnkraftsdebatt kunde hindra det permanenta stoppet av reaktor 2 vid Ringhals.

– Det känns lite vemodigt, säger Lars Björnqvist, projektchef för avvecklingen.

Klockorna i kontrollrummet visade 09.00 när produktionschefen Sven-Anders Andersson lät koppla ur turbinen och med styrtavarnas hjälp avbröt kärnklyvningen. Så inleddes stängningen av reaktor 2 vid Ringhals. Klockan var slagen för kärnkraftsreaktorn vid kusten norr om Varberg, som under sin 44-åriga livstid producerat 215 terawattimmar el, vilket motsvarar hela Göteborgs elförbrukning under denna tid.

Anställda hade samlats för att vara med om det historiska ögonblicket, som på Ringhals inte är särskilt välkommet.

Även Sven-Anders Andersson, som arbetat här sedan 1988, tyckte att det var en vemodig dag, även om man vetat om i fyra års tid att den skulle komma.

– Men jag känner mig samtidigt stolt över att vi gjort en samhällsinsats och kunnat

leverera billig och säker el till svenskarna, säger Andersson.

Det var 2015 som majoritetsägaren Vattenfall fattade beslut om att Ringhals 1 och 2 skulle stängas. Ombyggnaden som krävdes för att klara framtida säkerhetskrav ansågs inte vara lönsam. Reaktor 1 kommer att vara i drift i ett år till.

Enligt Lars Björnqvist, som är chef för avvecklingen, är det främst problemet med korrosionsskador på bottenplåten av reaktor 2 som gör att den hade behövt en omfattande uppdatering.

Reaktor 2 var, trots namnet, den första som togs i bruk vid Ringhals. Det var den 1 januari 1975 och fyra år innan den stora kärnkraftsdebatten kom igång efter olyckan i Harrisburg.

Även Ringhals 2 har haft sina incidenter. Den allvarligaste inträffade 2011, då det

började brinna inne i reaktorinneslutningen. Orsaken var en kortsluten dammsugare, som glömts kvar. Björnqvist betonar att varken problemen med bottenplåten eller branden varit en fara för säkerheten.

– Däremot fick branden stora konsekvenser för driften. Vi var tvungna att stänga i 8–9 månader. Allting var fyllt av sot och det var 4 500 komponenter som skulle kontrolleras innan vi kunde starta igen, säger Björnqvist.

2018 var ett rekordår produktionsmässigt för reaktor 2 och 2019 ligger inte långt efter, men nu är det slut och en omfattande process med att montera ner reaktorn väntar. Den förväntas ta upp till tio år. Reaktorbränslet ska först kylas ner på plats i Ringhals och sedan transporteras till Oskarshamn för

ytterligare nedkylning innan det går till slutförvaring.

Elproduktionen vid kärnkraftverket fortsätter dock. Reaktorerna 3 och 4 kommer enligt planerna att vara i drift fram till 2040-talet.

När beslutet om stängningen av reaktor 1 och 2 togs var antalet anställda 1 600. I dag är man nere på 1 270. Enligt Ringhals vd, Björn Linde, kommer alla anställda att vara kvar inom företaget när reaktor 2 stänger.

– Vi har successivt minskat personalstyrkan efter att Vattenfalls styrelse fattade det här beslutet. Ingen kommer att förlora jobbet, men vi kommer att göra omflyttningar av personalen. Det tar tid att stänga ner en kärnkraftsreaktor, säger Linde.

Som kärnkraftförespråkare har han med intresse följt den nyvaknade debatten

kring kärnkraften. I december beslutade Moderaterna och Kristdemokraterna sig för att lämna energiöverenskommelsen och så sent som på måndagen sade M-ledaren Ulf Kristersson att han tycker att det är ett misstag att stänga Ringhals 1 och 2.

Björn Linde säger att det finns svåra tekniska problem att övervinna om man skulle köra vidare med reaktor 2 medan det är fullt möjligt att köra vidare med Ringhals 1. Han poängterar att anläggningarna är de äldsta i landet och att det ursprungligen bara var tänkt att de skulle vara i gång i fem år till.

Linde tycker att dialogen kring Ringhalsreaktorernas framtid borde ha förts 2015.

– Det är så dags att vakna nu. Vi är inte en bransch där man bestämmer att ena dagen

gör man så och andra dagen gör man så, säger han.

Jens Littorin

jens.littorin@dn.se

Rekordår för svensk elexport

TT

TISDAG 31 DECEMBER 2019

Full fart på allt fler vindsnurror. Samtidigt minskar användningen. 2019 blev året då Sverige nettoexporterade mer el än någonsin hittills.

De flesta kraftslagen producerade mer el 2019 än året innan. Det medförde en nettoexport, export minus import, av el på 25,8 terawattimmar (TWh), motsvarande ungefär vad tre kärnkraftsreaktorer levererar under ett normalår.

Jämfört med 2018 handlar det om en ökning av nettoexporten på 50 procent. Det gamla exportrekordet från 2015 lyder på 23 TWh, enligt statistik från branschorganisationen Energiföretagen.

Visst finns det ljus i mörkret

TORSDAG 2 JANUARI 2020

En mild vinter som denna kan klimatförändringarna kännas särskilt påtagliga. Och några veckor efter att världens länder på FN-mötet i Madrid misslyckats med att göra några framsteg för

att minska koldioxidutsläppen kan det vara svårt att uppbåda någon tillförsikt till vår förmåga att möta dem.

Men det tycker jag att vi ska göra. För mot alla odds har vi kommit en bit på vägen.

I teorin borde vi ju inte klara av att göra något åt klimatutmaningen. När samhällsvetare ska förklara varför världen är som den är utgår de i regel från att den befolkas av rationella aktörer – individer och företag, partier och stater – som följer sitt eget snäva egenintresse. Och därför är samarbete svårt,

eftersom det ofta är gynnsamt att smita från sitt ansvar och åka snålskjuts på andra.

Med den utgångspunkten är det lätt att förstå varför klimatarbetet går trögt. De som har mest att vinna på kraftfulla åtgärder – framtida generationer – har ingenting att säga till om. De största förlorarna – företag och länder vars vinst och välstånd bygger på fossila bränslen – sitter på de tyngsta stolarna när besluten fattas.

Faktum är att det borde vara omöjligt att komma någon vart över huvud taget.

Men det har vi ju gjort. I Sverige har vi en koldioxidskatt. I EU har vi ett utsläppsrättssystem. Genom Parisavtalet har 195 länder kommit överens om en gemensam ambition och gjort individuella åtaganden för att uppnå den. Många länder, däribland Sverige, har pressat ned sina koldioxidutsläpp de senaste 30 åren.

Det är inga småsaker. Individer, organisationer och stater har struntat i teorin och visat förmågan att ta till sig vetenskapen och agera utefter den

i stället för någon form av kortsiktigt egenintresse.

Nog är det långt kvar. Men har vi tagit oss hit klarar vi att ta oss en bit till.

Martin Liby Troein

martin.liby-troein@dn.se

SMHI varnar för storm och ishalka

TORSDAG 2 JANUARI 2020

SMHI har utfärdat varningar för storm och ishalka i nästan hela Norrland. Åtminstone frisk vind kommer att råda i stora delar av landet under de närmaste dagarna. I norra Lapplandsfjällen har en klass 2-varning för storm utfärdats.

– Även utanför fjällen, i Västerbottens läns inland och

Jämtlands län, är det mycket hårda vindbyar. Så kommer det också att vara de kommande dagarna på de flesta hållen, framför allt vid västkusten, säger SMHI:s meteorolog Linus Karlsson.

Klass 2-varningen för storm i norra Lapplandsfjällen utfärdades under nyårsdagens morgon. Så här års är det ett särskilt välbesökt område med populära turistmål som bland annat Riksgränsen, Kebnekaise, Abisko och Björkliden. I större delen av Norrland finns även varningar för plötslig ishalka.

– Det beror på att regn faller på kalla vägbanor. Det har också varit snöfall som rört sig norrut och det övergick i regn, det passerar men fryser till på marken och halkan består därför även efter nederbörden, säger Linus Karlsson.

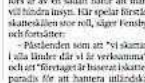
Han påpekar att det finns risk för halka även i Svealand och Götaland. Även om temperaturerna är mildare dagtid kan kyliga nätter göra väglaget förrädiskt på förmiddagarna under det nya årets första dagar.

Ossi Carp

ossi.carp@dn.se

- Flera av bolagen som klimatkompenserar åt svenska myndigheter ägs av holdingbolag i skatteparadis, visar DN:s granskning.
- Bolag som gör affärer inom klimatkompensation förekommer även i Offshore leaks - läckorna som avslöjat hemliga, komplicerade bolagsupplägg.
- Att vara skriven i skatteparadis är klart mycket olämpligt, säger Thomas Sterner, professor i miljöekonomi.

Samma Zweigbergk finns i Östersjöns läns, som ägare och direktör för bolaget Goldöbe Pbc, som oktober 2013 var skrivet på Zweigbergks adress i Singapore. Bolaget

Lisa Röstlund
lisa.rostlund@lch.se

DN.se/klimatet-j
Följ utvecklingen
specialsida om kl

DN har lanserat speci
Klimatet just nu med
rade fakta om klimat
smälter isen? Hur stor
halten? Följ löpet dag
se vart vi är på väg.
dn.se/klimatet-just-nu

Klimatkom- pensionsbo- lag bröt avtal – ändrar nu rutiner

TORSDAG 2 JANUARI 2020

**Klimatkompensationsbolaget
Tricorona Climate Partner ägs
av bolag i skatteparadis och har
inte redovisat sina köp av
klimatkompensation för**

**myndigheter – trots att avtalen
krävt kvitton.**

**Bolaget uppger i samband med
DN:s granskning att man ändrar
sina rutiner.**

DN har i sin granskning av
klimatkompensation bland annat
beskrivit att forskare som
analyserat tusentals
klimatkompensationsprojekt
inom FN-systemet bedömt att
bara 2 procent har hög
sannolikhet att ge verkliga
utsläppsminskningar – och att det
i flera fall är omöjligt att granska
flygbolagens påståenden om
klimatkompensation.

DN har även avslöjat att flera aktörer inom systemet är registrerade i skatteparadis. Ett av dessa bolag är Tricorona Climate Partner AB, vars största ägarbolag ägs av holdingbolag på Cypern. Tricorona Climate Partner driver sajten klimatkompensera.se, där privatpersoner uppmanas att enkelt kompensera för sina flygresor eller annan konsumtion via tre olika projekt i Asien och Afrika, genom att betala med Swish och bank- och kreditkort. Sajten har länkats till hundratal gånger från nära 90 olika hemsidor – bland annat från

Swedavia, som tipsar flygresenärer om att klimatkompensera via tjänsten. Kompensation säljs i enheter som ska motsvara ett ton koldioxid. Varje reducerad enhet får ett specifikt serienummer, för att samma utsläppsminskning inte ska kunna säljas flera gånger. Inom FN registreras transaktionen genom att de aktuella serienumren makuleras i ett register, som hanteras i varje land. Det enda verifierbara beviset på att pengar gått till ett visst projekt, är det makuleringsintyg – ett

kvitto som köpare och säljare får vid varje köp av klimatkompensation.

När DN granskat myndigheters klimatkompensation via bolaget visar det sig att makuleringsintyg inte lämnats ut till myndigheterna, trots att exempelvis SMHI krävt detta i sitt ramavtal.

– Enligt avtalet borde de ha redovisat mer. Vi har efterfrågat det men inte legat på tillräckligt. Det måste man säga är en brist, säger SMHI:s generaldirektör Rolf Brennerfelt till DN.

I samband med DN:s granskning fick SMHI ut makuleringsintyg. Brennerfelt deklarerar samtidigt att myndigheten slutar med sin klimatkompensation.

Christian Patay, vd Tricorona Climate Partner, tog i oktober emot DN på kontorshotellet nära Odenplan där bolaget är inhyst. Sedan DN börjat granska klimatkompensationsbranschen har han fått frågor från olika håll.

– Vi får ofta frågan, vart går pengarna, och hur ser vi att pengarna går till projekten. Men konceptet med klimatkompensation är ju inte att

man slussar pengar från dig som kompenserar för en flygresor med 100 kronor och vi tar dem och lägger in i ett projekt, säger Patay. Han förklarar att bolaget först utvecklar klimatprojekt där utsläppsminskningar skapas och sedan säljs. Pengarna för klimatkompensation som betalas i dag går alltså till utsläppsminskningar som skett tidigare.

– Konceptet är att vi har utvecklat ett projekt för flera år sedan, som snurrar och gör klimatnytta. Då bildas reduktionsenheter, som vi sedan säljer till dig. Ju fler som

säljs ju mer klimatnytta skapas i världen. När man undrar hur mycket av pengar som går till projektet – egentligen går alla pengar till projektet. Det är som när du åker taxi – hur mycket av pengarna har gått till den här taxiresan? Jo alla.

Men då vet jag ju att jag har åkt taxi.

– Ja, precis. Men sedan kan du dissekera kvittot – hur mycket fick taxichauffören etcetera.

Hur stor är er vinstmarginal för klimatkompensationen som ni förmedlar?

– Det korta svaret är att vi inte särredovisar det. Det långa svaret är att det varierar mellan olika projekt och vilka volymer som kompenseras, säger Christian Patay.

Patay uppgav att det vore praktiskt omöjligt för bolaget att särredovisa kvitton för så små belopp som privatpersoners enskilda kompensationer för resor utgör.

– Vi samlar all kompensation och gör annulleringar varje månad. DN kunde få se alla bolagets månatliga annulleringar ur det nationella CDM-registret, uppgav

Patay till en början – men så har hittills inte skett.

Efter intervjun har Christian Patay i ett mejl uppgett att bolaget i samband med DN:s granskning nu ändrat rutiner och kommer att börja publicera makuleringsintyg på sin hemsida.

”Jag tycker du lyfter en viktig fråga för branschen i stort, transparens är en nyckelfråga!”, skriver han.

Naturhistoriska riksmuseet klimatkompenserade mellan 2014–2015 genom Tricorona. Bolagets största ägare fanns då registrerat på skatteparadiset

Caymanöarna, och satsade inom klimatkompensation framför allt på storskalig utbyggnad av kinesisk vattenkraft, vilket Naturskyddsföreningens tidning Svensk Natur uppmärksammade i en granskning 2015. Enligt granskningen fanns projekt i Kina som ledde till negativa ekologiska effekter och att lokalbefolkning fick flytta, utan att ha kompenserats tillräckligt. Bolaget svarade på granskningen med en kommentar om att man inte kunnat sälja någon klimatkompensation i form av FN-certifierade

reduktionsenheter, från det kinesiska projektet.

Men kritiken fick Naturhistoriska riksmuseet dåvarande administrative chef att reagera. – Han kontaktade Tricorona för att få klarhet om hur de ställde sig till denna kritik, men han fick inga tillfredsställande svar.

Myndigheten valde då att avsluta samarbetet, uppger museets kommunikationschef Catharina Hammarskiöld till DN.

Sedan 2016 har museets miljösamordnare gjort försök att hitta ersättningsalternativ, men kunnat konstatera att regelverket

är oklart om huruvida statliga myndigheter över huvud taget får använda sina förvaltningsanslag för klimatkompensation – samtidigt som man uppmanas till klimatkompensation.

Sverker Lenas

sverker.lenas@dn.se

Lisa Röstlund

lisa.rostlund@dn.se

Fakta. Ägarbolag satsar på gruvdrift

Ett av ägarbolagen, Tricorona AB, har flera svenska systerbolag som satsar på gruvdrift.

Ett av dem, Svenska Kaolin AB, förlorade i april i Svea hovrätt som nekat rätt till överprövning av förvaltningsrättens nej till brytning av mineral i Skåne.

Konsekvenserna för miljön och ett naturreservat i närheten anses inte tillräckligt belagda, enligt bland andra Naturvårdsverket. Ett annat systerbolag, Svenska Vanadin AB, fick 2015 nej av mark- och miljödomstolen till brytningar nära Delsbo i Hälsingland, på grund av brister i utredning av vatten- och miljöpåverkan.

Enligt Lars Alm, vd i gruvbolagen, har dessa bolag ingenting med Tricorona Climate Partner att göra.

– Det är bara ägarbolag, säger han till DN.

Tricorona Climate Partners vd Christian Patay:

– Jag kan garantera att våra minoritetsägares systerbolags verksamheter inte styr den verksamhet jag ansvarar för – Tricorona Climate Partner – på något sätt.

Ur årsredovisningen för Tricorona AB kan dock ses att bolagen finansierar varandras

verksamheter. 2018 gav Tricorona ett konvertibellån på 4 miljoner kronor till Svenska Vanadin.

DN

Tricorona Climate Partner

Omsättning: 12,4 miljoner kronor (2018)

Vinst: 3,3 miljoner kronor.

Kunder: SMHI, Luftfartsverket, Postnord, Clarion Hotel

Största ägare: Tricorona AB, 39 procent, och Tricorona Carbon Asset Management i Singapore, 30 procent, som i sin tur är

helägda av bolaget Sofostene Ltd,
registrerat på Cypern.

Som ägare till Sofostene står
tidigare Tricorona-vd:n Nils von
Zweigbergk som 2012 utvandrade
till Singapore.

Grön el ställs mot miljö och militära intressen

TORSDAG 2 JANUARI 2020

Sverige har en av Europas allra längsta kuststräckor – ändå är vi bland de sämsta på att utnyttja havsbaserad vindkraft. DN:s kartläggning visar att 15 nya projekt är planerade de kommande åren. Men

miljardsatsningarna kan leda till konflikter när grön el ställs mot djurliv och försvarsintressen.

Kriegers flak heter grundet som ligger tre mil söder om Trelleborg. Här blir det tydligt hur olika synen kan vara på havsbaserad vindkraft i tre grannländer.

På den tyska delen av grundet finns redan 80 vindkraftverk, på den danska har Vattenfall börjat bygga en vindpark som ska stå klar i slutet av 2021. Den svenska delen gapar dock tom, trots att just Vattenfall haft tillstånd att bygga här sedan 2006.

Det finns bara fyra svenska vindparker som står i havet eller i en sjö, på engelska kallat offshore. De producerar tillsammans 0,6 terawatttimmar, ungefär 1,5 dygns elförbrukning i Sverige. Den senaste parken togs i drift för sex år sedan.

Men nu händer det saker – på Kriegers flak och flera andra platser längs de svenska kusterna, visar DN:s kartläggning (se kartan här intill). Om alla projekt blir av ger det om tio–tolv år 38 TWh, drygt hälften av det som i dag kommer från kärnkraft.

– De länder, Danmark, Tyskland och Storbritannien, som har mycket vindkraft till havs har haft ett stort behov av att göra sina kraftsystem mer förnybara och omställningen har gjorts med riktat statligt stöd, säger Sandra Grauers Nilsson, chef för Vattenfall vindkraft, och fortsätter:

– I Sverige har vi redan ett fossilfritt system, vårt behov av att ta alla typer av teknik i bruk har inte varit lika akut, och då har havsbaserad kraft inte konkurrerat. Grovt räknat har investeringskostnaden varit

dubbelt så hög jämfört med land-baserad vindkraft, men det håller på att ändras.

En viktig orsak till en sämre kalkyl för havsvinden har varit den så kallade anslutningsavgiften, alltså kostnaden för att koppla ihop vindkraftsparken med det svenska stamnätet på land. Den ska slopas, sade infrastrukturminister Anders Ygeman till DN i höstas. – Det gynnar en utbyggnad, det gör också teknikutvecklingen som sänkt investeringskostnaden rejält, inte minst som en följd av andra länders satsningar. Dessutom kräver klimatmålen att

både industrin och transporterna använder mer fossilfri el i framtiden, kommenterar Sandra Grauers Nilsson.

Enligt det gamla tillståndet skulle Vattenfalls vindkraftpark på Kriegers flak vara i drift 2018. Nu ansöker man dels om en förlängning, dels om att få öka höjden på vindkraftverken – för att få samma kapacitet med färre turbiner. Det ska ge 2,6 TWh per år, tillräckligt för hushållsel till 500 000 villor.

Vattenfalls andra projekt är Stora Middelgrund, tre mil väster om Halmstad, ett projekt som kraft-

jätten köpte av Universal Wind våren 2019. Med en byggtid på uppemot två år kan parken börja ge el tidigast 2027.

– Vi tror förstås på projekten, men det dröjer innan vi tar investeringsbeslut. Det är komplicerade processer, det handlar om åtta–tio olika tillstånd och det är svårbedömt hur våra ansökningar kommer att bedömas, säger Sandra Grauers Nilsson.

Ute till havs är vindarna starkare och mer stabila än på land. Det gör att samma vindkraftverk kan

gå för fullt oftare jämfört med på land.

– Vi kan använda betydligt högre vindkraftverk och längre turbinblad. Det är rent praktiskt svårt att transportera så långa och tunga delar på vägar, men här kan vi bygga i hamn och sedan forsla verken med båt, säger Fredrik Andrén-Sandberg på RWE Renewables Sverige, tidigare Eon Wind.

Företaget planerar en av världens största, mätt i elproduktion, havsbaserade vindkraftsparker, i Södra Midsjöbanken, som ska ge 7 TWh årligen. Det är mer än tio

gångar mer än vad dagens havsbaserade vindkraft ger.

Parken har planerats sedan 2011 och kan vara verklighet 2027, men ligger nära ett område skyddat av Natura 2000, ett EU-regelverk för att skydda biologisk mångfald.

– Vi är mycket måna om att skydda det lokala ekosystemet och är övertygade om att vi kan bygga så att inverkan på det marina livet och fåglar blir så liten som möjligt, säger Fredrik Andrén-Sandberg.

Ett vindkraftsprojekt till havs är upplagt för intressekonflikter. Klimatpolitik står mot militära

intressen och miljöhänsyn.

Försvarsmakten hade invändningar som gjorde att Vattenfall stoppade sitt projekt utanför Sölvesborg i år och har också varit kritisk mot andra vindparker.

Den ofta långa processen för att få tillstånd handlar mycket om en miljöprövning.

Naturskyddsföreningen är i grunden positiv till vindkraften, men pekar också på en tydlig motsättning:

– Med dagens teknik måste vindkraften till havs byggas på grunda områden, där det ofta

finns stora naturvärden. Sälar, tumlare, rovfåglar och sjöfåglar kan hotas. Östersjötummlaren är särskilt utsatt. Vår hållning är att inte bygga i skyddade områden, säger föreningens energiexpert Kristina Östman.

Miljökonflikten blir tydlig i fallet Kattegatt Offshore, en vindkraftspark utanför Falkenberg, som skulle ha startat 2008 men fick ja först 2016. Detta efter att ha dragits genom alla miljöinstanser och varit uppe och vänt hos Högsta domstolen. I tillståndet ställs särskilda krav för att skydda tumlare och torsk, och

för första gången sattes gränsvärden för undervattensbuller.

Tre år senare syns inga vindkraftverk därute på havet. Ändå lever kritiken i form av organisationen ”Rädda Hallandskusten”, som citerar trubaduren Alf Hambe i sin motståndskamp:

”Här lutar havet sig hisnande upp emot himlen och solen. Fri från skymmande ting är din buktiga blånande linje.”

– Jo, föreningen startades av människor som ville värna den fria horisonten, att solnedgången

inte skulle förstöras. Men sedan har det växt till att mer handla om miljökonsekvenser i allmänhet, säger föreningens ordförande Hans Johansson.

– Vi tycker att domstolen var för feg, och inte tog tillräcklig hänsyn till tumlare och torsk. Vi tror inte heller att projektet gör mer samhällsekonomisk nytta än skada.

I den internationella miljödebatten finns begreppet Nimby – Not in my backyard. Alltså ungefär: det är bra med avfallsanläggningar, kärnkraftverk

och gruvor, men inte just här där vi bor.

Sverige ska bli klimatsmartare, området är ett riksintresse för vindkraft?

– Jag kan förstå invändningen, och vi är inte alls emot fossilfri el, men på vilket sätt ska vi få fram den? Någon måste säga nej.

Området här är också riksintresse för torsken och för friluftslivet, säger Hans Johansson.

Föreningen kommer säkert att vakna till liv igen, för företaget som driver fyramiljardersprojektet, Favonius, kommer under våren att göra en

ändringsansökan. Man vill förlänga tillståndet och bygga högre och kraftfullare vindkraftverk. Det gamla visade sig få sådana begränsningar att parken blir olönsam.

– Dessutom har teknikutvecklingen sprungit ifrån tillståndet. Projektet lever och vi har flera både svenska och utländska aktörer som vill finansiera, men vi måste uppgradera tillståndet först, säger Favonius vd Jan-Åke Jacobson.

Om motståndet säger han:

– Jo, man kommer att se turbinerna en klar dag, men med

den nya lösningen blir de hälften så många på samma yta.

I en rapport från i höstas spår Internationella energirådet IEA att den havsbaserade vindkraften kommer att vara den viktigaste elkällan inom EU år 2040 – drivet av lägre priser och fortsatt snabb teknikutveckling.

Det är en prognos som stämmer bra med Mattias Wärns och Maria Brolins egen framtidsanalys. Med lång erfarenhet av landbaserad vindkraft startade de för drygt fyra år sedan Svea Vind Offshore. Företaget står bakom åtta av projekten i DN:s karta.

– Vi utgick från att det skulle komma en dag när det är svårt att hitta plats för mer landbaserad vindkraft, samtidigt som Sverige behöver mer el. Eftersom ledtiderna är långa satte vi i gång att utveckla havsbaserade projekt för att vara redo när marknaden är mogen, säger Mattias Wärn. För en av parkerna har man redan lämnat in en ansökan, för de andra har man kommit olika långt med utveckling och samråd – alltså kontakter med allmänhet, organisationer och myndigheter. – Vi märker stort intresse för att investera långsiktigt, men än är vi

inte där att vi letar finansiärer. Produktionskostnaderna minskar nu snabbare än för landbaserad vindkraft och är på väg mot samma nivåer, säger Mattias Wärn.

Hans Strandberg

hans.strandberg@dn.se

Fakta. Flest vindparker i södra Sverige

Enligt den numera politiskt ifrågasatta energiuppgörelsen ska Sveriges elproduktion vara

förnybar år 2040. I denna övergång spelar havsbaserad vindkraft en tydlig roll.

Av DN:s karta framgår att de flesta projekten finns i den södra delen av landet. Det är logiskt av flera skäl. Dels är elbehovet störst där, dels avlastar man överföringen från norra Sverige.

Vemodiga säsongsväxlin gar

TORSDAG 2 JANUARI 2020

I Sven Olov Karlssons

”Årsboken” skildras

årstidernas skiftningar i tolv

berättelser, med en pockande

oro över klimatförändringarnas

säsongspåverkan. Kristina

Lindquist läser en

novellsamling som följer tidens

gång med både skräck och vemod.

Sven Olov Karlsson

”Årsboken”

Natur & Kultur, 251 sidor

De kan döda alla blommor, men de kan inte stoppa våren.

Som politisk retorik är de ganska oemotståndliga, den chilenske poeten och Nobelpristagaren Pablo Nerudas hoppfulla och ofta citerade rader. Med närmast biblisk trosvisshet säger de att ungdomen på gatorna alltid har tiden på sin sida mot övermakt, tårgas och uniformer – och var skulle en sådan metaforisk kraft

stå att finna om inte i årstidernas växlingar? Konstanta som marken under våra fötter, där mänsklig dramatik kan utspela sig när ett tidevarv läggs till nästa.

Om det inte börjar bli hög tid att leta efter nya liknelser? Våren fortsätter nog att komma ett tag till, men de vita vintrarna är knappast något att räkna med för framtiden, ens i vår del av världen. När SMHI:s Sverigekartor för temperaturavvikelser under den kalla årstiden lyser röda som levrat blod följer de en trend som pågått länge nu.

I den klassiska almanackan smyckad med blad och bär kan den som gjort noteringar om temperatur och nederbörd kanske se denna scenförändring genom sitt eget liv. I Sven Olov Karlssons nya novellsamling "Årsboken" räddar ett barnbarn sin farfars livsverk av sådana lingonprydda anteckningar undan soppåsen. Varje morgon en mening om väderleken, varje dag i nära fyra decennier. "Hör här då. 'Tjugosju minusgrader.' Fatta hur det måste ha varit!", utbrister ättlingen som vill övertyga sin omgivning om de

strävsamma årsböckernas värde för framtiden.

Tolv noveller ryms det på ett år, och det är slående hur väl berättandet samspelar med de förväntningar som vilar över månadernas väsen. Från en sammanbiten februari vid förskolans grind, via en vårfrusen himmel över ett terrordåd i april, till flyende dagar i oktobers mörker. "Årsboken" rör sig inte bara över kalenderns sidor, utan också över många av landets geografiska och sociala sfärer. Från Dalarnas bästa bilbyggare och ett zombiebröllop mellan

björk och älv, till en timanställd städare på ödesmättad shoppingtur vid en av huvudstadens centrala gågator. Att Sven Olov Karlsson är en driven samhällsskildrare är känt sedan tidigare, inte minst genom den Augustnominerade reportageboken "Brandvakten" från 2017. Därför är det lite förvånande att det explicit politiska står för den här novellsamlingens svagaste passager. Visst är det underhållande med trixig satir om högerintellektuella spinndoktorer som får bra betalt för att förgifta

det offentliga samtalet, liksom med bilden av en PK-hatande svärfar som är emot sociala medier men ändå har för vana att skriva "sju-åtta inlägg om dagen på sin frus sida och alltid underteckna med MVH och sitt namn". Men det blir tätare litteratur när författaren bara låter politiken – i form av gula fackföreningar, gigekonomi och skolstrejkande barn – skymta förbi och i stället placerar det vardagliga i förgrunden. Karlsson har nämligen en säregen förmåga att ladda det triviala med liv, och vet exakt hur mycket

information han ska dela med sig av till läsaren i varje givet ögonblick. Så skapas lönndörrar in i berättelsen, där ett källarförråd i januari kan rymma en hel värld: "I vrån bakom en gallertrapp, dit det klena ljuset knappt nådde, fanns på väggen en kvadrat, fullständigt svart. Där trädde en nästipp fram." I det täta perspektivet kan väldigt mycket sägas med få ord, som när en våldtäkt gestaltas i två korta meningar: "I deras ålder och skick borde det inte ha varit möjligt. Men tydligen hade det gått ändå."

Riktigt lysande blir prosan när Karlsson låter faran och brutaliteten häcka på närmast möjliga håll, och rör sig mot ren skräck – som i majnovellen om våld mellan två unga syskon. "Visst kan ni två vara själva ett slag?" frågar mormor innan storebror får korn på sin syster. Han ska spöa upp den skitiga lilla fittan, han ska doppa henne i älven. "Ett år, en sommar förrinner. Aldrig får den sin rätta skepnad igen", står att läsa i det kapitel som gett "Årsboken" dess namn. Och som en pockande oro boken

igenom ligger de klimatförändringar som på ett eller annat sätt kommer att häva förutsättningarna för kalendern, året och allt det som fram till vår tid tagits för givet. Det handlar om en existentiell vända inför att tappa tron på själva elementen – och kanske är det något att ägna sig åt för den som inte på något akut sätt behöver rädda sig från översvämningar, torka och bränder.

Men Sven Olov Karlsson fångar i sina berättelser om Ellen, Seved, Azadeh och de andra också själva dokumentationens inneboende

vemod. Den där känslan som frågar sig vem som egentligen kommer att minnas detaljerna ur ett mänskligt liv – och vem som ska bläddra i våra böcker när vi är borta.

Kristina Lindquist

kristina.lindquist@dn.se

Läs även intervjun med Sven Olov Karlsson från i lördags på dn.se/kultur.

Trist att man inte tar ställning till när vi ska bli av med eländet.

LÖRDAG 4 JANUARI 2020

Pia Almström (M), kommunalråd
i Kävlinge, om att rivningen av

kärnkraftverket i Barsebäck har
fått klartecken av mark- och
miljödomstolen men att det inte
anges någon slutpunkt i domen,
skriver Sydsvenskan.

TT

Marin och - Löfven möts

LÖRDAG 4 JANUARI 2020

Finlands nytilträdde statsminister Sanna Marin besöker i nästa vecka Sverige och träffar statsminister Stefan Löfven (S) på Harpsund, meddelar den finländska regeringen.

Regeringscheferna möts för att diskutera relationen länderna emellan, samt frågor som rör EU och Östersjöområdet.

TT

Varning för kraftig vind – tåg ställs in

LÖRDAG 4 JANUARI 2020

Det blir rejält blåsigt i helgen, framför allt på Västkusten och i Norrlandsfjällen. Trafikverket ställer av säkerhetsskäl in flera tåglinjer i västra Sverige fram till lunchtid på lördagen.

Det blåsiga vädret som dominerat väderleken den senaste veckan fortsätter även i helgen. SMHI har

utfärdat klass 1-varningar om mycket hårda vindbyar i Halland, Västra Götaland och Bohuslän. Vid Västkusten kan det bli vindbyar på upp till 22 meter per sekund. Även i Norrlandsfjällen varnar SMHI för besvärligt väder.
TT

Torsk kan lida av vitaminbrist

LÖRDAG 4 JANUARI 2020

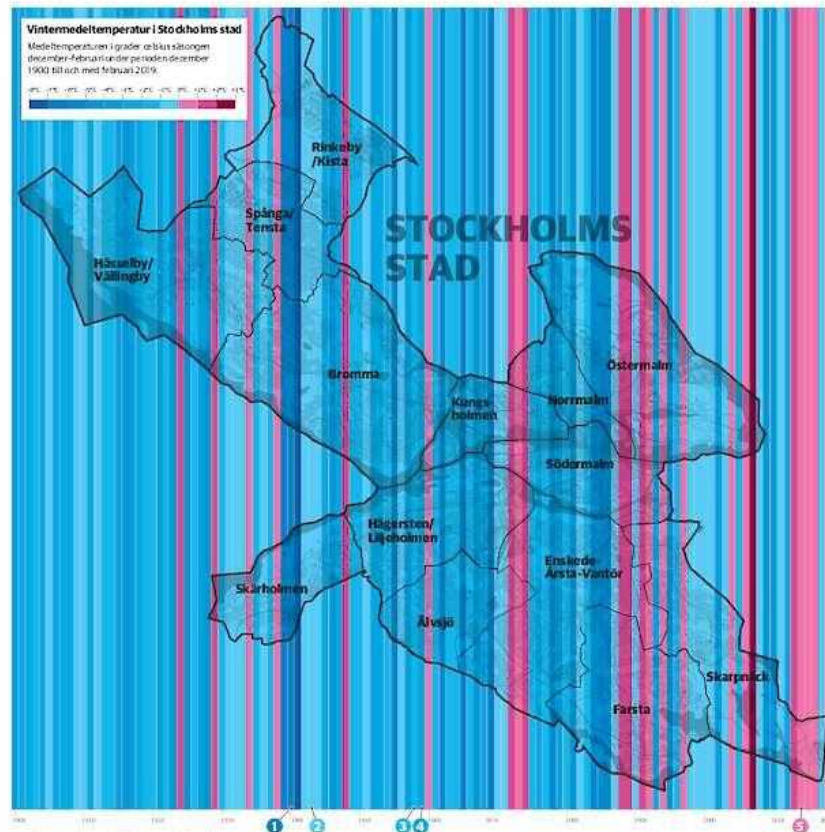
Brist på tiamin (vitamin B1) kan vara en bidragande faktor bakom Östersjötorskens dåliga hälsa. Forskare vid Stockholms universitet har undersökt totalt 51 fiskar i Hanöbukten utanför Blekinge. Resultatet har nu publicerats i tidskriften Plos One och visar att nästan fyra av fem (77 procent) av fiskarna led av tiaminbrist i hjärnan.

Forskarna beskriver hur fiskar med tiaminbrist kan ta skada på flera sätt. Bland annat stör den energiomsättningen på ett sätt som kan leda till utmärgling. Bristsjukdomar på grund av för lite tiamin observerades hos Östersjötorsken redan för 20 år sedan. Resultatet av den nya studien gör att forskarna pekar ut just tiaminbrist som en del av förklaringen till artens dåliga hälsa.

Upptäckten beskrivs i studien som nedslående då tillståndet för Östersjötorsken är och har i flera årtionden varit allvarligt. Orsaken

är bland annat överfiske och den omfattande syrebristen i Östersjön.

TT

Bildföreställande deltagare i en av Skövingsandets nordiska skidflykt till Kanan i Mälaren badande i enisak efter badutd. Året var 1943 och vintern något varmare än de tidigare vintern, som kan att kallas för varavintrarna i Stockholm med temperaturer ner till minus 26 grader. Foto: Kanan.

En man gräver ut sin bil ur snöns asorna i Stockholm 1958. Det året var medeltemperaturen minus 1,9 grader och det maximala snödjupet 36 centimeter. Foto: B. K. Kanan.

Snöberget tände upp sig vid på noga håll platserna på Norrmalmstorg, men gatukontrollerna ändringarna skinner. Åt snabbt bort de värsta. Foto: B. K. Kanan.

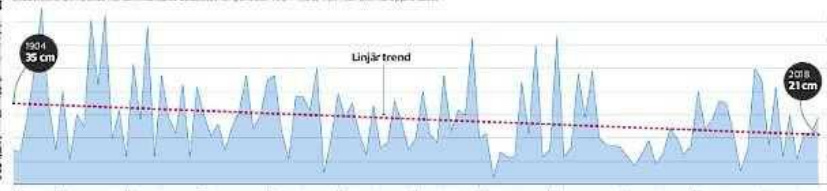
I januari 2014 var det så varmt i Stockholm att körsbärsträden i Kungsträdgården började blomma. Foto: Magnus Nilsson.

25 mars i en vinter 1940. Hammarby anfaller mot Djurgården. Foto: T.

Maximalt snödjup vid Observatoriekunden

Största uppmätta djup december till april. År 1940: Mått från Börsen för klimatforskning vid Stockholms universitet har sammanställt data för perioden 1904-1950. År 1951-2014 öppna data.

Visst var det fler kalla vintrar förr

LÖRDAG 4 JANUARI 2020

**Efter november och december i
vad som känns som ett evigt
mörker och regn tänker säkert
många: visst var vintrarna
kallare och vitare förr?**

**Jo. Även om
medeltemperaturen varierat så
har de senaste årens vintrar**

**varit något varmare och mindre
snöiga i Stockholm.**

Nu kanske inte många minns
”vargavintern” längre. Inte bara
härjade andra världskriget i
Europa från 1939 utan det var
även några riktigt kalla vintrar i
Stockholm. 1942 uppmättes den
kallaste medeltemperaturen sedan
1900-talets början. Vid ett tillfälle
var det så kallt som $-28,2$ grader.
Vintern 1969–1970 var å sin sida
ovanligt lång, den varade ända in i
april, och i mitten av 80-talet höll
kylan ett järngrepp om Stockholm
tre år i rad.

Men tittar man på mätningarna av medeltemperaturen från Observatorielunden sedan 1900 så går det att se hur de riktigt kalla och snörika vintrarna uppträtt allt glesare de senaste åren.

– Om man ser på klimatindikatorn så ser man en trend i årstemperaturen. Den årstid som kanske har blivit förhållandevis varmare är våren, mer än vad vintern har ökat, men även vad gäller vintern ser man hur det sedan 90-talets början nästan bara varit övervägande

varmare vintrar, säger Sverker Hellström, meteorolog på SMHI. Sedan 2013 har medeltemperaturen under december, januari och februari i Stockholm legat på plusgrader, med undantag för 2017. Under 30-talet ser man en liknande puckel enligt Hellström, men den perioden av varmare vintrar var inte lika lång som den vi ser nu.

– Vår förklaringsmodell är att det till viss del har med klimatförändringar som orsakats av människan att göra, säger han. Vad gäller snödjup så har det mätts regelbundet vid

Observatorielunden sedan vintern 1904.

I Stockholms stads miljöbarometer redovisas det maximala snödjupet under perioden december–april år för år. Statistiken visar en tydlig trend på minskat snödjup i huvudstaden. Även om snödjupet, precis som temperaturerna, varierar genom åren så visar den linjära trenden en minskning från 35 centimeter till 21 centimeter. – Man ser den minskningen i alla landsdelar men främst i Götaland, säger Sverker Hellström.

Många minns nog fortfarande det stora snöovädret i Stockholm 2016 som var det tidigaste och mest omfattande snöovädret sedan SMHI började föra statistik 1905. På mindre än ett dygn föll en halv meter snö med totalt snökaos som följd. Men snöovädret inträffade i november och innefattas därför inte i statistiken då vinterperioden räknas från december.

Men även om vintern 2019 hittills har varit relativt snölös och varm i Stockholm är den inte slut än. – Det är stora variationer från år till år. Det finns inget som säger

att det inte kan komma fler kalla
och snöiga vintrar, säger
Hellström.

TT

”Fler gruvor måste öppna i Sverige för klimatets skull”

MÅNDAG 6 JANUARI 2020

DN. DEBATT 20200106

**Miljövänner måste acceptera att
fler gruvor öppnas i Sverige för
att utvinna kobolt, neodym och
andra råvaror som behövs för**

att rädda klimatet. Om Sverige tar sitt ansvar kan det samtidigt minska Kinas roll som dominerande exportör, skriver Kalle Sundin på den social-demokratiska idésmedjan Gröna folkhemmet.

Den gröna rörelsen känner väl till betydelsen av att påtala obekväma sanningar om hur klimatet förändras och vad som krävs för att stoppa utvecklingen. Nu har det blivit dags för vissa miljökampare att själva lyssna på en sådan sanning: om vi ska lyckas med omställningen måste

Sverige öppna gruvor och göra nödvändiga ingrepp i naturen. Sverige har som ett av relativt få länder stor geologisk potential att utvinna råvaror som är nödvändiga i produktionen av den teknik som ska bära oss in i framtiden. Utan dessa så kallade gröna metaller kommer inte övergången till fossilfri energiproduktion och lagring – eller omställningen av fordonsflottan till eldrift – att lyckas.

Forskningen prognostiserar gigantiska stegringar i efterfrågan. En ny rapport uppskattar att det

krävs en tolvfaldig produktionsökning av vissa metaller om Parisavtalet ska vara uppnåbart. Regeringen har nyligen lyft fram beräkningar från EU som visar att efterfrågan på exempelvis neodym och kobolt, som används i vindkraftverk och elbilar, väntas öka med 2 200 respektive 2 400 procent. Bättre återvinning förväntas inte komma i närheten av att täcka behoven. Metallerna kan alltså inte stanna i backen, men det är precis vad de gör i Sverige. Att vi inte tar vårt ansvar är inte bara skadligt för klimatet. Geopolitiskt

stärker det Kinas kontroll som dominant exportör.

Etiskt är det också orimligt att vi räknar med metallerna i vår omställningsprocess – och byter mobiltelefon byggda med dem vart och vartannat år – men låter länder med helt oacceptabla arbetsvillkor stå för brytningen. Den sortens ”inte-på-min-bakgård”-inställning går inte att försvara.

De flesta processer för att öppna gruvor i Sverige möter snabbt högljutt motstånd. Det är inte konstigt i sig. Vi pratar trots allt om gruvbolag med höga

avkastningsmål som kommer och provborrar i marken i invånares hemområden. När det kommer till ingrepp i naturen finns inget utrymme för lättvindighet eller okänslighet.

Samtidigt måste vi göra vad vi kan i klimatarbetet. Vi behöver ett system som gör det möjligt att upprätthålla hårda svenska miljökrav, men som samtidigt inte gör tillståndsprocessen så oöverkomlig som den är i dag. Näringsminister Ibrahim Baylan (S) har lovat att tillsätta en utredning som ska se över regelverken för nya gruvor. Denna

borde få i uppdrag att särskilt stärka förutsättningarna för utvinning av gröna metaller med två utgångspunkter:

- 1 Staten måste ta ett större ansvar för att tillståndsprocesserna slutförs snabbare. Utredningen bör få i uppgift att utforma en modell som tar ett samlat grepp kring hela tillståndsförfarandet. Dessutom bör det undersökas hur staten kan bygga upp kapacitet att göra strategisk prospektering av gröna metaller och sedan auktionera ut vissa brytningsrätter.

Myndigheterna Sveriges geologiska undersökning och Tillväxtanalys har båda pekat ut tillståndsprocesserna som problematiska – de är långsamma och oförutsägbara. För att få öppna en gruva behövs nu tillstånd som ges i flera steg från olika myndigheter i olika skeden. Miljöprövningen enligt miljöbalken görs i den senare delen av processen, vilket leder till ovisshet och låsta konflikter under lång tid. Preliminära hårda miljökravsprövningar bör göras tidigare för att snabbare visa om eller under vilka förutsättningar

brytning är möjlig. Utredningen bör undersöka om effektiviteten ökar om en och samma myndighet ges ansvar för tillstånden. Det viktiga är att det skapas ett transparent och samlat ägandeskap över förfarandet med tydliga möjligheter till ansvarsutkrävande och prövning för invånare och organisationer. Att staten kan genomföra strategisk prospektering kan underlätta vid konfliktfyllda fall eller då intressant geologisk information föreligger utan att externa prospekterare agerar.

Med det ökade statliga ansvaret är det rimligt att intäkterna till statskassan ökar vid brytning av gröna metaller. Det går också att motivera med anledning av att tidigare statlig prospektering ligger till grund för den information som bolag i dag kan agera utifrån.

2 Den kommande utredningen bör ges i uppdrag att ge förslag på framkomliga intäktsvägar. Ett alternativ skulle kunna vara höjd mineralersättning för utvalda råvaror, dessa skulle också kunna kopplas till marknadsvärdet. I de fall då staten själv prospekterar

bör även en särskild auktionering genomföras som genererar större intäkter.

Hur bör inkomsterna användas? En del måste gå till att rusta berörda myndigheter för uppdraget. Prospektering, även i liten skala, är en dyr verksamhet. Men utöver det är vårt förslag att resterande intäkter går direkt till strukturella klimatinvesteringar. Det kan handla om järnvägsupprustning, utbyggd och billigare kollektivtrafik, investeringar i elnät och elektrifiering av transporter.

Eftersom ingen brytning av gröna metaller ännu sker finns det anledning att värdera intäkternas storlek försiktigt på kort sikt. Men som nämnts ovan väntas efterfrågan stiga enormt kommande decennier när världens ekonomier ska ställa om. Kopplas intäkterna till marknadsvärdet kan det långsiktigt bli väldigt lönsamt. Modellen vi föreslår skulle alltså inte bara se till så att metallerna kommer till användning för att öka omställningshastigheten globalt samt stärka svensk ekonomi, den skulle också kunna

bidra till gröna investeringar som gör det möjligt för fler att ställa om runt om i landet. Särskild tonvikt bör läggas vid att leverera reformer som gör det lättare att leva klimatvänligt utanför storstäderna.

Man kan överväga om en viss andel av intäkterna även bör vikas till särskilda satsningar i de regioner där gruvor öppnar. Brytningen kommer i sig att föra med sig arbetstillfällen och gynnsam ekonomisk aktivitet lokalt, men att även avsätta andelar av intäkterna skulle ännu tydligare visa en helhet i

ansvarstagandet från politikens sida.

Tiden för politisk tröghet i klimatfrågan är sedan länge över.

Argumenten för att låta de gröna metallerna bli kvar i backen håller inte. Vi är ödmjuka inför det faktum att vår föreslagna modell saknar en rad konkretiseringar där gruvindustri, experter, myndigheter och naturskyddsorganisationer måste möta varandra.

Se därför vårt förslag som ett försök att starta en nödvändig diskussion. Vi har metaller i vårt land som vi inte kan vara utan i

omställningen, att se till så att dessa kommer upp på ett miljö-säkert sätt och som samtidigt kan stärka svensk ekonomi och omställningsförmåga bör vara ingångsvärden som de flesta kan skriva under på.

Kalle Sundin, initiativtagare till den socialdemokratiska idésmedjan Gröna folkhemmet

Ledare: Fiskepolitik en är ett statligt botten- napp

TISDAG 7 JANUARI 2020

När problem uppmärksammas är den första och ofta enda fråga som ställs vad stat och politiker kan göra åt det. Mer sällan ställs frågan vad stat och politiker redan gör som bidrar till problemet, och som därför borde upphöra.

Den pågående utfiskningen av världshaven är ett typiskt sådant politikmisslyckande. Enligt FN:s fiskeorgan FAO fiskas omkring 93 procent av världens bestånd antingen över eller precis på gränsen för vad som är hållbart. Mer än hälften av de kända

fiskevattnen är så uttömda att de ger liten eller ingen fångst. Allt detta underlättas av massiva statliga subventioner, motsvarande 35,4 miljarder dollar för 2018. Subventionerna går i de allra flesta länder till att utöka redan överdimensionerade fiskeflottor och öka deras fångstkapacitet. Hela 22 procent av subventionerna kommer dessutom i form av skattebefriade fossila bränslen. Världens stater bidrar på detta sätt både till överfiskning och klimatskadliga utsläpp på samma gång.

Den största miljöboven är Kina, som står för hela 21 procent av världens fiskesubventioner och har en enorm och aggressivt fiskande flotta. Inget annat enskilt land är i närheten. Asien står för hela 55 procent av subventionerna, Sydkorea och Japan är andra stora aktörer. Dessa länder har också en hög andel subventioner som ökar fångstkapaciteten. Sverige och EU har ingen anledning att yvas. EU stod för 11 procent av subventionerna, Världsnaturfonden menade i en rapport förra året att 50 procent

av fiskbestånden i Östersjön är överfiskade och att EU är långt ifrån målen om ett hållbart fiske. I år ska det dock bli annorlunda, åtminstone enligt Agenda 2030, FN:s målsättningar för hållbar utveckling i världen som undertecknats av medlemsländerna. Där är 2020 satt som slutår för subventioner som bidrar till överfiskning, samt till illegalt, ej rapporterat och oreglerat fiske, som alltså fortfarande förekommer. Optimismen är dock inte särskilt stor om att länderna ska mäkta med att fasa ut ens de mest

skadliga subventionerna. I Världshandelsorganisationen WTO pågår förvisso förhandlingar sedan förra året, men länderna är inte överens om vilka subventioner som ska fasas ut, hur det ska gå till eller ens hur illegalt fiske ska definieras. Som på andra områden medför stöd och bidrag en risk att politiker som beslutar i frågorna identifierar sig med branschen medan hänsyn till miljö, ekonomi eller skattebetalare hamnar i bakgrunden. Världshaven lider dessutom av allmänningarnas tragedi – om

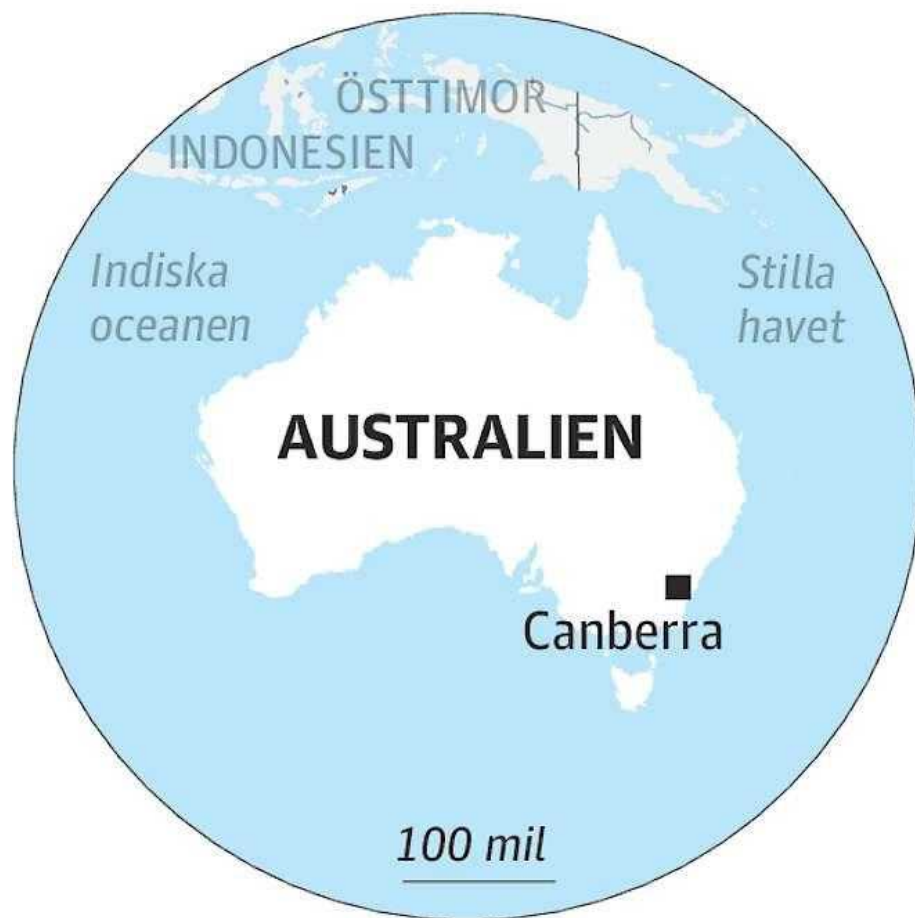
inte ett lands fiskare tar upp fångsten, så kommer andra att göra det. Subventionerna för att öka fiskekapaciteten handlar ofta om att komma först till krympande bestånd, och bidrar därmed till fientlighet mellan länder.

Helt hopplöst är det dock inte. Fiskesubventionerna hade 2018 minskat något sedan 2009, efter att tidigare ha expanderat. Regelbundna förhandlingar pågår ändå i WTO om att fasa ut åtminstone vissa subventioner. Den svenska regeringen har också försökt lyfta frågan, bland annat

genom en gemensamt arrangerad konferens med önationen Fiji 2017.

Framför allt skulle allmänheten behöva uppmärksammas på att det är så här deras skattepengar hanteras. Oavsett vad andra gör vore det en ekonomisk och ekologisk vinst att fasa ut svenska och europeiska fiskesubventioner. Ännu bättre vore förstås att göra det tillsammans.

DN 7/1 2020

Chockat vittne: ”Elden lät som ett godståg”

TISDAG 7 JANUARI 2020

Scenerna är apokalyptiska efter skogsbränderna söder om Sydney. Snabbheten och omfattningen har chockat de drabbade. Hundratals hus har

bränts ned, och flera personer har omkommit bara de senaste dagarna. Fortfarande ringlar röken bland sotiga stammar. Det är inte över än, säger brandmännen.

DN i Australien.

– Vi hade tur. Mina föräldrars hus klarade sig tack vare att helikoptrar kom och vattenbombade, säger Warren Johnston.

Han går runt på den sotiga gårdsplanen i Fishermans Paradise, drygt 20 mil söder om Sydney. Att Johnstons hus klarade sig känns otroligt. Gräsmattan,

vattentanken och uthusen är svartbrända efter att skogsbranden drog förbi för några dagar sedan. När temperaturen steg till uppemot 48 grader fick skogsbränderna söder om Sydney ordentlig fart. Undantagstillstånd utlystes och myndigheterna beslutade om rekordstora evakueringar.

Warren är byggnadsarbetare och var själv borta på jobb när branden drog förbi. Föräldrarna Lynn och Colion Johnston som bor i huset hade skjutsats iväg av andra personer när elden närmade sig.

– Jag är helt chockad, allt gick så fort. Jag kan inte förstå att det har hänt, säger systemen Leanne Brown som har kommit för att se skadorna.

De har haft tur på flera sätt.

Warren pekar på en av trästolparna till uteplatsen, den är delvis förkolnad där lågorna har slickat byggnaden. Så nära var det att huset brann ner, men lågorna stoppades av brandmän och en granne som fanns på plats.

En som troligen är väldigt tacksam för det är den stora vita kakaduan Basta som har sin bur intill trästolpen. Hon glömdes

bort och satt där och såg döden i vitögat när elden kom. Hon verkar skärrad och ganska aggressiv, men det brukar hon vara så det är svårt att veta om det orsakats av branden.

Ett sotigt skelett av en utbränd stor buss står framför huset. Det var den husbil som Warren brukar använda när han ligger ute länge på något av sina byggjobb.

Nu kanske det dröjer lite till han är igång igen. Han pekar på ett par skjul på tomten som det inte finns mycket kvar av och berättar att de innehöll de stora verktyg

som han använder. Och så
upprepar han att de har haft tur.
– Vi lever. En kort bit härifrån, i
Conjola, förstördes 97 hus och
flera människor dog, säger
Warren Johnston.

När jag och fotograf Lotta
Härdelin startar från Sydney
ligger ett tungt gråbrunt dis som
ett lock över staden. Det har sin
grund i brandröken och har legat
där, mer eller mindre, i flera
månader.

Extremvärmen har försvunnit och
temperaturen är bara strax över
tjugo grader, det kommer till och
med några regndroppar på

vindrutan. Noterbart i ett land
som har haft extrem torka i tre år.
Av bränderna märks i början mest
den disiga luften och blinkande
trafikskyltar som upplyser om att
vissa huvudvägar varit avstängda
på grund av bränderna.

Men efter femton mil ändras det.
Ju längre söderut på Princes
Highway som går längs kusten,
desto värre blir det. Lukten av
brandrök blir stark och plötsligt
kantas vägen av eldhärjad skog.
Två brandbilar står med påslagna
blåljus. Rök böljar på sina håll
bland svartbrända stammar.

Även om det är stadig trafik på vägen är det skrämmande, och vaksamheten ökar. Kilometer efter kilometer kantas med svartbrända stammar. Här och var kommer skyltar om att avtagsvägar är avstängda. Vägen in till området Conjola som Warren Johnston berättar om är avspärrad. Trots det får vi köra in. Ödeläggelsen längs vägen är förlamande sorglig. Luften är fortfarande disig av rök och den fräna brandlukten sticker i näsan. Vi kör förbi hus efter hus som har brunnit ner till grunden, utbrända bilar står på gatorna. De

svartbrända och förvridna resterna vittnar om våldsamheten i lågorna och hettan.

Men förloppet gör samtidigt ett nyckfullt intryck – bredvid några sotiga grunder har lågorna sparat hus som inte har en fläck, vid ingången till det som tidigare var en bostad men som nu bara är en svart hög, står en helt oskadad turkos brevlåda.

– Det var mardrömsaktigt. Ljudet, elden lät som ett godståg, det hettade i ögonen, det hettade överallt. Jag skulle aldrig ha stannat om jag vetat hur det skulle vara, det som jag vet i dag.

Tårarna väller upp i ögonen på Lisa-Gaye Allen när hon berättar hur det var när hon och maken Shane stannade kvar för att vakta sitt hus i bostadsområdet Conjola park när elden närmade sig.

– Vi hade länge sett röken över trädtopparna, men plötsligt så såg vi hur stora flammor slog ut explosionsartat, säger Shane och pekar mot en åsrygg som för en vecka sedan var täckt med gröna träd, nu spretar där svartbrända trädpinningar.

– Grannen tvärs över gatan var också kvar men omkom, troligen av att han andades in rök.

Även en äldre kvinna som stannat i sitt hus för att hon inte ville lämna katten omkom.

Chocken över tragedierna och hur snabbt det skedde är fortfarande påtaglig. Tårarna kommer när paret berättar om den förfärliga dagen då branden drabbade det idylliska området vid sjön.

Shane och deras närmaste granne släckte glödbränder, både runt sina egna hus och runt andras. Tack vare deras insats står flera hus kvar som annars troligen skulle ha brunnit ner. De bor nära sjön och deras reservplan om huset skulle börja brinna var att

springa till båten och köra ut mitt på sjön.

Men Lisa-Gaye säger flera gånger att hon aldrig skulle göra om det igen.

– Det är viktigare att vi lever och har varandra, säger hon.

Hon och maken håller på att plocka ordning bland allt som frivilliga har skänkt för att hjälpa personer som har förlorat hus, hem och tillgångar. En brandbil kör förbi på gatan, de vinkar och ropar ”Thank you” och får vinkningar tillbaka. Överlag är det slående hur mycket värme,

solidaritet och sammanhållning vi möter bland alla vi träffar.

Bara några kilometer från Conjola park, i slutet på samma väg som leder hit från huvudvägen, ligger en camping som är helt oskadad. Träden är gröna, mängder med papegojor och andra fåglar sjunger högljutt och ett trettiotal kängurur betar eller vilar på gräsmattan.

– Kängururna brukar vara här men fler kom hit när branden rasade, berättar Al Sykes som tillfälligt håller koll på området samtidigt som han matar dem med kex.

– De är hungriga nu, så man får passa sig att de inte anfaller för att få mer mat.

Tillbaka ute på huvudvägen vid en bensinmack som också klarat sig undan lågorna, möter vi några av de allmänt hyllade hjältarna. Fem volontärbrandmän i en brandbil från staden Milton.

Deras arbete är klart för dagen och är alla nöjda med att ha fått en lite lugnare dag tack vare lägre temperatur och till och med lite regn. Annars har det varit fullt upp de senaste sex veckorna.

Vi följer med till brandstationen där bilen pysslas om och vatten fylls på.

– Vi tankar alltid vattentankarna fulla när vi avslutar dagen. Då är vi redo att dra ut om det kommer larm, berättar Mark Wildén.

De är pratsamma, nöjda och verkar trivas tillsammans. De får inget betalt men säger att de orkar slita hårt tack vare allt stöd de får. De berättar bland annat hur de nyligen fått bidrag av några småflickor som sålt lemonad i ett stånd vid vägen för att stötta dem. Längs vägarna finns många handtextade skyltar som på olika

sätt hyllar och tackar ”our firies”,
ungefär ”våra brandisar”.

Men blir ni aldrig rädda,
bränderna är så våldsamma?

– Nej, men man ska ha respekt för
elden, säger Tanzi Lea.

– Och vi prioriterar först våra
egna liv, sedan andra människors
liv och efter det egendom.

Väderprognoserna för de
närmaste dagarna är att det ska
fortsätta vara lite svalare, runt
tjugo grader och kanske till och
med lite regn. Mot slutet av
veckan lite varmare igen.

– Det är inte över än, säger Tanzi
Lea.

Jannike Kihlberg

jannike.kihlberg@dn.se

Fakta. Bränderna i Australien

Bränderna i Australien är de
värsta hittills, sett till ytan.

Uppgifterna om hur stor yta det
rör sig om varierar dock. The
Sydney Morning Herald
rapporterar på måndagen att
minst 60 000 kvadratkilometer
mark, en och en halv gånger
Danmarks yta, har slukats av
lågorna.

Skogsbränderna startade i
september efter lång tid av torrt

väder och perioder av ovanligt höga temperaturer.

Nödläge har utlysts i delstaterna New South Wales och Victoria till följd av bränderna. 24 personer har bekräftats döda, flest i New South Wales.

Miljontals djur bedöms också ha dött på grund av bränderna och många arter har tvingats lämna sitt naturliga habitat.

Miljarder lovas till stöd för drabbade

TISDAG 7 JANUARI 2020

Australiens pressade regeringschef Scott Morrison lovar nu motsvarande 13 miljarder kronor till återuppbyggnad efter bränderna. Samtidigt börjar det bli tydligt att bränderna slår mot landets ekonomi. Enligt en ny analys kan de redan ha

kostat motsvarande 12 miljarder kronor.

Regeringen i Canberra har fått hård kritik under brandkrisen för att ha gjort för lite, för sent, och även för att ha drivit en svag klimatpolitik. I helgen kallades premiärminister Scott Morrison arrogant när han använde en reklamfilm för sitt politiska parti som kommentar till det pågående räddningsarbetet.

På måndagen lovade Morrison att staten ska bistå med 2 miljarder australiska dollar (13 miljarder kronor) de närmaste två åren till återuppbyggnad efter bränderna.

Pengarna ska betalas ut från en särskild, nystartad fond och ska stödja drabbade kommuner, bönder och andra företag, och också gå till psykisk vård för de räddningsarbetare som ofta riskerat sina liv i kampen mot lågorna.

– Vi kommer att säkra det här landets motståndskraft och framtid, och vi kommer att göra det genom att satsa på det arbete som måste göras, sade Morrison. Han sade sig utgå från att även delstaterna kommer att investera kraftfullt i återuppbyggnaden av broar, vägar och skolor och lovade

att den federala regeringen skjuter till medel för detta.

På måndagen kom även en ekonomisk analys som bedömer att de direkta kostnaderna av bränderna i de berörda områdena redan uppgår till mellan 1,1 och 1,9 miljarder australiska dollar (7,2–12,4 miljarder kronor).

Den slutliga summan dröjer dock länge än. Inte ens kostnaden för det som skadats hittills kommer att stå klar förrän om flera veckor, och brandsäsongen varar i flera månader till.

Samtidigt låg huvudstaden Canberra insvept i tjock rök, och

luftkvaliteten var så dålig att många arbetsplatser höll stängt. Bland annat uppmanades personalen på inrikesdepartementet, som är ansvarigt för räddningstjänsten, att hålla sig hemma.

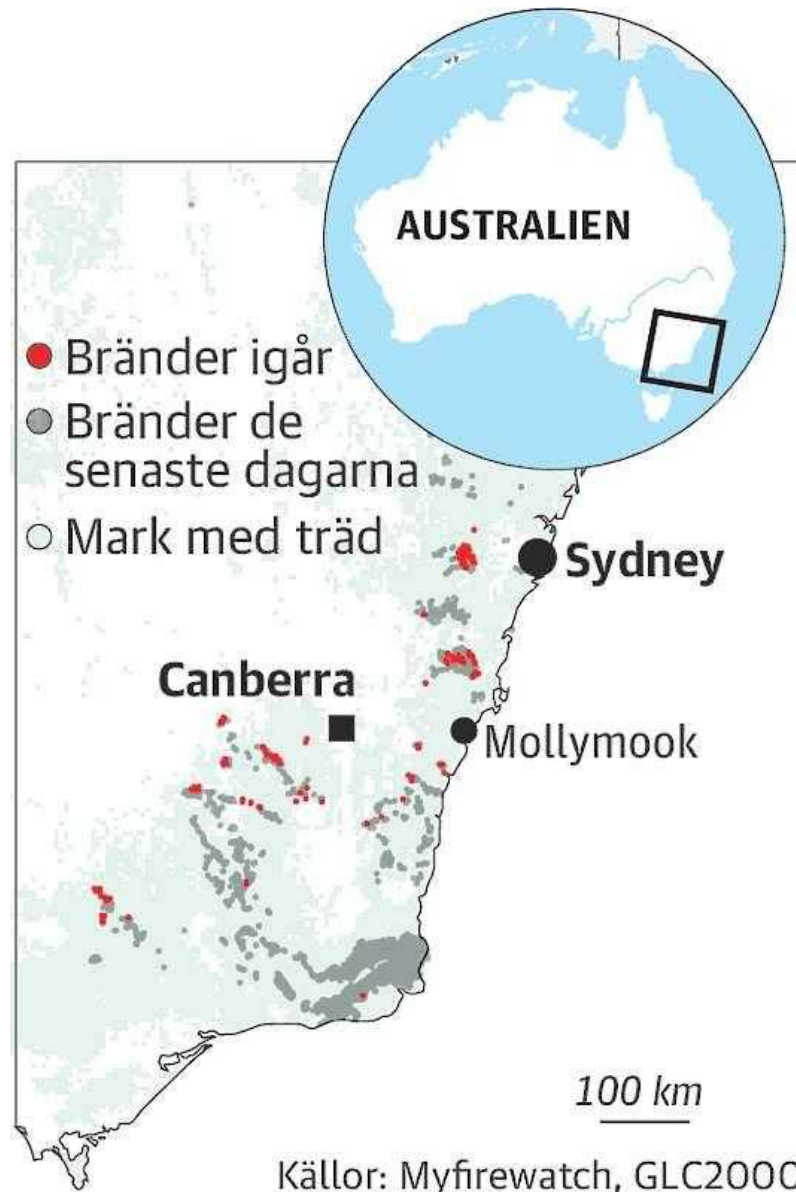
Nationalmuseet bestämde sig också för att hålla stängt för att skydda ovärderliga konstverk av exempelvis Matisse och Picasso. Naturkatastrofen börjar även att märkas på den australiska ekonomin.

Det handlar till exempel om - turistbranschen, som drabbats när brandhärjade kustorter har -

isolerats och i stort sett tvingats
bomma igen, liksom jordbruket
och många företag vars lokaler
förstörts.

Anders Bolling

anders.bolling@dn.se

Klimat- förnekare utskälld i tv

ONSDAG 8 JANUARI 2020

**Den australiska
parlamentarikern Craig Kelly
har blåst nytt liv i den politiska
debatten om skogsbränderna.
Först blev han utskälld i brittisk
tv efter att ha hävdat att det inte**

finns något samband mellan bränderna och klimatförändringen. Sedan tvingades han be om ursäkt för att ha avfärdat den ena programledaren som en okunnig väderflicka.

Tidigare har premiärminister Scott Morrison fått kritik för sitt sätt att hantera den pågående krisen. Även om Scott Morrison inte förnekar sambandet mellan klimatförändringarna och bränderna så anser kritikerna att hans politik på området är otillräcklig.

På tisdagen luftade parlamentarikern Craig Kelly, partivän med premiärministern, värderingar som gav oppositionen ny näring. I en intervju med brittiska ITV sa Kelly att bränderna beror på torka och ingenting annat.

– Att säga att regeringen hade kunnat göra något åt det här genom minskade koldioxidutsläpp är komplett nonsens, sade Kelly. Programledarna reagerade med en uppläxning.

– Vakna upp.

Klimatförändringarna och den globala uppvärmningen är en

verklighet, och Australien visar just nu hela världen hur förödande det är. Att högt uppsatta politiker i Australien fortsätter att låtsas som att det inte finns ett samband är helt skandalöst, sade Piers Morgan.

Den andra programledaren Laura Tobin sa upprepade gånger att Craig Kelly är en klimatförnekare. Den australiska politikern följde upp tv-framträdandet med att kalla henne för en "ignorant pommy weathergirl" (ungefär "en okunnig väderflicka") i sociala medier.

Meningsutbytet har fått stor internationell uppmärksamhet och senare på dagen bad Kelly om ursäkt för sina tillmälen om Laura Tobin, som är meteorolog och -fysiker.

Till radiokanalen ABC säger Craig Kelly att han är besviken på att Piers Morgan inte ville lyssna på honom.

– Han ville inte höra sanningen, han ville inte lyssna på fakta, säger Craig Kelly.

Mia Holmgren

mia.holmgren@dn.se

Nytt starkt skalv utanför Puerto Rico

ONSDAG 8 JANUARI 2020

Puerto Rico.

En kraftig jordbävning med styrkan 6,5 drabbade på tisdagen Puerto Rico. Skalvet beskrivs som det värsta sedan 1918. De puertoricanska myndigheterna utlyste undantagstillstånd. Enligt den amerikanska geologiska myndigheten USGS var skalvet

relativt ytligt, på ungefär tio kilometers djup. Skalvet följdes tre timmar senare av ett efterskalv med styrkan 6,0.

En 77-årig man har omkommit, skriver CNN. Enligt lokala medier har också minst åtta personer skadats.

Clas Svahn

Stormvarning i Lappland

TORSDAG 9 JANUARI 2020

SMHI har utfärdat en klass 2-varning för storm i norra Lapplandsfjällen under torsdag morgon. Varningsnivån är den högsta som SMHI utfärdar för starka vindar i fjällen. Vindarna kan komma upp i hastigheter av 30 meter per sekund på kalvfället. – Sikten kan bli obefintlig, och det kommer att vara snöbyar

samtidigt, säger Malva Lindborg på SMHI.
TT

M och KD har inte tagit ansvar i energifrågan

TORSDAG 9 JANUARI 2020

Kärnkraften. 2016 enades regeringspartierna Socialdemokraterna och Miljöpartiet med Moderaterna, Kristdemokraterna och

Centerpartiet i en bred energipolitisk överenskommelse. Överenskommelsens skrivning om hundra procentigt förnyelsebart innebar att kärnkraften skulle fasas ut – en våt dröm för miljöpartister och för centeranhängare. Sedan dess har stödet för kärnkraften ökat och Moderaternas väljare är kärnkraftsvänner. Sannolikt därför har M nu gjort en helomvändning, lovprisat kärnkraften och har, tillsammans med KD, lämnat överenskommelsen. För sent ska syndarna vakna, ty nu är sannolikt

M:s och KD:s nymornade kärnkraftsengagemang till ingen nytta. Ringhals stängs just nu och ytterligare reaktorer står på tur. Att locka väljare är viktigt för ett parti. Än viktigare är att ta långsiktigt ansvar för landet. Med det har M och KD lyckats sämre i energifrågan.

Sivert Aronsson, Göteborg

Alla som pantar burkar och flaskor gör stor insats för miljön

TORSDAG 9 JANUARI 2020

Diskussioner kring tiggare och tiggarnas möjlighet att kunna få ihop ett levebröd är något som

florerat i det mediala utrymmet onödigt länge.

I en insändare (8/1) föreslår Stella Marklund att man ska ta bort tiggarnas möjlighet att panta burkar och flaskor. Enbart de som kan legitimera sig vid pantmaskinen med ett bankkort ska få möjligheten att både panta och kunna ta ut en slant för återvinningen.

Detta för mina tankar till Eskilstuna kommun och det tillståndskrav den kräver av tiggare för att ens kunna få tigga. Det kostar 250 kronor för ett tiggeritillstånd som gäller under

tre månader. Tillståndet kräver också legitimering, vilket i princip innebär ett tiggeriförbud för alla som inte kan uppnå de ställda kraven.

När förbudet kom började tiggarna i Eskilstuna i stället att sälja bär. För de måste ju överleva på något? Annars är risken att man tar till helt, för oss andra, oönskade metoder.

Det vet jag att jag skulle göra om man försökte stoppa alla mina chanser att kunna tjäna ihop ett levebröd om jag också hade hamnat i den situation tiggare i dag tvingas leva i.

Tiggare är i första hand människor. Om jag hade fått utstå den respektlöshet som tiggare tvingas utstå när de spottas på, sparkas på eller får sina "hem" förstörda hade jag nog inte sett på med blida ögon. För vem önskar sig ett sådant liv?

Här är en tanke till alla som kanske inte ser helhetsperspektivet och bara tycker att tiggare är till besvär. I svenska skogar ruttnar cirka 95 procent av alla blåbär bort, vilket motsvarar 15 miljarder kronor som vi svenskar själva inte tar hand om. Här har vi en enorm

potential som det dessutom finns en efterfrågan på nationellt och internationellt.

Även om tiggarna själva nog inte reflekterar över sin insats räddar de faktiskt vår värld en burk i taget när de pantar våra flaskor och burkar. Det är väl ändå något källsorteringsansvariga i Sverige borde kunna lyfta fram?

För varje pantad aluminiumburk kan en helt ny tillverkas med 95 procent mindre energiåtgång. Det motsvarar cirka 30 minuters datortid för dig där hemma för att inte tala om allt avfall och all miljöförstörelse från gruvdriften

för att få fram aluminium som vi slipper.

Vi som varit på Valborgsfirandet i Uppsala vet vilken insats tiggare, men ibland även svenska barn som inte kan legitimera sig med ett bankkort som artikelförfattaren skriver i sin insändare, gör när de rensar upp hela Ekonomikumparken på burkar och flaskor. Tiggarna, liksom barnen, är smarta nog att ta tillfället i akt och gör samtidigt en enorm insats för Uppsala kommun.

Nej, vi ska inte sätta käppar i hjulet för tiggare som vill tjäna

ihop till sitt levebröd. Tvärtom borde vi försöka se bortom stämpeln de har som tiggare och i stället se till de värden som de bidrar till genom arbetet de faktiskt gör.

Tiggarna hjälper oss att hushålla med våra resurser och det är något vi måste bli bättre på. Här kan vi i stället möta ett utbud och en efterfrågan som finns genom att ge dem värdiga arbetstillfällen. I slutändan vill ingen tigga. Alla vill bidra och det gör tiggarna redan i dag.

Robin Rushdi, Uppsala

Fler svar på insändaren om pantsystemet

”Otroligt egoistiskt ta bort
möjligheten att panta”

Therese Hedman, Stockholm

”Din idé är varken lätt, rimlig eller
ens human.”

Jouhaine Lumi Aljobair,
Sundbyberg

Greta Thunbergs tal blir performance- verk

TORSDAG 9 JANUARI 2020

**Greta Thunbergs internationella
tal är utgångspunkten för ”We
hear you”. Ett performanceverk
som framförs den 31 januari på**

Dramaten av en rad skådespelare och skolbarn.

Den 20 augusti 2018 satte sig Greta Thunberg utanför Sveriges riksdag med sin skylt "Skolstrejk för klimatet". I dag är hon en frontfigur för en världsomfattande klimatrörelse som samlat miljontals människor.

Uppsättningen "We hear you" är baserad på Thunbergs "No one is too small to make a difference" (2019). En bok som rymmer elva av de uppmärksammade tal som hon framfört i bland annat FN, EU, World Economic Forum och på

demonstrationer. På Dramatens stora scen syns den 31 januari bland andra Thomas Hanzon, Danilo Bejarano, Mia Benson, Electra Hallman, Per Mattson och Ingela Olsson. Jacob Hirdwall har översatt och gjort bearbetningen och regisserar ihop med Ada Berger. Scenografin har Alexander Mørk-Eidem skapat. Hälften av intäkterna från föreställningen går till Greta Thunbergs stiftelse.

Georg Cederskog

Hornsgatan klarade miljögräns förra året

FREDAG 10 JANUARI 2020

Nästa vecka införs miljözon på Hornsgatan för att förbättra luftkvaliteten. Men redan nu visar statistiken att Hornsgatan för första gången klarar den lagstadgade luftkvalitetsnormen.

– Det är jättepositivt och beror både på den milda vintern och att vi får renare

fordon, säger Malin Tappefur, chef på SLB-analys, miljöförvaltningen.

Enligt miljöförvaltningens färskaste luftstatistik klarade Hornsgatan förra året miljökvalitetsnormen med minsta möjliga marginal. Dygnsmedelvärdet för kvävedioxid överskreds sju gånger, vilket är precis vad miljölagen tillåter.

– Vi tangerar nu miljökvalitetsnormen på Hornsgatan. Det är första gången det har skett och det är ju jättepositivt, säger Malin Tappefur, chef för SLB-analys på miljöförvaltningen.

Den preliminära statistiken visar att luften förbättrades även på Sveavägen, Sankt Eriksgatan och Folkungagatan. Det var bara mätstationen på Essingeleden inte klarade luftkvalitetsnormen förra året.

– Det beror dels på att vi haft en väldigt mild vinter. Det har inte varit särskilt kallt och väldigt blåsig. Det har varit goda

förutsättningar för att utvädra trafikens avgaser, säger Malin Tärpefur.

En annan viktig faktor är fordonsflottans förnyelse. Omkring 15 procent av Stockholms bilar, cirka 30 000, byts ut varje år.

– Vi har en ständigt pågående förnyelse av fordonsflottan. Vi får renare och renare fordon och mindre avgasutsläpp, det måste man också väga in, säger hon. Enligt mätningarna klarar dock ingen av Stockholms gator riksdagens hårdare miljö kvalitetsmål Frisk luft, och Hornsgatan är sämst i klassen. Därför menar miljöförvaltningschefen att miljözonen som införs på Hornsgatan nästa vecka fortfarande behövs.

– Jag tycker att miljözonen är motiverad ur hälsosynpunkt. Det är viktigt att försöka förbättra luftkvaliteten för stockholmarna med hänsyn till de hälsoeffekter som finns.

Det är framför allt barn och de som redan är sjuka i någon form av lungsjukdom som är känsliga grupper, säger Malin Tärpefur. Trafikborgarrådet Daniel Helldén (MP) menar också att miljözonen krävs för att förbättra luftkvaliteten och stockholmarnas hälsa.

– De preliminära siffrorna för 2019 innebär en förbättring jämfört med 2018 på de flesta platser i Stockholm. Men ändå når vi inte miljö kvalitetsmålet och landar precis på gränsen för miljö kvalitetsnormen gällande Hornsgatan. Det är inte bra nog. Det krävs att vi klarar miljö kvalitetsnormen under flera år för att med säkerhet kunna säga att luften förbättrats, säger Daniel Helldén. Den 15 januari stängs Hornsgatan för äldre bensin- och dieselbilar som inte klarar utsläppsklass fem. I praktiken betyder det att var femte av de 22 000

bilar som i dag trafikerar gatan inte får köra där längre.

Oppositionen som röstade emot miljözoner i fullmäktige i somras menar att den förbättrade luftkvaliteten är både positiv och förväntad.

– Det är glädjande att vi nu klarar utsläppen och utvecklingen kommer att fortsätta, nästa år kommer vi att se ännu större effekt. Då skärps utsläppsreglerna för de tunga fordonen som står för hälften av de totala utsläppen, säger Jan Valeskog (S), oppositionsborgarråd.

Han är fortsatt skarpt kritisk till miljözonen på Hornsgatan.

– Miljözonen är en ren symbolhandling. Enligt både miljöförvaltningen, trafikförvaltningen och VTI kommer miljözonen på Hornsgatan inte att ha någon betydelse alls för luftkvaliteten.

Effekten på en enda gata är så liten att den inte ens går att mäta, säger Jan Valeskog.

Enligt oppositionsborgarrådet borde polisens resurser användas på ett mer effektivt sätt.

– Polisen ska inte stå på Hornsgatan och kontrollera privatbilar utan satsa resurserna på den tunga trafiken med lastbilar och bussar. De släpper ut tolv gånger mer än vad den sämsta bilen gör, säger han.

Jan Valeskog ifrågasätter också hur många kommer att bry sig om förbudet då polisen inte väntas prioritera kontrollen av miljözonen.

– Hälften kommer att köra andra vägar i stan, och hälften kommer att strunta i regeln precis som med dubbdäcksförbudet, säger Jan Valeskog. Miljöförvaltningen kommer att utvärdera miljözonerna under året genom att mäta

både trafik och luft och se vad effekten blir.

– När dubbdäcksförbudet infördes trodde man att trafiken skulle öka på kringliggande gator. Men det gjorde det inte, vi tappade en hel del trafik på Hornsgatan, ungefär 7 000 fordon försvann, säger Malin Tappefur.

Jessica Ritzén

jessica.ritzen@dn.se

Fakta. Riktlinjer för luften

Miljökvalitetsnormen för dygn får överskridas högst 7 gånger per år.

Antal dygn då dygnsmedelvärdet överskridit 60 mikrogram kvävedioxid per kubikmeter luft under 2019:

Lilla Essingen vid E4: 20 dygn.

Hornsgatan: 7 dygn.

Sveavägen: 3 dygn.

S:t Eriksgatan: 2 dygn.

Folkungagatan: 1 dygn.

Riksdagen har även beslutat om ett tuffare miljökrav, i och med miljökvalitetsmålet Frisk luft, med lägre nivåer på halterna än de juridiskt bindande miljökvalitetsnormerna.

För kvävedioxid finns ett årsmedelvärde på 20 mikrogram per kubikmeter luft och ett timmedelvärde på 60 mikrogram per kubikmeter luft.

Timmedelvärdet får inte överskridas mer än 175 gånger per kalenderår. Förra året överskreds detta värde mer än så vid samtliga mätstationer, flest gånger vid Hornsgatan.

Bränderna kan bli klimatkrisens Tjernobyl

FREDAG 10 JANUARI 2020

Australien styrs av ett gäng ynkryggar som tycks beredda att leda nationen mot kollektivt självmord. Med ideologiska fantasier förnekar de att alla våldsamma bränder har med klimatförändringarna att göra. Läget påminner kusligt nog om 80-talets blinda Sovjetunionen, skriver den

australiske författaren Richard Flanagan.

Australien är i dag ett *ground zero* för klimatkatastrofen. Det praktfulla Stora barriärrevet tynar bort, regnskogarnas världsarv brinner, havets undervattensskogar är i stort sett uttraderade, städer får slut på vatten, och i detta nu härjas den vidsträckta kontinenten av eld i en aldrig tidigare skådad omfattning.

Bilderna från bränderna är som en korsning av filmer som "Mad Max" och "På stranden": tusentals som tvingas ut mot havet i ett matt, orange töcken skapar en myllrande tablå av djur och människor som närmast framstår som medeltida i sin märkliga tystnad. Omgivna av eld, i lika delar Brueghel och Bosch, göms överlevares anleten bakom masker och simglasögon. Dag blir till natt när röken

förintar allt ljus i de skräckens minuter som föregår den röda glöden från ett förestående inferno. Flammor som kastas 60 meter upp i luften. Virvelstormar av eld. Livrädda barn vid rodret i gummibåtar som styr bort från elden, flyktingar i sitt eget land.

Bränderna har redan ödelagt 60 000 kvadratkilometer mark – ett område nästan lika stort som Österrike, mer än fyra gånger större än efter bränderna i Kalifornien 2018 och åtta gånger större än i Amazonas 2019. Luften i Canberra var på nyårsdagen den mest förorenade i världen, delvis till följd av en rökpym lika stor som Europa.

Forskare uppskattar att nära en halv miljard djur har dödats och befärar att vissa arter har utraderats fullständigt. Djur som klarat sig undan bränderna överger sina ungar i vad som beskrivits som

”episoder av massvält”. Minst 27 människor har dött och långt fler hyser allvarlig fruktan för sina liv.

Allt detta, och brandsäsongen har bara börjat.

Medan jag skriver det här har undantagstillstånd utfärdats i delstaten New South Wales och i Victoria råder katastroftillstånd. Massevakueringar genomförs i fruktan för en humanitär katastrof, och städer längs hela östkusten omringas av bränder, ser avskurna transportleder och ett ovisst öde.

I ett mejl som den pensionerade ingenjören Ian Mitchell skrev till sina vänner på nyårsdagen från den lilla byn Gipsy Point i Victoria talar han för otaliga landsmän i detta katastrofens ögonblick:

”Till alla,
Liksom de flesta i Gipsy point är vi fortfarande kvar. Vi är 16 stycken på orten.

Ingen el, inga telefoner och ingen
möjlighet att ta sig fram på 4 dagar då alla
vägar är blockerade. Bara e-post via satellit
fungerar. Vi har 2 större båtar och
kommer kanske att kunna få tag i
förnödenheter i Coota, särskilt bensin.
Vi behöver mer folk som försvarar stan
och väntar stora svårigheter från och med
fredag. Tucks kommer att få problem från
och med i dag, men nedfallna träd gör att
ingen kommer fram och kan hjälpa till.

Vi är trötta, men okej.

Men nu är det 2020!

Allt gott, från oss”.

Bokhandeln i den eldhärjade byn Cobargo
i New South Wales har en ny skylt utanför
affären: ”Postapokalyptisk fiktion har
flyttats till hyllan för facklitteratur.”

Ofattbart nog har svaret från våra politiska
ledare på denna makalösa nationella kris
inte varit att försvara Australien, utan

fossilindustrin – som är en viktig
bidragsgivare till de båda stora partierna.
Som om de var beredda att låta hela landet
gå under. När bränderna exploderade i
december gav sig oppositionsledaren från
Labor ut på turné till landets
gruvsamhällen och förklarade sitt entydiga
stöd för fortsatt kolexport. Den
konservative premiärministern Scott
Morrison åkte på semester till Hawaii.
Konservativa regeringar har sedan 1996
fört en framgångsrik kamp mot
internationella klimatavtal till stöd för
landets fossilindustri. I dag är Australien
världens största exportör av både kol och
gas, och landet rankades nyligen som
nummer 57 av 57 möjliga när det gäller att
vidta åtgärder mot klimatförändringarna.
Morrison kan till stor del tacka
kolgruveoligarken Clive Palmer för sin
knappa valseger i fjol. Palmer har bildat

ett slags marionettparti för att hålla Labor – som drivit en begränsad men tydlig klimatpolitik – borta från makten, och Palmers kampanjbudget var mer än dubbelt så stor som de två största partiernas tillsammans. Han avslöjade senare planer på att bygga den största kolgruvan i Australien.

Sedan den tidigare pr-killen Scott Morrison tvingades återvända från sin semester och be om ursäkt offentligt har han ägnat sin tid åt att posera på mysiga bilder med cricketspelare eller med sin familj. Långt mer sällan har han synts vid eldens frontlinjer, i ödelagda städer eller i möten med överlevande. Morrisons taktik har varit att framställa bränderna som en normal katastrof, inget utöver det vanliga. Det är en hållning som tycks rymma en iskall politisk kalkyl: Utan verklig opposition från ett arbetarparti som inte

hämtat sig från valnederlaget och med ett medielandskap som domineras av Rupert Murdoch (58 procent av dagspressen) och sluter upp bakom hans förnekelselinje tycks Morrison hoppas kunna hålla ställningarna så länge han inte erkänner omfattningen av den förstörelse som just nu slukar Australien.

Scott Morrison gjorde sig ett namn som migrationsminister, och fulländade som sådan grymheten i en politik som internerar flyktingar i fruktansvärda läger på öar i Stilla havet. Han framstår som likgiltig inför mänskligt lidande. Nu ser vi hans regering göra en auktoritär sväng och slå ner på fackföreningar, frivilligorganisationer och journalister. I Tasmanien ligger ett lagförslag som förväntas bli kopierat i resten av Australien där miljöaktivister riskerar 21

års fängelse för att delta i demonstrationer.

Journalisten Hugh Riminton talade för många när han skrev att "Australien är en nation i lågor, ledd av ynkryggar". Han hade kunnat lägga till "korkade" efter att vice premiärminister Michael McCormack skyllde bränderna på exploderande hästgödsel.

Detta är människor som är beredda att öppna helvetets portar och leda nationen mot självmord i klimatets namn.

Mer än en tredjedel av befolkningen uppskattas vara berörda av bränderna. En klar och växande majoritet vill se krafttag mot klimatförändringarna och börjar ifrågasätta avgrunden mellan regeringens ideologiska fantasier och de realiteter som ryms i ett förtorkat och eldhärjat Australien som blir allt varmare.

Situationen påminner på ett kusligt sätt om 80-talets Sovjetunionen, där allsmäktiga partifunktionärer stod utan den grundläggande, moraliska legitimitet som krävs för att styra. I dagens Australien står det politiska etablissemang, förvridna av sina egna vanföreställningar, inför en monstruös verklighet det varken har vilja eller förmåga att hantera.

Premiärminister Morrison må ha en massiv propagandamaskin i Murdochs medieimperium och må stå utan politiskt motstånd, men hans moraliska auktoritet blöder ur honom timme för timme.

Häromveckan tvingades han fly från en uppretad folkmassa i en utbränd stad, efter att ha vänt ryggen åt en gravid kvinna som vädjade om hjälp. En konservativ lokalpolitiker beskrev denna förnedring hos sin egen partiledare som "ett välkomnande han troligen förtjänade".

Sovjetunionens siste ledare Michail Gorbatsjov konstaterade en gång att landets kollaps inleddes med Tjernobylolyckan 1986. Inför katastrofen blev ”det system vi kände en omöjlighet”, skrev han 2006. Kan den väldiga tragedi som fortfarande vecklar ut sig i Australien komma att bli klimatkrisens eget Tjernobyl?
Richard Flanagan

Snöfattiga vintern en vinstlott för fåglarna

LÖRDAG 11 JANUARI 2020

Backarna lyser gröna och ingen kyla är i sikte. Den ovanligt milda och snöfattiga vintern får skidfantaster att deppa – eller dra till fjälls. Men för fåglarna är vädret en ren vinstlott. – I år är det ett exceptionellt år, säger Åke Lindström, professor i zooekologi vid Lunds universitet.

Januari är vanligtvis en av årets kallaste månader med temperaturer som får det att bita i kinderna och knarra bistert från snön under skosulorna. Men i år hörs i stället fågelkvitter i det arla beckmörkret samtidigt som kvicksilvret visar flera plusgrader.

Vädret påminner mer om vår än vinter – och det är inte bara en känsla.

– Nej, temperaturerna är över eller mycket över de normala för årstiden i hela landet, säger Jon Jörpeland, meteorolog på SMHI.

Snötäcket över landet är heller inte mycket att skryta med för att vara januari, och den som vill glida fram i skidspåret får ta sig långt norrut. SMHI:s snökarta visar att gränsen för barmark går vid Sundsvall. Men det är inte fråga om några stora snömängder.

– I fjällen eller de inre delarna av norra Norrland har de några decimeter snö men annars är det inget större snödjup, säger Jon Jörpeland.

Någon kyla är inte i sikte den närmaste veckan, enligt SMHI. Den nederbörd som kan falla kommer bli som regn där det råder barmark, bara i fjällen kan det komma mer snö. Men hoppet om en vit vinter är inte helt ute. Jon Jörpeland berättar att den kallaste perioden under vintern infaller i slutet av januari och i början av februari.

Mildvädret har även sina fördelar, till exempel att slippa halka, snömodd och minskad risk att få benbrott. Ute i naturen har fåglarna det extra gynnsamt, särskilt de så kallade kortdistansflyttarna.

– Det finns ett gäng flyttfåglar där en del försöker stanna kvar i Sverige, som

koltrastar. Oftast är det äldre hannar, säger Åke Lindström.

Orsakerna är flera: dels att undvika den krävande flygningen till varmare länder, och dels att vara närmare en potentiell häckningsplats för att snabbt kunna ta plats ute i skogarna och hålla reviren till våren då honorna anländer.

Många fåglar har även valt att stanna eftersom det finns mycket mat i år. Det är en effekt av extremsommaren 2018 som fick träd och buskar att sätta extra mycket bär, frön och frukter till året efter.

– Att det finns mycket fåglar i Sverige nu är en dubbel effekt: många har överlevt på grund av den milda vintern och många har valt att stanna för att det finns så mycket mat, säger Åke Lindström.

Att fåglarna har börjat kvittra är ovanligt tidigt på året, enligt Åke Lindström.

Kvittret är hannarnas sätt att locka till sig

honor till sina revir på våren och styrs av dagsljuset.

Vad som har triggat hannarnas fågelsång att starta redan nu har han ingen förklaring till.

– De har en inre klocka som slår till på våren då dagarna blir längre. Så det är inte ljuset som har dragit igång det nu, men jag vågar inte säga vad det är, säger Åke Lindström.

Katarina Lagerwall

katarina.lagerwall@dn.se

Här ska invånarna rösta om energibolagets framtid

SÖNDAG 12 JANUARI 2020

Helsingborgarna går till valurnorna för att rösta om energibolaget Öresundskrafts framtid.

Förhandsröstningen är redan i gång kring ägandefrågan – som delar staden.
Sedan tidigare är det känt att pensionsjätten AMF vill köpa bolaget för

drygt tolv miljarder kronor, rapporterar Helsingborgs Dagblad. Det kommunala bolaget äger elnätet och fjärrvärmenätet i Helsingborg, och hittills har en del av vinsten årligen gått till stadens kulturliv så som konserthuset och stadsteatern.

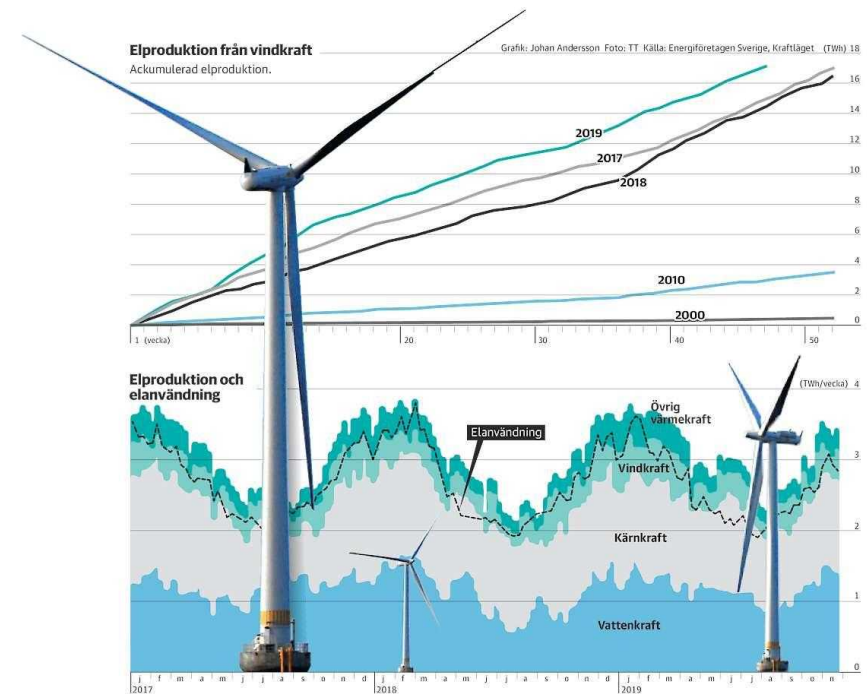
De tre styrande partierna Moderaterna, Liberalerna, Kristdemokraterna samt Sverigedemokraterna är positiva till en försäljning med hänvisning till förändringar på energimarknaden. Vid en försäljning vill ja-sidan placera pengarna i en stiftelse som ska gynna stadens välfärd och kultur.

Nej-sidan, som består av oppositionspartierna Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet samt Centerpartiet – som sitter med i stadens styre, motsätter sig en försäljning med hänvisning till att ett kommunalt ägande gör det möjligt att hålla nere energitaxor

och bättre styra arbete med klimat och miljö.

Dagens folkomröstning är rådgivande, vilket innebär att politikerna kan ta ett annat beslut.

TT

Din gröna el kan vara smutsig – så anges energins ursprung

SÖNDAG 12 JANUARI 2020

**Allt fler konsumenter väljer grön el.
Men vad betyder det egentligen? Hur
vet du att elen verkligen är miljövänlig?
Här är allt du behöver veta om grön el.**

Allt fler använder förnybar energi. 2017 nådde Sverige rekordnivåer, enligt statistik från Energimyndigheten. Användandet av

både biobränslen och vindkraft ökade med mer än 10 procent. Nu förutspår energi- och klimatrådgivare att trenden fortsätter.

– De flesta tycker att det är värt att betala för grön el. Det har blivit självklart att välja miljövänliga alternativ, säger Lars Hällentorp, energi- och klimatrådgivare i Göteborg, Partille och Öckerö.

I takt med att fler väljer grönmärkt el förväntas även priserna stiga. Kostnaderna lär öka under minst tio års tid, enligt Lars Hällentorp.

Samtidigt är den gröna elmarknaden komplex, konstaterar han. Som konsument kan det vara svårt att hänga med i allt vad grön el innebär. Det här är bra att känna till om du vill vara säker på vad du betalar för, enligt experterna. Vad är skillnaden mellan grön el och miljövänlig el?

I dag är det upp till elleverantören att välja vad den vill kalla elen för. Därför kan definitionen skilja sig åt, vilket också gör det svårt för konsumenten att hänga med. Normalt sett innebär miljövänlig el att den är miljömärkt. Beroende på vilken märkning din el har gäller olika miljökrav. Till exempel investerar olika certifieringar i olika miljöprojekt.

Grön el innebär att den är producerad av förnybara energikällor – såsom vattenkraft, vindkraft, biobränsle eller solenergi. Med andra ord kommer elen som du förbrukar från minst en av källorna.

– Elen kan alltså komma från flera olika förnybara källor, men även källor som inte är förnybara. Om konsumenten tycker det är viktigt att välja en ska den kolla på fakturan vad som står där, säger Johan

Hjalmarsson, jurist på Energimarknadsinspektionen.

Dessutom kan elen vara både grön och miljömärkt på en och samma gång. Det ena utesluter inte det andra.

Hur kan elleverantören garantera att elen är grön?

I mer än tio år har det funnits ett system med ursprungsmärkning och ursprungsgarantier för el. Enkelt förklarat:

Du köper elen av ditt elhandelsföretag. De köper elen av elproducenten. I samma veva köper företaget ursprungsgarantierna för elen. Med det menas att företaget har fått ett löfte, en garanti, om att elen kommer från en viss källa, såsom vindkraft.

För varje producerad megawatttimme (MWh) garanteras elproducenten att elen kommer från källan. Energimyndigheten

kontrollerar att elhandlarna talar sanning och följer reglerna. När elen har sålts till dig blir ursprungsgarantin ogiltig. Syftet är att garantierna inte ska kunna användas flera gånger.

Företagen är tvungna att redovisa elens ursprung. Däremot är det valfritt att köpa en ursprungsgaranti, enligt Johan Hjalmarsson. Vissa väljer bort det eftersom garantin kostar pengar.

– Vad som gäller kan vara vagt beskrivet av företaget. Då kan det bli svårt för konsumenterna att veta vad de betalar för, säger Johan Hjalmarsson.

Energimarknadsinspektionen har inlett en tillsyn av 23 elhandelsföretag i landet.

Bland annat ska företagen redovisa hur mycket el de har sålt, hur stora utsläppen är och vilken slags el det handlar om.

– Dessa faktorer ska matcha varandra för att företaget ska godkännas. Generellt är

svenska bolag bra på att redovisa sin ursprungsmärkning, säger Johan Hjalmarsson.

Som enskild konsument kan även du kontrollera. Det gör du genom att titta på din faktura. På den ska det tydligt stå vad som gäller just för din el. Alternativet är att gå in på hemsidan.

Jag har ett grönt elavtal, betyder det att min el alltid är grön?

Det korta svaret är nej. Sverige ingår i EU:s elmarknad. Vid olika tillfällen importerar vi energi från andra länder. Förra sommaren var vattennivån i kraftverksmagasinen långt under det normala. Konsekvensen blev att Sverige importerade el.

– Ibland importerar vi kolkraft, vilket räknas som en smutsig energikälla.

Företagens ambition är att leverera så mycket grön energi som möjligt, men det

är inte alltid möjligt, säger Lars Hällentorp.

Dessutom är elsystemet uppbyggt som ett gemensamt elnät. Med det menas att elen kommer från flera olika källor och blandas med varandra i nätet. Till exempel kan det vara dina grannars el.

– Trots det är elen oftast miljövänlig. Om vi tittar på svensk el är den nästan alltid grön. Vi har en låg koldioxidbelastning och oftast har grannarna någon slags grön el, säger Lars Hällentorp.

Raffaella Lindström

raffaella.lindstrom@dn.se

Fakta. Miljömärkningar för el

Bra miljöval

Naturskyddsföreningens märkning är en av de vanligaste på marknaden. Den används även inom andra områden, till exempel försäkringar, kosmetika eller kemiska produkter. Elbolagen med

den här certifieringen investerar i olika miljöprojekt som stödjer energieffektivisering.

Sero

Namnet är en förkortning för Sveriges energiföreningars riksorganisation. Vindkraft, småskalig vattenkraft och sol är några produktionsformer som ingår i märkningen.

EPD

Namnet är en förkortning för environmental product declaration. Märkningen är internationell och beskriver miljöegenskaper hos tjänster och produkter. Det innebär att det blir enklare att spåra och bevisa elens ursprung.

Blå ängeln

Märkningen är den äldsta i världen och har funnits sedan 1978. Det tyska naturvårdsverket tar fram kriterierna. I dag finns det flera tyska butiker i Sverige som använder märkningen för bland annat plast och rengöringsmedel.

Källa: Jämförelsetjänsten Compricer, Blauer engel, EPD, Sero och Naturskyddsföreningen.

Fakta. Energiskatten höjs 2020

Användandet av el beräknas öka under perioden 2020 och 2050.

Energiskatten höjs

Från och med första januari höjs energiskatten på el med 0,75 öre per kWh, inklusive moms.

För en villaägare motsvarar det 150 kronor varje år, om elanvändningen ligger på 20 000 kWh.

För en lägenhetskund motsvarar det cirka 15 kronor varje år, eftersom elanvändningen är lägre.

Energiskatt och moms utgör cirka 50 procent av elkostnaderna för många av hushållen.

Skattesatsen på el från och med första januari 2020:

44,13 öre per kWh (35,3 öre/kWh exklusive moms) för de flesta kunder i Sverige.

32,13 öre per kWh (25,7 öre/kWh exklusive moms) för de med reducerad energiskatt.

Källa: Energimarknadsinspektionen

Dela

Maria Crofts: Klimatsmartast är att använda så lite el som möjligt

SÖNDAG 12 JANUARI 2020

Visst är det bra att välja grön el men det allra bästa för klimatet är att använda så lite el som möjligt. Varje kilowattimme som inte används minskar utsläppen av växthusgaser som till exempel koldioxid.

Den svenska elmarknaden avreglerades 1996 och tre år senare, 1999, blev det enkelt för alla hushåll att byta elleverantör. Det var länge priset som var i fokus men de senaste åren har intresset ökat för att välja el som påverkar klimatet så lite som möjligt när den produceras.

Ett enkelt sätt att sänka elkostnaden är att aktivt välja ett elbolag i stället för att ha kvar det som kallas tillsvidarepris eller anvisningspris. Det är det allra högsta elpriset som man får om man inte gör något val. I det här fallet är alltså det viktigaste att man faktiskt väljer och inte vilket bolag det blir.

Risken att få ett tillsvidarepris är större än man tror. Det är till exempel vanligt att glömma bort att välja elbolag när man flyttar och då blir man tilldelad ett elavtal av bolaget som har elnätet.

Utgår man från tillsvidarepriset blir det inte lika ekonomiskt kännbart att välja ett bolag som säljer grön el eller el som är märkt med Bra miljöval, en certifiering som tagits fram av Svenska naturskyddsföreningen.

Om man vill minimera sin klimatpåverkan är det förstås bra att välja miljövänlig el.

Men det allra bästa är att dra ner på elanvändningen, särskilt vid köldknäppar när det går åt mer el i hela samhället.

Energi- och klimatrådgivningen, som hjälper kommunerna att informera invånarna om hur de kan minska energianvändningen, har publicerat siffror på hur klimatet påverkas när vi använder el. Det är stor skillnad på den el vi framställer i Sverige och den el vi importerar.

Den svenska elen har utsläpp av växthusgaser som motsvarar ungefär 13

gram koldioxid per kilowattimme. För den el vi importerar från Danmark, Finland, Norge, Polen och Tyskland är motsvarande siffra 50 gram koldioxid per kilowattimme. För det som kallas marginalet kan utsläppen vara så höga som 1 000 gram koldioxid per kilowattimme. Marginalet kommer ofta från kolkraftverk och används bara i undantagsfall.

Om vi slapp att importera el skulle svenskarnas klimatpåverkan alltså bli betydligt mindre. Om vi hjälps åt med att hålla nere elförbrukningen, särskilt under köldknäppar, minskar behovet av både importel och marginalet.

Enkla sätt att minska elförbrukningen är till exempel att inte ha äldre apparater i standbyläge, att använda grenkontakter med avstängningsknapp och att fylla disk- och tvättmaskiner innan de körs.

Maria Crofts

maria.crofts@dn.se

Medvind för vindkraften pressar priserna i vår

SÖNDAG 12 JANUARI 2020

2020 väntas bjuda på sjunkande elpriser. Ett nordiskt vindkraftsrekord och flera lågtryck ligger bakom den förväntade sänkningen. Men redan 2021 beräknas priserna stiga igen. Hur ska konsumenter tänka kring sina elavtal?

Det nya året inleddes med ett nordiskt vindkraftsrekord. Med det menas att

alltmer vindkraftsel producerades. Under årets första vecka producerade vindkrafts-
verken närmare 2 000 miljoner kilo-
wattimmar (kWh) el. Det är en ökning
med 3 000 kWh, i jämförelse med
december förra året, enligt elbolaget Bixia,
som förutspår att vindkraften kommer att
fortsätta öka de närmaste tio åren.

Tack vare mer vindkraft i systemet väntas
elpriserna sjunka under inledningen av
2020. Skälet är att tillgången på el blir
större än efterfrågan, enligt Matina
Rosenberg, meteorolog och
chefsanalytiker på Bixia. Företaget har
släppt en långsiktsprognos över elpriserna
fram tills 2030.

– Mer vindkraft har installerats och när
intensiva lågtryck drar in över
Nordpoolområdet märks det tydligt på det
rörliga elpriset. Dessutom har vi gott om

vatten i vattenmagasinen, vilket bidrar till en ytterligare prispress, säger hon.

Under förra året varierade genomsnittspriset på el. I slutet av året låg det på cirka 40 öre per kWh, enligt prognosen. I början av 2020 beräknas priset sjunka till 40 öre per kWh.

Tomas Jonson är vd på jämförelsetjänsten Insplaner. Även han förutspår lägre priser under 2020.

– Om du tittar på de stora elhandelsbolagen och deras avtal ser du att de flesta riktar in sig på lägre priser.

Förklaringen är att vi har ett överskott av el i Norden, säger han.

Överskottet beror framför allt på att vi använder mer vindkraft. Å andra sidan leder det till att priserna varierar i större grad under dygnet. Skälet är att vädret styr elpriserna.

– Vi blir mer beroende av vädret och det skapar större prisvariationer. Om vi får torra perioder framöver, såsom sommaren 2018, måste vi troligtvis importera elkraft från Europa, säger Tomas Jonson.

I så fall påverkar de europeiska priserna på råvaror, såsom råolja och kol, hur elpriserna utvecklas. Matina Rosenberg konstaterar att vi går alltmer från en nordisk till en europeisk elmarknad.

– På sikt leder det till ett bättre resursnyttjande. Det nordiska överskottet som vi ibland har gör den europeiska energimixen grönare när den exporteras, säger hon.

Ett orosmoln inför framtiden kan vara konflikten mellan USA och Iran, enligt Tomas Jonson.

I början av januari dödades Qassem Soleimani, som var ledare för det iranska revolutionsgardets elitstyrka Quds. I

samma veva steg priserna på råolja med 4 procent.

– Konflikten skulle kunna påverka hur mycket det kostar att importera elkraft.

Redan nu driver situationen upp oljepriset, säger Tomas Jonson.

Redan 2021 kan elpriserna komma att stiga. Analytikerna räknar med att energibalansen successivt kommer att försvagas i takt med mer ledningsuppbyggnad. Med energibalans menas sammanvägningen av ledningskapaciteten, elanvändningen och elproduktionen. Priset på el väntas öka fram tills 2030.

Raffaella Lindström

raffaella.lindstrom@dn.se

Hur mycket vindkraft som produceras.

Hur vädret artar sig.

Hur stort elöverskottet är.

Hur stor importen av europeisk elkraft är.

Europeiska priserna på råvaror (såsom råolja eller kol).

Utländska konflikter och orosmoln (såsom konflikten mellan USA och Iran).

Flera kärnkraftsreaktorer stängs i Sverige

Björn Wiman: Hans lögner - eldar under klimat- katastrofen i Australien

SÖNDAG 12 JANUARI 2020

Det bistra budskapet framfördes via ombud: "Låt det inte råda något tvivel om att den tragedi som utspelar sig i

Australien har sin grund i klimatförändringarna. Vi måste agera i enlighet med vetenskapen, ställa om den globala arbetskraften till förnybar energi och respektera vår planet som den unika och underbara plats den är. På så sätt har vi alla en framtid."

Orden kom från skådespelaren Russell Crowe – men det var hans kollega Jennifer Aniston som uttalade dem, när hon i hans ställe tackade för Golden globe-utmärkelsen i Los Angeles förra helgen. Själv var Crowe kvar hemma i Australien för att ta hand om sin egendom, som eldhärjats svårt av de bränder som rasar på kontinenten sedan några månader. I Crowes hemstat New South Wales har en av bokhandlarna satt upp en skylt vid ingången: "Postapokalyptisk fiktion har flyttat till hyllan för aktuella samhällsfrågor." Ytor stora som Sydkorea

har brunnit ner, 2 300 hem har förstörts och så mycket som en miljard djur beräknas ha dött i bränderna.

Det finns en dold twist i Russell Crowes uttalande på Golden globe-galan. Han prisades för sin roll i den - verklighetsbaserade tv-serien "The loudest voice", där han gestaltade Roger Ailes, mannen som skapade den konservativa amerikanska tv-kanalen Fox News. Den har med sin starkt tendentiösa nyhetsförmedling blivit en av den organiserade klimatförnekelsens starkaste knutpunkter.

Fox News ägs och startades av den australiske mediemogulen Rupert Murdoch, som också figurerar i "The loudest voice". Men Murdochs imperium anses också stå som förlaga till tv-serien "Succession", som även den prisades på Golden globe-galan. Om den

Murdochliknande mediemagnaten i serien sägs vid ett tillfälle: "Han kan mycket väl vara den enskilda person som är mest ansvarig för denna planets död. Räknat i det antal människoliv som kommer att gå förlorade till följd av hans fnaskande för klimatförnekarna kan man med fog hävda att han är värre än Hitler."

Så långt fantasin. I verkligheten skrev den amerikanske klimatforskaren Michael E Mann i veckan: "Om det finns en större skurk på denna jord än Rupert Murdoch skulle jag bra gärna vilja veta vem det är." Mann syftade bland annat på det faktum att Murdoch genom sitt bolag News Corp även äger en stor del av Australiens mediemarknad, där hans tidningar och tv-kanaler pumpar ut falska nyheter med klimatförnekande budskap. Syftet är att skydda landets konservativa regering och undergräva sambandet mellan

klimatförändringarna och de allt längre och allvarligare säsongerna för vildmarksbränder, som den pågående katastrofen är ett exempel på. En av Rupert Murdochs chefer på News Corp kallade i ett läckt mejl nyligen denna desinformativa nyhetsförmedling för ”farlig” och ”oansvarig”.

Bland annat har kolumnister och ledarsidor i Murdochs tidningar systematiskt försvarat Australiens klimatskeptiska premiärminister Scott Morrison och hånat dem som kritiserat honom. Den senaste veckan har man bland annat spridit den falska och helt felaktiga nyheten att det skulle vara uppåt 200 pyromaner som ligger bakom bränderna i Australien. Via botar och trollkonton på sociala medier har denna och liknande lögnar blivit del i en desinformationskampanj, som fått stor

spridning bland annat via den amerikanske presidentens son Donald Trump Jr. För allt detta – och mycket annat som har gått snett i den globala utvecklingen – har Rupert Murdoch ett ansvar.

Men saken är dessvärre mer komplicerad än så. Den verkligt svåra frågan är förstås vilka som är de egentliga pyromanerna. Australien kallas ofta för kanariefågeln i gruvan när det gäller klimatförändringarna – det är därifrån de första varslen kommer som förr eller senare kan komma att drabba oss alla. Stora barriärrevet, världens största system av korallrev, är i stort sett redan förlorat och den enorma förödelsen efter de senaste månadernas vildmarksbränder är bara en försmak av kommande klimatbaserade kriser. Det vi ser i

Australien är hur framtiden spelas upp i realtid.

Ingen annanstans på jorden hörs därför dissonansen mellan verklighet och politik heller tydligare än i Australien. Nationen är världens största kolexportör och ett av de länder som har gjort mest för att sinka och obstruera de internationella klimatförhandlingarna, bland annat senast under FN:s klimattoppmöte i Madrid. Australien släpar inte bara fötterna efter sig – landet sätter effektivt klackarna i marken.

”Den största tragedin i dag är den uteblivna insikten om tragedin”, skrev den australiske etikprofessorn Clive Hamilton i sin bok ”Den trotsiga jorden” som kom för några år sedan. Det är inte mindre sant i dag. De flesta väljer alltjämt att vifta bort klimatforskarnas varningar som störande irritationsmoment. Det må ha varit

fossilföretagen som uppfann klimatförnekarnas desinformation och mediemoguler som Rupert Murdoch som kolporterade dem, men det finns inget som har tvingat oss medborgare att acceptera lögnerna. ”Tvivlets frön har såtts i bördig jord”, skriver Clive Hamilton. Men bränderna blir svåra att vifta bort i längden. Australiens premiärminister Scott Morrison blev vald tack vare fossilindustrins pengar och Murdochmediernas stöd, men han kan också bli den första politiska ledare som faller på klimatfrågan. Han lär i så fall inte bli den sista. Situationen påminner, som flera har påpekat, om läget i Sovjetunionen i samband med kärnkraftskatastrofen i Tjernobyl, då de styrande avslöjades i sin ömkliga maktlöshet, lögnerna blev ohållbara och verkligheten kom ikapp inte bara dem utan också hela omvärlden.

Man hör ibland uppfattningen att Australien får skylla sig självt efter sin dödsföraktande klimatpolitik. Men det är fler än fossilbaroner och mediemoguler som har tänt den nya världsbranden – och ännu fler som kommer att få lida av dess effekter. I dag är vi alla australier.

Björn Wiman

bjorn.wiman@dn.se

SÖNDAG 12 JANUARI 2020

Det må ha varit mediemoguler som Rupert Murdoch som kolporterade klimatförnekarnas desinformation , men det finns inget som har tvingat oss medborgare att acceptera lögnerna.

Riksdagsmän ska inte sprida konspirationer om bränderna

MÅNDAG 13 JANUARI 2020

Jan Ericson, riksdagsman för Vuxenpartiet Moderaterna, twittrar om skogsbränderna i Australien. Han vidarebefordrar vad som ser ut som en nyhetsrubrik: ”Extinction Rebellion Member charged with starting Green Wattle Creek bushfire”.

”Varför blir jag inte förvånad?”, skriver M-riksdagsmannen i en tweet. I en annan: ”Om detta stämmer är det extremt illa.” Och det är sant. Om medlemmar i miljöaktivistnätverket Extinction Rebellion springer runt och startar svåra bränder för att elda på budskapet om global uppvärmning är det förstås illa. Men det är inte riktigt poängen. Det vore även illa om Donald Trump torterade ankor som han sedan bar på huvudet. Eller om USA har fejkat månlandningen. Det viktiga är just det där ”om det stämmer”.

Det verkar det inte göra. Någon trovärdig källa till att miljöaktivister tänder aktivistbränder materialiserade sig inte. Däremot har The Guardian en intressant sammanfattning av hur bränderna används som eld i propagandakriget: Förutom pyromaner skylls bränderna

bland annat på att regeringen själv ligger bakom – eller IS.

Och i Jan Ericsons Twittertråd flödade konspirationerna som öl på en rugbymatch i Melbourne. Även när Sverige plågades av svåra skogsbränder kom snabbt teorier om att det var invandrare i allmänhet och muslimer i synnerhet som systematiskt tände på, av rent jäkelskap. Och även där saknades belägg.

Det finns ytterligare en aspekt av detta. Många bränder startas av mänsklig hand, medvetet eller (oftast) efter oaktsamhet. Flera har gripits, och det lär statistiskt sett finnas pyromaner och vettvillingar i såväl Extinction Rebellion som Moderaterna och journalistkåren. Men effekterna av bränder blir värre av värme och torka. Det ena motsäger inte det andra.

Efter att ha utsatts för växande kritik tog Jan Ericson bort sina inlägg, och det var ju

bra. Men det är långt ifrån första gången han sprider tveksamma fakta i klimatfrågan. I somras fick han intern kritik av M:s klimatpolitiska talesperson Jessica Rosencrantz sedan han hävdade att det inte finns något forskningsstöd för att det pågår en klimatkris.

”Moderaterna tar klimathotet på allra största allvar. Jag förutsätter att företrädare för Moderaterna delar den bilden”, sade hon till Aftonbladet.

Jan Ericson får tycka vad han vill om global uppvärmning och vara hur klimatskeptisk som helst. Men att som riksdagsman okritiskt pumpa ut trams med brasklappen ”om det stämmer” – är det verksamhet som Vuxenpartiet Moderaterna vill förknippas med?

Erik Helmerson

erik.helmerson@dn.se

Kritiserad Morrison ångrar sin hantering

MÅNDAG 13 JANUARI 2020

Australiens hårt kritiserade premiärminister Scott Morrison ångrar hur han har hanterat bränderna som rasar i landet. Nu lovar han fler åtgärder från regeringen för att möta den globala uppvärmningens effekter.

– Vi har fått längre, varmare och torrare somrar. Det beror uppenbarligen på

klimatförändringen, säger Morrison i en tv-intervju med ABC Insider.

Sedan markbränderna bröt ut i september har kritiken mot landets premiärminister tilltagit i takt med att katastrofen har växt. Tusentals australier har fått se sina hem brinna upp och minst 28 människor samt runt en miljard djur har mist livet.

Scott Morrison tillstod på söndagen att han och regeringen kunde ha hanterat krisen bättre.

– Vi kunde ha gjort vissa saker annorlunda men det viktiga är hur vi agerar nu och framåt, säger han till ABC Insider.

Morrison har bland annat blivit hårt ansatt och även utbuad av ordsbor när han besökt brandskadade samhällen i delstaterna New South Wales och Victoria, som är värst drabbade. Invånarna har krävt mer resurser från staten för såväl brandkår som återuppbyggnaden av sina hem.

– Det här är känsliga och känslomässiga områden. Men premiärministrar är också av kött och blod i hur de interagerar med dessa människor, säger Scott Morrison. Många anser att regeringen borde ha satt in hjälp tidigare i de drabbade delstaterna för att hejda utvecklingen. Men Morrison hävdar att regeringen inför årets brandsäsong inte hade fått någon information från brandmyndigheterna att situationen var värre än tidigare år.

– Vi lyssnade på brandmyndigheternas prognoser och det fanns ingen indikation på att årets bränder skulle bli så omfattande när de bröt ut i höstas, säger han i intervjun.

Samtidigt säger Morrison att det finns skäl att se över om staten ska ta ett större och tidigare ansvar för räddningsinsatser vid naturkatastrofer som markbränder. Årets scenario kan vara ”det nya normala”. Han

kommer därför att tillsätta en offentlig utredning som ska granska landets brandkris.

Kritiken mot Morrison har även gällt hur han förhåller sig till klimatförändringar. Enligt experter kan det varmare klimatet öka terrängbrändernas intensitet, längd och omfattning. I intervjun försvarade premiärministern regeringens strategi, som han hävdar har tagit hänsyn till effekterna av klimatförändringar.

– Vi tar frågan på allvar och vi kommer att leva i ett annat klimat i framtiden och behöver förbereda oss för det när vi bygger bostäder och för infrastruktur.

Men för att tackla utmaningen och minska koldioxidutsläppen krävs en ”global lösning”, menar Morrison. Australien lovade i Parisavtalet att minska landets koldioxidutsläpp med 28 procent jämfört med 2005 års nivå.

Premiärministern är inte främmande för att höja ribban ytterligare.

Men att införa en koldioxidskatt är däremot inte aktuellt. Det skulle kunna äventyra arbetstillfällena, ekonomin och leda till ökade elpriser, enligt Morrison. I veckan lovade Morrison att staten ska bistå med motsvarande 13 miljarder kronor de närmaste två åren till återuppbyggnad efter bränderna. Nu meddelade han att regeringen även har skjutit till cirka 530 miljoner kronor till speciella center där brandoffer eller brandmän erbjuds gratis stöd och hjälp att hantera kortvariga trauman.

Katarina Lagerwall

katarina.lagerwall@dn.se

Maria Schottenius: Obegripligt att vi säljer bort vår chans att påverka framtiden

MÅNDAG 13 JANUARI 2020

Stockholmarna drog en nitlott när staden sålde ut sitt elnät för 20 år sedan. Nu står Helsingborg på tur att göra samma misstag. Gång på gång gör vi oss dummare och mer maktlösa än vi hade behövt vara.

Har ni också stirrat på er elräkning och undrat över vad som hänt? Varför kostnaden för elnät bara ökar, oavsett förbrukning? Och känt er lurade? I början av 2000-talet sålde Stockholm stad sin andel av Birka Energi till finländska Fortum, som snabbt höjde priserna, eftersatte underhållet och lät cheferna berika sig med cirka en miljard. Mest fick Fortums koncernchef Mikael Lilius med 97 miljoner. Expressens "Dina pengar" gjorde 2009 en granskning och visade hur stockholmarna genom att sälja ut sin el gjorde dessa finländska direktörer snuskigt rika. Pengar som hade gjort

betydligt större nytta i Stockholms skolor och sjukhus.

Det är lätt att tjäna pengar när man har privat monopol. Ingen konkurrens. Man kan sätta vilka priser man vill. Låg risk och hög avkastning. Flera av de ansvariga politikerna i Stockholm har ångrat sig, tyckte att de gjorde en usel affär när de sålde ut elen och de 19 miljarderna som kommunen fick (för en del av bolaget som snart var värt 65 miljarder) är puts väck. Stockholmarna blev helt klart blåsta och sedan 2015 äger ett annat bolag, Ellevio, elnätet i Stockholm.

Min elräkning i Stockholm är 20 procent högre än den skulle varit om jag hade bott på samma yta i Helsingborg. Där är det kommunens bolag Öresundskraft som äger el- och fjärrvärmenätet för Helsingborgs cirka 150 000 invånare.

Vinsten disponeras efter behoven i kommunen.

Men nu vill M, L och KD i staden ändra på den saken. De vill sälja Öresundskraft till det för tio år sedan skandalomsusade pensionsbolaget AMF, som har bjudit 12,2 miljarder. Pengarna ska stoppas i en stiftelse, som sköts av kommunen, är det sagt, och AMF har lovat att inte höja priserna på fem år (om de inte har sålt vidare vid det laget).

De andra partierna, S, MP, C och V, är emot försäljning. De är fler, men SD avgör. Det partiet är för försäljning, om inte folkomröstningen (12/1) visar ett klart nej och mer än 51 procent av de röstberättigade röstat. Den 26 februari fattas beslutet om försäljningen.

I Helsingborg har man fortfarande chansen att fatta ett bättre beslut än vad

politikerna gjorde i Stockholm för 20 år sedan.

En rådgivande folkomröstning har ordnats och Helsingborgs Dagblad har öppnat för en rejäl diskussion som blåst kuling i Helsingborg under julhelgerna. Debatten håller på att sprida sig uppåt landet och i Aftonbladet (8/1) skriver Ingvar Persson att Energimarknadsinspektionen på regeringens uppdrag driver ”en juridisk kamp för att hindra oskäligen nätavgifter. Att Helsingborgs kommun i det läget skulle sälja sitt energibolag känns så 1990-tal. Det är bara för korkat.”

I avregleringens nyliberala yra gjorde många kommuner riktigt dåliga affärer. Borde inte alla dumma utförsäljningar av allmänna nyttigheter förskräcka? Privata skolor som missköts och går i konkurs. Fuskverksamhet av olika slag finansierade med skattepengar.

Men det allra viktigaste kring just elen är hur vi medborgare genom utförsäljning förlorar inflytande över hur elverksamheten ska skötas i framtiden. Att inte vi inte kan ställa krav på en privat aktör på det sätt som man kan gentemot stat eller kommun via politisk demokrati. Exempelvis efterfråga fler laddningsstolpar för elbilar, att skynda på utvecklingen till ett fossilfritt samhälle. Vi tappar viktigt ekonomiskt inflytande över klimatomställningen. Den fråga som är vår framtid.

I Tyskland jobbar tvärtemot Sverige många kommuner på att köpa tillbaka elbolag som såldes under den nyliberala perioden.

Gång på gång gör vi oss dummare och mer maktlösa än vi hade behövt vara. Vi har billigt sålt bort vår chans att påverka. Obegripligt.

Maria Schottenius
maria.schottenius@dn.se

Olyckan där ett radioaktivt moln kunde ha spridits över Stockholm

MÅNDAG 13 JANUARI 2020

Den 1 maj 1969 skedde en allvarlig svensk kärnkraftsolycka som kunde ha lett till att ett radioaktivt moln spreds över Stockholms södra förorter.

Händelsen förblev okänd i över två decennier, vilket troligen fick konsekvenser för hela den svenska

energipolitiken. Nu ska den bortglömda reaktorn i Ågesta rivas.

Sveriges första kommersiella kärnkraftverk byggdes i ett bergrum i fritidsområdet Ågesta några kilometer utanför Farsta i södra Stockholm i början av 60-talet. Den 1 maj 1969 blev kemiingenjören Tor Stenberg hastigt kallad till anläggningen.

En felaktig ventil hade lett till en kollaps i ett yttre kylsystem. Det innebar att femhundra ton vatten hade störtat ned från ett kyltorn in i delar av reaktorbyggnaden. Styrsystem och kontrollfunktioner slogs ut genom kortslutningar. Det gjorde att kärnkraftsanläggningen inte längre gick att kontrollera.

Incidenten var troligen den allvarligaste i svensk kärnkraftshistoria och inträffade

tio år före olyckan i amerikanska Harrisburg.

Tor Stenberg hade bland annat ansvar för strålskyddet på verket i Ågesta. Nu fick han sätta sig i reaktorbyggnaden för att ta tappa upp kylvatten som blandats med tritiumhaltigt tungvatten på fat.

– Jag hade givetvis skyddsutrustning på mig för att inte kontamineras med tritium som är en radioaktiv isotop av väte, säger Tor Stenberg.

Utan skyddsutrustning tas tritium upp i kroppen både genom huden och genom inandning.

– Incidenten innebar inga förhöjda stråldoser vare sig för mig eller övrig inblandad personal, säger Tor Stenberg. Hur var stämningen på verket efter den allvarliga incidenten?

– Vad jag kommer ihåg agerade alla professionellt och jobbade rationellt för att

återställa anläggningen, säger Tor Stenberg.

Den 18 juli 1963 presenterades Tjorven i Saltkråkan stort som en kommande tv-idol på DN:s förstasida. Samtidigt berättade en enspaltig puff om att atomreaktorn i Ågesta hade startats dagen innan. Det var visserligen bara en provkörning, först i mars 1964 började verket leverera varmvatten till Farstaborna.

Ågesta var landets första kommersiella kärnkraftsreaktor och försörjde en hel stadsdel med framför allt fjärrvärme, men producerade även en del el till Stockholms stad. När verket byggdes sågs det som en fördel att det låg nära bebyggelsen. Det gjorde ju att man kunde använda det heta kylvattnet för att värma upp bostäder.

Den 2 juni 1974 stängdes Ågestaverket efter att ha varit i drift i elva år. Det skulle ta ytterligare två decennier innan Karl-

Erik Sandstedt, tidigare biträdande chef vid anläggningen, i en DN-intervju bröt tystnaden om den allvarliga incidenten. I april 1993 berättade han utförligt om de dramatiska dagarna som hittills varit okända för allmänheten. Innan dess hade kunskapen varit begränsad till en mycket liten krets av tekniker och chefer inom kärnkraftsindustrin.

Tidigt på morgonen den 1 maj 1969 hade Sandstedt väckts av ett samtal från Ågesta. Han insåg snabbt att något riktigt allvarligt inträffat. Hans första fråga den där morgonen var om kärnklyvningsprocessen i reaktorn avbrutits. Svaret var att det var omöjligt att avgöra om reaktorn var igång eftersom alla instrument hade kollapsat och visade fel signaler.

Orsaken till olyckan var att en tekniker tidigt på morgonen hade slarvat med ett

rutinbyte av en ventil. Det ledde till en kedja av händelser som orsakade ett kaos som fortsatte hela dagen. Men något larm gick inte ut trots det allvarliga läget.

Ett rörsystem utanför själva reaktorbyggnaden hotade att sprängas vilket skulle ha gjort att reaktorn snabbt tömts på 74 ton radioaktivt vatten. Det skulle kunna ha lett till att ett stort moln med radioaktiva isotoper drivit in över Stockholms södra förorter. Att olyckan undveks berodde enligt teknikerna på rena tillfälligheter.

Karl-Erik Sahlstedt menade i DN-intervjun från 1993 att detta utan tvekan var den "allvarligaste incidenten i svensk kärnkraftshistoria". Händelsen har i en del sammanhang jämförts med olyckorna i Harrisburg och i Tjernobyl. Skillnaden i Ågesta var att den skenande processen kunde stoppas i sista sekunden.

Vad hade då hänt om olyckan fått större uppmärksamhet när den inträffade? Alf Lindfors började arbeta på anläggningen något år senare. Han blev senare chef för kärnkraftsverket i Forsmark i norra Uppland.

– Om olyckan blivit allmänt känd i maj 1969 hade det kanske lett till ett regeringsskifte fyra år senare. Nu dröjde det till 1976 innan Torbjörn Fälldin med sitt motstånd mot kärnkraften kunde bli statsminister i en borgerlig regering, säger Alf Lindfors.

Varför var det då tyst så länge?

– I den slutrapport jag färdigställde när Ågesta skulle stängas redovisades tydligt händelsen i maj 1969, svarar Alf Lindfors. Som grund fanns utförliga rapporter som gjorts tidigare. Det fanns ingen tanke på att ”hemlighålla” någon information.

Varför sedan politiker och journalister inte tog del av detta kan jag inte svara på.

Journalisten och författaren Åsa Moberg kom 2014 ut med boken ”Ett extremt dyrt och livsfarligt sätt att värma vatten” (Natur & Kultur). I den är hon mycket kritisk till kärnkraften och kallar den en omodern teknik utan framtid.

– Om den här olyckan blivit känd redan när den inträffade hade det med största säkerhet fått mycket stora konsekvenser. I slutet av 60-talet pågick en enorm satsning på kärnkraft här i landet. Om opinionen svängt hade det lett till enorma förluster för både privata bolag och staten, säger Åsa Moberg.

Enligt henne var detta också orsaken till att det länge var så tyst om olyckan i Ågesta. Hon pekar på att även allvarliga händelser vid kärnkraftverk i andra länder förblev okända för den breda allmänheten.

Olyckan 1969 hade inte någonting att göra med att Ågestaverket stängdes 1974. Det berodde på att låga oljepriser gjort att kraftvärmeverket inte lönade sig.

Efter stängningen har Ågesta stått kvar i stort sett intakt genom åren. Alla vattensystem hade dock tömts.

Tungvattnet såldes till Kanada för 430 kronor litern, totalt 30 miljoner kronor. Sedan 1980-talet använder Stockholms brandförsvär marken runt Ågesta som övningsfält.

Efter sommaren i år ska nu själva reaktorn börja monteras ned. Allt radioaktivt material måste fraktas bort. Det gör att vissa delar av byggnadsstrukturen också kan behöva rivas.

Sven Ordéus är chef för Vattenfalls avvecklingsenhet och ytterst ansvarig för rivningen. Han tror att den kommer att ta mellan tre och fyra år.

– Men det är lite som med arkeologi. Man kan stöta på oväntade saker under ytan och det är svårt att beräkna tiden exakt, säger han.

Kan omgivningen påverkas av radioaktiva utsläpp under rivningen?

– Nej det finns inga sådana risker.

Säkerhet för alla och för omgivningen är vår högsta prioritet. Allt radioaktivt material fraktas bort i särskilda falltestade transportbehållare. I dag finns inget högradioaktivt material kvar, säger Sven Ordéus.

Målet med rivningen är radioaktiviteten ska bli så låg att anläggningen kan friklassas av Strålsäkerhetsmyndigheten. Efter det kommer Vattenfall att försluta bergrummet så att ingen kan ta sig in där. Marken som hör till ska återlämnas till Stockholms stad.

Incidenten i Ågesta ledde till att nödkylsystemen i de kommande kärnkraftverken fyrfaldigades och separerades. Reaktorerna snabbstoppas automatiskt om två av dessa är ur funktion.

Tor Stenberg som fyllde tunnorna med förorenat vatten efter olyckan i Ågesta har fortsatt vara verksam i branschen, bland annat på Vattenfall,

Kärnkraftsinspektionen och senare Strålsäkerhetsmyndigheten. I dag, 78 år gammal, arbetar han inom det svensk-ryska miljösamarbetsprogrammet med syfte att förbättra säkerheten vid äldre ryska kärnkraftverk i Sveriges närområde. Påverkade olyckan i Ågesta din inställning till kärnkraften?

– Den är fortfarande positiv men erfarenheterna gör givetvis att man blir än mer medveten om hur viktigt det är med

säkerhet och ett utvecklat säkerhetstänkande, säger Tor Stenberg.

Thomas Lerner

thomas.lerner@dn.se

Hans Arbman

hans.arbman@dn.se

Fakta. Några andra olyckor

Windscale (England, 1957): Stora utsläpp av radioaktivt material efter en brand i en militär reaktor för framställning av vapenplutonium.

Browns Ferry (USA, 1975): En kraftig kabelbrand orsakad av ett stearinljus ledde till ett ökat säkerhetstänkande och ändrat regelverk.

Harrisburg (USA, 1979): Kärnkraftverket hade bara varit i drift i några månader när en ventil fastnade i öppet läge. Reaktorn överhettades med en partiell partiell härds smälta som följd. Olyckad klassades som nivå 5 på den 7-gradiga Inesskalan.

Tjernobyl (Ukraina, 1986): Ett fränkopplat säkerhetssystem samt operatörers misstag ledde till överhettning, explosion och utsläpp av stora

mängder radioaktiva ämnen i luften. Klassad som nivå 7 på Inesskalan.

Barsebäck, (Sverige 1992): En säkerhetsventil brast. Händelsen ledde till automatiskt snabbstopp av reaktorn. Bortspolat mineralull hamnade i kondensationsbassängen. Incidenten ledde till att fem reaktorer stoppades i ett halvår.

Fukushima (Japan, 2011): En jordbävning och tsunami slog ut elnätet och reservkraft vid tre reaktorer. Kylningen upphörde helt. Reaktorerna överhettades med partiella härds smältor som följd. Stora mängder radioaktiva ämnen spreds. Klassad som 7 på Inesskalan.

Källa: Strålskyddsmyndigheten, Wikipedia

Så ska rivningen av Ågesta genomföras

MÅNDAG 13 JANUARI 2020

**Sven Ordéus, chef för Vattenfalls
avvecklingsenhet, svarar på sju frågor
om rivningen av Ågesta kärnkraftverk,
som beräknas starta efter sommaren.**

1Hur går rivningen till?

– Normalt inleder man med att plocka bort det som har den högsta radioaktiviteten. Vi börjar med att segmentera ned reaktorkärlet och de delar

som finns inne i det. Parallellt har vi också en del driftavfall att ta hand om, som gamla styrtstavar som ligger kvar där. De har en ganska hög radioaktivitet i sig och läggs i slutförvarslådor.

2 Finns det några särskilda utmaningar med rivningen?

– Anläggningen ligger i ett bergrum och det finns bara en väg ut, genom tunneln. Radioaktiviteten i sig är vi duktiga på att hantera. Det är inte där problemet ligger.

3 Är det ett riskabelt arbete?

– Riskerna är precis samma som vid allt rivningsarbete: att skära sig, att göra sig illa på handverktyg, fallolyckor. Ur radioaktivitetssynvinkel är det inga risker.

4 Blir det mycket transporter?

– Nej. Vi räknar med cirka 200 lastbilstransporter under perioden. Det blir omkring en transport i veckan eller färre.

5 Vart transporteras avfallet?

– Först till mellanlagring i Studsvik utanför Nyköping. Därefter till slutförvar i Forsmark.

6 Vad kommer rivningen att kosta?

– Vi räknar med cirka 600 miljoner kronor, inklusive mellan och slutförvar. Det finns redan pengar avsatta för detta i Kärnavfallsfonden.

7 Vissa vill göra anläggningen till ett kulturminne. Varför blir det inte så?

– För oss är det en icke-fråga, vi har inte möjlighet att välja den vägen enligt kärntekniklagen. Vårt uppdrag är enligt lagen att avveckla.

– Det kommer inte heller att finnas så mycket kvar att titta på efter rivningen, eftersom även delar av betongkonstruktionen måste rivas.

– Dessutom är det inte ett lämpligt ställe att släppa in folk på. Men anläggningen

ska bevaras med en ordentlig
fotodokumentation.

Thomas Lerner

thomas.lerner@dn.se

Hans Arbman

hans.arbman@dn.se

Ja, men utan någon entusiasm

TISDAG 14 JANUARI 2020

DN berättade i måndagens tidning att rivningen av det gamla kärnkraftverket i Ågesta ska inledas. Och om den olycka som nästan inträffade där 1969.

Händelsen förblev okänd i över två decennier – för mig var den fortfarande det.

Det är kanske inte så konstigt att det gått mig förbi att något sådant skulle kunna hända. Harrisburg, Fukushima – sannolikheten för olyckor i moderna

kärnkraftverk i välfungerande länder är inte hög. Det kunde redan Tage Danielsson berätta.

Jag misstänker också att det har att göra med den svenska kärnkraftsdebatten. Frågan är kall och hård, men den väcker heta känslor. Och den har gett upphov till identiteter som ofta tillåts ersätta kyllig analys: För kärnkraftsmotståndaren är varje reaktor en olycka som väntar på att hända. För oss som är förespråkare är ett haveri något som per definition endast inträffar i kommuniststater.

Ska man vara ärlig så hör risken för en olycka ändå till det som talar emot kärnkraften. Saken är bara den att riskerna också är det som talar emot kol och olja, men då med ett förändrat klimat. Och eftersom klimatets risker just nu är mer akuta så är det vettigt att behålla kärnkraften under överskådlig tid. Särskilt

som sol-, vind- och vattenkraft under de närmaste decennierna inte kommer att kunna både ersätta våra kärnreaktorer och ge den el som elektrifiering av transporter och industri kommer att kräva. Kärnkraft, men utan entusiasm, alltså.

Så kan man för övrigt också sammanfatta den energiöverenskommelse som S, M, C, KD och MP slöt 2016. Kärnkraften blev kvar – men incitamentet för nya satsningar riktades mot de förnybara alternativen.

Det var för övrigt just osannolikt att de tydliga identiteterna kring atomenergin tillät en sådan kompromiss. Att de snabbt gjorde slut på den förvånar mindre.

Martin Liby Troein

martin.liby-troein@dn.se

”SD leder oppositionen i ett försök att rädda Ringhals”

TISDAG 14 JANUARI 2020

DN. DEBATT 20200114

Inom kort röstar riksdagen om SD:s förslag att ge statligt ägda Vattenfall i direktiv att driva Ringhals 1 och 2 vidare. Strax före jul kom beskedet från M, KD och L att de tänker rösta på vårt initiativ – den kärnkraftsvänliga

oppositionen står enad. Om det räcker hela vägen i mål vet vi först efter voteringen, skriver Jimmie Åkesson (SD) och Mattias Bäckström Johansson (SD).

Blott en dag innan vi ringde in det nya decenniet påbörjades den förtida nedstängningen av Ringhals 2. Om avvecklingen av den svenska kärnkraften tillåts fortsätta kommer det att gå till historien som ett av de största politiska misstagen i modern tid. Att Stefan Löfven och socialdemokratin officiellt övergett svensk kärnkraft är ännu ett bevis på att de prioriterar en sak framför allt annat – regeringsmakten. Vi sätter Sverige först. Det är därför glädjande att fler valt att stödja vår linje om att rädda Ringhals. För att rädda reaktorerna har Sverigedemokraterna som enda parti i riksdagen lagt förslag om att ge statligt

ägda Vattenfall i direktiv att driva dem vidare, men även att bolaget inte ska åläggas några restriktioner när det gäller att planera, förbereda eller bygga ny kärnkraft. Ett förslag som riksdagen beslutar om i morgon onsdag eller nästa vecka.

Strax före jul kom beskedet från M, KD och L att de tänker rösta på vårt initiativ om att rädda Ringhals. Det är välkommet och glädjande att den kärnkraftsvänliga oppositionen står enad. Om det räcker hela vägen i mål vet vi först efter voteringen.

Sverigedemokraterna har länge drivit på för att bevara samt utveckla den svenska kärnkraften. Vilket också är anledningen till att vi från början valde att ställa oss utanför den nu upprivna energiöverenskommelsen. En överenskommelse som från början var

dömd att misslyckas. Att helt stänga dörren för en stabil, leveranssäker och fossilfri elproduktion i form av kärnkraft, till förmån för väderbaserade energislag som inte kan garantera el året om, var ett vårdslöst beslut. Historien har redan gett oss rätt efter att M och KD lämnade energiöverenskommelsen i december i hopp om att bevara kärnkraften.

Tyskland, en tidigare stor kärnkraftsnation, hade samma ambition som den svenska regeringen om en snabb övergång från fossilfri kärnkraft till förnybara energislag. Utvecklingen i vårt grannland gick dock inte alls som väntat och är något som vi bör dra lärdom av. På grund av en snabb utbyggnad av vindkraft och solenergi i kombination med en i förtid avvecklad kärnkraft, tvingas nu Tyskland att producera smutsig el från både kol och gas för att kompensera för de

dagar då vinden inte blåser och solen inte skiner. Resultatet? Ökade koldioxidutsläpp.

Sverige är nu inne på samma destruktiva väg. Genom att stänga Ringhals 1 och 2 innan deras livslängd löpt ut kommer vår export av ren el att minska. I stället kommer vi tvingas att importera smutsig el från våra grannländer i allt högre utsträckning. En utveckling som enligt Konjunkturinstitutet kan komma att innebära en utsläppsökning med åtta miljoner ton. Motsvarande 15 procent av de totala utsläppen 2018 för hela Sverige. Det är uppenbart att symbolfrågan om att avveckla svensk kärnkraft är viktigare för regeringen än de faktiska effekterna av deras beslut. Stefan Löfven och Socialdemokraterna är återigen Miljöpartiets marionetter när det kommer till viktiga politiska frågor. Detta trots att

två av tre svenskar vill behålla kärnkraften, inklusive Socialdemokraternas egna väljare. Sverige är mer än någonsin i behov av ett riktigt ledarskap. Ett ledarskap som inte tappat förankringen till folket.

Vi är övertygade om att kärnkraften har en central roll att spela för att tackla de klimatutmaningar som världen och Sverige står inför. Att kärnkraften är en hörnsten i arbetet med att minska utsläppen av växthusgaser är något som även FN:s klimatpanel skriver under på. I ett framtida Sverige där transportsektorn är elektrifierad och utsläppen av växthusgaser minimala, behövs såväl nuvarande reaktorer som nya.

I dag står kärnkraften för nästan hälften av Sveriges elförsörjning. Trots detta har investeringarna uteblivet till förmån för subventionerade vindkraftverk och

solceller. För att kunna behålla och utveckla kärnkraften behövs ett ökat stöd till kärnkraftsforskningen samt rättvisa villkor för konkurrens mellan de fossilfria kraftslagen. Detta skulle dessutom bana väg för möjligheten att i framtiden bygga nya, ännu modernare kärnkraftverk och forskningsinfrastruktur för fjärde generationens kärnkraft. Det är en politik som är bra för Sveriges hushåll och industri, men framför allt klimatet. Först ska vi dock rädda Ringhals från regeringen.

Bakgrund. Ringhals stängning

Måndag 30 december 2019 stoppades produktionen i reaktor 2 vid Ringhals kärnkraftverk. Reaktor 1 planeras att stängas om ett år. På kraftverket finns ytterligare två reaktorer: Ringhals 3 och Ringhals 4. Kostnaden för att stänga de två reaktorerna beräknas till fyra miljarder kronor.

Ringhals ägs av företagen Vattenfall (70 procent) och Uniper (30 procent).

Källa: DN

Jimmie Åkesson (SD), partiledare
Mattias Bäckström Johansson (SD), energipolitisk talesperson

Dela

Den falske officeren: Detta har hänt

Hösten 2018

Kustbevakningen får information om att en chef på myndigheten ljugit om sin bakgrund i sitt cv. Det handlar om påhittad akademisk examen och körkort. Kustbevakningen bedömer att personen är

olämplig ur säkerhetssynpunkt. Chefen sägs upp från Kustbevakningen.

Myndigheten känner inte till att även hans militära bakgrund bygger på en lögn.

3 december 2018

Kustbevakningen uppger att den informerar Försvarmakten, då man har sina lokaler på Försvarmaktens område. ”Vi är deras hyresgäster, och därför togs denna kontakt på den nivån”, skriver Kustbevakningen till DN. Försvarmakten har hittills inte hittat spår av denna kontakt. ”Hade vi haft tillgång till informationen hade vi agerat på den.”

4 december 2018

Kustbevakningens säkerhetsskyddschef kontaktar Säkerhetspolisen för rådgivning i ärendet.

12 december 2018

Kustbevakningen skickar en rapport om ärendet till Säkerhetspolisen.

16 januari 2019

En företrädare för Kustbevakningen kontaktar myndighetshandläggaren på justitiedepartementet. Kustbevakningen ger en muntlig redogörelse och meddelar att en anställd på myndigheten bedömts som olämplig ur säkerhetssynpunkt. Samtalet dokumenteras av justitiedepartementets handläggare i en tjänsteanteckning.

18 januari 2019

Justitiedepartementet informerar försvarsdepartementet om ärendet. Enligt justitiedepartementet sker kontakten ”på tjänstemannanivå”. Samma dag informerar tjänstemän på justitiedepartementet justitieminister Morgan Johansson och hans

statssekreterare Catharina Espmark om ärendet.

21 januari 2019

Kustbevakningen inkommer med skriftlig information till justitiedepartementet om ärendet via krypterad fax, så kallad kryfax. Handlingen diarieförs av både Kustbevakningen och justitiedepartementet, men den omfattas av sekretess med hänsyn till rikets säkerhet.

Sommaren 2019

Mannen handplockas av Försvarsmakten till att bli stabschef för den svenska FN-insatsen i Mali. Han har senare skilts från uppdraget.

12 januari 2020

DN avslöjar att mannen även ljugit om sin bakgrund inom Försvarsmakten. Han har i över ett årtionde fått ledande uppdrag

inom Försvarsmakten genom att förfalska meriter. Mannen har påstått sig ha en officersexamen. Försvarsmakten har inlett en egen utredning.

Källor: Kustbevakningen, Försvarsmakten, Regeringskansliet

Polarvirvel orsakar värmerekord, stormar och laviner

TISDAG 14 JANUARI 2020

I Finland spekuleras om värmerekord för januari och i Norge evakueras människor efter en serie laviner. Också Sverige präglas av extremt väder och orsaken finns i en ovanligt kraftfull så kallad polarvirvel.

Finska vädertjänsten Foreca skriver i sin blogg att onsdagen sannolikt blir vinterns varmaste dag och det finns chanser att det rentav slår alla tiders rekord 10,9 på Åland 1973. "Atlantens värmepump blåser in en ovanligt stor portion vintervärme på onsdag", förklarar man med hänvisning till de kraftiga västliga vindarna.

– I år har det varit extrem mycket sydvästliga vindar med plusgrader långt upp på Norrlandskusten. Men det vi ser nu, att rekord slås här och där, är precis vad man kan förvänta sig säger SMHI:s meteorolog Åke Johansson.

Vintern har varit ovanligt mild, men Johansson påminner om att variabiliteten i atmosfären är stor. Längs västkusten ligger temperaturen kring 5 grader och SMHI varnar om risk för stormbyar i Bohuslän. Det finns inget som säger att det

är onormalt eller att milda och kalla vintrar kan följa på varandra.

– Variabiliteten är så pass stor att de decennier vi har observerat och mätt atmosfären inte räcker till, det kanske skulle behövas observationsserier på en miljon år för att ringa in alla möjliga strömningsmönster, säger Åke Johansson. Huruvida januari kommer att bli en rekordvarm månad i Sverige är omöjligt att sia om nu. Väderprognoser förlitar sig på så många interagerande variabler vilket gör att spådomar längre än en dryg vecka är helt opålitliga.

Samtidigt i vårt västra grannland har omkring 50 personer evakuerats i Troms och Finnmark. Detta sedan minst fem laviner rasat utanför staden Honningsvåg där man har fått mycket stora snömassor den senaste tiden.

Ossi Carp

ossi.carp@dn.se

Helsingborg behåller Öresundskraft

TISDAG 14 JANUARI 2020

Ja-sidan – majoriteten av Helsingborgs styrande partier samt Sverigedemokraterna – backar nu efter att en förkrossande majoritet röstat för att behålla kommunens elbolag i offentlig ägo. Nu stoppas försäljningen av det kommunala bolaget Öresundskraft, - rapporterar Helsingborgs Dagblad. 96,4 procent röstade nej till en försäljning – men bara drygt hälften av kommuninvånarna deltog i söndagens folkomröstning.TT

Det är väl nära nog historiskt.

TISDAG 14 JANUARI 2020

Amund Lindberg, driftledare vid Sjöfartsverkets isbrytarledning om att det milda vädret gör att samtliga fem svenska isbrytare ligger vid kaj.

Nya utsläppskrav kan ge Volvo miljardböter

TISDAG 14 JANUARI 2020

Biltillverkaren Volvo Cars riskerar böter på fyra miljarder kronor nästa år, varnar konsultfirman PA Consulting. Skälet är att biltillverkaren inte kommer att klara nya stränga EU-krav på utsläpp av koldioxid.

EU har ställt de tuffaste kraven på världens biltillverkare när det gäller att begränsa utsläppen av koldioxid. Varje

tillverkare får ett mål, som beror på produktmixen, men sammantaget ska bilarna inte släppa ut mer än 95 gram koldioxid per kilometer.

Konsultbolaget PA Consulting har i fem års tid granskat hur väl rustade de stora tillverkarna är för att klara målen. Och resultatet är nedslående.

Efter flera år av minskande utsläpp från Europas 13 största tillverkare, vände trenden 2018 då de flesta tillverkarnas bilar ökade utsläppen. Bakslaget orsakades bland annat av att konsumenterna valde bensinbilar framför diesel i högre grad, i spåren av dieselskandalen. Efterfrågan på större och tyngre bilar ökade också.

PA Consulting räknar nu med att samtliga av de granskade tillverkarna kommer att missa sina mål och därmed riskerar de att sammanlagt få betala 14,5 miljarder euro – över 150 miljarder kronor – i böter.

Böterna ligger på 95 euro per gram koldioxid som överstiger tillverkarens EU-mål och multiplicerat med antalet sålda bilar. Följden blir att de största tillverkarna också får de högsta böterna. Värst drabbas Volkswagen, som dessutom var den tillverkare som avslöjades för fyra år sedan med att förfalska utsläppstesterna. Enligt konsultfirman riskerar koncernen 4,5 miljarder euro – nästan 50 miljarder kronor – i böter. Fiat-Chrysler riskerar 2,5 miljarder euro i böter, en miljard mer än Ford of Europe riskerar. På tredje plats i bötesligan hamnar Renault-Nissan-Mitsubishi som kan tvingas betala 1,1 miljarder euro. Ser man i stället på rankningen, det vill säga vilka tillverkare som kommer närmast sitt individuella EU-mål, hamnar Toyota i topp. Tillverkaren beräknas endast släppa ut 95,1 gram koldioxid per

kilometer nästa år, mot det individuella målet på 94,9 gram. Även franska PSA (Peugeot) och Renault-Nissan-Mitsubishi kommer hyggligt nära sina mål; avvikelserna är fyra respektive 4,9 gram per kilometer. Att de ändå får så höga böter beror på att de har storsäljare bland sina märken. Volvo rasar i rakningen, från en tredje plats i fjol till elfte plats i år. Tillverkarens utsläpp var högre 2018 än 2017 och även om PA Consulting räknar med att utsläppen faller från 129,5 gram per kilometer 2018 till 121 gram nästa år är det en bra bit till målet på 108,5 gram. Följden blir att Volvo Cars riskerar böter på 382 miljoner euro, eller strax över fyra miljarder kronor.

Dan Lucas

dan.lucas@dn.se

Fakta. Så stora böter riskerar biltillverkarna

Beräknade böter i miljoner euro.
Volkswagen: 4 504
Fiat-Chrysler: 2 461
Ford: 1 456
Renault-Nissan- Mitsubishi: 1 057
Daimler: 997
PSA: 938
Hyundai-Kia: 797
BMW: 754
Mazda: 877
Volvo: 382
Honda: 322
Jaguar-Land-Rover: 93
Toyota: 18
Källa: PA Consulting

FN-styrka krävs för att rädda klimatet

TISDAG 14 JANUARI 2020

Genom åren har vi upplevt 25 klimatmöten i FN:s regi och i år följer det 26:e. När utrikesminister Ann Linde (S) intervjuades av SVT efter att det senaste mötet i Madrid avslutades i december var hon ”jävligt besviken”.

Det var nog den vanliga reaktionen hos de ledamöter som vill åstadkomma konkreta resultat. Däremot lär klimatförnekande stater eller stater med stora tillgångar av fossilt kol, olja eller naturgas, som med

sina veton återigen hejdat snabba och nödvändiga åtgärder, ha varit nöjda. Klimatmötet i Paris 2015 var ett undantag. Då jublade politikerna över att man kommit överens om det första allomfattande klimatavtalet. Men den entusiasmen har falnat. Avtalet träder i kraft i år, men efter fem år har man inte ens lyckats komma överens om en handbok för hur avtalet ska tillämpas. Avtalet saknar sanktioner mot länder som bryter mot givna löften. Med vetot kan alla länder hindra beslut. USA kommer att lämna avtalet i höst om inte det amerikanska folket kan göra sig av med president Donald Trump. När man efter 25 år har levererat generande usla resultat, medan den akuta klimatkrisen snart tornar upp med kapacitet att eliminera stora delar av allt levande på jorden, borde FN fråga sig: Kan

vi fortsätta på detta sätt, eller måste vi försöka pröva nya vägar? FN borde försöka förhandla fram en räddningsstyrka för vår planet – en enhet under FN med stora resurser och beslutsförmåga med högkvalificerade tekniker, meteorologer, hydrologer, botaniker och biologer. Uppdraget skulle kunna vara att i stor skala komma i gång med lagring av koldioxid under jord, bistå länderna med snabb återplantering av nedbrunnen eller olagligt avverkad skog och följa och stödja innovationer, typ den svenska stålkoncernen SSAB:s försök att göra stål utan kol med hjälp av vätgas som möjligen också kan överföras till cementindustrin. Det skulle också omfatta projekt som utvecklar förnybara drivmedel av skogsrester som lignin, spån, grenar, toppar och stubbar. Innovationer måste

också prövas i kampen mot klimatkrisen.
Konkreta åtgärder är vad alla vill se.

Hans Degerman, Bollnäs

Vi måste förhindra två graders uppvärmning

TISDAG 14 JANUARI 2020

Global uppvärmning. De omfattande skogsbränderna i Australien har fått en rad läsare att skriva om klimatet ur ett internationellt, nationellt och lokalt perspektiv.

Många har frågat mig hur jag mår när jag bor i Sydney så nära skogsbränderna. Jag

brukar svara att allt är bra, men egentligen är det mer komplicerat än så.

Att se dessa fasansfulla effekter av klimatförändringarna på första parkett är smärtsamt. När jag tittar ut är himlen gul, en färg jag vant mig vid. Väderprognosen kallar det rökdis.

Sedan november har himlen till och från varit gul till mörkorange. Ofta luktar det rök och Sydney har haft sämst luftkvalitet av världens städer många gånger de senaste månaderna.

En dag när jag satt på min surfbräda ute på havet och väntade på vågor började det falla stora flingor aska från den orange himlen. Det kändes som apokalypsen var nära. En annan dag fick jag ont i lungorna bara av att andas in den tjocka rökluften. Det gick inte att vistas utomhus.

Ofta har de vackra vita sandstränderna svarta sträck av kolbitar som spolats upp

från havet. Den vackra nationalparken Blue Mountains med de vilda skogarna utanför Sydney, som jag nyligen besökt, brinner.

Över en miljard djur (däggdjur, fåglar och reptiler) har hittills dött i lågorna, enligt universitetet i Sydney, och brandsäsongen är långt ifrån slut. Bilderna på svarta koalor och kängurur kommer tyvärr fortsätta att strömma in.

Den 17 december var temperaturen 40,9 grader i medeltemperatur över hela kontinenten, den varmaste dagen någonsin. Dagen efter slogs rekordet med en hel grad.

Sådana heta dagar klarar många arter inte av. Djur som papegojor och flygande hundar faller döda från träden även utan bränder. Kollegor har visat mig bilder på färgglada högar av döda papegojor under träd.

Som forskare i marinbiologi följer jag även med på vad som händer med Stora barriärrevet. När det blir varmt i havet bleks koraller och dör. Före 1980 skedde aldrig några massblekningar. Sedan dess har frekvensen och intensiteten på blekningarna ökat i takt med uppvärmningen.

När blekningarna sker ofta hinner inte revet växa till mellan åren med blekningar, vilket gör att revstrukturen bryts ned och revet blir plattare. Då försvinner livsutrymme för massor av arter och den biologiska mångfalden minskar.

Om vi når två graders global uppvärmning, vilket vi är på väg mot, är prognosen att 99 procent av jordens korallrev bleks årligen. Detta skulle innebära att våra barn inte kommer kunna uppleva dessa naturens underverk annat än i gamla filmer.

Dessa scener skulle av de flesta ha betraktats som science fiction för bara något decennium sedan, men klimatförändringarnas effekter har kommit snabbare och slagit hårdare än till och med de flesta experter fruktat. Klimatförändringarna brukade handla om vad som skulle hända med våra barnbarn, men allvarliga effekter är redan här nu när vi närmar oss en grads global uppvärmning.

Australien var 1,5 grader varmare än snitt under 2019. Jag skulle inte vilja se hur ett två grader varmare Australien ser ut, eller för den delen en två grader varmare värld. Så ja, jag mår bra och det finns ingen omedelbar brandrisk längs kusten i Sydney. Däremot har denna akuta klimatkatastrof förändrat mig. Framtiden skrämmer mig oerhört, speciellt när till

och med dessa extrema och uppenbara klimateffekter ignoreras av vissa politiker. Vi får inte låta jorden nå två graders uppvärmning. För att hålla vår planet säker och beboelig måste vi göra stora förändringar snabbt.

Det gäller för oss alla att ha klimatet i åtanke när vi tar beslut, och framför allt när vi röstar. Detta är ingen höger-vänsterfråga, det är en direkt överlevnadsfråga för många människor. Det hopp jag kan se är att lösningarna redan finns. Nu är det bara att verkställa som gäller.

Fredrik Jutfelt, lektor i biologi, Sydney Dela

Höj lönen för statligt klimatarbete

TISDAG 14 JANUARI 2020

Politik. Ledamöterna i regeringens finanspolitiska råd har dubbelt så stort arvode som ledamöterna i klimatpolitiska rådet. Det är märkligt och direkt stötande. I finanspolitiska rådet får ledamöter utom ordförande och vice ordförande 110 000 kronor om året, medan majoriteten av ledamöterna i klimatpolitiska rådet får 50 000 kronor årligen – trots att de båda

rådens arbetsbörda enligt uppgift är lika omfattande.

Det är en självklarhet att granskningen av klimatpolitiken ska värdesättas minst lika högt som granskningen av finanspolitiken.

Magnus Brandel, klimat- och energikonsult, Peter Kleen, senior rådgivare i Global utmaning, och Ulf Svidén, tidigare chef för miljödepartementets och Naturvårdsverkets internationella enheter

Helsingborgarna gav politikerna en elchock

TISDAG 14 JANUARI 2020

Det blev ett dånande nej till utförsäljningen av elnätet i Helsingborg. 96,7 röstade på söndagen nej och den borgerliga kommunledningen kände sig tvingad att backa. Beskedet kom redan på måndagsförmiddagen: ”Vi kommer att respektera folkomröstningsresultatet”, säger de till Helsingborgs Dagblad, som

har lagt stort krut på frågan under helgerna, vilket jag berättade i en krönika (13/1). SD som hade utslagsrösterna och kunde driva igenom försäljningen om de hade velat konstaterar nu att frågan ”är död”.

Valresultatet måste ha kommit som en chock för M, L och KD. Därifrån hade man till och med uppmanat folk att inte rösta och vallokaler var färre än vanligt. Men den fulingen kan ha retat folk, och gynnat nej-sidan. Det högsta valdeltagandet var i de traditionellt borgerliga distrikten där alltså nära nog 100 procent röstade mot. I den lokala analysen tror man att Greta-effekten haft betydelse och att helsingborgarna helt enkelt var nöjda med kommunens elbolag, och sina låga elräkningar.

Maria Schottenius

maria.schottenius@dn.se

”Inrikta svensk klimatpolitik på globala utsläppsminsningar”

ONSDAG 15 JANUARI 2020

DN. DEBATT 20200115

Hur politiken ska utformas för att bromsa, och till slut stoppa, klimatförändringarna är helt avgörande, men har hittills fått alldeles för lite uppmärksamhet, såväl i Sverige och som internationellt. Det fokuserar vi på

i vår rapport. Vi menar också att globala utsläppsminskningar måste vara politikens överordnade mål, skriver nio forskare.

I dag onsdag, en månad efter att FN:s klimatkonferens COP25 i Madrid avslutades med ett magert resultat, presenterar vi ”SNS Konjunkturrådsrapport 2020: Svensk politik för globalt klimat”. Vi som har skrivit rapporten är nio forskare inom nationalekonomi, juridik, naturvetenskap och ingenjörsvetenskap. Utifrån etablerad forskning beskriver vi hur det globala klimatsystemet fungerar, hur det hänger ihop med världsekonomin och hur olika typer av klimatpolitik påverkar utsläppen. Vårt fokus är inte om det behövs en klimatpolitik eller hur mycket olika delar av världen ska tillåtas att släppa ut. I stället fokuserar vi på hur politiken ska

utformas för att bromsa, och till slut stoppa, klimatförändringarna. Frågan om hur detta ska ske är helt avgörande men har hittills fått alldeles för lite uppmärksamhet, både i Sverige och i de internationella förhandlingarna.

Det internationella perspektivet måste tydligare genomsyra all svensk klimatpolitik och globala utsläppsminskningar måste vara politikens överordnade mål. De svenska utsläppen är små jämfört med de globala men vi kan påverka de senare på många sätt, vilket vi konkretiserar i våra förslag och rekommendationer.

1 Låt kolet stanna i marken. Kolet är det centrala klimathotet, inte konventionell olja. Merparten av världens kolreserver måste stanna kvar i marken. Om klimatförändringarna ska kunna hejdas måste Kina bli av med sitt kolberoende.

Indien och Afrika kan inte heller följa Kinas kolkraftsbaserade utvecklingsstrategi.

2 Kräv ett globalt minimipris på utsläpp och slopade fossilsubventioner. För enskilda individer och företag är det svårt eller omöjligt att avgöra var deras ansträngningar gör mest klimatnytta. Ett pris ger då den signal som behövs för att marknadskrafterna ska kunna användas i klimatpolitikens tjänst. Ett pris på utsläpp gör kolkraft olönsam om den inte subventioneras. Därför är ett pris på utsläpp och avskaffade fossilsubventioner en nödvändig del i klimatpolitiken. Detta måste diskuteras på FN:s nästa stora klimatkonferens COP26 i Glasgow.

3 Tro inte att gröna subventioner räcker. För att grön energiteknik radikalt ska minska de globala utsläppen behöver den konkurrera ut kolet. Vind- och solkraft

finns inte alltid tillgänglig där och när den som mest behövs. Det räcker därför inte att grön energi är billigare per producerad kilowattimme för att den ska konkurrera ut kolkraften. Utan ett pris på utsläpp riskerar subventioner av grön energi leda till en ökning av den totala energikonsumtionen utan att kolet konkurreras ut.

4 Bidra till andra länders omställning. Sverige bör finansiera utsläppsminskningar i andra länder. Inom EU finns exempelvis mekanismer för att göra detta inom de sektorer som inte ingår i EU:s utsläppshandelssystem. Klokt och välavvägt klimatbistånd är också både möjligt och önskvärt. Även Sverige måste bli klimatneutralt, ett ökat klimatbistånd bör därför inte minska de svenska klimatambitionerna.

5 Verka för att klimatklubbar blir tillåtna. Omsorg om världens klimat ska vara ett fullgott motiv för att ha tullar mot länder som inte har en acceptabel nivå på utsläppspriset. Sådana åtgärder har föreslagits av den nya EU-kommissionen och bör stödjas av Sverige. En modell är så kallade klimatklubbar där länder går ihop och sätter ett enhetligt utsläppspris. Import från länder som inte deltar i klubben beläggs med en tull.

6 Exportera fossilfri el. Under en övergångstid kan svensk fossilfri elexport minska utsläppen inom EU om den pressar undan kolkraft där sådan fortfarande används. På grund av de förändringar som genomförts av EU:s utsläppshandelssystem kommer sådana minskningar inte automatiskt att leda till att utsläppen flyttar någon annanstans inom systemet.

7 Finansiera avskiljning och lagring av koldioxid (CCS) med lagringspeng. Nästan hälften av Sveriges koldioxidutsläpp kan tas bort om sådan CCS-teknik införs på de 27 svenska industrianläggningarna med störst utsläpp av fossil och biogen koldioxid.

Detta är mer än utsläppen från hela den svenska vägtrafiken. Den årliga kostnaden för detta skulle bli ungefär lika stor som intäkterna från koldioxidskatten, 23 miljarder kronor eller drygt 2 000 kronor per svensk. Tekniken är användbar i andra länder och Sverige kan här bli ett föregångsland. Det krävs dock en statlig finansiering som bör utformas som en ersättning per ton insamlad och säkert lagrad koldioxid.

Ett globalt minimipris på utsläpp fordrar en internationell bindande överenskommelse för att länder inte ska

frestas att åka snålskjuts på andras klimatinnsatser. Det sägs ibland att en sådan överenskommelse är en utopi. Vi delar inte den uppfattningen. Seriösa internationella förhandlingar om ett minimipris på utsläpp har aldrig förts. Sveriges koldioxidskatt visar att ett pris på utsläpp inte hotar tillväxt och välfärd. Klimatpolitiken i enskilda länder måste innehålla mer än ett pris på utsläpp. Inte minst kan nationell fördelningspolitik behövas för att göra omställningen rättvis och politiskt acceptabel. Kring detta behövs inga internationella överenskommelser. Vem som får intäkterna från prissättningen, och om den åstadkoms genom en skatt eller via handel med utsläppsrätter kan också bestämmas av varje land. Sverige kan påverka omvärldens klimatåtgärder. Ett exempel är det som

inom EU har kallats ”The Swedish proposal”. Sveriges regering och några svenska EU-parlamentariker var avgörande i reformerna av EU:s utsläppshandelssystem 2018. Dessa beräknas minska de över tid samlade utsläppen inom EU med 50–100 gånger Sveriges årliga utsläpp – antagligen Sveriges största klimatpolitiska framgång någonsin!

Trots mycket forskning finns en mycket stor osäkerhet om växthusgasernas effekt på klimatet. Vi kan inte på vetenskapliga grunder utesluta att klimatets känslighet för utsläpp är så låg att det inte alls är akut att minska utsläppen. Vi kan lika lite utesluta att känsligheten är så hög att de utsläpp vi redan gjort leder till en uppvärmning över 1,5 grader. Uppfattningen att det snart är ”för sent” att göra något, eftersom vi är nära en

punkt där klimatförändringarna blir skenande och utom kontroll, har begränsat vetenskapligt stöd men kan inte heller uteslutas.

Det vore dock helt fel att ta osäkerheten som intäkt för att vänta och se, i hopp om att den snart skingras. Inte mycket talar för att så kommer att ske i närtid. Vår rapport visar också att de negativa konsekvenserna av en global klimatpolitik som i efterhand visar sig vara otillräcklig är mycket större än konsekvenserna av en alltför kraftfull politik. En smart och ambitiös klimatpolitik är en billig försäkring mot de stora risker som ett fortsatt globalt fossilberoende innebär. Klimatförändringarna går att hejda och med en politik grundad på våra förslag behöver det inte bli oöverstigligt dyrt. Det finns mycket att göra och Sverige kan visa vägen.

John Hassler (ordförande), professor i nationalekonomi vid Institutet för internationell ekonomi (IIES), Stockholms universitet
Björn Carlén, fil dr i nationalekonomi, forskare vid enheten Miljöekonomi, Konjunkturinstitutet
Jonas Eliasson, gästprofessor i transportsystem vid Linköpings universitet och nytillträdd tillgänglighetsdirektör vid Trafikverket
Filip Johnsson, professor i uthålliga energisystem vid Chalmers tekniska högskola
Per Krusell, professor i nationalekonomi vid Institutet för internationell ekonomi (IIES), Stockholms universitet
Therese Lindahl, fil dr i nationalekonomi och verksam vid Beijerinstitutet för ekologisk ekonomi
Jonas Nycander, professor i geofysisk hydrodynamik vid Meteorologiska institutionen, Stockholms universitet
Åsa Romson, jur dr i miljö rätt, forskare vid IVL Svenska miljöinstitutet, tidigare klimat- och miljöminister
Thomas Sterner, professor i miljöekonomi vid Göteborgs universitet
Artikelförfattarna har skrivit "SNS
Konjunkturrådsrapport 2020: Svensk politik för

globalt klimat”. De svarar för analys, slutsatser och förslag – SNS som organisation tar inte ställning till dessa.

Dela

Ministern varnar för fortsatt drift

ONSDAG 15 JANUARI 2020

Näringsminister Ibrahim Baylan varnar för konsekvenserna om oppositionen får igenom sina krav på att driva kärnkraftsreaktorerna i Ringhals vidare. – Att utsätta den svenska energimarknaden för något sådant vore ansvarslöst, säger han inför dagens omröstning i riksdagen.

Reaktor 2 i Ringhals stängdes av vid årsskiftet. Reaktor 1 ska tas ur bruk om ett år. Men i riksdagen har det bildats en kärnkraftsvänlig front som vill ge statligt

ägda Vattenfall nya direktiv om att stoppa avvecklingen av reaktorerna. M, KD och L har ställt sig bakom ett sådant förslag från SD och en votering är planerad i riksdagen i dag, onsdag eftermiddag.

Ibrahim Baylan (S) är som näringsminister ansvarig för de statliga bolagen. Som energiminister förhandlade han fram den fempartiuppgörelse om - energipolitiken som nu spruckit.

Han menar att oppositionens förslag strider mot grundläggande principer som måste värnas: de statliga bolagens affärsmässighet och den fria konkurrensen på den avreglerade elmarknaden.

Ibrahim Baylan pekar på att Vattenfall redan 2015 fattade beslutet om att avveckla Ringhals 1 och 2 eftersom de investeringar som krävdes inte skulle vara lönsamma.

– Om riksdagen ska frånga
marknadsmässigheten och tvinga
Vattenfall att driva en verksamhet som
inte är lönsam då kan det utan tvekan ses
som en statlig subvention. Det måste
givetvis godkännas av EU eftersom det
handlar om statsstöd och godkänns det så
kommer andra bolag på den här
marknaden också att vilja ha del i stödet.

– Det handlar om en stor mängd bolag,
såväl svenska som utländska, såväl privata
som kommunala. Det blir oerhört dyrt och
konsekvenserna kommer att bäras av
elkonsumenterna och skattebetalarna,
säger Ibrahim Baylan.

Argumenten från kärnkraftsförespråkarna
är bland annat att mer el krävs när
transporter och annat måste elektrifieras
för att klara klimatkrisen. De menar också
att den svenska exporten av fossilfri el
minskar vid en avveckling, vilket kan

tvinga grannländer att använda smutsig
fossil energi. Ibrahim Baylan ser inte
samma risker.

– Trots att Ringhals 2 nyligen stängdes så
är vi fortfarande en stor exportör av el.
Prognoserna tyder också på att vi kommer
att fortsätta exportera.

Hans Rosén

hans.rosen@dn.se

Inför ett gemensamt system för pantning i EU

ONSDAG 15 JANUARI 2020

Återvinning. Den stora vitsen är att värdet på pantflaskan gäller för vem som helst – att den samlas in så att den varken hamnar i naturen eller bland brännbara sopor.

Detta är inte självklart i Europa.

Exempelvis Frankrike har soppåsar fulla med både metallburkar och pet-flaskor för att ingen pant alls gäller. Hade det funnits

en pantremsa på skulle det återbrukbara komma rätt. Europa borde kunna enas om att alla EU-länder har pant på petflaskor och burkar. Dessutom kunde de pantas i vilket euroland som helst.

Susanne Berger, Saltsjö-Boo

Murdochs son kritisk mot - familjens medier

ONSDAG 15 JANUARI 2020

Nu angriper mediemagnaten Rupert Murdochs son James faderns tv- och tidningsföretag, däribland Fox News, för deras klimatskeptiska hållning efter bränderna i Australien.

Mediehusen – och flera av dess programledare – kritiseras öppet av James Murdoch och hustrun Kathryn Hufschmid, som arbetat med klimatfrågor i ett antal organisationer.

Sonen anklagar faderns nyhetsredaktioner för att blunda inför klimatkrisen, samtidigt som bränderna i Australien fortsätter.

– De är särskilt besvikna på det pågående förnekandet bland de australiska nyhetskanalerna trots de uppenbara bevisen för motsatsen, säger en talesperson för paret till The Guardian. Den Australienfödde Rupert Murdochs mediekoncern News Corporation omfattar utöver Fox News bland annat Sky i Storbritannien och Star i Sydostasien. Sonen James Murdoch är styrelseledamot i sin 88-årige faders koncern, som också äger brittiska tidningsföretagen The Times och The Sun.

Enbart företagets verksamhet i Australien omfattar i dag 140 tidningar där totalt 3 000 journalister arbetar. Också bland de anställda väcks dock nu kritiska röster mot hur klimatfrågan hanterats internt.

Georg Cederskog

Ledare: EU är nyckeln till ett globalt pris på koldioxid

TORSDAG 16 JANUARI 2020

En sammanställning av vad vetenskapen kan enas om när det gäller klimatkrisen. Så kan man beskriva rapporten "Svensk politik för globalt klimat", som nio forskare – såväl natur- som samhällsvetare – har producerat för SNS (Studieförbundet näringsliv och samhälle).

Och som presenterades på onsdagens DN Debatt.

Det är också en hel del som vetenskapen är överens om. Dit hör naturligtvis kopplingen mellan av människan orsakade koldioxidutsläpp och ett förändrat klimat, liksom de allvarliga konsekvenser de får för samhällen jorden runt. Men också att det finns ett ordentligt mått av osäkerhet när det gäller exakt hur stora konsekvenserna blir av olika utsläppsökningar.

De är även överens om hur starka argumenten är för att agera snabbt och kraftfullt för att minska utsläppen av koldioxid. Kostnaderna för att vidta åtgärder som i efterhand visar sig vara för kraftiga uppskattas till ungefär 2 procent av bnp globalt. Priset för att inte ta i tillräckligt beräknas bli upp till tio gånger högre.

Det handlar om en försäkring vars premie det är oförsvarligt att inte betala.

Vad som behöver göras råder det också stor enighet om, konstaterar SNS-forskarna. Utsläppen av växthusgaser måste ner, och för att det ska ske på ett samhällsekonomiskt rationellt vis behövs ett pris på koldioxid – antingen i form av en skatt eller genom ett utsläppsrättsystem. Och för att utsläppen inte ska flytta från ett land till ett annat måste priset sättas globalt.

Där någonstans nås också gränsen för vad vetenskapen är överens om. Hur man får till en global skatt på koldioxid finns inget exakt svar på. Inte heller exakt hur stora åtgärder det är vettigt att genomföra i Sverige, givet att utsläppen riskerar att flytta utomlands om inte andra länder gör likadant.

Vad det betyder för politiken är ändå tydligt.

Viktigast är att EU står i fokus för svenskt klimatarbete. Unionen har ett utsläppsrättsystem på plats – EU-ETS – som Sverige redan visat att man kan påverka. När systemet häromåret stramades upp, och priset på koldioxid därmed drevs upp, spelade såväl svenska ministrar som EU-parlamentariker nyckelroller. Sverige måste se till att EU-ETS fortsätter att förbättras. Dessutom måste unionen använda sin handelspolitik för att se till att andra länder vidtar liknande åtgärder. Poängen med klimattullar, som den nya kommissionsordföranden Ursula von der Leyen har föreslagit, är trots allt att de inte ska behöva införas, utan att andra också ska sätta ett pris på koldioxid för att få

tullfritt tillträde till unionens inre
marknad.

Vägen till ett globalt pris på koldioxid är
snårig, men den går genom Bryssel.

Det betyder inte att vi inte kan göra något
på hemmaplan. Rapportförfattarna
konstaterar till exempel att vi visserligen
har satt ett högt pris på att släppa ut
koldioxid – utöver EU-ETS har vi också en
koldioxidskatt. Men det saknas fortfarande
ett pris på att samla in och binda
växthusgaser. De uppskattar att en
”lagringspeng” skulle göra det lönsamt för
27 svenska företag att samla in koldioxid
motsvarande hälften av Sveriges årliga
utsläpp. Det till en kostnad av knappt 25
miljarder kronor, vilket motsvarar ungefär
ett års reformutrymme.

Ett pris vi borde vara beredda att betala.

DN 16/1 2020

”EU:s klimatpolitik är blind för att mycket mer el krävs”

TORSDAG 16 JANUARI 2020

DN. DEBATT 20200116

EU:s radikala klimatplan ”New green deal” är en farlig utopi. För att ersätta det fossila bränslet krävs ny teknik som kan ge oss mycket mer elektricitet. Och den som seriöst sätter sig in i realistiska scenarier inser att vi i

Europa inte kommer att klara oss utan kärnkraftsenergi, skriver Lino Guzzella, Juergen Hambrecht och Lars G Josefsson.

På sin resa ”Jorden runt på 80 dagar” tar Phileas Fogg till radikala medel. För den sista etappen till Europa använder han en segelhjulångare – tyvärr ligger vinden fel och under resan tar kolet slut. Jules Verne låter sin romanfigur kasta allt som inte är absolut nödvändigt överbord, och han använder fartygets överbyggnad som bränsle. Fogg kommer fram med nöd och näppe, men av fartyget återstår bara ett vrak.

Europas ”New green deal” riskerar att gå samma öde till mötes. EU vill att hela kontinenten ska uppnå klimatneutralitet till år 2050 och därmed genomgå en radikal omvandling på bara 30 år, en plan som kan förstöra EU:s konkurrenskraft

och därmed grunden för vårt välstånd. Att Europa går sin egen energipolitiska väg är fatalt och kommer inte att hjälpa klimatet. Utan Kina, USA och Indien löser vi inte det globala problemet med jordens uppvärmning.

Faktum är att klimatförändringen är ett av de mest komplexa globala problem som mänskligheten hittills har varit tvungen att lösa. Jordens snabbt växande befolkning har genom tekniska framsteg under de senaste 150 åren uppnått ett aldrig tidigare skådat välstånd. Detta på bekostnad av vår planet. Utvinningen av energi ur fossila bränslen för transporter, bostäder och industriell produktion har orsakat en enorm ökning av växthusgaser – en ond cirkel som måste brytas.

Att bara avstå och spara kommer på långa vägar inte att räcka. Vi måste tänka om fundamentalt. Framför allt behövs ny

teknik som gör det fossila bränslet överflödigt. En grundförutsättning är att vi framför allt behöver mer elektricitet, mycket mer elektricitet. Och försörjningen måste vara tillgänglig överallt, hela tiden. Det behövs för att elektrifiera industriella produktionsprocesser, för e-mobilitet, för värmepumpar, för produktionen av vätgas och inte minst för digitaliseringen självt. Internets elförbrukning orsakar redan lika mycket utsläpp som den globala flygtrafiken.

Klimatproblemet kräver att elen kommer från utsläppsfria källor. Den tyska kemiindustrin har beräknat att för att bli klimatneutral kommer den att behöva mer än tio gånger så mycket elektricitet som i dag. Detta skulle motsvara lejonparten av den totala el som genereras från vind och sol i Tyskland.

Politiken har hittills vägrat att acceptera denna realitet. Den tyska regeringen räknar med att elförbrukningen minskar fram till 2030. Men enligt de senaste beräkningarna från universitetet i Köln kommer den tyska bruttoelförbrukningen att öka med cirka 25 procent under denna tid. Liknande beräkningar görs av mindre länder; enligt Schweiz energistrategi kommer elförbrukningen att minska med 13 procent per person fram till 2035, trots att det är svårt att uppnå ytterligare effektiviseringsvinster.

Italien, Spanien, Frankrike och många andra EU-länder planerar förvisso att bygga ut produktionen av förnybar energi i avsevärd utsträckning men detta kommer inte att tillgodose Europas behov.

Utbyggnaden av landbaserad vindenergi har överskattats i hela Europa. En stor del av de nya vindanläggningarna behövs för

att ersätta gamla. Omkring 70 procent av Frankrikes elförsörjning kommer från kärnkraftverk, varav många närmar sig en ålder på 40 år. Liknande gäller för Schweiz, där man har beslutat sig för en glidande utfasning av kärnkraften. Östra Europas elförsörjning är fortfarande till stor del baserad på kol. Sveriges och hela Skandinavien el kommer från kärnkraft och förnybara källor. Dessa kan visserligen byggas ut men problemet med nätkapaciteten växer. Liksom i Tyskland går utbyggnaden av kraftnäten för långsamt.

De som fattar besluten i dag kommer inte längre att ansvara för konsekvenserna år 2050. Den nuvarande formen av politisk klimatpopulism är lika bekväm som fel. Det är hög tid för en obekväm sanning: målet att göra Europa klimatneutralt till 2050 är orealistiskt. Det är på lång sikt en

omöjlighet att skapa en utsläppsfri och tillförlitlig energiförsörjning till konkurrenskraftiga priser för alla elanvändare i Europa. Det krävs mer tid för att utveckla ny teknik. Den som verkligen tar nästa generation på allvar måste inse denna realitet i stället för att hänge sig åt känslostyrda politiska utopier. Allt annat kommer i längden att leda till lägre förtroende för politiker och slöseri med knappa finansiella resurser. Om vi verkligen vill ta klimatfrågan på allvar måste vi avskaffa tankeförbud och utan ideologiska skygglappar kunna diskutera användningen av kärnkraft. Den som seriöst sätter sig in i realistiska scenarier för att ersätta fossila bränslen måste erkänna för sig själv att vi i Europa inte kommer förbi kärnkraftsenergi. En gång var Europa ledande inom detta område, i dag äger forskning och

utveckling rum i USA, Kina och Ryssland. Teknisk kompetens, inom till exempel dual fluid reactor (DFR) måste därför fortsätta att främjas. Dessutom måste vi fortsätta driva utvecklingen inom lagringsteknologi och jobba på avskiljning, lagring och vidareförädling av koldioxid. Vi behöver moderna gaskraftverk med kraftvärme och – där det är geologiskt möjligt – geotermisk energi. Vi behöver vätgas som energibärare och syntetiska bränslen. Bara så kan stora energimängder från sommaren användas på vintern. En konkurrenskraftig utsläppsfri elförsörjning innebär ett elpris på omkring 50 öre per kilowattimme. Endast så skapar vi nya möjligheter för europeisk industri på den globala marknaden. Det kan behövas tillfälligt stöd till särskilt drabbade industrier. Huvudlinjen måste dock vara att målet ska uppnås på en

öppen och konkurrensutsatt marknad. Den subventionering och skuldfinansiering som EU planerar skapar bara nya konflikter mellan generationerna. På politisk nivå måste EU ta ett omtag och arbeta för ett globalt rättvist ansvarstagande för klimatpolitiken. Det skulle vara fel av EU att avskärma sig med en mur av tullar och handelsrestriktioner och låta resten av världen gå fri från ansvar. Här kan man tänka sig en global handel med utsläppsrätter och ett globalt koldioxidpris. Vi måste vara medvetna om att detta, sett ur dagens internationella perspektiv, kommer bli en ytterst svår process, men den är långsiktigt nödvändig, för att vi ska nå framgång. Vi, författarna bakom denna artikel, är djupt oroade över de politiska planerna och dess konsekvenser för Europas framtid. Vi bjuder därför in alla som är

intresserade till en diskussion kring klimatpolitikens miljömässiga, ekonomiska och sociala följder. Problemet med klimatförändringarna kräver rationalitet snarare än panik, noggrann analys i stället för post-faktiska debatter, och ett generationsövergripande tänkande i stället för att moralisera och ägna sig åt inbördes beskyllningar. Nu är det hög tid för en konstruktiv dialog.

Lino Guzzella, ingenjör och professor vid ETH i Zurich, har nyligen avgått som president och rektor för ETH och forskar kring optimering av energiomvandlingssystem för att reducera förbrukning och utsläpp

Juergen Hambrecht, ordförande för BASF, var medlem i den tyska regeringens etikkommission för en säker energiförsörjning

Lars G Josefsson, tidigare vd för Vattenfall, har engagerats som expert inom energi- och klimatfrågor av FN och den tyska regeringen

Artikeln publiceras också i den schweiziska tidningen Neue Zürcher Zeitung och den tyska tidningen Handelsblatt.

Kapitel 2: Mänskliga verksamheter

Sven Winnells hemsida: **Samhällsplaneringens problem.** **Hur ska man kunna förbättra världen ?**

På Sven Winnells hemsida på Internet, <http://winnell.com>, ges en redovisning av ett forskningsarbete med titeln: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen. Med ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter som styr världen. Forskningen har med varierande intensitet pågått sedan mitten av 1960-talet.

Hemsidan lades in på Internet våren 1998. Redovisningen omfattar sju inledande dokument och 129 dokument med verksamhetsområden som i första hand ska belysa hur verksamheterna fördelas på de olika områdena. De första åren fylldes de 129 sidorna med sådant, men det visade sig att allt inte kunde läggas in, det skulle bli för mycket. Därför gjordes särskilda bilagor, vanligen i pdf-format, som fick länkar på de 129 sidorna.

De särskilda utredningarna/bilagorna finns förtecknade i följande pdf, som också innehåller innehållsförteckningar till de senaste årens utredningar.

[Sven Winnell 080203+++: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen? Ett forskningsarbete. Utredningar och deras innehåll. \(http://winnell.com/omr40zf.pdf\)](http://winnell.com/omr40zf.pdf)

De senaste bilagorna, som var för sig ofta redovisar aktuella saker i alla de 129 delområdena. förtecknas i kronologisk ordning på hemidan <http://winnell.com> med den senaste allra överst.

Mänskligheten har förändrats mycket sedan tidernas begynnelse.

Historisk tid med skriftspråk är cirka 5000 år. Religionerna är cirka 2000 år. Demokratins formella genombrott skedde för cirka hundra år sedan. Tekniken har utvecklats: transporttekniken, internet, TV och mobiltelefoner o d gör att världen nu är ett stort gemensamt samhälle för jordens alla folk.

Förbättringar både utomlands och i Sverige kräver i första hand förbättringar av människornas kunskaper och värderingar. Och de måste gälla alla kunskapsområden.

Som hjälp har forskats fram ett allomfattande system för mänskliga verksamheter som gäller både tänkande/kunskaper och handlingar.

Människornas levnadsförhållanden och utvecklingens krafter.

Människornas levnadsvillkor beror av fyra föränderbara faktorer :

Individens kroppsliga förhållanden, dvs individens kroppsliga status och personliga hjälpmedel för de kroppsliga behoven.

Individens psykiska förhållanden, dvs individens olika psykiska tillstånd och aktiviteter, individens inre verklighet.

Individens fysiska miljö - fysiska samhälle. De fysiska miljöerna gäller det fysiska i omgivningarna. De fysiska miljöerna kan gälla:

- * De fysiska miljöerna som estetiska objekt med kulturella värden och funktioner.

- * De fysiska miljöerna som materiella objekt med ekonomiska värden och teknologiska funktioner.

Individens sociala miljö - sociala samhälle, dvs människornas psykiska samspel, de sociala miljöerna.

Förändringsprocesserna i världen hålls i de mest väsentliga avseendena igång av människornas verksamheter :

Individernas viljor.

Kollektiva viljor. (Politik).

Handlingar för kroppen (ekonomiska- teknologiska handlingar).

Handlingar för psyket (informationshandlingar- kulturella handlingar).

Verksamheterna påverkar varandra i en påverkanskedja utan slut.

Människorna påverkar och påverkas genom verksamheter i fyra olika roller i livet:

A.Huvudroll: allmän levnadsroll lekmannaroll-fritidsroll.

A1: att i största allmänhet leva med kropp och psyke i de fysiska och sociala miljöerna med de möjligheter och innanför de ramar som ges av de politiska styrningarna.

A2: att påverka de politiska styrningarna som direkt eller indirekt styr individernas levnadsförhållanden, som beror av de fyra ovan nämnda faktorerna.

B. Biroll: förvärvslivsroll-expertroll-yrkesroll.

B1: att hitta lämplig plats i de gemensamma förvärvslivssystemen och göra arbetet med hänsyn till egna egoistiska krav.

B2: att sköta arbetsuppgifterna i förvärvsarbetet med hänsyn till vad de övriga samhällsmedlemmarna kan begära att få utträttat i den gemensamma arbetsfördelningen.

Individer och samhällen planerar framtiden.

Planeringar går ut på att finna vad man bör vilja och innehåller fyra planeringsmoment som kan redovisas på många olika sätt alltefter omständigheterna i varje planeringsfall :

Hur var det ?	Kunskaper och erfarenheter från det förgångna.
Hur är det ?	Riktiga kunskaper om rådande förhållanden.
Hur kan det bli ?	Vilka alternativ är möjliga i framtiden ?
Hur bör det bli ?	Vilket eller vilka alternativ bör man välja ?

**Dessa frågor bör ställas ifråga om alla mänskliga verksamheter. Man bör utforma svaren på frågorna om hur det bör bli med hänsyn till effekterna, sedda i jämlikhetsperspektiv, på individer-
nas levnadsvillkor, som ges av
psykiska och
kroppsliga förhållanden och av deras
fysiska och sociala miljöer.**

Vill man förbättra världen - göra världen till en bättre plats - måste man arbeta på alla de fyra områdena om psykiska och kroppsliga förhållanden och fysiska och sociala miljöer. De fyra områdena påverkar varandra och direkt eller indirekt slutmålet: tillfredsställelse för individen.

**Ska man gemensamt kunna åstadkomma en bättre framtid i världen måste man ha gemensamma framtidsvisioner, det kräver gemensamma viljor och gemensamma planeringar. I en demokrati är alla medansvariga för utvecklingen och får försöka bilda sig uppfattningar och ta ställning och försöka påverka verksamheter-
na inklusive samverkansverksamheterna i lämplig riktning. I en demokrati är det viktigt att alla medborgare är så väl informerade att de kan delta i styrningarna mot framtiden. Det ställer stora krav på informationssystemen.**

Resonemangen leder till att man bör göra allt som är möjligt för att till alla genom utbildning och information sprida ut kunskaper om världs-
förbättringsproblemen, dvs kunskaper om hur det var och är, kan bli och bör bli. För att ha något att sprida ut måste man hålla igång forskning, utredningar och planeringar. För att hålla ihop allt detta måste man hålla igång även kontinuerliga planeringar om forskning, utredning, utbildning, information och planeringar.

Planeringar bör finnas dels för en mängd ämnesområden-verksamhetsområden, dels för geografiska områden av olika storlekar. För alla planeringar bör finnas flera framtida tidshorisonter. Både tillstånd och framför allt processer bör planeras. Man bör alltså ha planeringar för tillstånd i rummet vid olika tidpunkter och planeringar för processer som fördelar i rummet och förändrar med tiden.

Man bör noga skilja mellan planeringar och beslut. Planeringar är beslutsunderlag. När alla fått alla informationer i planeringsprocesserna ska allas åsikter slussas igenom i hierarkierna till dem som fått makt att besluta, och det är också informationsprocesser som ingår i samhällsplaneringens problem.

Till problemen hör också informationsprocesserna från beslut till det slutliga verkställandet. Samhällsplaneringsprocesserna bildar ett jättelikt informationssystem som rymmer alla informationsflöden. I själva verket är det så att de förekommande informationsprocesserna bildar eller utgör de förekommande planerings- och beslutsprocesserna.

Samhällsplaneringsprocessernas och beslutsprocessernas problem kan ses som en mängd informationsproblem med ca 7 miljarder personers, dvs världsbefolkningens, inre informationsproblem i psykiska processer och ett yttre informationsproblem med informationsutbyten mellan alla dessa personer. Samhällsplanering innebär bl a konstruktion av förslag till framtider, då det konstruktiva arbetet utförs i de psykiska processerna med hjälp av kunskapsmaterial som tillkommer genom både inre och yttre informationsflöden.

Förändringsprocesserna hålls igång av informationsflöden i och mellan människorna, och därför övergår förändringsproblemen och samhällsplaneringens problem i ett stort problem om produktion och spridning av kunskaper och värderingar, som leder till handlingar som förändrar världen.

Vill man förbättra världen bör man i första hand förbättra individernas inre verkligheter och viljor och förbättra de politiska-demokratiska styrningsprocesserna. Det kan man göra genom åtgärder på planerings-, forsknings-, utrednings-, utbildnings- och informationsområdena.

Arbetet om samhällsplaneringens problem vänder sig till dem som har makten över förändrings- och fördelningsprocesserna på olika nivåer och i synnerhet på de politiska nivåerna. Eftersom Sverige är en demokrati har i princip folket makten. Arbetet vänder sig därför till folket, men då den s k representativa demokratin tillämpas har de förtroendevalda politikerna makten och arbetet vänder sig därför främst till dem.

Men det vänder sig också i hög grad till alla som på ledande sätt på opolitiska nivåer medverkar vid förändring av individernas kroppsliga och psykiska förhållanden och deras fysiska och sociala miljöer, och de finns inom alla delar av systemet. Arbetet vänder sig i hög grad till alla som sysslar med utbildning och information.

I rollen A1 behöver man information så att man klarar det dagliga livet. I den rollen kan man ställas inför problem var man ska köpa varor bäst, hur man lagar bra mat, hur man kan resa bäst, hur man gör för att bota krämpor, vart man vänder sig när man blir sjuk, hur man knypplar, vad aktierna står i, vad de ger på bio och teater, vem som vann fotbollsmatcherna etc etc. I den rollen vet man vad man vill efterfråga och det kan då vara bra med en söktjänst där man bara skriver in t ex ”fotbollsmatcher” eller ”magont”. I ett väl utvecklat nät ska man då få ”träffar” som beskriver det man är ute efter.

I rollen B1 gäller det att hitta ett bra jobb man trivs med och man får betalt för så mycket man vill ha. I den rollen måste man välja utbildning om man inte har någon man tycker räcker och då får man söka på utbildningar och lediga jobb.

I rollen B2 gäller det att göra jobbet bra, dvs man måste göra det på bästa sätt och på rätt tid. Vill man använda Internet för den här rollen får man söka på det yrke man valt och se om man kan få några tips om hur man bör göra. Arbetsgivarna bör tala om hur arbetet ska skötas och anställda och specialister och forskare kan komma med förslag till förbättring av arbetsrutinerna.

Rollen A2 är den verkligt svåra rollen : Att påverka de politiska styrningarna som direkt eller indirekt styr individernas kroppsliga och psykiska förhållanden och fysiska och sociala miljöer. Klassifikationssystemet som redovisas här är uppbyggt i första hand med hänsyn till rollen A2, men tillfredsställer automatiskt informationsbehoven i de andra rollerna eftersom man i rollen A2 behöver veta bland annat allt som man behöver veta i de andra rollerna. Det som man ytterligare behöver veta i rollen A2 är hur alla verksamheter påverkar varandra och behöver veta vad man ska sträva mot, dvs veta vilka verksamheter som behövs och hur de bör vara fördelade.

Information för rollen A2 kan man inte få genom att söka på ett enda ord utan man måste orientera sig i hela informationsutbudet. För att inte drunkna i all information måste man ha hjälp att få ordning på frågorna, och den hjälpen får man med det uppgjorda klassifikationssystemet för verksamheter.

Följande sidor från omr36-39zzzn

Utvecklingens krafter.

Utvecklingen i världen i framtiden beror av människornas verksamheter och av naturens verksamheter, dess krafter och resurser. Människornas verksamheter gäller tankeverksamheter och handlingar hos individer, grupper, organisationer och institutioner o d. Naturen och människorna påverkar och påverkas.

För att få grepp om utvecklingen måste man ha beskrivningar om människornas och naturens verksamheter. Människornas tankar och handlingar är för det mesta inte beskrivna utan bara utförda, Individer, grupper, organisationer etc är ofta dåliga på att beskriva sina tankar och handlingar, det behövs i stor utsträckning särskilda åtgärder för att få fram nödvändiga beskrivningar, det behövs bl a forskning inom en lång rad vetenskaper och utredningssystem.

Naturen har inga tankar och kan inte själv beskriva vad den gör, för att få fram beskrivningar om naturens krafter och resurser blir det bl a uppgifter för människor inom naturvetenskaperna att göra beskrivningar om naturen. På det hela taget är det då människornas verksamheter som avgör världens framtid.

För framtidsplaneringen har forskats fram en planeringsfilosofi och ett klassifikationssystem för mänskliga verksamheter som ska ge bättre underlag för kunskaper om verksamheterna och deras samband - för bättre demokrati och bättre framtid i en gemensam värld.

De mänskliga verksamheterna har på översta nivån grupperats i nio huvudområden:

1. Psykologiska och filosofiska verksamheter.	20 områden
2. Religiösa verksamheter o d.	5 områden
3. Politikvetenskaper och politiska verksamheter.	15 områden
4. Sambandsforskningsverksamheter. Infostruktur.	3 områden
5. Naturforsknings- och matematikverksamheter.	11 områden
6. Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.	30 områden
7. Formgivning av fysiska och sociala miljöer.	21 områden
8. Språkvetenskap. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.	12 områden
9. Blandade saklitterära verksamheter. Tidningar.	
Allmän geografi. Biografi. Allmän historia.	12 områden
Summa	129 områden

Huvudområdena har underindelats i delområden enligt en decimalprincip som framgår av de härafter följande sidorna.

Alla röstberättigade måste känna till vad demokratiska samhällen består av och hur de fungerar och behöver känna till systemet för de mänskliga verksamheterna.

Isynnerhet de som sysslar med information och utbildning och de som har makt och ledande ställning i verksamheterna behöver kunskaper om allt och har i sitt arbete nytta av att väl känna till alla verksamheter som formar framtiden.

Systemet för mänskliga verksamheter.

1. Psykologiska och filosofiska verksamheter

20 områden:

Texten för områdena är länk till hemsidan.

SW 1 Psykologiska och filosofiska verksamheter.

SW 10 Samlade kunskaper och övergripande värderingar

SW .101 Bibliografiska verksamheter. Arkiv.

SW .102 Biblioteksverksamheter. Databaser. Internetsökning

SW .103 Allmänna encyklopedier. Övergripande värderingar.

SW .104 Övergripande filosofiska verksamheter om samband

SW .105 Övergripande om forskning

SW .106 Övergripande om ekonomiska verksamheter

SW .107 Övergripande filosofier om utbildning o d.

SW .108 Samhällskunskap.

SW .109 Ide- filosofi- och lärdomshistoria.

SW 11/19 Individernas inre verkligheter.

SW 11 Individens lager av kunskaper, erfarenheter o d.

SW 12 Individens visioner, framtidsvisioner o d.

SW 13 Individens känslor, värderingar od. Estetik.

SW 14 Individens ideologi / uppfattning om samband o d.

SW 15 Individens psykiska mekanismer Psykologi o d.

SW 16 Individens logik. Vetenskapsteori o d.

SW 17 Individens moral och uppfattningar om moral.

SW 18/19 Filosofer, äldre och senare, i öst och väst.

2. Religiösa verksamheter o d.

5 områden:

SW 2 Religiösa verksamheter o d.

SW 20 Övergripande religiösa verksamheter o d.

SW 21 Allmän religionsvetenskap.

SW 22/28 Kristna religioner.

SW 29 Icke kristna religioner o d.

3. Politikvetenskaper och politiska verksamheter.

15 områden

SW 3 Politikvetenskaper och politiska verksamheter.

SW 31 Statistik och demografi.

SW 32 Statsvetenskap.

SW 33 Nationalekonomi, internationell ekonomi.

SW 34 Lagar o förordningar, traktat, juridik.

SW 35 De demokratiskt valda församlingarnas verksamheter.

SW .351 Sveriges riksdag (och motsvarande utomlands)

SW .352 Kommun- och landstingsfullmäktige (och mots.)

SW .353 Sveriges regering (och motsvarande utomlands)

SW .354 Mellanfolkliga centrala organ (FN, EU o d).

SW 36/39 Politiska krav och politiska planeringar:

SW 36 ...om individernas kroppsliga förhållanden.

SW 37 ...om utbildning o d.

SW 38 ...om fysiska miljöer o ekonomiska verks.

SW 39 ...om sociala miljöer, nöjen, sport o d.

4. Sambandsforskningsverksamheter. Infostruktur.

3 områden:

SW 4 Sambandsforskningsverksamheter.

SW 40 Systemvetenskap.Infostruktur.

SW 41-49 Samband o samordning mellan olika verksamheter.

5. Naturforsknings- och matematikverksamheter.

11 områden

SW 5 Naturforsknings- och matematikverksamheter.

SW 50 Allmänt om naturforskning. Naturkunskap.

SW 51 Matematik.

SW 52 Astronomi, rymdforskning.

SW 53 Fysik o d.

SW 54 Kemi o d.

SW 55 Geologi, meteorologi, hydrologi o d.

SW 56 Paleontologi, arkeologi o d.

SW 57 Biologi, ekologi. Naturgeogr. Utv.lära, ärftlighet

SW 58 Botanik.

SW 59 Zoologi.

6. Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.

30 områden:

SW 6 Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.

SW 60 Allmänt om teknologiska o ekonomiska verksamheter.

SW 61 Hälso- o sjukvårdsverks., räddning o d. Veterinärverks.

SW 62 Ingenjörsverksamheter (konstruktion o d)

SW 63 Biologisk produktion. Jordbruk, skogsbruk, jakt, fiske od.

SW 64 Hushållsarbeten. Energi- och hygienförsörjning.

SW . 641 Matlagning. 642 Måltider, matservering.

SW . 643 Organisation av boende, personalrum o d, hotell.

SW . 644 El-, gas-, värme-, vatten- hygienförsörjning o d.

SW . 645 Användning av inventarier o d.

SW . 646 Personlig hygien o d, klädvård (utom tvätt o d)

SW . 647 Allmän hushållsekonomi. Inkomster o utgifter mm.

SW . 648 Städning-, rengörings- och tvättverksamheter o d.

SW . 649 Personvård: barn, hemsjukvård.

SW 65 Adm, distribution, kommunikation, organisation o d.

SW . 651 Kontorsarbete o d. Datoranvändning.

SW . 6520-6524 Opolitisk offentlig civil förvaltning.

SW . 6525-6529 Militära verksamheter.

SW . 653 Handelsverksamheter.

SW . 654 Telekommunikationsverksamheter.

SW . 655 Förlagsverksamheter o d.

SW . 656 Transportverksamheter, resbyrå, lagring o d.

SW . 657 Penningverksamheter. Finans. Försäkring. Skatter.

SW . 658 Allm.företagsekonomi, Arbets-förmedling o -marknad.

SW . 659 Marknadsförings- och reklamverksamheter od.

SW 66/68 Tillverkning av varor.

SW 66 Tillverkning av kemivaror od.

SW 67 Tillverkning av bearbetningsvaror o d

SW 68 Tillverkning av komplexvaror.

SW 69 Tillverkning/ byggande av byggnader o anläggningar.

7. Formgivning av fysiska och sociala miljöer.
21 områden:

SW 7 Formgivning av fysiska och sociala miljöer.

SW 70 Allmänt om konst o kultur.

SW 71 Övergripande formgivning/planering av fysiska miljöer.

SW 72 Formgivning av byggnader o anläggningar, arkitektur.

SW 73 Skulptur o d. Museiverksamheter, konstutställning.

SW 74 Konsthantverk, formgivning av bruksföremål. Inredning.

SW 75 Konstmåleri. 76 Grafisk konst, teckenkonst. 77 Fotografi.

SW 78 Musik (konserter o d 792)

SW 79 Seder o bruk, nöjen, sociala miljöer o verks. Sport.

SW .7911-7913 Seder och bruk.

SW .7914-7919 Film, radio, TV, offentliga fester mm.

SW .792 Teater. Opera. Konserter. Revyer. Konstdans.

SW .793 Sällskapsnöjen. Sällskapsdans. Lek.

SW .794 Spel. Skicklighets-och turspel. Lotteri. Lotto. Tips etc.

SW 795 Sociala miljöer och sociala verksamheter.

SW .7951 Sociologi. Socialvård..

SW .7952/7956 Sociala miljöer, sociala verksamheter.

SW .7957 Undervisning o d.

SW .7958 Sociala miljöer o sociala verksamheter i boendet.

SW .7959 Sociala miljöer o verks.i allmänna grupper o d.

SW 796/799 Sport, idrott o d.

8. Språkvetenskap. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.
12 områden:

SW 8 Språkvetenskap. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur.

SW 80 Språkliga verksamheter. 802/809 motsvarar 82/89.

SW 81 Litteraturvetenskap. Litteraturhistoria.

SW 82/89 Skönlitteratur på olika språk.

SW 82 Engelsk skönlitteratur o d.

SW 83 Tysk, nederländsk, nordisk skönlitt.

SW 84 Fransk skönlitteratur o d.

SW 85 Italiensk skönlitteratur o d.

SW 86 Spansk och portugisisk skönlitteratur o d.

SW 87 Grekisk och latinsk skönlitteratur o d.

SW 88 Slavisk och baltisk skönlitteratur o d.

SW 89 Skönlitt på orientaliska och övriga språk o d .

9. Blandade saklitterära verksamheter. Tidningar. Allmän geografi. Biografi. Allmän historia.

12 områden:

SW 9 Saklitterära verks.Allmän geografi o historia. Biografi.

SW 90 Tidningar, tidkrifter, journalistik. Blandade ämnen.

SW 91 Allmän geografi, reseskildringar. 913/919 mots. 93/99.

SW 92 Biografiska verksamheter, släkthistoria o d.

SW 93/99 Historieskrivande verksamheter, allmän historia.

SW 93 Allmänt om allm. historia. Världs- och forntidshistoria.

SW 94 Medeltidens o nya tidens hist. i allmänhet och i Europa.

SW 95 Medeltidens o nya tidens historia i Asien.

SW 96 Medeltidens o nya tidens historia i Afrika.

SW 97 Medeltidens o nya tidens hist i Nord- o Mellanamerika.

SW 98 Medeltidens o nya tidens historia i Sydamerika.

SW 99 Medeltiden o nya tiden: Australien. Oceanien. Poler. Rymden.

Det är huvudsakligen människornas verksamheter som styr utvecklingen i världen.

Kunskaps- och värderingsverksamheter:

Samlade kunskaper och övergripande värderingar

Samhällenas arkiv, bibliotek och gällande kunskaper och värderingar. Bl a Mänskliga Rättigheter. Kunskapsforskning. Överblickande samhällskunskap. Lärdomshistoria.

Individernas inre verkligheter.

Tankar om hur det var, är, kan bli och bör bli. Framtidsvisioner. Individens känslor, värderingar o d. Estetik. Ideologi, uppfattningar om samband o d. Psykiska mekanismer. Psykologi od. Individens logik. Vetenskapsteori od. Individens moral och tankar om moral.

Religiösa verksamheter od.

Politiska vetenskaper.

Statistik. Demografi. Statvetenskap. Nationalekonomi. Internationell ekonomi. Lagar och förordningar, traktat, juridik

De demokratiska församlingarnas verksamheter.

Riksdag. Kommun- och landstingsfullmäktige. Regering. Mellanfolkliga centrala organ, FN, EU od.

Politiska krav och politiska planeringar.

Politiska partier o d om individernas kroppsliga förhållanden, utbildning o d, fysiska miljöer och ekonomiska verksamheter, sociala miljöer o d.

Sambandsforskningsverksamheter.

Samband och samordning mellan olika verksamheter

Naturforsknings- och matematikverksamheter.

Naturkunskap. Matematik. Astronomi, rymdforskning. Fysik. Kemi. Geologi. meteorologi, hydrologi o d. Arkeologi o d. Biologi, ekologi, naturgeografi, utvecklingslära, ärftlighet. Botanik, Zoologi.

Teknologiska/ ekonomiska verksamheter:

Allmänt om Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.

Hälso- och sjukvårdsverksamheter, räddning o d. Veterinär.

Ingenjörsverksamheter, konstruktion o d.

Biologisk produktion. Jordbruk, skogsbruk, jakt, fiske od.

Hushållsverksamheter.

Mat, boende. El-, gas- värme-, vatten-, avloppsförsörjning o d. Sophantering. Användning av inventarier od. Personlig hygien och verksamheter i hemmet. Hushållsekonomi, inkomster och utgifter o d. Städning od. Personvård: barnuppfostran, hjälp till gamla och sjuka i hemmet.

Kontorsarbete o d. Datoranvändning.

Opolitisk offentlig civil förvaltning.

Militära verksamheter. Fredsarbete.

Handelsverksamheter.

Telekommunikationsverksamheter.

Förlagsverksamheter o d.

Transportverksamheter. Resebyrå. Lagringsverksamheter o d.

Penningverksamheter. Finans. Försäkring. Skatter.

Allmän företagsekonomi. Arbetsförmedling. Arbetsmarknad.

Marknadsförings- och reklamverksamheter o d.

Tillverkning av varor.

Tillverkning / byggande av byggnader och anläggningar.

Kulturella verksamheter:

Allmänt om fysiska och sociala miljöer och konst och kultur

Övergripande formgivning av fysiska miljöer.

Klimatproblem. Jordens geologi. Växt- och djurvård. Världsplaner. Rikspaner. Länsplaner. Stadsplaner. Vägar, ledningar. Kvartersplaner. Kulturvård.

Formgivning av byggnader och anläggningar. Arkitektur.

Formgivning av föremål och ljud.

Skulptur. Museer. Konsutställningar. Konsthantverk. Bruksföremål. Konstmåleri. Grafisk konst. Teckenkonst. Fotografi. Musik

Sociologi. Seder och bruk.

Film, radio, TV, offentliga fester m m. Teater. Opera. Konserter. Revyer. konstdans, Sällskapsnöjen. Sällskapsdans. lek. Spel. Lotteri. Tips etc.

Socialvård.

Äldre sociala miljöer.

Vissa sociala miljöer. Bl a brott och kriminalvård m m

Undervisning o d. Forskning.

Sociala verksamheter i boendet.

Verksamheter i allmänna grupper od.

Sport. Idrott od.

Språkvetenskap.

Litteraturvetenskap.

Skönlitteratur.

Tidningar o d.

Allmän geografi. Lokalhistoria. Reseskildringar.

Biografiska verksamheter.

Historiekrivande verksamheter, allmän historia.

Allmänt om allmän historia. Världs- och forntidshistoria. Medeltidens och nya tidens historia i allmänhet och i Europa. Medeltidens och nya tidens historia i Asien. Medeltidens och nya tidens historia i Afrika. Medeltidens och nya tidens historia i Nord- och Mellanamerika. Medeltidens och nya tidens historia i Sydamerika. Medeltidens och nya tidens historia i Oceanien. Poler. Rymden..

Det är 129 verksamhetsområden som vardera innehåller hundratals eller tusentals mindre verksamhetsområden.

Att få grepp om dem är inte lätt, professionella djuplodande forskare behöver flera års arbete för att beskriva vad som händer. Vill man få veta vad som händer nu måste man gå till journalister som är kunniga och följer utvecklingen.

Problemen är i grunden fyra: hur var det, hur är det, hur kan det bli och hur bör det bli. För att det inte ska bli för mycket får man inte lägga för mycket tid på de första momentet, hur det var och är, bara så mycket som behövs för de följande momenten.

Och i de följande momenten måste man se till att ägna sig åt väsentligheter, något som är svårt.

Vad som är väsentligt beror på individernas uppfattningar, av deras inre verkligheter. Alla har inre verkligheter, se avsnittet om de inre verkligheterna i kapitel tre i innehållsförteckningen till

Sven Wimmell 20 mars 2018 del 1 av 3: Samhällsplaneringens problem. Områden 1-5 samt 1-9 med myndigheter och professorer, yrken och utbildningar m m.
<http://wimmell.com/omr40zl.pdf>.

Innehållet i

Sven Winnell 20 mars 2018 del 1 av 3: Samhällsplaneringens problem. Områden 1-5 samt 1-9 med myndigheter och professorer, yrken och utbildningar m m.
<http://winnell.com/omr40zl.pdf>. del 2=40zm.pdf. del 3=40zn.pdf

Innehåll:

Sida 7 **Kapitel 1: Människornas levnadsförhållanden och utvecklingens krafter. Systemet för mänskliga verksamheter.**

7	Mänskligheten har förändrats mycket sedan tidernas begynnelse.
8	Människornas levnadsförhållanden och utvecklingens krafter
11	Utvecklingens krafter.
12	Systemet för mänskliga verksamheter
15	Den fundamentala påverkanskedjan
17	Systemet med mänskliga verksamheter, nedbantat till 44 områden. Kan vara lämplig uppställning på biblioteken.
37	Sveriges regeringar under 100 år
39	Makthavare i världen efter andra världskriget.
41	Världskarta med världens befolkning
42	Sven Winnells hemsida på Internet: Samhällsplaneringens problem. Hur ska man kunna förbättra världen ?

52 **Kapitel 2: Något om världshistoria och Sveriges historia**

53	ÅKE HOLMBERG: Vår världs historia.
61	World Values Survey
62	Kulturkartan 2015
63	Världsarvslistan
63	Världsnaturfonden WWF
64	Utrikespolitiska institutet
65	Gapminder
65	Exempel på statistik: Choose a graph
66	MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I SVENSK UTRIKESPOLITIK
67	Afrika söder om Sahara
68	Asien och Oceanien
69	Europa och Centralasien
70	Mellanöstern och Nordafrika
71	Nordamerika Latinamerika och Karibien
72	Amnesty. Årsrapport - mänskliga rättigheter 2016/2017
74	Amnestys årsrapport 2016: En politik som demoniserar skapar rädsla och splittring
80	Sveriges historia
85	Vänstervåg. Högergång
89	Sveriges kungalängd
92	Regeringskansliet genom tiderna
106	Palm, August, "Mäster Palm"

107	<u>Kapitel 3: Något om områdena 1-5</u>	184	Forte
110	SW 1 Psykologiska och filosofiska verksamheter.	185	Riksbankens Jubileumsfond
111	101 Arkiv och 102 bibliotek. Om det vetande som finns.	186	VINNOVA
111	Kungliga biblioteket - Sveriges Nationalbibliotek.	186	KK-stiftelsen
117	Klassifikationssystemet för verksamheter och bibliotekssystemen.	187	106-107. Övergripande om ekonomiska och kulturella verksamheter
118	Om klassifikation	187	Yrkesverksamheter enligt SSYK 2012. Näringsliv enligt SNI 2007. Utbildning enligt SUN 2000, SCBs statistik om allt.
120	LIBRIS/SAB klassifikationssystem	189	Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 Reviderad 2016
121	Dewey decimalklassifikation	194	Gymnasiet
124	103. Encyklopedier och övergripande värderingar	208	108. Samhällskunskap
123	Encyklopedi	208	Klassifikationssystemet för verksamheter. Med några förtydligande kommentarer
125	FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter	214	Mer om verksamheter
126	Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna	216	Sociologi
127	Medborgerliga fri- och rättigheter	222	Framtidsplaneringar
129	104. Övergripande filosofiska verksamheter om samband	223	Schema över påverkans- och förändringsproblem
130	Systemet för mänskliga verksamheter	224	Förteckning över verksamheter
139	Kommentarer till Samhällsplaneringens problem.	225	109. Filosofins historia. Idé- och lärdoms historia
142	Kort om skillnader mellan klassifikationssystemet för mänskliga verksamheter och bibliotekssystemen DC, DK och SAB.	226	Filosofi
148	105. Övergripande om forskning. Om det mer vetande man vill ha	234	Filosofins historia. Bertrand Russell om västerlandets visdom.
148	Samhällsplaneringens problem.	235	De stora filosoferna
150	Standard för svensk indelning av forskningsämnen 2016	236	Ludwig Wittgenstein
177	Vetenskapsrådet	238	Idé- och lärdoms historia
181	forskning.se	241	I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria.
183	Formas		

262 **11-19. Individernas inre verkligheter**

262 **SW 11 Individens lager av kunskaper, erfarenheter**

263 Schema om inre och yttre verkligheter och verksamheter

264 Hjärnan

285 människosyn

287 tro och vetande

288 erfarenhet

289 minne

294 bildning

297 realism

300 idealism

302 förnuft

303 intuition

304 attityd

306 inläring

307 intellektualism

310 antiintellektualism

313 vanföreställning

314 dagdröm

315 hallucination

317 fördom

318 opinion

320 norm

321 institution

323 **SW 12 Individens visioner, framtidsvisioner o d.**

324 förändring.

354 framstegstanken

327 tradition

328 framtidsforskning

330 Framtidskonventet

332 växthuseffekten

338 **SW 13 Individens känslor, värderingar od. Estetik.**

339 värdering

340 emotion

341 empati

343 sympati

344 kärlek

352 erotik

353 estetik

358 stress

360 depression

362 **SW 14 Individens ideologi / uppfattning om samband o d.**

363 nätverk

364 världsbild

366 världsåskådning

367 livsåskådning

368 ideologi

370 religion

372 buddhistisk filosofi

374 indisk filosofi

375 islam

382 konservatism

385 liberalism

389 socialism

392 kapitalism

395 globalisering

397 nationalism

399 populism

400 rasism

403 främlingsfientlighet

404 hedersvåld

406 islamisk kvinnoosyn.

407 etnicitet

408 integration

409 levnadsnivå

410 livskvalitet

411 politik

413 **SW 15 Individens psykiska mekanismer Psykologi o d.**
 414 biologisk psykologi
 417 personlighetsutveckling
 418 personlighetspsykolog
 420 perceptionsstörning
 421 ADHD
 422 psykisk störning
 424 psykosjukdom
 425 psykiatri
 429 socialpsykologi

430 **SW 16 Individens logik. Vetenskapsteori o d.**
 431 logik

437 **SW 17 Individens moral och uppfattningar om moral.**
 438 etik
 443 moral
 444 kardinaldygder
 445 dödssynd
 446 rättvisa
 447 brottslighet
 448 polisen
 454 Tidningsutgivarna
 455 dagstidning

460 **SW 18/19 Filosofer, äldre och senare, i öst och väst.**
 461 Informationsstress vår nya folksjukdom.
 462 Opinionsundersökningar.SOM-institutet

464 **2. Religiösa verksamheter.**

465 **31-34. Politiska vetenskaper**

466 **35. De demokratiskt valda församlingarnas verksamheter**
 467 SW . 351 Sveriges riksdag

468 SW . 352 Kommun- och landstingsfullmäktige

469 Sven Winnell 9+16+26 maj 2016: Sveriges 6 regioner. Länsstyrelser, landsting och kommuner. Invånare 2005 och 2013. Antalet bostäder 2010. Länkar till deras hemsidor på internet 6 maj 2016 med uppgifter om allt de vill visa upp.
<http://winnell.com/omr36-39zzzq.pdf>

470 SW . 353 Sveriges regering
 471 Politikområden för politiken 28 juli 2017
 473 Politiska och opolitiska planeringar

474 SW . 354 Mellanfolkliga centrala organ (FN, EU o d).

475 **36-39. Politiska partier och organisationer. Politiskt verksamma personer. SOU.**
 475 Politiska partier i Sverige
 475 Statens Offentliga Utredningar, SOU
 475 Sven Winnell 27 februari 2010 + 3 april 2014: Fackföreningar och arbetsgivareföreningar 2014. Statistik om arbete och näringar. Arbetsförmedlingens hemsida.
<http://winnell.com/omr658f.pdf>

476 **4. Sambandsforskningsverksamheter**

477 **5. Matematik och naturvetenskap.**

478 **Kapitel 4: Statliga myndigheter stiftelser och**
bolag. Professorer vid universitet och högskolor

479 Kompletteringar med yrken, näringsliv, utbildning m m

480 **SW 1 Psykologiska och filosofiska verksamheter.**

515 **SW 2 Religiösa verksamheter o d.**

521 **SW 3 Politikvetenskaper och politiska verksamheter.**

535 **SW 4 Sambandsforskningsverksamheter.**

536 **SW 5 Naturforsknings - och matematikverksamheter.**

549 **SW 6 Teknologiska / Ekonomiska verksamheter.**

550 SW 60 Allmänt om teknologiska o ekonomiska verksamheter.

551 SW 61 Hälso- o sjukvårdsverks., räddning o d. Veterinärverks.

570 SW 62 Ingenjörsverksamheter (konstruktion o d)

586 SW 63 Biologisk produktion. Jordbruk, skogsbruk, jakt, fiske o

595 SW 64 Hushållsarbeten. Energi- och hygienförsörjning.

605 SW 65 Administration, distribution

606 SW . 651 Kontorsarbete o d. Datoranvändning.

607 SW . 6520-6524 Opolitisk offentlig civil förvaltning.

608 SW . 6525-6529 Militära verksamheter o d

614 SW . 653 Handelsverksamheter.

623 SW . 654 Telekommunikationsverksamheter

624 SW . 655 Förlagsverksamheter o d.

625 SW . 656 Transportverksamheter, resbyrå, lagring o d.

628 SW . 657 Penningverksamheter. Finans. Försäkring. Skatter.

633 SW . 658 Företagsekonomi, Arbetsförmedling. Arbetsmarknad.

642 SW . 659 Marknadsförings- och reklamverksamheter od

643 SW 66/68 Tillverkning av varor.

646 SW 69 Tillverkning/ byggande avbyggnader o anläggningar

647 **SW 7 Formgivning av fysiska och sociala miljöer.**

648 SW 70 Allmänt om konst o kultur

653 SW 71 Övergripande formgivning/ planering fysiska miljöer.

SW 72 Formgivning av byggnader o anläggningar, arkitektur.

664 SW 73 Skulptur o d. Museiverksamheter, konstutställning

667 SW 74 Konsthantverk, formgivning av bruksföremål.

672 SW 75 Konstmåleri. 76 Grafisk konst, tecken 77 Fotografi.

675 SW 78 Musik (konserter o d 792)

681 SW 79 Seder o bruk, nöjen, sociala miljöer o verks. Sport.

683 SW . 7911-7913 Seder och bruk.

686 SW . 7914-7919 Film, radio, TV, offentliga fester mm.

688 SW . 792 Teater. Opera. Konserter. Revyer. Konstdans.

691 SW . 793 Sällskapsnöjen. Sällskapsdans. Lek.

692 SW . 794 Spel. Skicklighets-och turspel. Lotteri. Lotto. Tips

693 SW 795 Sociala miljöer och sociala verksamheter.

694 SW . 7951 Socialvård..

695 SW . 7952/7956 Sociala miljöer, sociala verksamheter.

701 SW . 7957 Undervisning o d.

724 SW . 7958 Sociala miljöer o sociala verksamheter i boendet

725 SW . 7959 Sociala miljöer i allmänna grupper o d.

726 SW 796/799 Sport, idrott o d.

730 **SW 8 Språkvetenskap. Litteraturvetenskap. Skönlitteratur**

731 SW 80 Språkliga verksamheter. 802/809 motsvarar 82/89.

735 SW 81 Litteraturvetenskap.Litteraturhistoria.

737 SW 82/89 Skönlitteratur på olika språk.

738 **SW 9 Saklitterära verksamheter. Allmän geografi och historia. Biografi.**

739 SW 90 Tidningar, tidkrifter, journalistik. Blandade ämnen.

741 SW 91 Allmän geografi, reseskildringar. 913/919 mots. 93/99.

743 SW 92 Biografiska verksamheter, släkthistoria o d.

744 SW 93/99 Historieskrivande verksamheter, allmän historia.

11-19. Individernas inre verkligheter

SW 11/19 Individernas inre verkligheter.

SW 11 Individens lager av kunskaper, erfarenheter o d.

SW 12 Individens visioner, framtidsvisioner o d.

SW 13 Individens känslor, värderingar od. Estetik.

SW 14 Individens ideologi / uppfattning om samband o d.

SW 15 Individens psykiska mekanismer Psykologi o d.

SW 16 Individens logik. Vetenskapsteori o d.

SW 17 Individens moral och uppfattningar om moral.

SW 18/19 Filosofer, äldre och senare, i öst och väst.

Individens inre verklighet är det som finns i huvudet.

Individen vet nog inte själv allt hon har i huvudet, än mindre vet man vad andra har i huvudet. Det finns statistik om individernas utbildning i skolor o d och om kunnande och erfarenheter, men det säger inte mycket om vad kunskaper, åsikter o s v de har. Det finns forskningar med intervjuer där man försöker lista ut de inre verkligheterna, och det finns mycket spekulationer om det. Men på det hela taget är de inre verkligheterna mest okända för världen utanför. Man frågar och diskuterar för att reda på kunskaper och åsikter. När man anställer folk görs intervjuer för att få veta om vad folk kan och tycker.

Inför valen görs det opinionsundersökningar om väljarnas tycken . Så är läget.

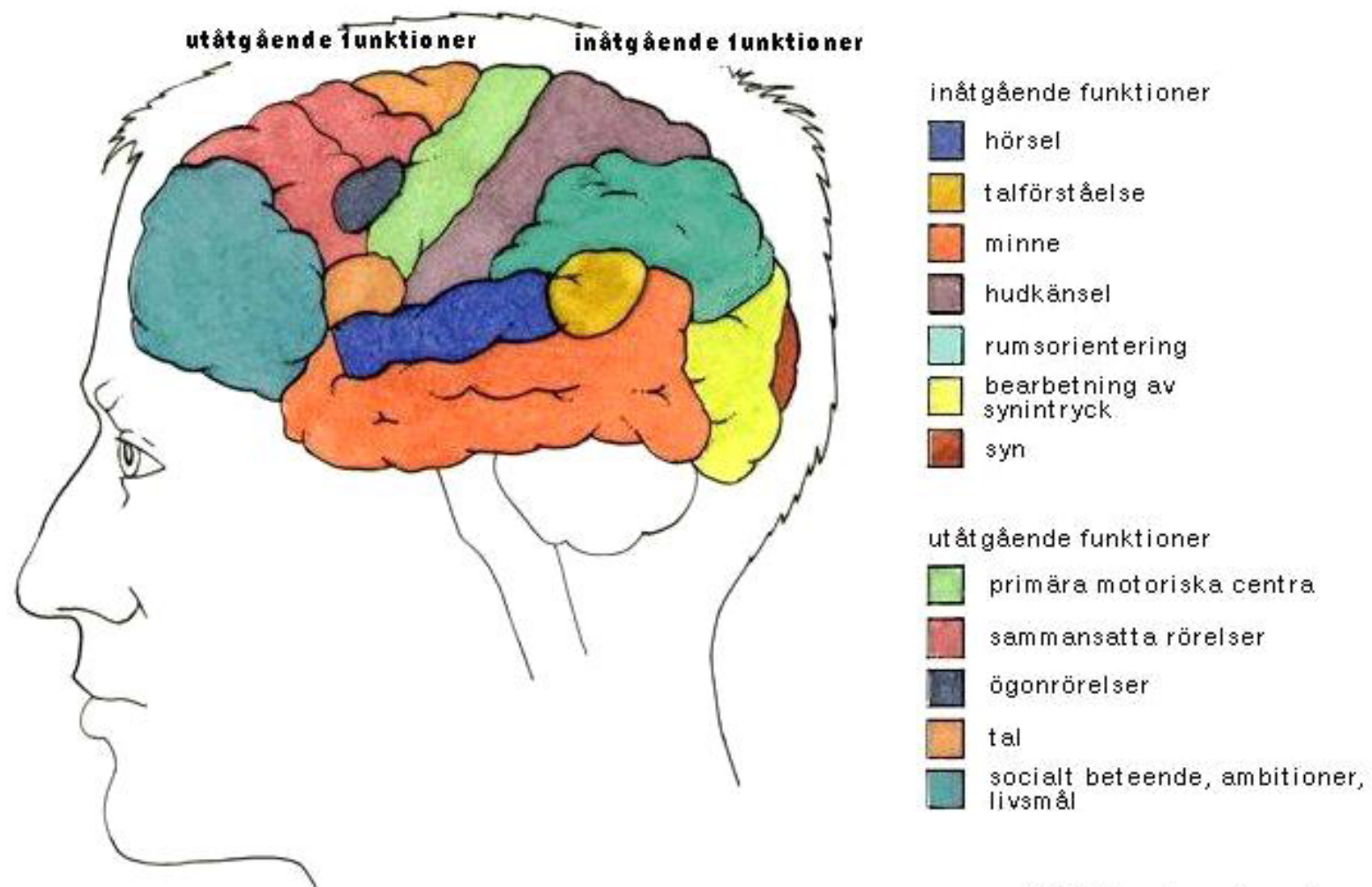
I demokratier är det viktigt att väljarna har kunskaper om världen och dess processer så att de kan välja lämpliga representanter till fötro-

endeposterna i de demokratiska församlingarna. De ska se till att den demokratiska makten används så att det blir bra för både de enskilda individerna och för det gemensamma i samhällena.

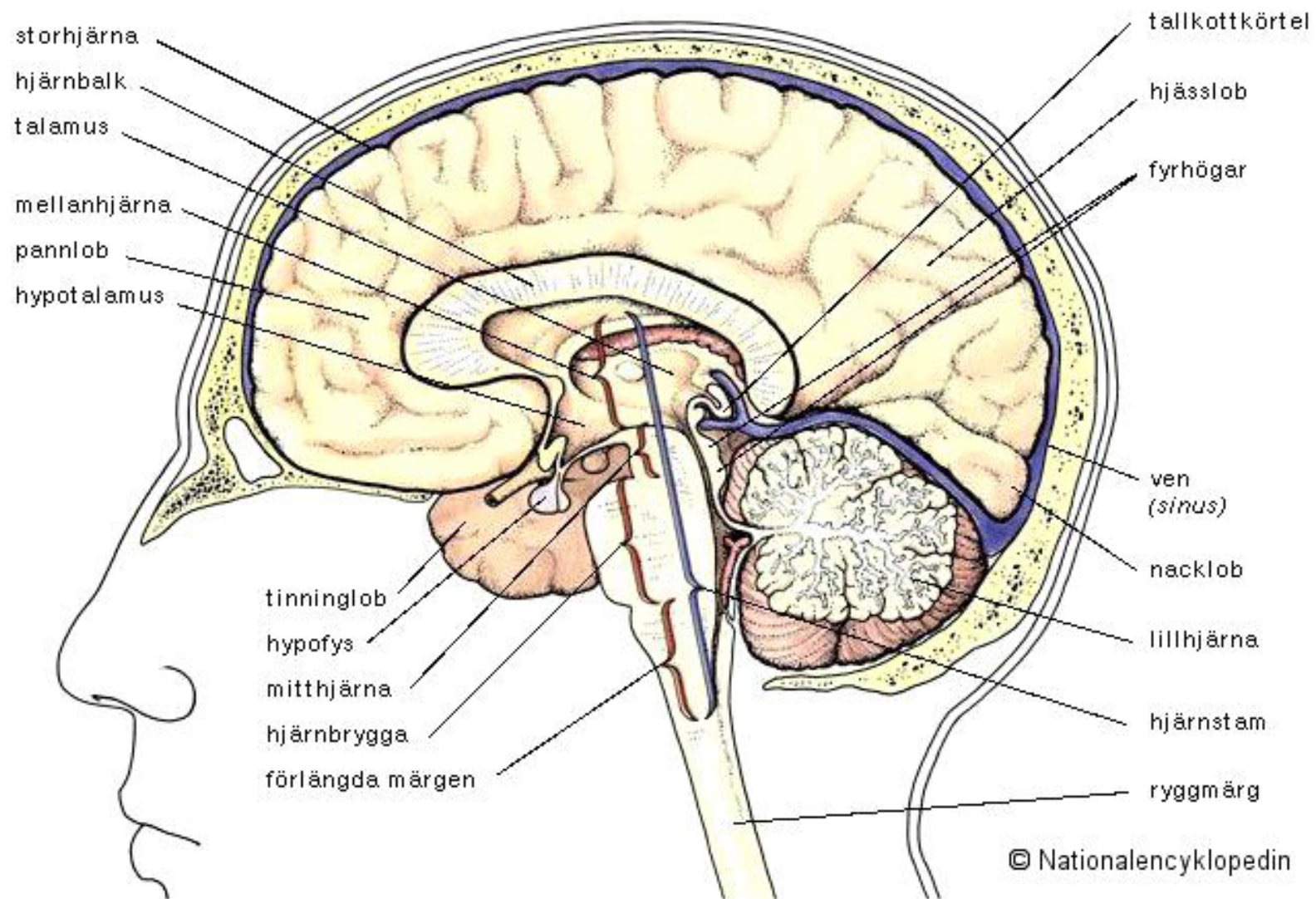
Vad man kan förstå finns det mycket brister i individernas inre verkligheter. Här kan det inte behandlas närmare. Regeringen styr Sverige och det blir regeringens uppgift att reda ut vad som brister och sedan åstadkomma det som behövs för att det ska bli bättre. I projektet om samhällsplaneringens problem har under 50 år gjorts påpekanden och förslag, i synnerhet på senare år.

Ska man förbättra individernas inre verkligheter måste man börja redan när individerna är små. Förskolan och grundskolan bör få bättre undervisning, likaså gymnasiet och högskolor och universitet. I livet utanför skolorna bör det som sker ge bättre inre verkligheter. Det är mycket som behöver göras.

Här kan nu bara ges några uppgifter om sådant som berör de inre verkligheterna. Här är inte med om individernas uppfattningar om mänskliga verksamheter som styr världen, politiska uppfattningar om levnadsförhållanden, välfärdsfördelning och politik. Det är bara ett litet antal problemområden och ämnen bland mycket många som hämtats från NE, Nationalencyklopedin och som nödtorftigt kan belysa Individernas inre verkligheter.

© Nationalencyklopedin

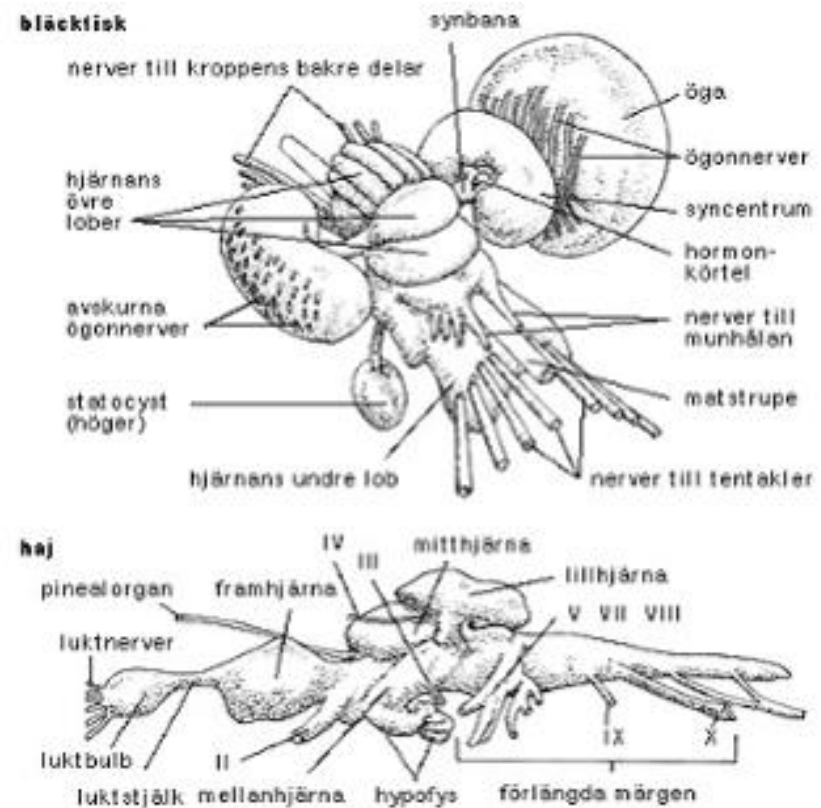
hjärna

hjärna, *encefalon*, den överordnade delen av nervsystemet hos djur inklusive människa. Hjärnans funktion är att ta emot, analysera och samordna information från sinnesorganen samt att grundat på denna information ge upphov till utåtledande impulser och därmed beteende (rörelser) samt påverka autonoma och endokrina funktioner. Därutöver lagrar hjärnan information (minne). I regel är hjärnan organiserad så att nervceller med liknande uppgifter, t.ex. att behandla synintryck eller att styra extremiteternas muskler, sitter samlade i grupper, s.k. centra.

Ett nervsystem kan bestå av ett centralt nervsystem samt av nerver som utgår därifrån eller leder dit, ett perifert nervsystem. Hjärnan tillhör det centrala nervsystemet; i detta kan också ingå ryggmärg (hos ryggradsdjur) eller bukmärg/bukgangliekedja (hos ringmaskar och leddjur).

Hjärnor hos ryggradslösa djur

Hos ryggradslösa djur kallas hjärnan vanligen *cerebralganglion*. Detta sitter i framänden av kroppen och består av grupper av nervceller, synapsområden – dvs. områden där cellutskott tar emot information från andra celler – samt nervbuntar som förbinder de olika delarna. Hos ringmaskar och leddjur är cerebralgangliet parigt och innehåller t.ex. syncentra, dit nerver från ögonen leder, och luktcentra med nerver från palper och antenner. Från cerebralgangliet går nervbuntar, av vilka särskilt de bakåtledande är kraftiga. De går på var sin sida om svalget och fortsätter i bukgangliekedjan. Hos blötdjuren finns ett parigt cerebralganglion som står i förbindelse med perifera ganglier i foten, manteln och inälvssäcken. Bläckfiskar har de mest utvecklade hjärnorna bland ryggradslösa djur.

TYPOFORM/TOMAS WIKLUND

hjärna. Överst visas en bläckfiskhjärna sedd snett framifrån höger. Bara vänster öga är inritat. På varje sida finns ett balansorgan, statocyst. Hjärnans olika lobe är grupperade runt matstrupen – de övre svarar för sinnesorganen och högre funktioner, medan de undre sköter tentaklerna, manteln och de inre organen. (Efter Wells.)

Nederst visas en hajhjärna sedd från vänster sida. Framhjärnan har en främre avdelning, luktbulben, till vilken nerverna från luktorganet leder. Genom luktstjälken leds luktimpulserna vidare till framhjärnans basala del. De romerska siffrorna markerar olika hjärnnerver – av dessa bildar hos hajar nerverna V, VII och VIII vid utträdet ett sammansatt komplex. Luktnerverna utgör tillsammans nerv I. (Efter Marinelli & Strenger.)

Hjärnor hos ryggradsdjur

Hos ryggradsdjur ligger största delen av centrala nervsystemet på ryggsidan. Det anläggs hos embryot som ett rör, nervröret, och behåller en sammanhängande hålighet även hos det vuxna djuret. Hjärnan utvecklas ur främre delen av nervröret och delas in i tre avsnitt: framhjärnan (*prosencefalon*), mitthjärnan (*mesencefalon*) och bakhjärnan (*rhombencefalon*).

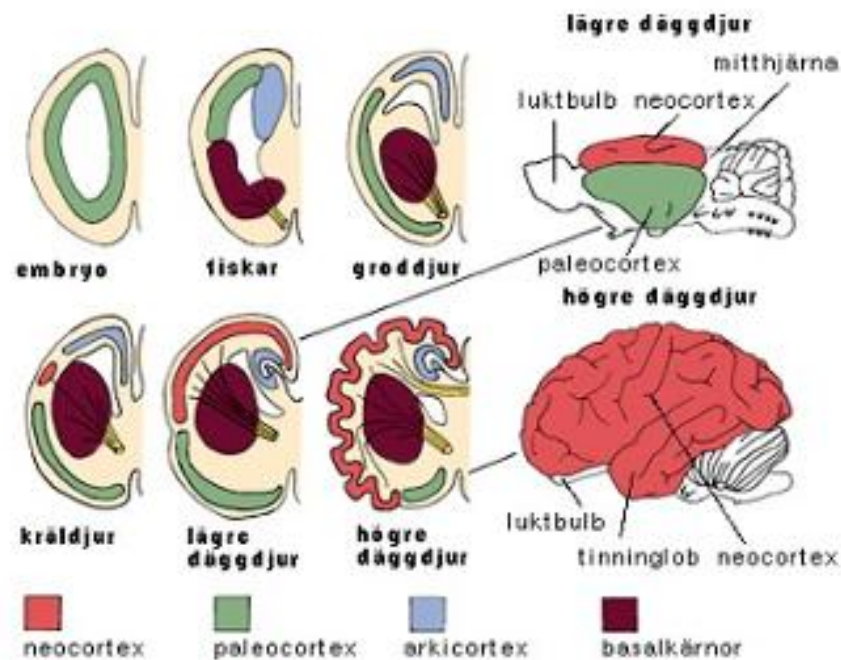
Framhjärnan består av två delar: framtill storhjärnan (*cerebrum*, *telencefalon*) och därefter mellanhjärnan (*diencefalon*). Bakhjärnan består också av två delar, den främre/övre inkluderar lillhjärnan (*cerebellum*) och hos däggdjur hjärnbryggan (*pons*). Den bakre/nedre utgörs av förlängda märgen (*medulla oblongata*). Mitthjärnan, hjärnbryggan och förlängda märgen utgör tillsammans hjärnstammen.

Storhjärnan är den del av hjärnan som skiljer sig mest åt hos olika grupper av ryggradsdjur. Särskilt hos däggdjuren visar storhjärnan en tilltagande komplexitet. Den består av två halvor förbundna med tvärgående nervbanor, bl.a. hjärnbalken (*corpus callosum*). Under utvecklingen har nervcellerna i storhjärnans ryggsida vandrat ut och bildat hjärnbarken (*cortex*).

Hjärnbarkens nedre och äldre del, *paleocortex*, innehåller luktcentra. Dit leder fibrer från luktorganen. Den ursprungligen på ryggsidan belägna delen, *arkicortex*, veckas samman på ett karakteristiskt sätt och bildar *hippocampus*. Hos primaterna inklusive människan har hippocampus förskjutits till undersidan av hjärnan, i samband med utvecklingen av tinningloben. Den har betydelse för bl.a. minnet.

Större delen av hjärnbarken utgörs av *neocortex*, den utvecklingsmässigt yngsta delen av den egentliga storhjärnbarken, vilken hos primater inklusive människa är indelad i pannlob, hjässlob, tinninglob och nacklob. Där finns, redan hos fiskarna, överordnade centra i vilka information från olika system samordnas.

Hos insektsätare finns väl avgränsade funktionella områden för bl.a. känsel, syn, hörsel, smak och motorik (s.k. primära områden) som gränsar direkt till varandra. Hos primater inklusive människa finns mellan de primära områdena vidsträckta integrations- och associationsområden, som är säte för högre cerebrala funktioner. Under hjärnbarken finns bl.a. de basala ganglierna och mandelkärnan (*amygdala*).

TYPOFORM/TOMAS WIDLUND

hjärna. Störhjärnans evolution. Bilden visar ett tvärsnitt genom den ena av störhjärnans hemisfärer. Den omsluter sidoventrikeln, som är en del av hjärnans hålrum. I embryot finns nervcellerna i ett diffust lager kring ventrikeln.

Hos vuxna fiskar och groddjur urskiljs basalkärnor med nervcellerna kvar nära ventrikeln och ett par områden där cellerna bildar en bark eller cortex – arkicortex upptill och paleocortex nedtill.

Hos kräddjur finns en antydning till en mer avancerad cortex – neocortex med celler i sex skikt.

Hos lägre däggdjur, t.ex. insektsätare, är neocortex ännu av måttlig storlek, och paleocortex med luktcentrum, liksom luktbulben, är stora.

Hos högre däggdjur blir neocortex till ett dominerande överordnat centrum, den egentliga störhjärnbarken, vilken blir kraftigt förstörd genom veckbildning. Arkicortex återfinns som hippocampus, och paleocortex bildar en luktcortex av måttligt omfång.

Hos primater, t.ex. schimpans och människa, bildar neocortex en tinninglob; vid dess anläggning förskjuts hippocampus till tinninglobens insida. (Efter Romer samt Hildebrand.)

Mellanhjärnan omfattar epitalamus, talamus, hypotalamus och subthalamus. Den upprätthåller en konstant inre kroppsmiljö genom att reglera bl.a. kroppens temperatur, hunger- och törstkänslor samt olika hormoners frisättning. Talamus innehåller omkopplingscentra för information som är på väg från övriga delar av nervsystemet till hjärnbarken, medan hypotalamus är centrum för autonoma och endokrina funktioner. I mellanhjärnans tak finns bl.a. pinealorganet, talkottkörteln, som kan vara utvecklat som ett hjässöga.

Mitthjärnans tak utgör syncentrum hos fiskarna; hos däggdjuren, där syncentra ligger i störhjärnans bark, bildar det i stället fyrhögarna, med bl.a. en omkopplingsstation för synbanorna. Mitthjärnan omfattar även den svarta kärnan, *substantia nigra*, med de dopaminproducerande nervceller som dör vid Parkinsons sjukdom.

Lillhjärnan är förbunden med hjärnstammen och belägen längst bak och längst ned i skallen. Den tar emot information från balansorganen (inklusive sidolinjeorganen hos fiskar), muskelsinnet, ögonen m.m. samt reglerar kroppshållning och koordination av rörelser i relation till sinnesintryck.

Hjärnbryggan är en del av däggdjurens hjärnstam. Den sitter ovanför förlängda märgen i höjd med lillhjärnan och innehåller bl.a. nervbanor

som förmedlar information om rörelser och sinnesintryck från hjärnbarken till lillhjärnan samt flera hjärnnervskärnor. Förlängda märgen ingår också i hjärnstammen. Den sitter mellan hjärnbryggan och ryggmärgen och innehåller nervbanor och reglerar bl.a. andning och cirkulation.

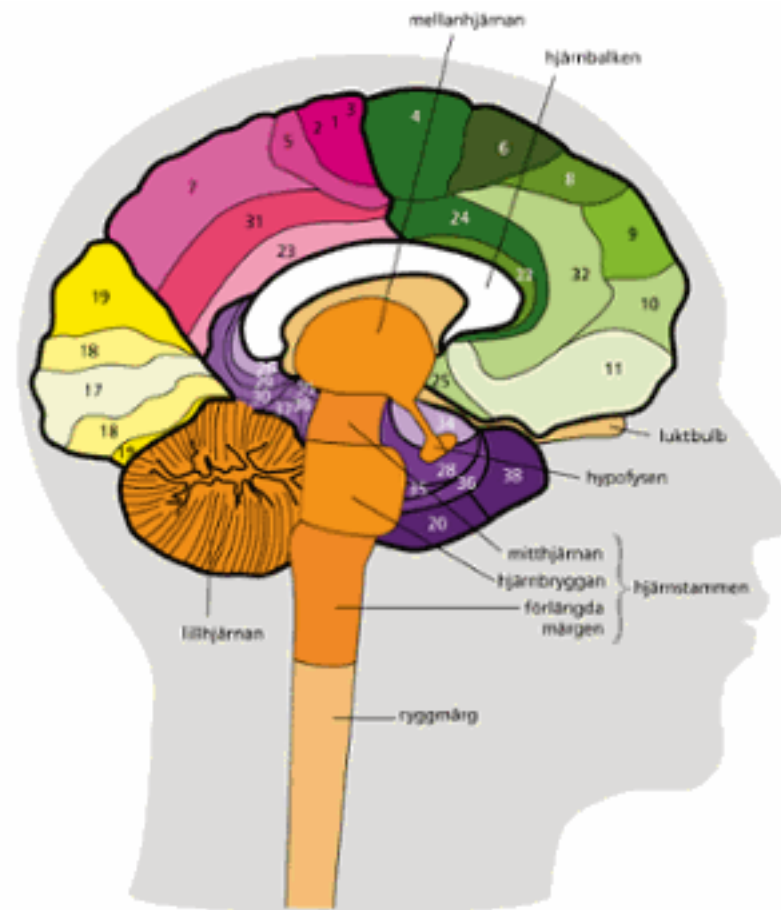
Författare: Patrick Meurling

Människohjärnans anatomi

Människans hjärna består av

- storhjärnan (*cerebrum, telencefalon*)
- mellanhjärnan (*diencephalon*)
- hjärnstammen (*truncus encephali*) som består av mitthjärnan (*mesencefalon*), hjärnbryggan (*pons*) och förlängda märgen (*medulla oblongata*)
- lillhjärnan (*cerebellum*).
-

Hos den vuxna människan är hjärnans vikt 1,2–1,4 kg (1,5–2,0 % av kroppsvikten). Den ligger innesluten i den skyddande hjälm som utgörs av skallens ben med den hydrauliska dämpning som den omslutande cerebrospinalvätskan ger.

CARIN CARLSSON/NATIONALENCYKLOPEDIEN

hjärna. Människans hjärna i genomskärning. Hjärnbarken som täcker storhjärnans yta viker sig in och omsluter de båda hemisfärerna, hjärnhalvorna. Hjärnbalken utgör tvärförbindelsen som förbinder hjärnhalvorna med varandra. På bilden är hjärnbalken, mellanhjärnan, hjärnstammen och lillhjärnan skurna mitt itu.

Siffrorna motsvarar områden av hjärnbarken, se bilden nedan (Ytan på människans storhjärna).

Hjärnvävnaden består av nervceller, *neuron*, och stödjeceller, *glia*celler. Nervcellerna finns anhopade i skikt på hjärnans yta, där de bildar *barken* (*cortex*), och inne i hjärnan, där en sådan cellansamling kallas *kärna* (*nucleus* eller *ganglion*). Det är nervcellernas kroppar som ger upphov till *grå hjärnvävnad*. Nervcellen har ett långt utskott, *axoner*, som leder nervimpulser från en nervcell till en annan, *dendriterna* tar emot signaler från andra celler. En bunt axoner från en grupp nervceller bildar en nervbana som leder impulser från en del av centrala nervsystemet till en annan. Många tjocka axoner omges av gliaceller, som innehåller en vit fettliknande substans, *myelin*. Dessa axoner bildar *vit hjärnvävnad*.

Hjärnans totala antal nervceller är omkring 10¹¹, dvs. omkring 100 miljarder. Nervcellernas talrika och starkt förgrenade utskott medför att antalet kontaktpunkter, synapser, mellan nervceller blir mycket stort; varje nervcell beräknas ha kontakt med flera tusen andra nervceller. Antalet gliaceller är omkring 10¹², dvs. omkring tio gånger högre än antalet nervceller.

Hjärnan utvecklas från främre delen av neuralröret (jämför [fosterutveckling](#)). Hjärnanlaget består ursprungligen av tre *hjärnblåsor*: främre hjärnblåsan eller *framhjärnan* (*prosencefalon*), mellersta hjärnblåsan och bakre hjärnblåsan (*rhombencefalon*, *ruthjärnan*). Den bakre och främre hjärnblåsan delar sig i vardera två, så att sammanlagt fem hjärnblåsor bildas:

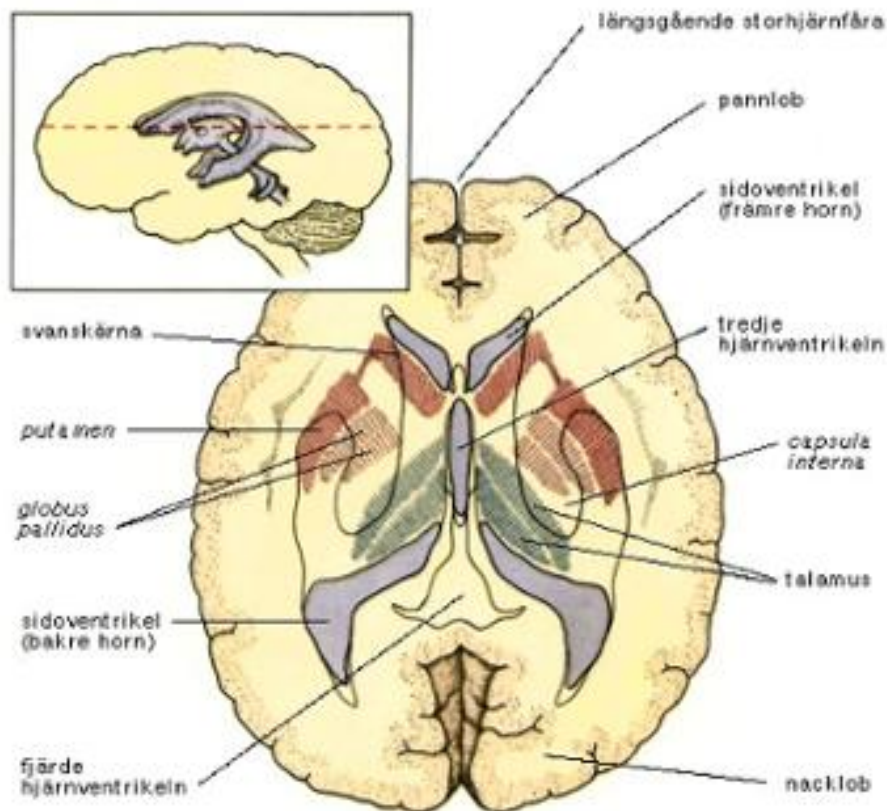
- 1) *ändhjärnan* (*telencefalon*) som hos den nyfödde motsvarar storhjärnan (*cerebrum*)
- 2) *mellanhjärnan* (*diencefalon*)

3) *mitthjärnan* (*mesencefalon*)

4) *bakhjärnan* (*metencefalon*) som ger upphov till hjärnbryggan och lillhjärnan

5) *efterhjärnan* (*myelencefalon*) som utvecklas till förlängda märgen.

Under hjärnblåsornas utveckling delas hålrummet i neuralröret upp i fyra *hjärnventriklar*: de två sidoventriklarna i storhjärnans hemisfärer, tredje ventrikeln i mellanhjärnan och fjärde ventrikeln i hjärnbryggan–förlängda märgen. I mitthjärnan kvarstår hålrummet i form av en smal kanal, *akvedukten*.

TYPOFORM/CECILIA H. BJÖRNEKULL

hjärna. Horisontalsnitt genom hjärnan i höjd med tredje hjärnventrikeln. Bilden visar läget av sidoventriklarna, svanskärnan, putamen, globus pallidus och talamus på vardera sidan. Den lilla bilden visar hjärnan från sidan med det vätskefyllda ventrikelsystemet inritat.

Författare: Bertil Sonesson

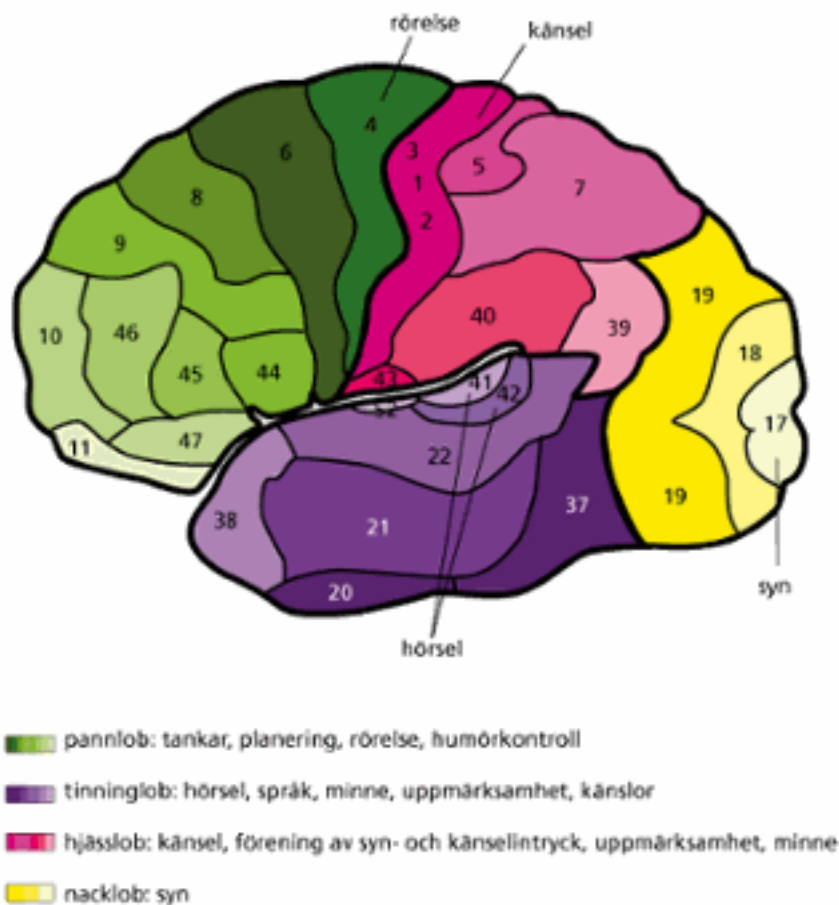
Storhjärnans byggnad

Storhjärnan består av de båda hjärnhalvorna (*storhjärnshemisfärerna*), vilka är skilda av en djup, längsgående fåra. I fårans botten förenas hemisfärerna av *hjärnbalken* (*corpus callosum*), som består av miljontals nervtrådar. Ytterst i varje hjärnhalva finns hjärnbarken, vilken är veckad och bildar vindlingar, *gyri*, och fåror, *sulci*.

Hjärnbarken i vardera hemisfären indelas i fyra lober: *pannloben*, *hjässloben*, *tinningloben* och *nackloben*. De båda förstnämnda skiljs åt av *centralfåran* (*sulcus centralis*), medan pannloben skiljs från tinningloben genom *sidofåran* (*sulcus lateralis*).

I pannloben finns bl.a. motoriska centra som styr skelettmusklernas rörelser. Vindlingen framför centralfåran (*gyrus precentralis*) utgör den primära motorbarken, från vilken pyramidbanan utgår till kroppens muskler. I hjässloben finns bakom centralfåran *gyrus postcentralis*, den sensoriska barken för berörings- och temperatursignaler. I tinningloben finns centrum för hörsel. I nackloben omvandlas nervimpulserna från ögats näthinna till synintryck.

I den motoriska barken i pannloben och i den sensoriska i hjässloben är varje kroppsdel representerad inom ett bestämt område. Ansiktet och handen upptar förhållandevis större barkområden än övriga kroppsdelar. Detta anger betydelsen av känselintrycken respektive behovet av förfinad motorik i ansikte och hand jämfört med andra delar av kroppen.

CARIN CARLSSON/NATIONALENCYKLOPEDIEN
 hjärna. Ytan på människans hjärna sedd från vänster. Siffrorna motsvarar områden av hjärnbarken ursprungligen indelade och numrerade 1–52 av Korbinian Brodmann i början av 1900-talet, baserat på cellanatomiska egenskaper. Flera brodmannområden visade sig senare kontrollera specifika hjärnfunktioner.

Inne i vardera storhjärnhemisfären finns sidoventrikeln, ett långsträckt, vätskefyllt hålrum som står i förbindelse med tredje hjärnventrikeln. Utmed sidoventrikeln sträcker sig *svanskärnan* (*nucleus caudatus*), som tillsammans med *linsjärnan* (*nucleus lentiformis*) bildar den streckade kroppen, *corpus striatum*. Linsjärnans yttre, bredare del har en mörkare färg och kallas *putamen*, medan den inre delen, *globus pallidus* (*pallidum*), är ljusare. Beskrivningen av färg och struktur baseras på utseendet i snitt av hjärnvävnad. Putamen tar emot och avger impulser från respektive till hjärnbarken och till kärnor i hjärnstammen, särskilt den svarta kärnan i mitthjärnan.

På hjärnhemisfärernas insidor finns de utvecklingshistoriskt äldsta delarna av storhjärnan. De sammanfattas under namnet *limbiska systemet*; dit räknas den gördelformiga hjärnvindlingen (*gyrus cinguli*), *hippocampusformationen* (av grekiska *hippo'*kamos 'sjöhäst') samt den mandelformiga kärnan. I limbiska systemet regleras bl.a. emotionella reaktioner. Hippocampusformationen har även stor betydelse för minnet.

Författare: Bertil Sonesson

Mellanhjärnans byggnad

Mellanhjärnan har inte någon distinkt gräns mot storhjärnan. Den omfattar talamus, hypothalamus, subthalamus och epithalamus.

Talamus

Talamus (*thalamus*) är en stor, äggformig, parig kärna som innehåller omkopplingscentra för alla nervbanor som leder impulser från kroppens periferi till hjärnbarken (utom luktbanan). På utsidan av talamus finns på vardera sidan vit hjärnvävnad, den inre kapseln (*capsula interna*), som innehåller ett stort antal nervtrådar, vilka förmedlar impulser mellan hjärnbarken och övriga delar av centrala

nervsystemet. Den inre kapseln avgränsas utåt och uppåt av *basala ganglierna*, som tillhör storhjärnan. Talamus bakre del kallas *pulvinar* ('kudde'); under den finns två avlånga upphöjningar, *knäkropparna*, som också tillhör talamus. I dessa omkopplas syn- och hörselimpulser till hjärnbarken.

Hypotalamus

I mellanhjärnan finns under talamus i tredje hjärnventrikelns sidovägg *hypotalamiska kärnor*, vilka samordnar autonoma nervsystemet med endokrina organ. Här sker också en sammankoppling med limbiska systemet i storhjärnan. Hypotalamiska kärnor svarar även för kroppens temperaturreglering, vätskebalans, sexuell aktivitet, sömn- och vakenhetsreglering samt registrering av hunger- och törstkänslor.

Subtalamus

Subtalamus ligger precis under talamus. Kärnan har nära kopplingar till globus pallidus och substantia nigra och räknas till de basala ganglierna.

Epitalamus

Epitalamus omfattar tallkottkörteln som sitter i tredje hjärnventrikelns tak samt det pariga utskott (*habenulae*) som förenar denna med talamus.

Hjärnstammens byggnad

Hjärnstammen omfattar mitthjärnan (*mesencephalon*), hjärnbryggan (*pons*) och förlängda märgen (*medulla oblongata*). I hjärnstammen, från förlängda märgen längs medellinjen upp till hypotalamus, sträcker sig en samling kärnor, *retikulära aktiveringssystemet (RAS)*, som bestämmer aktivitetsnivån i hela centrala nervsystemet.

Mitthjärnan

I mitthjärnans inre finns bl.a. kärnor till nerver som styr ögonens muskler. Här finns också *röda kärnan (nucleus ruber)* och *svarta kärnan (substantia nigra)*, vilka är inkopplade i den icke viljemässiga regleringen av aktiviteten i kroppens skelettmuskler. Det är substantia nigras dopaminproducerande nervceller som dör vid Parkinsons sjukdom. På baksidan av mitthjärnan ligger *fyrhögarna (corpora quadrigemina)*, med reflexcentra för omedvetna syn- och hörselfunktioner.

Hjärnbryggan

Hjärnbryggan är belägen ovanför förlängda märgen i höjd med lillhjärnan. I hjärnbryggan finns förutom uppåt- och nedåtgående nervbanor även kärnor för impulser mellan storhjärnan och lillhjärnan.

Förlängda märgen

Förlängda märgen är en koniskt formad och belägen mellan hjärnbryggan och ryggmärgen, framför lillhjärnan. På förlängda märengens framsida finns *pyramiderna* med de från hjärnbarken nedåtgående motoriska nervbanor, *pyramidbanorna*, som korsar mittlinjen där ryggmärgen börjar. I förlängda märgen löper inåtgående nervbanor för sinnesintryck från kroppen till den s.k. sensoriska barken i storhjärnan. Där finns också hjärnnervskärnor samt centra för reglering av andning och blodcirkulation.

Författare: Bertil Sonesson

Lillhjärnans byggnad

Lillhjärnan ligger nedsänkt i bakre skallgropen och täcks på ovensidan av *lillhjärnstältet* (hårda hjärnhinnan). Lillhjärnan är förenad med hjärnstammen genom tre pariga lillhjärnsskänklar, i vilka ledningsbanor för nervimpulser passerar till och från lillhjärnan. Den

består av de båda lillhjärnshemisfärerna som är uppdelade i lober och som i mitten hålls samman av en struktur som tidiga anatomer beskrev som maskformig och benämnde *vermis*.

Lillhjärnsbarken är rikt veckad och bildar tunna, bladformiga veck, folia, som i ett längdsnitt framträder tillsammans med den vita hjärnvävnaden i form av ”livets träd” (*arbor vitae*). I lillhjärnsbarken finns tre cellskikt, där bl.a. Purkinje-cellerna ingår. Dessa stora celler ger upphov till lillhjärnans utåtledande impulser, vilka efter omkoppling i någon av kärnorna i lillhjärnans inre sänds vidare till andra delar av centrala nervsystemet.

Författare: Bertil Sonesson

Signalsubstanser och neuronsystem

Nervcellerna i hjärnan kommunicerar med hjälp av signalsubstanser. Dessa är av tre huvudtyper: *aminosyror* (framför allt glutamat i glutamaterga neuron och gammaaminosmörsyra, GABA, i GABA-erga neuron), *aminer* (acetylcholin i kolinerga neuron, noradrenalin i noradrenerga neuron, dopamin i dopaminerga neuron och serotonin i serotonerga neuron) samt *peptider* (i peptiderga neuron).

Peptiderga neuron i de hypotalamiska kärnorna styr de flesta av kroppens hormonella funktioner, t.ex. könsfunktioner, menstruationscykel och dygnsrytm liksom kroppens svar på stress, törst, hunger, värme och kyla.

De viktigaste kolinerga neuronsystemen ligger på två ställen: dels i ryggmärgen, där motorneuronen styr kontraktion av kroppens muskler, dels i den basala delen av framhjärnan, där kolinerga neuron spelar en viktig roll för inlärning. Dessa neuron, som innerverar viktiga minnescentra (framför allt i hippocampusformationen i tinningloberna) är skadade vid Alzheimers sjukdom.

Dopaminerga neuron i mellanhjärnan bildar två viktiga funktionella system. Neuronen i substantia nigra ingår i det extrapyramidala systemet; degeneration inom detta system ger rörelserubbningar vid Parkinsons sjukdom. Det s.k. mesolimbiska dopaminsystemet reglerar känslor och känslouttryck, bl.a. via belöningssystemet och andra regioner i limbiska systemet. Läkemedel som används vid schizofreni (neuroleptika) utövar sin verkan via dopaminerga neuron.

Noradrenerga och serotonerga neuronsystem ligger i nedre delen av hjärnstammen (*locus caeruleus* och de s.k. mittlinjekärnorna). De är inkopplade i regleringen av sömn och vakenhet, uppmärksamhet och känsloliv. Rubbningar i dessa system anses spela en roll vid emotionella störningar. Depressionstillstånd anses delvis bero på en sänkt aktivitet i hjärnans serotonerga system. Antidepressiva läkemedel förstärker de noradrenerga och serotonerga systemens funktion.

Författare: Anders Björklund

Hjärnans biokemi

Hjärnan utgör ca 2 % av kroppsvikten men svarar för 15–20 % av den vilande organismens syreförbrukning. Denna stora förbrukning speglar nervcellernas kontinuerliga behov av energi för det arbete de uträttar i att ta emot, lagra och vidarebefordra information i form av nervimpulser.

En nervimpuls leder till frisättning av aktiverande eller hämmande signalsubstanser och till membranförändringar i såväl den signalerande som den mottagande nervcellen liksom i omgivande stödjeceller (glia). Då sker ett spontant (dvs. icke energikrävande) membranflöde av joner, framför allt av kalium, natrium, kalcium och klorid. I denna process modifieras cellmembranerna kemiskt. Inflöde av kalcium i

cellen leder till kemiska förändringar i cellens inre, vilka bildar basen för cellens mer långsiktiga anpassning till de fortsatta stimuli den tar emot. Denna anpassning gör det möjligt för celler att lagra information ("minnen").

Nervimpulserna ger således upphov till en kaskad av reaktioner, där budskapet från yttrevärlden, i detta fallet den frigjorda signalsubstansen, inte bara elektriskt aktiverar eller hämmar cellen utan också via sekundära budbärare (engelska *messengers*) aktiverar en serie kemiska reaktioner. I detta kontinuerliga informationsflöde krävs energi för att återställa de ursprungliga jonkoncentrationerna över cellmembranerna. Då återabsorberas eller återbildas signalsubstanser som frigjorts. Komplexa molekyler återuppbyggs och andra molekyler modifieras, bl.a. de som medverkar vid minnesbildning. Även den "vilande" nervcellen och den vilande hjärnan har ett stort energibehov. Detta beror på en viss spontanaktivitet i nervcellerna som ger jonläckage.

Det finns ett klart samband mellan nervcellernas aktivitet och deras energiförbrukning. I stort sett förbrukar nervceller syre i proportion till sin urladdningsfrekvens. Detta gör att funktionellt kopplade nervceller och deras stödjeceller ökar sin ämnesomsättning och sitt blodflöde när de aktiveras av yttre retning. Hjärnans ämnesomsättning ökar till minst det dubbla vid epileptiska krampanfall och minskar till omkring hälften vid koma eller djup narkos. Sömn och intellektuell aktivitet ger regionala ändringar av hjärnans ämnesomsättning. Vissa narkosmedel ger medvetslöshet utan att sänka ämnesomsättningen.

Nervcellerna är mycket känsliga för syrebrist. Så drabbas t.ex. ögats mörkeranpassning och hjärnans förmåga att lösa komplicerade uppgifter av en syrebrist som motsvarar vistelse på 3 000–4 000 m

höjd; korttidsminnet drabbas vid ca 5 000 m, och medvetslöshet inträder vid 7 000–9 000 m. Denna känslighet för syrebrist beror dels på nervcellernas stora energibehov, dels på att vissa signalsubstanser kräver syre för att kunna produceras. Grav syrebrist är orsaken till celldöd och hjärnskador vid kärlsjukdomar av typen stroke, liksom vid cirkulationsrubbingar på grund av chock och hjärtstillestånd. Celldöden orsakas av energibrist, sannolikt delvis av ett ohämmat inflöde av kalciumjoner i nervcellerna.

I motsats till de flesta av kroppens andra organ är hjärnan exklusivt beroende av glukos (druvsocker) för cellernas förbränning och energiproduktion. En sänkning av blodets glukoshalt till ca 50 % ger begränsade psykiska funktionsstörningar, medan en sänkning till ca 20 % ger medvetslöshet. En för kraftig sänkning av blodglukoskoncentrationen, med störning av hjärnfunktionerna, kan förekomma vid insulinbehandling av diabetes.

Författare: Bo Siesjö

Hjärnans fysiologi

Centrala nervsystemet (störhjärnan, hjärnstammen, lillhjärnan och ryggmärgen) har som huvuduppgift att översätta signaler från sinnesorganen till ett beteende (kroppsörelser, tal, inre organreaktioner) som gör det möjligt för organismen att överleva. Detta gäller såväl för primitiva djur som för människan, vars hjärna är det mest sammansatta organ som vi känner inom biologin.

Författare: David H. Ingvar

Hjärnans aktivitet

Hjärnan har hela livet en hög energiomsättning, även då kroppen vilar. Den förbränner glukos (druvsocker), som tillsammans med syre tillförs via ett rikt blodkärlsnät. Energin går åt främst till att

upprätthålla den elektriska potentialen i nervcellernas membraner. Den är en förutsättning för att nervcellerna med sina förgreningar skall kunna stå i kontakt med varandra med elektriska signaler. Dessa utgår från kontaktpunkterna (synapserna) mellan nervcellerna. Där förmedlas impulsflödet med hjälp av olika signalsubstanser (se ovan), av vilka minst ett 40-tal är kända. Den genomsnittliga omsättningen (räknat per 100 g hjärna/min) är 3,3 ml syre eller 5,3 mg glukos vid ett blodflöde av 50 ml. Dessa värden är i stort sett konstanta i vuxen ålder (18–75 år). I tidiga barnår (3–7 år), då många bansystem och synapsförbindelser i hjärnan utvecklas, är dess energiomsättning upp till tre gånger så stor. Hos gamla kan energiomsättningen minska något då antalet nervceller är reducerat. Vid senilitet och senil demens är reduktionen avsevärd. Vid djup sömn minskar energiomsättningen ca 15 %.

Abnormt låg energiförbrukning förekommer under narkos samt vid komatillstånd och abnormt hög vid den ökade elektriska aktiviteten under ett epileptiskt anfall. Hjärnans elektriska aktivitet mäts med EEG, som vid vakenhet visar snabba frekvenser och vid koma långsamma.

Med isotopmetoder (bl.a. PET) och med funktionell MR (se [magnetisk resonanstomografi](#)) kan den regionala aktiviteten (energiförbrukning, genomblödning etc., liksom omsättningen av vissa signalsubstanser) i samtliga delar av hjärnan mätas samtidigt. På så sätt kan ”aktivitetslandskap” påvisas i hjärnbarken och andra delar av nervsystemet t.ex. vid ankomst av sinnesintryck, vid viljemässiga rörelser och även vid tal och psykisk aktivitet.

Författare: David H. Ingvar

Grundläggande funktioner

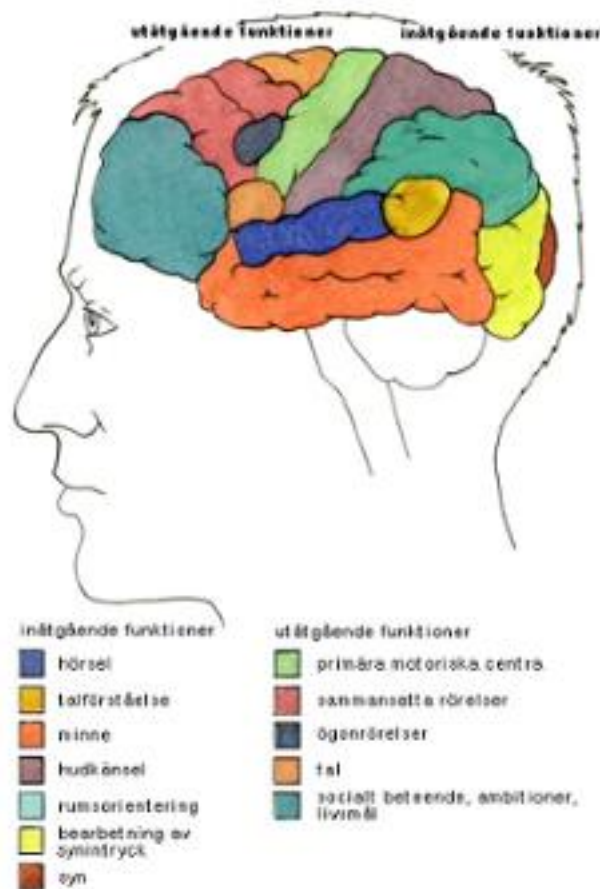
I nervsystemets lägsta nivåer, i ryggmärg och hjärnstam, sker översättningen av sinnesintryck till beteende reflexmässigt, omedvetet. Smärtsignaler ger avvärjningsrörelser, och balanssignaler utlöser muskelaktivitet. Signaler från omvärlden och inre organ framkallar en anpassning av kroppens inre miljö via andning, hjärtaktivitet, temperaturreglering etc. Högre centra i hypotalamus kontrollerar hormonella mekanismer, huvudsakligen via hypofysen. I hypotalamus registreras också törst och hunger liksom sexuella signaler, vilket kan utlösa specifika svar i inre organ och i beteende.

Alla grundläggande funktioner kontrolleras (omedvetet) av högre centra i hjärnan, speciellt i limbiska systemet. Dock kan t.ex. höggradig aktivitet i balanssinnet, rikliga signaler från inre organ, känslor av hunger och törst eller sexuella stimuli nå medvetandet, varvid hjärnans reflexmässiga svar på de primära signalerna viljemässigt kan modifieras. Möjligheten att medvetet och viljemässigt ändra primära funktioner i nervsystemet är dock begränsad (jämför [autonoma nervsystemet](#)).

Författare: David H. Ingvar

Hjärnans högre funktioner

Medvetandefunktionen. Hjärnans aktivitetsnivå avgör medvetandegraden. Den upprätthålls av det retikulära aktiveringssystemet (RAS) i hjärnstammen, en samling kärnor och banor nära medellinjen. Delar av RAS kontrollerar vakenhet och sömn. Skador i RAS ger komatillstånd, medan centralstimulans aktiverar RAS, vilket ger ökad vakenhet.

TYPOFORM/TOMAS WIDLUND

hjärna. Funktionella områden i hjärnbarken. Bilden visar vänster hjärnhalva där talcentra finns.

Vid normalt medvetande samarbetar centra i hjärnan så att hjärnans "ägare" upplever sig ha ett självständigt jag. Central i

medvetandefunktionen är människans överblick av sin livssituation ("livstid"). Här ingår information om tidigare händelser som bevaras i hjärnan i form av minnen, aktuell information från sinnesorganen om nu-situationen, liksom alternativa planer, hypoteser, förmodanden, förväntningar och visioner om framtiden. Produktionen av medvetande försiggår i vakenhet på olika plan. Man antar att detta sker genom samarbete samtidigt i många parallella nervcellskretsar (*multiple distributed networks*). Samtidigt, okänt hur, produceras ett omedvetet själsliv.

Medvetandets spridda lokalisering i hjärnan gör att det inte går förlorat även vid omfattande skador i hjärnbarken. Dock kan då en reduktion av medvetandegraden och medvetandets innehåll liksom av hjärnans ämnesomsättning konstateras.

Nervsystemet tar ständigt emot en enorm mängd sinnesintryck, av vilka endast en liten del når medvetandet. Mekanismer i ryggmärg, hjärnstam och hjärnbark utövar en filterfunktion så att man ur det rika, slumpartade inflödet behöver ta fasta på meningsfyllda signaler enbart. Även nervsystemets utgångssida står, då man är medveten, under kontroll av högre centra. Detta gör det möjligt att snabbt välja adekvata program för motorik och beteende. Vid kontrollen av motoriken samverkar hjärnbarken med extrapyramidala systemet (jämför [nervsystem](#)), lillhjärnan och ryggmärgen.

Termen kortikal kontroll avser de styrande funktioner som utövas av hjärnbarkens nervceller. Termen används oftast om den styrning av medvetna muskelrörelser som sker från flera områden av storhjärnbarken och från lillhjärnans bark. Kortikal kontroll kan även avse det inflytande som kognitiv bearbetning har på uppfattningen av sinnesintryck. Vidare är termen aktuell då impulser från hjärnbarken (via nerver eller direkt från elektroder i hjärnan) används för att styra

elektronisk utrustning, t.ex. en handprotes efter amputation eller utrustning som möjliggör kommunikation med omvärlden vid svår neurologisk sjukdom eller skada.

Minne kallas hjärnans viktiga förmåga att bevara tidigare inhämtad information. Sammansatta minnen består sannolikt av mönster av signaler mellan nervceller vilkas kontaktpunkter, synapser, byggs om för att underlätta viss signalpassage. Sannolikt skapas minnen även genom ombyggnad av molekyler inuti nervcellerna. Människohjärnans minneskapacitet är mycket stor, vilket kan sättas i samband med bl.a. dess stora antal nervceller och det väldiga antalet kontaktpunkter mellan dessa. Inprägling av *korttidsminnen* anses särskilt knuten till djupare delar av tinningloberna (hippocampusformationen). I tinninglobernas hjärnbark bevaras komplexa minnen. De kan återkallas med lokal elektrisk retning vid hjärnoperationer. Sådana minnen tillhör gruppen *långtidsminnen*. I pannloberna finns minnesprogram för kroppsrörelser, sammansatta handlingar och beteenden. Kortvariga sådana program kallas *arbetsminnen* och används för att t.ex. hålla ett telefonnummer aktuellt. Sammansatta pannlobsprogram styr vårt sociala beteende, våra värderingar och livsmål.

Känslor kan beskrivas som den ”färg” som hjärnan lägger på enskilda sinnesintryck och sammansatta medvetna och omedvetna upplevelser och minnen. Lustkänslor uppkommer i [belöningssystemet](#), som till stor del ingår i det limbiska systemet och även omfattar delar av pannlobens bark (prefrontala cortex), där upplevelserna medvetandegörs, så att det lustfyllda kan uppsökas och det olustfyllda undvikas. Samtidigt får beteendet och (kropp)språket också emotionell karaktär. Inre organ är även inkopplade, vilket resulterar i t.ex. hjärtklappning vid skräck, hudrodnad eller blekhet vid upprördhet

samt speciell mimik vid glädje och sorg. Hjärnfunktionerna bakom känslor och känslouttryck är till stor del knutna till den omedvetna psykiska aktiviteten, vars natur ännu är dunkel.

Viljan (viljelivet). Viljemässigt utlösta handlingar liksom inre föreställningar, tankar etc. ger skilda aktivitetsmönster i hjärnan. I dessa ingår en ökning av aktiviteten i pannloberna, där planen för den – kommande – viljemässiga handlingen, tankekedjan etc. fastläggs. Vid mentala sjukdomar är viljelivet ofta förändrat. Då brukar pannlobsaktiviteten vara nedsatt.

Prefrontala cortex (även kallad pannlobens associationsbark) är den del av pannlobens hjärnbark som täcker lobens främre del. Dess bakre gräns utgörs av övergången till de områden som styr motoriska funktioner. Prefrontala cortex har en betydande roll i hjärnans mest avancerade funktioner: uppmärksamhet, tidsupplevelse och planering, omdöme, kritiskt tänkande, problemlösning, styrning av beteende, impulskontroll, inläring och lustupplevelse. Det som brukar kallas ”personlighet” kan till stor del hänföras till aktiviteter i prefrontala cortex.

Hjärnans språkfunktioner är det som framför allt skiljer människan från djuren. Ett tidigare oantat stort antal centra i båda hjärnhalvornas hjärnbark samverkar såväl vid mottagandet av talade och skrivna ord som vid produktionen av tal och skrift. Upptäckten att det förhåller sig så har modifierat den klassiska uppfattningen att språkfunktionerna hos de flesta människor (dvs. högerhänta) är knutna huvudsakligen till den dominanta (vänstra) hjärnhemisfären och dess talcentra (Brocas och Wernickes centra, jämför [afasi](#)).

Bakom människans språkfunktioner finns en ärftligt betingad ”kompetens” (jämför Noam **Chomsky**) hos människans hjärna. I språkfunktionen ingår såväl hörselminnen (ljudgestalter, ljudsammansättningar) som visuella minnen (skrivna och tryckta symboler) vilka bildar ordgestalter. De bevaras i bakre delarna av hjärnbarken, och de kan med hjälp av pannloberna sättas samman till meningar med grammatik. Pannlobernas språkprogram används även, menar man, för den mycket snabba tolkningen av språksignaler som man hör eller ser.

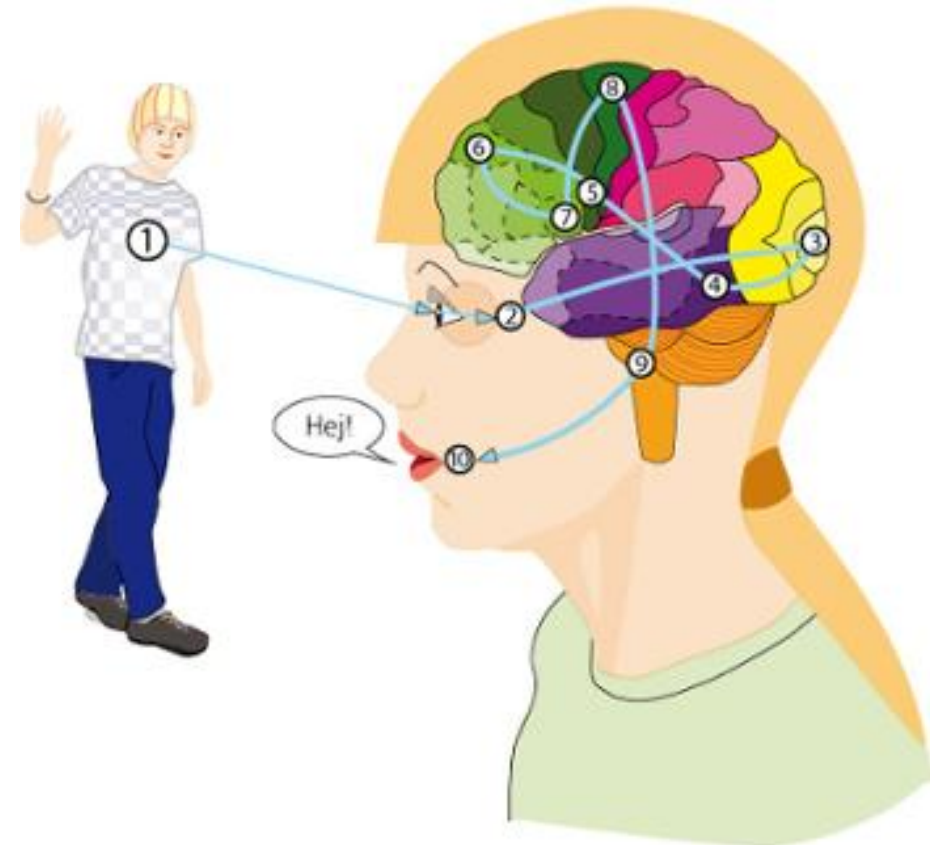
Utveckling av språk och andra sociala funktioner. Undersökningar på apor och på människa anses tala för att en särskild grupp av nervceller i storbark, *spiegelneuroner*, har stor betydelse i dessa sammanhang. Neuronerna aktiveras då individen iakttar andra som talar eller utför rörelser. Aktiveringen är delvis densamma som då individen själv är aktiv på samma sätt. Spegelneuronernas funktioner bedöms till någon del vara medfödda, men utvecklas hos människan främst under livets andra halvår. Förutom att spegelneuronernas aktivitet hjälper barnet att lära sig av omgivningen beträffande rörelser och tal bedöms de medverka i utvecklingen av förmåga till empati, dvs. förmågan att leva sig in i andra människors känslor.

Författare: Jörgen Malmquist David H. Ingvar

Skillnader mellan höger och vänster hjärnhalva

Undersökningar av personer hos vilka hjärnbalken mellan hjärnhemisfärerna delats (en numera sällan använd operation vid svår epilepsi) visar att hos de allra flesta tolkas signaler till vänster hjärnhalva med lätthet i språkliga termer. Så sker knappast alls för signaler till höger halva. Den vänstra, den ”dominanta”, hjärnhalvan kallas den verbala, ”logiska”, och är den som tolkar omvärlden i abstrakt symbolform. Höger hjärnhalva spelar större roll för

uppfattning av helheter och rumsliga förhållanden. Även emotioner, liksom konst- och musikupplevelser, anses mer avhängiga av höger hemisfär, liksom kontrollen av språkets melodi.

CARIN CARLSSON/NATIONALENCYKLOPEDIEN

hjärna. Schematisk bild över vad som sker i hjärnan när man känner igen och hälsar på en kompis.

1) Vilmas kompis Erik vinkar.

- 2) Näthinnan i Vilmas öga omvandlar ljussignaler av det hon ser till nervsignaler som skickas vidare till syncentrum.
- 3) I syncentrum behandlas nervsignalerna så att konturer, färger och rörelser uppfattas, att Erik är en människa och att han är just Erik och ingen annan.
- 4) I tinningloben finns ett område där ansikten känns igen, där bilden av Erik kopplas samman med hans namn.
- 5) Djupare i hjärnan innanför hjärnbarken finns limbiska systemet som bl.a. kopplar samman olika känslor med händelser och företeelser. Vilma och Erik är kompisar, vilket gör att åsynen av honom är en positiv upplevelse.
- 6) I pannloben görs en helhetsbedömning byggd på erfarenheter och de aktuella intrycken. Här fattar Vilma beslutet att hälsa tillbaka på Erik.
- 7) I motoriska talcentrum förbereds vilka rörelser som behöver samordnas för att Vilma ska kunna säga "hej".
- 8) I motoriska hjärnbarken styrs kroppens muskler, i detta fallet musklerna kring munnen och i svalget.
- 9) I hjärnstammen kopplas nervsignalerna om på väg till musklerna.
- 10) Vilma säger "hej" till Erik.

Författare: David H. Ingvar

Hjärnans sjukdomar

Hjärnans sjukdomar får sin prägel av hjärnans anatomi, specialiserade funktion och känslighet. Hjärnan är skyddad i sitt hölje av skallben och hjärnhinnor, där den är sinnrikt upphängd, svävande i hjärn- och ryggmärgsvätskan. Den är väl försörjd med blod men skyddad mot skadande substanser i blodet genom kärlens blod–hjärnbarriär. Detta är viktigt då hjärnan bl.a. saknar effektiv bakteriebekämpning och endast i mycket begränsad omfattning kan ersätta skadade nervceller. En skada på dessa ger därför ofta bestående störningar i olika hjärnfunktioner.

Hjärnans sjukdomar beror framför allt på syrebrist och cirkulationsstörningar, tumörer och degenerationer, dvs. ett gradvis bortdöende av nervceller. Vanliga är också utvecklingsstörningar, ämnesomsättningsfel, infektioner och mekaniska skador, t.ex. efter olyckshändelser. Vid några vanliga psykiska sjukdomar (t.ex. depression och schizofreni) kan man inte visa på en tydlig förändring av hjärnstrukturerna.

Syrebrist vid t.ex. ett kvävningstillbud drabbar de känsligaste nerv- och gliacellerna och i svårare fall flertalet nervceller. Syrebrist karakteriserar även cirkulationsstörningarna. Dessa består av blödningar vid bristningar av kärl, t.ex. till följd av högt blodtryck, eller vid bristning av ett pulsåderbräck (aneurysm, en utvidgning på en hjärntår). Därtill kommer infarkter, dvs. undergång av delar av hjärnan som försörjs av ett kärl vilket stängts av genom en blodpropp. Även om dessa skador är begränsade kan de bli allvarliga genom att hjärnan reagerar med svullnad, s.k. ödem. Eftersom hjärnan är innesluten i sitt skyddande men oftergivliga benhölje kan denna svullnad leda till ett så högt tryck i huvudets inre att blodet inte kan passera in i hjärnan, och denna skadas då i sin helhet (hjärndöd). Detta gäller också t.ex. vid vissa tumörer och infektioner. – Såväl hjärnblödningar som hjärninfarkter kan ge symtom som sammanfattas under benämningen slaganfall (stroke).

Tumörer bildas vanligen av stödjeceller (gliaceller) och kallas gliom. De är mer eller mindre elakartade. I ett tidigt stadium är de avgränsade, men växer in i och förstör angränsande hjärnvävnad. Godartade tumörer utgår vanligen från hjärnans hinnor och nerver eller från blodkärl.

Degenerativa sjukdomar, t.ex. Alzheimers sjukdom, är delvis ärftliga, men visar sig vanligen först i vuxen eller hög ålder. De leder till ett smygande bortfall av mentala och kroppsliga funktioner.

Utvecklingsstörningar kan vara ärftliga, men beror framför allt på syre- och näringsbrist i fostrets hjärna under graviditet och förlossning. Därigenom störs hjärnans utveckling. Den kan efter födseln inte återupptas. Vissa fel kan dock kompenseras senare. Resultatet blir i svårare fall mental retardation eller cerebral pares, i mildare fall en lättare funktionsstörning. Genom den förbättrade vården av gravida och nyfödda har antalet svåra skador minskat.

Infektioner med inflammationer i hjärnhinnorna (hjärnhinneinflammation) och i hjärnvävnaden (encefalit) får ofta en diffus spridning. Framför allt virusinfektioner har dock en tendens att angripa endast vissa delar av hjärnan och ryggmärgen. Exempel härpå är infektion med poliovirus, som angriper ryggmärgens nervceller för muskelrörelser, eller herpesvirus, med en benägenhet att enbart drabba luktbanor och tinninglober i hjärnan med minnesbortfall som följd.

Mekaniska skador, t.ex. vid olycksfall eller vid idrottsutövning (boxning) med slag mot huvudet, kan få till följd en blödning mellan hjärnhinnorna. I svårare fall uppstår skador på hjärnvävnaden, ibland direkt under den träffade delen av huvudet, ibland dessutom på motsatta sidan (*contre-coup*). Hjärnan kan också i denna situation skadas genom att den rör sig i förhållande till skallen, vars ojämnheter då kan riva sönder hjärnytan.

.....

Litteraturanvisning

A. Brodal, *Neurological Anatomy in Relation to Clinical Medicine* (3:e upplagan 1981);
L. Olson m.fl., *Hjärnan* (2007);
D. Ottosson, *Nervsystemets fysiologi* (1974);
D. Ottosson, *Neuropsykologi* (1977).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, hjärna. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hjärna> (hämtad 2018-01-29)

Innehåll

Hjärnor hos ryggradslösa djur
Hjärnor hos ryggradsdjur
Människohjärnans anatomi
Signalsubstanser och neuronsystem
Hjärnans biokemi
Hjärnans fysiologi
Hjärnans sjukdomar
Litteraturanvisning

Läs även om

[nervsystem](#)
[ganglion](#)
[autonoma nervsystemet](#)
[organsystem](#)
[bukmärg](#)
[sinnesfysiologi](#)
[motoriskt centrum](#)
[endokrina organ](#)
[smärta](#)
[psykoneuroendokrinologi](#)

kunskapsteori

kunskapsteori, *epistemologi*, en huvudgren av filosofin som studerar grundläggande frågor om framför allt kunskapens natur, objekt och källor, t.ex.: Vad är kunskap? Vad kan vi ha kunskap om, en objektiv ytttervärld eller bara våra egna upplevelser? Vad vilar vår kunskap ytterst på, sinnena eller förnuftet?

Författare: Dag Prawitz

Några tidiga problemkomplex

Ett intresse för frågor av detta slag uppstod redan i den grekiska antiken. En anledning härtill var den iakttagelse som sofisterna gjorde att mycket av det som tagits som objektivt givet av naturen i själva verket har sitt upphov hos människan. Sofisten Protagoras, känd för sin maxim ”människan är alltings mått”, gick så långt som till att säga att det är fenomenen såsom de framträder för oss som är den egentliga verkligheten. En annan anledning till kunskapsteoretisk reflexion var framväxten av vetenskaper, inte minst den deduktiva matematiken, som syntes nå både säkra och praktiskt användbara kunskaper genom enbart begreppsliga undersökningar och logiska resonemang.

Den första som systematiskt anställde betraktelser över kunskapens väsen var Platon. Han argumenterade för att matematiken handlar inte om sinnevärlden utan om världen av idéer, som är tillgänglig för oss genom intellektet; det är därför som vi i matematiken kan uppnå säkra och absolut kunskap med förnuftets snarare än sinnenas hjälp.

Gentemot subjektivistiska uppfattningar av det slag som Protagoras företrädde gjorde han gällande att verklig kunskap har vi endast om idévärlden, som är objektivt given oberoende av oss.

Författare: Dag Prawitz

Begreppet kunskap

Platon analyserade också själva begreppet kunskap och frågade vad skillnaden är mellan att bara ha en sann uppfattning eller åsikt och att ha kunskap, dvs. att verkligen *veta* något. Hans svar är att det senare innebär i tillägg utöver det förra att man har goda grunder för sin åsikt, vilket har fördelen att åsikten inte så lätt flyger sin väg.

Denna analys har blivit bestående i senare filosofi, som i stort sett menat att (åtminstone) följande tre villkor måste vara uppfyllda för att en person *P* skall kunna sägas ha kunskap om *A* eller veta att *A* (där *A* står för ett påstående):

- 1) att *A* är sann,
- 2) att *P* håller *A* för sann och
- 3) att *P* har goda grunder för att hålla *A* för sann.

När det gäller frågan vad ”sann” och ”goda grunder” närmare betyder har emellertid meningarna gått starkt isär.

Författare: Dag Prawitz

Rationalism versus empirism

Betecknande för nyare tidens filosofi från och med Descartes är att kunskapsteorin ofta ses som den mest grundläggande disciplinen. Med Descartes skeptiska tvivel på huruvida vi någonsin har tillräckligt goda grunder för att alls kunna anse oss veta något kommer framför allt frågan om kunskapens yttersta grunder i centrum. 1600-talets *rationalister*, Descartes, Spinoza och Leibniz, betonar liksom Platon förnuftets roll och möjligheten till att med dess hjälp nå säker kunskap om verkligheten, medan de brittiska *empiristerna*, Locke, Berkeley och Hume, i allmänhet intar en skeptisk hållning till all föregiven kunskap som går utöver sinnenas omedelbara vittnesbörd (se [rationalism](#) respektive [empirism](#)).

Kant brottas i sin filosofi med motsättningen mellan dessa ståndpunkter och frågar hur kunskap *a priori* om syntetiska sanningar är möjlig. Med kunskap *a priori* avser han kunskap som inte grundar sig på erfarenheten, medan *syntetiska* sanningar är sådana som säger något om världen (till skillnad från de *analytiska*, som är sanna i kraft av de ingående begreppen). Gentemot empiristerna hävdar Kant att sådan kunskap är möjlig i vissa fall, nämligen när vi har att göra med villkor för att någon erfarenhet alls skall komma till stånd, och härifrån kan vi enligt Kant härleda såväl matematiken som vissa naturlagar. Detta har i sin tur bestritts av många analytiska filosofer, vilka betraktat naturlagar som hypoteser (se [hypotetisk-deduktiv metod](#)) och matematiska sanningar som analytiska. Själva distinktionen mellan analytiska och syntetiska sanningar har dock i våra dagar ifrågasatts av framför allt W.V. Quine.

Författare: Dag Prawitz

Kunskap och verklighet

Dessa uppfattningar om kunskapens arter och grunder korsar olika ståndpunkter om förhållandet mellan kunskap och verklighet. Enligt den kunskapsteoretiska *realismen* existerar det en yttervärld oberoende av vårt medvetande om den. Den s.k. *naiva* realismen antar att vi kan direkt varsebli denna yttervärld såsom den är, medan den *kritiska* realismen, företrädd av t.ex. empiristen Locke, menar att det endast råder en viss likhet mellan den av oss oberoende yttervärlden och vår varseblivning av den. Den motsatta ståndpunkten, som av Michael Dummett döpts till *antirealism*, hävdar att det inte är meningsfullt att tala om en verklighet annat än i termer av vad vi i princip kan ha kunskap om. Antirealistiska ståndpunkter återfinns bland såväl empirister som rationalister, ofta som någon form av *idealism*. Berkeley och senare J.S. Mill företrädde en *fenomenalistisk* idealism; enligt Mill är ett materiellt ting ”en permanent möjlighet till

sinnesintryck”. Enligt Kants *kritiska idealism* är verkligheten i tid och rum ”inbegreppet av fenomen, dvs. föreställningar i oss”.

Författare: Dag Prawitz

Fundamentism versus koherentism

En annan korsande distinktion är den mellan *fundamentistiska* och *koherentistiska* kunskapsteorier. Enligt de förstnämnda finns det en kategori av första grunder för vår kunskap, med andra ord en form av omedelbar och säker kunskap. Rationalister har ofta tänkt sig att vår intuition förser oss med vissa själv evidenta sanningar, medan den direkta sinneserfarenheten är det som ger oss säker kunskap enligt empiristerna. Häremot har invänts att misstag aldrig kan vara uteslutna vare sig det gäller intuition eller observation, och att det därför inte finns någon enskild föregiven kunskap beträffande vilken man kan vara säker på att den inte en dag visar sig felaktig och måste uppges. Av denna anledning finner man i vår tid många förespråkare (varav Quine är en av de främsta) för koherentistiska kunskapsteorier, enligt vilka grunden för en enskild kunskap utgörs av hela det sammanhängande system av kunskaper i vilket den ingår.

Författare: Dag Prawitz

Praktisk kunskap

De former av kunskap som figurerar i traditionella kunskapsteorier, av vilka ett axplock presenterats ovan, kan benämnas *att-kunskap* eller *påståendekunskap*. Under senare tid har man även uppmärksammat andra former av kunskap. T.ex. har Gilbert Ryle ställt mot *att-kunskap* *praktisk kunskap* eller vad han kallat *hur-kunskap*, som består i en färdighet att utföra vissa bestämda handlingar. Andra, som Michael Polanyi och filosofer påverkade av den senare Wittgenstein, har uppmärksammat olika former av personlig eller ”tyst” kunskap.

Författare: Dag Prawitz

Litteraturanvisning

J. Dancy, *An Introduction to Contemporary Epistemology* (1985).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, kunskapsteori. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kunskapsteori> (hämtad 2018-01-29)

Innehåll

Några tidiga problemkomplex
Begreppet kunskap
Rationalism versus empirism
Kunskap och verklighet
Fundamentism versus koherentism
Praktisk kunskap
Litteraturanvisning

Läs även om

Platon
reflexivitet
idealism
David Hume
Ludwig Wittgenstein
Immanuel Kant
ting
John Locke
dialektik
buddhistisk filosofi

människosyn

människosyn, i samtida idédebatt gängse term för uppfattningar om människans grundläggande egenskaper, hennes möjligheter och begränsningar.

Människosynen har ofta ett historiskt samband med mer omfattande livsåskådningar eller ideologier. *Etiska grundvärderingar* av människans värde kan ingå i människosynen, dvs. antaganden om vad människan bör eftersträva och vilka egenskaper som är särskilt värdefulla. Uppfattningar om själens existens och natur eller människans öden efter döden hör också hit, men det är då fråga om *obevisbara försanthållanden*, omöjliga att avgöra på vetenskaplig väg. Människosyn kan man också kalla sådana *öppna teorier om människan* som i princip går att pröva empiriskt men som i praktiken knappast låter sig prövas, t.ex. uppfattningar om vad människor djupast sett eftersträvar eller om vilka de grundläggande skillnaderna är mellan människor och djur. – För den växande mängden empiriska fakta och teorier om människan kan man lämpligen använda termen ”människokunskap”.

Olika religiösa traditioner förmedlar olika människosyn. Central i kristendomen är föreställningen att människan är skapad till Guds avbild (*imago Dei*), att hon har en särställning i skapelsen och är bestämd till gudsgemenskap. Genom ett historiskt eller existentiellt tolkat syndafall förfelar hon dock denna bestämmelse. I frågan om djupet av detta fördärv och om människans möjlighet att medverka i frälsningen finns skilda – och kyrkoskiljande – meningar. Den slutliga räddningen består i ett evigt liv (med bevarad individualitet) i ”den nya skapelsen”. I österländsk religion uppfattas livstörsten som

människans största olycka. Hon kan befrias genom olika existensformer (reinkarnationer); konsekvenserna av människans handlingar kvarstår alltid, men ett misslyckat liv kan övervinnas i nästa existensform. Sluttillståndet är nirvana, fattad som en överindividuell världssjäl (hinduismen) eller som ett formlöst tillstånd bortom existens och icke-existens (buddhismen).

Den västerländska filosofin har alltsedan Platon och Aristoteles reflekterat över grundläggande frågor om människans natur. Protagoras har med sin berömda sats att människan är alltings mått lämnat väsentliga impulser till den humanistiska traditionen.

Renässansfilosofen Pico della Mirandola framhäver människans autonomi och frihet. Under 1700-talet motiverar Kant människans egenvärde med hänvisning till hennes förnufts natur. Kierkegaard har med sin betoning av den mänskliga subjektiviteten blivit en viktig inspirationskälla för 1900-talets existentialistiska filosofier.

Vetenskapens perspektiv på människan är av särskild betydelse i modern tid. Darwin inordnar genom sin evolutionsteori människan i natursammanhanget. Radikala tillämpningar av Darwins teorier (hos t.ex. Nietzsche) tolkar övermänniskan – obunden av moralens inskränkningar – som utvecklingens mål. Freuds teori om människans omedvetna själsliv har haft ett oöverskådligt inflytande på 1900-talets konst och litteratur. Modern hjärnforskning och genetik har lagt grunden för en reduktionistisk människosyn, som hävdar att människan uttömmade kan beskrivas i fysiologiska och biologiska termer.

Det systematiska studiet och formulerandet av människosyner bedrivs i kontinental tradition inom ämnena filosofisk respektive teologisk

antropologi. I Sverige studeras människosynsfrågor mer systematiskt inom filosofin, idéhistorien, litteraturvetenskapen samt inom religionsvetenskapen (främst inom delämnena som etik och livsåskådningsforskning).

Ingen *politisk ideologi* hyllar entydigt en enda människosyn, men det finns en viss släktskap mellan ideologier och uppfattningar om människans natur. Den konservatism som utvecklas främst under andra hälften av 1800-talet betonar att människan är bunden till sitt biologiska arv – eventuellt också till sin syndiga natur – och att hon därför inte kan ändras på djupet. Det innebär också att samhället inte kan reformeras mer än marginellt och mycket långsamt. Gentemot detta hävdar såväl liberaler som socialister att människan främst präglas av sin sociala miljö och att hon därmed kan förändras i takt med den. Allra längst i denna riktning gick de ryska kommunisterna, som drömde om att i och genom sovjetexperimentet skapa en helt ny människa. Klassiska konservativa och socialister liksom kommunister förenas å andra sidan gentemot liberalerna genom sin övertygelse att människan i grunden är en kollektiv varelse, vare sig kollektivet nu – som hos de konservativa – är familjen, ståndet och nationen, eller det är klassen eller mänskligheten, som hävdas inom ideologierna till vänster. För liberalerna är människan först och sist individ.

Författare: Sven-Eric Liedman Carl Reinhold Bråkenhielm

Litteraturanvisning

A. Jeffner, *Att studera människosyn* (1989);

A. Piltz, *Mellan ängel och best: Människans värdighet och gåta i europeisk tradition* (1991).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, människosyn. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/människosyn> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[existentialism](#)

[Adam](#)

[livsåskådning](#)

[imago Dei](#)

[kunskapssociologi](#)

[Immanuel Kant](#)

[vara](#)

[religion](#)

[antiintellektualism](#)

[filosofisk antropologi](#)

tro och vetande

tro och vetande, sammanställning av två begrepp som står för två olika typer av övertygelse eller kunskapsmässig attityd och som ofta åberopas i diskussionen av den religiösa övertygelsens natur och rimlighet.

Begreppsparet har gamla rötter såväl i grekisk filosofi som i kristen teologi, men fick åter aktualitet i samband med de stora naturvetenskapliga framstegen.

Empiristiska filosofer såg gärna en diametral motsats mellan (religiös) tro och vetande och så även vissa teologer, redan från Tertullianus under 200-talet och framåt, vilka ville bejaka uppenbarelsen helt utan förnuftsskäl. Den augustinska synen var i stället att tron leder till fördjupat vetande, den thomistiska att se dem som varandra kompletterande kunskapskällor.

I Sverige förknippas uttrycket numera främst med den intensiva debatt som utgick från Ingemar Hedenius essäsamling ”Tro och vetande” (1949); se [tro och vetande-debatten](#). I anslutning till bl.a. Wittgenstein har man häremot hävdat att vetenskapens och religionens utsagor hör till olika språkspel och därmed är underkastade olika regler. (Jämför också [grundmönsterteorier](#).)

Sammanfattningsvis kan sägas att diskussionen har skadats av två faktorer: dels har kritikerna ofta förbisett att religiösa omdömen ofta har en komplicerad natur med flera olika funktioner, varibland den beskrivande och påstående bara är en, medan försvararna tenderar att bortse från att de faktiskt också har en sådan funktion, dels har man på

båda sidor haft svårt att skilja psykologisk attityd från semantisk funktion. Slutligen må påpekas att religiös tro normalt inte omfattar bara försanthållandet av vissa teser utan också en attityd av förtröstan riktad mot en eller flera gudagestalter eller motsvarande. Se också [tro](#) (tillit och livshållning).

Författare: Dick A.R. Haglund

Källangivelse

Nationalencyklopedin, tro och vetande. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/tro-och-vetande> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[tro–vetande](#)
[fideism](#)
[tro och vetande-debatten](#)
[antiintellektualism](#)
[Immanuel Kant](#)
[Ludwig Wittgenstein](#)
[Ingemar Hedenius](#)
[existentialism](#)
[Francis Bacon](#)
[atomlära](#)

erfarenhet

erfarenhet, filosofiskt begrepp med skiftande innehåll.

1) I vardagligt tal brukar man med erfarenhet mena ungefär ”på regelmässig verksamhet eller sinnesiakttagelse byggande kunskap eller färdighet”. Erfarenhet står här såväl för den process varigenom denna kunskap eller färdighet förvärvas som för resultatet av denna process. Filosofiskt ställer man härvid ofta erfarenhet i motsättning till teoretisk eller språkligt fixerad kunskap och menar med erfarenhet då snarast ”en på upprepad tillämpning byggande färdighet” eller ”en uppövad omdömesförmåga”. Detta erfarenhetsbegrepp spelade stor roll såväl i den grekiska filosofin (Aristoteles) som under medeltiden (teorin om de praktiska vetenskaperna; se också [praxis](#)).

2) Under renässansen och särskilt i samband med den moderna naturvetenskapens uppkomst kom man att med erfarenhet mena framför allt det kunskapsmässiga underlaget för de vetenskapliga teorierna, den sinnliga erfarenheten eller det genom observation och experiment givna (Galilei, Bacon). Denna uppfattning utvecklades i den brittiska filosofin till den klassiska *empirismen*, som menade att alla begrepp (begreppsempirism) respektive alla lagar för det i naturen iakttagbara (bevisempirism) uppkommer ur eller grundas på erfarenhet (sinnesintryck, minnen). Empirismen stod på detta sätt i motsättning till *rationalismen*, som menade att vissa begrepp och viss kunskap är medfödda.

3) I modern filosofi har begreppet erfarenhet ofta en tydligt kantiansk prägel. Kant insåg att varken empirismen eller rationalismen i sina extrema former kunde prestera en godtagbar teori om kunskapens natur. Termen erfarenhet har hos Kant en dubbel användning. Dels betecknar den de olika genom rummets och tidens åskådningsformer uppfattade enskilda varelseblivningarna respektive deras innehåll, dels

och framför allt betecknar termen den genom de olika förståndskategorierna ordnade helheten. Det är erfarenheten i denna mening som är föremålet för all vetenskaplig kunskap, och i denna mening är erfarenheten någonting som vi aldrig kan komma ”bakom”. Vi kan alltså enligt Kant aldrig självständigt pröva erfarenheten mot någon bakomliggande absolut verklighet. Däremot menade Kant att man genom den transcendentala deduktionen kunde påvisa vissa för erfarenheten med nödvändighet giltiga lagar eller syntetiska sanningar a priori. Kants uppfattning har starkt påverkat erfarenhetsbegreppet också hos modernare tänkare som William Whewell och C.I. Lewis.

4) Empirismens erfarenhetsbegrepp återupplivades dock i den moderna positivismen och den s.k. logiska empirismen (se [logisk positivism](#)). Man tänkte sig där att det fanns en av all tolkning oberoende erfarenhetsbas, som kunde beskrivas i ett teorifritt observationsspråk. Detta förnyade begrepp om en teorifri erfarenhet kritiserades skarpt bl.a. av Karl Popper och Thomas S. Kuhn och torde numera ha få anhängare.

5) Till Kant anknyter inte bara nykantianismens utan också fenomenologins erfarenhetsbegrepp. Det särskilda för dessa riktningar, framför allt fenomenologin, är dock att man vidgar begreppet erfarenhet till att omfatta inte bara det via sinnena givna; man talar t.ex. också om en estetisk, etisk eller religiös erfarenhet, och menar att dessa former har en med sinnesiakttagelsen i viss mån jämförbar ställning. I Sverige har sådana tankar gjorts kända bl.a. av lundateologen Anders Nygren genom hans lära om olika till varandra oreducerbara erfarenhetsområden.

Författare: Dick A.R. Haglund

Källangivelse

Nationalencyklopedin, erfarenhet. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/erfarenhet> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om [Immanuel Kant metafysik fenomenologi förstånd transcendentalfilosofi atomlära Francis Bacon idé logisk positivism matematikens filosofi](#)

minne

minne, det som möjliggör lagring av information från ett tillfälle till ett annat.

I denna allmänna mening görs ingen skillnad mellan olika typer av informationslagring, t.ex. att inlärd information lagras i levande organismer, att inmatade data och program lagras i en dator, eller att böcker, tidningar, ljudband, filmer etc. lagras i arkiv eller bibliotek som ett samhälleligt minne.

Med minne hos levande organismer avses de psykologiska och biologiska mekanismer som svarar för inkodning, lagring och framplockning av information. Hur dessa mekanismer fungerar undersöks med hjälp av psykologiska och neurovetenskapliga metoder.

Minnessystem

Minnesforskare antog länge att människans minne utgjordes av ett enda system. Efter hand har man dock enats om att minnet kan delas in i flera olika delsystem. Dessa system samverkar, men var för sig lyder de olika lagar och principer. Indelningen av minnet i olika minnessystem ska inte ses som att man använder ett minnessystem åt gången. Hjärnan försöker maximera sin funktion genom att låta de olika systemen samspela. En första uppdelning gäller den mellan korttidsminne och långtidsminne.

Korttidsminne eller arbetsminne

I mitten av 1900-talet, när korttidsminnet för första gången påvisades empiriskt, definierades detta minne i termer av tid. Några forskare föreslog att 10 s var den maxtid som man kunde hålla information aktuell utan att behandla den på en djupare, semantisk nivå. Andra föreslog att maxtiden var 18 s och ytterligare andra att denna tid var 1

min. Det blev en väldig begreppsför-virring och efter hand övergav man detta sätt att definiera korttidsminnet. När man numera talar om detta minne använder man begreppet arbetsminne. Då menar man att ha information i medvetandets fokus och då finns det ingen tidsbegränsning. Så länge man t.ex. läser en text, lyssnar på ett föredrag eller utvecklar en tanke för sig själv är arbetsminnet aktivt. Den viktigaste komponenten i arbetsminnet består av ett antal exekutiva funktioner som styr hur man behandlar information i olika sinnesmodaliteter och vad man gör med sådan information som sedan tidigare finns lagrad i andra minnessystem.

Långtidsminne

Så sent som på 1960-talet tänkte man sig att det utöver korttidsminnet bara fanns ett annat minnessystem, långtidsminnet. Dess enda funktion var att svara för permanent lagring av information, som man kan behöva vid ett annat tillfälle långt senare. I början av 1970-talet, föreslog den kanadensiske minnesforskaren Endel Tulving en uppdelning av långtidsminnet i en erfarenhetsbaserad komponent och en kunskapsbaserad komponent. Han myntade begreppet *episodiskt minne* för den förra och använde ett redan etablerat begrepp, *semantiskt minne*, för den senare. Han myntade samtidigt begreppet minnessystem och postulerade att dessa system hade vissa unika egenskaper som skiljer dem från andra former av minne. Begreppet minnessystem vann omgående acceptans i forskarsamhället och minnesforskarna vid den tiden drog sig till minnes att neuropsykologer under ganska lång tid hade påvisat att patienter med hjärnskador klarade av vissa testuppgifter lika bra som personer utan hjärnskador medan de misslyckades fullständigt i andra test. Dessa observationer kom nu väl till pass, och de två andra långtidsminnessystemen, procedurminne och perceptuellt minne postulerades. Det råder i dag konsensus i forskarsamhället om en

uppdelning av långtidsminnet i fyra delsystem: procedurminnet, det perceptuella minnet, det semantiska minnet och det episodiska minnet. Delsystemen har utvecklats i denna ordningen evolutionärt (fylogenetiskt), och utvecklas också i denna ordningen hos individen (ontogenetiskt).

Procedurminnet

Procedurminnet är det äldsta långtidsminnessystemet, det utvecklades först av alla och finns hos enkla djurarter och hos spädbarn. Detta system är genom sin fylogenetiska ålder det system som antas vara mest stabilt och mest motståndskraftigt mot yttre påverkan såsom skada och sjukdom. Det svarar för välinlärd motorik som behövs för att gå, att cykla, att simma, att slå en serve i tennis etc. Procedurminnet karaktäriseras av att det framför allt gäller motoriska färdigheter, att det inte kräver någon medveten erinring av det tillfälle då man förvärvade en viss färdighet och att det inte är utsatt för glömska.

Det perceptuella minnet

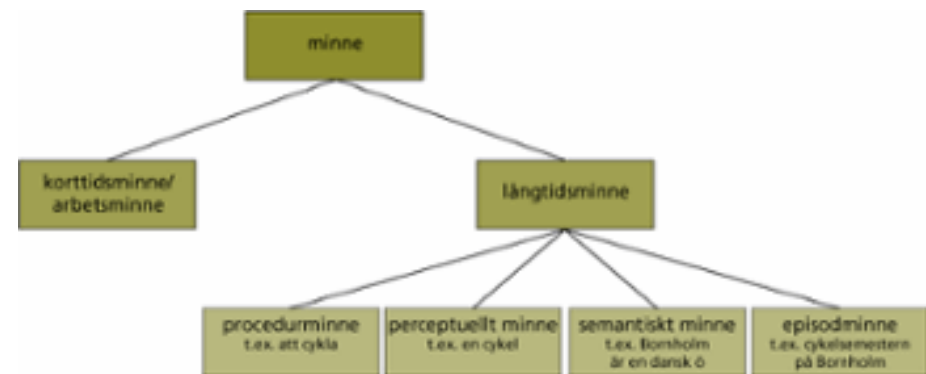
Det perceptuella minnet, som också kallas det perceptuella representationssystemet, används för identifiering av objekt i omgivningen och av ord i språkliga uttryck. I och med att systemet används för att identifiera objekt i omgivningen är det också av central betydelse för all [perceptuell inlärning](#).

Det semantiska minnet

Det semantiska minnet svarar för att man kommer ihåg generell kunskap om världen i stort, t.ex. att Helsingfors är Finlands huvudstad, att slaget vid Waterloo ägde rum 18 juni 1815 eller att NE är en förkortning av Nationalencyklopedin. Det semantiska minnet kräver ingen medveten erinring av det tillfälle när man lärde sig det man vill komma ihåg.

Det episodiska minnet

Det episodiska minnet är, som namnet antyder, ett minne för händelser och episoder som är definierade i tid och rum och som är konkret relaterade till varje enskild persons egna upplevelser. Minnet av vad man läste i tidningen i morse, den första skoldagen eller vem man träffade på festen i förra veckan är exempel på vad som kan finnas lagrat i det episodiska minnet. Detta minne kräver en medveten erinring av något man själv varit med om och som man försöker komma ihåg.

NATIONALENCYKLOPEDIN

minne delas in i korttidsminne/arbetsminne och långtidsminne.

Långtidsminnet omfattar procedurminnet, det perceptuella minnet, det semantiska minnet och det episodiska minnet.

Författare: Lars-Göran Nilsson

Minnesprocesser

För att förstå hur minnet fungerar räcker det inte att identifiera olika minnessystem. Man måste även beakta hur information kodas in i dessa system, hur informationen lagras i minnet från ett tillfälle till ett annat, samt hur information plockas fram ur minnet.

Inkodning

För inkodningen är några grundläggande principer kända:

- För det första är det generellt lättare att lära in ett material genom att fokusera uppmärksamheten på dess mening och innebörd än att försöka nöta in det genom enbart mekanisk upprepning.
- För det andra är det viktigt att man försöker skapa associationer mellan det man ska lära in och något annat som man lätt kommer att tänka på i samband med den information man ska lära in. Dessa associationer kan därvid fungera som ledtrådar när man vid ett senare tillfälle behöver komma ihåg det man lärt in. Dessa båda grundprinciper bygger på ett välfungerande samspel mellan framför allt episodiskt minne och semantiskt minne men även på en viktig koppling till arbetsminnet och det perceptuella minnet.
- För det tredje ska man fokusera uppmärksamheten på det man lär in (och till associerade ledtrådar) och försöka avskärma störande intryck från annan information. Denna princip är i allmänhet av större betydelse för äldre personer än för yngre.
Senare års forskning med hjälp av hjärnavbildning har lärt oss mycket om minnesprocessernas neurala korrelat, dvs. vad som händer i hjärnan vid olika minnesprocesser. Vid inkodning av information i det episodiska minnet aktiveras frontalloberna, framför allt den vänstra, samt regioner i den mediala temporalloben inklusive hippocampus.

Lagring

Själva lagringen av information i minnet kan man inte göra mycket åt med hjälp av strategier och tekniker. Informationen lagras i minnet på ett sätt som man ännu inte vet så mycket om. Man antog tidigare att varje informationsenhet som kodas in lagras som en enhet på en given

adress i minnet. Detta antagande har visat sig vara felaktigt. Idén om en lokaliserad lagring av varje enskild informationsenhet har helt övergivits till förmån för en hypotes om att informationen lagras på ett fördelat sätt i hjärnbarkens neuron och synapser.

Framplockning

För en felfri framplockning av information krävs effektiva ledtrådar. Effektivast blir ledtrådarna om de kodas in samtidigt som informationen som ska lagras i minnet. Eftersom informationen som ska läras in alltid presenteras i ett givet sammanhang, en *kontext*, hämtas ledtrådarna för det mesta från denna kontext. Denna typ av ledtrådar kallas därför *kontextuella ledtrådar*. Framplockningen från det episodiska minnet påverkas av kontextuella ledtrådar. Framplockningen från det semantiska minnet underlättas i stället av *konceptuella ledtrådar*. Vid framplockning från procedurminne, perceptuellt minne och arbetsminne är effekten av ledtrådar försumbar.

Resultat från hjärnavbildningsstudier visar att när man försöker plocka fram information från minnet aktiveras frontalloberna, främst den högra. När man lyckas komma ihåg någonting som man tidigare kodat in aktiveras även mediala och laterala regioner i parietalloben, bl.a. precuneus. När man får en konkret upplevelse av att man kommer ihåg en händelse som man tidigare varit med om, aktiveras hippocampus och intelligande hjärnbark. Hippocampus aktiveras däremot inte vid framplockning av fakta från det semantiska minnet.

Författare: Lars-Göran Nilsson

Minneslokalisering

Det har länge funnits ett stort intresse för att hitta var i hjärnan minnet är lokaliserat. Ansträngningarna att finna speciella hjärnstrukturer börjar nu krönas med framgång. Den dominerande forskningsmetoden

var länge av neuropsykologisk karaktär. Man undersökte patienter med relativt vällokaliserade skador i hjärnan med test som antas aktivera ovan nämnda minnessystem. Även om denna neuropsykologiska metod fortfarande används i kliniska studier på patienter med olika hjärnskador så är den dominerande metoden för att förstå olika minnens lokalisering numera baserad på olika tekniker för hjärnabbildning hos friska försökspersoner. Några av dessa är PET (*positron emission tomography*), magnetisk resonanstomografi (MRI, *magnetic resonance imaging*) och rCBF (*regional cerebral blood flow*). Studier med funktionell och strukturell MRI har kommit att bli de mest använda metoderna för att förstå hur enskilda hjärnstrukturer och olika nätverk där dessa strukturer ingår är relaterade till olika minnessystem.

Bland minnesforskare råder stor enighet om de neurala korrelaten till de olika minnessystemen och vilka strukturer som är inblandade vid inkodning och framplockning av information. De prefrontala regionerna av hjärnan och hippocampus är viktiga för det episodiska minnet. Vid inkodningen i episodiskt minne aktiveras vänster frontallob, och vid episodisk framplockning aktiveras främst höger frontallob. Inkodningen i episodiskt minne har stora likheter med framplockning av fakta från semantiskt minne, dvs. aktivering av vänster frontallob. Framplockning av information från procedurminnet aktiverar striatum samt motorkortex och parietalkortex. När det perceptuella minnet används ser man en reducerad aktivering i den sekundära synbarken.

Beträffande lagring av information är kunskapen mer begränsad. Man är överens om att lagring av information, oberoende av minnessystem, sker på ett distribuerat sätt över hela hjärnbarken. Huruvida det är

hjärncellen eller synapsen eller någon annan enhet som utgör basen denna lagring är fortfarande en öppen fråga.

Författare: Lars-Göran Nilsson

Minnesstörningar

Minnesstörning kan, om man undantar normal [glömska](#), delas upp i två typer: funktionell amnesi och organisk amnesi.

Funktionell amnesi

Vid funktionell amnesi föreligger ingen påvisbar hjärnskada, utan minnesstörningen kan bero på psykologiska orsaker som stark stress, depression eller psykiskt trauma. Man kan se den funktionella amnesin som en normal skyddsmekanism, och vanligen försvinner minnesstörningen när dess psykiska orsaker läker ut.

Organisk amnesi

Organisk amnesi är ett vanligt symtom vid olika former av hjärnsjukdom eller hjärnskada. Speciellt vanligt är det när tinningloberna är drabbade. I de djupare delarna av dessa finns hippocampus, som visat sig ha en nyckelroll för förmågan att lära in ny information och senare återkalla den. Skador i frontalloberna ger också störningar i inkodning och framplockning av information. Dessa och andra viktiga minnesområden i hjärnan kan drabbas vid t.ex. bristande blodförsörjning, hjärninflammationer, hjärntumörer och trauma mot huvudet.

Hos personer som visar tecken på demens finns nästan alltid någon form av minnesstörning. Vid den vanligaste av demenssjukdomarna, [Alzheimers sjukdom](#), är störningar av det episodiska minnet en av de tidigaste förändringarna. Senare i sjukdomsförloppet drabbas även övriga minnessystem.

Vid alkoholbetingade sjukdomar förekommer minnesstörningar speciellt om missbruket leder till [Korsakoffs syndrom](#). Detta syndrom orsakas hos alkoholister vanligen av brist på vitamin B1, tiamin, men det kan också uppstå som en följd av syrebrist i hjärnan (orsakad av t.ex. kolmonoxidförgiftning eller drunkningstillbud). Syndromet kännetecknas av svåra störningar av inlagringen av sinnesintryck. Ibland fylls minnesluckorna upp av uppdiktat material med ofta livliga berättelser, [konfabulation](#).

.....

Litteraturanvisning

A.D. Baddeley, M.W. Eysenck & M.C. Anderson, *Memory* (2009);
L. Bäckman & L. Nyberg (utgivare), *Memory, Aging and the Brain* (2010);
L. Nyberg, *Kognitiv neurovetenskap* (2009).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, minne. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/minne> (hämtad 2018-01-30)

Innehåll

Minnessystem
Minnesprocesser
Minneslokalisering
Minnesstörningar
Litteraturanvisning

Läs även om

[datorseende](#)
[perception](#)
[minne](#)
[biostatistik](#)
[filformat](#)
[psykofysiologi](#)
[vittnespsykologi](#)
[psykologiska perspektiv](#)
[databas](#)
[experimentell psykologi](#)

bildning

bildning (tyska *Bildung*) är ett centralt begrepp i debatter om skola och universitet.

I nutida språkbruk ställs bildning ofta i motsats till *utbildning*. Medan utbildningens mål är en bestämd och begränsad yrkeskompetens, syftar bildning till en omvandling av hela människan. Utbildningen har enbart sina yttre måttstockar, under det att bildning alltid måste sättas i samband med enskilda individer eller grupper och deras särskilda förutsättningar och önskemål.

Men bildning är inte alltigenom subjektiv. Det ställs också upp olika yttre mål för bildningsprocessen. Det debatteras ivrigt vad som krävs för att en människa skall bli bildad. Bildning förutsätts t.ex. ge orientering i tillvaron. Den kräver därför mångsidighet och ses ofta som motsats till specialisering. Här talar man om *allmänbildning*. Den allmänbildade vet litet om mycket, specialisten vet mycket om litet, brukar man säga. Inte sällan avser man med allmänbildning i synnerhet den bildning som alla vuxna i ett samhälle bör besitta. Mer specifikt talar man i detta fall om *folkbildning*. Med ”folket” menas då i första hand de befolkningsgrupper som inte fått del av högre utbildning.

Numera möter man sällan den tidigare centrala distinktionen mellan *formell* och *reell* bildning. Med formell bildning avsågs utbildning och träning av individens speciella förståndsformer, medan den reella innefattade lärostoff som ansågs nödvändigt för varje bildad person. Studier i matematik och latin uppfattades som viktiga för den formella bildningen, eftersom de slipade intellektet och på så sätt blev

av värde för all annan kunskapsinhämtning och förståelse. I dag har man övergivit den pedagogiska teori som låg bakom idén om den formella bildningens värde. Det innebär dock inte att all bildning likställs med realbildning. Tidigare talade man också om *personlighetsbildning* och avsåg därmed den bildning som omvandlade själva personligheten och gav den möjlighet att ställa sig sina egna mål. När man i dag talar om bildning har man normalt såväl realbildning som personlighetsbildning i åtanke.

Ibland används ordet ”bildning” i ytligare bemärkelse. Så hör man fortfarande talas om ”bildade klasser” och ”ett bildat uppträdande”. I den seriösa debatten om bildning spelar dylika uttryck inte längre någon roll.

Ordet ”bildning” har ingen direkt motsvarighet på engelska eller i de romanska språken. På engelska motsvaras det närmast av *liberal education* eller *general education*, uttryck som dock nästan enbart används om högre utbildning.

Historia

Vårt ord ”bildning” har sitt direkta historiska ursprung i tyskt 1700-tal. Begreppet bildning har emellertid en mycket längre historia, som går tillbaka till det antika Grekland eller kanske ännu längre.

I de tidiga medelhavskulturerna utvecklades särskilda skolor för skrivare eller ämbetsmän. Det ansågs att den blivande ämbetsmannen inte bara borde behärska färdigheter som att skriva eller insikter som administrationens hantering. Han behövde också *vishet*, ett begrepp som står ganska nära bildning. Så var det i Egypten, Babylonien osv. Ett exempel på en samling vishetsregler främst för ämbetsmän har vi i Ordspråksboken i Bibeln.

Liknande traditioner utvecklades i Indien och Kina. I Indien blev studier och utbildning en angelägenhet enbart för brahmanerna, prästerskapet, som utgjorde och utgör den högsta kasten. Den berömda kinesiska utbildningen av mandariner utvecklades först under Tang-dynastin med början under 600-talet e.Kr. Mandarinen, den kinesiske ämbetsmannen, fick den för sin verksamhet nödvändiga visheten främst genom att studera de klassiska konfucianska skrifterna.

Det är endast i antikens Grekland som vi finner en tidig, fullt utvecklad teori om bildning eller, som det hette på grekiska, *paideia*. Filosoferna ville i *paideia* se en allsidig utveckling av människans intellektuella, konstnärliga och fysiska kapacitet. Ibland kunde tonvikten läggas mer vid den intellektuella utvecklingen, ibland mer vid den fysiska; kravet på universalitet var överallt likartat. Längst utvecklades idéerna om *paideia* i Athen, där en rad inbördes olika, privata skolor lockade med skiftande mål och metoder för sin utbildning. Det överordnade målet var dock att frambringa den fria, harmoniske medborgaren, som välrustad kunde delta i det offentliga livet

Cicero översatte ordet *paideia* till latin som *humanitas* med dess grundbetydelse av mänsklighet. I Rom kom emellertid hela synen på bildning att utvecklas i andra banor. Det politiska livet var en angelägenhet för långt färre. I synnerhet utvecklades i Rom en talarkultur, och retoriken blev den centrala disciplinen. För romaren var vältalaren sinnebilden för en bildad människa.

I det medeltida Europa var bildningsbegreppet på några få undantag när inte en central kunskapsfråga. Först i renässansens Italien återupplivades de grekiska idéerna i full skala. Idealet om den universella människan, *l'uomo universale*, är idealet om den allsidiga bildningen. Liksom i Grekland sattes universaliteten i samband med de

politiska dygderna, låt vara att de konkreta politiska förhållandena var annorlunda.

En ny etapp i denna utveckling började i 1700-talets England och Skottland i och med framväxten av det s.k. civila samhället, som i detta sammanhang främst framträder som ett rikt nätverk av klubbar, salonger och tidskrifter. Det var nu en borgerlig kultur tog form, vilken i Storbritannien fick sina påtagliga aristokratiska inslag. Gentlemannen, mångsidig, vaken och belevad, var ett typiskt ideal i denna kultur.

I 1700-talets Tyskland framträdde de idéer om bildningen som kommit att bli dominerande också i den moderna svenska traditionen på området. Antikens Grekland men också samtidens England och Frankrike inspirerade de tyska filosofer och författare som gav ordet ”bildning” den innebörd som vi ännu känner igen.

Den kristna, i synnerhet den pietistiska traditionen, utövade också ett inflytande med sin betoning av innerlighet och ansvar för den egna själens förkovran.

Johann Gottfried von Herder var sannolikt den förste att använda ordet ”bildning” i den nya meningen.

Pestalozzi, skolreformatorn, följde snart efter, liksom filosofen Kant. Bildningstänkandets store företrädare under 1800-talets första decennier var Wilhelm von Humboldt, ämbetsman och språkfilosof.

Redan från början kunde man förmärka en spänning i synen på bildningen. Den uppfattades av somliga som en affär enbart för de högst utbildade men av andra som en angelägenhet för alla och envar. Pestalozzi hävdade att folket var det viktigaste föremålet för

bildningsprocessen. Humboldt var inte främmande för många av Pestalozzis idéer men koncentrerade sig själv på universiteten, vilka han sökte utveckla till verkliga bildningsanstalter. I Tyskland blev Humboldts linje framgångsrikast. I synnerhet efter revolutionen 1848–49 blev den så gott som allena rådande. Med bildning avsågs nästan uteslutande den typ av fördjupade insikter som högre studier och forskning ansågs ge. Bildning kom att beteckna den avancerade kunskapens egenvärde bortom alla krassa ekonomiska beräkningar. I synnerhet var det humanisterna, i mindre utsträckning även matematiker och naturvetare, som gentemot tekniker, ekonomer och andra det praktiska livets representanter hävdade att endast deras vetenskaper gav en verklig bildning.

Utvecklingen i Sverige blev en annan. Den nya innebörden av ordet bildning övertogs så gott som omedelbart. Såväl Humboldts som Pestalozzis idéer introducerades. Men den folkliga synen på bildning bleknade inte bort. Från slutet av 1800-talet kom den till uttryck i idén om en folkbildning, varigenom folket, helt eller delvis av egen kraft, kollektivt skulle lyftas till en högre kunskapsnivå. De båda viktigaste bildningstänkarna i Sverige, botanisten och biskopen C.A. Agardh och filosofen Hans Larsson, förenade båda idéer om såväl en akademisk som en folklig bildning.

I synnerhet efter andra världskriget kom dock alla föreställningar om bildning att spela en mindre roll. Det berodde inte bara på att varje idé om en formell bildning tedde och ter sig ohållbar. Själva begreppet förtylligades genom att det kom att likställas med ett anständigt och förfinat beteende. Ordet ”allmänbildning” tenderade att bli i stort sett liktydigt med förmågan att reda sig väl i frågesportstävlingar.

Under de senaste årtiondena har diskussionen om bildning liksom om allmänbildning åter tagit fart. Åter har bildningstänkandets klassiker

blivit namn för dagen. Denna omsvängning har ett uppenbart samband med hela utbildningsväsendets omvandling. Det har länge funnits två dominerande uppfattningar om kunskap och skola. Enligt den ena, som kallats den progressiva, måste varje kunskap sättas i samband med den enskilda eleven och dennes erfarenhet och intresse. Den subjektiva komponenten betonas. Enligt den motsatta uppfattningen skall kunskaper betraktas som objektiva storheter, vilka elever och studenter oavsett bakgrund och motivation skall tillägna sig. Renodlade synes båda dessa uppfattningar ohållbara. Då framstår själva begreppet bildning med sin sinnrika kombination av objektiva och subjektiva inslag som en möjlig utväg.

Författare: Sven-Eric Liedman

Litteraturanvisning

B. Gustavsson, *Bildningens väg: Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930* (1991);

W. Jaeger, *Paideia: Die Formung des griechischen Menschen* 1–3 (1934–47);

E. Key, *Bildning*, Verdandis småskrifter 67 (1897);

B.A. Kimball, *Orators & Philosophers: A History of the Idea of Liberal Education* (1986);

Hans Larsson, *Om bildning och självstudier* (7:e upplagan 1922, ny tryckning 1993);

H.I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité* (1948);

S. Rothblatt & B. Wittrock, *The Three Missions: Universities and Social Transformations* (1990).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, bildning. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/bildning> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om [språksociologi](#) [objektivitet](#) [lånord](#) [dialektik](#) [islamisk kvinno](#) [syn](#). [förstärkare](#) [pedagogik](#) [maskinöversättning](#) [ungdomsspråk](#) [växtförädling](#)

realism

realism (ytterst av medeltidslatin *rea'lis* 'verklig', av latin *res* 'sak', 'ting', 'föremål'), i allmän betydelse verklighetssinne, medvetenhet om det faktiskt föreliggande, om det som har realitet.

Att vara realist är att ta hänsyn till det faktiskt föreliggande och avstå från att bygga på spekulationer. I mer speciell betydelse avses dels verklighetsskildrande riktningar inom konst och litteratur, dels filosofiska ståndpunkter där synen på verkligheten är det avgörande.

Författare: Sven Sandström

Konst

Med realism inom bildkonsten avses en tendens att utan omdiktning och idealisering framställa sannolika, främst vardagliga sammanhang och förhållanden. Med stark stilisering förekommer realism t.ex. i bilder av vardagligt arbete o.d. i den gammalegyptiska gravkonsten och i gammalmexikansk konst. I samspel med en hög grad av naturalism finns realism också i hellenistisk skulptur och i romersk interiörkonst.

Under medeltiden var realism mindre vanlig, men med sengotiken utvecklades snabbt tendenser till realism i små bildenheter, och från ca 1400 finns realism snart som princip i helhetspresentationen av alla slags bilder.

Men i renässansen bröts den mot stark idealisering.

En mer konsekvent strömning av realism gjorde sig gällande i den tidiga barocken, från Caravaggio och spanjorer som Velázquez och Zurbarán till bröderna Le Nain i Frankrike och det nederländska

landskaps-, genre- och stillebenmåleriet. Nästa betydande våg bröt fram under romantiken i emotionellt engagerade skildringar av t.ex. Géricault, och i landskapskonsten med Barbizonmåleriet.

Det senare 1800-talets genremåleri, i bl.a. Düsseldorf, var starkt inriktat på realism i vardagliga scener och situationer, inte minst med allmogemotiv. Första gången brukades ordet som stilbeteckning av Courbet, som lanserade det för sitt eget måleri 1855 och därmed gav en programsignal för följande generation.

Impressionisterna sökte ständigt från början av 1870-talet realism i sin konst. Friluftsmåleriet hade den då överlag som ideal, och detta följdes inte minst i svensk konst från ca 1880.

Det föreställande måleriet förblev sedan huvudsakligen inriktat på realism fram till andra världskriget och delvis även därefter. Flera modernistiska strömningar har med olika resonemang använt beteckningen realism. Beträffande fotorealism och superrealism avses främst naturalism i formen, men denna är ofta direkt förbunden också med hög grad av motivisk realism.

BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL

realism. Gustave Courbet, "Stenknackarna" (1849, förstörd i andra världskriget). I den realistiska bilden skall man känna igen verkligheten ungefär som i sin egen synbild i vardagen, med hjälp av sin egen omedelbara erfarenhet. Courbets målning är realistisk i den meningen. Men den visar också en svår och tung vardaglig verklighet med barnarbete och oskön möda, som inte brukade beröras i kulturella sammanhang. Däri ligger hans särskilda realism att han påminner om de undanskymda realiteterna i de många människornas liv.

Författare: Sven Sandström

Litteratur

Realism inom litteraturen har en så vid betydelse att den bäst definieras i förhållande till andra stilriktningar eller litterära rörelser som romantik, naturalism och expressionism.

Som litterär teknik innebär realismen en korrekt och objektiv återgivning av ett stycke verklighet. Man kan därför tala om realism hos vitt skilda författare som Homeros, Dante och Strindberg, där realismen tar sig olika gestalt beroende på vilken sorts verklighet som åsyftas, t.ex. yttre social verklighet eller andlig verklighet.

I konsekvens med tanken att tonvikten i realismen ligger i sättet att avbilda och inte i det avbildade har man visat att författare som Flaubert använder sig av realistiska detaljer för att skapa illusion av verklighet (verklighetseffekt).

Som litterär rörelse framträdde realismen under första hälften av 1800-talet i direkt opposition mot romantikens ideologi och poetiska praktik. Författare som Balzac strävade efter att ge en dokumenterad, sociologiskt korrekt skildring av sin samtids samhälle, en tendens som utvecklades till naturalism. Jämför [socialistisk realism](#) och [mimesis](#).

Författare: Hans-Erik Johannesson

Drama och teater

Realism inom drama och teater omfattas allmänt av den litterära realismen. Till skillnad från antikens och klassicismens drama, som eftersträvade sannolikhet i återgivningen (mimesis) av ideala och typiska situationer och karaktärer ville 1800-talsrealismen skildra människor i handling på ett sätt som överensstämde med samtida vetenskaplig uppfattning.

Så är t.ex. den psykologiska realismen hos Strindberg beroende av sin tids idéer inom psykologin. Dramat under den realistiska epoken mellan romantik och naturalism företrädde av bl.a. Scribe, Augier och Dumas d.y. I många dramer innebär realism vardagsnärlighet, så även i den borgerliga dramen ([dram](#)) under 1700-talet.

Författare: Hans-Erik Johannesson

Filosofi

1) filosofisk ståndpunkt enligt vilken den yttre, materiella verkligheten existerar oberoende av det mänskliga medvetandet. Motsatsen till realism i denna mening är idealism.

2) *begreppsrealism*, filosofisk ståndpunkt enligt vilken allmänbegrepp (egenskaper) och andra abstrakta objekt, t.ex. matematiska storheter som tal, mängder och funktioner, existerar. Motsatsen till realism i denna mening är nominalism.

3) vetenskapsteoretisk ståndpunkt enligt vilken vetenskapliga teorier syftar till att ge, eller faktiskt ger, en sann beskrivning av verkligheten, även vad gäller förhållanden som inte är direkt observerbara (t.ex. krafter och subatomära händelser). Motsatsen till realism i denna mening är instrumentalism eller positivism.

4) filosofisk ståndpunkt enligt vilken sanning består i överensstämmelse med verkligheten. Sanning i denna mening kan vara principiellt otillgänglig.

Författare: Lars Bergström

Litteraturanvisning

Litteratur:

K. Aspelin, *Poesi och verklighet* 1 (1967);

V. Svanberg, "Medelklassrealism" 1–3, *Samlaren* 1943–46;

R. Wellek, *The Concept of Realism in Literary Scholarship* (1963).

Filosofi:

H. Putman, *The Many Faces of Realism* (1987).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, realism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/realism> (hämtad 2018-01-30)

Innehåll

Konst

Litteratur

Drama och teater

Filosofi

Litteraturanvisning

Läs även om

[realitet](#)

[reell effekt](#)

[real](#)

[realisationsförlust](#)

[irrealis](#)

[dialektik](#)

[reportage](#)

[aktualitet](#)

[Platon](#)

[begrepp](#)

idealism

idealism (till *ideal*), en mångtydig filosofisk term som först användes av Leibniz (1702).

Allmänt uttryckt bygger den på uppfattningen att det enda som kan existera oberoende av allt annat är andliga eller ideella företeelser. Det materiella eller fysiska är antingen djupast sett också andligt, eller också kan det bara existera som föremål för ett medvetande. Motsatser till idealism i denna mening är *realism* och *materialism*.

Platons filosofi är idealistisk i den meningen att den säger att det enda verkliga är idéerna, vilka därför är det enda som kan bli föremål för egentlig kunskap. De företeelser som vi förnimmer med våra sinnen har ingen självständig existens. Platons idealism kan kallas objektiv. I motsats därtill är Berkeleys idealism subjektiv. Enligt den är medvetandena och deras idéer det enda som existerar. ”Att existera är att varseblivas.”

Enligt Kants kritiska eller transcendentala eller formella idealism bestäms tingen sådana de framstår för oss av våra sinnen och vårt förstånd. Vi tillskriver alla fysiska företeelser en position i tid och rum, och vi ordnar dem enligt förnuftets kategorier (t.ex. orsak och verkan). Däremot vet vi ingenting om hur tingen oberoende av vår kunskap är beskaffade, vi vet bara att de finns (Kant talar här om sin innehållsrealism).

Kants efterföljare i den s.k. tyska idealismen sökte på olika sätt övervinna dualismen mellan ”ting för oss” och ”ting i sig”. Schelling utvecklade en absolut idealism som innebar att det finns en gemensam

grund för natur och frihet (ande), det absoluta. Hegel såg tvärtom den absoluta idén som såväl utgångs- som slutpunkten för den verkliga utvecklingen.

Man talar ibland även om en idealistisk historieuppfattning, enligt vilken det är idéerna eller idealen som utgör historiens viktigaste drivkrafter.

I modernt systematiskt-filosofiskt språkbruk skiljer man mellan tre huvudbetydelser av termen, metafysisk, epistemologisk och kritisk idealism, till vilka man ibland även lägger etisk idealism.

Den *metafysiska idealismen* hävdar att det enda som verkligen existerar, oberoende av något annat, är ideella och/eller mentala (andliga) företeelser – idéer, själar, Gud etc. Det materiella eller fysiska antas då antingen också vara i grunden andligt (Leibniz) eller också ha blott skenbar existens (Platon). Man bör här skilja mellan idealism i sträng mening och *mentalism*.

Den *epistemologiska idealismen* uttalar sig, till skillnad från den metafysiska, inte om vad som *existerar* utan om vad vi kan *veta*, och hävdar att vi inte kan ha verklig kunskap om något annat än det ideella och/eller mentala (Berkeley, Brentano). Motsvarigheten till den mentalistiska positionen brukar här kallas psykologism.

Under filosofins historia har teser och argument från dessa olika uppfattningar blandats på olika sätt och i olika proportioner. Leibniz företrädde en huvudsakligen metafysisk idealism, Berkeley snarast en epistemologisk, båda av mentalistisk prägel.

Kritisk idealism kallas den uppfattning som skapades av Kant. Han var den förste som klart såg skillnaden mellan den epistemologiska och den metafysiska idealismen, och till skillnad från sina föregångare

undvek han i stort sett misstaget att från sina kunskapsteoretiska överväganden – ett slags epistemologisk idealism – övergå till en metafysisk slutsats. *Etisk idealism*, slutligen, är en etisk ståndpunkt som antingen hävdar att målen för mänskligt strävande bör vara andra och ”högre” än de materiella, eller också – i anslutning till Kant – att vårt handlande bör styras av rationella principer.

Författare: Dick A.R. Haglund Sven-Eric Liedman

Litteraturanvisning

A.C. Ewing, *Idealism: A Critical Survey* (1934).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, idealism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/idealism> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

metafysik

Immanuel Kant

vara

idé

Platon

Friedrich Hegel

fenomenologi

monism

Gottfried Wilhelm von Leibniz

kropp–själ-förhållandet

förnuft

förnuft, i allmänt språkbruk ungefär detsamma som [förstånd](#).

Även inom filosofin är termerna förnuft och förstånd ofta utbytbara, men sedan medeltiden gör man ibland en skillnad dem emellan, varvid *förnuft* (vanligen motsvarande latinets *ratio*) oftast får beteckna den mera abstrakta resonemangsförmågan eller förmågan till diskursivt tänkande, till analys och slutledning och till uppfattande av abstrakta principer, såväl teoretiska som praktiska (moraliska). Hos Kant omfattar förnuftet i vid bemärkelse även förståndet, medan förnuft i snäv mening (det *rena* förnuftet) hos honom står för en över det enskilt mänskliga höjd förmåga till teoretiskt uppfattande, till vilken kommer också en förmåga till etisk eller moralisk bedömning (det *praktiska* förnuftet) samt en estetisk och naturvetenskaplig omdömesförmåga.

Förnuftet står för Kant över förståndet och styrs enligt hans mening av ett antal ”inbyggda” förnuftsidéer, som utgör ett slags regulativa principer för dess verksamhet, men vars transcendentia eller erfarenhetsöverskridande tillämpning leder till motsägelser eller metafysiska skenantaganden.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, förnuft. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/förnuft> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[förstånd](#)
[Immanuel Kant](#)
[metafysik](#)
[idealism](#)
[erfarenhet](#)
[dialektik](#)
[antiintellektualism](#)
[Johann Gottlieb Fichte](#)
[li](#)
[vara](#)

intuition

intuition (senlat. *intui'tio*, av latin *intu'eor* 'rikta blicken på', 'uppmärksamt betrakta', 'betänka'), filosofisk term för omedelbar uppfattning av ett objekt där alla moment uppfattas direkt, utan stöd av erfarenhet eller intellektuell analys.

Den grekisk-judiske filosofen Filon från Alexandria gjorde boskillnad mellan *intuitiv* kunskap och steg-för-steg-analyserande, *diskursiv* metod. Plotinos inskränkte intuitionens giltighet till den rent andliga sfären; för objekt i sinnevärlden krävs diskursiv metod. Descartes ansåg att endast vetandets elementära insikter (t.ex. vissheten om den egna existensen) var tillgängliga för intuitionen. Spinoza var påverkad av Descartes, men också av nyplatonismen. Han utdömde erfarenhetskunskap som fragmentarisk; vetandets högsta grad når man genom intuition. Både Leibniz och Locke höll sig nära Descartes, men Hume kompletterade teorin: intuitionen ger omedelbar kunskap om axiom av rent logisk och matematisk natur.

Henri Bergson förnekade att den "sanna" verkligheten kan förstås intellektuellt; den kan fattas endast genom intuition, som är ett särskilt kunskapsorgan. Häremot invände Hans Larsson att intuitionen är en snabb diskursiv process där "det en gång passerade fortfarande fasthålls i samlad vy". Också de logiska positivisterna bestrider att intuitionen skulle vara ett särskilt kunskapsorgan. Eduard von Hartmann vidareutvecklade Schopenhauers påstående att det är intellektet som ger intuitiv kunskap: intuitionen fungerar enligt logikens lagar, men den är okontrollerbar, eftersom den är omedveten. C.G. Jung definierade intuitionen som en omedveten psykologisk process. Han betonade att den är irrationell.

Författare: Harry Järv

Litteraturanvisning

A.C. Ewing, *Reason and Intuition* (1941);
Hans Larsson, *Intuitionsproblemet* (1925);
K. Möhlig, *Die Intuition* (2:a upplagan 1965).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, intuition. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/intuition> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[intuitionism](#)
[judisk filosofi](#)
[logisk positivism](#)
[Plotinos](#)
[metafysik](#)
[axiom](#)
[logos](#)
[Baruch Spinoza](#)
[John Locke](#)
[dialektik](#)

attityd

attityd (franska *attitude* 'hållning', av italienska *attitudine*, ytterst av senlatin *aptitu'do* 'lämplighet', 'lämpligt tillfälle'), kroppsställning, kroppshållning, pose; eller inställning, förhållningssätt.

Attityd är alltsedan 1920-talet en viktig term inom socialpsykologin och andra socialvetenskaper. Ordet har dock använts i vetenskapen längre än så. Darwin använde t.ex. attityd om människors och djurs kroppsorienteringar och ställningar, gester, miner och läten, som han fann vara artspecifika uttryck för känslor.

Han definierade attityd som något *yttre* eller ett beteende som kan observeras. Hans definition användes senare av G.H. Mead, som ansåg att den sociala omvärldens attityder, som möter varje individ alltifrån den tidiga barndomen, bidrar till att forma de unika kognitiva, intellektuella kompetenser som möjliggör mänskliga former för samarbete och samhällsliv.

Andra har däremot använt ordet attityd om något *inre* eller mentalt och inte direkt iakttagbart, som antagits påverka t.ex. varseblivning och tänkande. Tyska experimentalpsykologer inom Würzburgskolan avsåg med attityd en mental förhandsinställning som påskyndar tänkandet vid problemlösning. Deras definition av attityd bidrog till uppkomsten av den dynamiska psykologin. De amerikanska sociologerna W.J. Thomas och Florian Znaniecki använde attityd för att beteckna en genom erfarenheter uppbyggd disposition som styr en individs handlande.

Begreppet attityd antogs av dessa forskare kunna förklara att sociala beteenden när situationerna växlar visar individuellt utformade mönster. Deras arbete från 1918 blev banbrytande, och forskning kring

attityder tog snabbt fart, särskilt i USA. En omfattande internationell forskning har bedrivits sedan 40-talet kring attitydernas betydelse för individen och för samhället och kring betingelserna för hur attityder bildas och förändras.

Forskningen har resulterat i dels ett flertal teorier och metoder för observation och mätning av attityder, dels en betydande kunskap som tillämpas inom många samhällsområden.

Inom socialpsykologin och andra vetenskaper används termen attityd vanligen för en varaktig inställning som har byggts upp genom erfarenheter och kommer till uttryck i att man är för eller emot något (ett *attitydobjekt*). I stort sett blir de flesta företeelser i samhällslivet föremål för attityder. Det kan vara abstrakta objekt som jämställdhet, idrott, religion. Det kan också vara specifika beteenden som att använda tandkrämen X. Föremålet för en attityd kan vara en person – även den egna personen – och då ofta i en social roll, t.ex. som mor, lärare eller riksdagsman.

En attityd anses bestå av kognitiva, affektiva och intentionella komponenter. Den *kognitiva* delen innehåller vad en person tror eller vet om något. Om attitydobjektet är 'att dricka alkoholhaltiga drycker', består det kognitiva innehållet av vad man tror om alkoholförtäringens effekter i kroppen, på sinnesstämningen och beteendet, vad man tror om konsekvenserna för samhället etc. Förmågan att samtidigt beakta en stor mängd kunskap är mycket begränsad, och bara en del av vad man känner till får en sådan betydelse att det påverkar attityden hos en individ.

Den *affektiva* komponenten svarar för hur starkt man tar ställning för eller emot attitydobjektets olika egenskaper: hur positivt eller negativt

bedömer man de olika effekterna av alkoholförtäring? Den *intentionella* komponenten slutligen är beredskapen till handling när det gäller attitydobjektet, t.ex. den avsikt man har att själv dricka eller inte dricka något alkoholhaltigt.

En attityds psykologiska funktioner anses vara bl.a. att den förenklar hanteringen av information från den sociala omvärlden och blir ett slags mall för förståelsen av många likartade situationer i vardagslivet. Vidare kan en attityd som någon uttrycker i ord eller handling bidra till att hos andra skapa och vidmakthålla den bild av honom eller henne som är förenlig med självuppfattningen.

Olika attityder inom individen anses vara hierarkiskt uppbyggda. Några är mer övergripande och speglar inställningen till företeelser som på olika sätt berör något centralt eller viktigt i individens liv. Attityder längre ner i hierarkin avser alltmer specifika objekt. Mer övergripande attityder har visat sig vara mycket stabila.

Försök att påverka och förändra dem möts av psykologiskt motstånd hos individen.

Attityder varierar i betydelse men också i styrka: från starkt positiva till starkt negativa. En speciell undergrupp bland negativa attityder är *fördomar*. Dessa bygger vanligen på lätt identifierbara egenskaper – hos människor t.ex. kön eller nationalitet – utan att annan tillgänglig information blir beaktad. En fördom leder ofta till diskriminerande behandling av dem mot vilka den är riktad.

Författare: Anne-Sofie Rosén

Litteraturanvisning

C.R. Darwin, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (nytryckning 2009 med kommentarer av Paul Ekman).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, attityd. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/attityd> (hämtad 2018-01-29)

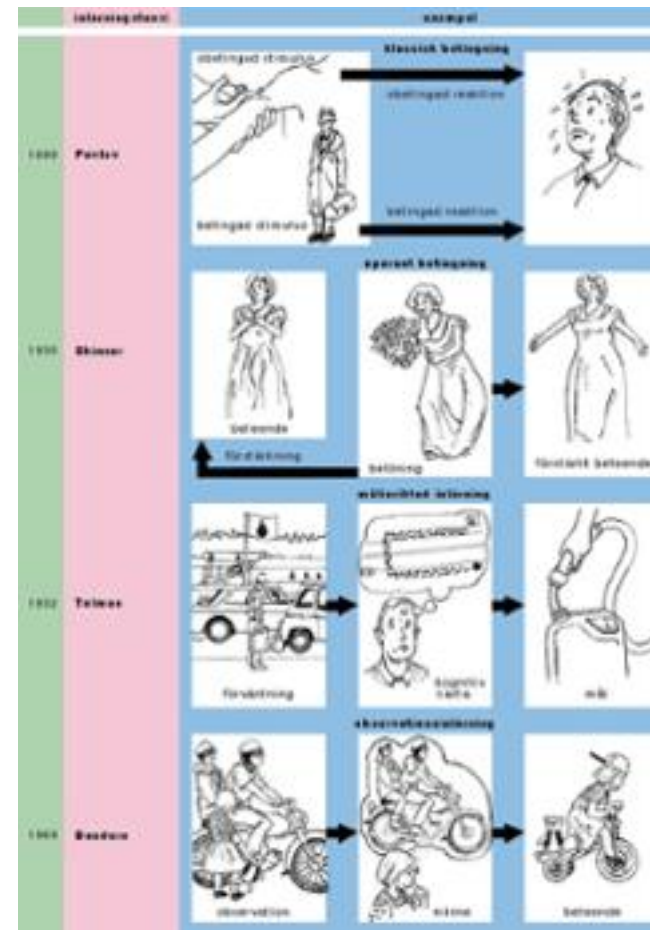
Läs även om

språksociologi
emotionernas sociologi
metapsykologi
biologisk psykologi
balansteori
stereotyp
empati
aggression
buddhistisk filosofi
etologi

den psykologi som utvecklades i Sovjetunionen. Ett par av de tidiga behaviorister som påverkades av Pavlov var John B. Watson och Edwin R. Guthrie. Watson ansåg att den betingade reflexen kunde tjänstgöra som enhet i alla former av inläring.

Guthries teori bygger på principen att stimuli som förekommer i samband med att en rörelse utförs tenderar att associeras till rörelsen. Enligt Guthrie är klassisk betingning ett specialfall av denna princip. En teoretiker som byggde på både Pavlovs och Thorndikes upptäckter var Clark L. Hull. Han är bl.a. känd för sin behovsreduktionsteori och för sitt försök att bygga en kvantitativt grundad inläringsteori.

Jämte klassisk betingning brukar operant betingning betraktas som en grundläggande typ av inläring. Teorin för operant betingning vidareutvecklades av B.F. Skinner som i motsats till Thorndike hävdade att effektiv inläring snarare är en fråga om "trial and success" än "trial and error". Skinner lade stor vikt vid den roll förstärkning och dess fördelning (förstärkningsscheman) spelar för inläring av komplexa beteenden och för olika typer av [diskriminationsinläring](#).

TYPOFORM/TOMAS WIDLUND

inläring. Exempel på inlärningspsykologiska teorier. Pavlovs och Skinners teorier är influerade av associationistiska och behavioristiska idéer och är exempel på s.k. empiristiska teorier. Tolmans och Banduras teorier innehåller i större utsträckning idéer om kognitiva

processer och strukturer och är exempel på s.k. rationalistiska teorier. Årtalen anger ungefärlig tidpunkt för teoriernas tillkomst.

Sedan 1950-talet har emellertid teorier grundade på rationalistiska idéer snarare än associationistiska och empiristiska fått ökat inflytande inom inlärningsområdet. I sådana teorier läggs stor vikt vid hur tänkandet styr beteendet och hur de mentala processerna organiseras. Intentioner och motiv ges stor betydelse.

Teoretiker som betonade målinriktning och organisation förekom emellertid tidigt inom den experimentella inlärningspsykologin. Ett exempel är Edward C. Tolman, som studerade explorativt beteende och formulerade en teori där målet för en handling, snarare än handlingen själv, betraktades som det viktiga vid inläring. Ett annat exempel är Wolfgang Köhler, företrädare för gestaltpsykologisk teori, som såg inläring som en produkt av tänkande och perceptuell omstrukturering och som hävdade betydelsen av insikt.

Tolmans och Köhlers teorier var föregångare till de kognitiva och informationsprocessteoretiska teorier och modeller som förekommer inom den nutida inlärningspsykologin. I dessa typer av teorier beskrivs inläring ofta med analogier från datorers sätt att behandla och organisera information. Inläring blir då i första hand en fråga om minnesprocesser. I några av teorierna förenas emellertid associationistiska och kognitionpsykologiska idéer. Ett sådant exempel är Albert Banduras teori om social inläring, ett annat är amerikanerna D.E. Rumelhart & J.L. McClellands s.k. konnektionistiska nätverksmodell.

....

Litteraturanvisning

G.H. Bower & E.R. Hilgard, *Theories of Learning* (1981);
L.B. Resnick, *Knowing, Learning and Instruction* (1989);
D.E. Rumelhart & J.L. McClelland, *Parallel Distributed Processing* (1986);
B. Schwartz & S. Robbins, *Psychology of Learning and Behavior* (14:e uppl., 1995).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, inläring. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/inläring> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

språksociologi
andraspråk
aggression
etologi
aktivitetspedagogik
biologisk psykologi
idrottspedagogik
kvinnopsykologi
attityd
uppfostran

intellektualism

intellektualism, kunskapsuppfattning som står i skarp motsatsställning till [empirism](#) och [sensualism](#).

Enligt intellektualismen är allt i grunden förnuftigt. Ibland talar man också intellektualism i psykologin och avser då uppfattningen att psykiska förlopp bestäms av förståndet. Intellektualism kan också vara motsatsen till [antiintellektualism](#) och betyder i så fall en kraftig tilltro till det mänskliga förnuftet, dess roll och möjligheter. Inte sällan används ordet också i nedsättande innebörd, betecknande övertro på intellektet och i synnerhet vetenskapen på känslans och viljans bekostnad.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, intellektualism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/intellektualism> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

- [antiintellektualism](#)
- [förnuft](#)
- [bildning](#)
- [upplysningen](#)
- [idealism](#)
- [socialism](#)
- [diskurs](#)
- [vilja](#)
- [hysteri](#)
- [folkreligion](#)

antiintellektualism

a'ntiintellektualism, misstro mot människors möjlighet att med förståndets hjälp, med sakliga resonemang och vetenskapliga metoder finna lösningar på teoretiska och praktiska problem.

Misstron kan stegras till öppen fientlighet, och den kan gälla större eller mindre delar av den mänskliga verksamhetssfären. I denna mening betyder antiintellektualism ungefär detsamma som *irrationalism*, ett ord som dock förknippas mera med utformade läror om hur människan på annat sätt än genom förnuftet skall komma till insikt.

Ordet antiintellektualism har emellertid också en annan, närliggande innebörd genom att beteckna en negativ inställning till *de intellektuella*, dvs. till dem som har till uppgift att skapa och förmedla kunskaper, hållningar, normer och värderingar: vetenskapsmän, författare, konstnärer osv. I synnerhet är det fråga om en djupgående misstro mot vetenskapsmännen och de lärda institutionerna. Det som i ett visst samhälle har namn av vetenskap präglas emellertid av andra förhållanden än enbart det rationella sanningssökandet. Vetenskapskritik kan därför inte utan vidare ses som tecken på antiintellektualism, däremot uppfattningen att organiserad vetenskap aldrig leder till hållbara resultat, eller att de intellektuella av princip är systematiska lögnare.

Antiintellektualismen är sannolikt lika gammal som vetenskapen, och den har hävdats från vitt skilda utgångspunkter. Framför allt brukar religionen spelas ut mot vetenskapen, och sanningen söks då antingen i olika skrifter som betraktas som heliga och ofelbara eller i

människors omedelbara erfarenheter och känslor. Politiska ideologier eller stränga moraliska övertygelser kan också spela rollen av obetingade sanningsproducenter.

Som ett tidigt exempel på antiintellektualism brukar man räkna dödsdomen mot Sokrates (399 f.Kr.). Denne anklagades för att med sin filosofiska resonemangskonst "förföra ungdomen". Den kinesiske kejsaren Shi Huangdi, vars regeringsperiod inföll 221–210 f.Kr., utvecklade också en typisk antiintellektualism genom att anställa mycket omfattande bokbål för att knäcka det lärda motståndet mot hans politiska reformer.

Inom kristendomen uppstod tidigt en motsättning mellan dem som menade att den nya religionen borde hållas fri från inflytelser från grekisk tradition och dem som ville ta den klassiska traditionen till hjälp för att utveckla läran. I den förra riktningen kunde en form av antiintellektualism komma till uttryck, så t.ex. kring år 200 hos Tertullianus, som utropade: "Vad har Athen med Jerusalem att skaffa, akademien med kyrkan, hedningarna med de kristna?". En liknande motsättning utvecklades senare även inom islam, där stora filosofer som Avicenna på 1000-talet och Averroës på 1100-talet bemöttes med kritik från sådana som menade att den rena tron inte hade något med världsligt vetande att skaffa.

En delvis ny situation inträdde med den moderna, på samma gång matematisk-rationalistiska och empirisk-experimentella tradition som växte fram i Europa under främst 1500- och 1600-talen. De strider om världsbilden som nu uppstod utspelades ofta mellan två olika lärda traditioner, där den äldre, som bekämpade de nya tänkesätten, hade sina rötter i Aristoteles filosofi och skolastisk teologi. Men motståndet

mot Copernicus, Galileis och Newtons teorier kom också till uttryck som ren antiintellektualism.

Upplysningstidens optimistiska föreställningar om ett rationellt vetande, som skulle kasta ljus över alla mänskliga förhållanden, väckte en motreaktion. Mest slagkraftigt formulerades denna av Rousseau, som direkt vände sig mot de lärda och vittra kretsarna i Paris och annorstädes, vilka enligt hans mening utvecklade den mest avskryvbara form av onatur. Rousseaus budskap var emellertid mångtydigt, och hans väldiga inflytande gick i vitt skilda riktningar. I det tidiga 1800-talets romantik fanns bland mycket annat också ett stråk av antiintellektualism i betoningen av känslan på intellektets bekostnad.

Den nutida, ännu existerande formen av antiintellektualism utvecklades fullt ut egentligen först i och med reaktionerna på Darwins teori om arternas härstamning sådan den presenterades 1859. Tesen att människan härstammar från andra djurarter väckte våldsamma reaktioner från sådana kristna som inte ville att Bibelns skapelseberättelser skulle sättas i fråga.

Denna s.k. fundamentalism spelar än i dag en stor roll på flera håll i världen. Vi möter den, mäktig och rik, i många stater i USA, där inflytelserika påtryckningsgrupper med framgång kämpar för att Bibelns läror om världens tidigaste utveckling skall få åtminstone samma uppmärksamhet som den moderna biologin i skolorna. Vi möter den också i det nya Iran, där den shiitiska islam härskar med oinskränkt makt; varje lära som inte kan återföras på den rätta traditionen bekämpas, och dess anhängare förföljs med obarmhärtig stränghet.

1900-talets olika arter av antiintellektualism har emellertid i lika stor utsträckning hämtat näring i politiska ideologier som i religion. Främst måste här fascismen och nazismen nämnas. Nazismens inställning till modern vetenskap var visserligen kluven. Den uppmuntrade och utnyttjade avancerade former av vetenskap och teknik. Men så snart vetenskapen inte stämde med nazismens grundläggande teser om ras och folk, stat och historia, utsattes den för brutal korrigering eller förföljelse. Intellektuella grupper som hävdade värdet av kritisk forskning och oberoende konst förbjöds. Nazismens maktperiod var de stora bokbålens tid.

Socialism och kommunism med rötter främst i Marx teorier bygger på en grundläggande tillit till det mänskliga förnuftet och vetenskapen. Det hindrar inte att det inom dessa ideologier uppstått riktningar som måste betecknas som antiintellektuella. Proletkult – en rörelse som spelade en stor roll åren efter ryska revolutionen 1917 men sedan nedkämpades – utvecklade en form av antiintellektualism med sina idéer att proletariatet måste skapa sin egen kultur. Senare under Stalins välde kom vetenskap och konst att på olika sätt underordnas politisk strategi och taktik. Under 1960-talets kulturrevolution i Kina spelade massiva kampanjer mot intellektuella och deras verksamhet en viktig roll.

Den moderna vetenskapens enorma tekniska och ekonomiska konsekvenser har väckt till liv en ny typ av vetenskapskritik, som ibland förordar andra typer av vetenskap men som också kan utvecklas till ren antiintellektualism. Vetenskapen har ju indirekt bidragit inte bara till välstånd och längre och rikare liv utan också till kärnvapnens utveckling, till miljöförstöring och till oanade möjligheter att övervaka och kontrollera människor. Det finns kritiker som hävdar att en annan inriktning av vetenskapen skulle leda till en lika god vetenskap med

mindre förödande praktiska konsekvenser. Andra däremot förlitar sig på olika former av ockultism och vidskepelse. Det är ett faktum att sekelskiftet kring år 2000 kännetecknas inte bara av en omfattande fundamentalism utan också av en gynnsam marknad för horoskop, skrock och moderörelser på religionens område. Dessa företeelser brukar sammanfattas under benämningen new age. Det vore visserligen oriktigt att se new age som alltigenom antiintellektualistisk, men en stor del av det som räknas dit kännetecknas av föreställningar om sanningar som strider mot vad vetenskapen säger och som enligt förespråkarna överbjuder eller korrigerar vetenskapen.

En lära eller teori som påstås motsvara ett slags uråldrig visdom kan anses riktig helt enkelt därför att den sägs vara så gammal. Ofta heter det att något är sant därför att man ”mår bra” av det.

Författare: Sven-Eric Liedman

Litteraturanvisning

J. Bärmark (utgivare), *Forskning om forskning eller Konsten att beskriva en elefant* (1984);

O. Hammer, *På spaning efter helheten: New Age, en ny folktro?* (1997);

R. Hofstadter, *Anti-intellectualism in American Life* (1963);

G. Holton & W. Blanpied (utgivare), *Science and its Public: The Changing Relationship* (1976);

T.T. Segerstedt (utgivare), *Antiintellektualismen i Sverige* (1979).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, antiintellektualism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/antiintellektualism> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[framstegstanken](#)

[Immanuel Kant](#)

[kommunism](#)

[ideologi](#)

[socialism](#)

[Adam](#)

[kunskapssociologi](#)

[anarkism](#)

[atomlära](#)

[människosyn](#)

vanföreställning

vanföreställning, tankevilla, orimlig föreställning som inte kan korrigeras på logisk väg.

En vanföreställning är en icke korrigerbar udda föreställning som inte delas av andra i den samtida kulturen. Till vanföreställningar räknas inte missuppfattningar, eftersom de kan korrigeras, och inte heller vidskepelse och vantro, eftersom de i sin kulturella förankring inte kan anses orimliga. Kulturellt betingade föreställningar som kan verka konstiga uppfyller inte kriterierna för att vara vanföreställningar.

Det kan vara svårt att skilja dessa två från varandra, speciellt om man inte är förtrogen med transkulturella skillnader. Kännetecknande för den senare är dock att den udda uppfattningen delas av andra som härstammar från samma kulturella kontext, alternativt att personen faktiskt är förföljd på grund av en avvikande trosuppfattning eller oönskat beteende.

När en person har paranoida vanföreställningar, men inga andra psykotiska symptom som till exempel [hallucination](#), kan de lida av ett *vanföreställningssyndrom*. En person med vanföreställningssyndrom kan ofta arbeta och fungera i det dagliga livet, men deras liv brukar vara begränsat och isolerat.

Vanföreställningssyndrom kännetecknas av ett system av irrationella föreställningar som mer eller mindre styr personens inre liv. Personen kanske har lärt sig att inte yppa dessa föreställningar för att den då blir ifrågasatt av omgivningen. Ibland kan därför den drabbade till synes fungera ganska normalt med arbete och boende. Om man får en

närmare och mer långvarig kontakt med en person med vanföreställningssyndrom blir i allmänhet denna inre värld av udda idéer tydlig. Dessa föreställningar kan tyckas besynnerliga och bisarra men de kan också vara mer sannolika och icke-bisarra.

Kännetecknande är dock i bägge fallen att de inte är korrigerbara utifrån den yttre verkligheten och att de intensivt förfäktas som sanna av den drabbade.

Vanföreställningar är huvudsymtom i paranoiska syndrom och ingår i flera andra allvarliga psykiska störningar, bland annat [schizofreni](#) och djupa [depressioner](#). Eftersom vanföreställningar innebär att kontakten med verkligheten är bruten ger de den psykiska störningen en psykotisk karaktär. Frånsett den felaktiga utgångspunkten kan emellertid logiken i vanföreställningarna vara oantastlig. I isolerade familjer och grupper kan en vanföreställning, särskilt om den handlar om att ha fått ohyra på kroppen (parasitosparanoia), komma att delas av två eller flera personer; se [folie à deux](#). Jämför [paranoia](#).

Författare: Jan-Otto Ottosson Lena Flyckt

Källangivelse

Nationalencyklopedin, vanföreställning. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/vanföreställning> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[tankevilla](#)
[parasitosparanoia](#)
[förföljelseidéer](#)
[depression](#)
[psykosjukdom](#)
[paranoia](#)
[folie à deux](#)
[hallucination](#)
[personlighetsstörning](#)
[smärta](#)

dagdröm

dagdröm, ett avslappnat psykiskt tillstånd med ett spontant flöde av inre bilder.

Visuella föreställningar dominerar, men alla sinnen kan ge stoff åt de inre bilderna. Föreställningarna är känsloladdade och ofta symboliska. Upplevelsen av ett sammanhållet jag, som är kännetecknande för det fullt vakna medvetandet, kan spaltas upp i dagdrömmen.

Aspekter av dagdrömmarens personlighet kan uppträda i form av olika gestalter eller ”jag”, vilka för en dialog. Dagdrömmaren försjunkar i en inre verklighet med det önskeuppfyllande eller den problemlösning och självreflexion som dagdrömmens scenario erbjuder. Jämför [hypnos](#).

Litteraturanvisning

E.L. Bliss, *Multiple Personality, Allied Disorders and Hypnosis* (1986);

P.W. Sheehan & C.W. Perry, *Methodologies of Hypnosis: A Critical Appraisal of Contemporary Paradigms of Hypnosis* (1976);

J.L. Singer, *Imagery and Daydream Methods in Psychotherapy and Behavior Modification* (1974).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, dagdröm. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/dagdröm> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[hypnos](#)
[alternativt medvetandetillstånd](#)
[symboldrama](#)
[buddhistisk filosofi](#)
[hysteri](#)
[sorg](#)
[vanföreställning](#)
[mentalisering](#)
[objektrelation](#)
[form](#)

hallucination

hallucination (senlatin *(h)al(l)ucina'tio* 'tanklöst tal', 'drömmande tillstånd', till latin *(h)alu'cinor* 'prata dumheter', 'vara sinnesfrånvarande'), upplevelse av sinnesintryck (varseblivning, perception) utan motsvarande sinnesretning.

Hallucinationer förekommer för alla sinnen: syn, hörsel, lukt, smak och känsel. Sinnesintrycken känns inte som fantasiprodukter utan verkliga med ursprung i yttervärlden eller den egna kroppen. Om en individ inser att han hallucinerar talar man om pseudohallucinationer.

Hallucination skall skiljas från illusion, där en sinnesretning föreligger men sinnesintrycket blir förvrängt. Sekundärt till hallucinationer utvecklas ofta [vanföreställningar](#).

Hallucination är nästan alltid tecken på psykisk störning. Undantag är hypnagoga (vid insomnandet) och hypnopompa (vid uppvaknandet) hallucinationer som är kortvariga. Man hör t.ex. en klocka ringa eller sitt namn ropas. Som normala får också betraktas de inte ovanliga illusioner och pseudohallucinationer hos nyblivna änkor/änklingar som rör maken/makan och upplevs mer tröstande än skrämmande.

Vid *schizofreni* är hörselhallucinationer (auditiva hallucinationer) vanliga, antingen som hörbara tankar, en fortlöpande kommentar till patientens tankar, handlingar och avsikter ("nu kokar hon kaffe") eller som en diskussion mellan två eller flera röster om patienten. Vid den speciella form av schizofreni som kan drabba personer i hög ålder förekommer känselhallucinationer (taktila hallucinationer) i form av "strålar" från illasinnade personer i omgivningen som vill åt lägenhet,

bankbok etc., en i och för sig inte orimlig tolkning med hänsyn till åldringens livsvillkor: isolering, försämrad syn och hörsel, sviktande verklighetsuppfattning och benägenhet för misstänksamhet.

Vid *djup melankoli* förekommer hallucinationer och vanföreställningar som överensstämmer med den sänkta grundstämningen.

Hörselhallucinationerna har här formen av tilltal som innehåller förutsägelser ("du skall dö") eller uppmaningar ("ta livet av dig"). Med sin självnedvärderande inställning upplever patienten detta som berättigat och kan låta hallucinationerna få ödesdigra konsekvenser i form av självmordshandlingar.

Vid *förvirring* kan illusioner, hallucinationer och vanföreställningar förstärka varandra. De brukar helt försvinna när klarheten återvänder. Syn- och känselhallucinationer är karakteristiska vid delirium tremens. Vanföreställningar rörande skador på det nyfödda barnet och kvinnans könsorgan kan förekomma vid postpartumpsykos.

Vid *epilepsi* kan hallucinationerna vara av enkel typ (smällar, visslingar, blixtar, eldsken) eller mer komplexa (filmuppspelning, menageri av vackra djur, underbar musik). Vidrig lukt tyder på epileptisk aktivitet i tinningloberna. Av droger kan kokain ge upphov till känselhallucinationer i form av myrkrypningar, som i sin tur kan leda till vanföreställningar att ha fått ohyra på sig (*parasitosparanoia*). LSD kan ge reflexhallucinationer, där t.ex. musik utlöser synhallucinationer. Vid abstinens efter bensodiazepiner förekommer rörelsehallucinationer (kinestetiska hallucinationer), då väggarna verkar sneda, taket på väg att falla ned och perspektivet förskjutet på ett obehagligt sätt. Ett flertal läkemedel, bl.a. antidepressiva och antipsykotiska farmaka, kan genom sin antikolinerga effekt vid överdosering ge förvirring med synhallucinationer.

Gemensamt för hallucinationer är att de tilltar då engagemanget i omvärlden avtar. Hallucinationer kan således uppstå hos normala människor efter en tids reduktion av sinnesretningar (jämför [deprivation](#)). Hallucinationer brukar öka på kvällen och natten då stimulusflödet minskar. Omvänt brukar motverkan av självförsjunkethet (autism) och minskad isolering hos schizofrena ha en gynnsam effekt på hallucinationerna. Antipsykotiska läkemedel har en symtomatisk effekt mot flertalet former av hallucinationer.

Författare: Jan-Otto Ottosson

Litteraturanvisning

K. Jaspers, *General Psychopathology* (7:e upplagan 1963);

A. Sims, *Symptoms in the Mind* (1988).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, hallucination. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hallucination> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[förvirring](#)

[mani](#)

[postpartumpsykos](#)

[perceptionsstörning](#)

[depression](#)

[parasitosparanoia](#)

[delirium tremens](#)

[abstinens](#)

[folie à deux](#)

[vanföreställning](#)

fördom

fördom, negativ inställning mot individer och företeelser vilken bygger på vissa lätt identifierbara egenskaper hos dessa utan att annan tillgänglig information blir beaktad.

Ofta är fördomar antipatier som bygger på felaktiga och nästan orubbliga generaliseringar, vilka hindrar rättelse även då starka motargument uppbringas. Jämför [diskriminering](#).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, fördom. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/fördom> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

[attityd](#)

[etnisk stereotyp](#)

[datakompression](#)

[Francis Bacon](#)

[stereotyp](#)

[språksociologi](#)

[växtförädling](#)

[IT-säkerhet](#)

[aggression](#)

[buddhistisk filosofi](#)

opinion

opinio'n (latin *opi'nio* 'mening', 'åsiikt', av *opi'nor* 'mena', 'hysa en åsiikt'), sammanfattande benämning på en samling åsikter, attityder och värderingar.

På individnivå kan en opinion sägas vara en privat eller offentliggjord åsiikt, i regel nära knuten till individens attityder och grundläggande värden.

Skillnaderna mellan privata och offentliggjorda åsikter kan vara stor även i samhällen som anses ha fri opinionsbildning. Genom att de som tror sig vara i minoritet inte lika gärna yttrar sin åsiikt som de som tror sig vara i majoritet, tenderar en s.k. tystnadsspiral att uppstå.

På samhällsnivå utgör opinionen en helhet som väger tyngre än summan av sina enskilda delar: de individuellt omfattade åsikterna rörande samhälleligt relevanta frågor. Den **allmänna opinionen** kan sägas bestå av helheten av offentligt tillkännagivna åsikter. Genom opinionsmätning kan även icke offentligt tillkännagivna åsikter offentliggöras; resultatet likställs ofta med begreppet allmän opinion. För existensen av en opinion på samhällsnivå fordras a) en fråga av något slag; b) minst två åsikter i frågan; c) utbredd kännedom om de olika åsikterna, åstadkommen genom d) någon form av offentlig diskussion.

I de antika grekiska stadsstaterna försiggick de fria männens opinionsbildning i stor utsträckning på torget. I de förindustriella samhällena ägde en stor del av opinionsbildningen rum på torg och kyrkbacke, under marknads-, helg- och tingsdagar.

I de borgerliga samhällen som växte fram mer eller mindre parallellt med de brittiska, franska och amerikanska revolutionerna, bildades en ny form av offentlighet. På kaffestugor och i salonger, i pamfletter, tidskrifter och tidningar bedrevs en livaktig opinionsbildning, och även en diskussion av villkoren för denna opinionsbildning, initierad av diktare, filosofer och politiker som John Milton, Jeremy Bentham, James Madison och Thomas Thorild.

Från mitten av 1800-talet till mitten av 1900-talet vitaliserades opinionsbildningen i Sverige och andra länder av en ny offentlighet, baserad på folkrörelser och politiska partier, ofta understödda av en parti- och rörelseägd press. Under andra hälften av 1900-talet kom opinionsbildningen i ökande utsträckning att äga rum i radio och TV.

Opinionsbildning innebär att en fråga uppkommer, förs upp på "dagordningen" och diskuteras (jämför **agenda-setting**), inledningsvis ofta av några få engagerade individer inom s.k. påtryckningsgrupper. Vissa sådana diskussioner tas upp av massmedierna, varifrån de når större grupper, ofta via s.k. opinionsledare. Ibland uppnås konsensus, samförstånd, men ofta förblir opinionen delad. Anses frågan vara viktig, avgörs den av det politiska systemet. Rör opinionen en central fråga (religion, styrelseskick e.d.), kan en delad opinion leda till grundläggande samhällskonflikter; i andra fall kan man enas om att vara oenig även sedan frågan avgjorts politiskt. En speciell form av opinionsbildning är *opinionsförändring*, en process som på samhällsnivå sker antingen genom en mängd individuella åsiktsbyten, eller genom att en individgeneration med en viss åsiikt efter hand ersätts av en generation med en annan åsiikt.

Opinionsförändringar kan vara spontana eller följden av medvetna ansträngningar. Spontana opinionsförändringar uppstår i samspel med andra samhällsförändringar, t.ex. övergången från ett industri- till ett

servicesamhälle. Medvetet framkallade opinionsförändringar är ofta följden av politiska, ekonomiska, religiösa eller sociala kampanjer av något slag: propaganda, reklam etc. Förändringen går snabbare i frågor av modekaraktär och kräver större tid i mera existentiella frågor. Opinionsförändringar är vanligare och förlöper snabbare i moderna samhällen än i äldre samhällsformer. Den politiska rörligheten har också under de senaste decennierna blivit större i flera länder.

Härtill kommer att medierna och de kontinuerliga opinionsmätningarna ökar politikernas känslighet för opinionsförändringar vilka annars i många fall kunde ha förblivit okända för dem. Opinionsbildningen tar sig olika former i olika befolkningsgrupper. I regel finns ett relativt litet elitskikt som aktivt deltar i opinionsbildningen. Ett något större mellanskikt bevakar uppmärksam opinionernas växlingar, medan ett stort skikt mera passivt och relativt ointresserat följer den allmänna opinionsbildningen.

Den vetenskapliga diskussionen av opinioner av olika slag har pågått sedan antiken; den empiriska opinionsforskningen fick på 1930-talet ett genombrott genom lanserandet av opinionsmätningar för politiska, kommersiella och vetenskapliga syften (efter pionjären George Gallup ofta kallade gallupundersökningar). Jämför [opinionsundersökning](#).

Författare: Karl Erik Rosengren

Litteraturanvisning

J. Habermas, *Borgerlig offentlighet* (svensk översättning 1984);

V. Price, *Public Opinion* (1992);

Jan Svensson, *Språk och offentlighet* (1993).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, opinion. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/opinion> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[nyhet](#)

[allmänna opinionen](#)

[ledare](#)

[massmedieeffekter](#)

[språksociologi](#)

[institution](#)

[antiintellektualism](#)

[attityd](#)

[konsensuskonferens](#)

[agrarsamhälle](#)

norm

norm (latin *no'rma* 'rättesnöre', 'regel'), det "normala" eller godtagna beteendet i t.ex. en social grupp; konvention, praxis.

Ett *normsystem* anger det normala mönster som individers handlingar bör överensstämma med. Normer kan delas in i rättsliga, ekonomiska, moraliska, estetiska, tekniska etc. De är i allmänhet intimt förbundna med sociala värden, och de utgör medel för att förverkliga tillstånd som värderas högt av den samhällsgrupp som bejaktar dem. De formella lagarna uttrycker en del av samhällets normsystem, andra finns nedlagda i traditioner, seder och bruk.

Litteraturanvisning

L. Bergström, *Grundbok i värdeteori* (1990).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, norm. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/norm> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

- konformism
- institution
- anomi
- språksociologi
- mål-medelschemat
- kategoriskt imperativ
- diskriminering
- hedersvåld
- kunskapssociologi
- normo

institution

institution (latin *institu'tio* 'inrättning', 'anordning', 'undervisning', 'utbildning', av *insti'tuo* 'uppföra', 'inrätta', 'uppfostra', 'undervisa' m.m.), inom samhällsvetenskapen benämning på de normer och regler som strukturerar mänskligt handlande till bestående eller återkommande beteendemönster.

Institution är alltså närmast liktydigt med etablerad konvention. Institutioner kan vara formellt reglerade i lagen, som t.ex. skolan, men också utgöras av informella sedvänjor, vanor och traditioner. Erkända sociala institutioner är familjen, staten, marknaden, sjukvården, idrotten, vetenskapen, konsten, vissa helgdagar. Förutom normer och konventioner innefattar de flesta institutioner även omgivande fysiska betingelser såsom byggnader, maskiner och kommunikationssystem.

Tillsammans bildar institutioner inom en viss samhällssfär ett *institutionellt system*, dvs. en relativt avgränsad enhet av ömsesidigt beroende, samverkande delar. Ett samhälles ekonomiska sfär med olika typer av industrier, banker, aktiemarknad, arbetsmarknad, fackföreningar, myndigheter, lagtext etc. utgör ett sådant system.

Den tidigare funktionalistiska samhällsteorin (jämför [funktionalism](#)) har kritiserats för att den betraktade vissa institutioner – t.ex. religionen – som universella och nödvändiga beståndsdelar i varje samhälle och för att institutioner snävt definierades utifrån sina positiva, behovsuppfyllande funktioner. Även om funktionalismen överdrev institutioners rationella egenskaper är dock de viktigare institutionella sfärerna kopplade till, och legitimeras av, grundläggande sociala värden. Familjeinstitutionen är relaterad till den biologiska

reproduktionen och till den primära socialisationen av individen, försvaret är kopplat till värdet nationell och territoriell självständighet, politiken till värdet att uppnå gemensamma mål genom mobilisering av kollektiva resurser, ekonomin till produktionen och fördelningen av nyttigheter, kulturen till bevarandet av estetiska och andra värden, helger till värden som gemenskap och vila. Även om den konkreta utformningen av dessa funktioner varierar mellan olika samhällen tycks de flesta samhällen ha institutionaliserade rutiner för att tillgodose dem.

Institutioners uppkomst kan ha en rad olika orsaker. De flesta har en mycket lång historia, de har långsamt mejslats fram ur äldre praxis och tradition, t.ex. det moderna giftermålet eller monarkin. Deras sociala betydelse understryks ofta genom att de innehåller ceremonier och ritualer ägnade att helga det underliggande värdet. De innehåller ofta självreproducerande mekanismer, vilket bidrar till att förklara deras beständighet över tid. Under utvecklingens gång kan institutioner stelna; formell organisering eller ”institutionalisering” har ibland inneburit att symboler, karriärvägar, positioner och egenintressen kommit att dominera en institution på bekostnad av dess ursprungliga målsättning.

Institutioner förser individer med beteenderegler, dvs. de innehåller kriterier för vad som är godtagbara handlingar och vad som betraktas som opassande eller omoraliskt.

Medan de förra belönas, förekommer sanktioner och ibland tabun mot det senare. Det är utifrån sådana institutionaliserade normsystem som det konforma respektive det avvikande eller rebelliska beteendet kan urskiljas. (Axel Sandemoses ”Jantelagen” är en sammanfattning av en typ av institutionellt normsystem.) De föreskriver hur viktiga och känsliga företeelser skall behandlas, t.ex. vilka procedurer och vilken etikett som bör följas vid dödsfall.

Många av vår tids samhällskonflikter, t.ex. motsättningen mellan den offentliga och den privata sektorn, kan förstås som motsättningar mellan oförenliga institutionella ordningar, roller och värden.

Därför har det också utvecklats mekanismer – ett slags metainstitutioner – för lösningen av institutionella konflikter, t.ex. det svenska systemet för förhandlingar mellan stat, näringsliv och fackföreningar.

Institutioner standardiserar beteenden och överför sedvänjor mellan generationer och är därmed av stor betydelse för den sociala ordningen. Ur ett djupare perspektiv är de också centrala för vår världsbild och förmåga att orientera oss; institutioner förmedlar innebörd åt vår omgivning. Ett mynt, en tidtabell, en namnteckning och ett naturvetenskapligt faktum har liten mening i sig själva; innebörden härrör ur företeelsernas institutionaliserade miljö, dvs. de föreställningar och sedvänjor som omger dem. Därför kan man säga att institutioner standardiserar inte bara beteendet utan även tänkandet och perceptionen av yttervärlden.

Författare: Thomas Brante

Litteraturanvisning

Mary Douglas, *How Institutions Think* (1986).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, institution. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/institution> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

språksociologi
sociologi
Talcott Parsons
socialisation
norm
konformism
social kontroll
informatik
kunskapssociologi
funktion

SW 12 Individens visioner,
framtidsvisioner o d.

förändring.

förändring. Frågorna om förändringens natur har följt den västerländska filosofin och naturvetenskapen allt sedan dessas begynnelse hos försokratikerna.

Medan bland försokratikerna särskilt Herakleitos hävdade att allt existerande är underkastat ständig förändring ("allt flyter") menade Parmenides och hans skola ("eleaterna") att det sanna Varat var oföränderligt.

Även hos Platon framträdde tanken att den egentliga verkligheten ("idévärlden") var upphöjd över tid och förändring. I modernt tänkande har funnits många försök att ge förändring en mer positivt fattad roll i tillvaron.

Hegel försökte tolka förändring med hjälp av sin berömda dialektik, medan t.ex. Bergson beskyllde alla tidigare filosofer för att ha förnekat eller missförstått förändring, som han ville göra till ett centralt begrepp i sin egen filosofi.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, förändring.. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/förändring> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

vara
Herakleitos
Platon
hegelianism
eleatiska skolan
matematikens filosofi
Friedrich Hegel
metafysik
dialektik
försokratisk filosofi

framstegstanken

framstegstanken, föreställningen att människolivet i väsentliga avseenden kan förbättras under historiens lopp.

I äldre tider finns knappast några sådana idéer. De flesta kända kulturer har föreställningar om ett förlorat paradiset eller en förfluten guldålder. Av framtiden kan man inte vänta sig något nytt utan enbart upprepningar. Sådan är de antika grekernas och romarnas normala uppfattning. I en mycket begränsad mening kan man tala om en framstegstanke hos den romerske skalden Lucretius, som hävdade att människorna tack vare sin fria vilja kommer att kunna välja en bättre väg mot framtiden då de inte längre skräms av föreställningar om gudar och eviga straff.

En mer dramatisk historiesyn finns i judendomen och därmed också i kristendomen. Efter skapelsen följer syndafall, Messias framträdande och yttersta domen. Kyrkofadern Augustinus skapade därav ett stort historiskt schema, där skapelsens sju dagar motsvaras av den historiska utvecklingens sju tusen år. Denna tanke präglade i hög grad medeltidens tänkande och utvecklades och förfinades efter hand. Olika kiliastiska föreställningar, dvs. föreställningar om ett lyckligt kommande s.k. tusenårsrike (av Joachim av Floris på 1100-talet benämnt Tredje riket), spelade en stor roll inte minst i den folkliga föreställningsvärlden. Något framstegstänkande i modern mening rörde det sig ännu inte om, även om så gott som allt senare framstegstänkande hämtat vanligen omedveten inspiration i drömmen om tusenårsriket.

Det verkliga framstegstänkandet växer fram kring föreställningen att människor genom nya kunskaper, nya metoder att bearbeta natur och naturprodukter eller nya sätt att organisera samhället kan förändra och förbättra sin lott. Sådana föreställningar dyker upp sparsamt i 1600-talets Europa och blir allt vanligare under 1700-talet. Filosoferna Francis Bacon och Descartes tillhör pionjärerna och menar båda att det är med kunskapens hjälp som människor inte bara skall få en sannare världsbild utan också kunna leva ett bättre, friskare och längre liv. Först under 1700-talet utvecklas fullt ut föreställningen att den samlade rikedom och därmed det totala välståndet skulle kunna ökas.

Upplysningstänkarna talade om en värld utan fördomar och vidskepelse, utan förtryck och fattigdom, utan krig och tyranni. De mötte hela tiden motstånd från den gamla ordningens bevarare. En av deras egna, Rousseau, ifrågasatte om människan inte med den moderna utvecklingen höll på att förlora sin egen natur.

Franska revolutionens nederlag innebar inte bara en våg av reaktionärt tänkande, enligt vilket det nu gällde att återupprätta det gamla samhället. Revolutionens optimism levde vidare i nya former, men vägen till en bättre värld sågs som längre och mödosammare.

Framstegstänkandet förenades med föreställningar om hela världsalldet, jordklotets och de biologiska arternas utveckling. Mänsklighetens framsteg kunde då betraktas som ett särfall av hela den kosmiska utvecklingen.

Många av 1800-talets ledande tänkare och ideologer, Comte, Spencer och, på ett något avvikande sätt, Hegel och Marx, anslöt sig till den typen av tänkande.

Men opponenter saknades inte heller nu. Den snabba industrialiseringen med dess hårda konsekvenser för människor och miljöer mötte sina kritiker, liksom det moderna livets anonymitet och rotlöshet. Innebar framstegen i själva verket inte en tillbakagång? En rad filosofer utvecklade en alltigenom pessimistisk världs- och livssyn; den främste av dem var Schopenhauer.

Första världskrigets utbrott 1914 liksom senare judeförföljelserna, koncentrationslägren, kärnvapnen, supermakternas aggressiva imperialism och den snabbt tilltagande miljöförstörelsen har under 1900-talet inneburit att framstegstänkandets kritiker vunnit terräng.

Visserligen har hela tiden föreställningen om en i alla avseenden bättre tillvaro varit vägledande för nästan all praktisk politik och all samhällsplanering, åtminstone i vår del av världen. Men tanken att själva den moderna utvecklingen är tveeggad och att den således på samma gång leder till växande förnuft och välbefinnande å ena sidan, tilltagande förtryck och avhumanisering å den andra, har fått många anhängare. Under senare år har misstron inte minst mot vetenskapen gett bränsle även åt ett framtida förnekande av det mänskliga förnuftet och dess möjligheter. I praktisk handling har denna inställning hittills inte betytt så mycket, bortsett från en blomstrande undervegetation av populära vidskepligheter. Nya försök att precisera såväl den moderna utvecklingens landvinningar som dess katastrofala tillkortakommanden har också gjorts.

Författare: Sven-Eric Liedman

Litteraturanvisning

J.B. Bury, *The Idea of Progress* (1932);

T. Frängsmyr, *Framsteg eller förfall* (2:a upplagan 1990);

S.-E. Liedman, *I skuggan av framtiden: Modernitetens idéhistoria* (1997);

G.H. von Wright, *Myten om framsteget* (1993).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, framstegstanken. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/framstegstanken> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[Friedrich Hegel](#)

[antiintellektualism](#)

[socialism](#)

[ideologi](#)

[Immanuel Kant](#)

[Francis Bacon](#)

[marxism](#)

[världsbild](#)

[upplysningen](#)

[Jean Antoine Nicolas Caritat de Condorcet](#)

tradition

tradition (latin *tradi'tio* 'överlämnande', 'det som överlämnas', av *tra'do* 'överlämna'), det mångdimensionella sociala arv som överlämnas från släkte till släkte.

Det kan uppdelas i inre tradition (synsätt, värderingar, tro, ideal etc.) och yttre tradition: manifestationer som verbal tradition (ord, utsagor, texter etc.), beteendetradition (moral, sed, arbetsformer etc.), institutionell tradition (gemenskapsstruktur, rangordning, organisation) och föremålstradition (lokaler, kläder, redskap etc.). De olika traditionsformerna samverkar normalt men kan också uppträda var för sig och blir då snart svårtydda: ramsor, obegripliga bruk, förstelnad organisation, besynnerliga föremål. När verbal tradition har nedtecknats kan muntlig och skriftlig tradition ömsesidigt påverka varandra. Tradition och tradering undersöks i dag, med varierande terminologi, inom många vetenskapsgrenar.

Inom *religionsvetenskapen* behandlas traditionsproblemet främst som en fråga om hur kristendomen uppstod som en ny traditionsbildning inom den judiska traditionen och hur den sedan blev självständig. Arvet från Jesus gick vidare som en religiös-etisk livsinställning (tro, värderingar) som tog sig olika yttre uttryck: i ord och utsagor, i moral och sed, i gemenskap och organisation, med tiden även i bestämda gudstjänstlokaler och sakrala föremål. Dessa olika aspekter av traditionen samspelade när kyrkan växte fram i en brokig omvärld. Här skedde utveckling; nya impulser utifrån införlivades, medan andra avvisades; precisering och uniformering visade sig nödvändiga på kontroversiella punkter osv. Kyrkan stabiliserade sig; normeringen av dess bekännelse var en starkt påverkande faktor i denna process under de första århundradena. I fixeringen av läror och dogmer gick detta vidare; se [kristendom](#) (Läroutveckling).

De nytestamentliga böckerna är tidiga nedslag av urkristen verbal tradition, men eftersom särskilt vissa av dem fungerade som utantillärda texter som utlades och tillämpades i gudstjänst och undervisning blev kyrkans oskrivna tradition också i fortsättningen en viktig faktor vid sidan av Bibeln. I kyrkolivet gick även i andra aspekter levande tradition vidare, delvis konservativ, delvis föränderlig och nybildande. Renässansens paroll "Tillbaka till källorna!" blev inom kyrkan ett krav på utrensande reformer med Skriften som kriterium.

Reformationen gick långt i detta hänseende; i princip fick traditionen ingen auktoritet mot eller ens vid sidan av Skriften. Motreformationen hävdade häremot (så särskilt vid Tridentinska mötet) att Skrift och tradition är två jämbördiga normkällor (jämför [depositum fidei](#)). I den senare diskussionen har ståndpunkterna närmast sig varandra: reformatoriska teologer har fått en positivare syn på traditionen, medan Skriften har fått en mycket starkare ställning än tidigare inom romersk-katolska kyrkan.

Författare: Birger Gerhardsson

Litteraturanvisning

Birger Gerhardsson, *The Gospel Tradition* (1986).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, tradition. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/tradition> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om [romersk-katolska kyrkan](#) [spiritualitet](#) [Martin Luther](#) [kristologi](#) [utvecklingspsykologi](#) [predikan](#) [treenighetsläran](#) [bekännelse](#) [Church of England](#) [ekumenik](#)

framtidsforskning

framtidsforskning, *framtidsstudier*, systematiska försök att på vetenskaplig grund analysera den framtida utvecklingen.

Framtidsforskning syftar i allmänhet till breda analyser av samhällseliga företeelser och deras förändring.

Framtidsforskning i sin moderna form bygger till en del på en civilisationskritisk litteratur med stark tonvikt på etiska värderingar.

Här finns författare som den franske ekonomen och filosofen Bertrand de Jouvenel (1903–87), den nederländske historikern Fred Polak samt Kenneth E. Boulding och Robert Jungk.

Inom en annan tradition knyts framtidsforskningen främst till planeringsbehovet inom stora organisationer. Här finns ett intresse av att förutsäga utveckling, marknader och andra framgångsfaktorer för organisationer och företag. Inom detta område är många konsultföretag och institut verksamma, liksom universitetsforskare. En annan och nära besläktad riktning anknyter till militär planering, strategiska och säkerhetspolitiska framtidsperspektiv och internationella konflikter. Delar av denna är naturligt nog hemlig, men den har också betytt mycket för framtidsforskningens utveckling inom andra områden.

Den framtidsforskning som riktar sig till en bred allmänhet och offentlig debatt har i stor utsträckning knutits till globala problem och mänskighetens överlevnadsfrågor. En betydelsefull och kontroversiell studie är Romklubbens ”The Limits to Growth” (1972;

”Tillväxtens gränser”), som behandlar resursuttömning och globala resursproblem. Inom samma ämnesområde ligger studier kring ”en ny ekonomisk världsordning” under 1970-talet och den s.k.

Brundtlandrapporten ”Our Common Future” (1987; ”Vår gemensamma framtid”). Dessa studier spänner över ett brett register av frågor som fattigdom, resursknapphet, världshandel och industriell utveckling. På senare år har förhållandet mellan energiomsättning och global klimatförändring stått i centrum för många framtidsstudier. Det rör sig där om processer som får konsekvenser långt in på nästa sekel.

I Sverige har framtidsforskning bedrivits sedan 1960-talet, bl.a. i anslutning till försvarets och några större företags långsiktiga planering. Efter en utredning, ledd av statsrådet Alva Myrdal, bildades 1973 Sekretariatet för framtidsstudier, 1988 ombildat till en statlig stiftelse, Institutet för framtidsstudier. Institutet bedriver breda studier av svenska och internationella framtidsfrågor, anordnar konferenser och publicerar resultat och debattinlägg. Framtidsforskningen får också visst stöd från forskningsråd, fonder och myndigheter, och bedrivs vid flera universitetsinstitutioner. Det finns en nationell Förening för framtidsstudier, öppen för forskare och praktiker.

Framtidsforskning är mestadels tvärvetenskaplig, vilket betyder att den hämtar vetenskapligt underlag från olika ämnen. Det har dock vuxit fram en internationell tidskriftslitteratur och ett vetenskapligt samarbete, vilket betyder att framtidsforskning också kan urskiljas som ett särskilt vetenskapsområde. Dess gränser är emellertid inte skarpa. Det finns metoder som nära kan knytas till framtidsforskning, t.ex. *scenarioteknik*, vilket innebär att man arbetar fram breda, oftast alternativa, beskrivningar av händelseförlopp i framtiden. En annan sådan metod är *delfimetoden*, en systematisk procedur för att samordna olika experters förutsägelser, t.ex. om något tekniskt genombrott i

framtiden. Långsiktiga *prognoser* (för befolkning, ekonomi, trafik osv.) är sedan länge etablerade i samhället och forskningen, men de kan också utgöra viktigt underlag för framtidsstudier med ett vidare syfte. *Historisk* forskning har släktskap med framtidsforskning genom sin ambition att studera fenomen brett och över tid, och erfarenheten visar att historisk förståelse nästan alltid är en förutsättning för god framtidsforskning.

Författare: Lars Ingelstam

Litteraturanvisning

Att välja framtid, SOU 1972:59; *Att studera framtiden*, SOU 1986:33–34;
J. Asplund, *Teorier om framtiden* (1979).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, framtidsforskning. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/framtidsforskning> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

[freds- och konfliktforskning](#)
[delfimetoden](#)
[försvarsforskning](#)
[Brundtlandrapporten](#)
[försvarspolitik](#)
[omvärldsanalys](#)
[militärhistoria](#)
[forskningsråd](#)
[kvartärgeologi](#)
[språksociologi](#)

Framtidskonventet

Framtidskonventet, egentligen *Konventet för Europas framtid*, församling med uppgift att formulera ett förslag till hur EU skall se ut i framtiden; arbetet inleddes 28 februari 2002 och avslutades i början av juli 2003.

Framtidskonventets ordförande var den förre franske presidenten Valéry Giscard d'Estaing och vicepresidenterna den förre belgiske premiärministern Jean-Luc Dehaene och dennes italienske kollega Giuliano Amato. De 15 medlemsländerna och 13 kandidatländernas regeringar var företrädare med vardera en ordinarie ledamot och en suppleant. De nationella parlamenten företrädde av vardera två ledamöter och två suppleanter. Sveriges riksdag representerades på de ordinarie platserna av Sören Lekberg (S) och Göran Lennmarker (M) och regeringen av förra vice statsministern Lena Hjelm-Wallén. Deltog gjorde även bland annat Europaparlamentet (sexton ledamöter och lika många suppleanter) och Europeiska kommissionen (två ledamöter och två suppleanter). Totalt deltog 220 personer i Framtidskonventet.

Beslutet att uppdra åt ett brett sammansatt konvent att förbereda nästa regeringskonferens togs vid EU:s toppmöte i den belgiska staden Laeken i december 2001. Uppgiften var att diskutera frågor som uppfattades som väsentliga för EU:s framtid och lämna förslag till reformer. Fyra huvudfrågor hade identifierats när [Nicefördraget](#) beslutades i december 2000: 1) Vilka befogenheter ska medlemsländerna och EU:s institutioner ha i framtiden?; 2) Hur kan fördragen förenklas och förtydligas?; 3) Vilken juridisk status ska stadgan om grundläggande rättigheter ha?; 4) Vilken roll ska de nationella parlamenten ha i framtidens EU?

Frågorna var brett formulerade men kom snabbt att infogas i en diskussion som tog sikte på att formulera ett förslag till konstitutionellt fördrag för EU.

Huvudpunkterna i det utkast till konstitutionellt fördrag som presenterades i maj 2003 var: Unionsfördraget och EG-fördraget ersätts med ett samlat konstitutionellt fördrag. EU ersätter EG som juridisk person och får bland annat rätt att ingå internationella avtal. Bland EU:s övergripande mål ska också ingå hållbar utveckling, full sysselsättning och starkt miljöskydd. Stadgan för medborgarnas grundläggande rättigheter fördragsfästs.

EU:s befogenheter ska tydliggöras: exklusiva – EU:s institutioner fattar beslut; delade – EU och medlemsstaterna delar på beslutsrätt och ansvar; stödjande åtgärder – EU har endast en kompletterande funktion i förhållande till medlemsstaterna. Större öppenhet när det gäller lagstiftningsarbetet. Ökad betydelse för offentlighetsprincipen inom EU:s institutioner.

Europeiska rådet – medlemsländernas stats- och regeringschefer – ska ledas av en president (ordförande) som utses (av Europeiska rådet) på två och ett halvt år i stället för enligt nuvarande rotationsprincip ett halvår.

EU:s externa relationer ska ledas av en ”utrikesminister”. I övrigt bibehålls nuvarande ordning med roterande ordförandeskap i övriga rådsformationer, dock med förlängning till ettåriga perioder.

Färre och förenklade beslutsprocedurer inom EU:s institutioner. Vid beslut i ministerrådet kvarstår krav på enhällighet inom ett fåtal områden – till exempel i skatte- och försvarsfrågor. Kvalificerad majoritet föreslås i övrigt bli den helt dominerande beslutsregeln.

För beslut krävs stöd av minst hälften av antalet medlemsländer (efter 1 juli 2013 = 14), vilka representerar minst 60 procent av EU:s befolkning. Rättsakter föreslås vara av två slag: Europeiska lagar – allmän giltighet, bindande och direkt tillämpliga; Europeiska ramlagar – bindande avseende målet. Europaparlamentet föreslås få ökat inflytande dels genom att användning av medbeslutandeprocessen blir allmän på lagstiftningsområdet, dels genom att få ett avgörande inflytande på samtliga poster i EU:s budget.

Antalet ledamöter per medlemsstat omfördelades efter 2009 och det totala antalet ska inte överstiga 736. Europeiska kommissionen ska även i framtiden bestå av en ledamot per medlemsland. Antalet röstberättigade ledamöter föreslås bli 15 år 2009, men fortfarande har medlemsländerna en ledamot vardera (2014). Röststräcken roterar jämnt mellan samtliga ledamöter.

De nationella parlamenten föreslås få en förstärkt roll bland annat genom att de omedelbart ska få del av de förslag som kommissionen lägger fram. Fördraget föreslås också innehålla en artikel som anger processen för den händelse en stat vill utträda ur unionen. Ett på Framtidskonventets slutrapport baserat förslag till konstitutionellt fördrag för EU godkändes av medlemsstaternas regeringar i juni 2004. Innan detta kan träda i kraft krävs att samtliga länders parlament har godkänt det. Denna process inleddes 2005. Vid toppmötet i juni 2005 beslutades, efter det att både de franska och de nederländska väljarna i folkomröstningar förkastat förslaget, att lägga in en ettårig ”reflektionspaus” i ratificeringsprocessen.

Författare: Rutger Lindahl

Källangivelse

Nationalencyklopedin, Framtidskonventet. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/framtidskonventet> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

[Nicefördraget](#)

[Unionsfördraget](#)

[Regionkommittén](#)

[Europeiska rådet](#)

[Amsterdamfördraget](#)

[Europarådet](#)

[EU-rätt](#)

[Europeiska ekonomiska och sociala kommittén](#)

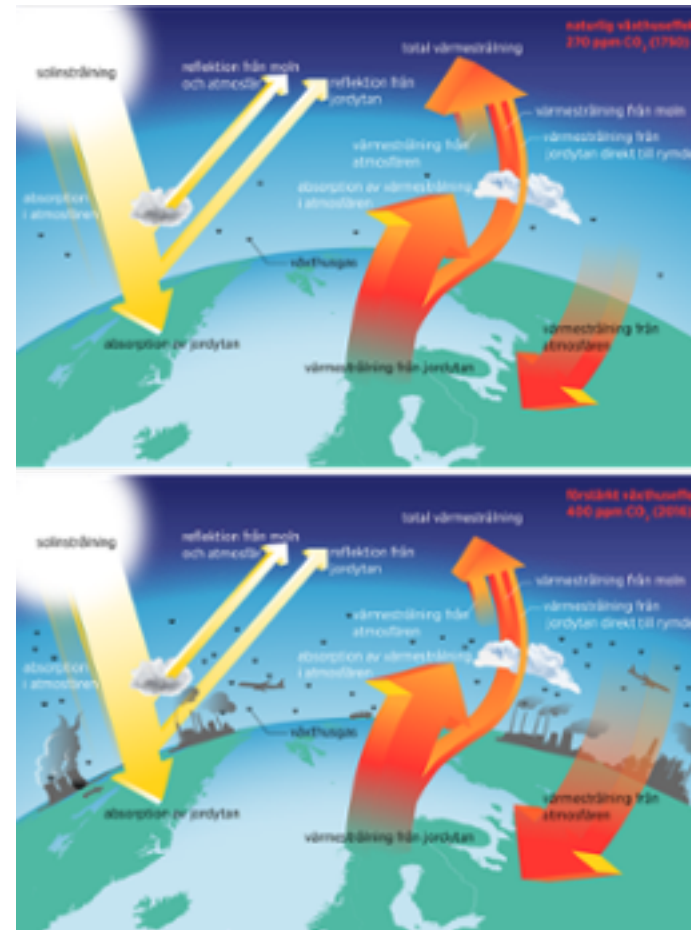
[EU-nämnden](#)

[Europeiska unionens råd](#)

växthuseffekten

växthuseffekten, *drivhuseffekten*, den värmande inverkan som atmosfären utövar på jordytan på grund av sin förmåga att släppa igenom, absorbera eller reflektera strålning av olika våglängder.

Benämningen beror på en (något missvisande) liknelse mellan jordens atmosfär och ett växthus. I denna liknelse utgör atmosfären glaset i växthuset som släpper igenom en stor del av solstrålningen utan att absorbera den, men också reflekterar bort en del. Inne i växthuset absorberas den insläppta solstrålningen, men glaset hindrar sedan värmestrålningen inifrån att nå ut. Atmosfären, som är en blandning av flera olika gaser och som dessutom också innehåller moln, är tämligen genomsläpplig för solstrålning men absorberar nästan all den infraröda strålning som sänds ut från jordytan. Denna energi återstrålas sedan delvis tillbaka mot jordytan.

JENS KLEVJE/NE

växthuseffekten. Över: Strålningsflöden i atmosfären vid naturlig växthuseffekt. Under: Vid förstärkt växthuseffekt är, på grund av högre halter växthusgaser, värmestrålningen till rymden reducerad och återstrålningen från atmosfären till markytan förstärkt.

Generellt gäller att om en gas absorberar strålning vid vissa våglängder så sänder den också ut strålning just vid dessa våglängder. Molnens utstrålning sker dock i ett kontinuerligt spektrum (dvs. den är spridd över ett brett våglängdsintervall); moln strålar ofta som en **svart kropp**. Jordens yta tar därför ständigt (även på natten) emot infraröd s.k. återstrålning från atmosfärens gaser och moln. Jordytans *effektiva utstrålning*, dvs. skillnaden mellan utsänd strålning och återstrålning, är därför mycket mindre än den utsända strålningen.

Temperaturen vid jordytan är därför högre än vad den skulle ha varit om atmosfären saknat växthuseffekt. Växthuseffekten är ett naturligt fenomen och som sådan ett nödvändigt villkor för livet på jorden så som vi känner det.

För människans inverkan på växthuseffekten se sista avsnittet i denna artikel, Klimatet i framtiden. För en allmän beskrivning av klimatförändringar och konsekvenserna av ett varmare klimat se **klimatförändring** (inklusive temperaturkurva för land och hav under de senaste 100 åren). Se även **atmosfären** (inklusive bild som visar atmosfärens energibalans).

Författare: Anders Björkström Michael Tjernström

Växthuseffektens storlek

Storleken på växthuseffekten beror på antaganden som görs beträffande de förhållanden som skulle råda i frånvaro av växthusgaser. Jordens medeltemperatur vid ytan är ca 14 °C. Jordens **albedo**, uppmätt med satellit från rymden, är ca 0,37 (beroende på antaganden om vilken typ av reflektans som mäts). Balansen mellan inkommande solstrålning och termisk utstrålning till rymden ger med detta albedo en jämviktstemperatur av -24 °C och därmed en växthuseffekt av 38 °C. Men detta värde är baserat på jordatmosfärens

nuvarande sammansättning, med drivhusgaser, vattenånga och högre reflekterande moln men utan växthuseffekt. I frånvaro av atmosfär men med den nuvarande utbredningen av hav och vegetation (en hypotetisk situation) skulle jorden ha ett albedo i närheten av 0,15 och en jämviktstemperatur av ca -5 °C. En uppskattning som möjligen är rimligare är att anta ett albedo av 0,10 för en helt atmosfärsfri jord med en torr yta bestående av pulvriserade silikatbergarter, som ger en jämviktstemperatur av ca -1 °C och en växthuseffekt av ca 15 °C.

Författare: Michael Tjernström

De olika växthusgaserna

Olika gaser i atmosfären är olika viktiga för växthuseffekten. Den allra viktigaste växthusgasen är vattenånga, följd av koldioxid. Andra viktiga växthusgaser är dikväveoxid, metan och ozon. De flesta förekommer naturligt, men släpps även ut vid olika mänskliga aktiviteter. Med undantag av vattenånga och det ozon som förekommer nära marken, s.k. marknära ozon, har alla dessa gaser en lång eller mycket lång uppehållstid i atmosfären (längre än 10–100 år). Detta betyder att de hinner blandas om i atmosfären över hela jordklotet så att påverkan sker globalt, även om de direkta källorna är ojämnt fördelade över jordklotet.

Sedan industrialismens början har människan genom olika aktiviteter ökat atmosfärens innehåll av många gaser som bidrar till växthuseffekten. Genom ökningen av mängden växthusgaser ökar återstrålningen, så att temperaturen vid jordytan och i den lägre atmosfären höjs. Hur mycket förändringen i halten av en viss gas påverkar växthuseffekten beror både på hur mycket dess halt ändras och på hur viktig gasen är för värmeutstrålningen.

Den utgående infraröda strålningen har våglängder mellan 4 µm (mikrometer) och 100 µm. I atmosfären absorberas strålning i våglängdsintervallet mellan 5 µm och 8 µm av vattenånga och mellan 13 µm och 20 µm av koldioxid. Våglängdsintervallet mellan 8 µm och 13 µm är ett s.k. atmosfäriskt fönster, där infraröd strålning relativt obehindrat kan passera ut i rymden om den inte hindras av moln, med undantag av att atmosfärens ozon svarar för viss absorption mellan 9 µm och 10 µm. Endast ca 10 % av den från jordytan kommande värmestrålningen försvinner ut i rymden i detta våglängdsintervall.

Författare: Anders Björkström Michael Tjernström

Vattenånga

Vattenånga är den mest potenta växthusgasen av alla, men dess källor är i huvudsak naturliga, nämligen avdunstningen från jordytan, främst världshaven. Men eftersom varm luft kan hålla mer vattenånga än kall luft så spelar vattenånga en viktig roll för klimatet. Den tenderar att förstärka förändringar i klimatet: en uppvärmning ger en ökad halt av vattenånga, som ger en förstärkt växthuseffekt och ytterligare uppvärmning och vice versa.

På grund av sitt starka beroende av temperaturen är vattenånga ojämnt fördelad över jordklotet, och det finns också mindre vattenånga högre upp i atmosfären än vid ytan. Kopplingen till moln och nederbörd gör att vattnets omsättningstid i atmosfären är begränsad till i medeltal ungefär en vecka.

Författare: Michael Tjernström

Koldioxid

Den naturliga halten koldioxid i atmosfären beror starkt på temperaturen och även på kopplingar till växtligheten. I ett längre istidsperspektiv har den därför en tydlig samvariation med

temperaturen. I samband med industrialismens uppkomst har dock förbränning av fossila bränslen ökat halten koldioxid. Fram till 2010 ökade den med knappt 45 % jämfört med halten ca 1750, från ca 270 miljondelar (ppm) till ca 390 miljondelar. Ökningstakten ökade under de sista tre decennierna av 1900-talet från ca 1 till ca 2 ppm per år och har under det första decenniet av 2000-talet fluktuerat kring det senare värdet utan att visa några tendenser till att minska. Mellan 2000 och 2010 var ökningstakten i medeltal 3,1 % per år och under 2010 var ökningen 5,9 %, den högsta årliga ökningen sedan 2003. Ett år som gick emot trenden var 2009, då de globala utsläppen av koldioxid minskade med 1,9 % på grund av den globala finanskrisen. Mellan 1990, referensåret för Kyotoavtalet (se [klimatkonventionen](#)), och 2010 var ökningen 49 %.

Dagens nivå är därmed den högsta under de senaste 800 000 åren, och förmodligen även under de senaste 20 miljoner åren. Mänskliga bidrag till förändringar i atmosfärens koldioxidhalt härrör huvudsakligen från förbränning av fossila bränslen, såsom kol, olja och naturgas, men också från annan aktivitet. Andra, mindre exakt kända bidrag kommer från röjningen av skog och andra förändringar av markanvändningen. Växter tar vid fotosyntesen upp koldioxid och avger syre, så att minskade arealer skog kan ge ökade koldioxidhalter.

Förändringen av halten koldioxid i atmosfären under de senaste 20 åren beror enligt FN:s klimatpanel [IPCC](#) (Intergovernmental Panel on Climate Change) till 25 % på förändringar i markanvändning, främst röjning av skog, och till resterande 75 % på förbränning av fossila bränslen. Att använda bioenergi, t.ex. i form av energiskog, bidrar däremot inte till att koldioxidhalten ökar, eftersom energiskogens kontinuerliga nybildning av biomassa i det långa loppet är lika stor

som utsläppen vid förbränningen. Detta förutsätter dock att inget fossilbränsle används vid framställningen av biobränsle.

Författare: Johan Warell Anders Björkström Michael Tjernström

Metan

Atmosfärens halt av metan ökar för närvarande, och ökningen sedan 1750 (ca 160 %) är troligen orsakad av människan. Dagens halter är de högsta under åtminstone de senaste 800 000 åren. Den huvudsakliga källan för metan är biologisk aktivitet av olika slag. Det är dock något oklart vilken mänsklig verksamhet som är den viktigaste anledningen till ökningen. Ökningstakten minskade något under slutet av 1900-talet för att sedan sekelskiftet återigen öka under det senaste decenniet; även här är de direkta orsakerna okända.

Vissa former av jordbruk ger stora utsläpp av metan till atmosfären, t.ex. risodlingar under vatten samt kreatursskötsel. Utvinning av naturgas bidrar också till att metanhaltens ökar, genom spill och läckor under processerna från källan till förbränningen. Det har också framförts farhågor för att ett varmare klimat i Arktis, med åtföljande ökande tjällossning på tundran, skulle kunna frigöra stora mängder metan till atmosfären.

Författare: Anders Björkström Michael Tjernström

Dikväveoxid

Dikväveoxid (även kallad lustgas) förekommer naturligt i små mängder i atmosfären. Halten har ökat med ca 19 % sedan 1750, och omkring en tredjedel av utsläppen är från mänskliga aktiviteter. En del av ökningen beror på det tilltagande bruket av kvävehaltig handelsgödsel som påverkar markens mikroorganismer och ökar deras förmåga att bryta ned oxiderade kväveföreningar till gasformig

dikväveoxid. Även andra former av jordbruk, t.ex. utfodring av boskap, bidrar liksom viss kemisk industri. Dagens halt är den högsta under åtminstone de senaste tusen åren.

Författare: Anders Björkström Michael Tjernström

Klorfluorkol

Klorfluorkol (CFC) är en grupp ämnen som har varit i bruk sedan 1930-talet bl.a. under varunamnet freoner. Det dröjde till mitten av 1970-talet innan man insåg att de både utgör ett hot mot ozonskiktet och bidrar till växthuseffekten. Eftersom CFC absorberar värmestrålning inom det "fönster" där den naturliga atmosfären knappast alls förmår ta upp värme kan CFC ge ett betydande bidrag till den mänskliga klimatpåverkan som leder till temperaturökning, trots att utsläppen är endast några tiotusendelar av koldioxidutsläppen.

Halten av CFC minskar nu sakta som en följd av [Montrealprotokollet](#), som avser att minska effekterna på ozonskiktet. De gaser som freonerna ersatts med, och som också de är växthusgaser, ökar däremot. Halten av ozon är komplicerad, eftersom ozon förekommer naturligt i stratosfären och dessutom nära markytan, där den är en direkt följd av människans utsläpp.

Människans påverkan på atmosfärens ozonhalt består av två delar: dels i en minskning av ozonmängden i stratosfären, särskilt markant i det s.k. ozonhålet över Antarktis men även märkbart i Arktis, dels i en ökning av ozonmängden i den lägre atmosfären som en följd av utsläpp av vissa andra luftföroreningar, främst i samband med bilavgaser. Båda dessa effekter anses höja temperaturen vid markytan och är dessutom skadliga för organiskt liv på andra sätt. Totalt sett har halten av ozon ökat med 36 % sedan 1750.

Författare: Anders Björkström Michael Tjernström

Moln

Moln bidrar också till växthuseffekten, både beroende på att de utsänder värmestrålning och på att de reflekterar solstrålning. Hur de bidrar beror dock på var i troposfären de bildas. Till skillnad från växthusgaserna liknar molnens bidrag till värmestrålningen mer markens, eftersom värmestrålning från moln sker över hela det infraröda våglängdsintervallet; tjocka moln sägs stråla som en s.k. svartkropp. Generellt minskar låga moln nära marken växthuseffekten genom att de effektivt bidrar till att reflektera solstrålning tillbaka till rymden i en större utsträckning än de påverkar värmestrålningen. Detta beror på att temperaturen på låga moln, som styr hur mycket värmestrålning de utsänder, inte avviker så mycket från markens temperatur.

Höga moln är däremot ”växthusmoln”, eftersom deras påverkan på värmestrålningen är större än på solstrålningen. Dessa moln består av iskristaller, som reflekterar solstrålning mindre effektivt, men de har också låg temperatur så att de utstrålar mindre värmestrålning till rymden. Moln är ju en ytterst naturlig del av atmosfären, men förändringar i mängd eller typ av moln som följd av en klimatförändring kan få mycket stor effekt på växthuseffekten.

Författare: Anders Björkström Michael Tjernström

Aerosoler

Aerosoler är mycket små svävande partiklar i atmosfären vilka förekommer naturligt men också bildas t.ex. vid förbränning av fossila bränslen. Deras effekt på växthuseffekten beror både på att de påverkar atmosfärens reflektion av solstrålning och därmed uppvärmningen av markytan och på deras potential att ändra de optiska egenskaperna hos molnen.

Svavelutsläpp från mänskliga aktiviteter har ökat förekomsten av s.k. sulfatpartiklar (saltpartiklar vilkas negativa jon är en sulfatjon). Dessa partiklar reflekterar solstrålning direkt, men de kan förändra betingelserna för vattenångans kondensation i atmosfären, så att molnens förmåga att reflektera solljus blir annorlunda.

En större mängd aerosoler gör molnen ”vitare”, dvs. ökar reflektionen av solstrålning. Båda dessa effekter har en avkylande verkan. Mängden aerosoler kan också påverka bildningen av nederbörd; mycket partiklar tenderar att minska nederbörden och därmed också påverka mängden moln. Andra aerosolkällor ger ”svarta” aerosoler, som också ibland kallas för sot. Dessa absorberar solstrålning och har en uppvärmande effekt i atmosfären men en avkylande effekt på jordytan.

Också vid förbränning av biologiskt avfall bildas aerosoler som påverkar växthuseffekten, särskilt vid bränder i samband med skogsavverkning i tropiska länder. Partiklarna har, till skillnad från de övriga utsläpp som beskrivits ovan, en kort omsättningstid i atmosfären. Detta beror på att de tas upp i moln och följer med nederbörden när den faller till marken. Detta gör att aerosolhalten är speciellt hög i närheten av industrialiserade regioner.

Halten sulfat som deponerats i Grönlandsisen indikerar att aerosolhalten har nästan fyrfaldigats efter 1750 men att den har avtagit sedan slutet av 1900-talet. Den totala effekten av aerosolerna har en avkylande verkan som är störst på norra halvklotet, men osäkerheten om storleken på denna avkylande effekt är mycket större än för den uppvärmande effekten av växthusgaser. Denna effekt kan dock inte i det långa loppet kompensera den uppvärmande verkan som utsläppen av växthusgaser har, dels för att effekten är för liten, dels för att den är

så ojämnt fördelad över jorden. Dessutom påverkar den endast solstrålningen, eftersom värmestrålningen påverkas i mycket liten omfattning.

Ytterligare en faktor är aerosolernas negativa hälsoeffekter. Dessa gör det synnerligen önskvärt att minska utsläpp som orsakar aerosoler. Effekten av en sådan minskning blir snabb på grund av aerosolernas korta omsättningstid i atmosfären. I den mån effekten av aerosoler är avkylande och detta har maskerat en del av uppvärmningen på grund av ökade växthusgaser så kan en snabb minskning av aerosolutsläpp leda till en snabbare uppvärmning.

Författare: Anders Björkström Michael Tjernström

Klimatet i framtiden

Med hjälp av datormodeller av jordens klimat (se [klimatmodell](#)) har olika numeriska experiment gjorts. Dessa visar att den globala medeltemperaturen fram till år 2100 kan förväntas öka med mellan 1,8 °C och 4,0 °C jämfört med medelvärdet åren 1980–99, med ett osäkerhetsintervall mellan 1,1 °C och 6,4 °C. En sådan uppvärmning skulle få svårbedömda följd effekter på nederbörden och på havets nivå. Nederbörden väntas öka, och höjningen av havsytan till 2100 har beräknats till mellan 18 cm och 59 cm.

Den ökning av jordens medeltemperatur som har skett under det senaste århundradet är ca 0,6–0,9 °C. Fjorton av de senaste åren återfinns bland de femton varmaste sedan tillförlitliga direkta mätningar påbörjades omkring 1850; undantaget utgörs av 1996. Se temperaturkurva i [klimatförändring](#). Denna uppvärmning, och dess geografiska fördelning över jorden, tyder enligt FN:s klimatpanel IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) på en märkbar mänsklig påverkan på det globala klimatet.

IPCC konstaterade i sin fjärde utvärdering 2007 att ”den största delen av den observerade globala uppvärmningen sedan mitten av 1900-talet mycket sannolikt beror på den observerade ökningen av växthusgaser beroende på mänskliga aktiviteter”.

Även om utsläppen av växthusgaser hade kunnat avbrytas omedelbart skulle temperaturen fortsätta att öka med ca 0,1 °C per decennium under de kommande 100 åren på grund av klimatsystemets tröghet och koldioxidens långa omsättningstid.

Se även [klimatkonventionen](#).

....

Litteraturanvisning

Climate Change 2007: Synthesis Report, utgiven av Intergovernmental Panel on Climate Change (2007);

En ännu varmare värld, Naturvårdsverket (2007);

C. Azar, *Makten över klimatet* (2007).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, växthuseffekten. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/vaxthuseffekten> (hämtad 2018-01-30)

Innehåll

Växthuseffektens storlek

De olika växthusgaserna

Moln

Aerosoler

Klimatet i framtiden

Litteraturanvisning

Läs även om [snöbolls-jorden](#), [energibalans](#), [klimatförändring](#), [strålning](#), [infraröd strålning](#), [vind](#), [koldioxidekvivalent](#), [effektiv utstrålning](#), [kvantfysik](#), [bioklimatologi](#)

**SW 13 Individens känslor, värderingar od.
Estetik.**

värdering

värdering, handlingen att sätta ett (positivt eller negativt) värde på något eller resultatet av att utföra en sådan handling.

Resultatet har i allmänhet formen av ett omdöme, en åsikt eller en uppfattning. Inte sällan betecknas en uppfattning som en värdering för att antyda att den är subjektivt eller personligt präglad, ett bruk som naturligtvis sammanhänger med att värden ofta förstås som något icke objektivt, något som vi tillskriver objekten. Värdering i denna bemärkelse sätts därför ofta i motsats till (objektiv) beskrivning, en motsättning som dock på många sätt är problematisk och sammanhänger med grundläggande frågeställningar i kunskapsteori och metafysik.

I logik och matematik är en värdering (värdetilldelning) vanligen inget annat än en tillordning av storheter ("värden") av visst slag till något.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, värdering. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/värdering> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

formalism
metafysik
vara
irrationalitet
logik
subjektivism
självordsbombare
opinion
geni
identitet

emotion

emotion (franska *émotion* 'oro', 'sinnesrörelse', till *émouvoir* 'sätta i rörelse', 'uppröra', av latin *emo'veo* 'skaka', 'rubba'), *känsla*, *sinnesrörelse*, tillstånd som rädsla, vrede, glädje eller sorg.

Utmärkande för emotioner är att de har ett objekt, t.ex. något man är rädd för. Ett emotionellt tillstånd kan kännetecknas av upplevelser, fysiologiska förändringar samt beteende eller beteendetendenser. Den som känner t.ex. rädsla upplever ett bestämt hot, förnimmer hur hjärtat slår snabbare och uppvisar ofta en tendens att fly. Likartade tillstånd av större varaktighet och med mer oklart objekt kallas stämningslägen (engelska *moods*)

Olika emotioner, t.ex. glädje, sorg, avsmak, rädsla eller ilska, är förknippade med emotionella uttryck. Eftersom emotionella ansiktsuttryck ser likadana ut i mycket olikartade kulturer antas de ha en biologisk grund. Funktionellt kan emotioner ses som knutna till handlingsdispositioner. De bidrar alltså till att rikta våra handlingar mot bestämda mål. Mycket intensiva emotioner, t.ex. ångest eller panik, kan emellertid också verka desorganiserande på beteendet. Sådana starka emotioner är typiska för vissa emotionella störningar, t.ex. fobier.

De kroppsliga förändringarna vid emotionella tillstånd har sin neurala grund i det autonoma nervsystemet. Denna mobiliserar energi för kraftfull handling, t.ex. genom att aktivera hjärt-kärlsystemet för ökad syreomsättning och genom att frigöra socker från levern.

En central teoretisk fråga har gällt den roll som fysiologiska förändringar spelar i emotioner. Enligt James–Langes känsloteori har den emotionella upplevelsen sin grund i kroppsliga förändringar. Det är alltså inte rädslan som gör kroppen upprörd utan kroppens upprördhet som bildar basen för den upplevda rädslan. I sin ursprungliga form har denna teori tillbakavisats, delvis på grund av att det visat sig svårt att skilja mellan olika emotioner utifrån deras fysiologiska uttryck.

Den dominerande uppfattningen är att emotioner uppkommer efter en relativt utförlig kognitiv analys av situationen, varvid värderingar och bedömningar av olika handlingsalternativ anses ha betydelse för den resulterande emotionen. Ett alternativt synsätt är att emotioner utlöses automatiskt och omedvetet efter minimal kognitiv analys av situationen.

Författare: Ingmar Persson Arne Öhman

Källangivelse

Nationalencyklopedin, emotion. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/emotion> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[rädsla](#)
[gråt](#)
[empati](#)
[emotionernas sociologi](#)
[psykofysiologi](#)
[biologisk psykologi](#)
[ångest](#)
[magkänsla](#)
[fobi](#)
[psykoneuroendokrinologi](#)

empati

empati' (nylatin *empathi'a*, av grekiska *empa'theia* 'häftig sinnesrörelse', 'passion'), förmåga att uppfatta och uppleva en annan människas känslor.

Empati kan ses som en form av den avläsning av sinnesstämningar och känslor som vi kontinuerligt gör av människor i vår närhet, begränsad och fokuserad till en viss situation.

Denna förmåga att så att säga koppla upp sig mot den andre är en förutsättning för allt socialt samspel både med närstående och i andra sociala sammanhang, till exempel på en arbetsplats. Den är också en del av en mer övergripande förmåga att föreställa sig och leva sig in i situationer som är bortom här och nu, när vi läser böcker, ser filmer, går på teater eller fantiserar om andra människor (se även [mentalisering](#)).

Senare tids forskning har visat att en empatisk reaktion, trots att den upplevs som omedelbar, i själva verket utvecklas i ett sekundsnabbt förlopp som inleds med en automatisk, omedveten och mer eller mindre tydlig härmning av den andres kroppsliga uttryck för sina känslor, framför allt en imitation av ansiktsuttrycket.

Detta initierar i sin tur samma känsla hos betraktaren – man kan säga att känslan smittar av sig på betraktaren. Under den senare delen av förloppet tillkommer efter hand alltmer medvetna och informationsbearbetande inslag, som ger upphov till skillnader i den empatiska reaktionens nyans och djup hos olika individer beroende på bland annat social och kulturell bakgrund.

Ett exempel är skillnaden på mäns och kvinnors empatiska reaktioner. De starkare empatiska reaktioner som man ofta finner hos kvinnor jämfört med män återfinns inte i den första, automatiska och sannolikt medfödda fasen. Hos kvinnor följs också oftare en empatisk reaktion av konkreta uttryck för omsorg.

Denna skillnad mellan könen i empatisk kompetens antas bero på att pojkar och flickor tidigt möter olika förväntningar på vad som är lämpliga sätt att uppleva och ge uttryck för känslor i det samhälle och den sociala miljö där de växer upp.

Empatiska reaktioner finns redan från födseln och är hos små barn ofta tydliga och uttrycksfulla tecken på emotionell smitta. Ett barn som gråter utlöser ofta samma reaktion hos andra barn utan att de förstår vad som orsakar gråten. I det sociala samspelet med föräldrarna och med ökad kognitiv mognad och sociala erfarenheter lär vi oss efter hand att känna igen och förhålla oss till andra individers känslor utan att förväxla dessa med våra egna reaktioner.

Att kunna reglera sina känslomässiga reaktioner och uttryck krävs för att uppfattas som både medkännande och kompetent i sin yrkesroll i bland annat serviceyrken, där man ska vara lyhörd för kundens behov, och inom vården, där man behöver kunna möta, bedöma eller behandla människor i ibland starkt känsloladdade situationer.

Hos skådespelare är förmåga till empati en del av yrkeskunnandet genom att de lär sig att leva sig in i och dessutom trovärdigt gestalta sina rollfigurers känslor och tankar, och samtidigt upprätthålla en obruten jagkänsla för att kunna betrakta sig själva. En skådespelares gråt är därför autentisk i den meningen att den har en grund i hennes

egna känslor och kroppsliga reaktioner, samtidigt som den under repetitionerna blir en del av ett inövat, professionellt känslouttryck.

Förmågan att känna empati varierar mellan olika personer beroende på hur väl de kan känna igen, skilja mellan och ge uttryck för sina egna känslor (se även [emotionell intelligens](#)). En vanlig orsak till att man felbedömer andras känslor är att man projicerar sin egen känslomässiga reaktion på den andre. De två delarna i den empatiska reaktionen, att kunna identifiera en annan människas känslor och att uppleva dem som sina egna, kan utvecklas på olika sätt beroende på grundläggande personlighet och uppväxtvillkor.

Psykopaten kan ha en förmåga att korrekt identifiera andra människors känslor utan att uppleva deras rädsla och smärta. Detta funktionshinder ska skiljas från den normala reaktionen att blockera sina känslor som en försvarsreaktion för att undgå den olust eller plåga som man annars skulle känna inför andra människors lidande. Detta kan ske genom undvikande, som när vi ser bort från alkoholisten som ligger på bänken, eller genom att den andre uppfattas förtjäna sitt lidande, eller inte vara fullt mänsklig, som vid etniska konflikter.

Neuropsykologisk forskning har visat att det finns speciella nervceller, spegelneuroner, som sannolikt har en roll i både människans och andra primaters förmåga och benägenhet att leva sig in i sina artfränders känslor och beteenden. Detta sker genom att spegelneuronerna aktiverar de strukturer i hjärnan som styr det beteende man iakttar hos den andre, vilket leder till att man automatisk och oftast omedvetet härmar beteendet, dock oftast endast med för ögat osynliga reaktioner i muskulaturen. Det har antagits att sådana speglingsfenomen och härmningsreaktioner utgör en medfödd grund för människans högt utvecklade sociala förmåga.

Författare: Olof Rydén

Litteraturanvisning

U. Holm, *Empati* (2010).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, empati. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/empati> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[gråt](#)

[social intelligens](#)

[kärlek](#)

[emotionell intelligens](#)

[affektintoning](#)

[sympati](#)

[magkänsla](#)

[introversion](#)

[Stendhals syndrom](#)

[mod](#)

sympati

sympati (grekiska *sympatheia*, 'medkänsla', 'känsla av samhörighet'), känsla av delaktighet i en annans trångmål eller problem som kan omfatta både människor och djur och även växter.

Sympati kan också betyda gillande eller uppskattning, som i uttrycken själarnas sympati och att sympatisera med någon. I begreppet sympati ryms även handlingar av omsorg och solidaritet, som att delta i en namninsamling som sympatibevis för någon eller att sympatistreja som stöd för anställda på ett företag. Att utan självömkan kunna ha medkänsla med sig själv har visats gå samman med gott självförtroende och gynna hälsan.

Sympati har ingen vetenskapligt avgränsad innebörd som kan preciseras genom något mätförfarande eller någon teori men förutsätter att vi kan leva oss in i andras synsätt och känslor (se [inlevelseförmåga](#) och [mentalisering](#)).

Att ordet sympati har ett så stort betydelseomfång beror på att det inbegriper såväl en intellektuell som en känslomässig aspekt, vilka kan betonas olika mycket. Den intellektuella aspekten uttrycker att man har en samsyn med den man sympatiserar med, exempelvis genom att dela ett fritidsintresse eller en politisk åsikt. Den känslomässiga aspekten uttrycker att man känner eller lider med den andre. Att ha förståelse för någon inrymmer båda aspekterna.

Att visa sympati kan också vara ett sätt att förstulet visa att man är mer kompetent eller har mer makt än någon annan, till exempel på en arbetsplats. På motsvarande sätt kan avvisande av sympati vara en

demonstration av oberoende. Sympati kan också villkoras mer eller mindre öppet genom att förutsätta en gentjänst. Att ge sympati kan också vara ett sätt att få till stånd en mer personlig eller förtrolig relation till någon än denne önskar.

Sympati väcks ofta automatiskt och omedvetet som en kroppslig, biologisk reaktion, vilken sekundärt får en symbolisk, ordburen betydelse, det vill säga man får såväl känslor för som tankar om den som utlöser sympatin. Förmåga att känna sympati är en förutsättning för att kunna leva i social gemenskap och antas ha evolutionärt ursprung och därmed ett genetiskt underlag, vilket utvecklas i samspel med barnets primära omsorgspersoner och inom ramen för kulturella mönster (se [anknytning](#) och [affektintoning](#)). Se även [empati](#) och [medlidande](#).

Författare: Olof Rydén

Källangivelse

Nationalencyklopedin, sympati. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sympati> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[empati](#)
[kärlek](#)
[gråt](#)
[medlidande](#)
[inlevelseförmåga](#)
[magkänsla](#)
[mentalisering](#)
[affektintoning](#)
[social intelligens](#)
[emotionell intelligens](#)

kärlek

kärlek beskrivs av de flesta människor som en varm och intensiv känsla av ömhet, omtänksamhet och känslomässig närhet som kan, men inte behöver, vara förknippad med sexuell åtrå.

Samtidigt är kärlek ett mångtydigt begrepp med ett myller av betydelser i vardagsspråket, i skönlitteratur och andra konstformer, liksom i religiösa urkunder. Kärlek kan därför inte otvetydigt skiljas från besläktade begrepp som tillgivenhet och vänskap.

Kärleken kan vara ”tålig och mild” men också förenad med sin motsats i ”hatkärlek”. Man kan älska sitt barn, sin partner, fäderneslandet eller naturen. Kärleken bär också på sin egen smärta genom att den medvetandegör vad förlust av kärlek innebär, att överges och bli ensam. Ordet kärlek kan tjäna som täckmantel för känslor man inte vill erkänna eller är medveten om, som likgiltighet, hat och skam.

Inom psykologin antas kärleken och dess olika uttrycksformer ha tre olika ursprung: sexualdriften, den tidiga anknytningen mellan barnet och dess primära vårdare samt deras imitation och spegling av barnets känslor. Dessa ger upphov till kärlekens tre beståndsdelar vilka kan förekomma ensamma eller tillsammans: sexuell attraktion, ömhet/tillgivenhet och förmåga till empatisk inlevelse.

Kärlekens sexuella komponent är kraftfullt biologiskt styrd med ett evolutionärt ursprung i parningsdriften och tar sig uttryck i fysisk attraktion och åtrå i ett erotiskt samspel (se [erotik](#)) präglad av sensualism och kroppsspråk. Enligt psykoanalytisk teori, som den formulerades av [Sigmund Freud](#), är all kärlek en mer eller mindre

förädlad form av sexualitet. I dag läggs större tonvikt på längtan efter närhet och gemenskap och att ge omsorg.

Kärlek i betydelsen ömhet/tillgivenhet antas ha sitt ursprung i barnets tidiga [anknytning](#) till sina primära vårdare. Beröring, kroppsvärme och dofter kan därför spela en stor roll vid förälskelsen som inleder en kärleksrelation. Även förälskades begivenhet för att oavbrutet betrakta varandra, deras leenden och smekningar samt att de inte sällan matar varandra kan vara kopplade till tidiga minnen.

Upplevelsen av att vara älskad kan också frigöra den egna förmågan att älska. Den plötslighet med vilken förälskelsen kan drabba, ”kärlek vid första ögonkastet”, kan bero på att ett hopp föds om att (åter) få uppleva total närhet och samvaro. Till detta kommer att många vuxna har lärt sig att hålla tillbaka spontana känslouttryck och att en förälskelse därför kan föra med sig att känslor frigörs som om en dammlucka öppnats.

Ett visst mått av önskeuppfyllande fantasi kommer oftast in i bilden, man ”stirrar sig blind”, det vill säga ser bara det man vill se hos den andre. En förälskelse kan riktas mot vem som helst som man tror motsvarar ens förväntningar på en partner. En kärleksrelation som upplevs som ömsesidig men enbart är en produkt av den egna fantasin kan däremot förhindra en normal social anpassning och i extrema fall leda till att den förmenta partnern förföljs.

Tidiga upplevelser av närhet och omhändertagande lägger grunden för hur man knyter an i kärleksrelationer och andra nära relationer senare i livet: tryggt, undvikande, ambivalent eller kaotiskt. Den som utvecklat en trygg anknytning får förmågan att leva i känslomässig närhet med en annan människa, medan den undvikande föredrar att hålla ett

känslomässigt avstånd även i nära relationer och inte sällan söker en partner med samma förhållningssätt. Den ambivalente är ständigt osäker på sin partners känslor, medan den kaotiskt anknutne inte förmår bygga upp en fungerande relation.

De primära vårdarnas affektintoning i samspelet med barnet lägger en grund för förmågan att dela en annan människas känslor och tankar, att vara ”på samma våglängd”, vilket är en förutsättning för den vuxna kärlekens ömsesidighet och gemenskap, där den andres och det egna välbefinnandet är lika viktigt. Även en gemensam kulturell och social bakgrund har betydelse för om och hur en förälskelse utvecklas till en kärleksrelation som präglas av förtrolighet. På samma grund utvecklas empati som gör det möjligt att uppleva ett unikt och intimt ”vi” och samtidigt behålla sin självständighet och individualitet. Här finns också den centrala komponenten i en mer allmängiltig definition av kärlek, att vilja andra väl, som man kan möta i ett professionellt omhändertagande inom vård och omsorg.

Att män och kvinnor upplever och ger uttryck för förälskelse och kärlek på olika sätt, inte minst i förälskelsefasen, har debatterats livligt och ibland antagits vara resultatet av antingen kulturell prägling eller nedärvda förutsättningar (se [könsroll](#), [evolutionär psykologi](#) och [könshormoner](#)). Att det finns såväl en stor kulturbunden variation i könsroller som hormonella skillnader mellan könen, talar för att dessa skillnader formas i ett samspel mellan kulturella och biologiska faktorer.

....

Författare: Olof Rydén

Kärlek i västerlandet ur idéhistoriskt perspektiv

Antiken

Den antika förkristna synen på kärlek är inte enhetlig; förutom förändringar över tid kan också motstridiga samtida synsätt urskiljas. Den gamla gudaläran framställer kärleken som en utifrån kommande kraft som drabbar oss plötsligt och som vi inte kan värja oss mot. Eros skjuter sina pilar, Afrodite straffar den som inte dyrkar henne. Sapfos kärleksdikter klär känslan i denna mytiska dräkt men kan också ge direkt uttryck för åtråns fysiologiska symtom.

I Platons ”Gästabudet” ägnas kärlekens väsen en filosofisk diskussion. Där finns (i Aristofanes tal) den burleskt åskådliga bilden av kloten som delats mitt itu, med åtföljande ständig jakt efter ens ”rätta hälft”: kärleken som återförening. Flera av gästerna pläderar för pederastin, dvs. kärleken män emellan (både som kärleksförhållande och i uppfostrande syfte) framför kärleken mellan man och kvinna. Sokrates själv får ge uttryck för en trappstegsformad kärlekslära: via kärlek till sköna kroppar och sköna själar når man kärleken till det Sköna. Här liksom i ”Faidros” ser Platon kärleken som ett medel till insikt om det gudomliga. (Utvecklingen av den platonska *eros* i nyplatonismen hör hemma i framställningen av det religiösa kärleksbegreppet.)

I hellenistisk tid finner vi prov på en ”romantisk” syn på kärleken. Redan Euripides s.k. romantiska dramer (t.ex. ”Helena”), Xenofon (en kärlekshistoria i ”Kyros uppfostran”) och den nya komedins erotiska intriger förebådar utvecklingen, men det är först med Apollonios Rhodios och hans framställning av Medeas vaknande kärlek till Jason (i ”Argonautika”) som vi tydligt ser kärleken beskriven som en psykologisk process, i konflikt med viljan. I Charitons kärleksroman

”Kallirhoe” är själva grundtemat två ungdomars förälskelse, giftermål (mot föräldrarnas vilja), skilsmässa (orsakad av mannens omotiverade svartsjuka), längtan och långa kamp för att återfå varandra. Gudaapparaten finns där ännu men kan inte dölja att drivkraften är romantisk kärlek mellan två individer, skildrad som livsavgörande och livslång känsla. Så har också den grekiska idealistisk-sentimentala romanen, som blomstrade under romersk kejsartid, tolkats som en senhellenismens ”myt” om individens isolering i samhället och sökande efter trygghet och identitet i den privata kärleken.

I den romerska poesin under senrepublikansk och augusteisk tid är denna hellenistiska kärlekssyn en viktig komponent: Catullus skriver vid sidan av sina passionerade dikter om Lesbia också den mytisk-romantiska ”Peleus och Thetis bröllop”; Vergilius skildring av Didos olyckliga kärlek till Aeneas är otänkbar utan Apollonios ”Medea”. Ovidius ”Ars amatoria” (”Konsten att älska”) är närmast en förförelsens handbok, medan hans ”Amores” är kärlekselegier i den typiskt romerska genre som också Propertius och Tibullus odlade. Stor genomslagskraft i den västerländska traditionen, inte minst i konsten, fick den platoniskt präglade sagan om Amor och Psyche (själen) i Apuleius roman ”Den gyllene åsnan”.

Det vetenskapliga studiet av kärlek i den förkristna antiken fick nya impulser på 1980-talet genom Michel Foucaults sista böcker, del 2 och 3 av ”Sexualitetens historia”. Vid sekelskiftet 2000 var det främst reaktionen mot Foucaults ensidigt maskulina perspektiv och snäva bas (en liten kanon litterära texter) som ledde till insiktsfulla bidrag från feminister och antikvetare med tillgång till ett bredare spektrum av källor.

Författare: Tomas Hägg

Medeltid och senare tid

Kärleken mellan man och kvinna har utvecklats till en av de mest omskrivna känslorna i västerländsk kultur. Den har sedan 1700-talet utgjort huvudtema i romanlitteraturen, och under 1900-talet har den spelat en dominerande roll i populärkulturen i alla dess former.

Olika komponenter kan urskiljas i denna kärlek: den är ett frivilligt förhållande mellan två självständiga individer; den syftar till en långvarig förbindelse, för det mesta garanterad av äktenskap; den inbegriper ett samspel mellan andligt och sinnligt, där ömhet och förståelse spelar större roll än sexuell attraktion även om denna förutsätts finnas med; den hör hemma i privatlivet. På senare tid har även homosexuella kärleksförhållanden skildrats alltmer öppet i litteraturen.

Analyserad på detta sätt avviker den moderna kärleken starkt från den kärlek som vi finner i europeisk litteratur under medeltiden och fram till 1700-talet. I den medeltida höviska kärleken, såsom den kommer till uttryck i provensalsk trubadurlyrik och kommenterande litteratur, är det som regel kvinnan som är socialt överlägsen mannen. Kärleken syftar heller inte till äktenskap, då kvinnan ofta redan är gift. Den höviska kärleken är en noggrant formaliserad kärlek, kalkerad på en ridderlig hederskodex. Älskaren är kvinnans vasall. Kärleksmoralen får därför karaktären av juridiska formuler, ”kärlekslagar”, vilka går att fixera i handböcker för ridderligt uppträdande. Kärleken är visserligen ett sinnestillstånd, men ett som går att lära sig som en konst.

De erotiska attityder som utvecklades inom den tidiga trubadurdiktningen fortplantades och formaliserades av den senare höviska litteraturen. Guillaume de Lorris och Jean de Meungs ”Romanen om rosen” (1230–70), den höviska medeltidens stora

versifierade kärleksepos, företer stora likheter med trubadurlyriken. Men den förstärker också ett drag som kommer att dominera i den fortsatta utvecklingen; kärleken är, hävdas det, källan till andra dygder som ödmjukhet, vidsynthet, vänskap, givmildhet. Kärleken blir en utgångspunkt för att nå något annat, i det här fallet kultur. Detta drag utvecklas vidare i den italienska diktning som kallas *il dolce stil nuovo* ("Den nya ljuva stilen"). Här utvecklas en subtil kärlekslära, där ridderligheten tonats ner till en mer individualistisk hållning och där kärleken symboliseras av ljuset som får ädelstenen – den älskande – att lysa.

Ljussymboliken återfinns i den nyplatoniska idévärlden och, inspirerad av denna, i den religiösa mystik som vid den här tiden tar form i Västeuropa. Den toskanska kärleksläran, vars fulländare är Dante Alighieri, utvecklas också närmast till en religion, där kvinnan nästintill framstår som en representant för Gud. Religiöst och erotiskt bildspråk företer stora likheter, ett förhållande som av många forskare uppfattas som en påverkan från den nyplatoniska erosläran, förmedlad av Augustinus.

I Petrarcas lyrik får denna hållning klassiska uttryck. I en berömd dikt beskrivs hur skalden av kärleken förs "från tanke till tanke och från berg till berg", en vandring in i det egna jaget, där kärleken mest spelar rollen av följeslagare. Det är i den lyrik som inspirerats av Petrarca den älskande – nästan alltid man – som står i centrum, medan den älskade försvinner i bakgrunden. Känslans förfining blir ett led i den älskandes självkännedom och, i ett vidare perspektiv, ett element i den under renässansen framväxande individualismen.

Det bristande intresset för den älskade tar sig ofta uttryck i att olycklig kärlek föredras framför lycklig, något som ger utrymme åt suckar,

klagan och rannsaking av känslor. Kärlekens sexuella fullbordan är inte något reellt mål i denna erotik; dess livsluft är längtan och saknad. Karakteristiskt för denna kärlek är också att den nästan alltid återfinns utanför äktenskapet, som i första hand uppfattades som en ekonomisk förening, vars ingående inte kunde göras avhängigt av tillfälliga känslor.

I denna form spred sig den petrarkiska traditionen ut över Västeuropa och blev den modell enligt vilken renässansens erotik varierades, i Italien av författare som Pietro Bembo och Torquato Tasso, i Frankrike av Pierre de Ronsard och Joachim Du Bellay, i Sverige av Stiernhielm, Skogekär Bergbo och Petrus Lagerlöf.

I puritanska kretsar växte emellertid under 1600- och 1700-talen en ny syn på familj och äktenskap fram. Tydligast är denna utveckling i England; i arbeten av puritanskt inspirerade teologer talas om den äktenskapliga gemenskapen som en "liten kyrka". Det puritanska kyrkoidealet var en kongregation, en frivillig förening av troende och likasinnade. En naturlig följd av denna frivillighet var att äktenskapet var upplösligt, en konsekvens som också drogs av en del puritaner. Det som höll äktenskapet samman var, hävdades det allt oftare, den ömhet och förståelse som makarna förutsattes visa varandra. I "Of Domestic Duties" (1622), en mycket spridd handbok för äktenskapligt uppförande är den ledande tanken att äktenskapet inte uteslutande är ett hushåll utan i första hand en gudomligt inspirerad gemenskap, där anden inte utesluter kroppen. Denna kombination av ömhet, aktning och sexualitet kom i den puritanskt inspirerade skönlitteraturen att uppfattas som kärlek, t.ex. i Miltons "Paradise Lost" (1667).

Men det är framför allt i den under 1700-talet framväxande romanen som den nya kärleksuppfattningen kommer till uttryck. En av de tidigaste romaner som kan sägas handla om det nya ämnet är Samuel Richardsons ”Pamela” (1740–41). I romanens första del utsätts Pamela för en rad förförelseförsök av sin arbetsgivare Mr. B. Dessa avvisas emellertid av Pamela, som kräver att bli betraktad som en självständig individ, som fritt kan avgöra om hon vill ge sitt samtycke till en äktenskaplig förening. Mr. B. tar intryck av denna ståndaktighet och lär sig uppskatta Pamela på hennes villkor. Den sexuella attraktionen förenas med aktning, ömhet och förståelse, teman som utvecklas i romanens andra del, som handlar om Pamelas och Mr. B:s äktenskap. Romanens moral är riktad dels mot aristokratins lättsinne, dels mot asketiska strömningar av olika slag. Det är företrädesvis en moral för medelklassen, liksom i hela den romantradition som följde i dess spår.

Under 1800-talet tillkom också en rad teoretiska betraktelser över kärleken och dess natur. Den mest kända torde vara Stendhals ”De l’amour” (1822; ”Om kärleken”). I romantikens lyriska diktning är likaledes kärleken ett huvudtema, och här skärps särskilt känslans intensitet. Under påverkan från Platon föreställde sig en del romantiker de älskande som en ursprunglig helhet som kommit att klyvas; de framstår i detta perspektiv ”som skapade för varandra”. Från slutet av 1800-talet har sexualiteten kommit att inta en alltmer framträdande plats i den bild av kärleken som kommit till uttryck i litteraturen. Det gäller inte minst den kvinnliga sexualiteten, som i den tidiga romanlitteraturen berördes med lätt hand, men i den realistiska och naturalistiska litteraturen ges ett ökande utrymme. I början av 1900-talet utövade Freuds teorier om sexualitetens grundläggande betydelse för vår personlighet stark påverkan på litteraturen. Budskapet från Freud tolkades ofta så att individens frigörelse förutsätter en sexuell frigörelse. Inte sällan förknippades denna

uppfattning med en mer eller mindre starkt uttalad kulturkritik. Exempel på en sådan hållning är D.H. Lawrences roman ”Lady Chatterley’s Lover” (1928; ”Lady Chatterleys älskare”), där den sexuella passionen skildras som en naturkraft, som bryter alla sociala band och gränser.

En viktig förutsättning för frigörelsen av sexualiteten var den nya preventivtekniken, som spreds under 1900-talets första decennier. Man kan också peka på de stora sociologiska undersökningar om människors sexuella beteenden som gjordes under efterkrigstiden, bland vilka de mest kända är de s.k. Kinseyrapporterna 1948 och 1953 i USA. Här befastes en öppenhet i sexuella frågor, samtidigt som sexualiteten framstod som en dominerande makt i både mannens och kvinnans liv. I den nya öppenheten har sexualiteten ibland tenderat att avskiljas från den komplexa helhet som kärleken utgör, en utveckling som tagit sig uttryck i en växande pornografisk masskultur.

Författare: Ronny Ambjörnsson

Kärlek som religiös grundkategori

Flera religiösa traditioner uppfattar en gränsöverskridande kärlek som avgörande för mänsklighetens och individens räddning och för växt, mognad och fullkomning enligt deras ädlaste möjligheter och djupaste bestämmelse. I första hand överskrids då de gränser som omger erotisk kärlek och familje- och vänskapsrelationers olika arter av kärlek – och därjämte klass- och nationssolidariteter – i riktning mot en allmän människokärlek. I andra hand överskrids även denna, och gränserna öppnas mot det totala kosmos, eventuellt uppfattat som vilande i en yttersta, gudomlig verklighet. Kärleken blir ”himlastormande”, vädjar om befrielse från de lagar som håller människor fångna i spiraler av destruktion, ondska och lidande, söker efter insikt och vishet och når i

bästa fall fram till en erfarenhet av frid och enhet med tillvarons innersta.

Kärleken kan också upplevas primärt som gudomlig nåd och självutgivelse; den bryter då igenom nämnda lagar och väcker i sin tur människors kärlek som ett tacksamhetens gensvar, riktat både mot Gud och mot medmänniskor. Även denna kärlek syftar till universell gemenskap, frid och enhet.

I västerländsk tradition är på klassiskt grekiskt område den platonska *eros* det mest kända exemplet på den förstnämnda typen av kärlek, den ”himlastormande” som (särskilt i sin nyplatonska utformning) söker befrielse, vishet och enhet med den gudomliga verkligheten. (*Eros* har ibland tolkats som en enbart begärande kärlek, men denna osinnliga form av kärlek innehåller tydliga drag av självförglömmande hängivelse.) Kristendomens *agape* är det främsta exemplet på den andra typen av kärlek, den självutgivande. Den har sin bakgrund i klassisk judendom. Jämför *agape*. Förbundet med Israel är i den hebreiska bibeln ett uttryck för Guds nåd; det förpliktar människan att älska (*ahav*) honom över allting och hålla hans lag, som även innehåller plikter mot medmänniskor (Andra Moseboken 20, Femte Moseboken 6; uttrycket ”älska din nästa” förekommer i Tredje Moseboken 19:18 men är inte standardformel för medmänskliga plikter).

Originellt för Nya Testamentet är att alla tre aspekterna hålls samman med en enhetlig term, *agape*, och att den universella inriktningen framhävs både för Guds kärlek (den riktar till alla folk sin inbjudan att upptas i förbundet med honom, Matteusevangeliet 28:39) och för nästankärleken (man manas att älska även sina fiender, Matteusevangeliet 5:43–45).

I andra religioner kan vi finna drag som påminner både om den platonska *eros* och om den kristna *agape*. Inom hinduismen framträder *bhakti*-fromheten som en kärlekens religion, kanske mest lik *erostypen*. *Bhakti* är människans (särskilt mot guden Krishna riktade) totala hängivelse och tillbedjan. Härigenom söker man vinna en gudomlig nåd som bryter den kosmiska orsaks- och vedergällningslagens (*karmas*) välde och hjälper människan till den eviga friden. I etiken betonas att vän och fiende ska behandlas lika, vilket påminner om *agapetypen*.

Delvis samma motiv finns i buddhismen, som lägger huvudaccenten på en osjälvisk kärlek till medmänniskorna. En egentlig gudstro saknas här, men både buddha Shakyamuni och varje bodhisattva som i hans efterföljd uppnått vishet har en förebildande och hjälparens roll; de visar sina mindre långt hunna medmänniskor en självutgivande kärlek (*karuna*), som hjälper dem till befrielse genom att bryta *karmas* lag.

På kinesiskt område finns i konfuciansk tradition en etik som påminner om den kristna nästankärleken. Den är snarast frikopplad från gudstron och accentuerar familjekärlekens grundläggande roll. Däremot möter hos Mo Zi en totalsyn som tycks stå närmare den kristna. Här ses kärleken som en universell kosmisk kraft, med ”himlens kärlek” som förebild och inspirationskälla.

Himlens kärlek är liksom kristendomens gudomliga *agape* självutgivande och utan gränser, och samma universella inriktning skall präglade människans kärlek.

Nya Testamentet och kristen tradition

I Jesu liknelser får t.ex. fadern som med öppna armar tar emot den hemvändande ”förlorade sonen” illustrera Guds förlåtande och

självutgivande kärlek (Lukasevangeliet 15:11–32) och den ”barmhärtige samariern” en medmänsklig livshållning präglad av sådan kärlek (Lukasevangeliet 10:25–37). Evangelierna innehåller också många berättelser om hur Jesus själv visar kärlek mot människor i andlig eller kroppslig nöd. Johannes och Paulus ser Jesu jordeliv och hans offerdöd på korset som det främsta uttrycket för Guds självutgivande kärlek (Johannesevangeliet 3:17, Romarbrevet 5:6–11). När människan öppnar sig i tro blir hon fri från lagens dom över hennes liv, och Guds kärlek utgjuts i hennes hjärta så att hennes egen livshållning blir präglad av den (Romarbrevet 5:5, 8:1). Paulus ord om kärleken har blivit bevingade: ”Störst... är kärleken... Allt bär den, allt tror den, allt hoppas den, allt uthärdar den...” (Första Korinthierbrevet 13). Jesus ses som kärleken förkroppsligad och därför som en fullkomlig förebild (se [Kristi](#) efterföljelse).

I kristendomens fortsatta historia har mötet mellan de nytestamentliga ansatserna och samtidens kulturella strömningar lett till många skilda utformningar och nyanseringar av kärlekstanken. Hos Augustinus har *caritas* drag av både agape och eros. Kärleken blir hos honom till en väldig kosmisk kraft. Människan, likt alla väsen, befinner sig i ständig rörelse. Kärleken är hennes drivkraft, den springer fram ur hennes innersta och bestämmer hennes avgörande engagemang och livsinriktning. Spontant söker hon t.ex. makt över sina medmänniskor, yttre framgång eller ett liv i sinnliga njutningar; hon är splittrad och dras åt olika håll – först när hennes avgörande livsengagemang riktas mot Gud blir hon samlad inom sig själv, får kontroll över sina impulser och behandlar varje medmänniska som sin like. Martin Luthers utveckling till kristen reformator gick över en brottning med ett kärlekskrav inför vilket han upplevde sig ständigt komma till korta. Först om han lyckades prestera en fullkomlig kärlek trodde han att Gud ville acceptera honom som ”rättfärdig”. Det ”reformatoriska

genombrottet” kom när han återupptäckte den paulinska insikten att det är Gud som i sin självutgivande kärlek uppsöker, upprättar och ”rättfärdiggör” människan. Först den som upplever sig som förlåten och älskad kan själv ge ett kärlekens gensvar.

Augustinus och Luther söker var på sitt sätt tolka den kristna kärlekstanken i ljuset av personliga erfarenheter och existentiella behov. Många senare kristna tänkare har fortsatt på samma väg, och i nutida teologi förs ofta en dialog med psykologiska kärleksteorier. Så t.ex. hos den romersk-katolska teologen Pierre Teilhard de Chardin, vars tolkning uppvisar starka augustinska drag; enligt hans bok ”Le Phénomène humain” (1938–40;

”Fenomenet människan”) är kärleken den enda kraft som kan förena levande varelser på ett sådant sätt att de samtidigt själva mognar och fullkomnas, eftersom de då förenas genom sina egna djupast liggande möjligheter. Eller hos den evangeliska teologen Paul Tillich, vars tolkning kombinerar lutherska (och även augustinska) insikter med djuppsykologiska; enligt hans bok ”The Shaking of the Foundations” (1967; ”På vacklande grund”) är Gud oupplösligt förbunden med vår tillvaro som dess ”skapande grund”. När människan förlorar kontakten med den blir hon splittrad och främmande både för sig själv och för andra. Hon blir präglad av den egendomliga blandning av själviskhet och självhat som ”hindrar oss från att älska andra och förbjuder oss att förlora oss själva i den kärlek med vilken vi är älskade av evighet”. Vägen tillbaka går genom att uppleva sig ”accepterad, accepterad av detta som är större än du”. Upplevelsen av att vara älskad frigör kärlekens resurser inom människan.

Författare: Ragnar Holte

Litteraturanvisning

Idéhistoria:

Ronny Ambjörnsson, *Familjeporträtt: Essäer om familjen, kvinnan, barnet och kärleken i historien* (1978);

E.L. Bjurman, *Catrines intressanta blekhet: Unga kvinnors möten med de nya kärlekskraven 1750–1830* (1998);

R. Flacelière, *Love in Ancient Greece* (engelsk översättning 1973);

P. Gay, *The Bourgeois Experience 2: The Tender Passion* (1986);

A. Jarrick, *Kärlekens makt och tårar* (1997);

D. Konstan, *Sexual Symmetry: Love in the Ancient Novel and Related Genres* (1994);

D.H.J. Larmour m.fl. (utgivare), *Rethinking Sexuality: Foucault and Classical Antiquity* (1997);

Clive Lewis, *The Allegory of Love* (1958);

N. Luhmann, *Love as Passion* (engelsk översättning 1986);

D. de Rougemont, *Kärleken och Västerlandet* (svensk översättning 1963).

Religion:

”Love”, *Encyclopedia of Religion* (1987);

Birger Gerhardsson, *”Med hela ditt hjärta”: Om bibelns ethos* (1979);

C.H. Hamilton (utgivare), *Buddhism: A Religion of Infinite Compassion* (1952);

A. Nygren, *Eros och agape* (förk. upplaga 1966);

Daniel D. Williams, *The Spirit and the Form of Love* (1968).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, kärlek. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kärlek> (hämtad 2018-01-29)

Innehåll

Kärlek i västerlandet ur idéhistoriskt perspektiv

Kärlek som religiös grundkategori

Läs även om

[empati](#)

[affektintoning](#)

[sympati](#)

[social intelligens](#)

[homosexualitet](#)

[gråt](#)

[språksociologi](#)

[erotik](#)

[mentalisering](#)

[introversion](#)

erotik

erotik (grekiska *erōtiko's* 'hörande till kärleken', av *e'rōs* 'kärlek'), sexualitet med tonvikt på de sinnliga, sensuella inslagen i mötet mellan människor.

Kroppsspråkliga signaler som ögonkast, beröring, närhet, kroppsställning och klädsel är viktiga i människors erotiska spel för att stimulera men också för att visa gensvar. I vår kultur tillmäts erotiken stor betydelse som ett instrument för att uttrycka känslor av lust, ömhet, tillgivenhet och kärlek i en relation.
Se även [erotisk konst](#) och [erotisk litteratur](#). Jämför [pornografi](#).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, erotik. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/erotik> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[kärlek](#)
[erotica](#)
[sexualitet](#)
[erotisk litteratur](#)
[agape](#)
[pornografi](#)
[homosexualitet](#)
[Eros](#)
[Antoine Watteau](#)
[Afrodite](#)

estetik

estetik (bildning till grekiska *aisthētikos*, i sin tur bildat till *ta aisthēta* 'det sinnliga', 'det förnimbara'), en term som används i många, delvis besläktade, betydelser inom filosofi, konst, litteratur etc.

De vanligaste betydelserna är:

- 1) förnimmelsekunskap,
- 2) läran om det sköna och dess modifikation, dvs. det sublimala, det komiska, det tragiska osv.,
- 3) filosofisk undersökning av problem, begrepp och förutsättningar vid tal om konst och konstupplevelser, varvid "konst" används i vid mening och inkluderar bildkonst, litteratur, musik, film, teater jämte estetiska objekt av skilda slag,
- 4) empiriska undersökningar av faktorer som påverkar estetiska preferenser och skönhetsupplevelser,
- 5) uppfattningar och förhållningssätt rörande utseendet och uttryck i konst, natur, vardaglig miljö etc.

Den första definitionen går tillbaka till Platons indelning av olika kunskapsstyper, och den lever kvar i 1700-talsfilosofen A.G.

Baumgartens syn på estetik som sinneskunskapens vetenskap. När Kant talar om transcendent estetik, avses läran om sinnesförmågens aprioriska former.

Den andra betydelsen har historiskt vuxit fram ur den första, och här har man bl.a. intresserat sig även för relationerna mellan det konstsköna och det natursköna. Hos de tyska idealisterna (Kant, Hegel, Schelling och Schopenhauer) uppfattas estetik som teorin om det sköna. Den definitionen är emellertid i dag föråldrad och alltför begränsad.

Den tredje är vidare och inkluderar undersökningar av många andra begrepp än skönhet och dess modifikation. Hit hör bl.a. 'avbildning', 'symbol', 'metafor', 'mening', 'uttryck' och 'värde'. Särskilt har begreppsliga problem och förutsättningar i konstvetenskaperna och i konstkritik uppmärksamats.

När man talar om empirisk estetik (se nedan) avses biologiska, psykologiska och sociologiska undersökningar av faktorer som påverkar skönhetsupplevelser och konstupplevelser. De empiriska studierna hör metodologiskt och ämnesmässigt hemma i olika specialvetenskaper som biologi, psykologi och sociologi.

Liksom när det gäller filosofi generellt är ämnets historia en viktig del av ämnet.

Författare: Göran Hermerén

Problemområden

En huvudgrupp estetiska frågor aktualiseras av konstskapande och kreativitet. En annan gäller konstverks och estetiska objekts natur. En tredje grupp avser erfarenheter och upplevelser av konst och estetiska objekt av skilda slag. I samtliga fall gäller det att avgränsa det som diskuteras, samt att beskriva, analysera och förklara det. Forskare i estetik har sålunda från olika utgångspunkter och med skilda metoder intresserat sig för bl.a. definitioner av konst, kategorier inom konsten, teorier om konst, estetiska egenskaper och karakteriseringar, relationerna mellan konst och verklighet samt mellan t.ex. föreställande och icke-föreställande konst.

Den moderna konstens utveckling i a-estetisk och till och med anti-estetisk riktning har medfört att alla konstverk inte utan vidare kan

klassificeras som estetiska objekt. Det kan därför vara klargörande att skilja mellan estetik i traditionell mening och konstfilosofi. Medan konstfilosofer beskriver, analyserar och förklarar skillnaderna mellan konstverk och andra objekt, försöker estetikerna utveckla, beskriva och analysera kategorier för estetisk analys, historiskt och systematiskt, och granska de antaganden på vilka dessa kategorier baseras. Dessa kategorier kan tillämpas också på mycket som inte är konst: landskap, blommor, viner, mänskligt beteende etc.

Teorier om och studier av de enskilda konstarnas allmänna förhållanden och egenskaper ses ofta som delar av estetiken, men hänförs till [konstteori](#), [litteraturteori](#), [musikteori](#) etc. när de klart avser konkreta verktygsmedel och förhållanden som är direkt beroende av dem i en konstart, eller systematiska aspekter på konstverken och deras sammanhang.

Det sägs ibland att konstverket uppstår i mötet mellan något skapat eller utvalt objekt och en betraktare. Vad är det som möts, och vad händer i detta möte? Vad skiljer estetiska förhållningssätt och upplevelser från andra? Hur är estetiska upplevelser beskaffade? Har de något kunskapsvärde?

Värderingar av konst aktualiserar svåra problem, t.ex. relationerna mellan olika slags värden (estetiska, moraliska, religiösa), frågor om dessa värdens existens och värderingarnas objektivitet, värderingskriterier och argument för värderingar av olika slag.

Författare: Göran Hermerén

Estetikens historia

Antikens smakuppfattning var på det hela taget objektivistisk i den meningen att man tänkte sig att det sköna var oberoende av människors vilja och betraktande. Platon spelade en viktig roll i

estetikens historia genom sin politisk-religiösa uppgörelse med de avbildande konsterna. Begreppet imitation (*mimesis*) är centralt i hans estetik. Med utgångspunkt i sin teori om idéerna kritiserade han konstnärerna för att åstadkomma en kopia av en kopia och för att vilseleda betraktarna (läsarna). Aristoteles "Poetik" är ett klassiskt verk i litteraturteorin som ännu i våra dagar på många håll används i universitetsutbildningen.

Platons och Aristoteles idéer om det sköna hade ett stort inflytande på medeltidens tänkande i dessa frågor. Om världen uppfattas som Guds skapelse är det föga förvånande att man finner estetiska betraktelser i teologiska avhandlingar. Så diskuterades också estetiska problem under medeltiden. Både Augustinus och Thomas av Aquino intresserade sig för estetiska frågor (t.ex. vad som gör ett föremål vackert) och behandlade dem i sina teologiska arbeten. Nyplatonismen kom att spela en viktig roll för renässansens estetik, särskilt hos Marsilio Ficino. Senare försökte Boileau och andra franskklassiker under 1600-talet analysera och systematisera smaknormer och värderingsgrunder.

Baumgarten inledde utvecklingen av estetik som en filosofisk disciplin genom sin metafysiska lära om det sköna. Smakens problem kom att intressera många brittiska tänkare. Har vi ett särskilt estetiskt sinne med vars hjälp vi uppfattar skönhet? Det menade Shaftesbury. Frågan om smakomdömen är subjektiva eller objektiva ställdes för första gången med full skärpa av Hume. Kants utredningar av smakomdömenas natur och hans lära om det intresselösa välbehaget kom att få en stor betydelse för den följande debatten, bl.a. för Hegel och Schopenhauer.

Hegels estetik – inte minst hans doktrin om konstens död – har i våra dagar fått en förnyad aktualitet. Romantikens konstsyn lever

fortfarande kvar i vår tid genom sin syn på konstnären som ett geni och sin starka betoning av originalitetens värde. Den idealistiska traditionen från Hegel fick en betydande representant i Croce, som kring sekelskiftet 1900 intresserade sig för konsten som intuitiv aktivitet och som individuellt intryck. Den idealism som Croce utvecklade har fått både efterföljare och kritiker. Till de förra hör britten R.G. Collingwood liksom en del fenomenologer. Till de senare hör marxisterna och åtskilliga analytiska estetiker.

Författare: Göran Hermerén

Några forskningstraditioner i vår tid

Inom den fenomenologiska traditionen har ett flertal forskare, inspirerade av Franz Brentano och Edmund Husserl, analyserat medvetandets innehåll vid konst- och skönhetsupplevelser. Hur skall man förstå den process som det innebär att läsa en dikt eller tolka ett konstverk? På vilket sätt kompletteras och konkretiseras det skrivna (målade) av läsaren (betraktaren)? Centrala namn i denna tradition är Maurice Merleau-Ponty och Roman Ingarden. Viktiga för den följande debatten har särskilt Ingardens analyser av det litterära verket blivit. En nutida representant för denna tradition är fransmannen Mikel Louis Dufrenne.

Till den marxistiska traditionen hör en rad tänkare som mer eller mindre nära ansluter sig till idéer hos Marx och Engels. De har varit mycket upptagna av problemen om konstens och konstkritikens förhållande till samhällets ekonomiska bas. Den sovjetiska estetiken, liksom estetiken i förutvarande DDR, har med några viktiga undantag huvudsakligen varit ortodox marxistisk, medan revisionisterna funnits i Frankrike, Västtyskland, Storbritannien och USA. Det samhällskritiska engagemanget har utvecklats ytterligare i kretsen kring Frankfurtskolan. Till de mest betydande estetikerna i denna

grupp hör framför allt Theodor Adorno, Herbert Marcuse och Walter Benjamin.

Den heterogena grupp av forskare som kan kallas analytiska estetiker har utgått från beskrivningar, analyser, tolkningar och värderingar av konst och konstupplevelser och analyserat de begrepp som därvid används eller förutsätts. Enligt Monroe Beardsley är estetik en metavetenskap i den meningen att dess undersökningsobjekt är utsagor om konst och om estetiska upplevelser.

Andra viktiga namn inom den nutida analytiska estetiken är Arthur Danto, Nelson Goodman, John Hospers, Susanne Langer, Joseph Margolis, Frank Sibley, Charles Stevenson, Morris Weitz och Richard Wollheim. Under de senaste 40 åren har estetiken genomgått en snabb utveckling och framsteg har gjorts på en rad områden.

Författare: Göran Hermerén

Organisationer

I många länder finns nationella estetiska föreningar, t.ex. i Japan, Sydkorea, Ryska federationen, USA, Storbritannien, Italien och de nordiska länderna. Dessutom finns en internationell världsomfattande organisation, International Association of Aesthetics (IAA), i vilken såväl enskilda individer som nationella föreningar kan vara medlemmar.

Författare: Göran Hermerén

Estetiken i Sverige

Också i Sverige har forskare inom olika ämnen, främst filosofi, men även konst-, musik- och litteraturvetenskap, bidragit till att föra den estetiska debatten framåt. Den förste estetikprofessorn i Sverige var Anders Lidbeck i Lund 1742. Som eget ämne förekommer estetik

endast i Uppsala (med en docentur i ämnet). Vid övriga lärosäten kan estetik studeras inom ramen för filosofi och konstvetenskaper.

Bland svenska forskare som ägnat sig åt estetiska problem kan – utom Lidbeck – nämnas P.D.A. Atterbom, Ingmar Bengtsson, Teddy Brunius, Rolf Ekman, Ingemar Hedenius, Göran Hermerén, Hans Larsson, Albert Nilsson, Alf Nyman, Hans Ruin, Viktor Rydberg, Sven Sandström, Göran Sörbom, Esaias Tegnér och Thomas Thorild.

Författare: Göran Hermerén

Estetik och konstskapande

Estetik betecknar också de synsätt och de värderingar som i praktiken gör sig gällande i alla slags konstskapande och bedömning av konst, oavsett om det finns en teoretisk bakgrund. Stil i konsten uppfattas t.ex. ofta som uttryck för en estetik. Den filosofiska estetiken utgår i stor utsträckning från dominerande drag i konst och publikvärderingar i sin tid, men någon fullständig överensstämmelse finns inte. Många konstnärliga yttringar avspeglar en särpräglad estetik utan att den givit spår i filosofisk estetik. Den medeltida konsten har endast i ringa utsträckning motsvarats av teoretisk estetik medan den kinesiska konstutvecklingen alltifrån flera århundraden f.Kr. beledsagades och påverkades av en filosofisk estetik, liksom antikens klassiska konstutveckling och dess tradition från och med renässansen. Studiet av den outtalade estetikens yttringar och samspel med teorier i bedömningstendenser etc. sker inom smakhistorien.

Empirisk estetik, studiet av estetiska förhållningssätt och verkningar, omfattar bl.a. experimentella smakundersökningar och studium av psykologiska förutsättningar för upplevelse av gestaltad form och färg. Den inleddes på 1870-talet av Gamla testamentet Fechner med prövningar av klassiska formteorier, och på 1930-talet fördjupade bl.a.

matematikern G.D. Birkhoff detta studium. Med gestaltpsykologin och formalismen i modern konst som förutsättningar har Rudolf Arnheim givit förklaringar till formgestaltningens verkningsfullhet med stort inflytande över estetiken. Daniel E. Berlyne har utgått från tesen att konstverket utmärks av originalitet och från teorier om människans behov av psykisk stimulans i studier som visar hur gensvaret på konsten relaterar sig till individens läggning, konstvana och kulturella bakgrund (jämför [konstpsykologi](#)). Det nära sambandet mellan kulturell inläring (i hem och skola) och ”estetisk kompetens”, som visar sig i kulturell aktivitet, utställningsbesök, kunskap om namn etc. och i förtrogenhet med olika konstyttringar, har kartlagts med sociologisk metod av Pierre Bourdieu, som också bidragit till avgränsningen av estetiken genom att kartlägga aspekter på konstlivets icke-estetiska sida i det sociala attitydspelet kring konstyttringarna (jämför [konstsociologi](#)). Med anknytning till bl.a. dessa traditioner studerar [miljöpsykologin](#) upplevelseförutsättningarna i vårt förhållande till den byggda miljön.

Författare: Sven Sandström

Litteraturanvisning

T.W. Adorno, *Ästhetische Theorie* (1970);
M.C. Beardsley, *Aesthetics from Classical Greece to the Present* (1966);
M.C. Beardsley, *Aesthetics, Problems in the Philosophy of Criticism* (2:a upplagan 1981);
D.E. Berlyne (utgivare), *Studies in the New Experimental Aesthetics* (1974);
J. Emt & G. Hermerén (utgivare), *Konst och filosofi* (1990);
R. Français, *Psychologie de l'art et de l'esthétique* (1979);
G. Hermerén, *Aspects of Aesthetics* (1983);
S. Kjørup, *Æstetiske problemer* (1971);

J. Margolis (utgivare), *Philosophy Looks at the Arts* (3:e upplagan 1987);
G. Pochat, *Estetik och konstteori* 1–2 (1981);
S. Sandström, *Se och uppleva* (1983);
R. Shusterman (utgivare), *Analytic Aesthetics* (1989);
R. Wollheim, *Art and its Objects* (2:a upplagan 1980).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, estetik. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/estetik> (hämtad 2018-01-29)

Innehåll

Problemområden
Estetikens historia
Några forskningstraditioner i vår tid
Organisationer
Estetiken i Sverige
Estetik och konstskapande
Litteraturanvisning

Läs även om

konstfilosofi
humor
Johannes Volkelt
Immanuel Kant
språksociologi
metapsykologi
musikvetenskap
människosyn
Platon
litteraturvetenskap

stress

stress (engelska, 'tryck', 'spänning', 'stress'), inom psykologisk, medicinsk och allmänbiologisk vetenskap de anpassningar i kroppens funktioner som utlöses av fysiska eller psykiska påfrestningar, stressorer (stressfaktorer).

De krav som ställs på människor i dagens västerländska samhälle framkallar samma biologiska stressreaktioner som de vilka hjälpte våra förfäder att överleva genom att stärka deras beredskap för kamp eller flykt. Kroppens anpassningsreaktioner var ändamålsenliga i en tillvaro där muskelstyrka spelade en avgörande roll. Dessa reaktioner kan vara till mer skada än nytta i industrisamhället genom att människan tvingas att anpassa sig till annorlunda stressorer, såsom yrkeslivets ökade arbetstakt och ökade förändringstakt, den sistnämnda betingad av bl.a. ökad användning av datorstyrda metoder. Begreppet stress skapades under 1940-talet av fysiologen Hans Selye som tolkning av djurexperimentella fynd formulerade i *General Adaptation Syndrome* (GAS). Selye ansåg där att anpassningen till fysiska påfrestningar (bl.a. stark hetta, köld, syrebrist och blodförlust) kunde uppdelas i tre stadier: alarmstadiet, motståndsstadiet och, vid särskilt svår eller långvarig påfrestning, utmattningsstadiet. Modellens giltighet för människan är omstridd.

Stressreaktionen hos människan kan till stor del beskrivas som en alarmreaktion med sammanlänkade psykiska och kroppsliga skeenden. Den innebär en aktivering av det sympatiska nervsystemet och en ökad avgivning till blodet av de s.k. stresshormonerna adrenalin, noradrenalin och kortisol. Mätningar av halterna av dessa hormoner i blod-, urin- och salivprov har belyst individens nivå av stress under

och efter en arbetsdag. Hos personer som under lång tid är utsatta för betydande daglig stress har man ibland kunnat konstatera avtagande bildning av kortisol; detta har tolkats som ett tecken på fysiologisk utmattning.

När det råder balans mellan de krav som ställs och vår förmåga att hantera kraven kan stress upplevas som en positiv utmaning och "fartgivare". Negativ stress framkallas både när kraven överstiger individens förmåga (överstimulans) och när kraven är så låga att man inte får tillfälle att använda och utveckla sin förmåga (understimulans). Beträffande yrkesarbete anger den s.k. krav-kontrollmodellen att kombinationen av höga krav och låg grad av kontroll är mest ägnad att framkalla stress. Ordet "kontroll" innebär här individens medinflytande över arbetsuppgifter och arbetsmetoder.

En hög stressnivå under lång tid ökar risken för uppkomst av högt blodtryck och hjärtinfarkt. Andra problem som har samband med stress är bl.a. övervikt, diabetes, blodfettförhöjning, psoriasis och långvarig smärta. Likaså har vissa psykiska störningar samband med stress, framför allt ångestsyndrom och depression.

Alkoholmissbruk kan utlösas eller förvärras av stress genom att alkohol tillgrips som medel mot den oro och ångest som framkallas av stresstillståndet.

Vissa medicinska diagnosbegrepp är uttryckligen knutna till stress. *Akut stressreaktion* och *posttraumatiskt stress-syndrom* utlöses av extremt plågsamma eller hotfulla upplevelser, såsom livshotande katastrofer, krigshandlingar eller våldtäkt. Stressbegreppet har kommit att utvidgas till att beskrivas som bakgrund till omstridda begrepp som [utbrändhetssyndrom](#) och [utmattningssyndrom](#).

Befolkningsundersökningar visar att en mycket stor del av de yrkesverksamma anser sig vara utsatta för stress i arbetet. Sambandet mellan upplevd stress och de nämnda sjukdomarna respektive syndromen är i regel svårt att fastställa i det enskilda fallet.

....

Författare: Jörgen Malmquist Marianne Frankenhaeuser

Stress hos djur

Stress är hos djur inte ett entydigt begrepp. Om ett djur utsätts för fara – till exempel angrepp eller hot, stark kyla eller hetta, även social stress – inträder alarmfasen, med flykt eller motstånd som resultat. Den förknippas med skärpta sinnen, ökad hjärtverksamhet och liknande fysiologiska reaktioner, vid vilka binjuremargen aktiveras (adrenalin).

Om faran snabbt avvärs åtgärds allt till det normala. Motståndsfasen inträder när stressfaktorerna fortsätter att verka och innebär att kroppens resurser mobiliseras på ett mer genomgripande sätt. I denna fas är det binjurebarkens aktivitet som ökar, bland annat dess insöndring av kortisol och andra, besläktade hormoner.

Om den svåra situationen fortsätter nås förr eller senare utmattningsfasen, den gräns där kroppen inte förmår bekämpa till exempel sår, sjukliga förändringar, magsår, infektioner och parasitangrepp. Det är den senare fasen som ska jämföras med den stress som hos människan kan ge både psykiska och fysiska symtom.

....

Hos husdjur orsakar stress lidande och produktionsstörningar. De flesta husdjur mår till exempel bäst vid betydligt lägre temperatur än människan, och värme är en vanlig stressfaktor som till och med kan leda till dödsfall. Trängsel, dålig ventilation, hög ljudnivå, långa transporter, ovarsam hantering och rangordningsstrider är andra

stressfaktorer. Exempel på känsliga djur är svin, hos vilka stress kan orsaka sjukdomar och kvalitetsfel hos köttet.

Författare: Patrick Meurling Josefine Lärn-Nilsson

Stress hos växter

Med stress hos växter avses en för växten ogynnsam omgivningsfaktor, till exempel köld, stark värme, vattenbrist, näringsbrist, för starkt ljus eller gift. Stress orsakar hos växter dels direkta verkningar (på engelska kallas en sådan förändring för *strain*), till exempel slokande blad vid vattenbrist, dels aktiva motåtgärder eller responser, till exempel stängning av klyvöppningarna.

Vid stress startas syntes av speciella proteiner, av vilka de mest studerade är de så kallade värmechockproteinerna. En del av dem har till uppgift att stabilisera andra proteiner. Det finns också speciella stresshormoner hos växter (abskissinsyra är det mest välkända), vilka bildas vid stress och utlöser stressresponser.

Zoofysiologer talar om stress som ett tillstånd eller en reaktion som orsakas av stressfaktorer, medan växtfysiologer alltså använder stress för faktorerna och *strain* för reaktionen.

Författare: Lars Olof Björn

Litteraturanvisning

H. Selye, *Stress* (svensk översättning 1958);

H. Selye, *Stress utan oro* (svensk översättning 1974).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, stress. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/stress> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om [biologisk psykologi](#) [allostas](#) [hälsopsykologi](#) [smärta](#) [GAS](#) [positiv psykologi](#) [psykosomatisk sjukdom](#) [kvinnomisshandel](#) [psykisk störning](#) [alarmreaktion](#)

depression

depression (latin *depre'ssio* 'nedtryckande', av *de'primo* 'trycka ned', 'böja'), *nedstämdhet*, sänkt grundstämning.

Depression betecknar dels ett symtom, dels ett syndrom där symtomet depression ingår tillsammans med andra symtom. Ibland avses även psykiska störningar som domineras av sänkt grundstämning.

Depression kan uppvisa alla grader från lätt och snabbt övergående dysterhet till djupt och ihållande tungsinne. Vid djup depression sjunker självförtroendet till känslor av otillräcklighet, ringhet och ovärdighet. Skuld-känslor aktiveras inte bara för den oföretagsamhet som är en följd av depressionen utan också för handlingar eller underlåtelser som ligger långt tillbaka i tiden.

Självförelser och självanklagelser kan stegras till djupaste samvetsnöd. För personer med religiös förankring förbinds känslan av skuld med synd och kombineras ofta med föreställningar om straff. Skuld- och strafftankar liksom självnedvärdering kan anta orimliga proportioner och vara omöjliga att påverka med förnuftet. De uppfyller därmed kriterierna för [vanföreställningar](#), t.ex. ringhets-, försyndelse-, straff- och förföljelseteori. Också hallucinationer kan förekomma vid djupa depressioner. Liksom vanföreställningar kan de förstås utifrån den sänkta grundstämningen och kallas därför *syntyma*, dvs. i överensstämmelse med stämningsläget. När vanföreställningar och hallucinationer, liksom stumhet (mutism) eller uttalad motorisk hämning (stupor), förekommer kallas depressionen *psykotisk*. I förlängningen ligger också känslor av hopplöshet och meningslöshet, livsleda, dödsönskningar, självmordstankar och självmordshandlingar.

Fördjupningen av symtomet går ofta parallellt med tillkomsten av andra symtom och utvecklingen av ett *depressivt syndrom*. Vanligast är trötthet, koncentrationssvårigheter, obeslutsamhet, förlust av intresse och engagemang, sömnstörning, aptitlöshet med viktförlust, nedsatt sexuell intresse och allmänt förlångsamt tempo (hämning). Man skiljer mellan *egentlig depression* (engelska *major depression*) och *dystymi*, beroende på hur omfattande syndromet är. En del egentliga depressioner har melankoliska drag, som visar sig genom att man vaknar tidigt på morgonen, att tillståndet är värst på morgnar och förmiddagar och att symtomen inte skingras när något positivt händer. Vid melankoli upplevs den sänkta grundstämningen annorlunda än sorgen efter en kär anhörig.

Vid depression under graviditet och efter förlossning kräver eventuell behandling med läkemedel ett val av preparat och dos som innebär lägsta möjliga risk för negativa verkningar på fostret respektive det nyfödda barnet. Depression efter förlossning benämns *postpartumdepression*, *postnatal depression* eller *förlossningsdepression*. Detta problem drabbar 10–15 % av barnaföderskorna. Orsakerna bedöms vara en kombination av biologiska och psykosociala faktorer.

Symtomen, som börjar inom tre månader efter förlossningen, är av samma slag som vid depression i övrigt, men kan få en särskild karaktär av att kvinnan upplever det svårt att knyta an till barnet på ett optimalt sätt. Det är inte ovanligt att också partnern får depression. Behandlingen kan vara psykoterapi eller läkemedel eller bådadera. Postpartumdepression ska inte förväxlas med ”maternity blues”, en lättare nedstämdhet som i regel varar bara några dagar under första veckan efter förlossningen. Postpartumdepression är inte detsamma

som [postpartumpsykos](#), som är ett allvarligare och betydligt ovanligare tillstånd.

Depression som symtom eller syndrom är ofta sekundär till kroppslig sjukdom, t.ex. tumörsjukdomar och resttillstånd efter virusencefaliter. Depression kan också vara sekundär till andra psykiska störningar, såsom schizofreni, alkoholism, tvångsneuros, personlighetsstörningar och organiska psykiska störningar, t.ex. asteniska syndrom och demens. *Primär depression* är en psykisk störning där sänkt grundstämning redan från början dominerar bilden. De viktigaste primära depressionerna ingår i periodiska affektiva sjukdomar och reaktiv depression.

Periodiska affektiva sjukdomar är antingen unipolära, med enbart depressiva episoder (periodisk melankoli), eller bipolära, varvid depressiva episoder omväxlar med maniska; se [bipolär sjukdom](#). Vid periodiska affektiva sjukdomar föreligger vanligtvis egentlig depression med melankoliska och ibland psykotiska drag. Livshändelser kan utlösa episoderna, men de kan också uppträda utan påvisbar orsak. Ibland finns en årstidsbunden variation av sinnesstämningen (engelska *SAD*, *seasonal affective disorder*), särskilt i form av depression i kombination med ökning av sömn, aptit och vikt under den mörka årstiden.

Reaktiv depression har direkt samband med livshändelser och lättar när den yttre belastningen avtar. Den kan bestå av både egentlig depression och dystymi. Vid en del av dessa tillstånd finns en underliggande depressiv [karaktärsneuros](#) med låg tröskel för motgångar och belastningar. [Sorg](#) är en normal form av depression som uppstår som reaktion på förluster.

Neurokemiska förändringar har påvisats vid depression, och detta gäller särskilt signalsubstanserna serotonin och noradrenalin i centrala nervsystemet. Depression behandlas med [antidepressiva läkemedel](#), psykoterapi av dynamisk eller kognitiv typ och i svåra fall med [ECT](#) (elektrokonvulsiv terapi). Vid depression som är bunden till den mörka årstiden har ljusbehandling i många fall bedömts vara framgångsrik; systematiska undersökningar har dock inte givit bevis för behandlingens effekt. Periodiska affektiva sjukdomar kan förebyggas med litium.

Författare: Jörgen Malmquist Jan-Otto Ottosson

Litteraturanvisning

J.-O. Ottosson, *Psykiatri* (3:e upplagan 1988).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, depression. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/depression> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[melankoli](#)
[mani](#)
[årstidsbundna affektiva störningar](#)
[postpartumpsykos](#)
[hallucination](#)
[bipolär sjukdom](#)
[psykossjukdom](#)
[cykloida syndrom](#)
[neuros](#)
[sorg](#)

**SW 14 Individens ideologi / uppfattning
om samband o d.**

nätverk

nätverk, term som förekommer inom många olika områden.

Inom datavärlden talar man om datanät (se [nät](#)) och inom massmedierna om [network](#). Socialantropologer studerar beteendeformer i förhållande till det nät av sociala relationer som människor omger sig med. Dessa kan ha olika mönster (täta nätverk och glesa) eller ha olika funktion (formella och informella nätverk).

Nätverk har fått stor betydelse i hälsorelaterad forskning och analys av social struktur och ohälsa (jämför [socialt nätverk](#)). Särskild nätverksmetodik har utvecklats inom socialpsykologiskt och terapeutiskt arbete, jämför [nätverksterapi](#).

Inom *företagsekonomi* används termen både för att beskriva en organisationsform inom ett företag eller en organisation (nätverksorganisation) och för att karakterisera samspelet mellan företaget och dess omgivning. En nätverksorganisation är en decentraliserad organisation som hålls ihop av olika relationer och kontakter, ofta utan att ha något egentligt centrum. Nätverk kan definieras på flera olika sätt, bl.a. som ”det totala mönstret av relationer inom en grupp av organisationer som agerar i syfte att nå gemensamma mål”. Detta synsätt förutsätter att alla i nätverket vet var gränsen går mellan ”vårt” nätverk och andras.

Enligt ett annat synsätt definieras nätverk som ”grupper av två eller flera kopplade utbytesrelationer”. Händelser i en köpar–säljarrelation får t.ex. effekter på – och påverkas av – händelser i andra relationer. Definitionen ger också utrymme för att det eller de nätverk som

urskiljs kan se olika ut för skilda aktörer beroende bl.a. på var dessa befinner sig i nätverket och vilka de väljer att betrakta som delaktiga i nätverket.

Författare: Dorrit Carlson

Källangivelse

Nationalencyklopedin, nätverk. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/nätverk> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[språksociologi](#)
[släktskap](#)
[sociologi](#)
[konkurrens](#)
[freds- och konfliktforskning](#)
[socialpsykologi](#)
[yta](#)
[pidginspråk](#)
[integration](#)
[stamsamhälle](#)

världsbild

världsbild, föreställning om tillvarons beskaffenhet och universums byggnad, knuten till ett bestämt historiskt skede. Se även [världsåskådning](#).

Världsbildens förändring kännetecknas bland annat av ett allt mer vidgat perspektiv över tid och rum samt av skiftande tankar kring vilka krafter som upprätthåller universum. I Gamla Testamentets världsbild är universum några få årtusenden gammalt, skapat och styrt av Gud. Där, liksom i många senare världsbilder (den ptolemaiska, den medeltida) ansågs det självklart att jorden hade en central position i ett universum som i jämförelse med nutida uppfattning tänktes utomordentligt litet. Med Nicolaus Copernicus kom insikten att jorden är en planet, och mot slutet av 1500-talet hävdade Thomas Digges att solen är en stjärna bland alla andra stjärnor i en oändlig rymd (liknande idéer hade förekommit redan under antiken). Först vid mitten av 1700-talet började man spekulera om att stjärnorna kan vara samlade i stjärnsystem (som vi nu kallar galaxer).

Vid den tiden möter man ofta tanken att Gud vid världens skapelse hade frambringat materian, naturkrafterna och naturens lagar och att han sällan eller aldrig behövde ingripa i världens öde (se [deism](#)). Immanuel Kant och Pierre Simon de Laplace skisserade hypoteser kring hur solen och planeterna kan ha uppkommit ur diffusa materiemoån. Att solsystemet var en produkt av naturliga processer innebar att jordens och himlakropparnas existens kunde förklaras utan någon skapargud. I sinom tid skulle utvecklingsläran antyda att samma förhållande gällde för livets former. Genom att Gud blev överflödig som förklarande faktor försvann gudsbegreppet ur naturvetenskapens

världsbild. Att utforska naturen blev att avslöja de lagar som gäller för materian och naturkrafterna, de ansågs styra alla händelseförlopp och frågan om deras ursprung har ofta avfärdats som ”metafysik”.

I de flesta gamla världsbilder ansågs människan vara skapad ungefär samtidigt med universum. Geologins utveckling under 1800-talets första hälft visade att jorden har existerat under oerhört långa tidsåldrar (hundratusentals eller miljoner år). Charles Darwins utvecklingslära (1859) gjorde det sannolikt att även livet har mycket hög ålder och att de nutida organismerna har växt fram ur äldre, enklare former. Forskning på skilda fält inom naturvetenskapen har gett insikten att människan liksom alla andra arter har en flyktig existens inom en biologisk historia som sträcker sig över årmiljarder. Jordens ålder uppskattas numera till 4,6 miljarder år.

Under 1920-talet blev det klarlagt att det verkligen existerar stjärnsystem utanför det egna stjärnsystemet Vintergatan. Man fann också att universum utvidgar sig genom att stjärnsystemen flyr bort från varandra. Senare forskning antyder att universum kan ha blivit till i en ”urexplosion” ([stora smällen](#)) ca 13,8 miljarder år före vår tid. Några forskare har gjort spekulativa försök att med hänvisning till kvantmekaniken förklara universums uppkomst. Andra menar att ”skapelsen” representerar en oöverkomlig gräns för naturvetenskapen: det fanns inte något ”före” som låter sig beskrivas genom vetenskapliga metoder.

I den moderna kosmologins världsbild kan universums historia beskrivas som en process där allt mer komplexa former har uppträtt efter hand. Universum var i begynnelsen ett kaos av elementarpartiklar ur vilka vissa lätta atomkärnor bildades i ett tidigt skede (väte, helium, litium). Medan universum utvidgades och svalnade uppkom stjärnor och stjärnsystem. I stjärnornas inre, och i samband med att instabila

stjärnor sprängdes sönder, blev de övriga grundämnena till. Efter någon årmiljard fanns tunga grundämnen i sådan omfattning att även planetsystem kunde uppkomma då nya stjärngenerationer bildades. Livets utveckling på jorden kan ses som en fortsättning av denna komplikationsprocess. Vi vet ännu inte om detta händelseförlopp är unikt eller om liv (eller andra lika komplicerade strukturer) har uppkommit på andra håll i universum.

Utvecklingstanken innebär inte att det finns något ”mål” för livets eller världsalltets historia. Teleologiska betraktelsesätt (se [teleologisk etik](#)) är främmande för den moderna naturvetenskapens världsbild. Skapandet av allt mer komplexa former leder dessutom till en ständig ökning av [entropi](#); uppkomsten av ordning sker alltså till priset av större oordning någon annanstans. En världsbild kan även innefatta element av religiös eller ideologisk karaktär men också kunskapsteoretiska antaganden exempelvis om vad medvetande är och hur det är förknippat med hjärnan och nervsystemet. Någon allmänt accepterad uppfattning om medvetandets natur finns ännu inte.

Inom det västerländska samhället ryms många, sinsemellan mycket olika världsbilder, grundade på skilda tolkningar av vetenskapliga fakta eller mänsklig erfarenhet. Trots en tilltagande sekularisering har religiösa föreställningar levt vidare, dock ofta modifierade av vetenskaplig kunskap. Ett av kännetecknen för en religiös världsbild är att vetenskapen anses otillräcklig när det gäller att förklara och beskriva tillvaron. Ofta tänker man sig att medvetandet är av en annan natur än materian och kan frigöra sig från denna, att universum blev till genom en gudomlig skapelseakt och med ett bestämt syfte och att naturlagarna är Guds verktyg för att upprätthålla skapelsen. Även [ockultism](#), [magi](#), [astrologi](#) och andra former av kvasivetenskap är – vid

sidan av religiös fundamentalism – viktiga inslag i många människors världsbild. Över jorden i dess helhet spelar olika religiösa världsbilder en utomordentligt stor roll; deras inflytande har knappast förminskats under senare decennier.

Författare: Peter Nilson

Litteraturanvisning

G. Aspelin, *Världsbilder och livsideal: Studier i jämförande idéhistoria* (1968);

C.-R. Bråkenhielm, *Människan i världen: Om filosofi, teologi och etik i våra världsbilder* (3:e upplagan 1994);

Kjell Jonsson, *Harmoni eller konflikt?: En idéhistorisk introduktion till förhållandet mellan vetenskap och religion i Västerlandet* (1991);

R. Penrose, *The Emperor's New Mind Concerning Computers, Minds and the Laws of Physics* (1989).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, världsbild. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/världsbild> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[heliocentrisk världsbild](#)

[Immanuel Kant](#)

[atomlära](#)

[livets uppkomst](#)

[Giordano Bruno](#)

[människosyn](#)

[ateism](#)

[metafysik](#)

[planet](#)

[antropiska principen](#)

världsåskådning

världsåskådning, en ofta personligt färgad uppfattning av världen och livet som ger vägledning åt handlandet.

En världsåskådning innefattar filosofiska och vetenskapliga påståenden om verkligheten men bestäms av värderingar, ofta knutna till någon viss samlande princip. En humanistisk världsåskådning kan sägas ha individen som grundprincip, en socialistisk utgår från gemenskapen, en ekologisk har mänsklighetens överlevnad som ledande princip osv. Begreppet har sin bakgrund i den tyska filosofiska traditionen från Kant och framåt (*Weltanschauung*). I svenskt språkbruk är ordet numera mindre vanligt. Oftare talar man om [livsåskådning](#), som är liktydigt med världsåskådning men ibland starkare betonar det personliga och existentiella, stundom också religiösa momentet. Ordet [ideologi](#) ligger likaså nära världsåskådning i betydelse men avser ett mer kollektivt begrepp utan den idealistiska och individualistiska anstrykning som ligger i begreppet världsåskådning. Jämför [världsbild](#).

Litteraturanvisning

H. Benesch, *Warum Weltanschauung: Eine psychologische Bestandsaufnahme* (2:a upplagan 1990);

K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen* (6:e upplagan 1971).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, världsåskådning. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/världsåskådning> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[livsåskådning](#)
[språksociologi](#)
[vishetslitteratur](#)
[Karl Jaspers](#)
[Immanuel Kant](#)
[idé- och lärdomshistoria](#)
[mod](#)
[folkreligion](#)
[autonomi](#)
[Augustinus](#)

livsåskådning

livsåskådning, de mer eller mindre systematiserade svar människor ger på grundläggande frågor om livets mening och om verklighetens innersta natur.

I äldre svensk litteratur skilde man som regel mellan "världsåskådning" och "livsåskådning".

Världsåskådningen omfattade då teorier om verklighetens beskaffenhet, och frågor om livets mening och mål fördes till livsåskådningen. Existentialismen kan kallas en livsåskådning liksom ekosofi eller humanism. För människors svar på de grundläggande livsfrågorna använder man ofta termen *livstolkning*. Ett med livsåskådning besläktat begrepp är *ideologi*.

Religioner räknas i regel in bland livsåskådningarna, men det finns också ett språkbruk som skiljer mellan "religion" och "livsåskådning". Livsåskådningar uppvisar ofta ett samspel mellan tre olika komponenter: 1) teorier om människan och världen, t.ex. om universums uppkomst, om vad som skiljer människan från djuren eller vad som händer efter döden; 2) värderingar och normer av grundläggande natur, vad man kan kalla ett centralt värderingssystem; 3) en grundhållning, ett sätt att uppleva situationen som människa i världen; det kan vara en i åskådningen invävd grundton av tilltro, hopp eller förtvivlan, och det kan vara en sammansatt känsla som det är svårt att ge ett namn. En definition kan då bli följande: en livsåskådning är de teoretiska och värderingsmässiga antaganden som utgör eller har avgörande betydelse för en övergripande bild av människan och världen och som bildar ett centralt värderingssystem

och ger uttryck åt en grundhållning. En viktig del av livsåskådningen utgör *människosynen*.

Livsåskådningar möter man i många sammanhang: filosofiska, religiösa, politiska och litterära texter, konstnärliga gestaltningar av skilda slag, populärkulturens attityder till livet och döden. Forskning om livsåskådningar sker därför i olika vetenskapliga discipliner, främst inom ämnena praktisk filosofi, tros- och livsåskådningsvetenskap och empirisk livsåskådningsforskning. Inom folkhögskolor och studieförbund finns en lång tradition av livsåskådningsstudier. Alf Ahlberg har här varit en viktig inspiratör.

Författare: Anders Jeffner

Litteraturanvisning

C.R. Bråkenhielm m.fl. (utgivare), *Aktuella livsåskådningar* 1–2 (1981–83).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, livsåskådning. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/livsaskadning> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

människosyn
språksociologi
religion
antiintellektualism
attityd
ideologi
Ludwig Wittgenstein
existentialism
empati
världsbild

ideologi

ideologi (av *ideo-*, se *idé*, och *-logi*), ett mångtydigt men centralt begrepp i modern politisk teori, kunskapssociologi och idéhistoria.

Ofta används i dag ideologi allmänt i betydelsen åskådning, i synnerhet samhällsåskådning. En ideologi i denna mening utgör en någorlunda sammanhängande enhet, vilken innehåller såväl antaganden om verklighetens beskaffenhet som värderingar och handlingsnormer. Att vara anhängare av en ideologi betyder alltså att man accepterar dess verklighetsbeskrivning, delar dess grundläggande värderingar och stöder dess handlingsprogram.

Ideologibegreppets historia är skiftande, ofta dramatisk. Själva termen lanserades av den franske filosofen Destutt de Tracy 1798. Han avsåg därmed ett enhetligt system av säkra kunskaper. Hela den grupp av tänkare och samhällsreformatörer som omgav Destutt kallades ”ideologerna”. Napoléon Bonaparte, som kom på kollision med dem när han sökte försoning med katolska kyrkan, något som stred mot ideologernas principer, brännmärkte dem som orealistiska pratmakare. Ordet ideologi fick strax en anstrykning av världsfrånvänt hårklyveri.

I Tyskland kom det däremot tidigt att användas i positiv mening. Det sattes i samband med den vid 1800-talets början där dominerande idealismen. Det sades inte sällan att medan britterna utfört en ekonomisk revolution och fransmännen en politisk, så hade man i Tyskland revolutionerat ideologin, dvs. tänkesättet. Ja, det hävdades till och med att tyskarna besegrat Napoleon med ideologin som främsta vapen.

Denna föreställning utgjorde utgångspunkten för vad Marx och Engels redan i titeln till en gemensam, ofullbordad skrift kallade ”Tyska ideologin” (1845–46). Tyska ideologin innebar enligt Marx och Engels att man vände upp och ned på de verkliga förhållandena. Man trodde att det var de abstrakta idéerna som regerade historien, medan det i själva verket var den praktiska verksamheten.

Denna uppochnedvändning var, hävdade Marx och Engels, utmärkande för de dominerande föreställningarna i varje klassamhälle. En ideologi tjänade till att befästa den bestående ordningen, den var ”den härskande klassens ideologi”. Men den omfattades inte bara av de härskande utan spontant också av de förtryckta. Engels kom senare att tala om ideologin som ”falskt medvetande”, en beteckning som inte motsvarar den ursprungliga föreställningen att verkligheten i ideologin förvrids som i en hägring. Den bäddade däremot för tanken att det också skulle kunna finnas en sann ideologi – motsatsen till den falska – och denna tanke utvecklades framför allt i rysk marxism.

Marxismen själv eller den därmed förbundna socialismen kunde framställas som en ideologi.

Den moderna kunskapssociologin, som utvecklats från 1920-talet, tar däremot ofta sin utgångspunkt i de tidiga marxistiska föreställningarna om ideologi. Viktigaste namnet är här Karl Mannheim.

Kunskapssociologin har emellertid också valt andra vägar och utelämnat frågan huruvida en ideologi måste vara falsk eller förvriden; även sanningen är bunden till konkreta sociala omständigheter, säger t.ex. Robert Merton.

I den moderna statsvetenskapen liksom i dagligt tal har de politiska åskådningarna som liberalism, socialism och konservatism kommit att ses som ideologierna framför andra. En viktig roll för utvecklingen i Sverige spelade Herbert Tingsten med sina kritiska granskningar av enskilda politiska system som konservatism, fascism och socialism.

Han hävdade att dessa ideologier, som han huvudsakligen såg som i längden ohållbara, motsägelsefulla teorier om samhället, var på väg att försvinna i länder med fri partibildning och öppen debatt. Kvar blev ett slags demokratisk överideologi. Tingsten anslöt sig därmed till tesen om ”ideologiernas död”, som under 1950- och 60-talen spelade en viss roll även i bl.a. USA och Frankrike.

Under 1990-talet tycks denna tes vinna förnyad popularitet men nu med en annan innebörd. Nu sätts den i samband med sovjetsfärens upplösning och kommer i själva verket att innebära att en av de kämpande ideologierna segrat och erövrat ideologiskt monopol.

Samtidigt har den dominerande internationella forskningen om ideologi slagit in på andra vägar. Av stor betydelse har därvid intresset för språket som teckensystem varit. Ideologiforskningen har med andra ord inspirerats av semiotiken. Antropologen Claude Lévi-Strauss och litteraturkritikern Roland Barthes har därvid spelat en viktig roll. Att studera en ideologi blir nu inte huvudsakligen att ur en text eller annan manifestation av en ideologi söka vaska fram ett idéinnehåll utan att i själva det språkliga uttrycket finna den ”sekundära meningen”, alltså den extra information som uttrycket ger utöver den som är tillgänglig för en innehållsanalys. Ideologin har nämligen inte sin övertygelsekraft främst genom abstrakta idéer utan genom att anknyta till sådant som för dess bejakare ter sig som självklart, naturligt eller i överensstämmelse med sunda förnuftet. Denna anknytning framträder genom den språkliga formen.

Hos den franske marxistiske filosofen Louis Althusser finns också ansatser till samma angreppssätt, men han knyter samtidigt ideologierna till vad han kallar de ”ideologiska statsapparaterna”, skolan, kyrkan, rätten, familjen osv. Dessa institutioner utgör enligt hans mening förutsättningarna för människors tankar och åsikter. De ger så att säga ramarna för föreställningsvärlden. Man kan enligt Althusser inte tänka sig ett samhälle utan ideologi. Ideologi är alltså inte liktydigt med ”falskt medvetande” utan snarare förutsättningen för

människors medvetande, deras åsikter och tankar, i ett bestämt samhälle.

Det senaste decenniets ideologiforskning har dominerats av ansträngningar att förfinas analysinstrumenten men också att vidareutveckla problemen om förhållandet mellan ideologi och samhälle. Ett särskilt intresse har ägnats ideologiska förändringar, dvs. frågan hur och varför tänkesätt, värderingssystem etc. – kort sagt vad som populärt kallas tidsandan – förändras.

Författare: Sven-Eric Liedman

Litteraturanvisning

J. Larraín, *The Concept of Ideology* (1979);

S.-E. Liedman & Ingemar Nilsson, *Om ideologi och ideologianalys* (1989);

John B. Thompson, *Studies in the Theory of Ideology* (1984).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, ideologi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ideologi> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[marxism](#)

[kunskapssociologi](#)

[Karl Marx](#)

[Friedrich Engels](#)

[kommunism](#)

[Antoine Destutt de Tracy](#)

[hegelianism](#)

[socialism](#)

[antiintellektualism](#)

[Friedrich Hegel](#)

religion

religion [-liu:'n eller -ligiu:'n] (latin *religio*, här 'vörndnad för det heliga', 'gudsdyrkan', ett ord av omdiskuterat ursprung), en kulturyttring som inte låter sig infångas under någon generellt accepterad, heltäckande definition.

Otaliga försök har gjorts att i en allmängiltig formel fånga de olika religionernas väsen. Alltsedan upplysningstidens föreställningar om en "naturlig religion" förekommer formelartade karakteristiker, t.ex. "allvarlig och till gemenskap syftande inriktning hos individer eller kollektiv gentemot de makter som enligt deras uppfattning har den yttersta kontrollen över deras intressen och öden" (J.B. Pratt, "The Religious Consciousness", 1920). Enligt Schleiermacher, som var präglad av romantiken, är religion "en känsla av absolut beroende". Inspirerade av 100-årsminnet av dennes grundläggande arbete "Reden" (1799) och av nykantianismen uppfattade både Nathan Söderblom och Rudolf Otto, oberoende av varandra, heligheten som religionens särmärke. Söderblom utgick bl.a. från en definition av ordet *religio* från det hedniska Rom: "den obestämda rysning och bävan, som människan känner inför det hemlighetsfulla", och han menar att "religiös eller from är den, för vilken något är heligt". Otto talar om det numinösa (av latin *numen* 'gudamakt'), som både injagar bävan och fascinerar. Mircea Eliade bygger på Otto; han tillerkänner det heliga, som är motsatsen till det profana, en överhistorisk realitet, men dess manifestationer i historien studerar han empiriskt.

Därmed tar han liksom flertalet kulturanropologer sin utgångspunkt i den religiösa människans verklighetsuppfattning och avvisar, trots

inflytandet från C.G. Jung, både en psykologisk och en sociologisk reduktionism.

Det är svårt att förena religiös insikt med vetenskaplig empiri och att söka urskilja gemensamma grunddrag i religionerna samtidigt som man hävdar det unika i var och en av dem. Under hänsynstagande till olika teorier om religionens ursprung och utveckling kan man på ett rent deskriptiv-statistiskt vis säga att alla religioner hos folk med primitivare livsvillkor uppvisar animistiska och magiska element, mytbildning och religiös symbolik i skulptur, byggnader och målarkonst, men endast ett fåtal uppvisar en utbildad teologi. I alla utförs riter under dans och sång, och överallt finns schamaner eller präster. Polyteism och ren monoteism förekommer endast sporadiskt, medan både tron på ett högsta väsen, en höggud eller en makt har en vidsträckt (men inte universell) spridning.

De s.k. högre religionerna vill ge svar på frågan om livets mening, vad som är gott eller ont, varför människan måste lida och vad som kommer efter döden. Men de är vida mer än livsåskådningar. De räknar alla med en översinnlig verklighet och med utommänskliga gudomliga makter. Dessa träder i förbindelse med människorna i det som med kristet språkbruk kallas gudstjänst, genom sina utkorade redskap eller i särskilda uppenbarelser. Hela tillvaron står för den religiösa under gudomligt skydd. Samtidigt ställer de översinnliga makterna krav på människorna, som har plikter mot både gudar och medmänniskor. Kulter och riter, en gudomligt given moral och en lära om gudarna, om människan och om världen kännetecknar alltså religionerna. Deras språk är ofta myten, som i detta sammanhang är liktydig med den yttersta sanningen.

De moderna icke-religiösa och antireligiösa samhällsideologierna har av historiefilosoferna kallats för de nya socialreligionerna.

Psykologiskt och sociologiskt sett tillfredsställer dessa väsentliga mänskliga behov och uttrycker sig ofta religiöst färgat, även om allt översinnligt är konsekvent utmönstrat. I stället åberopar man sig på vetenskapen. Praktiskt företräder de ofta samma medmänsklighet som religionerna. Också individuell skönhets- och naturdyrkan samt sexual- och idolkult har något gemensamt med motsvarande religiösa företeelser.

Enskilda religioner [Visa tabell](#)

....

Författare: Carl-Martin Edsman

Litteraturanvisning

”Religion”, *The Encyclopedia of Religion* (1987);

J. Waardenburg, *Religionen und Religion* (1986).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, religion. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/religion> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

[dualism](#)

[myt](#)

[språksociologi](#)

[uppenbarelse](#)

[zoroastrism](#)

[Koranen](#)

[kult](#)

[finsk-ugriska religioner](#)

[Augustinus](#)

[folkmedicin](#)

buddhistisk filosofi

buddhistisk filosofi, filosofi som utgår från en buddhistisk världsbild.

Mycket av de filosofiska och psykologiska fundamenten inom buddhismen är sammanfattade i *abhidharma*, dvs. ”det som gäller läran (dharma)”. *Dharma* (sanskrit; pali *dhamma*) är ett centralt begrepp.

Vid sidan av den allmänt indiska betydelsen ’ordning’, ’lag’, ’regel’, som i buddhismen fått innebörden ’universell norm’ och därmed blivit en beteckning för ’läran’, är de osammansatta dharmas också, inom ramen för buddhistisk syn på tillvaron, ’alla de delar världen består av’, ’existensfaktorer’. Buddhan Shakyamuni skall själv ha undervisat om dessa dharmas. Den etymologiska och logiska definitionen av dharma är att de ”bär” något, dvs. sina individuella egenskaper. I sig själva existerar de varken materiellt eller andligen i tillvaron utan är bara något som kommer och försvinner i ögonblicket. De är inte knutna till något (sanskrit *anatman*, pali *anatta*, ”utan själ, jag”) och de är obeständiga eller förgängliga (sanskrit *anitya*, pali *anicca*). Det sägs vidare att de förekommer i ett slags flöde från stund till stund, och de är aldrig desamma. Ett relativt kontinuum uppstår ändå, eftersom de har ett slags ”likhet”, en konformitet. Till föreställningen om detta flöde i ögonblicket hör också det i läran ofta omtalade begreppet *pratityasamutpada* (sanskrit; pali *paticcasamuppada*), vilket kan tolkas som ’uppkomst av något i korrelation till något annat’.

Synen på människan är integrerad i synen på tillvaron. Redan till de tidigaste skolornas syn på dharmas hör förklaringen av hur dessa är hopsamlade till mer sammansatta företeelser. Det första steget är då de

ansamlingar av existensfaktorer som kallas *skandhas* – de fem ”existensformerna”, vilka etablerar kropp, känsel, tanke, aktivitet och medvetande. Även sinnen och de av dem uppfattade objekten räknas upp som dharmas. En stor andel av dharmas (i theravada t.ex. 81 stycken) uppges såsom finfördelade i en rad psykiska faktorer, främst knutna till förnimmandet. På detta sätt blir den buddhistiska psykologin framför allt en förnimmandets psykologi, men avsikten med den är kanske mer att systematisera än att analysera. För att dharmabegreppet skall kunna täcka hela verkligheten på alla nivåer skiljer man från de ovannämnda dharmas, som kallas ’betingade’ (sanskrit *samskrita*), några som är ’obetingade’ (*asamskrita*).

Obetingad är i första hand (och i alla skolbildningar inom buddhismen) *nirvana*. I och med den distinktionen kan man också ge en rent filosofisk och psykologisk tolkning av den slutliga frälsningen: man har då lämnat de betingade dharmas för de obetingade. Inom de olika skolorna är det uppräkningsarna av dharmas och definitionen av deras allmänna existenskaraktär som blir ett skiljemärke.

Samma syn på dharmas såsom grundläggande faktorer uttrycks också i buddhismens kunskapsteori. Frågan måste ställas hur människans kunskap kan fungera, om allt i världen och människan själv är något tillfälligt i ögonblicket, och det dessutom inte finns något som binder samman till en själ. I praktiken baserar buddhismen (liksom vedanta) möjligheterna till kunskap på att man ser två verklighetsnivåer, dels *paramartha* (’den yttersta saken’), dels *samvriti* (’döljandet’) vilken sägs vara en konvention. På den senare nivån kan det finnas riktiga och oriktiga sätt att definiera och resonera.

Den buddhistiska logiken har under sin utveckling stått i en nära dialog med den hinduiska. Den buddhistiske filosofen Dignaga (400–500-talen e.Kr.) utvecklade speciellt synen på med vilka medel rätt kunskap skall kunna uppnås; det finns bara två vägar: den direkta iakttagelsen, och den rätta slutledningstekniken. Sålunda utformade han och den senare filosofen Dharmakirti (600-talet e.Kr.) en buddhistisk variant av den hinduiska modellen för slutledningar, som påminner om den aristoteliska syllogismen. Logikens relation till den allmänna dharmateorin, som förnekar egentlig existens hos tingen, framgår tydligt av att den logiska definitionen inte talar om den enskilda företeelsen i sig utan om dess kännetecken. Definitionstekniken utövas framför allt i negativa termer (*apoha*).

Meditationsteknik och mystik har stort utrymme i vissa mahayanaskolor, i tantrismen och i vissa östasiatiska former av den buddhistiska religionen (se [meditation](#)). Även i den mystiska upplevelsen är det fråga om ett förvärvande av insikt. I all synnerhet den mer ursprungliga buddhistiska mystiken har i hög grad en kognitiv kvalitet, och meditationen (*dhyana*) spelar huvudrollen. Med detta medel kombineras den kunskap som uppnås genom tänkandet med ett ”skådande” (*darshana*). Men eftersom alla de betingade dharmas faller bort i den slutliga rätta insikten, är det inte en upplevande individ som erfar något i mystiken. Utvecklingen av meditationsteknik och religiös syn gör att i de senare buddhistiska skolorna, särskilt i Östasien, förvandlas ändå i viss mån den mystiska erfarenheten till en personlig upplevelse.

Författare: Gunilla Gren-Eklund

Litteraturanvisning

E. Frauwallner, *Die Philosophie des Buddhismus* (1956);
H. von Glasenapp, *Indisk filosofi* (1980);
T.R.V. Murti, *The Central Philosophy of Buddhism* (1955);
Th. Stcherbatsky, *The Central Conception of Buddhism and the Meaning of the Word "dharma"* (1923).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, buddhistisk filosofi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/buddhistisk-filosofi> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[anicca](#)
[dharma](#)
[nirvana](#)
[dhyana](#)
[Abhidhammapitaka](#)
[skandha](#)
[orsakskedjan](#)
[indisk filosofi](#)
[mystik](#)
[dukkha](#)

indisk filosofi

indisk filosofi syftar, liksom alla religiösa riktningar i Indien, framför allt till att nå den kunskap som kan ge frigörelse (*moksha*) från världen och omfödelsen.

Samtidigt med den försokratiska filosofin i Grekland växte det tänkande fram som samlats i såväl [upanishaderna](#) som i texterna för [buddhistisk filosofi](#) och jainistisk filosofi (jämför [jainism](#)). I dessa äldsta texter kan man urskilja många tidigare läror som samlats och fått enhetlig form, och på dessa bygger mycket av den senare filosofin.

Inom hinduismen utvecklades under århundradena kring Kr.f. flera filosofiska system av ontologisk karaktär, *darshana*. Traditionellt räknar man med sex sådana etablerade skolor, som kodifierades i grundläggande dogmatiska texter under denna period. Med utgångspunkt i dessa grundtexter har skolorna utformats under många följande århundraden av tänkare som ända in i vår tid försett dem med noggranna kommentarer av minst lika stor filosofisk betydelse som grundtexterna.

Först från och med slutet av första årtusendet e.Kr. knyts filosofin i Indien till verkliga individer efter att tidigare ha varit anonym eller knuten till mytiska personligheter.

Hela tiden har filosofiskolornas företrädare fört en intensiv debatt med varandra, troligen även med heretiker, och i all synnerhet med buddhistiska filosofer och i viss mån med jainister. Två darshana hör till den vediska traditionen – Mimamsa, som direkt knyter an till de

ursprungliga vediska texterna, samt Vedanta, som i mycket följer Upanishadernas tankemönster.

Denna monistiska filosofi, som centreras kring identifikationen mellan individ och världsprincip ([atman](#), [brahman](#)), fick sin främste representant i Shankara ca 800 e.Kr. Vedanta hade särskild betydelse under en period av fördjupad religiositet, särskilt i Sydindien, ca 1000 e.Kr. Två andra darshana, Samkhya och Yoga, tog ursprungligen i troligen hög grad upp föreställningar som hade växt fram utanför det etablerade vediska samhället. De knöts tidigt samman, så att Samkhyas världsbild kom att bli det filosofiska underlaget för Yogaanhängarnas livshållning och utövning av meditation.

På liknande sätt kopplades Vaisheshika och Nyaya tidigt samman så att Vaisheshikas systematiska förklaring av världens uppbyggnad blev underlag för den utvecklade form av logik och kunskapsteori som Nyaya presenterade. Särskilt Nyayas anhängare diskuterade under många århundraden med buddhistiska filosofer.

Författare: Gunilla Gren-Eklund

Litteraturanvisning

S. Dasgupta, *A History of Indian Philosophy* 1–5 (1922–55);
H. von Glasenapp, *Indisk filosofi* (svensk översättning 1980);
M. Hiriyanna, *Outlines of Indian Philosophy* (1932);
S. Radhakrishnan, *Indian Philosophy* 1–2 (2:a upplagan 1929).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, indisk filosofi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/indisk-filosofi> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om. [vedanta](#). [upanishaderna](#). [mimamsa](#) [vaisheshika](#)
[Shankara](#). [brahman](#). [buddhistisk filosofi](#) [samkhya](#). [Nyaya](#) [yoga](#)

islam

islam (arabiska *islām* 'underkastelse', 'kapitulation', 'överlämnande'), benämning på den religion som räknar Muhammed som profet och Koranen som helig skrift.

Av samma rot kommer ordet *muslim* ('en som underkastar sig'). I Koranen har *islām* framför allt betydelsen 'underkastelse under Gud' i form av att man följer den uppenbarelse som ges till Muhammed. Ordet brukar också förbindas med ordet *salām* ('fred'). Det används ibland tillsammans med *īmān* ('tro'), jämför *mu'īmīn* ('troende').

CARIN CARLSSON/NATIONALENCYKLOPEDIEN

islam. Det finns drygt 1,3 miljarder muslimer i världen. Kartan visar de länder där muslimer utgör minst 30 % av befolkningen. Ett flertal länder har en betydande muslimsk befolkning som dock utgör en mindre andel av landets befolkning. I Indien finns t.ex. 158,4 miljoner muslimer – den näst största muslimska populationen i världen – men

de utgör endast ca 13 % av landets totala befolkning. Flest muslimer, 196,5 miljoner, bor det i Indonesien.

....

Författare: Jan Hjärpe

Lära

Den centrala punkten i läran är monoteismen. Gud ([Allah](#)) är en, och inget får sättas vid sidan av Gud. Gud ses som världens skapare och ägare, men samtidigt som den som ger Lagen (*sharia*). Läran om Guds suveränitet gör att frågan om människans fria vilja blir ett teologiskt problem (jämför [predestination](#)). Människan är skapad av Gud och skall vara Guds tjänare. Hon bör alltså följa Guds lag, slutgiltigt uppenbarad genom Muhammed. Ofta framhålls att denna lag stämmer överens med människans medfödda natur. Islam är "Guds religion".

Människan (Adam) insattes som Guds ställföreträdare (*khalifa*) på jorden (t.ex. sura 2:30/28 – om den alternativa versnumreringen, se [Koranen](#)). Därför är människorna inte fria ägare utan Guds förvaltare av jorden och bör följa hans instruktioner. Gud har meddelat sig genom profeter, av vilka den siste är Muhammed. Till tidigare profeter räknas bl.a. Noa, Abraham, Mose, David, Salomo, Johannes Döparen och Jesus (*Nuh, Ibrahim, Musa, Daud, Sulayman, Yahya* respektive *Isa*). De tidigare uppenbarelserna – Tora, Psaltaren och "Evangeliet" – har gått förlorade eller förvrängts, medan den sista och slutliga uppenbarade boken, Koranen, är "beskyddad", evig och ofelbar. Vid sidan av Koranen räknas Muhammeds eget föredöme ([sunna](#)) som normerande. Koranen ses som nedsänd från Gud genom ängeln Gabriel (Jibril) till Muhammed. Som sammanfattning av islams läror anför man ofta koranordet att man "tror på Gud och den Yttersta Dagen och Änglarna och Skriften och Profeterna" (sura 2:177/172).

Likheterna med judisk och kristen tradition är påfallande. Många av personerna i Bibeln nämns eller alluderas på i Koranen, och en del berättelser är likartade. Där finns också material som påminner om judisk och östkristen legend- och sagoskatt (t.ex. haggada- och midrashstoff) och predikotradition, även om det finns betydande skillnader. Föreställningsvärlden är också likartad: Gud är världens skapare; människan ställs till ansvar för sina gärningar; Gud skall döma världen på den yttersta dagen, som föregås av naturkatastrofer och av en uppståndelse från de döda.

Djävulen (Shaytan, Iblis) finns också, liksom demoner (jinner) som försöker locka människorna till olydnad. Himmel och helvete väntar som slutlig belöning respektive straff.

En betydelsefull skillnad i förhållande till den bibliska traditionen är att Koranen förnekar att Jesus korsfästes och dog på korset, liksom att den avvisar inkarnationsläran. Där finns heller ingen försoningslära av den art som kännetecknar kristendomen (Jesu lidande som ställföreträdande för mänskligheten). Men Gud är ”den barmhärtige Förbarmaren”, den som förlåter. En särställning intar Abraham eftersom han i Koranen och i den muslimska traditionen förbinds med Mekka och med byggandet av [Kaba](#).

De två huvuddogmerna, ”Ingen gud utom Gud” och ”Muhammed är Guds Sändebud”, utgör islams trosbekännelse (*shahada*). Den räknas som den första av islams fem ”grundpelare”: trosbekännelsen, tidebönen, fastan, allmosan och vallfärden.

Författare: Jan Hjärpe

Religionsutövning

Av de fem pelarna avser fyra gudstjänstlivet. Tidebönen (*salat*) utförs vid de fem [bönetiderna](#), och den föregås av bönekallelsen (*adhan*). Fredagens middagsbön är veckans huvudgudstjänst i moskén och innefattar predikan. När bönen utförs gemensamt, fungerar en person som böneledare (*imam*). Bönen utförs i riktning mot Mekka, som utgör centrum i islams världsbild, varför också moskéerna byggs med den orienteringen. [Fasta](#) (*sawm*) iakttas under månaden Ramadan. Den avslutas när den följande mån-månadens nytändning blir synlig, och då firas fastebrytandets högtid (*Id al-fitr*). I samband med brytandet av fastan är det vanligt att man erlägger sin [allmosa](#) (*zakat*). Den femte pelaren är vallfärden (*hajj*) till Mekka. Då firas offerhögtiden (*Id al-adha*). Islams fromhetsliv har också utvecklat andaktsövningar utöver de obligatoriska (t.ex. [dhikr](#)), särskilt inom de rörelser som hör till den islamiska mystiken (se [sufism](#)). Koranrecitationen spelar stor roll.

....

Gudstjänsthandlingar förutsätter rituell renhet, vilket har medfört detaljerade regler för när man är oren eller inte, och hur de rituella tvagningarna skall utföras (se [ghusl](#)). Till religionsutövningen räknas regler som skiljer mellan ”tillåtet” (*halal*) och ”förbjudet” (*haram*). Det gäller t.ex. föda, där griskött, blodmat och kadaver räknas som otillåtet liksom vin (och i analogi med vin även alkohol och droger över huvud taget). Traditionellt brukar med tillåtet kött avses sådant som kommer från djur slaktade enligt speciella regler. Omskärelse av pojkar räknas som sunna. (Kvinnlig omskärelse förekommer som folksed men är inte föreskriven av religionen.)

Anständig klädsel räknas som en plikt. Även om något generellt bildförbud inte finns i Koranen har det funnits en motvilja mot att avbilda människor och djur, och kultbilder betraktas som förbjudna. Man skiljer också mellan vad som är ”rekommenderat” och vad som är

”klandervärt”. Man hävdar ofta att islam utgör ett fullständigt livsmönster, dvs. att alla frågor och allt handlande, såväl i samhälle som enskilt, hör till religionens område. Ett sådant allomfattande religionsbegrepp medför att man i nya situationer kan härleda regler ur Koranen och sunna, framför allt genom analogier.

Författare: Jan Hjärpe

Rättssystem

Eftersom islam kom att tillämpas som samhällsordning, först i Medina redan under Muhammeds egen tid och sedan i de första muslimska imperierna, utvecklades det islamiska regelsystemet till en rättsvetenskap för samhället, se [islamisk rätt](#). Detta skedde i olika rättsskolor med delvis olika metoder för härledning och tillämpning av lagarna och med delvis olika praxis. På det ekonomiska området spelar detta en roll bl.a. i diskussionen om ränteförbudet (se [islamiskt bankväsen](#)).

Omdiskuterade är också de traditionella straffreglerna med döds-, stymnings- och prygelstraff, se [hududstraff](#), och reglerna för [heligt krig](#) (*jihad*). De s.k. islamistiska (eller fundamentalistiska) rörelserna under 1900-talet har haft som mål att införa den islamiska lagen, i mer eller mindre nytolkad form, som samhällsordning och rättssystem i staten (teokrati), jämför [fundamentalism](#). Andra rörelser, t.ex. Atatürkismen, skiljer mellan samhällsordning och religion. Om kvinnans ställning, se [islamisk kvinnoyn](#).

Författare: Jan Hjärpe

Tidig historia

Muhammed framträdde i Mekka som omvändelse- och domsförkunnare. Han betonade Guds mäktighet och godhet: det var Gud som gav människorna deras försörjning. Mot det skulle svara

människornas tacksamhet och dyrkan (manifesterad i tidebönen) och ansvar för de fattiga i samhället. Den som inte följde detta riskerade helvetets eld. Den yttersta dagen förestod. Angreppet på den polyteistiska kulten och konflikten med de ledande i Mekka ledde till att Muhammed år 622 utvandrade till Medina med sina anhängare. Detta år utgör utgångspunkten för [islamisk tideräkning](#). I Medina upprättades en samhällsordning i gemenskapen (*umma*) kring Muhammed, en viktig förändring i stamsamhället i Nordarabien med dess stam- och familjeloyalitet. Genom att Muhammed var både religiös förkunnare och ledare för samhället kom religion och samhällsordning att bli nära nog synonyma.

Detta kännetecknar religionsbegreppet också i de nutida islamistiska rörelserna, men då i medveten opposition mot de sekulära samhällsformer som dominerar i dag.

Under ständiga strider mellan Medinastaten och dess motståndare, främst dem i Mekka, ökade Muhammeds inflytande. Mekka intogs, vallfärdens ritual organiserades, och vid sin död 632 var Muhammed härskare över hela Arabiska halvön. Uppenbarelserna under Medinatiden innehöll regler och ordningar för det växande samhället och kom att bli grundvalen för den senare utvecklingen av den islamiska rätten.

Medinatiden innebar också en klarare markering av islam som en religion skild från kristendom och judendom. Symboliskt markerades det genom bytet av *qibla*, böneriktningen, från riktningen mot Jerusalem (al-Quds) till den mot Mekka.

Vid Muhammeds död utsåg de ledande i Medina genom handslag Abu Bakr till hans ställföreträdare (kalif). Redan då fanns tydliga grupper

som menade att ledarskapet, imamatet, rätteligen borde tillhöra Muhammeds kusin och svärson (genom dottern Fatima), Ali (jämför [shia](#)). Vid Muhammeds död avföll en rad stammar, men de återfördes genom de s.k. ridda-krigen under Abu Bakrs tid. Denne efterträddes av Umar ibn al-Khattab (634–644), under vars tid den stora och snabba expansionen över Mellanöstern och Nordafrika tog sin början. Umar tillskrivs skapandet av en rad institutioner inom administrationen: kurirpost, arkiv, tideräkning, de speciella lagarna för icke-muslimerna i riket osv. Umar efterträddes av Uthman ibn Affan, vars koranrecension blev den normerande. Han mördades 656. Ali utsågs till hans efterträdare, men detta mötte opposition bl.a. från den släkt som Uthman tillhörde, umayyaderna. Perioden kallas ”den stora *fitna*” (inbördeskriget), och den utmynnade i att umayyaddynastin kom till makten, med Muawiya som kalif och Damaskus som huvudstad. Men konflikten resulterade också i en splittring i olika riktningar. Den umayyadiska dynastins kalifat erkändes av sunniterna men inte av shiiter och kharijiter med en lång rad uppror som följde. År 680 försökte den tredje shiitiska imamen, Husayn, starta ett uppror mot kalifen Yazid. Försöket ledde till katastrofen vid Karbala, där Husayn dödades. Hans död spelar stor roll i den shiitiska föreställningen om martyrskapets betydelse. Jämför [Arabien](#) (Historia).

Författare: Jan Hjärpe

Teologins utveckling

Under umayyadisk tid (661–750) påbörjades kodifieringen av det islamiska rättssystemet på grundval av Koranen och av sunna så som den förmedlades genom de yttranden och handlingar som tillskrevs Muhammed i traditionerna (se [hadith](#)).

Genom kontakten med den bysantinska kulturen och den filosofiska traditionen (särskilt Aristoteles och Platon) utvecklades islams systematiska teologi, *kalam*, se [islamisk filosofi](#). En motsättning visade

sig i synen på den fria viljan mellan qadariter, som hävdade människans ansvar och förmåga att välja sina handlingar, och jabriter, som betonade Guds allmakt och därmed människans tvång att följa Guds vilja.

Utvecklingen av rättssystemet och teologin fortsatte sedan umayyaderna störtats i det stora upprорот 749–750 och makten övertogs av abbasiddynastin. Centrum var då Irak och Bagdad. Mutaziliterna räknade förnuftet som kriterium också för religionen; det medförde bl.a. en allegorisk korantolkning, då man menade att antropomorfismerna i Koranens uttryck om Gud vid en bokstavlig tolkning stred mot förnuftet. Man menade också att Koranen var skapad – och därmed ett skeende i tiden – inte evig och oskapad, som motståndarna lärde. Islamiska reformrörelser i nutiden hänvisar gärna till mutaziliternas rationalism som en inspirationskälla för reform. Mutaziliterna, som hade gynnats av några av de abbasidiska kaliferna, kom sedan att undertryckas till förmån för en mer bokstavstrogen teologi (se al-[Ashari](#)), som i sin tur kom att förenas med sufismen, främst genom al-Ghazali.

Mutaziliternas tänkande anses ha påverkat den teologiska utvecklingen inom shia. Shiitiska rörelser fortsatte under det abbasidiska kalifatets tid. Den imamitiska riktningen räknar den tolfte imamen (al-Mahdi) som den fortfarande levande imamen; al-Mahdi dog aldrig utan ”gick in i fördoldheten” i slutet av 800-talet och väntas visa sig åter. En annan riktning, den ismailitiska shia, lyckades på 900-talet ta makten över stora områden, främst Egypten (jämför [Egypten](#), Historia), och upprättade det konkurrerande fatimidkalifatet med Kairo som huvudstad. Den fatimidiske kalifen al-Hakim (början av 1000-talet) betraktas av druserna som en gudomsinkarnation (se [druser](#)). Från

fatimiderna härstammar också den ismailitiska riktning, vars imam bär titeln Aga Khan.

Det fatimidiska kalifatet upphävdes 1171 av den kurdiske sunnitiske mamluksultanen Salah ad-Din al-Ayyubi (Saladin), känd framför allt som framgångsrik fältherre mot korsfararna. Abbasidkalifatet föll 1258 för mongolerna (tatarerna), som för en kort tid erövrade större delen av Mellanöstern. Ett abbasidiskt skuggkalifat upprättades strax därefter i Egypten, men med enbart rituell funktion. Makten låg hos mamluksultanerna.

Författare: Jan Hjärpe

Fortsatt spridning

Korstågen, mongolstormen och pesten ledde till befolkningsminskning och till en kulturell nedgångsperiod för Mellanöstern. Men samtidigt följde islams spridning i Centralasien, genom just mongolerna. Islams starka förankring i Centralasien går tillbaka till den tiden. En avläggare på 1500-talet blev mogulväldet på Indiska halvön. Den äldsta gruppen muslimska invandrare i de nordiska länderna var de tatarer från Centralasien som kom till Estland och Finland på 1800-talet och till Sverige på 1940-talet, där de startade den första muslimska församlingen i Stockholm.

Under medeltiden utvecklades sufismen till organiserade brödraskap, dervischordnar. De bidrog till islams spridning i Afrika och Asien. Spridningen skedde ofta i anslutning till handelsförbindelserna, i form av både karavantrafik och sjöfart, särskilt i Indiska oceanen. Islam började som en arabernas religion, men mycket snart blev andra folk dominerande, även om arabiskan förblev administrations- och litteraturspråket. Under senmedeltiden kom de turkiska folken att spela en allt större roll, och särskilt det osmanska sultanatets välde

utvidgades alltmer. År 1453 erövrades Konstantinopel, och den sista resten av det Östromerska riket försvann.

Konstantinopel (Istanbul) blev huvudstad för det tredje stora islamiska imperiet, som kom att omfatta även de arabiska delarna av Mellanöstern och Nordafrika. Vid erövringen av Egypten i början av 1500-talet fördes den siste abbasidiske kalifen till Konstantinopel, jämte de föremål som symboliserade kontinuiteten från Muhammed (främst hans mantel). Kalifatet överfördes till den osmanske sultanen, och detta erkändes i större delen av den muslimska världen. Den turkiska expansionen fortsatte in i Öst- och Centraleuropa.

Författare: Jan Hjärpe

Nya tiden

Förhållandena i Europa i övrigt förändrades; genom upptäcktsresorna flyttades tyngdpunkten västerut och norrut. Atlanten, inte Medelhavet, blev havet i mitten. Detta bidrog till att den muslimska världens dominans bröts. Samtidigt började Europas uppgång. Den expansion som kallas kolonialismen innebar på lång sikt att hela den muslimska världen kom under västerländsk dominans.

Denna dominans innebar en kris för islam. Den var inte längre den överlägsna kulturens religion. Som en följd uppkom en rad strävanden till reform med målet att återställa islams betydelse. Wahhabismen uppkom i slutet av 1700-talet på Arabiska halvön som en militant reformrörelse, också med politiska anspråk. Den angrep det som man betraktade som senare tillskott i religiös praxis, särskilt inom dervischordnarna och den folkliga kulten (t.ex. helgondyrkan och relik- och gravkult), men den angrep också shia. Samtida var den likartade reform som propagerades av Shah Waliullah i Indien. En rad politisk-religiösa ledare under 1700- och 1800-talen framträdde i olika

delar av den muslimska världen som en reaktion på kolonialismen. Ofta var de starkt negativa mot allt som förbands med västerlandet och som därför uppfattades som oislamiskt. Men den västerländska kulturens roll innebar också att betydelsefulla grupper ville tillgodogöra sig den vetenskapliga och tekniska utvecklingen som kommit genom den. Många sökte sig till de europeiska universiteten. Men det gällde då att legitimera den idémässiga förnyelsen och den nya tekniken genom att visa att den inte stred mot islam, eller till och med att den var ett uttryck för islam. Det innebar alltså reform i betydelsen nytolkning. ”Sann islam” var inte detsamma som det traditionella muslimska samhället och dess islamtolkning.

Nytolkningen kunde bli så radikal att den uppfattades som heresi (jämför [Ahmadiya](#)), eller som en brytning med islam. En stark motsättning mellan ”traditionalism” och ”modernism” kännetecknade islams utveckling under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Bland modernismens föregångare räknas Jamal ad-Din [al-Afghani](#), Muhammad [Abduh](#) och på Indiska halvön Sayyid [Ahmad Khan](#).

I första världskriget ingick kalifatet allians med Tyskland, och kalifen förklarade kriget för jihad. De allierade, främst Storbritannien, uppmuntrade då den arabiska nationalismen och understödde den hashimitiska familjens anspråk på kalifatet, något som ansågs ha förutsättningar att vinna anklang genom att hashimiterna var Muhammeds familj. Nederlaget i kriget medförde att det osmanska väldet försvann, och genom Kemal Atatürks revolution upphörde kalifatet. Turkiet omvandlades till en sekulär nationalstat.

Kalifatet har sedan inte återupprättats. Den hashimitiska familjens anspråk kunde inte fullföljas, då Abd al-Aziz Ibn Saud 1924–25 erövrade det hashimitiska kungadömet Hijaz, med Mekka och Medina.

Andra världskriget innebar att Europas maktställning upphörde. Den muslimska kulturella identiteten blev betydelsefull som mobiliserande motiv i kampen för avkolonialisering. Man var muslim i betydelsen icke-europé, men inte nödvändigtvis troende och praktiserande. Man betonade islam som en kulturtradition. Ett exempel är Indiens frigörelse, där Moslem League pläderade för Indiens delning och ett särskilt Pakistan med motiveringen att muslimer och hinduer utgör ”skilda nationer” på Indiska halvön. I dessa stater har frågan om religionens roll i samhället förblivit en stridsfråga. Den s.k. islamismen hävdar att islam till sitt väsen är en samhällsordning och att islams regelsystem och rättstradition skall utgöra statens ordning. Staten skall vara underställd den religiösa auktoriteten. Sekularisterna hävdar däremot en åtskillnad mellan religionens funktionsområde och statens eller ser religionen som en inspirationskälla för samhällets liv men utan att den religiösa auktoriteten överordnas den politiska makten eller sätter dess legitimitet i fråga.

Efter det muslimska toppmötet i Rabat 1969 bildades Islamic Conference Organization för samarbetet mellan regeringarna i den muslimska världens stater. En rad andra samarbetsorgan tillkom under 1970-talet.

Samarbetet kom att försvåras som en följd av den iranska revolutionen 1979, som innebar att ett islamistiskt ideal genomfördes i en stat, vilken dock var starkt färgad av den shiitiska traditionen. Den jafaritiska rättsskolan blev normerande för Iran. Man tog också klart avstånd från de existerande regimerna i den muslimska världen i övrigt och kritiserade särskilt den saudiska familjens makt och inflytande. Kriget mellan Iran och Irak 1980–88 samt Kuwaitkrisen 1990–91 innebar stora påfrestningar för den muslimska världen, och en stark misstänksamhet mot islamistiska rörelser har framträtt. Man talar här

om ”den nya fitna” med allusion på skeendena efter mordet på kalifen Uthman 656. Genom konflikterna har olikheterna i synen på religionens tolkning och funktion blivit tydliga.

Ekonomiska och sociala motsättningar driver fram en omfattande migration dels inom den muslimska världen, dels utanför den. Det har bl.a. medfört att islam nu är den näst största religionen i Europa och så även i Sverige. Förhållandena i den muslimska världen har lett till oppositionsrörelser, där många tolkar sin opposition i islamiska kategorier och termer och finner föredöme för sitt handlande i islams tidiga historia.

....

Författare: Jan Hjärpe

Litteraturanvisning

Jes P. Asmussen, *Islam* (1981);
J. Bæk Simonsen, *Islamlexikonet* (1994);
T. Gerholm & Y. Lithman (utgivare), *The New Islamic Presence in Western Europe* (1988);
J. Hjärpe, *Politisk islam* (2:a upplagan 1983);
J. Hjärpe, *Islam: Lära och livsmönster* (2:a upplagan 1985);
J. Hjärpe, *Islams värld* (4:e upplagan 1992);
J. Hjärpe, ”Islam”, i Tim Jensen m.fl. *Religionshistoria: Ritualer, mytologi, ikonografi* (svensk översättning 1996);
G. Holm (utgivare), *Islam i forskningens ljus* (1991);
P.M. Holt (utgivare), *The Cambridge History of Islam* 1–2 (1970–77);
Ali Merad, *Samtida islam* (svensk översättning 1992);
M. Nordberg, *Profetens folk* (1988);
A. Richert (utgivare), *Islam: Religion, kultur, samhälle* (1985).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, islam. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/islam> (hämtad 2018-01-29)

Innehåll

Lära

Religionsutövning

Rättssystem

Tidig historia

Teologins utveckling

Fortsatt spridning

Nya tiden

Litteraturanvisning

Läs även om

[Koranen](#)

[muslim](#)

[sunna](#)

[språksociologi](#)

[Muhammed](#)

[hinduism](#)

[rumsinredning](#)

[konstbevattning](#)

[islamisk kvinnosyn.](#)

[reklam-TV](#)

konserveratism

konserveratism, samhällsåskådning som karakteriseras av respekt för det hävdvunna och strävan att *bevara*, eller *förändra för att bevara*.

Någon enhetlig lära och utopi existerar inte. Konserveratism har framträtt i skiftande miljöer och med skiftande innehåll. Fasthållande vid tradition och kritik av rationalistiska (förnuftsmotiverade) samhällsförändringar har varit gemensamma drag.

Författare: Olof Ehrencrona

Huvuddrag i konserveratismens utveckling

Som politisk åskådning eller partibärande ideologi har konserveratismen utformats i olika historiska situationer till försvar för hotade värden. Den politiska och ideologiska konserveratismen utformades i reaktion mot rationalistisk och revolutionär nedbrytning av bestående institutioner och värden, först under upplysningen och franska revolutionen, därefter under industrialismen och trycket från socialistiska idéer. Efter 1945 har den kinesiska kulturrevolutionens internationella återverkningar och ungdomsrevolten på 1960-talet haft betydelse för konserveratismens ideologiska inriktning.

Ordet konserveratism lanserades först 1818 av René de Chateaubriand i tidskriften *Le Conservateur*. Som politisk kraft är dock kärnan i de konservativa idéerna, hävdande av traditionella värden och motstånd mot långtgående förändringar, lika gammal som politiken själv.

Under 1700-talet dominerades konserveratismen av en konstitutionalistisk, kontrarevolutionär kritik av franska revolutionen. Edmund Burkes ”Reflections on the Revolution in France” (1790) är det klassiska uttrycket för denna kritik. Under 1800-talet präglades

konserveratismen av romantikens idéer och kritik mot upplysningen. Kyrka och religion företrädde andra värden som konserveratismen i regel ville värna om. Staten uppfattades som en organisation med egen ”personlighet”. Schweizaren Carl Ludwig von Haller uttryckte efter Wienkongressen 1815 reaktionens idéer i sin tes att makten utgjorde sin egen legitimation eller med andra ord att makt är rätt. Från mitten av 1800-talet framträdde en konservativ kritik av industrialiseringens sociala avvigsidor och krav på reformer i patriarkalisk anda för att motverka revolutionära strömningar.

”Socialkonserveratismen” uttrycktes i Storbritannien av Disraeli som både författare (”Sybil”, 1845) och politiker, och i Tyskland teoretiskt av bl.a. Friedrich Stahl och politiskt av Bismarck. Mot slutet av 1800-talet påverkades konserveratismen av nationalism och imperialism. Under brytningarna kring demokratins genombrott hävdade de konservativa konstitutionella principer mot demokratins politiska, sociala och ekonomiska ideal.

Först sedan demokratins seger jämnat vägen mellan liberaler och konservativa skedde en betydande ideologisk utjämning. I praktisk politik har de som borgerlig höger och vänster slagit vakt om äganderätten och om att motverka en samhällsutveckling som hotade egna ekonomiska, sociala och politiska intressen. Ekonomer (Friedrich von Hayek, Wilhelm Röpke m.fl.) har bidragit till den konservativa ideologin med avskräckande tolkningar av den socialistiska välfärdsstaten som en väg till trälldom.

Författare: Olof Ehrencrona

Konserveratism i olika länder

Konserveratismens utveckling har präglats av skilda nationella traditioner. I Frankrike var förgrundsgestalterna Joseph de Maistre och

Louis de Bonald legitimitetens försvarare. De ansåg att revolutionen kränkte den gudomliga ordningen, vilken representerades av det störtade, absoluta kungadömet.

Tillkomsten av tredje republiken (1870) ledde till en uppdelning av de franska konservativa i ett helt spektrum mellan konstitutionalister och nationalistiskt sinnade ultrareaktionärer, vilkas kritik mera var litterär och filosofisk än praktiskt politisk, särskilt Charles Maurras och Maurice Barrès, med idéer som delvis låg nära nazismens. Konservativa idéer fick en ny politisk roll efter andra världskriget med general de Gaulles grundande av femte republiken, präglad av stark presidentmakt.

I Tyskland betraktas Johann Gottfried von Herders "Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit" (1774) som den inhemska konservatismens grunddokument. Enligt detta återspeglas ett folks kultur- och ödesgemenskap i språk, rättsväsen, litteratur och religion. Herder var emot despotism och för tankefrihet, tolerans och oförytterliga rättigheter. I "Elemente der Staatskunst" (1809) byggde Adam Müller på Herders kulturlära ett försvar för ett ståndsorganiserat samhälle, på en folklig grund, samtidigt som han var kritisk mot byråkratisk despotism och imperialistisk maktpolitik. Johann Gottlieb Fichtes idévärld var inte renodlat konservativ, men hans "Reden an die deutsche Nation" väckte nationalmedvetandet under Napoleons förödmjukande ockupation av Berlin 1807–08.

Historikern Heinrich von Treitschke (författare till "Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert", 1879–94) formulerade det vilhelminska kejsardörets maktmedvetna konservatism. Det senaste

halvseklets debatt kring tysk konservatism har tagit upp problem kring dess betydelse för nazismen.

I Storbritannien är Burke den historiska centralgestalten i den tidigare konservatismen; mot den franska revolutionens idéer ställde han den brittiska konstitutionalismens principer och institutioner. Men han var inte reaktionär utan såg reformer som nödvändiga för att kunna bevara. De måste dock vara led i en kontinuerlig utveckling. Senare riktade sig konservativa tänkare mot utilitarismen. Så gjorde Disraeli och Carlyle. Till skillnad från Burke beundrade den senare franska revolutionens idéer men avvisade folksuveränitet och demokrati och hade en romantisk beundran för starka "hjältar" (i t.ex. "On Heroes and Hero-worship", 1840). Senare tog brittisk konservatism intryck av imperiet, av dess teoretiker, t.ex. John R. Seeley ("The Expansion of England", 1883), och praktiker, från Joseph Chamberlain till Winston Churchill. Följderna av två världskrig har dock helt förändrat denna ideologiska bild.

Konservatismen i USA kretsade under 1800-talets förra hälft kring frågan om slaveriets berättigande. En ideologi på konservativ grund utvecklades till slaveriets försvar (John C. Calhoun, George Fitzhugh) i strid med de naturrättsliga idéerna om jämlikhet, vilka präglat den amerikanska revolutionen. Med antika förebilder sågs slaveri som förutsättning för demokrati bland de fria medborgarna. Under senare år har konservatismens dels utvecklats som religiös ortodoxi, dels tagit upp den ekonomiska liberalismens idéer och blivit internationellt skolbildande för den moderna nykonservatismen eller nyliberalismen.

Författare: Olof Ehrencrona

Konservatism i Sverige

I Sverige har konservatismen påverkats både av den brittiska och den tyska traditionen men också av inhemska erfarenheter. De ledande

konservativa tänkarna under 1800-talet var historikern Erik Gustaf Geijer (före avfallet till liberalismen 1838), ämbetsmannen Hans Järta och filosofen Christopher Jakob Boström. Alla stod under inflytande av tysk konservatism. Mot slutet av 1800-talet dominerades den konservativa scenen av historiker och statsvetare: Oscar Alin, som försvarade unionen med Norge, Harald Hjärne och Pontus Fahlbeck, som bemötte den framväxande socialismen med socialkonservativa krav (Hjärne: ”försvar och reformer”), och Rudolf Kjellén, vars bestående bidrag blev geopolitiken. Initiativet gick därefter över till nationalekonomer som Eli Heckscher och Gustav Cassel. Politiskt utvecklades svensk konservatism därefter snabbt i klassisk liberal riktning.

En förnyelse av konservatismen, med drag av en socialkonservativ och organisk samhällssyn, skedde under 1900-talets senare del. Den utformades av bl.a. Jarl Hjalmarson, Gunnar Heckscher, Elis Håstad, Gösta Bohman och Erik Anners. Bland nykonservativa tänkare märks främst Hans Zetterberg, med en betydande ideologisk roll i Moderata samlingspartiet under Carl Bildt.

Författare: Olof Ehrencrons

Konservatism och nyliberalism

Konservatismen har i modern tid förändrats under intrycket av den historiska utvecklingens olika krafter. Dagens konservativa har en helt annan tradition att förvalta än Burke, de Maistre och Herder. Den har därför också ett helt annat konkret politiskt innehåll än den klassiska konservatismen. Medan denna försvarade sedan länge försvunna institutioner som feodalismen och den starka personliga kungamakten, hävdar den moderna konservatismen både det kapitalistiskt-liberala samhällets institutioner och värderingar och franska revolutionens frihetsideal.

I ett historiskt perspektiv markerar de nya liberal-konservativa idéerna (neo-konservatism eller nyliberalism) därför även motsägelser. Synen på en fri, kapitalistisk marknad som en nödvändig förutsättning för medborgerlig och politisk frihet kan komma i motsättning till konservatismens traditionella, patriarkaliskt färgade sociala, moraliska och politiska värden.

Författare: Olof Ehrencrons

Litteraturanvisning

F.J.C. Hearnshaw, *Conservatism in England* (1933);
R.J.S. Hoffman & P. Levack (utgivare), *Burke's Politics*;
C.L. Rossiter, *Conservatism in America* (1949);
H. Tingsten, *De konservativa idéerna* (1939);
P. Witonski (utgivare), *The Wisdom of Conservatism* (1971).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, konservatism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/konservatism> (hämtad 2018-01-30)

Innehåll

Huvuddrag i konservatismens utveckling

Konservatism i olika länder

Konservatism i Sverige

Konservatism och nyliberalism

Läs även om

[alternativ teknik](#)

[språksociologi](#)

[japansk mat](#).

[Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik](#)

[Immanuel Kant](#)

[Oxford University](#)

[T.S. Eliot](#)

[offentlig konst](#)

[amish](#)

[Plotinos](#)

liberalism

liberalism (av *liberal*), samhällsåskådning och politisk ideologi med den enskilda människans frihet i centrum.

Liberalismen urskiljer två huvudvarianter av frihetsbegreppet: frihet från tvång respektive valfrihet. Den förstnämnda avser rätten till politisk frihet, frihet från förtryck, tortyr och censur samt rörelsefrihet. Valfriheten avser människors rätt att fritt välja arbete, bostadsort och fritidssysselsättning, liksom konsumenternas rätt att fritt välja varor och tjänster samt rätten till etablering av företag (näringsfrihet).

Författare: Björn Molin

Huvuddrag i liberalismens utveckling

Liberalismen var ursprungligen förknippad med revolt mot överhet av olika slag; mot kyrkan, kungadömet, statsmakten och de privilegierade klasserna. Den betonade alla människors lika värde och motsatte sig därför olika former av privilegier. Tankegångar av detta slag fanns redan hos Cromwells independenter i England på 1600-talet och uppträdde tydligt i samband med franska revolutionen i slutet av 1700-talet. Den tidiga industriella revolutionen i Storbritannien gav särskild tyngd åt de liberala idéerna och kraven på avreglering och tullfrihet. Liberalismen och den klassiska nationalekonomins framväxt är nära förknippade med varandra; se vidare nedan (Ekonomisk liberalism).

Det var emellertid först på 1800-talet som liberala idéer fick någon större spridning. Liberala strömningar gick då hand i hand med strävandena efter nationell frigörelse, inskränkning av privilegiesamhället och ökad jämlikhet. I den praktiska politiken fick

liberalismen på allvar sitt genomslag i västvärlden mot slutet av 1800-talet och i än högre grad i början av 1900-talet.

Tanken var att när adelns, kyrkans och aristokratins privilegier raserats skulle initiativkraften och arbetslusten växa hos människorna. När det gamla skråväsendet avskaffades och tullarna sänktes steg också produktion och levnadsstandard. Industrialismens framväxt sågs av liberalerna som liberalismens förtjänst.

Samtidigt framstod en total ekonomisk frihet, som lämnade samhällets svaga utan skydd, som oacceptabel för många liberaler. Den mer industriellt inriktade ekonomiska liberalismen, stundtals betecknad ”manchesterliberalism”, ersattes successivt med en mera socialt inriktad variant (se nedan). Införandet av allmän rösträtt liksom den utvidgade yttrandefriheten gav de liberala partierna vind i seglen och ökad representation i parlamenten. I många västliga stater nådde man regeringsställning och kunde därmed påverka samhällsutvecklingen i liberal riktning – särskilt påtagligt i de anglosaxiska länderna.

Redan i början av 1900-talet kom dock en tillbakagång för liberalismen i samband med att olika typer av socialistiska idéer vann terräng. Liberalismen har visserligen kunnat bevara en stark ställning på grund av sin position i mitten av den politiska skalan, men har inte på långt när nått upp till den väljarandel man hade i början av seklet. Samtidigt har liberala idéer i hög grad trängts in i tidigare föga liberala partier och därigenom fortsatt att påverka samhällsutvecklingen. De flesta partier i västliga demokratier kan vid 1900-talets slut sägas mer eller mindre stå på liberal grund.

Liberalismen har alltså haft stor betydelse för samhällsutvecklingen utan att de liberala partierna för den skull haft en dominerande maktposition.

Under senare decennier har det förekommit debatt mellan företrädare för olika liberala synsätt om vilken grad av socialt ansvar och inblandning som staten bör svara för. Innebörden av liberalism är därför inte helt entydig. Ändå kan sägas att samhället i hög grad har blivit liberalt, och liberalism har blivit ett värdeord också för dem som har en annan grundåskådning.

Liberalismen har därutöver spelat en viktig roll i avslöjandet och bekämpandet av totalitära politiska läror och rörelser liksom av olika rasistiska regimer.

Demokratiseringen och frigörelsen i Östeuropa under åren 1989–92 bär också en tydlig liberal prägel.

Författare: Björn Molin

Sverige

I Sverige började ordet liberal användas som politisk term 1809. Så småningom växte en borgerlig liberalism fram, baserad på företrädare för handel, bruksdrift och jordbruk. Kritik riktades mot Karl XIV Johans konservativa styre, och liberalerna kunde gradvis genomdriva reformer på det ekonomiska och sociala området liksom avskaffandet av ståndsriksdagen, som ersattes med tvåkammarriksdagen (1865–66). Såväl nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen som den tidiga arbetarrörelsen hade klara liberala drag. Det politiska målet för liberalerna var parlamentarismens och demokratins genomförande, ett mål som de från slutet av 1800-talet delade med socialdemokratin, bl.a. inom ramen för rösträttsrörelsen. Liberaler och socialdemokrater

(”vänstern”) kunde också genomdriva dessa reformer i 1910-talets slutskede. Se vidare [Folkpartiet liberalerna](#).

Författare: Björn Molin

Liberalism, social frihet och demokrati

Redan under 1800-talet kompletterades den ekonomiskt liberala grundsynen med krav på socialpolitiska åtgärder från samhällets sida och på skapande av en allmän folkbildning. Den mest framträdande företrädaren för denna riktning var John Stuart Mill. Allmän folkbildning var ett viktigt element i de liberala idéerna också som en grund för de rationella val som de enskilda människorna förutsätts göra i ett liberalt samhälle, både som suveräna väljare och som upplysta konsumenter. Ju fler som deltar i beslutsfattandet, desto sannolikare är det att olika aspekter blir belysta och att besluten blir de bästa. Genom ett öppet samtal mellan medborgarna skulle man gemensamt finna vägen till det goda samhället. En tidig exponent för dessa liberala tankegångar var britten Ernest Barker (1874–1960).

Från dessa utgångspunkter blev kraven på allmän och lika rösträtt, tryckfrihet och yttrandefrihet samt rätten till insyn i olika maktstrukturer centrala för liberalismen. Människorna skall fritt få välja åsikt och fritt få välja styrande. Framväxten av det demokratiska statsskicket är nära förknippat med liberalismen. Under senare delen av 1900-talet har liberalismen också bidragit till att vidareutveckla och förankra demokratin på alla nivåer i samhället, i Sverige stundtals under beteckningar som deltagandedemokrati och närdemokrati.

Liberalismens engagemang för de konstitutionella frågorna är dock inte enbart härlett ur det liberala frihetsbegreppet. Det sammanhänger också med övertygelsen att det är människorna själva i samverkan som påverkar utvecklingen. Liberalismen avvisar därför det deterministiska

synsättet – att framtiden är ödesbestämd – liksom man avvisar den materialistiska historieuppfattningen (och därmed marxismen). En viktig inspiratör har här filosofen Karl Popper varit.

Liberalismen vänder sig också mot alla auktoritära styrelseformer, som enpartistater, militärdiktaturer och kungligt envälde.

Ett annat viktigt inslag i liberalismen är *internationalismen*. Hela världen ses som en helhet och som en marknad där människor, varor och kapital skall få röra sig fritt över gränserna utan att diskrimineras på grund av sitt ursprung. Alla människor världen över skall ha samma grundläggande rättigheter. Företrädare för en socialt inriktad liberalism i i-länderna verkar som en konsekvens härav för internationell solidaritet och för ett generöst bistånd till de fattiga länderna.

Författare: Björn Molin

Modern liberalism

Under andra hälften av 1900-talet har liberalismen framträtt i delvis nya varianter. John Maynard Keynes hade redan i mitten av 1920-talet kritiserat laissez-faire-politiken ('låt gå') och framhävt statens ansvar för att främja produktion och sysselsättning, och i Sverige hade Bertil Ohlin myntat termen *socialliberalism*: man betonade starkare att staten i en fri ekonomi hade ansvar för de svagaste och sämst ställda och att därför vissa begränsningar i den fria marknaden måste accepteras. I viss motsats härtill har de s.k. nyliberalerna under tiden efter andra världskriget hävdad marknadens suveränitet och varnat för följderna av omfattande samhällsingripanden och högt skattetryck. Genom att minska den offentliga sektorn och sänka skatterna kan tillväxten i ekonomin stimuleras och därmed bidra till bättre levnadsförhållanden, menar

denna åsiktsriktning, som fått starkare genomslag hos högerpartier än hos liberala partier. Jämför t.ex. [Moderata samlingspartiet](#).

Gemensam för liberalismens olika företrädare under senare delen av 1900-talet har dock varit uppfattningen att marknadsekonomi och demokrati är ovillkorligt förenade. I ett samhälle präglad av socialism eller långtgående planhushållning kan folkstyre aldrig till fullo förverkligas.

Liberalismen kan sägas grunda sig på en idyllisk människosyn. Jeremy Bentham använde formuleringen ”största möjliga lycka för största möjliga antal”.

Liberalismen bortser delvis från intressemotsättningar och från att den enes lycka kan förutsätta en annans olycka. Samhällsnyttan är inte heller ett en gång för alla givet begrepp. En långtgående marknadsorientering kan också leda till påfrestningar för miljön och ökade sociala klyftor. Samtidigt ingår i den liberala samhällssynen att aldrig godta ”slutliga” lösningar och att vara beredd att lyssna till nya alternativ och att ompröva gamla ståndpunkter. Liberalismen kan därför sägas ha ett relativistiskt synsätt. Verklighetsbilden förändras gradvis och liberalismen är i princip som ideologi beredd att pröva nya medel och lösningar.

Författare: Björn Molin

Ekonomisk liberalism

Liberalismen som allmän ekonomisk idéströmning förespråkar minimal statlig intervention i ekonomin, frihandel samt näringsfrihet. Under 1700-talet blev de liberala tankegångarna en reaktion mot en i tiden förhärskande merkantilism och protektionism. Franska fysiokrater använde uttrycket *laissez faire, laissez passer* för att hävda principen om ekonomisk frihet. De menade att individernas fria

strävan efter ekonomiskt välstånd skulle leda till maximalt välstånd för hela samhället.

Liberalismen hade sitt ursprung i naturrättsliga föreställningar om det sociala och ekonomiska livets interdependens och oberoende av en reglerande stat. Det ekonomiska livet styrdes av egna lagar vilka om de fick verka fritt skulle leda till allmänt välstånd.

Efter fysiokraterna kom lärans idéer främst till uttryck hos Adam Smith i "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations" (1776), särskilt i hans frihandelsteori samt i den naturrättsliga idén om "den osynliga handen" som styr en fri ekonomi mot det allmänna bästa.

Under 1800-talet kom liberalismen att bli en förhärskande ekonomisk idéströmning. Den bars särskilt upp av en modern industriell borgerlighet som ville hejda de inskränkningar i handeln och industrins fria verksamhet som de ansåg motverkade dess intressen. Sitt mest radikala uttryck fick doktrinen från och med 1820-talet genom uppkomsten av den s.k. manchesterliberalismen.

Manchesterliberalernas agitation för frihandel och näringsfrihet spelade en viktig roll vid avskaffandet av de brittiska spannmålstullarna 1846. Överhuvudtaget kännetecknas perioden 1830–70 i Västeuropa av utpräglad liberalism. I Frankrike fick en frihandelsvänlig och liberal doktrin fotfäste genom harmonieekonomerna, vilka även kom att utöva ett viktigt inflytande på den svenska ekonomiska debatten från och med 1860-talet.

Redan 1777 hade emellertid Anders Chydenius pläderat för ökad handelsfrihet i den då utgivna "Landthandel". I Tyskland däremot kom en protektionistisk och statsinterventionistisk lära, den historiska skolan, att dominera efter 1840.

Huvudfåran inom nationalekonomin, neoklassicismen, har alltsedan slutet av 1800-talet varit utpräglad ekonomiskt liberal. Den under 1930-talet framväxande keynesianismen kritiserade liberalismen i dess mera extrema tappningar, särskilt manchesterliberalismen.

Från och med 1970-talet har återigen en mera renodlad liberal inställning (**nyliberalism**) vuxit sig stark i öppen kritik mot keynesiansk statsinterventionism och protektionistiska handelsteorier.

Författare: Lars Magnusson

Källangivelse

Nationalencyklopedin, liberalism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/liberalism> (hämtad 2018-01-30)

Innehåll

Huvuddrag i liberalismens utveckling
Liberalism, social frihet och demokrati
Ekonomisk liberalism

Läs även om

valfrihet
efterfrågeteori
massmedieideologi
ansvar
näringsfrihet
europaisk rättshistoria.
LSS
frihet
indirekt skatt
John Locke

socialism

socialism (av *social*), benämning på såväl en uppsättning politiska ideal som rörelser eller partier som arbetar för att förverkliga dessa ideal.

Socialism utmärks av tilltro till gruppens, kollektivets och ev. statens förmåga att lösa politiska och ekonomiska problem.

Ordet socialism har en lång och brokig historia. Första kända belägget är från 1753, då det användes på latin och i polemiskt syfte om den moderna uppfattningen att naturrätten hade sin grund i människans sociala natur. När ordet några år senare introducerades på ett modernt språk, italienska, var innebörden fortfarande negativ; det användes nu om Cesare Beccarias idéer om humanitära strafflagar.

Det var först på 1820-talet som man började tala om socialism på ett sätt som påminner om det nutida språkbruket. Genombrottet skedde i Storbritannien, där Robert Owens samhällsreformer kom att betecknas som socialistiska. Owens insatser för social trygghet och småfolkets rättigheter liksom hans mer vittsyftande planer på ett samhälle utan egoism och utan arbetslöshet kom att ge ordet ett nytt innehåll. Detta innehåll kom väsentligen att vidgas när det snart kom att användas om fransmännen Saint-Simons och Fouriers ännu mer omfattande propåer om genomgripande samhällsreformer. Med Saint-Simon kom föreställningen om statens viktiga roll både när det gäller att tämja marknaden och att befrämja industrin att ses som socialistisk. Hos dessa tre föregångsmän lever arvet från upplysningstiden och franska revolutionen starkt vidare. Åtminstone Saint-Simon och Fourier avviker dock på en viktig punkt: de överger föreställningen att alla

människor i grunden är lika varandra och menar att samhället i stället bör organiseras så att deras olika karaktärer och anlag kan bringas i samspel.

Ännu ses inte socialismen som en ideologi eller rörelse speciellt i arbetarklassens intresse. Det är tveksamt om den första organiserade arbetarrörelsen, den brittiska chartiströrelsen från 1830- och 40-talen, kan betecknas som socialistisk. Däremot utvecklades i det samtida Frankrike och snart också i Tyskland en lång rad program och riktningar som gjorde anspråk på namnet ”socialism” och där arbetaren och hans intressen snart kom i centrum. Det var en period av sällsynt ideologisk kreativitet och turbulens som avbröts först efter revolutionerna 1848–49. I denna kreativa eruption blev det svårt att skilja mellan socialism och kommunism. Försök till gränsdragningar gjordes; det hette att socialisterna vill ha ett nytt samhälle, kommunisterna enbart störta det gamla; andra hävdade att socialisterna var mer teoretiskt lagda, kommunisternas mer praktiskt inriktade; åter andra såg kommunismen som det samhällsstadium som skulle följa efter socialismen. Oredan blev inte mindre av att också nya namn, som ”anarkism” och ”socialdemokrati”, började dyka upp. Ett försök att bringa ordning gjorde Marx och Engels med Kommunistiska manifestet. Där brännmärktes tidiga socialistiska strömningar som utopiska i motsats till den egna, vetenskapliga socialismen. Där bestämdes också kommunismens egendomslöshet som historiens ändstation.

Föreställningen att socialismen stod särskilt nära ett vetenskapligt studium av samhället levde vidare under lång tid, i synnerhet i Tyskland. Benämningen ”katedersocialism” var först ett vedernamn på motståndarna till en extrem liberalism men kom senare att åsyfta ett lärt studium av samhället där statens ekonomiska och sociala roll

framhävdes. Det innebar att socialismen här inte enbart kunde förknippas med vänsteråsikter och arbetarsympatier; det fanns också en högerbetonad socialism. Bismarck, som drev igenom den lag som förbjöd all radikal socialistisk agitation, kunde samtidigt deklarera att ”staten måste införa ännu mer socialism i riket”. Därmed menade han att staten borde ha ett större inflytande över näringslivet. Hela denna utveckling var givetvis djupt förhatlig för Marx och hans anhängare. I Första internationalen, grundad 1864, sökte de forma en internationell arbetarrörelse som verkade för omgripande samhällsförändringar.

Rörelsen upplöstes efter slitningar mellan Marx och anarkisterna. Marx menade att staten, övertagen av arbetarklassen, skulle ha en övergående betydelse för att förändra samhället. Enligt anarkisterna var all statlig verksamhet av ondo.

I Preussen hade Ferdinand Lassalle grundat ett arbetarparti som kom att beteckna sig som socialdemokratiskt. Det konkurrerade under en tid med ett parti av mer revolutionärt slag, inspirerat av Marx idéer. Lassalle hävdade att staten skulle kunna erövrats inifrån av socialisterna och skapa ett gott och rättvist samhälle. År 1875, i det nya förenade Tyska riket, gick de båda partierna samman i ett enda socialdemokratiskt parti; Marx accepterade med viss motvilja beteckningen ”socialdemokrati”, som enligt honom bara kunde beteckna en etapp på vägen mot det kommunistiska samhället. Det nya partiet vann trots socialistlagen stora framgångar. Marxanhängarnas inflytande blev allt starkare, och 1891, efter lagens upphävande, antog man det s.k. Erfurtprogrammet av klart revolutionär prägel.

Valframgångarna fortsatte men till priset av inre slitningar, som framför allt kom till uttryck i den s.k. revisionismstriden, där Bernstein hävdade att socialismen kunde uppnås utan samhällsomstörtning.

Socialdemokratiska partier grundades nu på många håll, bl.a. i Norden och Ryssland. Splittringen i det ryska partiet mellan mensjeviker och Lenins bolsjeviker skulle få avgörande betydelse för socialismens utveckling efter första världskriget. Socialistiska partier med inspiration från Marx bildades också t.ex. i Frankrike och Storbritannien. I Storbritannien förblev marxisternas inflytande obetydligt; det var först med labourpartiet, grundat 1906 och med en alltigenom reformistisk inriktning som arbetarrörelsen där fick politisk styrka.

Den politiskt organiserade socialismen hade dittills varit internationalistisk till sin innebörd. Men under det nationalistiska uppsvinget kring sekelskiftet kom många partier att följa delvis nya signaler. Vid krigsutbrottet 1914 ställde partierna i de flesta krigförande länder upp för det egna landet och dess krigs- och krispolitik. På sikt innebar detta ett stort nederlag för rörelsen som helhet. Bl.a. bereddes väg för den avgörande splittringen mellan socialister och kommunister, som fullbordades efter ryska revolutionen 1917. Från och med nu var de två riktningar som oförsonligt bekämpade varandra.

I de olika socialistiska och socialdemokratiska partierna försvagades i hastig takt inflytandet från Marx. Vägen till ett bättre samhälle gick via reformer. Men reformerna kunde ha något olika riktning. Antingen kunde staten ses som den viktigaste kraften; genom statliga reformer och inte minst genom statligt ägande skulle marknaden tämjas och ett bättre liv för envar randas. Eller också gällde det att ta makten på lokalt plan, främst i det egna företaget. Här spelade den s.k. gilllessocialismen en viktig om än övergående roll.

Den föreställning om klassernas och klasskampens avgörande roll som sedan 1840-talet genomsyrat det mesta som kallats socialism bleknade nu bort och försvann helt. Efter andra världskriget blev de flesta socialistiska och socialdemokratiska partier förkämpar för ett generellt välfärdssamhälle. De vann stora framgångar fram till 1970-talet då ett kärvare klimat för välfärdspolitik bredde ut sig. Många partier har sedan dess i motvinden anammat idéer och politiska lösningar som avviker från de traditionella.

Mångfalden av innebörder av ordet ”socialism” har under 1900-talet ytterligare ökat. Nationalsocialismen hade åtminstone till en början ambitioner att förverkliga en statssocialism på nationell basis. Utanför Europa kom en rad viktiga socialistiska rörelser att ta form i synnerhet i samband med avkoloniseringen efter andra världskriget. Man började tala om arabisk socialism, afrikansk socialism osv. Dessa riktningar, inbördes mycket olika, var alla positiva till den västerländska typen av utveckling samtidigt som de hävdade den egna nationens och det egna folkets rätt att stå fria gentemot den internationella marknaden och de västerländska stormakterna. Deras inflytande har minskat kraftigt under senare år.

Författare: Sven-Eric Liedman

Litteraturanvisning

H. Branting, *Socialistisk samhällssyn* (1926–27);
D.M. Nuti, *Socialism on Earth* (1981).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, socialism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/socialism> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

[kommunism](#)

[marxism](#)

[utopisk socialism](#)

[Karl Marx](#)

[anarkism](#)

[Ferdinand Lassalle](#)

[hegelianism](#)

[revisionismstriden](#)

[socialdemokratiska partier](#)

[kapitalism](#)

kapitalism

kapitalism (av *kapital*), ekonomiskt system där produktionsmedlen företrädesvis befinner sig i privat ägo och där produktionen regleras av marknadskrafterna.

Det är således varken stat eller kooperativ som i ett sådant system är de främsta ägarna av jord eller industrier, och produktionen inriktas på det som visar sig finna köpare. Samhällen och tidsåldrar i vilka kapitalism dominerar kallas *kapitalistiska*.

Beteckningen kapitalism blev allmän först på 1860-talet, men kapitalismens historia går betydligt längre tillbaka i tiden. Förelöpare till en ren marknadsekonomi återfinns i den klassiska antiken och under medeltiden.

Från 1500-talet och framåt, med England som centrum, utvecklades vad som stundtals kallas *förkapitalismen*, stundtals *handelskapitalismen*. Dess princip var enkel: målet var inte att använda vinsten på handelsverksamheten för omedelbar lyxkonsumtion och inte heller för improduktiva investeringar som kyrkbyggen, utan att satsa den på en ny och utvidgad verksamhet.

Kapitalismen var därmed till själva sitt väsen expansiv; den förutsatte en ständig ökning av resurser och produktion för att fungera väl. Den krävde ett politiskt system där friheten att tillverka och sälja var omfattande och statliga privilegier o.d. få eller inga.

Till en början var kapitalet, som till största delen bestod av transportmedel som fartyg samt råvaror, inte uteslutande eller ens

huvudsakligen i privata händer. I de stora handelskompanierna förenades statliga och enskilda intressen. Utvecklingen gick emellertid mot ökad privatisering och accentuerades i och med industrialismens genombrott i England och Skottland från slutet av 1700-talet.

I och med industrialismen utvecklades den fulla kapitalismen (ibland benämnd *industrikapitalismen*). Det viktiga kapitalet blev, förutom råvaror, byggnader och maskiner. Bomullsindustrin var den tidiga kapitalismens mest typiska näringsgren och Lancashireområdet i England med Manchester som centrum dess sinnebild.

Det kapital som krävdes var förhållandevis begränsat, och arbetskraften, som främst rekryterades från den omgivande landsbygden, där överbefolkning och arbetslöshet rådde, var billig. Många blev snabbt kapitalister. Men framgången gjorde att man producerade för mycket; kriser avlöste varandra, många kapitalister gick under och arbetare ställdes utan arbete.

Livet var hårt och osäkert och bostads- och hälsoförhållandena för arbetarklassen miserabla. Barnarbete var mycket vanligt.

Till Manchester reste många av samtidens författare och politiker – t.ex. Carlyle, Dickens, Disraeli, Tocqueville – för att få direktkännedom om vad de antog vara hela världens framtid. De blev hänförda och förskräckta.

Systemet hade redan sina vetenskapliga förespråkare, som utvecklat teorier vilka hävdade den fria marknadens – och därmed den fria konkurrensens – överlägsenhet i att skapa rikedom för länderna. Redan Adam Smiths klassiska ”The Wealth of Nations” (1776) innebar ett kraftfullt försvar för marknadsekonomi, och på samma linje fortsatte David Ricardo och andra.

Mot mitten av 1800-talet utvecklades den ”rena” liberalismen, som då ofta kallades Manchesterliberalismen, vilken hävdade att en total frihet från restriktioner, tullar osv. var den enda väg som ledde såväl till ländernas välstånd som till ett dragligare liv för arbetarna och till fred mellan länderna.

Men kritiken började också tidigt. Stora jordägare, ämbetsmän, kyrkliga prelater m.fl. såg inte bara sin ställning hotad utan hävdade också att alla goda samhällsband skulle slitas sönder med det nya systemet, familjerna upplösas och med dem moralen, religionen trampas i smutsen och respekten för kung och överhet försvinna. Från arbetarnas sida växte också fram en spontan kritik mot de omänskliga förhållanden de tvingades leva under. Till sitt stöd fick de en rad teoretiker och samhällsreformatorer som kritiserade kapitalismen ur olika aspekter.

Själva den privata egendomsrätten utsattes för kritik – ”egendom är stöld” sade den franske anarkisten Proudhon – men också den obarmhertiga konkurrensen, rovdriften på mänsklig arbetskraft samt de politiska förhållanden som omöjliggjorde arbetarnas inflytande.

Kapitalism innebar, hävdades det, svåra klassmotsättningar, ojämn fördelning av rikedomar och inkomst samt den arbetande befolkningens maktlöshet i det egna arbetet.

Den inflytelserikaste kritikern av kapitalismen blev Karl Marx. Han hävdade att kapitalism visserligen genom sin expansiva natur möjliggjort en aldrig skådad materiell utveckling men att den samtidigt ledde till växande koncentration och monopol, periodiskt återkommande kriser samt djupnande klassmotsättningar.

Från mitten av 1800-talet utvecklades en arbetarrörelse i Europa, merendels i kraftig opposition mot kapitalismen. En del av den var revolutionär och menade att kapitalismen måste störtas och ersättas med ett socialistiskt eller kommunistiskt samhälle. En annan del, senare kallad den reformistiska, menade att man med långsamma förändringar skulle övervinna de olidliga förhållanden kapitalismen skapat. Den senare riktningen kunde ofta samsas med den s.k. socialliberalism som vid samma tid växte fram och som innebar att kapitalismens sociala konsekvenser måste mildras genom statliga och andra regleringar.

Under 1800-talets sista decennier ersattes i de flesta länder den länge förhärskande frihandelspolitiken med en konservativ protektionism. Den rena kapitalismen sattes därmed ur spel genom kraftiga tullar och statligt stöd för den egna nationens industri. Nära förbunden med protektionismen var den nya kolonialism som innebar att europeiska stater delade en stor del av världen mellan sig, bl.a. för att skapa både råvaru- och avsättningsmarknader för sin industri. Vid samma tid hade både arbetarpartier och fackföreningsrörelse blivit starka. Kapitalisterna svarade med att bilda egna samarbetsorganisationer. Så uppstod den s.k. organiserade kapitalismen.

Den ryska revolutionen 1917 innebar det första försöket att helt övervinna kapitalismen. När den kapitalistiska världen från 1929 och framåt skakades av en våldsam kris med massarbetslöshet, produktionsminskning m.m. trodde många att den socialistiska väg som den nya Sovjetunionen slagit in på var den enda som ledde till en stabil och expanderande ekonomi.

Andra lösningar, alla med starka inslag av statlig intervention i ekonomin, prövades i olika länder. I synnerhet efter andra världskriget

kom denna politik att förknippas med britten J.M. Keynes namn. Under det väldiga ekonomiska uppsving, som största delen av den kapitalistiska världen upplevde under decennierna efter 1945 stod en majoritet bakom uppfattningen att en statligt reglerad kapitalism var den säkraste vägen till ekonomisk framgång.

Sedan utvecklingen bromsats upp under 1970-talet kom emellertid allt fler att hävda att ren kapitalism vore att föredra. Denna uppfattning vann ytterligare i styrka efter Sovjetunionens fall.

Författare: Sven-Eric Liedman

Litteraturanvisning

D. Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism* (1996).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, kapitalism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kapitalism> (hämtad 2018-01-30)

globalisering

globalisering (av *global*), förändringsprocess varigenom stater och samhällen över hela jorden knyts samman i ömsesidiga beroendeförhållanden.

Globalisering kan ses som en samlingsbenämning på utvecklingen inom politik, ekonomi och kultur. I allmänt språkbruk har termen emellertid i första hand kommit att syfta på ekonomiska förhållanden. Med globalisering avses då den senaste fasen i kapitalismens utveckling under vilken de nationella ekonomierna har blivit alltmer integrerade.

När globalisering syftat på kulturella förhållanden avses en tendens till enhetlighet i konsumtionsmönster och spridning av samma kulturprodukter över hela världen. När termen syftar på politiska förhållanden avses ofta ett minskat nationellt handlingsutrymme och att det politiska beslutsfattandet flyttas upp från en nationell till en mellan- eller överstatlig nivå. Innebörden ligger då nära det besläktade begreppet *internationalisering*.

Globaliseringens orsaker och konsekvenser är föremål för omfattande forskning inom hela det samhällsvetenskapliga fältet. En stor del av forskningen fokuserar på ekonomiska förändringsprocesser, t.ex. den stora ökningen av världshandeln, företagens tilltagande transnationalisering och avregleringen av finansmarknaderna. Globaliseringens ekonomiska orsaker anses nära kopplade till den teknologiska utvecklingen, i synnerhet inom kommunikationsteknologi. Uppkomsten av sådant som datornätverk och nya former för telefoni har inneburit radikalt förändrade

förutsättningar för ekonomiska transaktioner och bl.a. möjliggjort en global aktiemarknad som kan hålla öppet dygnet runt. På motsvarande sätt har ny kommunikationsteknologi revolutionerat mediernas arbetssätt och berett marken för en global förmedling av nyheter och kultur. Ofta hävdas också att globaliseringen åtminstone delvis bör betraktas som resultatet av medvetna politiska beslut: det är regeringar som förhandlat fram sänkningar av handelshinder, avvecklat regleringar av tidigare skyddade marknader och i viss mån bidragit till teknologisk förändring genom nationella satsningar på forskning och utveckling.

För staterna anses globalisering innebära att det blir svårare att påverka ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden inom det egna territoriet. Därtill förknippas globalisering ofta med uppkomsten av nya typer av aktörer, framför allt ett globalt civilsamhälle som skär genom traditionella auktoritetshierarkier och tävlar med staterna om medborgarnas lojalitet. På individnivå innebär globalisering bl.a. nya typer av konsumtion och snabbare kontakter med människor och organisationer i andra delar av världen. I forskningslitteraturen har detta beskrivits som en rums- och tidssammanpressning.

Globaliseringens faktiska betydelse är emellertid omdiskuterad. Skeptiskt inställda forskare hävdar att de förändringar som globaliseringen sägs innebära ofta är kraftigt överdrivna. Begreppet uppfattas av dessa som ett uttryck för politisk agitation snarare än en korrekt beskrivning av verkligheten.

Författare: Jakob Gustavsson

Litteraturanvisning

J. Baylis & S. Smith (utgivare), *The Globalization of World Politics* (1997);

M. Castells, *Informationsåldern: Ekonomi, samhälle, kultur* (svensk översättning, 2:a upplagan 2001);

D. Held & A. McGrew, *Den omstridda globaliseringen* (svensk översättning 2003);

C. Jönsson, M. Jerneck & L.-G. Stenelo (utgivare), *Politik i globaliseringens tid* (2001)

Källangivelse

Nationalencyklopedin, globalisering. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/globalisering> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

internationalisering
språksociologi
kapitalism
etnicitet
decentralisering
finanskris
ekonomisk sociologi
transnationalisering
försvarspolitik
nationalism

nationalism

nationalism (franska *nationalisme*, av *nation*), tankesystem som utgår från att det finns en speciell grupp, nationen, med vissa karakteristika, att de med nationen förknippade värdena och intressena är viktigare än andra kollektiva värden och intressen och att förverkligandet av nationens intressen förutsätter största möjliga politiska oberoende.

Det sistnämnda antas i sin tur bara kunna uppnås genom kontroll av ett territorium, företrädesvis en suverän stat.

Vissa forskare har hävdad att nationellt tänkande är ”primordiale”, dvs. inbyggt i den mänskliga naturen som en grundläggande kategori.

Under senare år har det emellertid funnits en tendens inom forskningen att se nationalism som en 1800- och 1900-talsföreteelse, i princip otänkbar utanför moderniserande samhällen, där traditionella band lösts upp. Man har också antagit att utvecklingen på sikt kommer att innebära minskad relevans för nationalismen. Denna syn är ofta förenad med en uppfattning om nationer som subjektiva företeelser eller konstruktioner. Man har hävdad att det är nationalisterna som skapar nationerna, inte tvärtom, och det finns teorier som sätter nationella rörelser i samband med kapitalismens behov av kontroll över den politiska utvecklingen. Ett problem med de ovan refererade teorierna är att det uppenbarligen finns företeelser och idéer före 1800-talet som enligt den här givna definitionen bör betraktas som nationalism. Detta återspeglas både i litteraturen, t.ex. hos Shakespeare, och i den politiska utvecklingen från det antika Grekland och framåt. Vidare förefaller det som om nationalistiska föreställningar för att få genomslagskraft måste bygga på en lång historisk utveckling. De blir därigenom mindre lätta att manipulera och lever kvar längre än man ofta tänkt sig.

Dessa reservationer till trots är det uppenbarligen riktigt att modernisering i termer av förbättrad folkbildning, industrialisering och urbanisering spelat och spelar en viktig roll för utvecklingen av ökad nationell identifikation inom olika grupper. Moderniseringen ger ökade möjligheter till mobilisering och kan ge upphov till olikheter i utveckling mellan olika grupper, vilket kan utlösa reaktioner. Inte minst i etniskt splittrade samhällen kan dessa få nationalistiska förtecken, och i det sammanhanget spelar propaganda en viktig roll.

Under 1800- och 1900-talen, som emellanåt beskrivits som ”nationalismens tidsålder”, har det funnits olika former av nationalism. De nationella rörelserna kan skilja sig ideologiskt utmed en höger–vänsterskala. I samband med 1800-talsliberalismen utvecklades en ”liberal nationalism”, inriktad på nationell frigörelse men också på folkstyre och mellanfolkligt samarbete. Som dess motsats kan man se ”integral nationalism”, som utgår från en auktoritär samhällsuppfattning. I t.ex. det nazistiska Tyskland inspirerades den av socialdarwinistiska idéer om nationernas inbördes kamp för överlevnad, liksom av rasteorier.

....
Man kan också skilja olika former av nationalism på grundval av deras utgångspunkter och politiska mål.

Statsnationalism utgår från uppfattningen om en statsnation inom vilken alla medborgare oavsett härkomst och etniskt ursprung skall integreras. Den förekommer både i västeuropeiska stater med lång historisk tradition som Frankrike och i invandringsländer som USA. Parallellt finns kulturnationalism eller *etnonationalism*, som utgår från att en nation är etniskt och kulturellt avgränsad och att en delad nation bör samlas i en gemensam stat.

Enandenationalism, som historiskt sett hade betydelse vid Tysklands och Italiens enande under 1800-talet, utgår från en sådan uppfattning. Över hela världen har det emellertid också funnits starka rörelser av *separatistisk nationalism*. Denna utgår liksom enandenationalismen från att nationen är etniskt och kulturellt definierad och har rätt till en egen stat, och den har spelat en stor roll för upplösningen av multinationella imperier. Ytterligare bör nämnas *befrielsenationalismen*, som varit en viktig samlande kraft för kolonialväldenas upplösning och frigörelsen av olika stater i tredje världen och östeuropa.

Författare: Rune Johansson

Litteraturanvisning

B. Anderson, *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning* (svensk översättning 1993);
B. Hettne (m.fl.), *Den globala nationalismen* (1998);
E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780* (1990);
J. Hutchinson & Anthony D. Smith, *Nationalism* (1994);
Anthony D. Smith, *National Identity* (1991);
Ø. Østerud, *Vad är nationalism?* (svensk översättning 1997).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, nationalism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/nationalism> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

språksociologi
nation
kunskapssociologi
socialism
marxism
kommunism
europeisk rättshistoria.
antiintellektualism
utrikespolitik
vara

populism

populism (ytterst av latin *po'pulus* 'folk'), rörelse eller ideologi som vädjar till "folket" som grupp oberoende av någon social klass.

"Folket" är enligt populisterna nedtryckt av en elit som har monopol på makten i samhället. Populismen är därmed emot i varje fall delar av det etablerade politiska systemet men är sällan revolutionärt inriktad.

Populistiska rörelser kämpar ofta med opportunistisk argumentation för ökad direkt demokrati inom det politiska systemet, men de följer inte alltid denna målsättning om de hamnar i en maktposition.

Populistiska partier har ofta starka ledare som står för hela organisationens idéutveckling. Termen användes första gången för att beskriva två rörelser som uppstod under sent 1800-tal och ville tillvarata böndernas intressen: den ryska narodnikrörelsen och det amerikanska Populist Party. Poujadisterna är det mest kända och första europeiska populistiska partiet; se [Poujade](#).

I dag används termen om en mängd europeiska missnöjespartier, ofta med fokus på invandringsmotstånd och främlingsfientliga ideologier, exempelvis [Front National](#) i Frankrike, [Alternative für Deutschland](#) i Tyskland, Freiheitliche Partei Österreich i Österrike och [Dansk Folkeparti](#) i Danmark.

I USA har affärsmannen och den republikanska presidenten [Donald Trump](#) kommit att personifiera så kallad högerpopulism. Hans valkampanj 2016 präglades av kritik mot det enligt honom, styrande och icke folkligt förankrade etablissemangen.

I motsats till högerpopulism står en populistisk politik förd av vänstern, så kallad vänsterpopulism, vilket det spanska partiet [Podemos](#) har kommit att exemplifiera genom en politik som ställer folket mot den makthavande eliten som enligt partiet utgörs av bland annat EU. Även Venezuelas tidigare socialiatiska president [Hugo Chávez](#) tillämpade i viss utsträckning en populistiskt präglad strategi och retorik för att nå och behålla makten. Andra europeiska exempel är partier som grekiska Syriza och tyska Die Linke.

Jämför [missnöjesparti](#) och [Sverigedemokraterna](#).

Författare: Bo Bjurulf Sanna Trygg

Litteraturanvisning

M. Canovan, *Populism* (1981);

B. Fryklund & T. Peterson, *Populism och missnöjespartier i Norden* (1981).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, populism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/populism> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

[Die Linke](#)
[missnöjesparti](#)
[SPD](#)
[social rörelse](#)
[underground](#)
[CDU](#)
[nynazism](#)
[Sverigedemokraterna](#)
[Syriza](#)
[folkrörelser](#)

rasism

rasism, i strikt (europeisk) bemärkelse en ideologi som grundas på kombinationen av följande fem förutsättningar:

- 1) uppfattningen att det är rimligt att indela människosläktet i ett antal distinkta raser utifrån fenotypiska skillnader (yttre kännetecken);
 - 2) antagandet att det finns ett samband mellan å ena sidan sådana fenotypiska skillnader och å andra sidan nedärvda mentala och intellektuella anlag, beteendemönster samt lynne och moralisk karaktär;
 - 3) antagandet att dessa nedärvda drag är gemensamma för alla medlemmar av respektive raser;
 - 4) övertygelsen att raserna låter sig klassificeras i en hierarki, beroende på kvaliteten av de nedärvda dragen;
 - 5) föreställningen att denna hierarkiska klassifikation berättigar medlemmar av förment överlägsna raser att dominera, exploatera och till och med förintä medlemmar av förment underlägsna raser.
- De tre första förutsättningarna är utbredda folkliga uppfattningar som dock har visat sig vara vetenskapligt felaktiga. Den fjärde och femte är etiska och politiska konsekvenser som har dragits av dessa förlegade uppfattningar (se [ras](#), Människan).

Även åsikter och handlingar som inte i alla avseenden motsvarar definitionen ovan kan med viss rätt benämnas rasism, när det rör sig om allmän motvilja mot medlemmar av grupper som definieras genom fysiska, kulturella eller beteendemässiga karakteristika, utan hänsyn till enskilda gruppmedlemmars individuella särdrag. Ofta är dock uttrycket *främlingsfientlighet* mer adekvat om sådana attityder.

Författare: Jan Ovesen

Rasismens orsaker

Fysiska skillnader mellan grupper av människor är inte i sig någon orsak till rasism, men fungerar som markörer till vilka fördomar kan knytas. De psykologiska teorierna om rasismens orsaker tar fasta på vissa personlighetsdrag eller reaktioner på sociala situationer. Enligt en teori leder frustration ofta till aggression, vilken riktas mot syndabockar som inte har någonting med frustrationens orsaker att göra.

Produktionsförhållandena är i likhet med maktrelationerna av avgörande betydelse för förhållandena mellan skilda grupper. Marxistiska teoretiker tolkar rasismen som en rationalisering av slaveriet och kolonialismen och som ett sätt att splittra arbetarklassen genom att betona "rasgemenskapen", spela ut olika "raser" mot varandra och därmed avleda uppmärksamheten från klasskampen. Ekonomiska faktorer spelar en avgörande roll även i "pariasyndromet", där samhället tvingar en minoritet att fylla nödvändiga men impopulära ekonomiska funktioner och sedan straffar den för detta, vilket bl.a. drabbat judarna. [Antisemitismen](#) kan dock inte i första hand förklaras i ekonomiska termer.

Demografiska och ekologiska faktorer påverkar också förhållandena mellan raser och etniska grupper. Kulturella, sociala och religiösa olikheter mellan grupper spelar också in. Rasfördomar förvärras ofta av skillnader i språk och levnadsvanor, men det förekommer också akuta konflikter mellan kulturellt närstående grupper.

Tider av snabb förändring skärper ofta rasmotsättningar och etniska konflikter, eftersom de invanda förhållandena mellan grupper då ändras. Internationella konflikter kan få inrikes följdverkningar för relationerna mellan skilda raser och etniska grupper. Av det som ovan

skrivits torde framgå att rasism är en alltför komplex företeelse för att kunna förklaras utifrån en enda faktor.

Författare: Lars Andersson

Rasismens historia

Uppfattningen att vissa folk är överlägsna andra till följd av en bestämd rastillhörighet är i huvudsak en västerländsk skapelse. För antikens greker och romare spelade ras inte någon roll. Slaveri var ett juridiskt och ekonomiskt tillstånd, utan samband med ras eller etniskt ursprung. Under medeltiden bestämdes människosynen av den judisk-kristna skapelsetron, enligt vilken alla människor ytterst härstammade från Adam och Eva. De fysiska skillnaderna mellan folkslagen förklarades med att de hade olika stamfäder, nämligen Sem, Ham och Jafet. Särskiljande var i stället religionen. ”De andra” var de icke-kristna, de otrogna.

Den europeiska expansionen i Afrika och Amerika, som inleddes i slutet av 1400-talet, gav så småningom upphov till ett nytt sätt att betrakta och kategorisera andra folk. Från och med 1500-talet kan man konstatera framväxten av ett rastänkande.

I Spanien diskuterades huruvida indianerna var mänskliga och om de kunde frälsas. Där lanserades också doktrinen om blodets renhet, *limpieza de sangre*, enligt vilken dopet inte, vilket tidigare varit kyrkans linje, befriade judarna från deras förment kollektiva skuld för gudsmordet. Rastänkandet vidareutvecklades under 1600-talet av företrädare för empirismen och rationalismen. Under upplysningstiden klassificerade och katalogiserade man folk och kulturer. Inom biologin utgick man från tesen om människans gemensamma ursprung och sökte med hjälp av klimatläran förklara skillnaderna mellan raserna, medan man inom antropologin strävade efter att fastslå de fysiska

orsakerna till rasskillnaderna. På så sätt utvecklades allmänna kategorier såsom ”exotisk” och ”orientalisk”, men också mera specifika som ”jude”, ”neger” och ”indian”, vilka studerades inom nya vetenskapliga discipliner som sinologi och orientalism. Rastänkandet kom också att påverkas av det pånyttfödda klassiska skönhetsidealet. Mot slutet av 1700-talet kom skönhet att definieras utifrån raskännetecken som ljus hy. Vidare ansågs rationell förmåga eller oförmåga – mätt med västerländsk måttstock – avslöja medfödda rasmässiga skillnader i intellektuell kapacitet. På grund av värderingar som dessa rangordnades raserna med den vita i topp. Även scientismen, föreställningen att vetenskapen erbjuder den bästa vägen till kunskap om människans natur och att den därför skall styra etik och politik, skapades på 1700-talet. Det blev nu möjligt att ”i vetenskapens namn” hävda att vissa raser var underlägsna andra och att det därför var naturligt att de ”underlägsna raserna” förslavades.

Tankegångar som dessa slog på allvar igenom i samband med den koloniala expansionen efter mitten av 1800-talet. Föreställningen att det fanns över- och underlägsna raser och att de underlägsna var dömda till undergång blev under intryck av utvecklingsläran en ”sanning”. Inom kulturanthropologin betraktades främmande kulturer och samhällen som kvarlevor från ett kulturstadium som den borgerliga västerländska civilisationen lämnat bakom sig, medan den fysiska antropologin försökte bevisa att vissa raser stod närmare aporna än andra och att de därför var underlägsna.

Rasismen kunde också tillämpas på de svagaste i samhället, vilka hävdades tillhöra en sämre människostam. Därmed rättfärdigades att samhället var ojämlikt.

Eugeniken (rashygien), som syftade till att förbättra "folkbeskaffenheten" genom att styra urvalet av vilka som fick fortplanta sig, blev mot seklets slut en vetenskap på modet. Rasismen genomsyrade tänkandet under 1800-talet. Bland periodens rasistiska teoretiker kan Gobineau och hans efterföljare S. Chamberlain nämnas, vilkas tänkande kan ses som förelöpare till de tyska nazisternas rasteorier. Efter andra världskriget, när omfattningen av förintelsen stod klar, blev den officiella rasismen en omöjlighet, åtminstone i västvärlden. Den koloniala frigörelsen gav tidigare förtryckta folk en möjlighet att bekämpa rasismen, bl.a. via FN, vars resolutioner mot rasism påverkat många medlemsländers lagstiftning. I USA inleddes en utveckling i riktning mot ökad jämlikhet mellan de etniska grupperna. Den officiella rassegregeringen avskaffades. Arbetet med att lagstiftningsvägen motverka diskrimineringen av i första hand afroamerikanerna har fortsatt, men problemen är långt ifrån lösta, vilket visades bl.a. av upploppen i Los Angeles 1992. I Sydafrika infördes apartheidsystemet officiellt 1948 men avskaffades 1992.

Rasismen har emellertid inte försvunnit. Den koloniala frigörelsen åtföljdes i vissa fall av en rasistisk retorik och praktik. Invandringen till Västeuropa har gett upphov till främlingsfientlighet med rasistiska inslag. Rasistiska partier har bildats och våldet mot invandrare och flyktingar ökade under 1980- och 90-talen.

Rasismen lever således kvar, trots att dess "sanningar" gång efter annan vederlagts av forskningen. En anledning till detta är sannolikt att den erbjuder enkla svar på komplicerade frågor.

Författare: Lars Andersson

Litteraturanvisning

D.T. Goldberg (utgivare), *Anatomy of Racism* (1990).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, rasism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/rasism> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

fysisk antropologi
språksociologi
främlingsfientlighet
konfucianism
släktskap
människosyn
metapsykologi
stamsamhälle
Immanuel Kant
paradigm

främlingsfientlighet

främlingsfientlighet, avståndstagande från eller fientlighet mot främlingar.

Termen har under efterkrigstiden i allt större utsträckning kommit att användas som en synonym till rasism, då främlingsfientlighet även har kommit att bli den samlande benämningen på avståndstagande från flyktingar och invandrare. Det finns dock skillnader mellan främlingsfientlighet och rasism. Ett rasistiskt synsätt grundar sig på rasbiologiska och/eller ideologiska föreställningar, t.ex. uppfattningen att människor av en viss hudfärg eller ett visst ursprung har fler värdefulla egenskaper än andra, eller att människor av olika ursprung skall leva åtskilda.

Ett främlingsfientligt synsätt däremot är ofta grundat på föreställningar om att olika kulturer bör leva åtskilda, eller att en kultur är mer högtstående än en annan. Här är avståndstagandet till andra grupper grundat på kulturella skäl, inte fysiska. En främlingsfientlig uppfattning innebär dock ytterst sällan ett avståndstagande till alla enskilda ”främlingar”, utan avståndstagandet är som regel riktat mot vissa specifika grupper i samhället. En generell främlingsfientlighet riktad mot t.ex. alla icke-svenska grupper är ytterst ovanlig.

Främlingsfientlighet behöver inte nödvändigtvis vara riktad mot människor från andra länder, utan ordet kan även användas om avståndstagande från människor från andra orter.

Jämför [xenofobi](#) och [etnocentrism](#).

Författare: Helene Lööw

Källangivelse

Nationalencyklopedin, främlingsfientlighet. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/främlingsfientlighet> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[språksociologi](#)
[rasism](#)
[fundamentalism](#)
[ungdomsspråk](#)
[aggression](#)
[etnologi](#)
[kvinnopsykologi](#)
[släktskap](#)
[lutherdom](#)
[rasifiering](#)

hedersvåld

hedersvåld, *hedersrelaterat våld*, våldssakt eller tvångsåtgärder där skälet anges vara att återupprätta familjens eller släktens heder.

Detta sker genom att man stänger inne, misshandlar eller dödar den som visat illojalitet mot den egna gruppen och dess ledare eller begått brott mot familjens och samhällets normer och därigenom skadat familjens anseende. Familjen och dess ledare utsätts då för förakt och hån från andra inom samma nätverk eller sociala miljö. När den felande dödas brukar detta kallas *hedersmord*.

Hedersvåld och hedersmord hänger samman med tribala samhällen och tribala normer i områden av världen där staten och dess institutioner är svaga och individerna beroende av den hjälp och det skyddsnät som familjen och klangemenskapen utgör. Lojaliteten mot den egna gruppen blir då den viktigaste normen. Hedersvåld ogillas däremot och blir mer sällsynt i utvecklade samhällen med stark offentlig sektor, där individen kan finna skydd och hjälp och därigenom vara mer oberoende av familj och släkt.

Hedersmord förekommer inom t.ex. maffiaklaner och i patriarkala samhällen kring Medelhavet, i Mellanöstern och i delar av Central- och Sydasiens. De är där oftast förbundna med vissa sexuella normer, som framför allt utgår från att kvinnornas sexualitet hålls under kontroll av familjens män. Äktenskap i sådana miljöer ingås oftast i släktens intresse, för att stärka familjen och dess allianser. Om kvinnan då avvisar släktens val och hävdar egen rätt att välja make, eller anses bete sig så att det bryter mot den sexuella normen, markeras avståndstagande från henne. Familjens överhuvud och manliga

medlemmar kan stänga in henne eller döda henne för att återställa familjens anseende. Man har då markerat att man upprätthåller gruppens normer och lojalitetsregler.

I en del länder har i rättegångar mord åtföljts av lindrigare domar då det har ansetts gälla familjens heder. Seden bekämpas i dag av enskilda och grupper (i t.ex. Turkiet, Jordanien och Pakistan), vilka menar att den strider mot såväl religiös som mänsklig norm. I Sverige rubriceras gärningen som mord. För mord döms enligt brottsbalken till fängelse i tio år eller på livstid.

Författare: Jan Hjärpe

Källangivelse

Nationalencyklopedin, hedersvåld. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hedersvåld> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[hedersmord](#)

[kvinnomisshandel](#)

[Anna Lindh-mordet](#)

[äktenskap](#)

[barnmisshandel](#)

[Knutbymålet](#)

[islamisk kvinnosyn.](#)

[familj](#)

[jäger- och samlarsamhällen](#)

[homosexualitet](#)

islamisk kvinnosyn.

islamisk kvinnosyn. Frågan om kvinnosynen är starkt kontroversiell inom islam och någon enhetlighet står knappast att finna, varken i de religiösa källorna som historiska dokument eller i den religiösa tolkningstraditionen.

Traditionella uppfattningar om kvinnor och deras roll i samhället och familjen har dessutom allmänt kommit att ifrågasättas från 1800-talet och framåt, inte minst som ett resultat av genomgripande samhällsförändringar. Från religiöst håll har hävdats att den kvinnosyn som speglas i traditionella tolkningar i själva verket står i kontrast till en sann förståelse av religionen. Ofta ställs också ett ideal uttolkat ur källorna mot vad som uppfattas som en kvinnoförtryckande verklighet och blir till en religiöst motiverad kritik av rådande samhällsförhållanden.

Den inom-islamiska debatten om vad som skall uppfattas som en korrekt islamisk kvinnosyn har intensifierats sedan 1970-talet, vilket märks inte minst på den ökande produktionen av litteratur i ämnet. Intressanta trender i detta sammanhang är det ökande antalet kvinnor som deltar i tolkningsarbetet samt att frågan om kvinnors status och ställning är en av de mest centrala bland muslimer bosatta i Europa och USA. I den nutida debatten har det blivit allt ovanligare med uttalanden om att islam ser kvinnor som mindre värda än män. Likaså har den religiöst motiverade kritiken mot kvinnors utbildning, yrkesverksamhet och synlighet i det offentliga rummet minskat generellt sett. Det finns i dag en liten men växande trend där total jämlikhet mellan könen förespråkas, med religiös motivering. Den dominerande uppfattningen i debatten är dock att män och kvinnor är

lika inför Gud, men att deras plikter och rättigheter i familjen och i samhället skiljer sig åt.

Accepterandet av dessa skillnader är ofta kopplat till ett accepterande i varierande omfattning av den islamiska rätten i mer traditionell tolkning, idealt härledd ur de två källorna Koranen och sunna. Enligt denna räknas mannen som familjens ”imam”; de religiösa plikterna åvilar männen i högre grad än kvinnorna (så räknas t.ex. deltagandet i fredagens middagsbön i moskén traditionellt som en plikt enbart för män). I familjerättsligt avseende räknas barnen till faderns familj och bestämmanderätt, även om vårdnaden (arabiska *hadana*) under deras minderårighet är moderns. En man kan gifta sig även med icke-muslimska kvinnor (av tillåten religion, t.ex. kristendom eller judendom), medan en muslimsk kvinna inte kan ingå äktenskap med en icke-muslim. I traditionell rätt har mannen ovillkorlig rätt till skilsmässa, medan hustrun inte har samma rätt (om hon inte tillerkänts det i äktenskapskontraktet). Mannen kan ha upp till fyra hustrur (Koranen, sura 4:3). Kvinnan, även i äktenskapet, har full ägorätt till sin egendom, sin arbetsinkomst och sin *mahr* (’morgongåva’, dvs. den garantisumma som mannen i äktenskapskontraktet har förbundit sig att betala till hustrun). Mannen däremot har skyldighet att försörja familjen. Den traditionella tolkningen av koranvers (4:34/38) har blivit omdiskuterad och kritiserad i modern tid. Versen har tidigare ofta uppfattats som ett rättfärdigande av mannens överhöghet, men också som en tillåtelse för män att aga sin hustru. Omdiskuterat är också att den traditionella rätten förutsätter att mannen har rätt att förbjuda hustrun att resa ensam eller att arbeta utom hemmet. Även i andra rättsliga avseenden förutsätts skillnader mellan män och kvinnor. I vissa fall får kvinnor lindrigare straff än män. Två kvinnors vittnesmål motsvarar en mans. Syster ärver hälften mot bror.

Tillämpningen, helt eller delvis, av denna traditionella rättsordning i de flesta muslimska länder möter intern såväl som internationell kritik. Internationellt har muslimska stater kritiserats för att bryta mot mänskliga rättigheter med olika lagar för män och kvinnor. Från inom-islamiskt håll har den traditionella rätten helt eller delvis kritiserats som en patriarkal vantolkning av ett från början egalitärt budskap som står att finna vid en nytolkning av de religiösa källorna, med betoning på värderingar och principer framför enskilda regler. Stora förändringar har dock skett från 1800-talet och framåt i lagstiftningen i många muslimska länder, i riktning mot en faktisk jämställdhet. Förändringarna har då oftast rättfärdigats genom hänvisningar till omtolkningar av Koranen och sunna. Även andra företeelser av betydelse för kvinnors situation i muslimska länder har uppmärksamats och kritiserats såväl internationellt som i den inom-muslimska debatten. Hit hör t.ex. kvinnlig könsstympning, barnäktenskap och s.k. hedersmord.

Ingen av dessa praktiker är unik för islam, men bland muslimer som accepterar dem framställs de som åtminstone tolererade av religionen. I den religiöst baserade kritiken framställs dock praktikerna som motsatta islam såväl i anda som i bokstav.

Traditionella regler om segregering av könen och ”anständig” klädsel (*hijab*) accepteras och tillämpas i varierande omfattning. Endast i ett fåtal muslimska länder är bruket av särskild klädsel lagmässigt reglerat.

Det sociala trycket på enskilda kvinnor till konformitet kan dock ibland vara starkt. Sedan 1970-talet har anammandet av en speciell ”islamisk” klädedräkt blivit allt vanligare bland muslimska kvinnor. Hår, armar och ben (och mera sällan även ansiktet) täcks. Huvudduk

tillsammans med en löst sittande klänning eller kappor uppfattas ofta av kvinnorna själva som önskat av Gud och en del av den religiösa identiteten. Omgivningen uppfattar ofta klädseln som ett tecken på religiositet och anständighet, vilket i vissa fall kan innebära ökad handlings- och rörelsefrihet. En religiöst motiverad kritik menar att Koranen i sig inte närmare fastställer en speciell klädesdräkt för kvinnor, och att övriga religiösa källor är av tveksamt värde i detta avseende.

Författare: Jan Hjärpe Jonas Svensson

Litteraturanvisning

L. Ahmed, *Women and Gender in Islam* (1992);
Norman Anderson, *Law Reform in the Muslim World* (1976);
G. Brooks, *Allahs döttrar* (svensk översättning 1995);
J.L. Esposito, *Women in Muslim Family Law* (1982);
E. Warnock Fernea, *In Search of Islamic Feminism* (1998).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, islamisk kvinnosyn.. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/islamisk-kvinnosyn> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

islamisk stat
feministteologi
islamisk rätt
mahr
kvinnoarbete
Koranen
huvudkläde
judar
hijab
fundamentalism

etnicitet

etnicitet (för etymologi jämför [etnisk](#)), identifikation med och känsla av tillhörighet till en etnisk grupp.

Termen kommer ursprungligen från grekiskans *ethnos* ('folk'), vilket kunde användas i relation till hedningar, en grupp människor, en stam eller ett folk. Gemensamt för den gamla grekiskans användning av termen är att den användes för att referera till och kategorisera andra folk, medan grekerna utgjorde ett *genos* ('släkte').

Denna etnocentriska användning av begreppet etnisk levde länge kvar, så att västvärlden tenderar definiera sig själva i nationella termer, och minoriteter eller folkgrupper i tredje världen i etniska termer. Bruket av själva termen etnicitet är relativt sentida, även om adjektivet etnisk använts under mycket lång tid.

Termen är omstridd inom samhälls- och kulturvetenskaperna, dess definition har ofta skiftat under de senaste decennierna beroende på vilka teoretiska perspektiv som lagts fram.

En nutida definition ser etnicitet som en aspekt av en social relation mellan grupper av människor vilka ser sig själva som kulturellt distinkta i relation till andra grupper. En grupps självidentifikation är central. De viktigaste ansatserna i studiet av etnicitet kan sammanfattas med *primordialismen*, som ser etnicitet som en essens eller kvalitet vilken definierar en folkgrupp, *instrumentalismen*, som definierar etnicitet utifrån primärt elitors politisk-ekonomiska motiv och intressen, och *konstruktivismen*, som definierar etnicitet som något som är skapat i historiska processer och sociala relationer. Tvistefrågorna har bl.a. rört huruvida etnicitet är en given kvalitet eller essens eller något som är skapat i historiska processer. Nutida definitioner ser etnicitet som ett dynamiskt begrepp, vilket innebär att

gruppers självidentifikation är föremål för förändring i relation till historiska, ekonomiska, sociala och politiska processer.

Förhållandet mellan etniska grupper bör förstås som sociala processer. Etnicitet har därmed att göra med social klassificering och grupprelationer. Vidare betyder etnicitet olika mycket i olika sammanhang liksom i skilda historiska skeenden. Genom betoningen av gruppers ömsesidiga sociala och kulturella identifikation, och av identifikationernas föränderlighet, understryks också sambandet mellan etnicitet och politisk-ekonomiska förhållanden. En grupps etniska identitet kan t.ex. förstärkas genom upplevelsen av ojämlika ekonomiska och politiska förhållanden inom t.ex. en nationalstat, genom känsla av utanförskap (jämför [etnisk grupp](#)).

Det nutida intresset för etnicitetsbegreppet har tenderat att fokusera vid konflikt. Viktigt att poängtera är emellertid att etnicitet i sig sällan är bas för konflikt.

Författare: Helena Lindholm Schulz

Litteraturanvisning

F. Barth, *Ethnic Groups and Boundaries* (1969);
T. Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism* (svensk översättning 1998);
N. Glazer & D. Moynihan (utgivare), *Ethnicity: Theory and Experience* (1975);
J. Hutchinson & A.D. Smith (utgivare), *Ethnicity* (1996);
E. Tonkin m.fl., *History and Ethnicity* (1989).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, etnicitet. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/etnicitet> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om. [etnisk grupp](#). [språksociologi](#) [freds- och konfliktforskning](#) [etnisk minoritet](#). [stamsamhälle](#) [släktskap](#) [kulturekologi](#) [etnologi](#) [nation](#) [landskap](#)

integration

integration (latin *integra'tio*, av *i'ntegro* 'återställa', av *i'nteger* 'orörd', 'ostympad', 'hel', 'fullständig', 'oförvitlig'), *integrering*, inom samhällsvetenskapen: process som leder till att skilda enheter förenas; även resultatet av en sådan process.

Termen används exempelvis om processer genom vilka ett samhälle bildas och bevaras eller genom vilka flera samhällen förenas med varandra till större enheter såsom europeisk integration.

Inom den klassiska samhällsvetenskapen förekommer två förklaringar till hur och varför samhällens olika delar är och förblir förenade. Enligt den ena bygger integrerade samhällen på att dess medlemmar har gemensamma värden, i första hand förmedlade genom skola, religion, massmedier. Enligt den andra är integration en effekt av arbetsdelning eller specialisering. Arbetsdelning leder till differentierade verksamheter, men även till en starkare integration, eftersom specialisering medför ökat beroende av annan produktion. I denna mening kan samhällelig differentiering och integration vara två sidor av samma process. Inom den klassiska sociologin tänker man sig vidare att det finns en optimalt balanserad integration.

Om integrationen inom ett socialt system blir alltför stark får systemet svårt att anpassa sig till förändrade yttre förhållanden och att införliva nya element. Exempelvis kan invandrargrupper ha svårt att finna sig till rätta i alltför starkt kulturellt och ekonomiskt integrerade samhällen.

I studier av internationell migration och etniska relationer används integration särskilt för att beteckna de sociala processer genom vilka minoriteter, exempelvis invandrade etniska grupper, slussas in i och blir delaktiga av det nya samhälle de flyttat till. Det kan gälla deras arbets- och bostadsmarknad eller deras sociala, kulturella och politiska liv. Integration definieras olika, och termen bör därför bestämmas närmare när den används. Näraliggande begrepp är [ackulturation](#), [adaptation](#) (anpassning), [assimilering](#) (som dock vanligen anger att ursprungliga skillnader utplånas mer fullständigt) och inkorporering.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, integration. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/integration> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[integration](#)
[integration](#)
[språksociologi](#)
[Talcott Parsons](#)
[sociologi](#)
[släktskap](#)
[arbetsdelning](#)
[emotionernas sociologi](#)
[integral](#)
[etnicitet](#)

levnadsnivå

levnadsnivå, term som i flera avseenden har samma innebörd som [levnadsstandard](#).

Den har framför allt använts för att markera ett vidare välfärdsbegrepp än det snävt ekonomiska, bl.a. vid de *levnadsnivåundersökningar* som först gjordes av [Låginkomstutredningen](#) 1968 och som följdes upp av Socialforskningsinstitutet (SOFI) 1974, 1981 och 1991.

Undersökningarna bygger på intervjuer med ett representativt urval av den vuxna befolkningen. Man avser att få fram ett mått på välfärdsutvecklingen, bl.a. genom att delvis samma personer intervjuas vid de olika undersökningarna. Sedan 1975 ger också Statistiska centralbyrån ut en serie skrifter med rubriken *Levnadsförhållanden*, där man redovisar resultat

av intervjuer och statistik som belyser olika aspekter på välfärdens fördelning och förändringar inom olika befolkningsgrupper.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, levnadsnivå. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/levnadsnivå> (hämtad 2018-01-31)

Läs även om

[Låginkomstutredningen](#)
[Sten Johansson](#)
[bostadsvaneundersökning](#)
[enkät](#)
[sjukdom](#)
[epidemiologi](#)
[datalogi](#)
[ungdomsspråk](#)
[HDI](#)
[välfärd](#)

livskvalitet

livskvalitet, viktigt och omstritt begrepp i medicinsk etik och hälsoekonomi.

Det har också stort intresse i hälsopolitiska sammanhang och i frågor som gäller social lagstiftning och bostadsplanering. Begreppet används bl.a. vid systematiska jämförelser mellan olika metoder att bota sjukdomar (avsikten kan därvid vara att undersöka hur dessa metoder påverkar patienternas livskvalitet) och vid resursfördelningsproblem (tanken kan då vara att man skall fördela resurserna så att man får störst höjning av livskvaliteten per satsad krona).

....

I diskussionen om livskvalitet är det viktigt att skilja mellan följande tre aspekter:

- 1) yttre betingelser, vilka kan mätas objektivt eller intersubjektivt, sådant som fysisk rörlighet, arbete, bostad, social situation och inkomst;
- 2) den berördes subjektiva upplevelser eller bedömning av värdet av sådana yttre betingelser;
- 3) effekterna på en persons liv av närvaron eller frånvaron av de betingelser som nämns under 1), givet värderingarna i 2).

Förutsättningarna för god livskvalitet bör skiljas från livskvalitet i sig själv. Dålig hälsa kan inte utan vidare identifieras med dålig livskvalitet, fast dålig hälsa naturligtvis kan bidra till att minska en persons livskvalitet.

Om livskvalitet definieras enligt 2) ovan, har detta viktiga konsekvenser för vilka metoder man kan och bör använda. Man får t.ex. skilja mellan svårigheterna att jämföra en och samma persons eller grups livskvalitet vid olika tider, och att jämföra en persons eller

grups livskvalitet med en annans. Det senare problemet är ur både teoretisk och praktisk synpunkt mycket svårare.

Väljer man att definiera livskvalitet med hjälp av intersubjektivt eller objektivt mätbara variabler blir det senare problemet mycket lättare att hantera. Men å andra sidan ställs man då inför ett validitetsproblem: mäter dessa variabler verkligen det man vill mäta? Livskvalitet kan också analyseras med hjälp av begrepp som möjlighet att handla och påverka sin situation (*capability*) eller genom att tillämpa det aristoteliska begreppet välbefinnande (*eudaimonia*). I så fall aktualiseras nya metodproblem som beror på att man i olika kulturer bedömer och värderar handlingsmöjligheter och välbefinnande på skilda sätt (jämför [kulturrelativism](#)).

Författare: Göran Hermerén

Litteraturanvisning

L. Nordenfelt, *Livskvalitet och hälsa* (1991);

M. Nussbaum & Amartya Sen (utgivare), *Quality of Life* (1993).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, livskvalitet. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/livskvalitet> (hämtad 2018-01-31)

Läs även om

[språksociologi](#)
[Torbjörn Tännsjö](#)
[djurförsök](#)
[etik](#)
[hälsa](#)
[forskning](#)
[kvinnomisshandel](#)
[informatik](#)
[objektivitet](#)
[litteraturvetenskap](#)

politik

politi'k (franska *politique*, av grekiska *politikē* (*te'chnē*) 'statskonst', av *politiko's* 'medborgerlig', av *poli'tēs* 'medborgare', av *polis*), statskonst, processen att erövra och utöva makt i offentliga sammanhang.

Aristoteles beskrev politik som ett samhälles gemensamma strävan efter "ett gott liv" att lösa konflikter mellan det gemensamma bästa och avvikande intressen. På svenska har ordet politik två grundbetydelser: dels de processer genom vilka makt utövas och politiska beslut fattas (engelska *politics*), dels den förda politikens principer och faktiska sakinnehåll (engelska *policy*). De båda begreppen har nära samband med varandra. Det politiska maktspelet gäller inte bara makten för dess egen skull utan också förmågan att främja politiska sakfrågor. Idépolitik och sakpolitik är även viktiga instrument i det politiska spelet om makten.

En central egenskap hos *det politiska spelet* är dess karaktär av en process genom vilken personer med olika åsikter och intressen når fram till beslut som uppfattas som bindande. Det innebär att politik förutsätter motsättningar om mål eller metoder att förverkliga dessa. Instrumenten i denna process är övertalning, hot, löften, våld, utbyte, förhandling, tvång, belöning osv., som leder fram till beslut, positivt eller negativt. Politik betecknas ofta som det möjligas konst. Förhandlingen har som viktig ingrediens kompromissen, vilken i sin tur kan tvinga aktörer att ge efter på vissa ståndpunkter, mål eller löften. Denna mekanism är särskilt tydlig i ett öppet, demokratiskt samhälle och en av faktorerna bakom det som betecknats som politikerförakt. Politiken som spel förutsätter också erkända regler, som kan vara både lagfästa och enbart praxis. Aktörerna i denna

process är en demokrati i både enskilda individer och organiserade grupper, partier och massmedier, byråkrater och formella beslutsfattare.

Politikens principer kan beskrivas inte bara i sådana termer som idépolitik och realpolitik, alternativt ideologisk eller pragmatisk politik, utan också, enligt den roll man vill tilldela olika aktörer, t.ex. som socialistiska, korporativistiska eller liberala. Dess sakinnehåll kan med specifika bestämmingar anges som socialpolitik, kulturpolitik, försvarspolitik, utrikespolitik, etc. Politik i denna mening kan beteckna såväl agerande enligt ett handlingsprogram som idéer, konkreta förslag och beslut från en viss politisk aktör, ett parti, en organisation eller en individ, t.ex. en minister.

Författare: Nils Andrén

Politikerrollen

Politikerrollen har under de senare decennierna blivit allt mer omdiskuterad. Huvuddelen av politikerna (särskilt i kommuner och landsting) är fritidspolitiker, som måste göra avkall på yrkes- och familjeliv. Det har lett till ökande svårigheter för de politiska partierna att rekrytera kandidater, främst i åldern 25–45 år. Kvinnor med småbarn är särskilt ovanliga. För att reellt kunna påverka de politiska besluten fordras bl.a. en central position med ett brett kontaktnät och kontinuerlig och god information. Kommunreformerna och den nya kommunala organisationen har bidragit till att det politiska inflyandet blivit koncentrerat till färre personer än tidigare. Ett allt vanligare inslag är de yrkespolitiker, som saknar yrkeserfarenhet från annat än politik. Jämför *politisk broiler*.

Trots att svenska politiker i internationell jämförelse betraktas som ovanligt hederliga har det s.k. politikerföraktet, dvs. misstro mot

politiker och ett ifrågasättande av deras hederlighet ökat. Öppenhet, granskning och debatt har återopats som medel för att söka lösningar på problemet. Samtidigt har förslag framförts om begränsning av hur många gånger en politiker skall kunna omväljas (för att ingen skall sitta kvar alltför länge), liksom om betydligt högre politikerlöner (för att locka fler ”duktiga människor” till politiken). Eftersom problematiken uppfattas olika rekommenderar också olika politiker helt motsatta reformer, vilket i hög grad speglar den roll de har.

Författare: Hans Albin Larsson

Källangivelse

Nationalencyklopedin, politik. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/politik> (hämtad 2018-01-31)

Läs även om

frihet
socialism
utrikespolitik
makt
ideologi
språksociologi
institution
försvarspolitik
nationalism
dialektik

SW 15 Individens psykiska mekanismer

Psykologi o d.

biologisk psykologi

biologisk psykologi, tvärvetenskapligt kunskapsområde med inriktning på att förstå och förklara psykologiska funktioner med hjälp av bakomliggande biologiska skeenden, t.ex. nervsystemets aktivitet.

Ett vanligt grundantagande är att biologiska och psykologiska förhållanden är systematiskt relaterade till varandra.

Föreställningar om att psykiska fenomen har biologisk bakgrund fanns redan under antiken. Aristoteles ansåg t.ex. att psyket styrs av hjärtat. Den ryska fysiologen Ivan Pavlov var en av den moderna biologiska psykologins fäder. Han visade att matsmältningssystemets funktioner kan påverkas genom inläring (se [betingning](#)).

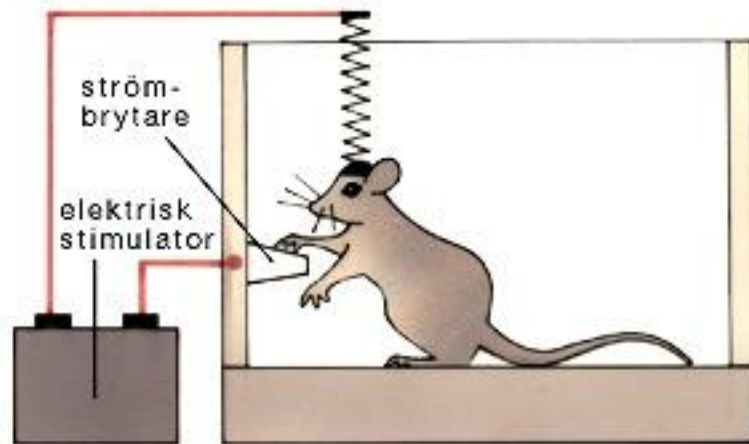
Det mest ambitiösa försöket att i en generell teori knyta psykologiska fenomen till biologiska skeenden har gjorts av den kanadensiska psykologen Donald O. Hebb, som 1949 presenterade en teori där en rad psykologiska företeelser, som varseblivning, inläring och minne, ges en biologisk förklaring. Det centrala i Hebbs teori, som fortfarande är aktuell, är att aktivitet etableras och utvecklas i grupper av hjärnnervceller, vilka sedan till följd av erfarenhetspåverkan och genom samspel sinsemellan bildar underlag för individens repertoar av beteenden, upplevelser och reaktioner.

Den empiriska forskningen inom biologisk psykologi har under de senaste decennierna varit synnerligen livlig. Bland forskningsområdena kan man särskilja [fysiologisk psykologi](#), som betonar den biologiska styrningen av beteende och upplevelser, och [psykofysiologi](#), där man använder fysiologiska reaktioner som indikatorer på psykiska skeenden.

Inom den fysiologiska psykologin väljer man ofta metoder att experimentellt påverka ett biologiskt skeende, t.ex. aktiviteten i någon del av hjärnan eller i ett hormonproducerande organ. Man observerar noggrant de beteendeförändringar som härvid utlöses, i syfte att dra slutsatser om den roll som normalt spelas av de fysiologiska mekanismer som man påverkat experimentellt. Eftersom detta slags forskning ofta förutsätter operativa ingrepp, t.ex. införandet av elektroder för elektrisk stimulering av hjärnan, har forskningen i allmänhet utförts på djur. Även om resultat vunna i djurförsök endast i begränsad utsträckning är tillämpliga på människan har på detta sätt viktig kunskap vunnits om biopsykologiska samband vad gäller grundläggande psykologiska fenomen som inläring, minne, emotionella reaktioner och motivation.

Som exempel kan anföras den forskning kring hjärnans ”lustcentrum” som har sitt ursprung i en upptäckt av de amerikanska psykologerna James Olds och Peter Milner i mitten av 1950-talet. De undersökte effekter på råttors beteende av elektrisk stimulering av vissa djupt liggande delar av hjärnan och observerade härvid hos en av råttorna, där elektroden av misstag hamnat i det [limbiska systemet](#), ett egenartat och oväntat fenomen: råttan återvände envist till den plats i buren där den befann sig när den först stimulerades. Det verkade som om den återvände för att få mer. Senare har Olds och andra visat att stimulering av detta slag är ett ytterst effektivt medel att styra försöksdjurs beteende. Om ett försöksdjur t.ex. ges möjlighet till att stimulera sig självt via elektroder inopererade i [lustcentrum](#) genom att trycka på en pedal, vidtar strax ett pedaltryckande som kan pågå under långa perioder utan avbrott. Djuret föredrar denna artificiella njutning framför andra aktiviteter och kan inte lockas att avbryta självstimuleringen med hjälp av vare sig föda eller sexualpartner.

Antagandet att ett lustcentrum finns också hos människan har fått stöd när man i samband med hjärnkirurgiska ingrepp stimulerat motsvarande hjärnområde och funnit att stimuleringen ofta upplevs som starkt behaglig. Av dessa forskningsresultat har man dragit slutsatsen att den aktivitet i hjärnan som stimuleringen utlöser, även under normala förhållanden bidrar till att ge beteendet bestämd inriktning. Det förtjänar nämnas att beroendeframkallande droger på kemisk väg åstadkommer en hjärnaktivitet som liknar den som framkallas med elektrisk stimulering av lustcentrum.

TYPOFORM/BERTIL HJERPE

biologisk psykologi. Försöksdjuret kan genom att trycka på pedalen stimulera sitt "lustcentrum" via inopererade elektroder. Pedaltryckandet blir ofta intensivt och slår ut annan aktivitet.

Även om den fysiologiska psykologin huvudsakligen sysslar med frågor av grundvetenskaplig karaktär har forskningsrönen ofta lett till praktiska tillämpningar. Ett exempel på en sådan utveckling är den amerikanska psykologen Neal E. Millers djurexperimentella forskning rörande inläring av autonoma fysiologiska processer. Millers forskning har fått stor betydelse för förståelsen av hur psykosomatiska tillstånd utvecklas, och har också inspirerat utvecklingen av en behandlingsmetod där man med hjälp av [biofeedback-träning](#) lär patienten att bemästra en skadlig fysiologisk reaktion (t.ex. blodtryckshöjning).

Inom psykofysiologin har man främst inriktat sig på studiet av olika kroppsliga reaktioner som utlöses när en individ aktiveras, t.ex. vid stress (jämför [aktivationsteori](#)). Man registrerar t.ex. blodtrycket och hjärtats aktivitet eller mäter stresshormoner (adrenalin, noradrenalin, kortisol) i urin eller blod. Eftersom dessa fysiologiska mätningar inte kräver nämnvärda ingrepp är man inte hänvisad till enbart laboratorieexperiment utan kan även studera människor i deras naturliga miljö, vilket naturligtvis underlättar praktiska tillämpningar. Inom [beteendemedicinen](#) har man kunnat utnyttja den psykofysiologiska kunskapen om stresstillstånd när man utformat behandlingsmetoder vid stressrelaterade sjukdomstillstånd.

Inom arbetslivet har psykofysiologisk kunskap och metodik börjat användas bl.a. för att kartlägga hälsovådliga arbetsmiljöer. Flera andra forskningsområden inom den biologiska psykologin har bidragit till kunskapen om psykobiologiska samband.

[Neuropsykologin](#) har lämnat viktiga bidrag till förståelsen av språkfunktioner, minne och andra högre psykiska funktioner. Inom [psykofarmakologin](#) studerar man samband mellan effekter av farmaka

på psykiska funktioner och hjärnans biokemiska processer. Den psykoendokrinologiska forskningen är inriktad på samband mellan psykiska och hormonella funktioner, medan den psykoimmunologiska forskningen syftar till att öka kunskapen om samspelet mellan psykiska faktorer och kroppens immunförsvar (jämför [psykoneuroendokrinologi](#) och [psykoneuroimmunologi](#)). Se även [beteendegenetik](#).

Vid de flesta svenska universitetsinstitutioner i psykologi intar den biologiska psykologin en framträdande plats och företräds av internationellt uppmärksammade forskargrupper. En intressant utveckling är att biologiska aspekter börjat influera allt fler av psykologins forskningsområden, t.ex. den interaktionistiska personlighetspsykologin, som betonar betydelsen av samspelet mellan ekologiska, biologiska och psykologiska faktorer för individens utveckling.

Författare: Sven G. Carlsson Marianne Frankenhaeuser

Litteraturanvisning

B. Bridgeman, *The Biology of Behavior and Mind* (1988);
M. Frankenhaeuser, "A Psychobiological Framework for Research on Human Stress and Coping", i M.H. Appley & R.A. Trumbull (utgivare), *Dynamics of Stress* (1986);
D.O. Hebb, *Psykologi på biologisk grund* (2:a upplagan 1969);
N.E. Miller, "Behavioral Medicine: Symbiosis between Laboratory and Clinic", *Annual Review of Psychology* 1983.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, biologisk psykologi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/biologisk-psykologi> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[psykofysiologi](#)
[Donald O Hebb](#)
[metapsykologi](#)
[personlighetspsykologi](#)
[beteendemedicin](#)
[stress](#)
[psykoneuroendokrinologi](#)
[Neal E Miller](#)
[psykoterapi](#)
[organisationspsykologi](#)

personlighetsutveckling

personlighetsutveckling, människans utveckling till en individ.

Vid studier av människans utveckling under livsrytmen kan man välja att särskilt uppmärksamma vissa sidor av utvecklingen, t.ex. motorikens utveckling, tänkandets utveckling, den sociala utvecklingen eller den känslomässiga utvecklingen.

Personlighetsutveckling avser ett mer övergripande perspektiv. Man tänker sig att bortom de tillfälliga variationerna i människors beteende finns det mer bestående, karakteristiska mönster i sättet att förhålla sig till andra människor eller till situationer.

Personlighetsutveckling handlar om hur dessa mönster utvecklas från den tidiga barndomen och framåt. Arvets och miljöns relativa bidrag till att förklara skillnader mellan individer i personlighetsutveckling är fortfarande en kontroversiell fråga. Jämför [utvecklingspsykologi](#).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, personlighetsutveckling. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/personlighetsutveckling> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[utvecklingspsykologi](#)
[empati](#)
[språksociologi](#)
[metapsykologi](#)
[personlighetspsykologi](#)
[attityd](#)
[barnpsykologi](#)
[aggression](#)
[pidginspråk](#)
[sociologi](#)

personlighetspsykologi

personlighetspsykologi, gren av psykologin som är inriktad på att beskriva och förklara människors sätt att fungera i ett helhetsperspektiv, i motsats till områden som perception, kognition och motivation, vilka studerar delfunktioner hos individen.

Definitionerna av begreppet personlighet är otaliga.

De mest inflytelserika personlighetsteorierna skiljer sig åt med avseende på var de lägger tyngdpunkten i förklaringen till personlighetsutveckling och till individens aktuella sätt att fungera.

Den *klassiska psykoanalysen* och dess avläggare betonar tidiga relationers betydelse för uppkomsten av psykiska konflikter, vilka antas utgöra orsaken till problem senare i livet. Den s.k. *traitpsykologin* studerar, med utnyttjande av data från test och av statistiska metoder för bearbetning av data, olika personlighetsdrags betydelse för beteendet och hur de förhåller sig till varandra.

Under de senaste decennierna har en *kognitivt* inriktad personlighetsteori, som betonar den aktuella, mer eller mindre medvetna informationsbearbetningens roll för individens sätt att fungera, vuxit sig stark. *Biologiska* förklaringar till mänsklig funktion och dysfunktion har alltmera kommit att intressera personlighetspsykologerna, dels (som en följd av den snabba utvecklingen inom mikrobiologi och beteendegenetik) vad avser genetiska faktors roll i utvecklingsprocessen, dels (som en följd av de senaste årens utveckling inom endokrinologi, farmakologi, psykofysiologi och neuropsykologi) vad gäller biologiska faktors roll i individens aktuella sätt att fungera.

I en *behavioristisk* personlighetsteori spelar miljön en avgörande roll, både i individens utveckling och i hans eller hennes aktuella sätt att fungera.

En begränsning i dessa huvudperspektiv ligger i att vart och ett ensidigt förlägger huvudorsakerna till individers funktion och dysfunktion och därmed också till skillnader mellan individer i dessa avseenden till *antingen* mentala, biologiska *eller* miljömässiga faktorer. De långtgående konsekvenserna av denna polarisering kan konkretiseras med hänvisning till synen på och därmed behandlingen av psykiska störningar.

Beroende på om tonvikten läggs på mentala processer, biologiska faktorer eller miljön kommer behandlingen att inriktas mot samtalsterapier, psykofarmaka respektive förändringar i patienternas miljö.

Under senare decennier har ett alternativt övergripande synsätt, som utgår från att skilda faktorer påverkar varandra, vuxit sig allt starkare. Förklaringen till att en individ fungerar på ett visst sätt i ett helhetsperspektiv måste sökas i det ständiga samspelet mellan mentala och biologiska faktorer inom individen och mellan individen och miljön.

Detta gäller både personlighetens utveckling genom livet och individens sätt att fungera vid en viss tidpunkt. Denna riktning inom personlighetspsykologin är en avspeglning av en allmän utveckling inom sådana vetenskapsdiscipliner vilkas huvudintresse är dynamiska, komplexa processer.

Personlighetens roll för kroppslig hälsa och ohälsa uppmärksammas alltmera, vilket bl.a. visar sig i forskning om och behandling av

psykosomatiska sjukdomar. En gren av sådan forskning rör **typ A-beteende**, vilket i olika studier visat sig medföra väsentligt ökad risk för hjärt-kärlsjukdomar.

Författare: Bertil Törestad David Magnusson

Litteraturanvisning

L. Pervin (utgivare), *Handbook of Personality* (3:e upplagan 2008).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, personlighetspsykologi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/personlighetspsykologi> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

- [biologisk psykologi](#)
- [klinisk psykologi](#)
- [språksociologi](#)
- [psykiatrisk behandling](#)
- [utvecklingspsykologi](#)
- [beteendemedicin](#)
- [aggression](#)
- [psykosomatik](#)
- [dynamisk psykiatri](#)
- [psykisk störning](#)

perceptionsstörning

perceptionsstörning, störning som drabbar varseblivning (t.ex. syn- och hörselintryck).

Störningen kan ha formen av [illusioner](#), det vill säga förvrängd varseblivning, och [hallucinationer](#), det vill säga varseblivning utan motsvarande sinnesretning. Visuella och auditiva perceptionsstörningar är vanliga vid till exempel [ADHD](#), [schizofreni](#) och [epilepsi](#). Perceptionsstörning är ibland orsaken till motoriska störningar av olika slag (generell klumpighet med mera). Perceptionsstörningar beror oftast på tillfälliga eller kroniska avvikelser i hjärnans funktion.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, perceptionsstörning. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/perceptionsstörning> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

- [hallucination](#)
- [ADHD](#)
- [psykisk störning](#)
- [förvirring](#)
- [ämnestsättningsrubbnings](#)
- [uppmärksamhetsstörning](#)
- [utvecklingsstörning](#)
- [leukodystrofi](#)
- [afasi](#)
- [kromosomavvikelse](#)

ADHD

ADHD, *AD/HD, Attention Deficit/Hyperactivity Disorder*, utvecklingsavvikelse med debut i barndomen och med dominerande symtom i form av bristande uppmärksamhet, koncentrationssvårigheter, överaktivitet och impulskontrollbrist.

Tillståndet är vanligt och drabbar ca 5 % av alla barn, varav minst hälften har svåra kvarstående problem i vuxen ålder. Pojkar drabbas oftare än flickor, men diagnosen missas ofta hos flickor med depression, ångest och missbruksproblem.

Man kan urskilja tre varianter: ADHD med huvudsakligen uppmärksamhetsstörning, ADHD med huvudsakligen hyperaktivitetsstörning (överaktivitet/impulsivitet) och ADHD av kombinerad typ, det vill säga att både kriterierna för ADHD med uppmärksamhetsstörning och hyperaktivitetsstörning är uppfyllda.

Om det finns stora problem med uppmärksamhet och/eller hyperaktivitet/impulsivitet men inte tillräckligt för diagnos med ADHD kan diagnosen ADHD UNS användas. Diagnosen DCD (*Developmental Coordination Disorder*) används när det finns motoriska problem. Många barn med [autism](#) och [Aspergers syndrom](#) och en stor minoritet av alla med [epilepsi](#) har också ADHD.

Det är vanligt att obehandlad ADHD följs av psykiatriska problem, missbruk och antisocial utveckling i tonåren och vuxen ålder. Många vuxenpsykiatriska patienter med depression, generaliserad ångest och personlighetsstörningsdiagnos har egentligen odiagnostiserad ADHD.

Orsaken till ADHD är genetiska faktorer som påverkar bl.a. signalsubstansen [dopamin](#), [hjärnskada](#) under graviditet, under förlossning eller under de första levnadsåren eller en kombination av

sådana faktorer. Syrebrist under förlossningen kan ge ADHD och bland förtidigt födda är risken större att drabbas av ADHD. Den vanligaste orsaken är dock den ärftliga faktorn.

Behandlingen vid ADHD innehåller många komponenter: diagnos, information, pedagogik, kognitiv beteendeterapi och medicinering. Arbetsminnesträning och kognitiv beteendeterapi kan ha positiva effekter i många fall. Där andra insatser inte ger optimalt resultat blir läkemedel aktuellt. Då är det [centralstimulerande medlet](#) metylfenidat förstahandsval. I dag finns flera preparat som innehåller metylfenidat men är uppbyggda på olika sätt. Amfetamin kan också användas men är ett licenspreparat, det vill säga man måste söka tillstånd hos läkemedelsverket. Ytterligare ett läkemedel är Strattera® (Atomoxetin), vilket är en selektiv hämmare av nervcellers återupptag av signalsubstansen [noradrenalin](#) och därmed hör till gruppen antidepressiva medel.

Författare: Christopher Gillberg Kerstin Malmberg

Litteraturanvisning

C. Gillberg, *Ett barn i varje klass* (2005).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, ADHD. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/adhd> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[hyperaktivitetsstörning](#)
[patologiskt samlande](#)
[depression](#)
[fragil X-syndromet](#)
[antidepressiva läkemedel](#)
[psoriasis](#)
[centralstimulerande medel](#)
[ämnessättningsrubbningar](#)
[reumatoid artrit](#)
[barn- och ungdomspsykiatri](#)

psykisk störning

psykisk störning, tillstånd av psykisk ohälsa som drabbar personligheten, känslolivet och kognitionen (hjärnans förmåga att tänka och korrekt tolka sinnesintryck) och som orsakar lidande och funktionsnedsättning.

Psykisk störning kan ses som ett samlingsbegrepp för tillstånd som WHO i sin diagnosmanual *ICD-10* klassificerar som psykiska sjukdomar, psykiska syndrom och beteendestörningar. Den amerikanska motsvarigheten till ICD går ett steg längre i sin senaste version av *DSM-V* och anger att de psykiska sjukdomarna utgår från psykobiologisk dysfunktion och markerar därigenom sambandet mellan psykisk störning och underliggande biologiska avvikelser.

Gemensamt för de båda diagnossystemen är att psykisk störning bör uppfattas som en samling symtom (så kallade *syndrom*) eller beteendeeavvikelser som orsakar betydande lidande eller funktionsnedsättning för den drabbade och därmed skiljer sig från det lidande som kommer av vanliga livskriser eller om personen har råkat i konflikt med sin omgivning.

Båda diagnossystemen har gjort en indelning av psykisk störning i olika psykiatriska diagnoser baserat på kriterier formulerade som typ av symtom, deras samtidiga förekomst och svårighetsgrad samt hur länge de har förekommit. Däremot ska psykiatriska diagnoser inte ses som klart avgränsade begrepp eller som fullständiga beskrivningar av alla sjukdomstillstånd som kan drabba mentala eller psykologiska funktioner.

Senare tiders forskning ger indikationer på att genetiska avvikelser och biologiska sjukdomsprocesser som befunnits ligga bakom psykisk störning inte ger stöd för nuvarande indelning. Exempelvis kan liknande genetiska avvikelser ses vid både *schizofreni* och *autism*.

Psykisk störning infördes som juridisk term 1991/92 genom nuvarande tvångslagstiftning, Lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT). Termen har därmed givits en innebörd av större allvarlighetsgrad än exempelvis livskris, trauma eller psykologiskt illabefinnande.

Psykiska störningar är vanliga och ökar dessutom i befolkningen, speciellt bland kvinnor. Sedan 2006 är de psykiatriska sjukdomarna de vanligaste diagnoserna i befolkningen och psykisk ohälsa har blivit den vanligaste orsaken till sjukskrivning. Orsakerna till ökningen är inte helt klarlagda, men stress, arbetslöshet, ökad invandring och ökade krav på produktivitet är faktorer som anses vara av betydelse. Dessa orsaker, som ställer allt högre krav på utbildning, flexibilitet och snabbhet, kan också vara avgörande för vilken typ av psykisk ohälsa som utvecklas. Exempelvis kan förekomsten av *posttraumatiskt stress-syndrom* (PTSD) vara vanlig i orter med hög andel invandrare, medan i yrken med höga prestationskrav kan *utmattningssyndrom* vara vanligt förekommande. Att öppenheten kring psykisk ohälsa blivit större bidrar också till att fler söker vård.

Vid en given tidpunkt har upp till 16 procent av befolkningen en psykisk störning. Under sin livstid utvecklar cirka 17 procent en behandlingskrävande psykisk sjukdom. De vanligaste diagnoserna är *depression* och *ångestsyndrom*, vilka är cirka tre gånger vanligare hos kvinnor än hos män. På senare tid har stressrelaterad psykisk ohälsa ökat, och även här tycks kvinnor vara mer sårbara på gruppnivå. Den

ökade invandringen har lett till att även traumarelaterade tillstånd som PTSD har ökat.

Till gruppen svår psykisk störning hör diagnoser som schizofreni och [bipolär sjukdom](#). Dessa sjukdomar tycks inte öka och drabbar i lika omfattning kvinnor som män, med en liten övervikt för män. Schizofreni drabbar ungefär 0,7 procent och bipolärt syndrom cirka 1 procent av befolkningen. Debuten sker ofta i unga år och sjukdomen blir för det mesta livslång.

Indelning av psykiska störningar [Visa tabell](#)
Författare: Lena Flyckt

Källangivelse

Nationalencyklopedin, psykisk störning. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/psykisk-störning> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

- [psykiatrisk behandling](#)
- [psykiatrisk rehabilitering](#)
- [psykossjukdom](#)
- [själv mord](#)
- [stress](#)
- [neuros](#)
- [beroendesjukdom](#)
- [ämneshämningsrubbningar](#)
- [posttraumatiskt stress-syndrom](#)
- [tortyr](#)

psykossjukdom

psykossjukdom [-ko:'s-] (nylatin *psycho'sis*, se [psyke](#)), samlingsnamn för sådana [psykiska störningar](#) där uppfattningar och värderingar av verkligheten är förändrade.

Psykossjukdomar omfattar [schizofreni](#), den vanligaste psykossjukdomen, vanföreställningssyndrom och schizo-affektiv psykos. Vanföreställningssyndrom omfattar tillstånd med olika former av icke korrigerbara föreställningar som markant skiljer sig från det kulturella sammanhang där individen lever.

Schizoaffektiv psykos är en blandform mellan schizofreni och [bipolär sjukdom](#). En specialform är kort reaktiv psykos som, enligt dess kriterier, har en maximal varaktighet på en månad. Den kan vara en reaktion på en traumatisk livshändelse och går oftast över med eller utan läkemedelsbehandling, men lika ofta övergår tillståndet i en mer varaktig psykossjukdom.

Vid ett första insjuknande i psykossjukdom är ofta sjukdomen i en akut fas som kräver inläggning på sjukhus. Om symtomen uppmärksammas i ett tidigare stadium, innan de har blivit akuta, kan tillståndet ibland behandlas i öppenvård. En tidig upptäckt innebär också ett lindrigare förlopp. Behandlingen efter en akut psykos syftar bland annat till att undvika nya akuta skov av sjukdomen, men oftast återinsjuknar personen någon eller några gånger innan behandlingen når detta mål.

Personer med en psykossjukdom i en akut fas kan ibland behöva sjukhusvård enligt lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT) på grund av risker för personen själv och omgivningen. Med nuvarande kunskaper om individualiserad behandling med antipsykotisk

läkemedelsbehandling i kombination med psykosociala insatser kan prognosen förbättras, men hittills har den varit dålig, speciellt för personer med schizofreni, där bara cirka 10 procent har arbete och sociala kontakter.

Jämför schizofreni, [affektiva störningar](#) och [cykloida syndrom](#).

Författare: Lena Flyckt

Källangivelse

Nationalencyklopedin, psykossjukdom. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/psykossjukdom> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

- [depression](#)
- [psykisk störning](#)
- [vanföreställning](#)
- [sorg](#)
- [psykiatrisk rehabilitering](#)
- [psykosomatik](#)
- [psykos](#)
- [psykiatrisk behandling](#)
- [neuros](#)
- [systemisk lupus erythematosus](#)

psykiatri

psykiatri (nylatin *psychiatri'a*, av *psyke* och grekiska *iatreia* [-trɛi'a] 'läkekonst'), själsläkekonst, medicinsk specialitet som har psykiska störningar, deras yttringar, orsaker, behandling och förebyggande som ansvarsområde.

Författare: Lena Flyckt

Psykiatrins utgångspunkter

Psykiatrins utgångspunkt är *psykopatologin*, läran om psykiska symtom. I dag anses psykiska symtom vara *dimensioner* som, förutom hos patienter, förekommer i mildare form i den generella befolkningen utan att vara behandlingskrävande. Om symtomen däremot ger upphov till lidande och påverkar personens förmåga till arbete och sociala kontakter, eller utgör risk för individen eller annan, har kriterierna oftast uppfyllts för en behandlingskrävande psykiatrisk diagnos. Psykiska symtom uppkommer i ett samspel mellan arv och miljö. För de flesta *psykiska sjukdomar* är ärftlighet starkt bidragande men miljöfaktorer kan också vara avgörande. Migration, missbruk, storstadsmiljö och långvarig stress är riskfaktorer för psykisk ohälsa. Stress-sårbarhetsmodellen är en förenklad men användbar illustration till hur psykisk ohälsa kan uppkomma.

....

Behandlingen är i de flesta fall en kombination av läkemedel och *psykoterapi* eller psykosociala insatser utifrån patientens behov och önskemål. Patientens delaktighet enligt modellen "delat beslutsfattande" är en förutsättning för lyckat resultat. Behandlingen sammanfattas i en samordnad individuell plan (SIP), som upprättas av den närmaste kontaktpersonen (Case Managern) och patienten. Kontaktpersonen bidrar med faktakunskap och patienten med

erfarenhet av sin sjukdom och sina livsmål. Det psykiatriska teamet och patientens anhöriga bidrar när deras kompetens och engagemang behövs för att förverkliga livsmålen. Psykiatern bidrar med medicinsk och farmakologiskt kompetens, psykologen bidrar med kunskaper inom neuropsykologi och psykoterapi, den psykiatriskt vidareutbildade sjuksköterskan bidrar med kunskaper inom omvårdnad och kuratorn bidrar till att lösa problem med boende, sysselsättning och ekonomi.

Närståendes engagemang och delaktighet är oftast en förutsättning för ett gott behandlingsresultat.

Psykiatrin har relativt sent brutit sin isolering genom att mentalsjukhusen har lagts ned och specialiteten tagit plats bland övriga medicinska discipliner på allmänna sjukhus (se *psykiatrisk vård*). Detta har minskat fördomarna mot *psykiska störningar* och bidragit till ökad insikt om deras stora samhällsekonomiska betydelse.

Forskningen om hjärnans struktur och funktion har under ett fåtal år tillfört lika mycket ny kunskap om orsaker och behandling av psykiska sjukdomar som under mänsklighetens hela tidigare existens.

Psykiatri som medicinsk specialitet

Den medicinska specialiteten psykiatri präglas av helhetssyn där psykologiska, sociala och biologiska faktorer vägs in i bedömningen och behandlingsplaneringen av psykisk ohälsa. Även andra vård- och stödaktörer har ansvar för psykisk ohälsa i befolkningen. Dit hör primärvården och socialtjänsten. Primärvården, också kallad "första linjens psykiatri", ansvarar för diagnostik och behandling av lättare fall av psykisk ohälsa, till exempel okomplicerade fall av depressionssjukdomar och ångestsyndrom.

Socialtjänsten ansvarar för den psykosociala situationen för personer med psykisk ohälsa som boende, sysselsättning och stöd i vardagliga sysslor.

Den medicinska disciplinen psykiatri ansvarar för mer komplicerade fall av depressionssjukdomar och ångestsyndrom samt psykiska sjukdomar där ett mer omfattande utrednings- och behandlingsutbud bör tillhandahållas. Dit hör [psykossjukdom](#), [bipolär sjukdom](#), [personlighetsstörningar](#) och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som [autismspektrumsvandrom](#) och [ADHD](#). Psykiatrin har också en rådgivande roll gentemot kroppssjukvården, primärvården och socialtjänsten.

Vuxenpsykiatri och barn- och ungdomspsykiatri (BUP) är så kallade basspecialiteter, vilket innebär att de utgör generalistkompetenser som självständigt utövar all form av vård av svårare psykisk ohälsa samtidigt som de är plattformar för gren- och tilläggsspecialiteterna.

Vuxenpsykiatrin ansvarar för individer över 18 år och BUP för de som är yngre. Missbruksvård och rättspsykiatri är grenspecialiteter inom psykiatri, vilket betyder att den legitimerade läkaren först måste uppnå specialistkompetens i basspecialiteten för att därefter erhålla specialistkompetens i grenspecialiteten.

Utbildningen i grenspecialiteten kan ske samtidigt som utbildningen i basspecialiteten men är att betrakta som en specialitet med självständigt ansvar. Äldrepsykiatri (eller psykiogeriatrik) är en tilläggsspecialitet och kan betraktas som en spetskompetens. Denna indelning, som är utarbetad av socialstyrelsen, ligger till grund för läkarnas specialistutbildning. Socialstyrelsen är den instans som

formellt godkänner läkarnas behörighet inom respektive bas- och grenspecialitet.

Inom basspecialiteten psykiatri är det vanligt att man organiserar vården i så kallade subspecialiteter.

Vanligast indelas den i allmänpsykiatri respektive psykosvård. Även andra subspecialiteter förekommer, till exempel enheter för neuropsykiatriska funktionshandikapp, ungdomspsykiatriska enheter och särskilda team för nyinsjuknade psykopatienter.

Ytterligare en indelning är i sluten- och öppenvård, där öppenvården har det långsiktiga behandlingsansvaret och slutenvården ansvarar för vården då individen är insjuknad i ett akut skov av sjukdomen. I storstäder är det vanligt med subspecialiseringar, men på landsbygden finns i allmänhet bara indelningen i allmänpsykiatri och psykosvård eftersom underlaget är för litet för ytterligare indelning.

I den svenska läkarutbildningen ingår dels en grundkurs i psykiatri, dels allmäntjänstgöring i allmän psykiatri eller barn- och ungdomspsykiatri.

Svenska Psykiatriska Föreningen är medlem i European Psychiatric Association och World Psychiatric Association, vars främsta insats är utformandet av etiska riktlinjer för psykiatrisk vård, den så kallade [Madriddeklarationen](#) med dess föregångare [Hawaiiideklarationen](#).

Ledande internationella tidskrifter i psykiatri är de amerikanska *Molecular Psychiatry*, *Archives of General Psychiatry* och *American Journal of Psychiatry*, den brittiska *British Journal of Psychiatry* samt den nordiska *Acta Psychiatrica Scandinavica*.

Historik

Att vissa människor kan uppleva verkligheten och sig själva på ett så annorlunda sätt än andra att det allvarligt försämrar möjligheterna till kommunikation och kanske även leder till avvikande beteende har alltid blivit föremål för reflexion och försök till förklaring.

Förklaringarna har vanligen tagit sin utgångspunkt i samtidens religiösa, metafysiska och i vissa avseenden juridiska föreställningar om människan, men mycket tidigt började man uppfatta de avvikande beteendena som tecken på själsliga sjukdomar. Tankar på psykisk sjukdom som ett syndastraff eller en påverkan från onda andar finns i bland annat den judisk-kristna traditionen, medan man under antiken mer intresserade sig för psykisk sjukdom som ett tecken på bristande harmoni mellan själen och världen eller mellan levnadssättet och de fysiska förutsättningarna för människans liv. I alla äldre rättssystem fanns även mer eller mindre tydligt formulerade undantagsbestämmelser för dem som begick brott utan att vara vid sina sinnens fulla bruk.

Vanligen räknades de sinnessjuka som barn i straffrättsligt hänseende.

De sinnessjuka hör till dem som tidigt blev omhändertagna på centrala vårdanstalter. De under medeltiden etablerade hospitalen reserverades från 1700-talets mitt för denna grupp av sjuka, och vid samma tid började man på ett något mer systematiskt sätt försöka behandla de sjuka. Från sekelskiftet 1800 trodde många att man genom isolering på en institution och sysselsättning med olika arbetsuppgifter skulle kunna ”återuppfostra” de sinnessjuka. Under seklets senare del spred sig dock en påtaglig behandlingspessimism, dels som en följd av ärftlighets- och degenerationsläroras inflytande, dels på grund av att många patienter var kroniskt sjuka. Från 1890-talet till mitten av 1900-talet expanderade den institutionella vården av de sinnessjuka kraftigt,

framför allt som en följd av de socialpolitiska ambitionerna att ge alla med behov av vård eller hjälp sådan. Sedan slutet av 1950-talet har dock de stora institutionerna utsatts för intensiv kritik, vilket sedan omkring 1980 resulterat i omfattande program för nedläggning av mentalsjukhusen och etablering av mer öppna och socialpsykiatriskt inriktade behandlingsformer. I vissa länder har nedläggningen av mentalsjukhusen gått så snabbt att de öppna vårdformerna inte klarat av att möta de behov som finns.

Den vetenskapliga psykiatrin har utvecklats senare än vården. Från mitten av 1700-talet och särskilt under 1800-talets första hälft utarbetades både olika förslag till behandlingsmetoder och systematiska beskrivningar av de olika sjukdomarna, men först omkring 1860 blev psykiatri ett obligatoriskt ämne i läkarutbildningen. En naturvetenskaplig epok inleddes i mitten av 1800-talet som ett resultat av de ökade kunskaper som erhöles om hjärnans struktur och funktion under normala och sjukliga förhållanden. De psykiska sjukdomarna systematiserades av bland annat [Emil Kraepelin](#). Flertalet psykiatriker ställde sig till att börja med avvisande till Sigmund Freuds [psykoanalys](#) och de olika psykologiska eller psykoterapeutiska behandlingsmetoder som formulerades kring sekelskiftet 1900. Under 1930- och 40-talen ökade dock intresset, men med genombrottet för psykofarmakologin på 1950-talet fick psykiatrin på nytt en biologisk och medicinsk inriktning.

De senaste decennierna visar prov på en ganska splittrad utveckling. Medan man inom den psykiatriska vården försökt kombinera olika behandlingsmetoder med varandra har den psykiatriska forskningen huvudsakligen inriktats på de biokemiska och genetiska orsakerna till de psykiska störningarna. Det är bara under de senaste årtiondena som psykiatrin har kommit att integrera bästa tillgängliga kunskap utifrån

ett både biologisk och psykosocialt perspektiv. [Socialstyrelsen](#), [Läkemedelsverket](#) och [SBU](#) (Statens beredning för medicinsk utvärdering) har regeringens uppdrag att sammanfatta och publicera riktlinjer för evidensbaserad psykiatrisk vård och behandling. IVO (Inspektionen för vård och omsorg) har skyldighet att kontrollera att vården motsvarar god klinisk praxis. Svenska Psykiatriska Föreningen ger ut kliniska riktlinjer som skrivs av psykiatriker, ofta kliniskt verksamma forskare med särskild sakkunskap. Patienterna, som också kallas ”brukare”, har fått allt större inflytande över den psykiatriska vårdens utformning och organisation genom till exempel så kallade brukarråd, i syfte att stärka patientens ställning. Genom dessa nya regler och riktlinjer har psykiatrin utvecklats och motsvarar alltmer kraven på en medicinsk evidensbaserad disciplin.

Författare: Lena Flyckt Roger Qvarsell

Litteraturanvisning

Jan-Otto Ottosson, *Psykiatri* (7:e upplagan 2009);
B.J. Sadock, *Kaplan and Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry* (9:e upplagan 2009).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, psykiatri. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/psykiatri> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[oftalmiatri](#)
[otiatri](#)
[pediatrik](#)
[podiatri](#)
[psykofarmaka](#)
[psykisk](#)
[transkulturell psykiatri](#)
[klinisk psykologi](#)
[psykasteni](#)
[psykalgi](#)

socialpsykologi

socialpsykologi, gren inom beteendevetenskaperna som studerar hur det sociala samspelet mellan individer fungerar och påverkar de inblandade.

I början av 1900-talet utvecklades socialpsykologin parallellt på två håll: dels i Storbritannien, där psykologi och biologi inspirerade till bl.a. *instinktsbaserad socialpsykologi* som hos William McDougall, dels i USA, där psykologi och pragmatisk socialfilosofi var främsta grund. Amerikansk socialpsykologi har visat stor livskraft och utvecklats i olika riktningar. Tidigt etablerades en *praktiskt orienterad socialpsykologi* som tog sin utgångspunkt i vardagslivet. Hit hör förgrundsgestalter som William James, Charles H. Cooley och George Mead. Denna gren har i dag en stark ställning, särskilt inom symbolisk interaktionism.

En annan gren bildar basen för den *experimentella socialpsykologin*, vars klassiska period omfattar 1930–60-talen. Hit hör de experimentserier som utfördes av bl.a. den amerikanske psykologen Muzafer Sherif (1906–88) och Solomon Asch om hur människors varseblivning, tankar, känslor och beteenden påverkas av andras närvaro och/eller agerande. Bland dessa klassiska experiment befinner sig även Stanley Milgrams studier från tidigt 60-tal av lydnad, som visade att människor kan fås att plåga andra genom sin blotta önskan att lyda en auktoritet (se [Milgram-experiment](#)). Studier kring attitydbildning och gruppdyamik bör också nämnas.

Socialpsykologin har viktiga tillämpningsområden i studier kring processer som socialisation, fostran, könsrollsinläring och effekten av

s.k. totala institutioner (t.ex. fängelse och sjukhus) vilkas hospitaliseringseffekter Erving Goffman m.fl. utforskat.

Socialpsykologins insikter har visat sig användbara också för studier kring institutioner som skola och utbildning samt familje- och arbetsliv; det är områden där samtliga beteendevetenskaper bidragit, ibland i samarbete, ibland med konkurrerande tolkningar. Även inom psykoanalysen har ett socialpsykologiskt synsätt visat sig fruktbart, exempelvis inom den s.k. objektrelationsskolan. Se även [personperception](#) och [social perception](#).

Författare: Lars-Erik Berg

Litteraturanvisning

J. Asplund, *Det sociala livets elementära former* (1987);
L.-E. Berg m.fl., *Medvetandets sociologi* (1976);
K. Deaux m.fl., *Social Psychology in the '90s* (1993);
B. Nilsson, *Socialpsykologi* (1996).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, socialpsykologi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/socialpsykologi> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[symbolisk interaktionism](#)
[språksociologi](#)
[George Mead](#)
[personlighetspsykologi](#)
[nätverk](#)
[litteraturteori](#)
[perceptionspsykologi](#)
[empati](#)
[attityd](#)
[biologisk psykologi](#)

SW 16 Individens logik. Vetenskapsteori o
d.

logik

logik [-gi:'k] (latin *lo'gica*, av likabetydande grekiska *logikē*, av *logiko's* 'som hör till talet', 'förnuftig'), i vid bemärkelse grundläggande principer för en grupp företeelser eller lära om följdriktiga slutledningar inom något område (t.ex. kapitalets logik, forskningens logik).

Logik som vetenskaplig disciplin har som utgångspunkt studiet av allmängiltiga slutledningar och är i dag en omfattande vetenskap på gränsen mellan filosofi och matematik, vars kärna utgörs av en teori om deduktiv slutledning och andra därmed sammanhängande frågor som har att göra med satsers logiska form. För att markera sistnämnda aspekt omtalas logik i denna bemärkelse ibland som *formell logik*, men härmed avses alltså inte något annat än logik i vetenskaplig bemärkelse.

Författare: Dag Prawitz

Några logiska grundbegrepp

Slutledningar

En slutledning innehåller dels ett antal *premiss*er, dels en *slutsats*. Den är *giltig* om slutsatsen *följer av* premisserna, dvs. om slutsatsen måste vara sann ifall alla premisserna är sanna, eller med andra ord om det är omöjligt att premisserna är sanna men slutsatsen falsk.

Om jag t.ex. på frågan var nyckeln till skåpet är får till svar att (a) antingen hänger den på kroken vid ingången eller ligger den i skrivbordslådan, och själv konstaterar att (b) den inte hänger på kroken vid ingången, så kan jag dra slutsatsen att (c) den ligger i

skrivbordslådan. Slutsatsen (c) följer uppenbarligen ur premisserna (a) och (b) och vi har alltså här ett exempel på en giltig slutledning.

Som detta enkla exempel antyder är förmågan att göra slutledningar oundgänglig redan i vardagslivet. Vi företar dem ofta utan att närmare reflektera över saken. Detta gäller även i vetenskaplig verksamhet, för vilken logiska slutledningar är en livsnerv. Vid en logisk analys av en tankegång söker man emellertid göra de olika slutledningarna explicita. Logiken syftar till att dels ge en systematisk framställning av giltiga slutledningar, dels svara på frågan vad det innebär att en slutledning är giltig.

Författare: Dag Prawitz

Logisk giltighet

Den giltighet hos en slutledning som det här är frågan om brukar också betecknas som *logisk* (eller *deduktiv*) *giltighet* för att avgränsa den från giltighet i andra, svagare bemärkelser (jämför [induktion](#)). Den utmärks av två drag som båda kan illustreras med slutledningen i exemplet ovan. För det första är slutledningen helt *bindande*. Vi kan vara osäkra på huruvida premisserna (a) och (b) är sanna, men vi kan inte tvivla på att *om* de är sanna, så är också slutsatsen (c) sann – det är som man säger en tankenödvändighet. För det andra har slutledningens giltighet inte något med det speciella sakområdet att göra. Vi behöver t.ex. inte veta något om nycklar för att sluta oss till (c) från (a) och (b). Slutledningen är vad man kallar *allmängiltig*, dvs. den förblir giltig även om vi varierar sakinnehållet, så länge den yttre formen bibehålls. För två satser *A* och *B* vilka som helst gäller att slutledningen

<u><i>A</i> eller <i>B</i></u>	<u><i>Inte A</i></u>
<i>B</i>	

är giltig. (I enlighet med bruket i logisk litteratur skrivs premisserna ovanför ett vågrätt streck och slutsatsen under strecket.) Det är således formen hos slutledningen, inte vad den handlar om, som är avgörande för dess giltighet. Genom att sätta in satser i stället för bokstäverna *A* och *B* i slutledningsschemat ovan får vi olika enskilda slutledningar, som alla är giltiga, t.ex. slutledningen i det inledande exemplet av (c) från (a) och (b).

Författare: Dag Prawitz

Logisk form

En primär uppgift för logiken är att identifiera de former hos språkliga uttryck som är av betydelse för slutledningars giltighet. I premisserna i schemat ovan har vi identifierat två sådana former, disjunktion (sammanbindning med "eller") respektive negation. De är exempel på vad man kallar *logisk form*. De uttryck som anger den logiska formen kallas *logiska konstanter*; "eller" och "inte" (eller "det är inte fallet att") är exempel på logiska konstanter.

Beroende på vilka logiska former (eller logiska konstanter) som urskiljs uppstår olika logiska språk, inom vilka allmänna slutledningsscheman kan formuleras, och det är dessa som sedan blir logikens typiska studieobjekt. Begränsar man sig till att studera vissa former för satssammansättningar, dvs. hur man från enklare satser kan bilda mera komplexa, håller man sig inom *satslogiken*. Den s.k. *predikatlogiken* uppstår om man här till analyserar dels universell och existentiell kvantifikation, dvs. sätt att uttrycka att något gäller för alla respektive minst en individ, dels formen hos de enklaste satserna med avseende på det predikat och de individtermer som de innehåller. Sats- och predikatlogiken utgör i dag den viktigaste och mest grundläggande delen av logiken, men man har också studerat många andra logiska former, t.ex. sådana som innehåller uttryck för modaliteter (såsom

nödvändighet och möjlighet) eller tempus, och man talar då om *modallogik* respektive *temporal logik*.

Författare: Dag Prawitz

Motexempel

För att visa att en given slutledning inte är giltig är det tillräckligt att hitta ett *motexempel* till den, dvs. en slutledning med samma logiska form som den givna där premisserna är sanna men slutsatsen falsk. I t.ex. slutledningen

Det finns plantor med goda frukter Det finns plantor med goda blad
Det finns plantor med goda frukter och blad
är både premisserna och slutsatsen sanna, men slutledningen är ändå ogiltig, vilket lätt inses genom att betrakta följande motexempel:

Det finns jämna tal Det finns udda tal
Det finns tal som är jämna och udda

De logiska konstanterna är desamma i den givna slutledningen och i motexemplet, men de andra delarna, som vi kan kalla *deskriptiva*, har varierats; den gemensamma logiska formen i t.ex. slutsatserna anges av de logiska konstanterna "det finns" och "och".

Författare: Dag Prawitz

Logisk sanning och konsekvens

Om det inte finns något motexempel till en given slutledning, dvs. om det för varje variation av slutledningens deskriptiva delar (varvid det förutsätts att två olika förekomster av likalydande delar varieras på samma sätt) som är sådan att samtliga premisser blir sanna gäller att också slutsatsen blir sann, så är slutledningen (logiskt) giltig. Detta är (i stort sett) definitionen på att en slutledning är giltig, vilket är

detsamma som att slutsatsen *logiskt följer*, eller som man också säger, är en *logisk konsekvens* av premisserna. Det finns även flera andra egenskaper hos satser som helt beror på satsernas logiska form. En sats sägs t.ex. vara *logiskt sann* om alla satser med samma logiska form är sanna, dvs. närmare bestämt om alla satser som kan erhållas från satsen i fråga genom variation av dess deskriptiva delar är sanna. Olika sådana begrepp kan emellertid återföras på varandra. Att *C* är en logisk konsekvens av *A* och *B* är således detsamma som att satsen *om A och B, så C* är logiskt sann.

Författare: Dag Prawitz

Logikens historia

Traditionell logik

Logiken grundades som vetenskap av Aristoteles, som urskiljde fyra logiska former "alla *A* är *B*", "några *A* är *B*", "inga *A* är *B*" och "några *A* är inte *B*", och som i sin lära om *sylogismer* undersökte giltigheten hos slutledningar i vilka satser med någon av dessa former ingick. Aristoteles framställning kom att dominera ämnet (som länge gick under andra namn, t.ex. dialektik) ända långt in på 1800-talet, även om vissa nya bidrag levererades av bl.a. antikens stoiker och medeltidens skolastiker.

Författare: Dag Prawitz

Modern logik

En nydaning av logiken skedde under senare hälften av 1800-talet med George Booles *klasslogik* och Gottlob Freges analys av den logiska formen hos universella påståenden med hjälp av de av honom införda kvantifikatorerna. Med den av Frege härigenom skapade predikatlogiken blir det för första gången möjligt att på ett fruktbart sätt tämligen generellt analysera den logiska formen hos påståenden

som förekommer i vetenskapliga sammanhang. Typiskt för såväl Booles som Freges arbeten är att de använder sig av en särskild symbolisk notation för att beteckna olika logiska former och sålunda frigör sig från den mångtydighet som åvilar vardagsspråkets uttryckssätt. Man talar därför om *symbolisk logik* för att markera skillnaden mellan Aristoteles logik och den nya logik som växer fram med Boole och Frege.

Författare: Dag Prawitz

Matematisk logik

är en benämning som ibland används som en synonym till symbolisk logik, men med den benämningen vill man ofta också antyda att den nya logiken, utöver att liksom matematiken använda särskilda symboler, har matematisk prägel även på så sätt att den deduktivt bevisar sina påståenden, dvs. härleder dem logiskt från redan kända påståenden. En deduktiv framställning av logiska sanningar kan emellertid inte anta formen av ett vanligt axiomatiskt system – i ett sådant använder man sig utan närmare analys av slutledningar vars logiska giltighet intuitivt insetts, vilket ju skulle vara att förutsätta det som skall deduceras. Framställningen måste därför i stället ta formen av ett *formellt system*, i vilket också regler för hur härledningar får gå till uppställs på förhand på ett sådant sätt att deras tillämpning inte förutsätter någon logisk intuition. Det var en annan av Freges banbrytande insatser att framställa en logisk teori i form av ett sådant formellt system.

Termen matematisk logik används ibland i ytterligare en bemärkelse för att beteckna logik som studerar sådana slutledningar som förekommer inom matematiken. I kontrast härtill står då *filosofisk logik*, som är en ibland använd benämning på ett i synnerhet under senare hälften av 1900-talet bedrivet studium av logiska former vilka

går utöver de i matematiken använda och är av särskilt filosofiskt intresse, t.ex. modala former.

Skillnaden mellan traditionell och modern logik och mellan olika slag av modern logik bör emellertid inte undanskymma att de grundläggande frågeställningarna är gemensamma. Logikens mycket livliga utveckling under det senaste halvsekle har dock inneburit en diversifiering av ämnet såsom en översikt av logikens olika delar visar.

Författare: Dag Prawitz

Logikens deldiscipliner

En viktig skiljelinje går mellan *objektteorier* och *metateorier*. De förra består inom modern logik av formella system av nyss omnämnt slag. Inom dem kan man således härleda logiska sanningar med hjälp av på förhand fastlagda regler; beträffande ett sätt att fastlägga dem se [naturlig deduktion](#). Beroende på vilka logiska former som kan uttryckas i det språk som fixeras får man olika logiska system så som ovan omtalats. En strävan har varit att i enlighet med [logicismens](#) program så långt som möjligt utveckla matematiken inom ramen för ett formellt system inom vilket alla härledbara uttryck framställer logiska sanningar. Det mest ambitiösa försöket i den vägen är A.N. Whiteheads och Bertrand Russells stora arbete *Principia Mathematica* (1910–13), som bygger på en av Russell utvecklad [typteori](#), ett slags generalisering av den s.k. första ordningens predikatlogik som återfinns hos Frege.

Avsikten med att uppställa ett formellt system kan emellertid lika väl vara att urskilja ett områdes såväl logiska som matematiska (eller andra slags) principer, utan att söka reducera det senare slaget till det första, och detta är numera det vanliga.

Under 1900-talet har rivaliserande logiska teorier gjort sig gällande. De dominerande teorierna har utgått ifrån att en fullständig sats A antingen är sann eller falsk, och att den sammansatta satsen A eller icke A för en sådan sats A därför är logiskt sann. Denna princip formulerades redan av Aristoteles och brukar omtalas som *lagen om det uteslutna tredje*. Logik som bygger på denna princip betecknas som *klassisk*. Den mest framträdande konkurrenten till den klassiska logiken är den *intuitionistiska*, som utgår från att en sats mening är bestämd av vad som räknas som ett bevis för satsen.

Eftersom det inte finns någon garanti för att det för en godtycklig sats A gäller att antingen A eller icke A är bevisbar ser den av L.E.J. Brouwer grundade [intuitionismen](#) ingen grund för lagen om det uteslutna tredje. Intuitionistiska alternativ till den klassiska predikatlogiken och typteorin har utvecklats av Arend Heyting respektive Per Martin-Löf.

Parallellt med utvecklingen av olika objektteorier har sedan 1930-talet nya logiska studieområden utvecklats med inriktning på att utforska egenskaper hos olika formella system. Man talar i detta sammanhang om *metalogik* och *metamatematik*. Studieobjektet är alltså i detta fall olika formella system – t.ex. system som framställer mer eller mindre stora delar av matematiken såsom fragment av matematisk analys eller den mera omfattande mängdteorin – och undersökningen måste själv formuleras inom en annan teori, en s.k. metateori; även den kan uppställas som ett formellt system, men den utvecklas vanligtvis informellt, varvid man redan förutsätter en logik som vanligen är klassisk men kan vara intuitionistisk. Studiet är ofta inriktat inte på ett enskilt formellt system utan på att mera generellt belysa egenskaper hos olika typer av formella system, och det förgrenar sig i ett antal deldiscipliner beroende på vilka aspekter som uppmärksammas.

Bevisteorin studerar egenskaper hos härledningssystem inom olika system, och har traditionellt varit särskilt inriktad på frågan om systemens motsägelsefrihet. *Modellteorin* har som utgångspunkt den ovan givna definitionen av logisk sanning och logisk konsekvens baserad på möjligheten att variera de deskriptiva delarna av en sats medan den logiska formen hålls konstant. När de deskriptiva delarna valts så att satsen blir sann, säger man att man har en *modell* för satsen, och det är olika samband mellan språkliga uttryck och sådana modeller som är modellteoriens studieobjekt. Teorin för *rekursiva funktioner* studerar den egenskap hos ett formellt system som yttrar sig i att dess regler kan appliceras mekaniskt utan bruk av logisk intuition. Den ligger bl.a. till grund för *Gödels* ofullständighetssats och resultat om *avgörbarhet*, vilka visar på vissa principiella begränsningar i möjligheten att formalisera olika områden.

Författare: Dag Prawitz

Förhållande till andra ämnen

Logiken har sedan Aristoteles räknats som en gren av filosofin. Den ger upphov till ett antal grundfrågor som hör hemma i vad som kan kallas *logikens filosofi* och som hänger nära samman med teman i andra filosofiska discipliner såsom språkfilosofi och ontologi. Den moderna logiken utvecklades emellertid till stor del av matematiker, och de tre metamatematiska huvudgrenar som nämnts ovan bedrivs ofta som matematiska deldiscipliner. Modern logik hör härigenom hemma både inom filosofi och matematik. Beroende på det närmare syftet med en logisk undersökning kan den räknas till endera av dessa två huvudämnen. En stark drivkraft bakom den moderna logikens utveckling, särskilt under första hälften av 1900-talet, var att den tjänade som verktyg i matematisk grundvalsforskning och *matematikens filosofi*, och stora delar av modern logik är intimt förbundna med denna tillämpning. Under andra hälften av 1900-talet

har logikens anknytning till andra frågor kommit mera i förgrunden. I synnerhet har problem inom allmän lingvistik och datalogi kommit att bli ett allt viktigare tillämpningsområde. De formella system som Frege införde med filosofiska motiv är just vad man behöver uppställa för ett område för att en dator skall kunna hantera det.

Författare: Dag Prawitz

Studiet av logik i Sverige

I Sverige odlades logiken länge nästan uteslutande inom ämnet teoretisk filosofi och hade en tid en mycket stark ställning inom detta ämne. Under senare år har logisk forskning börjat bedrivas även vid matematiska och datalogiska institutioner i landet. Undervisning i logik ges nu vid svenska universitet såväl vid de filosofiska institutionerna som vid de matematiska och datalogiska, vilket är det vanliga förhållandet utomlands; logik förekommer där även som eget universitetsämne. En professur i logik inrättades 1983 vid Naturvetenskapliga forskningsrådet och överfördes sedan till den matematiska institutionen vid Stockholms universitet. En andra professur i logik inrättades 1990 vid den filosofiska institutionen vid Göteborgs universitet.

Författare: Dag Prawitz

Litteraturanvisning

A. Church, *Introduction to Mathematical Logic* (1956);
S.C. Kleene, *Introduction to Metamathematics* (1952);
W. Kneale & M. Kneale, *The Development of Logic* (1962);
D. Prawitz, *ABC i symbolisk logik* (2:a upplagan 1975);
J. Shoenfield, *Mathematical Logic* (1967);
P. Suppes, *Introduction to Logic* (1957).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, logik. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/logik> (hämtad 2018-01-29)

Innehåll

Några logiska grundbegrepp

Logikens historia

Logikens deldiscipliner

Förhållande till andra ämnen

Studiet av logik i Sverige

Läs även om

logik

intuitionism

språkfilosofi

matematikens filosofi

axiom

induktion

formellt system

Ludwig Wittgenstein

vetenskap

datavetenskap

**SW 17 Individens moral och uppfattningar
om moral.**

etik

eti'k (av grekiska *ēthiko's* 'som har att göra med karaktären', 'moralisk', 'sedlig'), studiet av moraliska fenomen och föreställningar, av gammalt en gren av såväl filosofin som teologin.

Etik och *moral* uppfattas ibland som synonymer, men här avses med moral människors praktiska handlande och därmed förbundna, inte alltid klart uttryckta värderingar. En persons eller grupps moral visar sig i vad den gör eller underlåter att göra. Med etik avses den teoretiska reflexionen över moralen och dess grund.

....

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Etikens problemområden

Beroende på vad för slags frågor (normativa, begreppsliga, teoretiska, deskriptiva) som behandlas, och på hur de behandlas, kan man skilja mellan olika problemområden inom etiken:

1) *normativ etik*, som undersöker vilken moral som är den rätta eller mest välgrundade; den vill ge vägledning t.ex. i valsituationer genom att klargöra olika handlingsalternativ och pröva skälen för eller mot dessa och söker själv anvisa rätt handling eller handlingsprincip. Det som kännetecknar den filosofiska normativa etiken är att den bemödar sig om att ge stöd för och systematisera sina värderingar.

2) *moralvetenskap*, som undersöker de moraliska fenomenens och föreställningarnas psykologi, biologi, historia och sociala bakgrund (eller förutsättningar).

3) *moralteologi*, som undersöker de moraliska fenomenens och föreställningarnas relation till religiös tro och andra livsåskådningar.

4) *metaetik*, som behandlar teoretiska problem aktualiserade av moraliska fenomen och föreställningar, liksom påståenden om dem.

Gränserna mellan dessa problemområden är emellertid inte knivskarpa. Till metaetiken hör en familj av begreppsliga, ontologiska och kunskapsteoretiska frågor, exempelvis hur moraliska fenomen och moraliskt språk skall avgränsas från andra, vilka relationer som finns mellan normer och värderingar och vilken den empiriska, språkfilosofiska, kunskapsteoretiska och ontologiska grundvalen för moraliska värderingar är. Filosofiska ställningstaganden till en del av dessa teoretiska problem har konsekvenser av normativ art. Normativa etiker föreskriver en viss moral. Men även normativa etiker använder vissa begrepp och gör vissa ontologiska och kunskapsteoretiska förutsättningar.

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Etikens metoder

Etiska ställningstaganden baseras på fakta och normer eller värderingar. Granskningen av kunskapsunderlaget ingår därför som en viktig del i den etiska analysen, liksom precisering av normer och värderingar. Även undersökningar av logiska relationer mellan påståenden i etiska resonemang innefattas i den etiska analysen. Inlevelseförmåga spelar stor roll vid praktiska etiska ställningstaganden, och den kan tränas upp genom systematiska övningar i att sätta sig i de olika berörda personernas eller gruppernas ställe.

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Moralens grunder

Motiveringen för moraliska principer består för det mesta i att moraliska värderingar baseras på, eller återförs till, en eller flera

fundamentala principer, t.ex. ”vördnad för livet” (Albert Schweitzer), ”största möjliga lycka åt största möjliga antal” (John Stuart Mill), ”göra det goda och undvika det onda” (Thomas av Aquino), ”Tillfoga inte andra vad du inte vill att de skall tillfoga dig” (Konfucius), ”Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem” (den s.k. gyllene regeln i Jesu bergspredikan), ”Handla efter den princip som du skulle vilja se upphöjd till allmän lag” (Kant), ”Är det rätt för en person i en viss situation att göra något, är detta också rätt för varje annan person som i relevant avseende är lik denne i samma typ av situation” (Richard Hare).

Dessa principer kan i sin tur underbyggas med hänvisning till deras självklara karaktär (varvid man intuitivt förutsätts inse att de är riktiga), med hänvisning till att de fångar upp alla relevanta drag i våra moraliska värderingar eller att de befinner sig i reflektivt ekvilibrium (se [ekvilibrium](#)).

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Moral och religion

Ibland hävdas att religionen är moralens grund, och moraliska normer och principer kan uppfattas som befallda av Gud (Allah etc.), proklamerade av hans utsända och kodifierade i auktoritativa religiösa urkunder. Om detta uppfattas som att egenskapen att vara befalld av Gud utgör de moraliska principernas giltighetsgrund, förskjuts det moraliska ställningstagandet till att gälla frågan om den aktuella gudens existens och auktoritet. Att direkt härleda moraliska normer och principer ur en som ofelbar betraktad religiös urkund är utmärkande för den religiösa fundamentalismen. Denna präglar starkt nutidens politiska islam, medan den spelar en mer marginell men långt ifrån obetydlig roll inom judendom och kristendom. I den katolska och i stora delar av den protestantiska etiktraditionen uppfattas relationen

religion–moral snarare så att religionen ger kraft och inspiration till att förverkliga en moral vars riktighet man blivit övertygad om på allmänt humana grunder.

Man anser då – liksom redan Platon men i motsats till exempelvis Johannes Duns Scotus – att det moraliskt goda inte är gott för att Gud vill det, men att Gud vill det därför att det är gott.

Det är emellertid ingen tvekan om att det i många kulturer finns en nära sammankoppling mellan religion och moral. De stora världsreligionerna har alla en moralisk prägel: buddhism, hinduism och shintoism, likaväl som de tre redan nämnda. Klassiska moralsystem som stoicism och konfucianism har å andra sidan också religiösa inslag. Särskilt när den är förbunden med den politiska makten får religionen ofta en folkuppfostrande roll: dels föreskriver den ett visst beteende (t.ex. ”tio Guds bud” i judendom och kristendom), dels lär den ut det i förkunnelse och undervisning (jämför kristen katekestradition), dels slutligen kontrolleras ofta efterlevnaden genom ett system av sanktioner (jämför äldre tiders husförhör). Sammankopplingen religion–moral, utmärkande bl.a. för gångna tiders kristna enhetskultur, har emellertid ifrågasatts och kritiserats, bl.a. av upplysningsfilosoferna under 1700-talet och deras efterföljare i modern tid, t.ex. Bertrand Russell och Ingemar Hedenius. Kritiken har särskilt riktats mot olika former av religiös intolerans och fanatism. Men också moderna varianter av sekulariserad etik vidareför ofta normer och principer som utvecklats inom en stoisk, konfuciansk eller kristen etiktradition.

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Filosofiska etiktraditioner

Vid en moralisk bedömning kan man lägga tyngdpunkten vid olika aspekter:

- 1) man kan intressera sig för den handlande personen och fråga vilka karaktärsdrag som är goda och bör odlas;
- 2) man kan intressera sig för själva det praktiska handlandet och fråga vad som är kriteriet på en rätt handling, på en moralisk plikt eller rättighet;
- 3) man kan intressera sig för vilka livsvärden och handlingsmål som är goda och eftersträfvansvärda.

Under antiken formulerades många av de frågor som moralfilosofer skulle fortsätta att brottas med under sekler framöver. I antikens filosofiska etik utgick man från frågan vad som är människans yttersta livsmål och livslycka och utvecklade sedan vilka karaktärsdrag eller dygder som behövs för att uppnå det. För stoikerna var den högsta dygden vishet, och den utgjorde samtidigt själva livsmålet. Även epikuréerna ville odla visheten men ansåg att det var största möjliga lust respektive frånvaro av smärta som utgjorde människans livsmål eller livslycka.

I den nyare moralfilosofin från 1700-talet och framåt har ofta utgångsfrågan gällt vad som är kriteriet på en rätt handling. De klassiska utilitaristerna, Jeremy Bentham och John Stuart Mill, grep tillbaka på epikuréerna när de gav sitt svar: den handling är rätt och plikt som leder till maximalt goda konsekvenser i fråga om övervikt av lycka över lidande, av lust över olust. Kant tog däremot helt avstånd från uppfattningen att kriteriet på vad som är plikt ligger i värdet av handlingarnas konsekvenser. Börats karaktär av kategoriskt imperativ blir då upphävt, vilket bl.a. berövar människovärdet dess absoluta karaktär. Kant kritiserade alltså nyttoetiken men även

auktoritetsbunden etik. Vad som är rätt eller värdefullt beror inte på om någon har sagt att det är t.ex. rätt, inte heller på om det är nyttigt för den ena eller andra. Moralen måste baseras på något annat än auktoriteter och nytta. Kant menade att det som gjorde en handling moralisk var att den framsprungit ur aktning för sedelagen. Det goda består i en autonom vilja enligt Kant. Att sedlighet förutsätter frihet är en av grundtankarna i Kants etik.

Också nutida diskussioner inom filosofisk etik präglas i hög grad av åsiktsbrytningarna mellan dem som företräder olika varianter av utilitaristisk konsekvensetik (t.ex. Peter Singer, Richard Hare) och dem som betraktar denna ståndpunkt som en otillbörlig förenkling av moralproblemen och söker andra alternativ, inte sällan med viss kantiansk anknytning (t.ex. John Rawls, Robert Nozick). Därtill kan under senare år en viss renässans för frågorna om karaktärsdrag, dygd och moralisk fostran noteras (t.ex. Alasdair MacIntyre). Se [dygdetik](#).

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Teologiska etiktraditioner

De etiktraditioner som utvecklats under anknytning till olika religioner begränsas här till sådana som gått in i dialog med den filosofiska etiktradition som tecknats ovan. Därmed kommer det mesta materialet att uppvisa kristen anknytning. Men även judiska tänkares insatser bör framhävas, så t.ex. under antiken Filon av Alexandria, väl bevandrad i sin samtids hellenistiska filosofi, eller i modern tid Martin Buber, berömd för sina teorier om den personliga jag–du–relationens speciella karaktär.

Det dubbla kärleksbudet (om kärlek till Gud och till medmänniskorna) utgör ett gemensamt bibliskt arv i judiska och kristna etiktraditioner. Augustinus ser i detta bud svaret på den antika filosofins fråga efter

människans livsmål och gör budet till högsta etiska princip men intolkar i det en god portion av stoisk och platonsk dygdelära. Hans ansatser vidareförs av Thomas av Aquino men infogas av denne i en filosofisk struktur inspirerad av Aristoteles. Thomas gör en klar skillnad mellan de religiösa plikterna mot Gud och de moraliska plikterna mot medmänniskan. Den medmänskliga moralen är som den antika målinriktad mot att göra det goda och undvika det onda men är inte en ren konsekvensetik som utilitarismen. Det goda förstås som en samling inbördes rangordnade värden, bland vilka individernas personvärde och gemensamma sociala goda (i sista hand den samlade mänsklighetens goda) kommer högst i rang och således utgör främsta handlingsmål.

Den moraliska insikten framställs här som i princip oberoende av den religiösa tron. Sin av Thomas givna grundstruktur har katolsk etik och sociallära bibehållit in i vår egen tid, även om nyare strömningar tillkommit, t.ex. en mer bibliskt motiverad etik hos Karl Rahner. Inom protestantismen är det en gammal stridsfråga om etiken skall grundas allmänmänskligt med hjälp av filosofisk metod eller om man skall konstruera en etik baserad enbart på Bibeln. Luther gick deciderat på den förra linjen och menade att även i Bibeln formulerade bud som gyllene regeln eller förpliktelsen att bistå sin medmänniska är sådana vilkas riktighet alla kan inse oberoende av Bibeln. Calvin höll delvis med men ansåg det avgjort säkrare att grunda en kristen etik direkt på Bibeln. Så har många andra tänkt men få så renodlat som Karl Barth, som helt framt förnekade möjligheten av adekvat etisk kunskap vid sidan av den kristna uppenbarelsen. Även bland protestantiskt orienterade etiker har huvudlinjen dock varit att söka efter en allmänmänsklig plattform för den etiska reflexionen. Detta har skett under anknytning till en rad skilda filosofier som kantianism, analytisk moralfilosofi, existentialism eller kontinental fenomenologi.

Det sistnämnda gäller bl.a. K.E. Løgstrup, Nordens mest uppmärksammade teologiske etiker under 1900-talet.

Enligt Løgstrup springer moralen fram ur det elementära förhållandet att vi som människor är hänvisade till varandra och normalt möts i ömsesidig naturlig tillit. Men den som visar tillit lämnar ut sig själv och blir sårbar; därför inrymmer varje möte mellan människor ett outtalat krav att inte utnyttja utan ta vara på den andres liv. Budet att "älska din nästa som dig själv" är därför det naturligaste av alla bud.

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Moraliska värderingars objektivitet och sanning

Kan moraliska värderingar vara uttryck för kunskap? Kan de vara sanna eller falska? Finns det objektiva metoder med vilkas hjälp de kan bevisas eller åtminstone göras troliga? De som svarar ja på frågor av denna typ brukar kallas *kognitivister*; de som däremot svarar nej på dem kallas *non-kognitivister* eller skeptiker. Hur moraliska värderingar positivt skall karakteriseras kan dock non-kognitivisterna i sin tur ha olika uppfattningar om. Somliga av dem (Axel Hägerström, A.J. Ayer, Charles Stevenson) hävdar att moraliska värderingar endast är uttryck för känslor (och för försök till känslöpåverkan). Andra (t.ex. Hare) menar att det moraliska språket är styrt av logiska regler, vilka i viss utsträckning möjliggör en rationell diskussion i moraliska frågor. En del kognitivister anser att det finns särskilda moraliska fakta som skiljer sig från t.ex. naturvetenskapliga och som man inser intuitivt. Till denna grupp hör W.D. Ross och G.E. Moore.

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Tillämpad etik

Grundforskningen inom etik är inriktad på de teoretiska och metodiska problem som tidigare nämnts. I tillämpad etik försöker man applicera

moralfilosofiska principer på något etiskt problem i syfte att klargöra det, strukturera det bättre och tydligare, granska och systematisera argument för olika ståndpunkter och ev. föreslå en lösning på det. Etikintresset har under de senaste decennierna ökat enormt och riktar sig främst mot olika tillämpningsområden.

Ett område inom tillämpad etik som därvid fått särskilt stor uppmärksamhet är **medicinsk etik** (jämför **codex ethicus**). Också miljödebatten har aktualiserat en rad frågor där den tidigare individ- och människocentrerade inställningen till etiska frågor har ifrågasatts och ersatts av ett mer helhetsorienterat perspektiv, där livsbetingelserna på jorden (inte bara människans) står i centrum. Andra tillämpningsområden är politik och social struktur, ekonomi, arbetsliv och yrke, könsroller och jämställdhet, forskning och teknisk utveckling.

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Etik som universitetsämne i Sverige

Vid svenska universitet kan ämnet etik studeras dels som central del i ämnet praktisk filosofi vid humanistisk fakultet, dels som eget ämne (med särskilt beaktande av religionens roll) vid teologisk fakultet. År 1991 inrättades den första professuren i medicinsk etik i Sverige.

Författare: Göran Hermerén Ragnar Holte

Etik och politik

Etik har som debattämne periodvis spelat en framträdande politisk roll, allra mest i frågor med anknytning till problematiken kring liv och död. Det ständigt återkommande och allestädes närvarande etiska problemet gäller dock själva *politikerrollen*; jämför **politik** (Politikerrollen).

Författare: Hans Albin Larsson

Litteraturanvisning

L. Bergström, *Grundbok i värdeteori* (1990);
G. Bexell, *Teologisk etik* (1996);
W.K. Frankena, *Etik* (svensk översättning 1968);
R.M. Hare, *Moraliskt tänkande* (svensk översättning 1994);
W.D. Hudson, *Modern Moral Philosophy* (rev. upplaga 1983);
S. Kagan, *Normative Ethics* (1998);
K.E. Løgstrup, *Den etiske fordring* (11:e upplagan 1986);
A. MacIntyre, *After Virtue* (2:a upplagan 1985);
G.E. Moore, *Etik* (svensk översättning 1962);
T. Nagel, *Equality and Partiality* (1991);
R. Norman, *The Moral Philosophers* (1983);
A. Sen, *Etik och ekonomi* (svensk översättning 1995);
P. Singer (utgivare), *A Companion to Ethics* (1991);
P. Singer, *Praktisk etik* (svensk översättning, 2:a upplagan 1996);
M.A. Slote, *From Morality to Virtue* (1992).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, etik. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/etik> (hämtad 2018-01-29)

Innehåll

Etikens problemområden
Etikens metoder
Moralens grunder
Moral och religion
Filosofiska etiktraditioner
Teologiska etiktraditioner
Moraliska värderingars objektivitet och sanning
Tillämpad etik
Etik som universitetsämne i Sverige
Etik och politik

Läs även om. [Torbjörn Tännsjö livskvalitet moral forskning språksociologi queerteori djurförsök litteraturvetenskap vetenskap metaetik](#)

moral

moral (franska *morale*, av latin *mora'lis* 'som rör sederna', av *mos*, genitiv *mo'ris*, 'sed'), uppfattning om rätt och orätt.

En individs eller en grupps moral visar sig i vad de gör eller underlåter att göra, medan deras *etik* är deras reflexioner över det berättigade i vad de gör eller underlåter att göra. När man t.ex. talar om filosofen Kants moral, är det hans handlingssätt och vanor man åsyftar. Talar man om Kants etik, är det normalt hans skrifter om moralens grunder man avser. Av detta skäl är t.ex. affärsmoral och affärsetik inte heller riktigt detsamma, även om man ibland inte skiljer mellan etik och moral, i synnerhet inte mellan adjektiven ”etisk” och ”moralisk”. Jämför [etik](#).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, moral. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/moral> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[etik](#)

[Immanuel Kant](#)

[fattigdom](#)

[värdeteori](#)

[moralisk](#)

[språksociologi](#)

[humor](#)

[rättvisa](#)

[Johann Gottlieb Fichte](#)

[mystik](#)

kardinaldygder

kardinaldygder (se *kardinal*), de viktigaste dygderna. I grekisk filosofi gällde som kardinaldygder vishet, mod, måttfullhet och rättrådighet. Sokrates hävdade att all dygd utgjorde en enhet och består i att känna sig själv och i att ha kunskap om vad som är helt och hållet gott och nyttigt för människan och speciellt hennes psyke. Till nämnda kardinaldygder tillfogade senare kristna filosofer tro, hopp och kärlek.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, kardinaldygder. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kardinaldygder> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[sofrosyne](#)

[Platon](#)

[Sokrates](#)

[vishetslitteratur](#)

[mod](#)

[judisk filosofi](#)

[logos](#)

[konfucianism](#)

[kristologi](#)

[sokratisk ironi](#)

dödssynd

dödssynd, en synd som leder till den eviga döden.

Med anknytning till bl.a. Första Johannesbrevet 5:16–17 indelar romersk-katolsk teologi människans synd mot Gud i dödssynder (*peccata mortalia*) och förlåtliga synder (*peccata venialia*). De senare kan förlåtas utan kyrklig botgöring, de förra måste försonas genom ånger, bikt, avlösning och gottgörelse (jämför [bot](#)). Luther avvisade skillnaden mellan dödssynder och förlåtliga synder; enligt honom äventyrar all synd gudsförhållandet och måste därför ångras, bekännas och utplånas genom förlåtelse. Jämför [synd](#).

Dödssynderna, eller med en bättre term *huvudsynderna*, är enligt skolastiken sju: högmod (*superbia*), girighet (*avaritia*), vällust (*luxuria*), avund (*invidia*), frosseri (*gula*), vrede (*ira*) och likgiltighet (*acedia*). De har behandlats mycket i folkundervisningen och utgör ett ofta återkommande motiv i medeltida kyrkokonst.

År 2008 presenterade Vatikanen en moderniserad lista, avsedd att passa bättre i en globaliserad värld. Samtidens sju dödssynder är enligt denna: miljöförstöring, genmanipulering, att samla på sig alltför stor rikedom, orsaka fattigdom, narkotikahandel och narkotikaanvändning, moraliskt tveksamma experiment samt kränkningar av den mänskliga naturens grundläggande rättigheter.

Litteraturanvisning

B.I. Kilström, *Den kateketiska undervisningen i Sverige under medeltiden* (1958).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, dödssynd. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/dödssynd> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om

[bot](#)
[synd](#)
[förlåtelse](#)
[Martin Luther](#)
[kristologi](#)
[försoningslära](#)
[avaritia](#)
[framstegstanken](#)
[nåd](#)
[helgelse](#)

rättvisa

rättvisa, viktigt begrepp i politik, juridik, filosofi, statskunskap och andra samhällsvetenskaper.

Någon allmänt accepterad definition av rättvisa finns knappast. Sedan Aristoteles skiljer man mellan *distributiv* rättvisa och *kompensatorisk* (*kommutativ*) rättvisa. Den förra gäller hur resurser skall fördelas och förutsätter intressekonflikter eller motstridande intressen. Den senare, som också kan kallas *retributiv* eller juridisk rättvisa, avser hur ersättning för ett visst handlande skall bestämmas. Spörsmålen är olika beroende på om de aktuella handlingarna är frivilliga (som vid byte av varor) eller ofrivilliga (som när en person begått en orättvisa mot en annan eller skadat någon). Den som ofrivilligt blivit föremål för orättvisan eller skadan skall i det senare fallet ersättas eller kompenseras för detta, och den som begått orättvisan skall straffas.

För att en handling (ett beslut, en fördelning) skall vara rättvis brukar enligt de flesta rättviseteorier anses gälla att de som berörs blir behandlade så att lika fall behandlas lika. Denna rättvisepincip förutsätter opartiskhet och är enbart *formell*, eftersom den inte säger något om vilka fall som är lika eller vilka grunder som är relevanta skäl för särbehandling. Att ange grunder för likabehandling och särbehandling samt att precisera deras tillämpningsområden innebär att den formella rättvisepincipen kompletteras med *materiella* rättvisepinciper. Detta kan ske med utgångspunkt från olika moralfilosofiska teorier. Svårigheten att på ett tillfredsställande sätt göra detta inom ramen för den klassiska utilitarismen har ofta diskuterats.

Sedan 1970-talets början har den amerikanske filosofen John Rawls teorier om rättvisa stått i centrum för debatten. Rawls har formulerat en filosofisk teori om rättvisa som *fairness*. Han frågar vilka grundprinciper för samhället som skulle väljas av en grupp människor som uppfyller vissa förutsättningar: de är rationella och måttligt själviska men de fingerar att de är okunniga om sin identitet, sociala position etc., dvs. vet inte vilka de själva är, inte heller något om sin ras, religion eller kön. De fördelningsprinciper han föreslår har kritiserats bl.a. av Robert Nozick, som har lanserat en historisk teori om rättvisa enligt vilken frågan om en bestämd fördelning av förmåner (ägodelar) är rättvis eller ej endast beror på hur förmånerna har förvärvats. Medan Rawls teori legitimerar vissa tvångsingripanden från statens sida för att omfördela resurser är statens möjligheter att göra detta starkt begränsade enligt Nozicks teori. Rawls teori är en teori om distributiv rättvisa. När det gäller retributiv rättvisa finns både vedergällningsteorier och utilitaristiska teorier av flera slag.

Författare: Göran Hermerén

Litteraturanvisning

R. Nozick, *Anarchy, State and Utopia* (1974);

C. Perelman, *The Idea of Justice and the Problem of Argument* (engelsk översättning 1963);

J. Rawls, *A Theory of Justice* (1971);

Robert C. Salomom & Mark C. Murphy (utgivare), *What Is Justice? Classic and Contemporary Readings* (1990);

S. Strömholm, "Aristoteles och rättvisan", *Idéer och tillämpningar* (1979).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, rättvisa. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/rättvisa> (hämtad 2018-01-29)

Läs även om [utilitarism](#) [frihet](#) [beslutsteori](#) [diskriminering](#) [objektivitet](#) [memetik](#) [värdekalkyl](#) [Immanuel Kant](#) [ansvar](#) [norm](#)

brottslighet

brottslighet, *kriminalitet*, gemensam term för begångna straffbelagda handlingar.

Hur omfattande brottsligheten i Sverige är kan inte anges, då här ingår även brott som inte ens upptäcks. Av all upptäckt brottslighet kommer en stor andel aldrig att rapporteras till myndigheterna. Skälen är bl.a. att brottet upplevs som bagatellartat, att man står i nära relation till gärningsmannen, att någon hjälp eller rättelse ändå inte kan förväntas, att man fruktar repressalier eller att man känner obehag inför kontakter med rättsväsendet. En del av den ej anmälda brottsligheten kan fångas genom offerundersökningar.

....

Brotsstatistiken beskriver ett urval av de brott som anmälts till polisen, t.ex. brott mot brottsbalken. Lagföringsstatistiken redogör för brott som lett till rättslig åtgärd. Vid en jämförelse mellan de två statistikgrenarna skiljer sig brottslighetens volym och struktur åt: i brotsstatistiken domineras brottsbilden av förmögenhetsbrotten, medan trafikbrotten är den största gruppen i lagföringsstatistiken

Båda statistikgrenarna pekar på att lindrigare brott förekommer oftare än allvarigare brott och att bilen/trafiken är den viktigaste enskilda brottsfaktorn i samhället. Den s.k. moderna brottsligheten, t.ex. miljöbrott, är för sin upptäckt i hög grad beroende av polisens och andra myndigheters insatser. Risken att bli utsatt för brott är ojämnt fördelad i befolkningen. Även risken att begå brott fördelar sig ojämnt.

Källangivelse

Nationalencyklopedin, brottslighet. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/brottslighet> (hämtad 2018-01-30)

Läs även om

[kvinnomisshandel](#)

[brott](#)

[brottsutveckling](#)

[språksociologi](#)

[kriminalpolitik](#)

[straff](#)

[organiserad brottslighet](#)

[prostitution](#)

[äktenskap](#)

[kriminalstatistik](#)

polisen

polisen (av franska *police*, av senlatin *poli'tia* 'statsförvaltning', av likabetydande grekiska *politeia* [-tɛi'a], till *po'lis* 'stad'), *Polisen*, *polisväsen*, benämning på såväl polisorganen som de där anställda befattningshavarna.

Polisen i Sverige har sedan gammalt två huvuduppgifter: att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att bekämpa brottslighet. Detta återspeglas i bland annat termerna ordningspolis och kriminalpolis, som inte längre förekommer i polisförfattningarna men fortfarande används i dagligt tal.

Enligt polislagen är polisens uppgifter att bland annat *förebygga*, *förhindra* och *upptäcka* brottslig verksamhet och andra störningar av den allmänna ordningen och säkerheten, att *övervaka* den allmänna ordningen och säkerheten och *ingripa* när störningar har inträffat, att *utreda* och *beivra* brott som hör under allmänt åtal samt att lämna allmänheten *skydd*, *upplysningar* och *annan hjälp*, när sådant bistånd lämpligen kan ges av polisen. Polisen får också bedriva särskilt personsäkerhetsarbete i fråga om vittnen och andra hotade personer. Därutöver har polisen en mängd speciella uppgifter enligt bland annat vapenlagen och utlänningslagen.

För att kunna fullgöra sina uppgifter har polisen vidsträckt befogenheter. Gränserna för dem är svåra att precisera, eftersom användandet av tvångsmedel måste anpassas till de växlande situationernas krav. Utgångspunkten är att ett tvångsingripande alltid fordrar stöd i lag enligt regeringsformen (RF).

Som en allmän grundregel anges i polislagen att en polisman som har att verkställa en tjänsteuppgift ska under iakttagande av vad som föreskrivs i lag eller annan författning ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Måste tvång tillgripas ska det ske endast i den form och den utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet skall uppnås.

Polislagen hänvisar också uttryckligen till RF:s bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter. Den innehåller därefter särskilda regler om rapporteringskyldighet samt om användning av bland annat våld, tillfälliga omhändertaganden, kroppsvisitation och husrannsakan.

Av central betydelse i polisverksamheten är förutom polislagen bestämmelserna om straffprocessuella tvångsåtgärder i rättegångsbalken och anknytande författningar. Viktiga åtgärder är gripande och anhållande, hämtning, medtagande till och kvarhållande för förhör, blodprovstagning, alkoholtest, tagande av fingeravtryck, fotografering, beslag och avspärning av brottsplats. Även andra författningar innehåller regler om polisens befogenheter, till exempel sådana på den sociala tvångsvårdens eller miljö- och hälsovårdens områden.

Polisens arbetsmetoder är likartade i de flesta länder. Allmän övervakning till fots eller med hjälp av fordon är de grundläggande formerna för all patrullering. Radio- och datakommunikation är ett av de viktigaste tekniska hjälpmedlen. Modern teknik såsom radar och laser används främst inom trafikövervakningen. Kriminalpolisarbetet består av spaning och utredning.

Så kallade okonventionella spaningsmetoder, till exempel telefonavlyssning, buggning samt infiltration av polisagenter i

kriminella kretsar, används i många länder. Datorstöd för registerföring m.m. samt kriminaltekniska undersökningar blir allt viktigare i kriminalpolisarbetet. Fingeravtryck har använts som bevismedel ända sedan slutet av 1800-talet. DNA-teknikens snabba insteg och har blivit ett viktigt hjälpmedel.

Författare: Ulf Arvidsson Fredrik Sterzel

Polisens organisation i Sverige

Polisväsendet är sedan 1965 en del av den statliga förvaltningsapparaten men stod tidigare under kommunalt huvudmannaskap. Den grundläggande organisationen anges i polislagen och polisförordningen.

En enig riksdag beslutade i december 2012 att bilda en sammanhållen polismyndighet. Den 1 januari 2015 ersattes de tidigare 21 polismyndigheterna, Rikspolisstyrelsen och Statens kriminaltekniska laboratorium av en sammanhållen myndighet – Polismyndigheten – som lyder direkt under regeringen. Sedan dess är Säkerhetspolisen också en egen myndighet direkt under regeringen.

Den nya Polismyndigheten är en enrådsmyndighet, vilket innebär att myndighetens chef inför regeringen ensam bär ansvaret för myndighetens verksamhet. Rikspolischefen utses av regeringen och har bland annat ett kansli till sitt förfogande.

Inom Polismyndigheten finns utöver kansliet en avdelning som på nationell nivå leder och samordnar viss polisverksamhet (*Nationella operativa avdelningen*), en avdelning som ansvarar för handläggningen av ärenden som rör brott av polisanställda, åklagare och domare (*Avdelningen för särskilda utredningar*) och en avdelning som har ett nationellt ansvar för myndighetens forensiska verksamhet,

utför undersökningar och bedriver forskning inom detta område (*Nationellt forensiskt centrum*).

Polismyndigheten är organiserad i sju polisregioner. De sju polisregionerna har ett helhetsansvar för verksamheten inom ett angivet geografiskt område. Ansvaret omfattar utredningsverksamhet, brottsförebyggande verksamhet och service. Regionen leds av en regionpolischef. De sju polisregionerna är Nord (huvudort Umeå), Mitt (Uppsala), Bergslagen (Örebro), Stockholm (Stockholm), Öst (Linköping), Väst (Göteborg) och Syd (Malmö).

2015 års omorganisation motiverades bland annat av att de läns- och myndighetsgränser som funnits lade hinder i vägen för polisarbetet. En högre förändringstakt i omvärlden och nya former av kriminalitet ansågs medföra ett behov av en mer flexibel och enhetlig organisation.

I stället för de tidigare fristående polismyndigheterna leds Polismyndigheten av en nationell ledningsgrupp där regionchefer och chefer för de nationella avdelningarna ingår. Polisregioner, polisområden och lokalpolisområden är organiserade efter gemensamma principer med enhetlig nomenklatur. Gemensamma avdelningar har skapats för bland annat IT, ekonomi, personalfrågor och kommunikation för mer enhetlig styrning och stöd.

Lokalpolisområden med större mandat och mer resurser är kärnan i den nya Polismyndigheten. Målet är att mer än hälften av polisregionernas verksamhet ska bedrivas i lokalpolisområden. Detta arbete ska ske i nära samarbete mellan kommunpolis och kommunerna samt andra aktörer i lokalsamhället. Mätbara mål ska formuleras för att lösa lokala problem.

Myndighetens organisation har kritiserats för försämrade effektivitet, vilket avspeglades i färre antal uppklarade polisanmälda brott och försämrade polisiära resurser främst utanför de tre storstadsområdena under 2015–16. Kritik har också framförts från kommunalt håll i huvudsak i norra Sverige som anser sig ha fått minskade resurser. Även de fackliga organisationerna inom polisen, främst [Polisförbundet](#), har kritiserat reformen.

Författare: Ulf Arvidsson

Svensk historik

Under Gustav Vasas tid började man reformera militärväsendet och bygga upp en civil polisorganisation. Från början lades ansvaret för lag och ordning på kungens ämbetsmän, ståthållare och fogdar, men sedan länsförvaltningarna införts blev det landshövdingarna som fick denna uppgift. Den första allmänna landshövdingeinstruktionen kom 1635, och i denna behandlas de polisiära uppgifterna ingående. De större städerna stod dock utanför länsstyrelsens uppgifter, och där inrättades efter hand särskilda poliskammare.

På landsbygden fanns sedan gammalt fjärdingsmän, från början en för varje fjärdedels härad. Från 1593 utsågs en fjärdingsman för varje socken, och uppgiften gick i turordning mellan skattebönderna. Under länsstyrelserna ankom det på kronofogdar och länsmän att svara för ordningen. När köpingar tillkom efter 1864 ålades dessa att själva svara för sin ordningshållning genom polisuppsyningsmän och biträden till dessa.

År 1917 omorganiserades rättsväsendet. Landsfogden blev högste ansvarige i länet för polis-, åklagar- och exekutionsväsendet. I större städer fanns en stadsfiskal, och länsmännen blev landsfiskaler.

En viktig milstaple i utvecklingen blev 1925 års polislagstiftning. Den slog bland annat fast att regeringen (Kungl. Maj:t) var högsta polismyndighet i riket och länsstyrelsen högsta polismyndighet i länet. Staten kompletterade dock den kommunala polisen med endast begränsade resurser. Statspolisen inrättades 1932. Denna ordning gällde fram till polisväsendets förstatligande 1965.

Ett av de viktigaste skälen till förstatligandet var att den gamla uppsplittringen på en mängd små polisdistrikt inte var ändamålsenlig, särskilt som personalen i princip var bunden till ett visst distrikt. Antalet distrikt minskades 1965 från 554 till 119.

Den närmaste perioden präglades av en stark central ledning, men under senare år har decentralisering varit en huvudlinje. En större reform genomfördes på 1980-talet med den huvudinriktningen. Även medborgarinflytandet över polisverksamheten stärktes.

År 1990 fattade riksdagen ett reformbeslut under rubriken ”Förnyelse av polisen”. Därefter präglades polisen av dessa förnyelsesträvanden; bland annat minskades antalet polisdistrikt till samma antal som länen. Den gamla, kommunala organisationen hade en styrka i den lokala anknytningen. En strävan har sedan 1970-talet varit att vinna motsvarande fördelar inom den statliga organisationens ram. Stor vikt har fästs vid att bygga upp en grundläggande ordning med närpolis, kombinerad med olika slag av specialistfunktioner, samt moderna arbetsmetoder, grundade på ett problemorienterat synsätt. Inrättandet av den nya Polismyndigheten 1 januari 2015 är ytterligare ett steg i samma utveckling.

Författare: Ulf Arvidsson

Internationellt perspektiv

I äldre statsbildningar låg uppgiften att upprätthålla lag och ordning oftast på de militära styrkor som stod till de styrandes förfogande. I takt med den ökande statsbildningen i olika kulturer inrättades ofta en stadsvakt eller liknande, som kunde ha både försvars- och polisuppgifter samtidigt som den utgjorde stadens brandförsvar.

På landsbygden och i mindre byar var behovet av ett polisväsen betydligt mindre. Polisiära uppgifter löstes av gårdens husbonde eller inom bygemenskapen. I de flesta länder i Europa växte ett organiserat polisväsen fram först under 1800-talet, och det spreds till andra världsdelar genom kolonialiseringen.

Forntiden

Egyptiska hieroglyfer vittnar om ett polisväsen redan när Övre och Nedre Egypten förenades till ett rike (omkring 3000 f.Kr.). Ett slags flodpolis patrullerade på Nilen i jakt på gravplundrare, torgpolisen kontrollerade ursprunget på de varor som salufördes osv. I grekiska dokument omtalas en militär ordningsmakt mot det inre motståndet i Sparta omkring 800 f.Kr.

De första uppteckningarna om ett polisväsen i Athen kan härledas till omkring 500 f.Kr. Platon och Xenofon definierar den hellenska polisens uppgifter som övervakande av de misstänkta, fasttagande av misssådare, förvaltning av fängelserna och exekverande av dödsstraff.

Efter hand inrättades olika specialavdelningar inom det hellenska polisväsendet (tempelbevakning, sedlighetspoliser, kontroll av handeln osv.). I romarriket infördes omkring 700 f.Kr. en myndighet med uppgift att ansvara för ”ordningens upprätthållande, hederlighet inom handel och värnandet om sederna”. Omkring Kr.f. utsåg kejsar

Augustus en stadsprefekt för hela Roms polisförvaltning, som uppgick till ca 9 000 man.

Medeltiden

Från polisväsendets utveckling i Europa kan nämnas ett edikt om brottsbekämpning av den frankiske kungen Chlothar II 615 och ett ”tjänstereglemente” 801, utfärdat av Karl den store. Skyddsgarden bildades av borgarna i flera franska städer, och Berlin fick sin stadsvakt på 1300-talet.

Paris räknar sin första poliskår från samma tid. Det brittiska polisväsendets historia kan följas från mitten av 1100-talet med vaktavdelningar för att ”skydda kungens ro” och straffbestämmelser (”Assise at Arms”). Så småningom växte en bevakningstjänst fram, där varje medborgare i London var skyldig att delta.

Bevakningsmannen kallades *constable* (jämför [konstapel](#)).

Nyare tid

Under Ludvig XIV togs krafttag mot brottsligheten i Paris, och en *Lieutenant General de Police* utnämndes. Straffen skärptes och polisen fick stora befogenheter. Under 1700-talet sjönk Parispolisens anseende och effektivitet men steg igen under 1800-talet. I Storbritannien var utvecklingen likartad, och vaktmannakårerna var tidvis starkt korruperade. År 1829 antogs en lag genom vilken kårerna samlades under en ledning. Efter lagens tillskyndare, inrikesministern Robert Peel, har polismännen fått sitt smeknamn *bobbies*.

Modern tid

Den brittiska polisorganisationen blev mönsterbildande i de industrialiserade länderna men också i många andra delar av världen, inte minst i f.d. kolonier som Indien, Australien, Sydafrika och Canada. Den regionala polisstyrkan (omfattande ett eller flera

grevskap), *constabulary*, består av poliser under ledning av en *Chief Constable*. Andra polistitlar, kända genom litteratur och film, är *Superintendent* (kommissarie), *Inspector* (polisinspektör eller kriminalinspektör) och *Sergeant* (polis- eller kriminalassistent i förmansställning). I Storbritannien är de fotpatrullerande polismännen med sina karakteristiska hjälmar ett välkänt inslag i gatubilden. För polisen i London, se [Scotland Yard](#).

I många av de latinska länderna finns flera olika slag av poliskårer. Vid sidan av kommunal och statlig polis finns halvmilitära poliskårer, såsom *gendarmerier* (bl.a. i Frankrike), *karabinjärer* (i Italien) och *Guardia Civil* (i Spanien). Dessa kårer har ofta använts för specialinriktade aktioner mot grövre brottslighet (t.ex. maffian i Italien) eller mot politiska terroristgrupper.

I likhet med Storbritannien har USA ett polisväsen som bygger på långtgående decentralisering. Varje stad eller område på landsbygden har en egen poliskår. Den lokala polischefen (sheriffen) väljs oftast i allmänna val. På delstatsnivå finns en *State Police*, vars uppgifter bl.a. omfattar trafikövervakning (Highway Patrols). I varje delstat finns dessutom ett [nationalgarde](#).

För bekämpning av sådan grov brottslighet som riktas mot viktigare nationella intressen eller som sträcker sig över flera delstater finns *Federal Bureau of Investigation* ([FBI](#)). En annan viktig federal polisorganisation är DEA (*Drug Enforcement Agency*), som bekämpar narkotikabrott och som har omfattande internationella kontakter.

En berömd kanadensisk polisstyrka är *The Royal Canadian Mounted Police* ('ridande polisen'), som ursprungligen var verksam bara i

glesbefolkade områden men som numera arbetar över hela landet. Hästarna har ersatts av motordrivna fordon.

I Östeuropa under det kommunistiska maktinnehavet var polisväsendet en viktig del av de styrandes kontrollapparat, och de organ som svarade för statssäkerheten hade långtgående befogenheter. Ett exempel är det östtyska statssäkerhetsministeriet (*Ministerium für Staatssicherheit*, *Stasi*), i vars register har anträffats miljontals personakter med uppgifter om medborgarnas personliga förhållanden i allmänhet och deras politiska aktiviteter – förmenta eller verkliga – i synnerhet.

Uppgiftslämnare kunde vara arbetskamrater, grannar, släktingar och till och med familjemedlemmar. Efter kommunistsystemets fall har brottsligheten ökat kraftigt i Östeuropa. Det anses bl.a. bero på att man gjort sig av med ett stort antal odemokratiska element inom poliskåren, vilket lett till försämrad effektivitet, men också på att allmänheten har mycket dåligt förtroende för sitt polisväsen.

Interpol (*International Criminal Police Organization*) är det gemensamma organet för samarbete mellan polisväsendena i olika länder. Organisationen i sin nuvarande form grundades 1956. Interpol, vars högkvarter ligger i Lyon, är enbart en samarbetsorganisation och genomför således inga egna polisiära operationer. I stället förmedlar man efterlysningar och andra spaningsuppgifter mellan medlemsländernas polisväsenden.

Europeiska unionen (EU)

Inom ramen för det pågående västeuropeiska integrationsarbetet sker ett närmande också mellan de olika ländernas polisväsenden. I Maastrichtfördraget drogs bl.a. riktlinjer upp för polissamarbete för att

förhindra och bekämpa terrorism, olaglig narkotikahandel och andra former av grova internationella brott liksom för ett utökat tullsamarbete. Förändringarna har därefter bekräftats genom Amsterdamfördraget och konventionen om organiserandet av ett unionstäckande system för informationsutbyte inom en europeisk polisbyrå (*Europol*), som trädde i kraft den 1 oktober 1998. Europol är lokaliserad till Haag i Nederländerna. Samtliga EU:s medlemsländer har personer stationerade vid Europol.

Författare: Ulf Arvidsson

Litteraturanvisning

N.O. Berggren & J. Munck, *Polislagen* (10:e upplagan 2013).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, polisen. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/polisen> (hämtad 2018-02-02)

Innehåll

Polisens organisation i Sverige

Svensk historik

Internationellt perspektiv

Läs även om

[proportionalitetsprincipen](#)

[trafikövervakning](#)

[informationsfrihet](#)

[åsiktsfrihet](#)

[sekretess](#)

[polislagen](#)

[tullväsen](#)

[brottsbekämpning](#)

[myndighetsutövning](#)

[offentlighetsprincipen](#)

Tidningsutgivarna

Tidningsutgivarna, egentligen *Svenska Tidningsutgivareföreningen*, *TU*, Stockholm, branschorganisation som arbetar för bl.a. fria och konkurrenskraftiga medier.

Tidningsutgivarnas medlemmar är svenska morgon- och kvällstidningar, gratistidningar, nyhetsbyråer, tryckerier, tidningsdistributionsföretag, annonsförsäljningsbolag, TV- och radioföretag samt förlag. Organisationen bildades 1994 genom sammanslagning av Svenska Tidningsutgivareföreningen (TU, grundad 1898), Tidningarnas Arbetsgivareförening (TA, grundad 1919 som en sektion inom TU) och Dagspressen Marknadsinformation AB (ett av TU ägt bolag för information och utbildning).

Tidningsutgivarna arbetar även med opinionsbildning i publicistiska frågor som är av betydelse för mediebranschen samt analyserar branschens utveckling och bevakar trender och förändringar i omvärlden. Organisationen ger ut webbtidningen [Medievärlden](#).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, Tidningsutgivarna. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/tidningsutgivarna> (hämtad 2018-02-02)

Läs även om

[Svenska Tidningsutgivareföreningen](#)
[Medievärlden](#)
[Medieföretagen](#)
[Svenska Journalistförbundet](#)
[Tidningarnas Arbetsgivareförening](#)
[Amnesty International](#)
[TA](#)
[Energigas Sverige](#)
[journalistik](#)
[Svenskt Näringsliv](#)

dagstidning

dagstidning, periodiskt utgiven (tryckt) publikation, avsedd för spridning bland allmänheten och innehållande allmänna nyheter.

Dagstidningar skiljer sig vanligen från andra tidningar, t.ex. veckotidningar, genom kraven på aktualitet, bredd i innehållet, utgivningstäthet och spridning. I internationell statistik brukar tidningar som utkommer med minst två nummer i veckan räknas som dagstidningar. I Sverige går gränsen vid ett nummer i veckan. Jämför [veckotidning](#).

Den moderna dagstidningsmarknaden brukar indelas med hänsyn till tidningars *ämnesinriktning* (allmänna nyhetstidningar gentemot mer specialiserade dagstidningar med inriktning på t.ex. näringsliv, sport eller religion), *journalistik* (s.k. kvalitetstidningar gentemot s.k. sensationstidningar), *politisk linje* (vilken politisk partriktning eller ideologisk riktning tidningen företräder), *spridningsområde* (nationellt spridda tidningar gentemot regionala och lokala), *utgivningstid* (morgon-, middags- eller kvällsutgivning) och *distributionsform* (prenumeration eller lösnummerförsäljning). I de flesta industriländer är tendensen att det finns både kvalitetstidningar och sensationstidningar med nationell spridning. De förra kommer vanligen på morgonen och är prenumererade, medan de senare är middags- eller kvällsutgivna och lösnummerförsålda. I övrigt domineras tidningsmarknaden av lokalt eller regionalt utgivna, allmänna nyhetstidningar.

Den största dagstidningsspridningen i världen finns i Japan där över 80 % av den vuxna befolkningen är tidningsläsare. De nordiska länderna ligger också högt med räckviddstal mellan 65–76 % medan

dagstidningarna i USA bara når drygt 40 % av befolkningen (2012). Utöver socioekonomiska faktorer förklaras skillnaderna av urbanisering och utbildningsnivå, egenskaper hos den nationella pressen, t.ex. typen av tidningar, distribution och pris, samt förekomsten av konkurrerande medier.

....
dagstidning. Framtidens tidning. Experter Jesper Svensson och Carina Ihlström Eriksson, forskare i informatik vid Högskolan i Halmstad. Reportaget är hämtat ur *Vetenskapslandet* som produceras av Universitets-TV vid Göteborgs universitet i samarbete med UR.

Författare: Lennart Weibull

De första tidningarna

Dagstidningens föregångare var de handskrivna nyhetsbrev. Sådana förekom redan i kejsartidens Rom i form av [acta diurna](#), som rapporterade om händelser i det offentliga livet. Motsvarande nyhetsbrev fanns även i Peking under Tangdynastin på 600-talet e.Kr. Under medeltiden utgav många köpstäder och handelshus skrivna nyhetsbrev, t.ex. republiken Venedig och köpmanshuset Fugger i Augsburg. I slutet av 1500-talet utsände Fuggers nästan dagligen nyhetsbrev, kallade Ordinari Zeytungen. Dessa innehöll både politiska och ekonomiska nyheter från hela den då kända världen.

Boktryckarkonsten gav tekniska förutsättningar för dagstidningarnas utveckling. Under 1500-talet gällde detta främst flygblad, vilka tog upp viktiga politiska händelser, med illustrationer i form av träsnitt. De kallades i det tyska språkområdet Neue Zeitungen och inom det franska Occasionnels. I regel såldes de vid marknaderna.

De första tryckta tidningarna utkom oregelbundet. S.k. mässrelationer utgivna inför handelsmässorna i Frankfurt am Main utkom från 1588

halvårsvis, och från 1597 finns månadstidningen Rohrschacher Monatsschrift (utgiven i Augsburg) bevarad. Dessa hade brett innehåll men låg aktualitet. De första dagstidningar som finns bevarade är från 1609, dels den i Strassburg utgivna Relation, dels Avis i Wolfenbüttel. Båda utkom en gång i veckan. Under följande decennium utkom dagstidningar i en rad europeiska städer, bl.a. Basel, Wien, Berlin, Prag och Amsterdam. I London kom den första dagstidningen 1622 och i Paris 1631. Dessa fortsättningar på de handskrivna nyhetsbrev var inriktade på nyheter i politiska och ekonomiska ämnen och vände sig i första hand till köpmän. I vissa av de framväxande nationalstaterna, t.ex. England och Spanien, utgavs endast ett fåtal tidningar, närmast kungörelseorgan för den politiska makten.

I Sverige utkom den första dagstidningen 1645 under namnet **Ordinari Post Tijdender**, med generalpostmästaren som redaktör. Initiativtagare var rikskanslern Axel Oxenstierna. Tidningen byggde i stor utsträckning på nyhetsbrev från korrespondenter i Europa. Den var under lång tid den enda tidningen i Sverige och var underkastad statsmaktens kontroll.

I de flesta länder var dagstidningsutgivning länge ett s.k. privilegium. En boktryckare eller bokhandlare fick rätten att utge en tidning inom ett visst geografiskt område. Privilegiet innehöll vanligen mer eller mindre restriktiva regler om tidningens innehåll. Under 1600- och 1700-talen var dock censur den politiska maktens vanligaste sätt att kontrollera dagspressen. Beskattning och mutor förekom i samma syfte. Under 1700-talets lopp mildrades censuren i de flesta europeiska länder, och tryckfrihet infördes i t.ex. Storbritannien och Nederländerna. Detta gav förutsättningar för en politiskt oppositionell, liberal dagspress med läsare i den framväxande medelklassen.

Svensk dagspress blomstrade under mitten av 1700-talet. Redan före tryckfrihetsförordningen 1766 hade ett stort antal dagstidningar grundats både i Stockholm och i landsorten, bl.a. Norrköpings Weko-Tidningar (1758), Sveriges äldsta fortlevande tidning (sedan 1787 Norrköpings Tidningar). År 1769 utkom Dagligt Allehanda som den första dagliga tidningen.

Författare: Lennart Weibull

Den moderna dagspressen

Under 1700-talet utvecklades dagspressen både i fråga om aktualitet och vad gäller utgivningstäthet. Den tidigare skillnaden mellan nyhetstidningar ("journals of information") och opinionstidningar ("journals of opinion") minskade, vilket under 1800-talet gav upphov till den moderna dagstidningen. Under denna tid expanderade dagspressen upplagemässigt. Orsaken därtill var bl.a. den starka befolkningsökningen, samhällsförändringar i samband med industrialiseringen, t.ex. urbanisering och marknadshushållning, ökad läskunnighet och effektivare tidningsproduktion. Annonsmarknaden ökade, och nya typer av tryckpressar och sättmaskiner förbilligade produktionen. Detta gav förutsättningar för en ny variant av masspridda billighetstidningar, s.k. penny dailies, varav den första var Sun (startad 1833) i New York. Benämningen "penny daily" kom av att tidningen tog en cent i lösnummerpris, medan övriga New York-tidningar kostade sex cent. Affärsidén var att ett lågt lösnummerpris skulle ge en större upplaga, vilken i sin tur skulle attrahera fler annonsörer.

En av de första moderna dagstidningarna i Sverige var Aftonbladet, grundad 1830. Först med att vända sig till en bred publik var dock Dagens Nyheter, grundad 1864, som tillämpade pennytidningarnas affärsidé. Den kostade hälften av vad andra tidningar i Stockholm

gjorde och fick snabbt betydande upplaga och omfattande annonsvolym. Stockholms-Tidningen (1889) gick ytterligare ett steg i samma riktning och blev den första svenska tidning som passerade 100 000 ex. i daglig upplaga.

Under andra hälften av 1800-talet ökade både antalet dagstidningar och dagspressupplagorna. År 1919 fanns i Sverige 235 dagstidningar som utkom med minst två nummer i veckan, det högsta antal som förekommit. Också i en rad andra industriländer var tiden fram till andra världskriget den period då det fanns flest dagstidningar.

Samtidigt utvecklades en ny typ av populär dagstidning, den s.k. tabloidtidningen, som fick sitt namn av formatet (hälften av en traditionell morgontidnings). Den första var Daily Mirror, grundad 1903 i London, med lågt pris, korta artiklar, många bilder samt stort utrymme för sensationer. Den blev stilbildande för en rad tidningar runt om i världen. I Sverige påverkade den bl.a. moderniseringen av Aftonbladet jämte den nya tidningen Expressen, grundad 1944, som efter en snabb expansion år 1958 blev Sveriges största dagstidning. Dessa två lösnummerförsålda tidningar nådde under 1960-talet betydande upplagor.

Författare: Lennart Weibull

Tendenser efter 1945

Perioden efter 1945 kan delas in i två faser, där brytpunkten är början av 1990-talet, med variationer mellan olika länder. Den första fasen utmärks av att antalet tidningsföretag minskade; i Sverige var särskilt 1950-talet tidningsdödens årtionde. Nedgången i antalet tidningar har i vissa länder medfört en nedgång i den totala tidningsupplagan, så t.ex. i Danmark och Frankrike, men i flertalet länder, däribland Sverige, påverkades upplagan mycket lite. Det som karaktäriserade perioden

var dels en lokal marknadskoncentration som medförde att tidningar fick lokala monopol, dels en ökad ägarkoncentration på dagstidningsmarknaden. Innebörden var att färre tidningar kom att svara för en större andel av den samlade upplagan, och att ett mindre antal företag fick kontrollen över en betydande del av dagspressen.

I länder som Australien (Murdoch), Frankrike (Hersant), Storbritannien (Murdoch) och Tyskland (Bertelsmann och Springer) kom under 1970- och 80-talen successivt ett antal tidningskoncerner att bli dominerande. När radio och TV under samma tid började expandera byggde samma koncerner upp intressen även inom dessa medier. I Sverige var ägarkoncentrationen under denna fas mindre tydlig och begränsad till enskilda regioner, där lokala tidningskedjor dominerade, exempelvis i Dalarna och Värmland. Den största ägargruppen Bonniers hade sina ägarintressen i Dagens Nyheter, Expressen och Dagens Industri.

Den andra fasen utmärks av att dagspressens ställning i framför allt Europa och USA har försvagats; tidningarna har börjat tappa i upplaga och har därmed inte längre samma starka position på reklammarknaden som tidigare. Tendensen syntes först i USA, men sedan 2000 är försvagningen av dagspressens upplaga tydlig i flertalet industrialiserade länder, inklusive Sverige. Till en början drabbades främst de lösnummerförsålda kvällstidningarna av betydande upplagefall; den minskade med nästan en tredjedel 1995–2005. Även storstädernas morgontidningar tappade i upplaga, framför allt under lågkonjunkturen under första hälften av 1990-talet. Det öppnade för en etablering av dagliga [gratistidningar](#), där Metro, startad 1995 i Stockholm, blev den första. Gratistidningsidén var ursprungligen svensk, men fick snart global spridning. I landsorten har nedgången varit mindre, och tidningsmarknaden som helhet är lönsam. Den

förändrade situationen har dock medfört en ökad samordning inom tidningsbranschen, och ägarkoncentrationen har tilltagit. Några få koncerner har successivt kommit att dominera den svenska dagspressen och tendensen är likartad i flertalet europeiska länder. Västeuropeiska tidningskoncerner har dessutom efter 1990 kommit att bli stora ägare av dagstidningsföretag i östra Europa.

Tidningsutvecklingen på andra kontinenter skiljer sig delvis från situationen i Europa och USA; exempelvis uppvisar pressen i Asien stigande upplagor.

Sedan 1970-talet har ny teknik medfört stora förändringar av tidningsföretagens sätt att arbeta. Avståndet mellan redaktion och tryckpress har förkortats. Den nya tekniken innebär att journalister själva skriver in sina texter i redaktionsdatorn, sköter sidbrytning och placerar bilder. Denna rationalisering ledde i många länder till skarpa konflikter mellan i första hand journalister och grafiker. I Sverige har omvandlingen skett mer successivt. Nästa steg i rationaliseringen är att även den tekniska sidproduktionen automatiseras.

Den största teknikförändringen sedan mitten av 1990-talet är att digitaliseringen möjliggjort utgivning av dagstidningar på internet: Aftonbladet lanserade som första svenska tidning en internetutgåva redan 1994. Under andra hälften av 1990-talet kom i stort sett alla större dagstidningar att börja publicera digitala versioner. Eftersom de digitala versionerna i regel var kostnads fria har det diskuterats i vad mån dessa bidragit till nedgången i pappersversionernas upplaga.

Sedan 2013 har allt fler tidningar börjat ta betalt för sitt digitala innehåll genom så kallad **betalvägg**. 2015 hade mer än hälften antingen infört det eller aviserat planer på att göra det. Tidningar med enbart nätutgivning har med några få undantag haft ganska liten framgång.

Författare: Lennart Weibull NE-redaktionen (uppdatering)

Den svenska tidningsmarknaden

I Sverige finns ca 150 dagstidningar. Den svenska dagstidningsmarknaden brukar delas upp efter utgivningsort, utgivningstäthet och distributionsform i följande fyra huvudgrupper (2015):

– *storstädernas morgontidningar*: dagstidningar i Stockholm, Göteborg och Malmö, utgivna med minst fyra nummer per vecka och i huvudsak hushållsprenumererade;

– *storstädernas kvällstidningar*: dagstidningar i Stockholm, Göteborg och Malmö, utgivna med minst sju nummer per vecka och i huvudsak lösnummerförsålda;

– *landsortens flerdagarstidningar*: dagstidningar utanför Stockholm, Göteborg och Malmö, utgivna med minst fyra nummer per vecka och i huvudsak hushållsprenumererade;

– *fådagarsstidningar*: dagstidningar (allmänna nyhetstidningar) som utkommer med minst ett och högst tre nummer per vecka och som i huvudsak är hushållsprenumererade.

Den samlade betalda dagspressupplagan i Sverige är drygt 2,8 miljoner ex. per utgivningsdag (2014). Upplagan har efter år 2000 visat en fallande tendens (30 % nedgång 2000–2014), och dagspressen har tappat läsning i förhållande till befolkningsutvecklingen. Den största upplagenedgången har kvällspressen fått vidkännas. Störst stabilitet har landsortspressen haft.

Traditionellt har den svenska dagspressen haft en partipolitisk inriktning: 100 av de ca 150 dagstidningarna (2013) redovisar

partipolitisk tendens på ledarplats. Dessa motsvarar ca 80 % av den samlade dagstidningsupplagan. Antalet dagstidningar som uppvisar en borgerlig partiprofil är 80, medan det finns 20 dagstidningar med socialistisk inriktning. Andelen dagstidningar som uppger partitillhörighet är internationellt sett mycket hög. Fram till 1970-talet innebar en partipolitisk signatur att tidningen också på nyhetsplats gynnade sitt parti. Sedan 1980-talet har de flesta dagstidningar en nyhetsjournalistik som i mindre grad är partipolitiskt färgad.

Vid sidan av den traditionella dagspressen finns även gratistidningar eller annonsblad. De flesta tidningar inom denna grupp utkommer endast en gång per vecka och har lokal spridning. Sedan 1995 finns dock en gratistidning, Metro, med utgivning sex dagar per vecka i Stockholm och fem dagar per vecka i Göteborg (sedan 1998) och Malmö (sedan 1999).

Som tidigare nämnts publiceras i stort sett alla tidningar numera även som internetutgåva. Störst av dessa är Aftonbladet.se, som var fjärde svensk läser minst tre gånger per vecka. Den andelen är mer än dubbelt så hög som motsvarande siffror för Aftonbladets pappersutgåva. Det finns emellertid enbart ett fåtal tidningar som bara publiceras på internet. Morgonpressen läses i huvudsak fortfarande främst på papper. Knappt 65 % av allmänheten läser en morgontidning minst fem dagar i veckan; av dessa är det färre än var tionde som läser tidningen enbart digitalt. Det finns det dock klara åldersskillnader i läsmönster; det är de yngre som i betydligt större utsträckning läser tidningarnas digitala versioner.

Den ökande ägarkoncentrationen på den svenska dagstidningsmarknaden är fortfarande tydlig, och även på flertalet av de orter där det finns två tidningar har dessa samma ägare. Dessutom

domineras marknaden av några få stora koncerner. Störst är Stampen med Göteborgs-Posten och ett stort antal landsortstidningar i södra Sverige. Andra stora tidningskoncerner är Bonnier med Dagens Nyheter, Expressen, Dagens Industri och Sydsvenskan samt den norska koncernen Schibsted med Svenska Dagbladet och Aftonbladet.

Författare: Lennart Weibull NE-redaktionen (uppdatering)

Litteraturanvisning

Europeans Read Newspapers, utgiven av European Newspaper Association (ENPA) (1996);

S. Boberg, *Pressens historia* (1970);

Ulla Carlsson & C. Bucht (utgivare), *MedieSverige 2010* (2011);

E. Dovifat, *Zeitungslehre* 1–2 (1967);

S. Hadenius m.fl., *Massmedier* (10:e upplagan 2011);

C.-G. Holmberg m.fl., *En svensk presshistoria* (1983);

A. Smith, *The Newspaper: An International History* (1979);

H. Stangerup, *Avisens historie* 1–3 (1973);

L. Weibull, *Tidningsläsning i Sverige* (1983).

Källangivelse

Nationalencyklopedin, dagstidning. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/dagstidning> (hämtad 2018-02-02)

Innehåll

De första tidningarna

Den moderna dagspressen

Tendenser efter 1945

Den svenska tidningsmarknaden

**Läs även om journalistik språksociologi tabloid invandrartidskrift
kör elektroniskt papper kvällstidning informatik
nyhet**

SW 18/19 Filosofer, äldre och senare, i öst och väst.

En del filosofer nämns i filosofihistorien i område 109

Informationsstress vår nya folksjukdom.

Under 1900-talet har kommunikationstekniken för varu- och persontransporter och för överföring av meddelanden utvecklats mycket kraftigt. I början av seklet kom bilar, flygmaskiner, radio och rörliga bilder på biografer. Efter andra världskriget har tillkommit TV, kommunikationssatelliter och datorer och faxar som kan kopplas in i världsomspännade kommunikationsnät. Bilder och meddelanden förmedlas med blixstens hastighet. Handel med värdepapper mellan motsatta delar av jordklotet kan ske på några sekunder och varje dag handlas med skyhöga belopp.

Varuhandeln över klotet är mycket betydande. En stor del av svenskarnas elektroniska produkter och kläder kommer från Ostasien, en stor del av våra underhållningsprodukter kommer från USA. Människorna i världen är inflätade i ett stort nät av samband och byten där alla är beroende av varandra. Några vinner på det som händer i det stora nätet, några förlorar. Konkurrensen mellan människorna och folken leder lätt till konflikter som i värsta fall leder till krig. Det gäller att hålla reda på det som händer så att man kan göra rätt och inte hamnar bland förlorarna.

Det har blivit så mycket att hålla reda på att människor drabbas av informationsstress. Psykologiprofessor Marianne Frankenhaeuser (1925-okt 2005) menar, att informationsstressen är en ny svensk folksjukdom.

I Dagens Nyheter den 22 maj 1995 på sid A14 fanns följande notis från TT om den nya folksjukdomen: ” Har du svårt att koncentrera dig? Känner dig förvirrad? Kanske stänger du av omvärlden en stund för att du inte orkar ta in mer ? Då kan du ha drabbats av den nya folksjukdomen: informationsstress.

- Väldigt stora grupper människor går omkring med känslan av att här händer det en massa saker som de borde ta till sig, men de mäktar

inte med, säger Marianne Frankenhaeuser, professor emeritus vid Stockholms universitet. Hela sitt yrkesliv har hon forskat i frågor som rör människor och deras förhållande till stress. Hon ser en ökad klyfta mellan högutbildade och lågutbildade i framtiden.

- När man bombarderas med ett sådant flöde av impulser gäller det att sovra och tolka den information man tar emot för att få fram det som är värdefullt, säger hon. Här har de högutbildade ett övertag, eftersom de kan placera in informationen i ett sammanhang där den får mening, och de kan därmed också sortera bort det överflödiga och oväsentliga. Hur yttrar sig informationsstressen ?

- Först tappar man förmågan att koncentrera sig och börjar känna sig förvirrad, man kanske stänger av omvärlden en stund för att man inte orkar ta in mer. Om detta får fortsätta, obearbetat, kommer man ohjälpligt in i nästa stadium, det farliga. När situationen blir övermäktig

ger man upp. Då är risken för likgiltighet stor. Man blundar och slår dövörat till istället och slutar engagera sig i omvärlden. Marianne Frankenhaeuser anser att fördelarna med den nya tekniken är påtagliga, men att problemet ligger i att människan inte vill gå med på de biologiska begränsningarna. Inbyggt i nervsystemet finns en gräns för hur mycket information och intryck man kan ta till sig.

Hon menar att det är en illusion att människor skulle fatta klokare beslut ju mer information de får. Upp till en viss gräns stämmer det, men sedan växer inte klokheten utan bara förvirringen. På senare tid har hon sysslat mycket med överstimulans, hur människan reagerar om hon får för många intryck. Enligt Frankenhaeuser fungerar nervsystemet och hjärnan optimalt med lagom mycket stimulans. Både för mycket och för lite stimulans mår man dåligt av.”

Det finns ett behov av att sortera upp all information så att den blir hanterlig. En sådan sortering görs i klassifikationssystemet för verksamheter

Opinionsundersökningar

Från <http://wimnell.com/omr36-39zzzl.pdf>

SOM-institutet <https://som.gu.se/>

[Om SOM](#)

[Bakgrund](#)

[Verksamhet](#)

[Organisation](#)

[Medarbetare](#)

SOM-institutet är en opartisk undersökningsorganisation vid Göteborgs universitet. Sedan 1986 har SOM-institutet arbetat tillsammans med forskare inom en rad olika forskningsfält för att belysa opinioner och för att förstå svensk samhällsutveckling.

SOM-institutet har från starten haft fokus på svenskars vanor, beteenden, åsikter och värderingar när det gäller samhälle, politik och medier.

Idag ger mängden undersökningar och insamlade data exceptionella möjligheter till tvärvetenskapliga analyser över tid på nationell, regional och lokal nivå. Den unika mängden data har bidragit till att SOM-institutet har blivit ett nationellt centrum för forskare med intresse för empiriska studier av samhälle, opinion och medier.

Verksamheten

De nationella och de regionala undersökningarna utgör basen för SOM-institutets verksamhet.

Vid sidan av de nationella och [regionala undersökningarna](#) genomför vi regelbundet [specialundersökningar](#), vanligen i samverkan med enskilda forskningsprojekt men även tillsammans med externa parter om uppdragen ligger i linje med vår undersökningsprofil.

Totalt har SOM-institutet samlat in data om den svenska befolkningen genom 30 nationella frågeundersökningar (1986–2016), 19 i Västra Götaland, regionala undersökningar i Skåne och Värmland, lokala undersökningar i Göteborgsregionen, 17 studentundersökningar och ett antal specialundersökningar.

Under 2014 genomfördes utöver de nationella och regionala undersökningarna en specialundersökning riktad till utlandssvenskar. Läs mer under [Undersökningar](#).

För SOM-institutet är det viktigt att det finns en stor öppenhet när det gäller resultaten från undersökningarna, och att undersökningarna blir tillgängliga snarast möjligt för forskningen. Därför publicerar vi våra resultat i [böcker](#), [rapporter](#) och i olika specialanalyser samt [presenterar](#) dem vid seminarier, så att alla som vill kan ta del av dem. Dessutom görs insamlade data efter hand tillgängliga för andra forskare via [Svensk nationell datatjänst](#).

Organisation

SOM-institutet grundades 1986 som ett forskningsprojekt vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Sedan 2010 är SOM-institutet en centrubildning vid universitetet.

SOM-institutet hör till [Samhällsvetenskapliga fakulteten](#) vid Göteborgs iniversitet. Det formella ägarskapet delas mellan två av fakultetens institutioner: [Institutionen för journalistik, medier och](#)

[kommunikation](#) (JMG) och [Statsvetenskapliga institutionen](#). Båda har en lång tradition av empirisk samhällsforskning.

SOM-institutets styrgrupp utses av Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden (SFN) och består av externa forskare med erfarenhet av verksamheten. Sedan hösten 2010 leds verksamheten av en föreståndare. Verksamheten är administrativt placerad vid JMG.

Finansiering

SOM-institutet finansieras huvudsakligen av de forskningsprojekt som deltar i varje års undersökning och av Göteborgs universitet.

Medarbetare

SOM-institutets verksamhet leds av [styrgruppen](#). [Föreståndaren](#) har det huvudsakliga ansvaret för verksamheten.

[Undersökningsledare](#) och [biträdande undersökningsledare](#) sköter det praktiska arbetet med SOM-institutets olika undersökningar. I samband med de årliga datainsamlingarna anställer vi tillfälligt kodare för att registrera och hantera enkätsvar. SOM tar också regelbundet emot praktikanter.

SOM-institutets medarbetare planerar undersökningarna och håller kontakt med de projekt som använder SOM för sin datainsamling. Dessutom konstruerar de frågeformulär samt kvalitetssäkrar och förädlar insamlade data genom olika kontroller. Frågorna tas fram tillsammans med deltagande forskningsprojekt. Själva datainsamlingen upphandlas normalt från fristående företag; SOM-institutet följer dock insamlingsarbetet mycket nära för att säkerställa kvaliteten.

Sedan januari 2016 är Göteborgs universitets opinionslaboratorium ([LORE](#)) en del av SOM-institutet. Vi har våra lokaler hos JMG,

[Institutionen för journalistik, medier och kommunikation](#), där även administrationen sköts.

Styrgrupp

[André Jansson](#)

[Ulla Sättereie](#)

[Sverker Jagers](#)

[Gunnel Hensing](#)

Föreståndare

[Johan Martinsson](#)

Projekt- och undersökningsledare

[Ulrika Andersson](#)

Biträdande undersökningsledare: Många

Kontaktinformation

SOM-institutet

Box 710, 405 30 Göteborg. Besöksadress: Seminariegatan 1B
413 13 Göteborg Telefon: 031 786 3300 [Kontaktformulär](#)

Artikel: [Opinionsundersökningar ur ett medborgarperspektiv](#)

2. Religiösa verksamheter.

5 områden:

SW 2 Religiösa verksamheter o d.

SW 20 Övergripande religiösa verksamheter o d.

SW 21 Allmän religionsvetenskap.

SW 22/28 Kristna religioner.

SW 29 Icke kristna religioner o d.

**Inför 2020-talet intervjuar DN sex personer
på strategiskt viktiga positioner i svensk
politik – om Sverige, problemen,
utmaningarna och möjligheterna under
nästa årtionde:**

Johan Ingerö (KD)

Aida Hadžialić (S)

Aron Etzler (V)

Mattias Karlsson (SD)

Alice Teodorescu Måwe (M)

Martin Ådahl (C)

"Johan Ingerö (KD): Dagens konfliktnivå i politiken är inte ofarlig"

DN SÖNDAG 29 DECEMBER 2019

Han är känd som en av de mest hårdföra debattörerna i sociala medier. Men i DN:s nya intervjuserie om partierna och framtiden varnar Kristdemokraternas strateg Johan Ingerö för att debatten kan spåra ur under det kommande decenniet. – Jag kan känna en viss oro över våldshandlingar eller våldsvågor som är en följd av en polariserad debatt, säger han.

Han har knappt hunnit luta sig tillbaka i fåtöljen på DN förrän han slår fast att vår mötesplats är på väg att tappa i betydelse.

Det finns en annan värld utanför mediehuset i Marieberg i Stockholm. En kristdemokrat beskriver det fenomenet på ett särskilt sätt.

– Vi har fått ett slags comeback för det vi kallar verklighetens folk, säger han.

Inför skiftet till 2020-talet har DN mött sex personer från politikens värld för att resonera om Sverige och framtiden, partierna och strategierna. Först ut i serien: Johan Ingerö, som sedan drygt ett år tillbaka är policyansvarig i Ebba Busch Thors partiledarstab.

Hans uppdrag är att fundera över vad Kristdemokraterna ska ägna sig åt, och hur de ska göra det. Både sakpolitiken och det politiska spelet. Gärna med inspiration eller skräckexempel från andra sidan Atlanten.

Det går att ana Ingerös inflytande när Ebba Busch Thor lånar uttryck från USA i ett Almedalstal om det svenska "hjärtlandet", eller när hon uppvisar en mer kritiskt kaxig attityd mot medierna.

Tycker man att man blir felbehandlad eller feltolkad, säg ifrån, resonerar Johan Ingerö.

Han är känd för ett högt och hårt tonläge i sociala medier. Men i DN:s intervju säger han:

– Vi har en konfliktnivå i politiken i dag som är begriplig men för den sakens skull inte ofarlig.

– Om vi sitter här och pratar om tio år, så kan jag känna en viss oro över att någonting har hänt mellan nu och då, våldshandlingar eller våldsvågor eller någonting sånt, som är en följd av en polariserad debatt. Där debatten behöver hållas, men där alla människor inte förstår var gränserna går.

Hur funderar du då över ditt eget twittrande – för du har ju fräna åsikter?

– Det är precis det som är grejen. Jag är lite kluven. Politik utan känslor och principer, det är bara administration och är i sig onyttigt. Vi som är verksamma i politiken ska vara en klangbotten för det som rör sig i folkdjupet. Men jag är fullt medveten om att det där kan gå för långt, jag har definitivt gjort det själv. Jag har inte använt våld, men jag har definitivt använt ett fränt språk. Och även om jag förstår gränsen mellan hårda ord och hårda nävar, vet jag ju inte om alla andra gör det.

Kristdemokraternas valanalys betonade att en del i partiet inte kände igen sig i vad de upplevde som ett hårdare tonläge i valet 2018.

– Det är väldigt viktigt att man ska kunna säga att vi har en felaktig, dålig migrationspolitik, utan att säga att det nödvändigtvis är något fel på människorna som kommer hit. Det är då man kan skapa obehag och i värsta fall uppmuntra till regelrätt våld, säger Johan Ingerö.

– De här opinionerna hölls på mattan med något slags mjukauktoritära metoder under många år. Plötsligt kunde vi prata mycket mer öppet. Men vid det laget hade det byggts upp som ett slags tryckkokare och det gör att debatten ibland spårar ur.

Det kan vara svårt att fånga en komplex verklighet på Twitter. Och det kan vara svårt att uppfatta komplexiteten hos twittrarna.

Johan Ingerö växte upp i ett vänsterhem, med en pappa som kom till Sverige 1966 som politisk flykting från fascistdiktaturen i Portugal. På farfaderns sida finns indiskt påbrå.

– Min pappa hade någonting att integreras i. Han kom inte till ett område med 85 procents arbetslöshet och 90 procent portugiser där kommunen ordnade kaféer för sysslösa män som satt och pratade portugisiska hela dagarna, säger han.

Som tonåring sökte han sig till Folkpartiet. Då såg han med skepsis på statens inblandning i det mesta. När han fick barn förändrades perspektiven.

Under några år var han partilös, medan han etablerade sig som kolumnist. Så höll Kristdemokraternas partiledare Göran Hägglund ett

tal i Almedalen 2009. Det var då det där begreppet dök upp: Verklighetens folk.

– Det var det som gjorde att jag blev intresserad av KD. Jag hade saknat det där grodperspektivet, säger han.

När Göran Hägglund talade om verklighetens folk var den politiska debatten fast förankrad i mitten, efter årtionden med politiker som Bill Clinton, Tony Blair och Fredrik Reinfeldt.

Under tiotalet kom Donald Trump och Jeremy Corbyn.

Mitten tappade riktningen, tycker Johan Ingerö.

– Just nu styr den Sverige, och vi ser hur det går. Mitten är som en kompass som snurrar runt, runt, runt.

Även om hans parti numera har många konservativa väljare, så beskriver han kristdemokratin som en självständig ideologi, med egna idéer om gemenskap.

– Socialdemokratin har varit den konservativa bäraren i Sverige, medan vår höger har varit väldigt liberal. Kristdemokratin står utanför detta och har kunnat förhålla sig till det. Vi ser en borgerlighet som är ganska blind när det gäller frivilliga kollektiv – familjer, fackföreningar, byalag och sådana saker. Samtidigt ser vi en socialdemokrati som blivit mer kulturradikal och lite grand glömt folk på marken, säger han.

I USA används ibland begreppet kulturkrig för att beskriva kampen mellan liberala och konservativa. Kristdemokraternas toppstrateg använder samma ord om Sverige.

– Jag skulle säga att vi har ett kulturkrig, som i grunden handlar om perspektiv. Att svensk politik och även svenska medier ser det mesta genom ett medelklassfilter där många människor inte känner igen sig, säger han.

Påfallande ofta använder han den svenska jämställdhetsdebatten som exempel. Han tar avstånd från idén om en könsmaktsordning där kvinnor systematiskt underordnas män.

– Jag har svårt att se att en man i Norrlands inland med förslitningsskador som är sjukpensionär skulle ha det så himla mycket bättre än en kvinnlig krönikör i Stockholmspressen.

Inför presidentvalet i USA år 2012 använde Ingerö begreppen ”uppe” och ”nere” för att beskriva polariseringen i den amerikanska väljarkåren. Han tycker att det finns något för svenska Kristdemokraterna att hämta i den uppdelningen.

– Vi har stora jämställdhetsproblem i Sverige men ändå har de stora debatterna handlat om kvotering av föräldraförsäkringen som de flesta politiker är för och de flesta väljare är emot, och om könsbalansen i börsbolagens styrelser som är relevant för kanske tre hundra människor i Sverige. Och där har du ”uppe”. Det som är intressant för dem där nere blir inte åtgärdat, eftersom de som borde åtgärda det är upptagna med pseudodebatter.

Det finns ju en tankefigur i populismen om en grundläggande konflikt mellan eliterna och folket. Är det användbart för Kristdemokraterna?

– Jag skulle säga att populism inte är bra i sig. Däremot kan det vara en nyttig påminnelse om att man har diskuterat fel saker som makthavare.

Vilka politiska frågor tror du kommer att bli viktigast de närmaste tio åren?

– Grundläggande välfärd som fungerar. Trygghet på gator och torg. Mer lokala och regionala vinklar på politiken. Nu har vi en landsbygdsdebatt i svensk politik, för första gången på många decennier.

Vad skulle de regionala perspektiven vara?

– Det kanske viktigaste i vår privatekonomi här i Stockholm är att priser på bostadsrätter, radhus och villor sticker i väg. Men bor man någon annanstans i landet, är det kanske drivmedelskostnaden som är den stora ekonomiska frågan, för man har tre mil till närmaste matbutik.

Johan Ingerö tycker att svenska politiker ska ta intryck av polariseringen i klimatdebatten i USA.

– Om vi säger att ”äh, klimatet kan inte vänta, soppan måste kosta 30 spänn litern”, då har vi på ett effektivt sätt gett landsbygden goda skäl att tycka att hela klimatfrågan är bullshit, säger han.

Han tillägger med en ofrivillig ordvits:

– Vi behöver göra det på ett sätt som låter alla vara med på tåget. Hösten 2019 har även präglats av polarisering i debatten om gängbrottsligheten, där vänstern och liberalerna pekar på sociala och ekonomiska orsaker, medan högern och de konservativa hela tiden återkommer till invandringen.

Vad är det i kopplingen invandringen och brottslighet som behöver sägas, som inte har sagts?

– Kanske inte primärt invandring och brottslighet. Däremot finns det samband mellan brottslighet och segregation och samhällsklyftor som inte enbart behöver vara ekonomiska. Ett samhälle som har en ekonomi som växer, ganska låga räntor och stigande reallöner och samtidigt ett stort inflöde av människor med i princip noll socialt kapitalt, som inte kan språket och inte har möjlighet att kortsiktigt komma in på arbetsmarknaden och göra bostadskarriär. Rent matematiskt innebär det större klyftor, sociala slitningar, segregation och med detta brottslighet.

När vi lyssnar på dig nu låter det som om ni i politiken är mycket mer överens om orsakerna än vad som framgått i debatten?

– Vi hade kunnat komma överens ganska bra i förhandlingarna om gängkriminaliteten om det inte hade varit för Miljöpartiets 4,5 procent. Den riktiga konflikten fanns aldrig mellan oss och Socialdemokraterna.

En kristdemokratisk strateg, mitt i kulturkriget, kan ha visioner om rättspolitik och socialpolitik som går att beskriva som både sociala och liberala.

Han skrattar, som om han blivit påkommen, när han får frågor om svensk narkotikapolitik. Han tycker att Sverige ska ta steg mot en avkriminalisering, för att få ned dödligheten bland missbrukarna.

– Jag får betona att mitt parti inte riktigt är här. Men för mig är det helt uppenbart att det inte har varit framgångsrikt att jaga människor som i grunden är beroendesjuka.

Johar Bendjelloul

johar.bendjelloul@dn.se

Karin Eriksson "

"Johan Ingerö, 41

Gör: Policyansvarig i partiledarstaben i Kristdemokraterna sedan november 2018. Har gjort: Aktiv folktoppartist fram till 2006. Digital redaktör för tidskriften Neo samt ledarkrönikör i olika borgerliga tidningar. Presschef hos KD-ledaren Göran Hägglund 2012–2015. Valfärdspolitiskt ansvarig på tankesmedjan Timbro. "

.

”Drogbruk förblir säkerligen kriminellt”

DN SÖNDAG 29 DECEMBER 2019

Drogmissbruk är en sjukdom, och ska behandlas som en sådan. Därför måste socialtjänsten och sjukvården ses över – och i den översynen bör också frågan om att avkriminalisera eget bruk ingå, anser Kristdemokraterna. – Jag känner mig trygg i att det kommer att landa i att det ska vara fortsatt kriminaliserat, säger Michael Anefur, socialpolitisk talesperson.

Kristdemokraternas förändrade inställning i narkotikafrågan fick stora rubriker på lördagen efter uppgiften om att partiet är berett att se över frågan om att avkriminalisera eget bruk.

Enligt Michael Anefur, partiets talesperson i socialpolitiska frågor, är dock huvudfrågan en förändrad inställning till synen på missbrukaren. – Vi har en helt ny situation, vi vet nu att missbruk är en beroendesjukdom. Tidigare har man utgått från att det rört sig om dålig karaktär och att människor borde skärpa sig. När vi vet att det är en sjukdom så borde det också behandlas som en sjukdom. Man ska få vård, säger Michael Anefur.

Kristdemokraterna vill därför ha en utredning där man tittar på hela området med socialtjänsten och sjukvården för att ta fram ny lagstiftning.

Om man nu tillsätter sådan utredning vore det konstigt att utesluta frågan om eget bruk, menar Michael Anefur.

– Vi är beredda att man i den stora utredningen även tittar på den här frågan, även om vi i dag inte tycker att man ska avkriminalisera eget bruk. Jag känner mig trygg i att det kommer att landa i att det ska vara fortsatt kriminaliserat, säger han.

Juan Flores

juan.flores@dn.se "

"Aida Hadžialić (S): Socialdemokraterna bör blicka mot Danmark

DN MÅNDAG 30 DECEMBER 2019

Socialdemokraterna är i kris. Då söker den inflytelserika S-rösten Aida Hadžialić lösningarna på andra sidan Öresund. – Våra partivänner i Danmark har hanterat migrationspolitiken på ett sätt som även den svenska socialdemokratin troligtvis behöver, säger regionpolitikern Hadžialić i DN:s intervjuserie om partierna och framtiden.

Det är inte alla politiker som vill avslöja när de avviker från partilinjen. Men Aida Hadžialić funderar noga för att hitta en fråga.
– Jag kom på en! utbrister hon till sist.

Det handlar om något som hon hanterat både som kommunalråd i Halmstad och minister i regeringen Löfven.

– Vi måste ha mer statlig styrning i skolan. Jag kan till och med tänka mig ett förstatligande. Där går jag nog längre än många andra socialdemokrater, säger hon.

Inför decennieskiftet möter DN sex personer från politikens värld för att resonera om Sverige och framtiden. Socialdemokraten Aida Hadžialić återvände till politiken i höstas, efter tre års paus, som regionråd i opposition i Stockholm. Hon får ett stort inflytande över en av partiets viktigaste framtidsfrågor – sjukvården.

Strategerna hoppas att satsningar på välfärden ska ta partiet ur krisen.

Aida Hadžialić tycker att S ska agera med större självförtroende.

– När det brinner i förorten och gängvåldet eskalerar så känns det ju som att hela landet håller på att falla isär. Jag tar den oron på största allvar. Men jag vill också se att vi på hundra år har gått från att vara ett fattigssamhälle till i dag ett av världens mest framgångsrika välfärdsländer.

Hon konstaterar att krigen i Syrien och Ukraina har påverkat sinnesstämningen i världen under 2010-talet.

– Vi har fått en känsla av nostalgi. Många av ledarna bottnar i gamla idéer. I Storbritannien drömmer man sig nästan bort mot när man var centrum i världen via samväldet. I Kina vill Xi Jinping på sätt och vis återetablera Mittens rike.

Hur förhåller sig svenska Socialdemokraterna till den här nostalgin?

– Det är klart att vi också har en nostalgi kring att ha legat runt 40 procent.

Det är inte bara socialdemokrater som är nostalgiska över socialdemokratin. Era politiska motståndare är det också. Jimmie Åkesson talar om Per Albins folkhem. Ulf Kristersson talar uppskattande om Tage Erlander. Vad tänker du om det?

– Det är väl inne att vara eller låta som en socialdemokrat. Då måste vi socialdemokrater bli ännu bättre på att börja låta som socialdemokrater och framför allt leverera konkret politik som visar det.

Så hur låter en äkta socialdemokrat? Om hon heter Aida Hadžialić så är svaret en blandning av utförliga utläggningar om olika strategier,

påfallande långa tankepauser när hon funderar över kniviga samhällsfrågor, och blixtsnabb respons när hon har hunnit bilda sig en uppfattning.

Hennes recept för Socialdemokraterna har tre delar: Den starka välfärden, konkurrenskraften och gemenskapen.

– Vi har fått en pluralism, som säkert har goda resultat med sig i vissa avseenden, men många känner inte igen sig i vad Sverige har blivit, säger hon.

Hon vill att de svenska Socialdemokraterna ska blicka söderut för inspiration. I Köpenhamn leder statsminister Mette Frederiksen sedan i somras en S-regering i minoritet. Den har slagit in på en mycket stram linje när det gäller invandring och integration.

– Våra partivänner i Danmark har hanterat migrationspolitiken på ett sätt som även den svenska socialdemokratin troligtvis behöver. Sedan har de gått något längre än vad jag hade velat, men de har ändå visat att de har ordning och reda i den här frågan. Jag tror att det finns anledning för den svenska socialdemokratin att blicka åt det hållet, säger Aida Hadžialić.

Vad har de gjort som inte de svenska socialdemokraterna har gjort i migrationspolitiken?

– De har stramat åt. Sedan har de haft kontinuitet och verkligen sagt att nu kommer vi att hålla oss till den här linjen. På sätt och vis har även Stefan Löfven och regeringen gjort samma sak. Men sedan har vi haft samarbetspartier, Miljöpartiet och Centerpartiet, som har krävt avvikelser. Det har gjort det svårt att följa en röd tråd.

Frederiksen har även gjort något som betraktas som otänkbart för svenska socialdemokrater – hon har öppnat dörren för uppgörelser med Sverigedemokraternas systerparti Dansk folkeparti.

Så långt går inte Aida Hadžialić.

Hon vill värna det nuvarande samarbetet i mitten.

– Men det är alldeles nödvändigt att det största partiet – vilket socialdemokratin med råde är, i en sådan konstellation – också ges möjlighet att vara tongivande i stora makrofrågor som migrationen, säger hon.

Hon vill att Socialdemokraterna ska söka stöd hos Moderaterna i de stora strategiska vägvalen.

– Det är alldeles nödvändigt för socialdemokratin och Moderaterna att finna varandra i de här stora tunga frågorna, framför allt i migrationspolitiken.

Paradoxen: Politikern Aida Hadžialić är själv en produkt av ett generöst svenskt mottagande. Hon kom till Sverige som femåring från kriget i nuvarande Bosnien-Hercegovina. Upplevelserna som flyktingbarn gjorde henne till socialdemokrat.

Hennes föräldrar fick göra en brant klassresa utför, från övre medelklassliv i det forna Jugoslavien till fattigdom i Sverige, och sedan börja om från början.

– Det var den svenska välfärdsstaten som möjliggjorde det. Jag fick gå i samma skolor som vanliga svenska barn. Jag hade samma lärare.

Fick utbilda mig finansierat via skattekonor, säger hon.

Ändå är hon friskpråkig om vad hon ser som baksidorna av en generös asylpolitik, och hur den påverkat sammanhållningen i Sverige.

Ett särskilt uttryck återkommer under intervjun. Migrationspolitiken ska vara *folkförankrad*. Klimatpolitiken likaså.

Flygskam är ingenting för Aida Hadžialić.

– Jag blir rädd när diskussionen börjar handla om att vi ska tänka klimat utifrån ett förbudsperspektiv. Jag tror inte att folk vill ha det så.

Ska man föra en miljöpolitik, en klimatpolitik, så måste den vara folkförankrad, precis som migrationspolitiken, säger hon.

Behöver den nationella identiteten stärkas i Sverige?

– Jag tror att den etablerade befolkningen – det vill säga de som är svenskar, inom citationstecken – hade välkomnat det. Man vill känna igen sig i sitt land och veta att man respekterar den kulturhistoria som finns här. Samtidigt tror jag att många som är nyanlända och invandrare rent ut sagt behöver veta – vad är det som krävs för att vi ska bli en del av Sverige?

Samtidigt har du som flykting verkligen sett baksidan av den sortens strömningar. När blir nationalismen destruktiv?

– I Jugoslavien ledde nationalismen och fascismen till krig och ytterst folkmord. Så får det naturligtvis aldrig bli igen. Men det är en annan sak att prata om nationell sammanhållning, gemenskap, nationella

symboler, som vi kan ha som en referensram för att gemensamt stå upp för Sverige.

Bör Sverige ha en kulturkanon?

– Jamen, det tycker jag. Jag resonerade faktiskt om det när jag var på utbildningsdepartementet. Det är rimligt att ha gemensamma kulturella referensramar, att man kan svensk litteraturhistoria och också världens litteraturhistoria.

Vad skulle en sådan kanon innehålla?

– Svenska tyngre verk som är internationellt erkända. Varför inte verk som Akademien har erkänt? Kanske inte Peter Handke dock.

Vad tycker du om valet av Handke som Nobelpristagare?

– Det står Svenska Akademien naturligtvis fritt att välja pristagare. Jag har inga synpunkter på det litterära. Däremot anser jag att Peter Handke har förnekat folkmordet i Bosnien-Hercegovina, som jag själv indirekt är ett offer för, och jag har väldigt svårt att förstå det valet. Det här är något som gör ont i mig, ärligt talat.

Tror hon på Gud? Ja, i alla fall G-U-D som en förkortning för Globalisering, Urbanisering och Digitalisering. Det är hennes nya favoritbegrepp.

Hon konstaterar att plattformar som Facebook, Twitter och Instagram har kommit att definiera människors sociala liv på bara något årtionde. Och att data kommer att få stor betydelse som politisk valuta i framtiden.

– Det finns egentligen två entiteter i världen som har kraften att både samla mycket data och processa den. Det är de amerikanska jättarna, Facebook, Amazon, Netflix, etcetera. Sedan har vi Kina, den digitala jätten i öst. Världen framöver kommer att vägas mellan dessa två. Du arbetar främst i Stockholm. Hur kan du trätta ned dessa jättestora framtidsfrågor?

– I Region Stockholm manifesterar vi det som kommer att bli framtidens Sverige vad gäller ekonomi och välfärd. Den ekonomiska kraften i regionen borde däremot speglas i en sjukvård och välfärd som är i världsklass. Så är det inte i dag. Systemet har blivit fragmentiserat, krångligt, dyrt. Min uppgift som socialdemokratisk välfärdspolitiker i Stockholm blir att bygga ihop detta.

Kanske är det nationalstaten som koncept som socialdemokrater som Aida Hadžialić vill återupprätta. Hon tror att resurserna till vård, skola och omsorg kan säkras med bättre strukturer och större nationellt ansvar.

– Vi hade kunnat prestera så mycket mer i välfärden om vi hade vågat tänka systemskifte, säger hon.

Hennes tankegångar om att förstatliga skolan är ett led i det. Hon hävdar att kombinationen av socialdemokratiska och borgerliga reformer under början av 90-talet – kommunalisering och marknadstänkande – har lett till en ”rätt så extrem decentralisering”.
– Sedan har vi inte haft någon tydlig nationell uppföljning på hur kunskaperna ska läras ut i klassrummen. Alla har gjort som de själva har velat och samtidigt har vi pratat om en likvärdig skola. Den ekvationen går inte ihop.

Borde staten också styra mer över vården?

– Jag är inte lika säker på det som jag är när det kommer till skolan. Det finns mellanvägar.

Johar Bendjelloul
johar.bendjelloul@dn.se
Karin Eriksson "

"Aida Hadžialić, 32,
Gör: Finansregionråd i opposition i Region Stockholm.
Har gjort: Kom till Sverige som 5-åring, som flykting från Bosnienkriget. Kommunalråd i Halmstad som 23-åring. Blev yngsta statsrådet genom tiderna när hon utsågs till gymnasie- och kunskapslyftsminister 2014. Tvingades lämna regeringen 2016 efter att ha kört bil med alkohol i blodet.

" Mattias Karlsson (SD): Vi har inte råd att vara kaxiga även om vi är störst

DN TORSDAG 2 JANUARI 2020

Sverigedemokraterna vill forma ett konservativt regeringsalternativ under 2020-talet. Då krävs en ödmjuk inställning, trots höstens opinionsframgångar, enligt SD:s ideolog Mattias Karlsson.
– Vi förstår att vi kanske inte är förstahandsvalet för M och KD, vi är väl snarare något slags kvart-i-tre-ragg, säger han i DN:s intervjuserie om det nya decenniet.

Plötsligt växlar en av Sveriges mest framgångsrika politiska strateger tonläge.

Han attackerar något som han uppfattar som brutalt och horribelt. Modern arkitektur.

Som det lådformade kongresscentrat Conventum i Örebro, där Sverigedemokraterna nyligen höll sina landsdagar.

– Det var fruktansvärt hemskt, säger Mattias Karlsson.

En av gästerna hos SD i Örebro var den omstridde nederländske politikern Thierry Baudet. Han hävdar att modern arkitektur ”är lika mycket en del av vänsterns politiska filosofi som massinvandring”.

Mattias Karlsson tar med sig den tanken, när han nu ska väcka kulturdebatt och hitta fler profilfrågor för Sverigedemokraterna. Han

vill ställa konservatismens klassiska skönhetsideal mot modernismen i till exempel det svenska miljonprogrammet.

– Jag tror inte att det är bra för någon att vi har fruktansvärda människofientliga fula miljöer, säger han.

– Ingenting på de här byggnaderna talar någonting om var man befinner sig i världen. De ser likadana ut i Novosibirsk som i Rinkeby. Identitet och historia är totalt avskalade. Vänsterns strävan efter total jämställdhet, i bemärkelsen att alla ska ha det exakt lika dåligt, ungefär, avspeglar sig väldigt väl i de funktionalistiska byggnaderna. Är detta något som politiken borde hantera?

– Jag tror det.

Inför 2020-talet möter DN sex personer på strategiskt viktiga positioner i svensk politik. Mattias Karlsson har ingått i en inre krets i Sverige- demokraterna i närmare tjugo år. Nu har han bytt uppgiften som gruppleddare i riksdagen mot uppdraget att stärka den konservativa rörelsen i Sverige med allt från studentförbund till tankesmedja.

Han vill samla en bredare krets av sverigedemokrater, moderater och kristdemokrater.

– Det har varit vattentäta skott mellan de konservativa falangerna i de här partierna. Det är synd och dåligt ur ett konservativt perspektiv.

När Mattias Karlsson ska peka ut det enskilt viktigaste politiska beslutet under 10-talet, landar han till slut i mötet mellan Ulf Kristersson och Jimmie Åkesson nu i december 2019.

– Om det leder till att vi får en ny blockkonstellation i svensk politik och om den blockkonstellationen får majoritet i nästa val kan det vara en historisk händelse, säger han.

– För mig var det en av de största händelserna som inträffat sedan jag blev politiskt aktiv.

I opinionsmätningarna är Sverigedemokraterna betydligt större än Moderaterna. Men Mattias Karlsson vill inte spekulera i hur storleksordningen skulle påverka dynamiken i ett eventuellt konservativt block.

– Vi kommer att ha en ödmjuk ingång i det här ändå. Vi har trots allt ingen tidigare regeringserfarenhet. Vi förstår att vi kanske inte är förstahandsvalet för M och KD, vi är väl snarare något slags kvart-i-tre-ragg. Vi kanske inte har råd att vara alltför kaxiga även om vi är störst, säger han.

Moderaterna är ett liberalkonservativt parti. För er är liberalismen snarast en fiende. Vad av Moderaternas liberalism skulle kunna vara problematiskt för er?

– Primärt de ekonomiska socialpolitiska delarna, där jag i dagsläget ser att vi inte alls har samma syn. Man beskriver fortfarande A-kassan och i någon mån pensioner som bidrag. Man har inte alls samma syn på vikten av att höja garanti-pensionerna.

Moderatledaren Ulf Kristersson pratade uppskattande om invandringens roll i sitt jultal nyligen. ”Alla ni som genom decennierna kommit till Sverige och arbetat hårt är en ovärderlig del av vårt samhälle”, sa han bland annat.

Det skiljer sig en del från din verklighetsbeskrivning?

– Inte nödvändigtvis, så länge man också beskriver den andra sidan. Skulle det vara den enda berättelsen om vad invandringen betytt för Sverige så är den felaktig och problematisk. Men det är sant. Det tror jag att vi som parti också kommer att behöva bli tydligare med att lyfta fram.

Att de som har kommit hit och arbetat hårt är en ovärderlig del av vårt samhälle?

– Det går inte att förneka att det finns väldigt massa människor som har kommit hit och verkligen gjort Sverige bättre och gör Sverige bättre varje dag. I den här väldigt upphetsade diskussionen som har varit så har vi kanske tappat det. Eftersom vi har varit ensamma om att peka på att det här är på väg att gå snett, så har vi väldigt ensidigt fokuserat på allt som är dåligt med invandringen.

Vad har varit bra med invandringen till Sverige?

– Vi har fått vissa högutbildade experter. Det finns en väldig massa människor som är helt fantastiska som personer, som säkert har berikat livet för infödda svenskar på olika sätt. Det finns många som har gjort en jättefin insats inom vård och omsorg. På individnivå är det hundratusentals invandrare som har bidragit att göra Sverige bättre.

Problemet är att det funnits hundratusentals som inte har gjort det. En restriktiv invandringspolitik hör ändå till det som Sverigedemokraterna inte tänker kompromissa om i ett samarbete – ihop med hårdare tag mot brottsligheten, insatser för fattigpensionärer och den nationella suveräniteten.

På andra punkter är partiet berett att göra eftergifter. Under landsdagarna i Örebro tog SD steg i liberal riktning i abortpolitiken. Nu säger Mattias Karlsson att aborterna kanske är den fråga där han står längst ifrån partilinjen.

– Det jag känslomässigt har störst problem med är de sena aborterna, säger han.

Ändå står han bakom förändringarna av politiken.

– Det är ju en fråga som inte går att diskutera över huvud taget på ett sansat sätt. Det skadade oss mer än någonting annat i den senaste valrörelsen.

Det är inte första gången som krockar uppstår mellan strategen och känslomänniskan Mattias Karlsson. I intervjusituationer är han ganska lågmäld och akademisk i sina resonemang. På scen och i sociala medier kan han skapa kontroverser med stenhård retorik.

Hans Facebookinlägg strax efter riksdagsvalet 2018 är ett välkänt exempel: ”Sejer eller död”.

– Jag kunde väl sagt ”vinna eller försvinna”, det är samma betydelse men känns inte lika ödesmättat. Jag har i efterhand lärt mig att Fidel Castro hade samma slagord. Det hade jag säkert formulerat annorlunda med facit i hand, säger han.

Det finns ett annat alternativ för Sverigedemokraterna och deras systerpartier: Att segra ihjäl sig. Dansk Folkeparti backade kraftigt i det danska valet för ett halvår sedan.

– En stor del av förklaringen är att de stora partierna har tagit över nästan allt som Dansk Folkparti en gång sa, säger Mattias Karlsson. Vad kan en sverigedemokrat lära av det?

– Det är klart att jag är sentimental i förhållande till mitt parti efter alla år. Men i grund och botten har partiet grundats för att åstadkomma en viss samhällsförändring. Om den sker på bekostnad av partiets storlek ser inte jag det som ett stort problem.

Så om de andra partierna skulle omfamna er politik – då spelar det ingen roll om SD dalar neråt?

– Nej, egentligen inte. Inte om nästan all vår politik faktiskt genomförs av andra.

Många skulle hävda att Sverigedemokraterna präglar debatten, när Sverige går in i 2020-talet. Mattias Karlsson tycker att det ligger en viss sanning i sådana påståenden.

Samtidigt hävdar han att det fortfarande råder ”en socialliberal overrideologi” i Sverige, med tonvikt på mångkultur, mångfald, globalisering och feminism. Det är den som han vill bryta, med Sverigedemokraternas nya tankesmedja.

– Den hegemonin har börjat spricka upp i samhället i stort, i politisk debatt och medial bevakning. Däremot är den fortfarande väldigt stark inom journalistkåren. Den är otroligt stark bland de som undervisar ungdomar på universiteten och en stor del av lärarkåren. Den är otroligt stark bland kulturutövare.

Hur ska det gå till att försöka ta makten över tanken på universitetet?

– Det handlar ju inte, som vissa konspiratoriskt lagda personer på er ledarsida tror, att vi ska försöka gå in och styra undervisningen. Det handlar om att universiteten är en arena där det pågår en väldigt intensiv politisk debatt och aktivism. Den kommer nästan bara från vänster. Det handlar om att etablera en närvaro och att försöka bemöta narrativ som sprids från universiteten som vi tycker är felaktiga. Det kan handla om historiesyn, samhällsfrågor och ekonomi.

Det finns en annan plats där makten över tanken formas – skolan. Vad behöver förändras där?

– Det är ganska mycket. Vi har ett större ordningsproblem än många andra länder. Där tror jag att en av de viktigaste sakerna är att återställa lärarnas respekt. Vi skulle behöva mer klassisk katederundervisning. Fokus på sakkunskaper och ämnen och mindre ideologisk värderingsskolning av elever.

Vad är det för värderingsskolning som har förekommit, menar du?

– Det är ett slags socialliberalt narrativ som går ut på att nationalstaten är dålig, kulturell identitet är farligt och vi lever i ett patriarkat där kvinnor förtrycks något enormt.

Vad är det första du skulle ändra i läroplanen för grundskolan?

– Jag skulle vilja göra det tydligt att skolan inte behöver vara mångkulturalistisk i sin utgångspunkt. Att slå fast att svensk kultur har en särställning i Sverige.

SD-ledningen har beskrivit den konservativa skolan i en debattartikel i SvD – en skola med ”disciplinär pedagogik” för problematiska elever, som ska gå i ”statliga internat”.

Mattias Karlsson talar om jourkolor med en lite striktare ordning, som i till exempel engelska skolor.

– Och då menar jag inte någon slags Jan Guillous ”Ondskan”, med kamratuppfostran, utan inom rimliga gränser.

Johar Bendjelloul

johar.bendjelloul@dn.se

Karin Eriksson

"Mattias Karlsson, 42

Gör: Riksdagsledamot. SD:s internationella sekreterare. Ska bygga upp en konservativ tankesmedja under våren 2020.

Har gjort: Har ingått i SD:s inre kretsar i mer än 20 år.

Vikarierade som partiledare under Jimmie Åkessons sjukskrivning.

Riksdagsledamot sedan 2010. SD:s gruppleddare i riksdagen från 2014 till november 2019. Kallas ofta Sverigedemokraternas ledande ideolog. "

" Aron Etzler (V): Robotar kan ge värdefulla jobb och en bättre fördelning i samhället

DN FREDAG 3 JANUARI 2020

Vänsterpartisten Aron Etzler hoppas att tekniken ska bli vänsterns räddning. Och att maskinerna kan visa vägen bort från det han kallar för "depressionen i samhällsdebatten". — Det är en jättestor möjlighet att få värdefulla jobb och en bättre fördelning i samhället, säger partisekreteraren, i DN:s intervjuserie om partierna och framtiden.

Jag önskar att det blir optimismen, säger Aron Etzler.

Han har just fått en fråga om vad han tror blir den största förändringen i svenskarnas liv om tio år.

– I dag ligger en depression över allting. Jag tycker det är tragiskt att en generation växer upp som tror att vi kommer få det sämre än våra föräldrar. Och ärligt talat vet vi inte ens om civilisationen överlever.

Det är extremt dystert. Jag vill mycket hellre leva i ett samhälle där vi känner: nu gör vi det här tillsammans, det finns lösningar, säger han.

Vid tröskeln till 2020-talet utforskar DN Sverige och framtiden, partierna och strategierna, i intervjuer med sex personer från politikens värld. Det finns ett årtionde att blicka fram mot, och ett årtionde att summera.

Aron Etzler har varit partisekreterare i Vänsterpartiet sedan 2012. Man kan diskutera om han har haft medvind eller motvind. Möjligen bådadera.

– Vi har i snitt de bästa opinionssiffrorna vi haft sedan 1998. Vi har inte haft så många medlemmar sedan början av 60-talet. Men det politiska landskapet är åt skogen ur vårt perspektiv. Det är ju inte Moderaterna ens, utan Sverigedemokraterna som är den ledande ideologiska kraften i svensk politik, säger han.

Vänsterns förkärlek för en dialektik mellan argument och motargument märks tydligt i en intervju med vänsterstrategen Aron Etzler. Det blir en hel del tvära kast när han beskriver vad han uppfattar som mörkret i samtiden och ljuset i framtiden. Han tycker att den politiska debatten är "helt crazy".

– Jag skulle säga att Sverigedemokraterna har fått hegemoni i Sverige i dag. Inte en fullständig, vi är inte Ungern. Men det är det enda vi pratar om: olika typer av problem som de vill koppla till invandring.

Kriminalitet, droger, nedskärningar i välfärden – allting ska förknippas med invandrare. Det är det som Agenda handlar om i stort sett varenda söndag.

Några minuter senare är det teknikoptimisten Aron Etzler som talar. Han ser med stora förhoppningar på hur automatisering och robotisering kan göra att allt fler arbetsuppgifter utförs av maskiner och robotar.

– Delar av det som många människor sysslar med, inklusive handel och olika servicegrejer, kommer med stor sannolikhet att göras av

maskiner mer effektivt. Det är en jättestor möjlighet egentligen att få värdefulla jobb och få en bättre fördelning i samhället, säger han.

Det finns en nyutkommen bok som vänsterstrategen gärna hänvisar till: Aaron Bastanis "Fully automated luxury communism". Etzler har beskrivit den som "den första marxistiska framtidsvisionen på decennier som människor faktiskt skulle vilja leva i".

– Det som är intressant med Bastanis bok är att han pekar på ett scenario där vi kanske inte ersätter gamla jobb med nya, utan där vi faktiskt hamnar i en situation där vi kommer att kunna jobba mindre på allvar, säger han.

En invändning mot Bastanis vision är att den utgår från att det skulle finnas en vilja i samhället att fördela det välstånd som maskinerna åstadkommer.

Var finns den viljan i dag?

– Jag tror att den finns hos folk i allmänhet. Jag tror absolut inte att den finns hos människor som äger de allra största företagen. Ett exempel:

Amazon. Det ägs av en av de absolut rikaste personerna på jorden, som i stort sett inte betalar någon skatt, Jeff Bezos. Så självklart måste man återinföra en vettig beskattning. Och man borde se de här resurserna som Bezos och hans företag lever av lite som naturresurser. Han har inte skapat Internet, liksom.

– På samma sätt som vi inte lät gruvbaroner och andra ta alla rikedomar i Sverige under 1900-talet, så kan vi inte låta de här datagiganterna ta det nu.

Aron Etzler, son till en kulturtjänsteman och en skådespelare, beskriver sin bakgrund som medelklassvänster, i en familj med ett stort intresse för politik.

Han djupstuderade Moderaternas strategier i boken "Reinfeldteffekten" som kom 2013 – en bok som lovordades även på borgerliga ledarsidor.

Det är Reinfeldteran som han återvänder till, när han ska beskriva hur makten över tanken i samhället förändrats. Han hävdar att Fredrik Reinfeldts resonemang om utanförskapet banade väg för Sverigedemokraternas framgångar.

Konflikten mellan arbete och kapital ersattes av en motsättning mellan arbetare och arbetslösa.

– Vad det handlade om var att dela upp befolkningen i en del som är mitt i livet och medelålders och har det bra, oavsett om du är arbetare eller tjänsteman – och så finns det utanförskapet. Kombinerar du det med att Sverige tagit emot flyktingar under den här krisen, så är det ganska lätt att säga att det finns ett vi, de skötsamma, vi som har jobb, och så finns ett "dom" och "dom" ställer till med problem.

Nu ingår Aron Etzler i Vänsterpartiets framtidskommission inför 2020-talet. Kanske är det inte Moderaterna utan Sverigedemokraterna som partiet har något att lära av. I alla fall i kampen i och om de sociala medierna.

– Jag tror inte längre att alla svar finns i att till exempel söka upp på arbetsplatser eller i skolor. Jag tror att sociala medier är ett ställe där folk träffas, gör politiska val, blir politiskt aktiva. När vi gjorde det i

den senaste valrörelsen på ett ganska framgångsrikt sätt, så kunde vi se att folk inte tycker att steget är så jättelångt att ta, säger Aron Etzler. Han kan konstatera att sociala medier och mobiltelefoner har förändrat politiken under de senaste tio åren.

– Tidigare fick man söka upp politiken, i dag kommer den till dig. På väg mot 2020-talet blickar vänstern västerut för inspiration, mot socialisterna i Storbritannien och vänsterkrafter i det demokratiska partiet i USA.

– Det är de två anglosaxiska länderna som gått längst i den nyliberala vågen så det här är ett slags rekyl. Om du bygger ett så extremt ojämnt samhälle som du har i USA och Storbritannien kommer en motreaktion, säger Aron Etzler.

Under hans år i partitoppen har Vänsterpartiet satsat hårt på att få makt och inflytande. Men regeringsbildningen för ett år sedan innebar ett stort avbräck för den strategin.

Nu är V-politikerna isolerade på vänsterflanken. För att rubba samarbetet i mitten, måste de gå samman med sina fiender på högerkanten.

Kanske har en ny strategi börjat ta form i höst – en strategi där Vänsterpartiet hotar med misstroende mot en socialdemokratisk minister eller går ihop med Kristdemokraterna för att kräva att EU-avgiften hålls nere.

– De rödgröna är den mest naturliga koalitionen för oss. Med detta sagt finns det alltid enskilda frågor där vi kan komma överens med

borgerliga partier. Om det är grundat i vad vi tycker så har jag svårt se något problem med det, säger Aron Etzler.

Som partisekreterare har han fått hantera konflikter runt hedersförtryck och synen på islam. Vänsterpartiet – som en gång i tiden tog striden för det sekulariserade samhället – rycker numera ofta ut till försvar för religionsfriheten.

– Jag skulle säga att vi slagits för ett sekulärt samhälle utan att ha inskränkning av religionsfrihet. Det har varit en ganska effektiv linje. Många av oss som inte vill ha ett religiöst samhälle borde se att Sverige är det mest sekulära samhället i världen. Och det är tack vare att vänstern inte krävt att man ska stänga olika religiösa institutioner utan snarare att låta utvecklingen ha sin gång och naturligtvis slåss för vetenskap och så, säger Aron Etzler.

Vad vill du säga till dem som ser slöjan som ett uttryck för kvinnoförtryck?

– Att det kan man anse om många olika saker. Man kan anse att bh är ett uttryck för kvinnoförtryck, eller att vissa andra typer av kläder är det. Det ska ju kunna diskuteras i ett demokratiskt samhälle, men det diskuteras inom ramen för uppfostran av barn snarare än att samhället ska förbjuda. Det är så uppenbart att om vi pratade om att förbjuda kippan, så skulle man aldrig kunna få en debatt på sättet. Utan det handlar om att muslimer har blivit en grupp man spottar på.

Är det bra eller dåligt att använda skam i klimatdebatten?

– Det kan vara bra att väcka frågan. Och det finns en del människor som helt enkelt konsumerar alldeles för mycket. Jag tycker att det är osunt att Carl Bildt är mer i luften än på marken. Men jag tror inte att

det är vettigt att få folk att skämmas för att de åker på en semesterresa vartannat år.

Carl Bildt får skämmas, men finns det också tillfällen då Aron Etzler skäms?

– Jag skäms över politiker som låtsas att vi gör det vi ska. Ena dagen lägger vi skatt på plastpåsar som ska drabba alla. Andra dagen satsar vi via svenska exportkreditnämnden 6 miljarder för fossilinvesteringar i Uzbekistan, Saudiarabien och arktiska Ryssland. Det är en helt bisarr politik.

Varför har Sverige aldrig haft en kvinnlig statsminister?

– Därför att de partier som haft möjlighet att tillsätta en statsminister väldigt sällan har valt kvinnliga ordföranden.

Borde Vänsterpartiets nästa partiledare och partisekreterare vara kvinnor?

– Jag gjorde en genomräkning och då kan man se att de senaste 20 åren så har det varit ungefär fifty-fifty i tid. Det är bara en partisekreterare och en partiordförande, så jag är inte för att man ska kvotera det. Men över tid tycker jag att det ska vara fifty-fifty.

Då är det logiskt att det borde bli kvinnor nu när det blir vaktombyte, eftersom båda är män nu?

– Ja.

Johar Bendjelloul

johar.bendjelloul@dn.se

Karin Eriksson "

"Aron Etzler, 46.

Gör: Partisekreterare i Vänsterpartiet sedan 2012.

Har gjort: Inledde sin bana i Ung Vänster och antiglobaliseringsnätverket Attac. Tidigare chefredaktör för den socialistiska tidningen Flamman. Har skrivit boken "Reinfeldteffekten" – om nya moderaternas strategier och väg till makten. "

" Alice Teodorescu Måwe (M): Det är väldigt farligt för borgerligheten att S försvagas

DN LÖRDAG 4 JANUARI 2020

Alice Teodorescu Måwe blev inte känd för vänliga omdömen om Socialdemokraterna under sina år som ledarskribent. Men i den nya rollen som moderat strateg vill hon se ett handslag med huvudmotståndaren i stora frågor som migrationen, klimatet, omställningen på arbetsmarknaden och skolan. – Det möjliggör en långsiktighet och en överblickbarhet som politiken behöver, säger hon.

För nio månader sedan bytte Alice Teodorescu Måwe friheten i spalterna mot partipolitikens inflytande.

Nu är hon huvudsekreterare i Moderaternas nya idéprogram och ska leda framtidsdebatten i ett parti som hon tidigare kritiserat i hårda ordalag.

– Jag kunde kanske inte tänka mig att rösta på partiet för några år sedan. Men det finns en tillbakagång till en mer klassisk moderat politik som gör att jag numera känner mig mer hemma, säger hon.

Vid tröskeln till 2020-talet möter DN sex personer för att resonera om partierna och strategierna. Alice Teodorescu Måwe har uppdraget att mejsla fram vilka värderingar som ska styra Moderaterna under det

kommande decenniet. Då väntar uppgörelser med Reinfeldteran. Det gäller även själva kärnan i Nya moderaterna: Arbetslinjen.

– Människor är inte kuggar i ett maskineri. Och det spelar ingen roll om det maskineriet är marknaden eller staten. Där tycker jag att man kan rikta kritik mot det väldigt ekonomistiska perspektivet som har funnits inom Moderaterna och som också fått genomslag på integrationsområdet. Vi har tänkt att den som arbetar är integrerad. Och så upptäcker vi nu att, nämen, det handlar om någonting mer, säger Alice Teodorescu Måwe.

Hon förutspår att framtidens arbetsmarknad kommer att ställa stora krav på utbildningsväsendet. Då räcker det inte med att göra människor anställningsbara här och nu.

– Så har det låtit mycket från borgerligheten och näringslivet, att man ska utbilda för arbetsmarknaden. Arbetslinjen. Det har absolut ett värde. Men det kan inte vara det enda värdet som samhället bygger på. Där tycker jag att skolan har en viktig bildande roll, som möjliggör en omställning till ett arbetsliv och till en framtid som är väldigt svårt att förutse.

Kanske är det studierna i juridik som gör sig påmind när Alice Teodorescu Måwe talar: Ofta långa meningar med tydliga trådar, som går att överföra direkt från talspråk till skrift. Ett verbalt finbroderi från en person som inte hade svenska som modersmål under sina första fem levnadsår.

Hon kom till Sverige 1989, på flykt från Rumänien. För henne fungerade integrationen. Nu säger hon att hon känner sorg över

segregationen – den som innebär att vissa inte kan välja, medan andra människor väljer bort.

– Det resulterar i slutändan att min son sannolikt inte kommer att gå i en skola eller röra sig i en miljö där det kommer att finnas särskilt många barn som den jag var för 30 år sedan, säger hon.

– Vi har en väldigt stor integrationsskuld som jag tror kommer att definiera kommande decennier, där just den här frågan om social rörlighet blir den främsta fördelningspolitiska frågan. Där blir skolan fundamental.

Alice Teodorescu Måwe varnar för att Sverige är på väg att få ett permanent utanförskap som är etniskt definierat och går i arv till andra och tredje generationen. Det är ingen överraskning att hon beskriver konsekvenserna av invandring i ödesmättade ordalag. Som nytillträdd politisk redaktör på Göteborgs-Posten varnade hon för att det svenska mottagningssystemet befann sig på bristningsgränsen.

Kritikerna ansåg att hon stod för ett skifte på ledarsidan – från liberalism till konservatism. Det är en erfarenhet som hon återvänder till, när hon får frågor om Moderaternas liberalkonservatism.

– Det där lärde mig att det intressanta inte är vad man sätter för etikett.

Det relevanta är vad det mynnar ut i för slags politik, säger hon.

Både Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna vill placera Moderaterna i ett nytt högerkonservativt block i svensk politik. M-ledaren Ulf Kristerssons möte med SD-ledaren Jimmie Åkesson har tolkats som ett steg i den riktningen. Alice Teodorescu Måwe hör till

dem som länge uppmanat partierna att prata med Sverigedemokraterna.

Det betyder inte att hon ser en bredare konservativ samhörighet. I likhet med andra ledande M-företrädare hävdar hon att gemenskapen i värderingar finns i den havererade borgerliga alliansen.

– I grunden är skillnaderna väldigt stora, om vi tar Moderaterna och Sverigedemokraterna. Även om man på senare tid kan dela bilden av vad som i vissa delar har gått snett. Så, nej, någon sådan konservativ gruppering ser inte jag naturligt. Det som däremot är naturligt är att det är de här tre partierna som utgör oppositionen. Det är också väldigt viktigt i en demokrati att det finns en väldigt stark och drivande opposition. Sedan räcker inte det att bara vara i opposition för att man ska utgöra ett annat alternativ.

På partistämman i oktober sa Ulf Kristersson att Moderaterna ska vara den självklara regeringsbildaren. Just nu ligger partiet tydligt efter S och SD i opinionsmätningarna.

Hur påverkas anspråket på statsministerposten av att eventuellt vara nummer tre?

– Moderaternas ambition är att vara just regeringsbildare och då är det viktigt att man inte är nummer tre. För det öppnar ju för andra komplikationer om man då gör anspråk på att bli statsminister 2022.

Enligt Alice Teodorescu Måwe befinner sig svensk politik i ett öppet läge, där Socialdemokraterna inte längre är den sol som allting kretsar kring, och där Moderaterna sällan hamnar längst ut på flanken i de politiska konflikterna.

– Det tänker jag gör att Moderaterna har ett väldigt bra tillfälle att söka stöd för sin politik åt alla möjliga olika håll, säger hon.

Men hon ser också problem med att den traditionella huvudmotståndaren i svensk politik vacklar.

– Jag tror att det är väldigt farligt också för borgerligheten att Socialdemokraterna försvagas. Den här dansen mellan blocken gjorde också att man vässades för att det fanns en stark motståndare. Vad händer när den motståndaren inte är stark?

En Große Koalition av tysk modell, en storkoalition mellan S och M, har av historiska skäl varit helt omöjlig. Vad tycker du om den idén?

– Jag tycker att det är en dålig idé som regeringsunderlag. Däremot tycker jag att det är en bra idé i viktiga frågor där man behöver långsiktiga lösningar. Som migrationen. Som klimatfrågan. Som frågor som rör omställningen på arbetsmarknaden. Skolan. Därför att det möjliggör en långsiktighet och en överblickbarhet som politiken behöver.

Moderaternas förra idéprogram, som klubbades hösten 2011, innehöll en rad formuleringar om allmänintresset och särintressen. Något som återkom i ledarduon Reinfeldt och Borgs resonemang om försvaret och arbetsgivarorganisationen Svenskt näringsliv.

– Försvaret kan aldrig vara ett särintresse. Det är grundläggande i en demokrati att staten kan försvara medborgarna mot inre och yttre hot, säger Alice Teodorescu Måwe.

I stället tycker hon att politiker ska prata mer om svåra intressekonflikter. Hon tar utrikesfödda kvinnors utanförskap som exempel.

– Ur ett perspektiv tycker jag inte att politiken ska lägga sig i familjers beslut. Å andra sidan ser vi att utanförskapet som drabbar kvinnor och barn extra hårt behöver brytas. Det är skillnad på vad en enskild familj gör och vad hundratusen enskilda familjer gör och vad det leder till i ett makroperspektiv. Det dilemma brottas jag med.

Moderaterna har ägnat flera år åt att göra upp med den liberala flyktingpolitiken. Nu har turen kommit till två andra omfattande liberala reformer – arbetskraftsinvandringen och friskolorna.

Alice Teodorescu Måwe säger att de som vurmar för systemen också ska vara de främsta kritikerna mot avarterna.

– Friskolorna är ett sätt att bryta bostadssegregationen, för att du får välja, även om du inte har möjlighet att bosätta dig nära en bra skola. Det är i grunden ett väldigt bra system. Men det är klart att det finns betydande problem om det är så att friskolor generellt ägnar sig åt att dela ut glädjebetyg eller spar ned på sånt som behövs. Så absolut, vi ska vara kritiska. Privatisering har inget egenvärde i sig.

Hur tycker du att borgerligheten har skött detta?

– Man har misskött det. Man har varit rädd för att om man erkänner misstagen är det som att man erkänner att systemen i sig är felaktiga. Det är två helt olika saker.

Som nyttillträdd debattredaktör på G-P lovade Alice Teodorescu Måwe att riva åsiktskorridoren. Som strateg i moderattoppen har hon klivit in bland de vuxna i rummet.

Då vill hon se mer av sakpolitiska resonemang, och färre snabba utspel i starka symbolfrågor som böneutrop och slöjor.

– Politiken har alltför länge definierats av att man är för eller emot, man är god eller ond, det svartvita. Det leder till en väldigt

förenklande diskussion där det till slut går att landa i att man är för eller emot invandring eller för eller emot mångkultur. Man kan inte vara för eller emot, bara.

Kanske är det omöjligt att svara entydigt på många av samtidens frågor.

Alice Teodorescu Måwe avfärdar idén om en könsmaktsordning, där kvinnor strukturellt behandlas sämre än män. Samtidigt har hon upplevt hur hon döms hårdare som kvinna.

– På G-P brukade jag och Adam Cwejman som nu är politisk redaktör skämta om vad som skulle hända om vi bytte namn på våra texter. Det var uppenbart att det jag skrev ofta kritiserades mycket, mycket hårdare än det han skrev, även om vi hade exakt samma uppfattning. Men hon undanber sig definitivt att plockas in i paneler som ”ung invandrartjej”.

– Då fråntar man mig all den ansträngning som ligger till grund för att jag borde vara relevant för att kommentera någonting. Det gör mig otroligt ledsen.

Johar Bendjelloul
johar.bendjelloul@dn.se
Karin Eriksson

"Alice Teodorescu Måwe, 35.

Gör: Huvudsekreterare för Moderaternas nya idéprogram.

Har gjort: Politisk redaktör på Göteborgs-Posten. Också varit ledarskribent för tidningar som Svenska Dagbladet och Barometern-OT. Kom till Sverige som 5-åring, från Bukarest i Rumänien.

Lyssna. Hela intervjun finns i podden Studio DN

I podden ”Studio DN” kan du lyssna på intervjun med Alice Teodorescu Måwe – med fler ämnen, frågor och svar.

Hör M-strategen om:

Arbetet med idéprogrammet.

Poängen med liberalkonservatismen.

Företagen och klimatet.

Du som har DN-appen kommer åt podden genom att klicka på Lyssna-symbolen längst ner på skärmen. Du hittar sedan intervjun under Studio DN. "

" Martin Ådahl (C): Många kvinnor ser möjligheter – fler män har fastnat i pessimismen

DN TISDAG 7 JANUARI 2020

Han har utmålats som den siste liberalen. Centerpartisten Martin Ådahl ser två enorma uppgifter för det kommande årtiondet: Att möta nationalismen och klimathotet. – Det är väldigt många som vill ha den här vettiga socialliberala politiken, hävdar han i DN:s intervjuserie om det nya decenniet.

Det här med framtidsprognoser brukar ju gå miserabelt, konstaterar Martin Ådahl.

Sedan drämmer han till med en djärv förhoppning om år 2030.

– Den största skillnaden är att vi faktiskt har klarat klimatomställningen. Vi har inte fossil energi i våra liv längre. Jag tror att vi har grejat det om tio år.

Framtiden blir vad man gör den till – det är budskapet från Martin Ådahl inför 2020-talet. Centerpartiets arbetsmarknadspolitiska talesperson är en av sex personer i Dagens Nyheters intervjuserie om det nya decenniet.

Som en av arkitekterna bakom januariavtalet har han en strategiskt viktig position i svensk politik. Han har fått ägna en stor del av hösten

åt förändringarna på Arbetsförmedlingen – den som politiska motståndare döpt om till "kaosprivatiseringen".

Några turbulenta veckor med misstroendehot under senhösten slutade med att regeringen och samarbetspartierna fick backa och bromsa reformarbetet.

Nu säger Ådahl att det är viktigt att principerna i januariavtalet får en bredare förankring.

– Det här är någonting där vi – där jag – till varje pris vill att så många som möjligt ska ansluta sig. Det har aldrig varit någon målsättning för mig att inte prata med Moderaterna och Kristdemokraterna. Tvärtom. Ibland kan det framstå som att det bara är ni i Centerpartiet som riktigt gillar januariavtalet?

– Nej, jag tror att många gillar januariavtalet.

Hur märker du det?

– Om man tittar i mätningarna eller pratar med människor ute i landet, utanför bubblan i Stockholm, så är det väldigt många som vill ha den här vettiga socialliberala politiken där man inte har socialism, där man hjälper småföretagen, tar hand om samhällets centrala funktioner och stänger ute främlingsfientligheten.

Kritiker hävdar att det enda som förenar januaripartierna är motståndet mot SD. Men centertoppen Ådahl kan se konturerna av en idé-gemenskap och ett gemensamt projekt. I tron på ett öppet och dynamiskt samhälle, i engagemanget för människor på landsbygden och människor i utanförskap, i en välfungerande marknadsekonomi, i

ett samhälle som tar socialt ansvar, och där människor får möjlighet att vidareutbilda sig och ställa om.

– Där finns en gemensam idé, även för de liberala krafter som finns kvar i alliansen, som är mycket starkare än vad folk tror.

Finns det en ny blockpolitik i Sverige?

– Nej. Vissa fruktar att det ska bli en ny blockeringspolitik i stället för en blockpolitik, där man bara är överens om vad man inte vill ha. Men jag tror inte det. Jag tror att det finns ett mer dynamiskt politiskt landskap. Det finns nynationalister och främlingsfientliga krafter, det finns konservativa, det finns liberaler, det finns socialdemokrater och det finns vänster.

Martin Ådahl har på bara några år fått rollen som en av svensk politiks viktigaste strateger. Den nyblivne 50-åringen är närapå nykomling i toppolitiken, men gammal i Centerpartiet.

Redan som sexåring blev han ”enormt fascinerad” av valarna i havet och gick med i Greenpeace. Hans pappa arbetade under en period med Thorbjörn Fälldin, så Martin Ådahl fick sitta i partiledarens bondkök i Ångermanland, och höra honom prata om kampen mot överheten. När östblocket föll ihop 1989, var Martin Ådahl på plats som ung journalist.

– Man är för miljön, inte för socialism och beundrar Fälldin. Då var det ganska omöjligt att inte fastna i det partiet som jag gjorde, säger han.

Han värvades till Centern som chefsekonom 2013. Första uppgiften var att skyndsamt skriva om förslaget till nytt idéprogram, med de omstridda tankarna om månggifte, fri invandring och platt skatt.

– Vi fick göra vår hemläxa. Så att vi just kunde stå rustade och stå fast när det sedan började storma i politiken omkring oss.

Numera får han tänka en stund för att komma fram till en fråga där han avviker från partilinjen och partiledningen.

– Jo, jag är ju väldigt mycket mera, än vad partiet kanske har varit, emot vapenexport till Saudiarabien. Det är viktigt moraliskt att inte svenska vapen förekommer i konflikter som har så fruktansvärda humanitära konsekvenser.

Det händer att folk utmålar den lågmält intensive Martin Ådahl som den siste liberalen i svensk politik. Då tycker han att de överdriver – i alla fall lite.

– De flesta av de sakerna som vi driver är väldigt pragmatiska, välbeprövade saker som har fungerat på många ställen i världen, som införts av även socialdemokrater och av konservativa.

Så sänker han rösten och sluter ögonen, som för att markera allvaret.

– Men däremot att vi står kvar för de här grundläggande värderingarna om individens förmåga att kunna forma sitt eget liv, att räknas för sig själv och inte bara i någon grupp eller kollektiv. Det är jag väldigt stolt över.

Han tycker att det är helt andra krafter och strömningar som styr debatten – som har det så kallade problemformuleringsprivilegiet i svensk politik.

– I dag är det tyvärr Sverigedemokraterna som har detta. Debatten kretsar enbart kring deras frågor och deras lösningar på frågorna. Ta till exempel de stora problemen vi har just nu med utanförskap och gängkriminalitet. Det är ju saker som man måste lösa med polisiära metoder och med att folk kommer in i arbete. Men det handlar bara om migration i debatten. Trots att väldigt få av de nyanlända är en del av kriminaliteten.

Hur är det ställt med liberalismen?

– Den är tillbakaträngd i hela världen. Det gör ju att 20-talets stora utmaning, det är att ge en ny kraft och energi bakom det socialliberala projektet i världen.

Finns det inte också en anledning för liberaler att vara självkritiska?

– Jo. Och det tror jag är det fina med Centerpartiet. Att Centerpartiet är ett i grunden landsbygdsliberalt parti. Det har grundats av människor som har fått kämpa utanför de stora klassiska maktcentren, mot överheten. Och därmed har det alltid funnits ända in i ryggmärgen i Centerpartiet en annan idé om liberalismen är kanske den klassiska, lite mera elitistiska liberalismen, som har varit så dominerande hittills. Men vad är det Centerpartiet inte har lyckats med?

– Vi skulle ha börjat prata om integration mycket tidigare. Man ska prata om det på helt andra sätt än SD, inte skuldbelägga människor, utan peka på alla de barriärer som stänger människor utanför. Vi skulle

ha varit ännu tydligare i att lyfta fram de här livsresorna, möjligheterna, hur man måste bygga med småföretagen i hela landet. Om nationalismen är den ena stora utmaningen på 2020-talet, så är kampen mot den globala uppvärmningen den andra.

Det är nu som politiken har chansen, hävdar Martin Ådahl.

– Det finns ofta en felaktig uppfattning om att det är väldigt, väldigt dyrt att ställa om. I dag har priset på solenergi, vindenergi och bioenergi fallit väldigt kraftigt. Vi har blivit otroligt mer energi-effektiva. Att ta det där sista steget är inte alls särskilt dyrt i dag. Utan det krävs att vi utmanar vissa särintressen och tar vissa sista steg. Vad är det för särintressen som behöver utmanas?

– I synnerhet de som står bakom fossilenergin. Den fossila industrin är extremt koncentrerad till ett fåtal stora starka företag medan de som vinner på den nya omställningen är väldigt utspridda. Det är en mängd nya entreprenörer.

Centerpartiets valanalys 2018 slog fast att partiet är bra på att prata teknik och system, men att centerrörelsen även bejakar den känslomässiga och moraliska dimensionen i miljöpolitiken.

– Vi måste visa att det finns en väg framåt, för den som inte redan är övertygad av Greta och miljörörelsen att det här är livsavgörande, säger Martin Ådahl.

Upplever du att det finns en klyfta mellan stad och land i klimatdebatten i dag?

– Jag tror att det finns en spänning mellan det enorma som landsbygden bidrar med i form av bioenergi, vindkraftverk och lösningar på problem, och å andra sidan beroendet specifikt av bilen.

Det kommer att bli väldigt, väldigt viktigt att landsbygden får en chans att köra grönt. Att köra traktorer grönt, att köra bilar grönt.

Mätningar visar att det finns ett växande gap mellan män och kvinnor, inte minst på valdagen. Centern hör till de partier som lockar fler kvinnliga väljare.

– Många kvinnor ser möjligheter och vill bygga den här framtidstron medan det finns fler tyvärr bland männen som har fastnat i pessimismen, säger Martin Ådahl.

– I USA kan vi se en väldig spänning under ytan i politiken mellan män som blir kvar på sin ort, kanske varit industriarbetare, blir av med sitt jobb, inte kan röra på sig så mycket i samhället, och tjejer, kvinnor, som rör på sig mycket mera både socialt, ekonomiskt och geografiskt i USA.

Frågan är vad som ska hända med industrijobben framgent, när automatisering och robotisering förändrar arbetslivet.

Martin Ådahl tror inte att smarta datorer tar över världen – tvärtom. Hans optimism gäller inte bara möjligheterna att möta klimathotet och mota nationalismen utan också människans värde. Han förutspår att den teknologiska revolutionen kommer att sätta mjuka värden i centrum.

– De personerna som möter dig i verkligheten måste uppvärderas. Vi behöver händer i äldreården. Vi behöver poliser på gatan nära människor. Vi behöver läkare nära människor. Kanske gamla yrken som hantverkare kommer att uppgraderas väldigt starkt. Man behöver en människa som med sin hantverkskänsla kan göra det som inte någon robot eller något AI kan göra.

Johar Bendjelloul
johar.bendjelloul@dn.se
Karin Eriksson "

"Martin Ådahl, 50.

Gör: Riksdagsledamot, arbetsmarknadspolitisk talesperson.

Har gjort: Centerpartiets chefsekonom 2013-2015. Tidigare chef för tankesmedjan Fores. Har varit journalist, grundade nyhetsmagasinet Fokus. Utbildad nationalekonom, har arbetat med penningpolitik på Riksbanken.

Lyssna. Hela intervjun finns i podden Studio DN

I podden "Studio DN" kan du lyssna på intervjun med Martin Ådahl – med fler ämnen, frågor och svar.

Hör C-strategen om:

Hur han vill möta nationalismen med konkreta reformer.

Beskattnings av de superrika och av techbolagen.

Varför det blev så mycket bråk om månggifte i C.

Varför religiösa friskolor bör kontrolleras hårdare.

Du som har DN-appen kommer åt podden genom att klicka på Lyssna-symbolen längst ner på skärmen. Du hittar sedan intervjun under Studio DN. "